

KAS TIE TĀDI...
trimdas lugu rakstītāji?

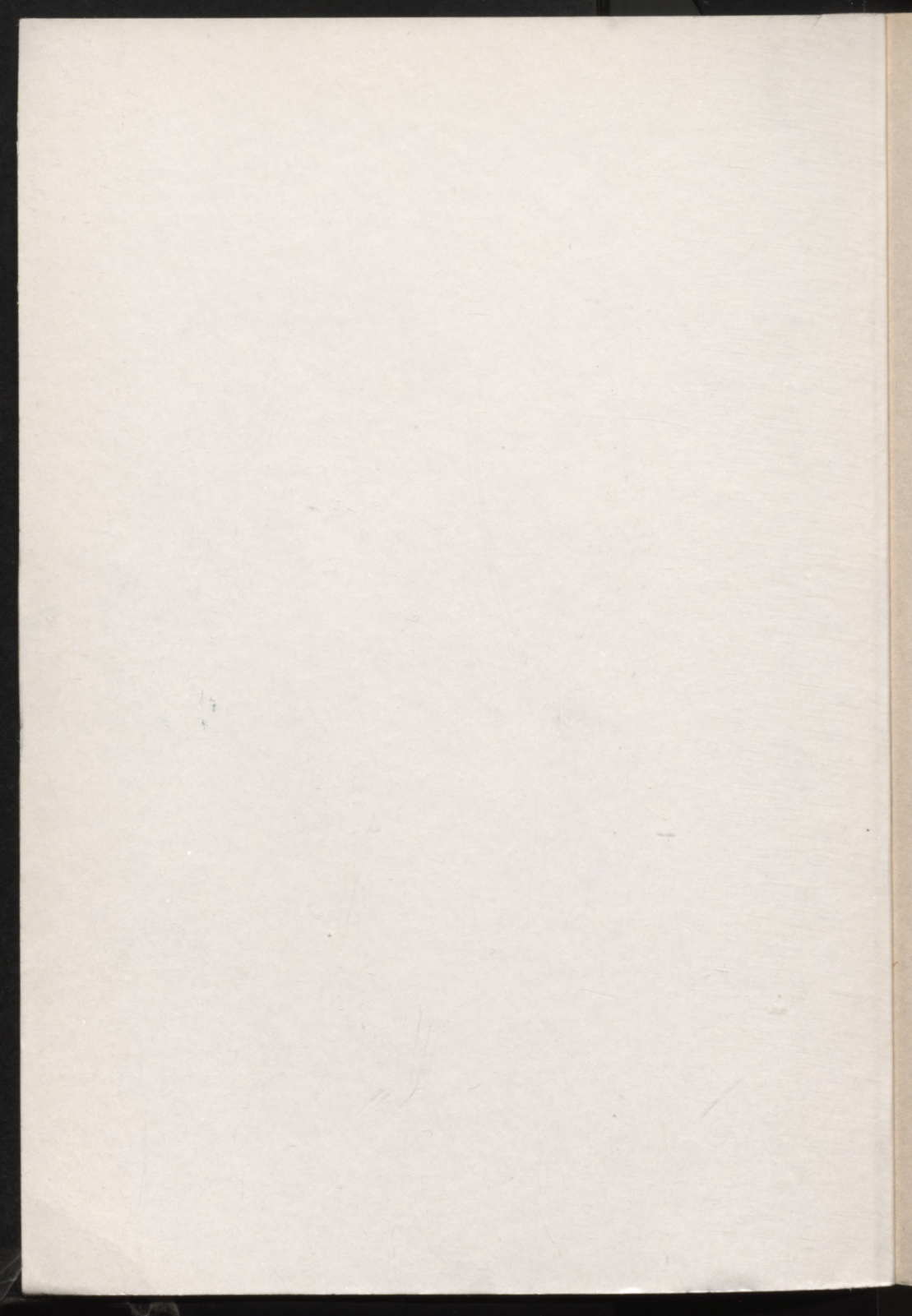
Viktors Hausmanis

PAR

**RAKSTNIEKIEM
un LITERATŪRU**

ZVAIGZNE ABC

RAKSTNIEKIEM
un LITERATŪRU

575

RECEIVED
JAN 10 1900

99-3
332

810.09

Viktors Hausmanis

KAS TIE TĀDI... trimdas lugu rakstītāji?

Mārtiņš ZĪVERTS

Anšlavs EGLĪTIS

Emils SKUJENIEKS

Valdemārs KĀRKLIŅŠ

Teodors ZELTIŅŠ

Arturs VOITKUS

Rihards RĪDZENIEKS

Jānis VIESIENS-GULBĪTIS

Skaidrīte PENCE

Spodris KLAUVERTS

Erna LĒMANE

Aina VĀVERE

Miervaldis BUMBIERIS

Uldis SILIŅŠ

Gunārs GRIEZE

Raimonds STAPRĀNS

PAR

RAKSTNIEKIEM
UN LITERATŪRU

ZVAIGZNE ABC

821.174-2 (082)

Ha 851

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

99-8.253
0304045716

Redaktore **Ina Zaķe**

*Grāmatā izmantoti fotomateriāli
no V. Hausmaņa personīgā arhīva*

Viktors Hausmanis

KAS TIE TĀDI... TRIMDAS LUGU RAKSTĪTĀJI

Redaktore I. Zaķe
Māksl. redaktors A. Aleks
Tehn. redaktore A. Svilpe
Maketētāja E. Bļinova
Korektore A. Poļakovska
Vāku zīm. A. Aleks

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA,
K. Valdemāra ielā 105, Rīgā, LV-1013.
Red. nr. L-470.

A/S "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6,
Rīgā, LV-1010.

© 1999, Apgāds Zvaigzne ABC

ISBN 9984-17-131-0

IEVADAM

Kas tā tāda – latviešu trimdas drāma?

Sīks sieciņš latvju sēklas,
Vēl pa laukiem izkaisīts. (Rainis)

Sīks sieciņš salīdzinājumā ar lielajām tautām. Un to pašu Otrais pasaules karš izplūnīja un izvētīja uz dažādām pusēm, un latviešu literatūra, arī drāma sadalījās divās straumēs. Viena, sākumā nīkulīgi un pārvarēdama daudzus šķēršļus, lauza sev ceļu dzimtenē; otra – plašajā pasaulē. Tā bija un ir jo-projām mūsu traģēdija, ka ar 40. gadu vidu latviešu drāmas vēsturi veidojušas divas plūsmas. Mūsu tauta nav skaitāma daudzos miljonos, daudz mazāk no tās ir inteliģences pārstāvju un tik kāda saujiņa lugu rakstnieku. Nelaime tā, ka apmēram piecdesmit gadu šīs straumes nevarēja satikties, un saplūšana nenotika arī pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, arī tagad latviešu drāmu nevar aplūkot kā vienotu veselumu. Katra no šīm straumēm veidojās pilnīgi citos politiskajos apstākļos, un tās šķīra dzelzs priekšsargs.

Latvijā trimdas rakstnieku grāmatas nedrīkstēja ne ievest, ne iesūtīt, protams, nevarēja būt ne runas par trimdā sarakstīto lugu izrādīšanu uz Latvijas skatuviem. Vienīgais autors, kura atsevišķus darbus kādu brīdi ļāva izrādīt, bija Mārtiņš Zīverts, Dailes teātris iestudēja viņa komēdiju "Minhauzena prečības", Nacionālais (toreizējais Drāmas) teātris – drāmu "Āksts" un Valmieras teātris – "Ķīnas vāzi". Taču pietika rakstniekam, pēc ciemu dienām Latvijā atgriežoties Stokholmā, pasacīt dažus kritiskus vārdus par saviem vērojumiem Latvijā, lai viņa lugas atkal pazustu no repertuāra. Ir jāatceras vienkāršā patiesība, ka padomju apstākļos katras lugas izrādīšanai bija vajadzīga Kultūras

ministrijas un vēl cenzūras jeb Galvenās literatūras pārvaldes atļauja, bet "no augšas" visu komandēja Centrālkomitejas funkcionāri, viņi izlēma – būt uz skatuves Mārtiņam Zivertam vai ne. Un izveidojās dramatiska situācija: gāja gadi, izauga jaunas paaudzes, arī aktieri un režisori, bet viņi nezināja ne Mārtiņa Ziverta, ne Anšlava Eglīša lugas, un, protams, trimdā rakstītās lugas absolūti nezināja skatītāji. Šo lugu vienkārši nebija. Pat literatūrzinātnieki – speciālisti šīs lugas nebija ne lasījuši, ne redzējuši uz skatuves. Trimdas literatūru kādu laiku ar īpašu atļauju vai arī tiešā uzdevumā bija atļauts iepazīt vienīgi Andrejam Upītim, viņš par trimdas literatūru deva gaužām izkropļojošu pārskatu grāmatā "Bezsaules noriets" (1967), taču trimdas drāmu nepārzināja arī viņš, jo gluži vienkārši lugu plašāku publikāciju vēl nebija.

Tuvojoties Trešajai atmodai, pa cenzūras priekšnieku kabinetu spraudziņu ar teātra vadītāju māku izdevās izvilkt pāris trimdas autoru lugu. Uzvaru svinēja Dailes teātris, 1989. gadā iestudējot Anšlava Eglīša izcili pievilcīgo komēdiju "Kazanovas mētelis". Kārlis Auškāps toreiz zālē lika appušķot kādu no krēsliem – tas gluži simboliski domāts autoram Anšlavam Eglītim. Viņš, protams, neatbrauca, rakstnieks to nevarēja izdarīt, taču teātris bija parādījis vispārīnātu žestu – autora vieta ir te, mūsu teātra zālē, un viņa lugu istās mājās – Latvijas skatuve.

Sirsnīga un aizkustinoša bija M. Ziverta drāmas "Kāds, kura nav" pārnākšana Latvijā un reizē arī paša M. Ziverta ienākšana teātrī. Tuvojās 1988. gada janvāris – M. Ziverta 85. dzimšanas diena. Dailes teātrī toreiz patstāvīgas režisora gaitas bija uzsācis Varis Vētra. Kļuva zināms, ka rakstnieks savā dzimšanas dienā būs Rīgā, un režisors šim gadījumam par godu iestudēja vienu no M. Ziverta dramatiskākajām trimdas lugām – "Kāds, kura nav".

Rakstnieks savas dzimšanas dienas reizē tiešām ieradās Dailes teātrī, kopā ar dzīvesbiedri Ilzi viņš ienāca pa aktieru ieeju, un M. Zivertu sagaidīja svētsvinīgs klusums un mirdzošu svecīšu rindas: aktieri un teātra darbinieki svecītēm rokās bija izveidojuši tādu kā godasardzi līdz pat Mazajai zālei, kur notika "Kāds, kura nav" izrāde. Par iestudējuma kvalitāti uzslavu teikt nevarēja, darbs bija veikts lielā steigā (pēc tam V. Vētra iestudējumu būtiski uzlaboja), taču bija noticis galvenais – lielā nopietnībā, svecītēm mirdzot, teātrī bija ienācis Mārtiņš Ziverts, citiem vārdiem, – viņa trimdā rakstītās lugas, jo Nacionālais teātris jau rādīja lugu "Lielā grēcinieku iela".

Šim simboliskajam aktam diemžēl nesevoja tikpat krāšņs turpinājums, un uguntiņu virtenē nodzisusi viena svecīte pēc otras. Nacionālajā teātrī spoži noplānda A. Eglīša lugas "Bezkaunīgie veči" iestudējuma slava Mihaila Kublinska režijā, gāja gadi, bet vitālie veči turpināja dzīvi uz Nacionālā teātra skatuves, līdz bija iesācies pavisam cits laiks. Latvija atkal kļuva neatkarīga,

aizcirtās cenzūras iestāžu durvis, no Centrālkomitejas iznesa funkcionāru gal-dus un krēslus, izklidināja Kultūras ministrijas kādreizējās repertuāra kolēģijas, un teātri, kā tas demokrātiskā valstī klājas, varēja uzņemt repertuārā kāda autora kādu lugu vien vēlējās, nebija nekādu ierobežojumu, varēja veidot kaut vai trimdas lugu sezonu vien. Un veidojās paradoksāla situācija: pa kādai M. Ziverta vai A. Eglīša lugai tā kā kaunīgi, tā kā bijīgi uz skatuves uz-nāca, taču lauru vainagi palika drošā vietā aizkulisēs. Dailes teātris izrādīja A. Eglīša otru klasisko komēdiju "Galma gleznotājs", bet panākumi izpalika. Vēl sliktāk veicās ar viņa asprātīgās lugas "Jolanta Durbe" uzvedumu, un teātris nolēma to labāk neizrādīt. Nacionālajā teātrī lauri izpalika A. Eglīša lu-gas "Karmen, Karmen!" iestudējumam. Viduvējības līmenī bija M. Ziverta lugu "Pēdējā laiva" un "Teātris" iestudējumi Nacionālajā teātrī, tāds pats liktenis piemeklēja "Tvanu" Dailē, un pēc pārpratuma izskatījās M. Ziverta lugas "Kurpurrrū" iestudējums Liepājas teātrī 1996. gadā.

Kādreizējo mirdzošo svecišu un appušķotā krēsla vietā pamazām ienācis aplusums, tāds kā stingums, un vēl līdz 90. gadu beigām Latvijā nav izrādītas daudzas no nozīmīgākajām M. Ziverta vai A. Eglīša lugām, nerunājot nemaz par V. Kārklīņa, T. Zeltiņa, J. Viesiena-Gulbīša, U. Siliņa, S. Klauverta, E. Lēmanes lugām. Vismaz dažas no šo autoru lugām atradušas mājvietu "Trimdas lugu" (1994 un 1995) divu sējumu pieticīgajos vāciņos.

Mūsu literatūras, arī drāmas vienotāji nebija un arī nevarēja būt ārzemēs dzīvojošie tautieši. Viņi dzīvoja demokrātijas apstākļos, varēja rakstīt, ko un kā vien grib, varēja atļauties iestudēt visu, ko sirds vēlas, taču no Latvijas viņus šķīra dzelzs priekšsargs. Trimdā mūsu literatūras ienākšanu formāli aiz-lieguni nekavēja, taču iekšējie, varbūt vārdos neformulētie žogi pastāvēja. Kā stāstīja režisors Laimonis Siliņš, pēc Sanfrancisko Mazā teātra viesizrādēm Rīgā dažu trimdas pārstāvju attieksmē pret šo kolektīvu pavidējis neviltots vēsums, jo teātris taču bija viesojies komunistu pārvaldītajā zemē. Tāpat lugas, ko rādīja uz Latvijas skatuvēm, taču bija radītas padomju apstākļos. Un tikai pēc laika nāca atklāsme, ka tieši teātris un daudzas no tajos izrādītajām lu-gām palīdzēja bruģēt ceļu uz atmodu un neatkarību.

Bija vēl viens iemesls, kālab dzimtenē dzimušās lugas tik reti atrada māj-vietu uz trimdas teātru skatuvēm. Gadu desmitiem ilgi mēs dzīvojām atšķi-rīgās pasaulēs, atšķirīgi bija dzīves apstākļi, pieredze, ideoloģija, un pat tad, ja trimdinieki saprata, ka kāda Latvijas autora luga nepavisam neaģitē par komunisma gaišo nākotni, lugās risinātās problēmas bieži vien bija svešas un nesaprotamas. 1981. gadā Stokholmas Latviešu teātris iestudēja Harija Gulbja lugu "Silta, jauka ausainīte", kas skaļi runāja par padomju laika raksturīgu parādību, ko žargonvārdā sauc par blatu. Bet kā lai normālas, demokrātiskas

valsts pilsoņi saprot, ka nevar ieiet veikalā un vienkārši nopirkt iekāroto cepuri, ja arī kabatā ir nauda! Kāds tur "blats" jāmeklē! Savukārt Latvijā dzīvojošo dramatiķu spēks bieži vien bija tieši dzīvē eksistējošo bezjēdzību nosaukšanā un apkarošanā. Nevar noliegt, ka vairākām Latvijas autoru lugām pietrūka pamatīgāka psiholoģiskā un dramaturģiskā izstrādājuma, taču bez tā dažkārt varēja arī iztikt, ja vien dramatiķis bija uztautstijis un satvēris mūsu dzīvē eksistējošu, aktuālu problēmu. Tālab trimdā Latvijas autoru lugas parādījās retumis un izrādīto darbu saraksts ir pavisam īss.

Latviešu drāmas pārdalei divās plūsmās īpaši traģiska nozīme bija pēckara gadu Latvijas dramaturģijā, tā bija palikusi bez sava dzīvā kodola – bez Mārtiņa Ziverta un Anšlava Eglīša. Vācu laikā slavas visaugstākajā zenītā bija uzkāpis M. Ziverts ar visai dažādu žanru darbiem. Dailes teātris rādīja viņa klasisko komēdiju "Minhauzena precības" un likteņdrāmu "Vara", Nacionālais (Rīgas dramatiskais) – drāmu "Nauda". Līdzīgi krāšņi žilbinošai raķetei uzplandīja A. Eglīša dramatiskais talants, Dailes teātra skatītāji jūsmoja par elegancē zaigojošo lugu "Kosma konfirmācija", ko Eduards Smiļģis, būdams pārliecināts katolis, pārdēvēja par "Kosma simfoniju". Pēckara drāmai Latvijā tāda autora prombūtne bija ārkārtīgi smags zaudējums. Latviešu drāmai te vajadzēja sākt no nulles punkta, jo ne A. Grigūļa, ne J. Vanaga, ne A. Brodeles lugas nevarēja aizstāt radušos vakuumu. No pieredzējušiem dramatiķiem rakstīja vēl Andrejs Upīts, taču, aizrāvēs ar sociālistiskā reālisma dogmām, spēja sameistarot tikai pavisam vāju komēdiju "Spuldzes maisā". Latvijā, protams, palika Vilis Lācis, kas 30. gadu otrajā pusē bija sevi apliecinājis arī par cerīgu dramaturgu, taču, uzrakstījis pavārgu lugu "Uzvara", dramatiķa spalvu nolika sānis.

Visnežēlīgāko ietekmi uz drāmas attīstību Latvijā atstāja komunistiskās partijas vadītāju uzspiestie partijiskuma, šķiriskuma un sociālistiskā reālisma principi, vadoties pēc kuriem lugu rakstniekiem bija jātēlo nevis reālā īstenība, bet gan dzīves augšupeja, ko kavēja vienīgi dažādas pagātnes atliekas budžu, kaitnieku un izbijušu privātīpašnieku veidolā. Un grūti pat iedomāties, kas būtu noticis ar M. Ziverta vai A. Eglīša daiļradi 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā, ja viņi būtu palikuši Latvijā un nebūtu aiztransportēti uz Sibīrijas plašumiem. Tāpēc latviešu drāmai, to kopumā skatot, laimējās, ka divi izcilākie meistari izdzīvoja un uzrakstīja veselu rindu nozīmīgu lugu, var pieminēt kaut vai M. Ziverta drāmas "Cenzūra", "Raķete", "Rūda", "Kurrpurru", "Teātris", A. Eglīša dzirkstoši krāsainos dramatiskos darbus "Kazanovas mētelis", "Galma gleznotājs", "Omartija kundze", "Bezkaunīgie veči", "Jolanta Durbe". Abi rakstnieki kļuva par sava veida kvalitātes zīmi, par latīņu, pēc kuras citiem dramatiķiem nācās tiekties. Varbūt dramaturģija Latvijā arī būtu guvusi citu atvērzienu, ja te būtu darbojušies M. Ziverts un A. Eglītis vai arī viņu lugas būtu brīvi

dzīvojušas uz Latvijas skatuvēm. Taču dzīvās saites diemžēl bija pārrautas, trimdas dramatiķi rakstīja par savām problēmām, Latvijā dzīvojošie – par savām, un reti kad uz skatuves parādījās pretējās puses cilvēki. Ja arī kādā Latvijas dramatiķa lugā ienāca kāda persona no Rietumu pasaules, tad parasti tām netrūka ķēmīga iekrāsojuma. Pa reizei Latvijas problēmās mēģināja ielūkoties trimdas dramatiķi, bet šo mēģinājumu nebija daudz, kā nozīmīgākos gribētos minēt U. Siliņa lugu "Pilsoņa Avota lieta", M. Bumbiera drāmu "Klaidonis" un arī M. Zīverta lugu "Kā zaglis naktī", kuras darbība gan risinās Zviedrijā, taču tajā spēcīgi ieskanas Latvijas dzīves problēmu atbalss.

Vērtējot latviešu drāmu trimdā, prātā būtu paturami vairāki aspekti, un viens no pirmajiem – drāmas ciešā saistība ar latviešu teātra trupu darbību svešatnē. Gadījumu vairākumā dramatiķi lugas rakstīja, domādami par teātri un to iestudēšanas iespējām. Protams, bija arī tādi rakstnieki, kas ķērās pie spalvas, lai izteiktu sevi tieši drāmas formā, neinteresēdamies par to, kas ar viņu garabērnū notiks pēc tā laišanas pasaulē, – vai kāda skatuve to gribēs pieņemt savā paspārnē vai ne. Taču tādi bija retums. Lielākais vairums atsaucās latviešu teātrinieku kvēlajiem, reizēm pat izmisīgajiem aicinājumiem sagādāt viņu teātru kopām literāru vielu. Trimdā atradās liels skaits profesionālu aktieru un režisoru, īpaši Vācijā 40. gadu otrajā pusē teātra kopas radās kā sēnes pēc auglīga rudens lietus, un visi aktieri gribēja spēlēt. Ne velti A. Eglītis, tiesa, jau ASV dzīvodams, uzrakstīja lugu ar simbolisku nosaukumu "Cilvēks grib spēlēt". M. Zīverts 30. gadu beigās bija radījis drāmu "Cilvēks grib dzīvot". Trimdā dzīvodams, tad jau sirmāis rakstnieks ņēma drusku tā kā jaunā sava spalvas brāļa uzdrīkstēšanos lugai izvēlēties nedaudz pārgrozītu virsrakstu, dzīvošanas vietā liekot spēlēšanu, taču šai it kā nejaušajai vārdu spēlei bija dziļa jēga: daudziem gara darbiniekiem teātra spēlēšana trimdā bija īstā dzīvošana un ne tikai sevis izpaušanas vai apliecināšanas veids. Teātra izrādes bija viens no veidiem, kā kopt un saudzēt tautas dzīvības saknes: teātrī svešā, tālā malā latvieši sanāca kopā, klausījās latviešu valodu, viņi paši runāja latviski un apzinājās, ka pieder vienam un tam pašam celmam, vienam un tam pašam ozolam, kas ir pilnīgi atšķirīgs no citiem kokiem, jo tas ir viens vienīgais – mūsu. Sadzīvē mūsu tautieši arī trimdā strīdējās, reizēm saplēsās, dižojās, ķīldojās un šķēlās, dibināja jaunas biedrības un organizācijas (par to stāsta trimdas lugas), bet tajos vakaros, kad notika teātra izrādes, viņi visi bija kopā – latvieši un priecājās kaut vai par to, ka lugu rakstnieki modri stāvēja nomodā par latviešu valodas skaidrību un izsmēja paviršu, anglicismiem pārmēru piebārstītu runu. Teātris bija sava veida svētnīca, kas palīdzēja saglabāt latviskumu un nosargāt ticību Latvijas neatkarības atgūšanai.

No iepriekš sacītā var secināt arī par rakstnieku cieņas pilno attieksmi pret teātra kopu prasījumiem pēc lugām. Jāņem vērā, ka honorārus par savu darbu izrādēm rakstnieki nesaņēma vai tikpat kā nesaņēma. Jau 1947. gadā laikrakstā "Tēvzeme" par to rakstījis Ģirts Salnais: "... lugas rakstīšana vispār ir riskanta. Vidējas kvalitātes noveli vai dzeju tomēr diezgan viegli publicēt, vidējas kvalitātes lugu turpretim jau maz izredžu vispār kur likt. Vārdus sakot, tas ir darbs, kas pagalam neatmaksājas – materiāli nemaz, morāliiski – reti."*

Ģ. Salnais tē piemin vienu no sāpīgākajām lugu rakstnieku problēmām – publicēšanās neiespēju, tāda pastāvēja visu laiku, un daudzas no izrādītajām trimdas rakstnieku lugām grāmatas vākos tā arī nav paguvušas iekārtoties līdz pat mūsu dienām. Tā paša Ģ. Salnā luga "Meitene ar raksturu" 1946. gadā sekmiņi tika rādīta Vircburgas Latviešu teātrī. Bet kur tā izlasāma?

1966. gadā par lugu rakstnieku skarbo realitāti rakstīja pieredzējušais literatūras kritiķis Jānis Rudzītis: "Protams, lugu rakstniecību varētu veicināt iespiedumi grāmatās. Bet cik būs tādu trimdas apgādu, kas vēlētos izdot arī dramatiskus darbus? Tas ir grūti, jo nav pircēju." Un tālāk J. Rudzītis secinājis: "Lugu autors mūsu rakstnieku saimē ir šobrīd visvairāk pamestais."**

Bet, par spīti visam, lugu rakstnieki turpināja rakstīt: kņudināja rakstīt prieks un nebeidzami teātra darbinieku mudinājumi. A. Eglīša dramatiķa darbības izvērsumā ievērojami pozitīva loma bija režisoram Osvaldam Uršteinam. Kā liecina viņu sarakste, O. Uršteins atkal un atkal rakstniekam lūdzis jaunas lugas, un A. Eglītīm neatlika nekas cits kā piekāpties, ķerties pie materiāli pavisam neizdevīgā darba un citu pēc cita sarakstīt savus labākos dramatiskos darbus. A. Eglītis rakstījis O. Uršteinam 1951. gadā: "Ar ludzniecību ir tā: cik ļoti mana izvēle alkst darināt lugkopības gabalus, Tu vari redzēt no tā, ka mazromāniņš "Laimīgie" ir iecerēts kā konverzācijas romāns aiz vienīgajām ilgām rakstīt ludziski. Bet tīra lugdarba sastādei nepieciešami 2–3 mēneši, laimīgākā gadījumā pēc 1 izrādes lugu nekur citur nevar izlietot. Nav tik vienkārši izkārtot ceturtdaļgada tīrai izpriecai. Jo īpaši, ja neatrodies valsts amatā."***

Ciešā sakarībā ar teātri tapuši M. Zīverta darbi. Rakstnieks ilgus gadus bijis tuvā kontaktā ar teātru darbu: vispirms Jelgavas avīzē "Jaunais Zemgaliētis", rakstīdams recenzijas par Jelgavas teātra izrādēm, tad 1939. gadā M. Zīverts kļuva par Nacionālā teātra literārās daļas vadītāju vai, kā toreiz dēvēja, dramaturgu, un 1941. gadā viņš pārgāja uz Dailes teātri, lai pildītu tādus pašus pienākumus. M. Zīverts nebija kabineta cilvēks, viņa iemīļotā

* Salnais Ģ. Teātru repertuārs trimdā // Tēvzeme. – 1947. – 27. jūl.

** Archīvs, VI. – Melburna, 1966. – 36. lpp.

*** Anšlavs Eglītis raksta Osvaldam Uršteinam // Māksla. – 1994. – Nr. 9/10. – 69. lpp.

vieta bija Dailes teātra zāle, kad uz skatuves notika mēģinājumi vai izrādes. M. Ziverts bija cieši saaudzis ar teātri, tālab Stokholmā atkal bija kopā ar teātra spēlētājiem, rakstīja lugas un, ja nebija cita režisora, pats ķērās arī pie savu lugu iestudēšanas.

Trīmdā lugu rakstīšanu turpināja ne tikai pieredzējušie meistari, bet sakarsmē ar teātri izauga jauna lugu rakstītāju paaudze, pat paaudzes, un viņu tapšanā izšķiroša loma bija teātrim. Virsburgā par tādu rakstnieku urdītāju un mudinātāju kļuva vietējā latviešu teātra vadītāja Lilija Salnā. Pēc viņas ierosinājuma pie lugu rakstīšanas ķērās tulkotājs Valdemārs Kārklīšs, un tapa kamerluga "Sarkanvīns", žurnālists un prozaikšis Teodors Zeltiņš sarakstīja lugu "Vilks Rīgā" un "Donžuāna pēdējā mīlestība", tulkotājs no lietuviešu valodas Emīls Skujenieks – komēdiju "Dirigents", bet Ģirts Salnais – jau pieminēto lugu "Meitene ar raksturu".

Līdzīgi šis process turpinājās arī vēlāk. Par lugu rakstnieku savdabīgu kalvi kļuva Austrālija. Tur pēc daudzu latviešu izceļošanas 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā veidojās savdabīga situācija. Uz Austrāliju bija devies ievērojams skaits latviešu teātra darbinieku, un cits pēc cita tur dzima latviešu teātri: vispirms Sidnejā, tad arī citās pilsētās; Melburnā kopš 1953. gada pastāv pat divi teātri – Melburnas Latviešu teātris un Austrālijas Latviešu teātris, Adelaidā darbojas Adelaidas Latviešu teātra ansamblis, teātru trupas pastāvēja Pērtā un Brisbenā. Taču Austrālija atrodas visai tālu no citiem kontinentiem, arī Austrālijas pilsētas citu no citas šķir lieli attālumus, bet lugu publicējumu grāmatu veidā 50. gados vēl tikpat kā nebija. Tālab neatlika nekas cits kā ķerties pie lugu rakstīšanas pašiem teātra spēlētājiem. Šo situāciju vēstulē 1991. gada 23. novembrī šīs grāmatas autoram raksturojusi viena no Austrālijā dzīvojošām lugu rakstniecēm Erna Lēmane: "Austrālijā mūsu autorus ir radījuši apstākļi – latviešu oriģināllugu nabadzība. Tulkojumi ne ansambļiem, ne skatītājiem neiet pie sirds, tos daudz labākos iestudējumos var redzēt austrāliešu teātros. [...] Tā ansambļu cilvēki, galvenokārt aktieri ar literāru noslieci, izmēģināja padzīt Pegazu pa drāmas vagu, nealkstot lauru, bet lai viņu ansambļiem būtu jauns, svaigs repertuāra gabals. Un kādu kvalitātes gatavību var prasīt no autora, kas savu darbu rakstījis nacionālas kultūrpolitikas sekmēšanai? Viens otrs ar laiku kļuvis sekmīgāks, viens otrs no Pegaza veltuma jau nokritis pēc pirmās lugas."*

E. Lēmane pati skatuvei devusi vairākas labas lugas, taču viņas paustā doma būtu paturama vērā visā trīmdas drāmas vērtēšanas laikā: tās radīja cilvēki, netiecoties pēc slavas lauriem, bet gan cenšoties sekmēt nacionālo kultūrpolitiku. Tāpēc ne katreiz varam tikt ar izcilām mākslas darbu vērtībām.

* Vēstule V. Hausmaņa arhīvā.

Lielākā daļa autoru lugas rakstīja tieši tam teātrim, ar kuru bija nodibinājušies cieši kopdarba sakari. Austrālijas Latviešu teātrim savas pirmās lugas atdeva, piemēram, Baiba Metuzāle, vēlāk Kangere. Kopā ar Sidnejas Latviešu teātri izauga dramaturgs Spodris Klauverts. Šim teātrim lugas sāka rakstīt arī Uldis Siliņš. Viņš bija paguvjis sevi apliecināt kā aktieri un režisoru, bet tad atklājās, ka toreiz vēl jaunais cilvēks spēj rakstīt arī lugas, un tās viņš, protams, deva savam teātrim – Austrālijas Latviešu teātrim. Adelaidas Latviešu teātra ansambli vadīja patiesi mākslas entuziasts Miervaldis Bumbieris. Pēc profesijas viņš bija priekšu kaitēkļu pētnieks, taču viņa vadītajam teātrim vajadzēja lugas, un Miervaldis Bumbieris ķērās pie spalvas.

Teātru un dramatiķu cieša sadarbība veidojās arī ASV. Viens no raksturīgākajiem piemēriem ir Klīvlendas Latviešu teātra ilggadējais vadītājs Artūrs Rubenis. Viņš skatuves mākslu uzlūkojis kā jauniešu garīgās un jo īpaši latviskās audzināšanas skolu. Lai jauniešus ieinteresētu par teātri un lai, teātri spēlējot, viņi apgūtu arī latviešu folkloras pamatus, A. Rubenis sarakstīja virkni pasaku lugu, kas 1977. gadā iznāca krājumā "Septiņas skaistākās pasakas", tā ievadā autors norādījis šādu lugu rašanās pamatu: "Šinī krājumā ievietotās lugas sarakstītas praktiskas vajadzības dēļ, jo mums nav latviešu bērniem un jauniešiem piemērotu lugu viņu spēju līmenī."*

Amerikas otrajā krastā – Kalifornijā dzīvo un darbojas cits ievērojams latviešu teātra mākslas kopējs – Laimonis Siliņš. Viņš tikām rosināja un uzmundrināja gleznotāju Raimonu Staprānu ķerties ne tikai pie otas, bet ņemt rokā arī spalvu, līdz mākslinieks padevās un gadu gaitā iecirtis gluži patstāvīgu stīgu trimdas dramaturģijā, bet stimula devējs bija Sanfrancisko Mazais teātris un tā vadītājs Laimonis Siliņš.

Pēc pārceļšanās no Austrālijas uz dzīvi Zviedrijā Māra Eihmane-Rozīte un Juris Rozītis no jauna izveidoja teātra kopu un paši radīja patstāvīgus skatuves darbus pēc citu rakstnieku prozas vai dramaturģijas darbu motīviem, taču tās bija viņu, tieši viņu teātrim radītas versijas. Tā tapa pēc L. Muižnieces atmiņu grāmatas M. Rozītes veidots uzvedums "Pēdas" un J. Roziša patstāvīgā A. Brigaderes "Raudupietes" versija.

Šādu piemēru virkni varētu turpināt, taču svarīgāk likās atzīmēt trimdas lugu tapšanas galveno pamatnosacījumu – ciešo saistību ar teātra ansambļu darbu. Protams, kopīgajā likumsakarībā bija arī izņēmumi. Par lugas "Jūdass" izrādīšanas iespējām 1948. gadā īpaši nedomāja mācītājs pēc profesijas Arturs Voitkus-Grava. Tieši ar vienu teātri savu daiļradi nebija saistījusi Austrālijā dzīvojošā rakstniece Aina Vāvere. Neordinārus ceļus dramaturģijā

* *Rubenis A. Septiņas skaistākās pasakas.* – Klīvlenda, 1977. – 3. lpp.

mēģinājuši iestaigāt krājuma "3 lugas" (ASV, Mičigana, 1980) autori Aivars Ruņģis, Richards Rīdžinieks un Valters Nollendorfs. Gandrīz visi šo autoru darbi vēlāk ir arī iestudēti, taču uzrakstīšanas brīdī viņi par virsuzdevumu bija izvirzījuši ne tik daudz apmierināt teātra kopu praktiskās vajadzības, cik izpaust sevi drāmas formā un meklēt drāmai jaunas izteiksmes iespējas.

Rūpes par konkrēto teātru repertuāru un rēķināšanās ar lugu izrādīšanas apstākļiem jūtami ietekmēja gan lugu izveidi, gan režisēja arī to saturu. Vajadzēja rēķināties ar to, ka vairākos teātros aktieru ansamblī bija nelieli un skatuvju tehniskās iespējas visai ierobežotas. Aktieri parasti centās doties kaut vai vismaz dažos viesizrāžu braucienos, bet tas nozīmēja, ka dekorācijām vajadzēja būt pēc iespējas vienkāršām. Par šīm problēmām rakstījis M. Zīverts lugas "Kaļostro Vilcē" pēcvārdā: "Daži Sidnejas teātra bezprāši bija sadomājuši doties uz ASV lielākā viesizrāžu turnejā. Man vajadzēja gādāt lugu. Tās personu skaits nedrīkstēja pārsniegt 6, lai turnejas budžetu turētu kaut cik saprātīgās robežās. Tāpēc landgrāfu Mēdemu un Kaļostro sievu Lorencu vajadzēja svītrot. Turklāt vajadzēja domāt arī par to, lai iestudējums iznāktu iespējami grezns, tāpēc varēja būt runa par kostīmu lugu, ko varētu spēlēt bez dekorācijām, jo tās nebūtu iespējams izvadāt pa diviem kontinentiem."*

Protams, minētos apstākļus nevar absolutizēt, tā, piemēram, A. Eglītis sarakstīja daudzainu lugu, kas veidota pēc romāna "Bezkaunīgie veci" motīviem un dziesmu svētku iestudējuma vajadzībām sarakstīja lugu "Spēle ar brāļiem" ar daudzu personu līdzdalību, tomēr pamatnoteikums palika spēkā: nedaudz personu un nedaudz dekorāciju. Lugu rakstnieki to ņēma vērā: M. Zīverta lugās personu skaits bieži svārstās no trim līdz piecām, to parasti centās ierobežot arī A. Eglītis. Līdzīgi savās lugās rīkojās V. Kārklīšs. To pašu var sacīt par R. Staprānu, kas parasti lugu darbību izrisina ar četru personu palīdzību. Personu skaita ziņā lielāku brīvību varēja atļauties Austrālijas dramatiķi, jo ilgu laiku Austrālijas latviešu teātru ansambļu skaitliskais sastāvs bija pietiekami liels.

Personu skaita un arī darbības vietas ierobežojums nav uzlūkojams par kādu fatālu nelaimi. Jā, plašus uzvedumus ar lielu tēlotāju sastāvu trimdas teātra kopas varēja atļauties reti vai nevarēja atļauties nemaz, taču šis priekšnosacījums trimdas dramatiķiem lika domāt par izteiksmes līdzekļu racionālu izmantošanu, par darbības lielāku koncentrēšanu. Ne velti trimdas drāmā plašu izplatību guvis Latvijā maz kopts žanrs – Mārtiņš Zīverts to nosaucis par kamerlugu. Savas dzīves laikā viņš pat noraidīja apgalvojumu, ka lugās personu skaitu viņš būtu koncentrējis, rēķinoties ar lugu izrādīšanas

* Zīverts M. Kaļostro Vilcē. – Sidneja, Sala, 1968. – 74. lpp.

iespējām. M. Ziverts kamerlugas uzlūkoja par savai sirdij vistuvāko žanru, ko bija sācis kopt jau neatkarīgās Latvijas laikā, 1935. gadā sacerot psiholoģisko drāmu "Tīrelpurvs". M. Ziverts tiecās lugas filozofiskās un psiholoģiskās problēmas izteikt tikai ar cilvēku savstarpējo attieksmju tēlojumu. Taču tieši trimdas teātru reālā situācija mudināja rakstnieku pievērsties viņa visiemīļotākajam žanram – kamerlugai. Vācu laikā izskanēja viņa plašās lugas "Minhauzena precības", "Nauda", "Vara", trimdā šo virzienu turpināja tikai drāma "Rūda", bet tad M. Ziverts sevi apliecināja kamerlugas žanrā, sasniedzot izcilu meistarību. Spilgts piemērs šajā ziņā ir viņa luga "Rīga dimd", kurā viņš tā saucamā Kallendāra dumpja norises 1568. gadā iekļāvis divos cēlieņos un atainojis ar četru personu palīdzību.

Trimdas lugu rakstniekiem nācās rēķināties ar vēl vienu apstākli: skatītāju estētisko pieprasījumu un viņu gaumi, un sevišķi tas attiecas uz posmu, kad mūsu trimdinieki bija pārcēlušies uz savām jaunajām mītnes zemēm. Nevar noliegt, ka skatītāji vislabprātāk gribēja redzēt viegla rakstura izklaidējošus darbus, jūtīgi viņi atsaucās patriotisku motīvu ievijumiem lugā. Par skatītāju vēlmi gleznotāja un rakstniece Veronika Janelsiņa lugā "Kas dārzā, kas dārzā" sacījusi: "Latviešu cilvēks grib redzēt lugā atspoguļotu sevi, savu dzīvi. Dziesmas, dejas, mīlestību. Romantisku sirds siltumu." Tāds bija pieprasījums, taču tūlīņ atkal jāpiebilst, ka ne jau visi dramatiķi ar to rēķinājās, un, piemēram, M. Ziverts nekad skatītāju gaumei nav izdabājis.

Kā iepriekš jau minēju, sarežģīta bija situācija ar lugu iespiešanu, to eksemplārus izplatīja mašīnrakstā vai hektogrāfiski pavairotus, tāpēc lielāks skaits lugu tā arī nav nonācis līdz mūsu dienām, un pat trimdas drāmu pētnieku rīcībā diemžēl nav visu izrādīto lugu eksemplāru. Trimdas teātra kopu apgādāšanā ar lugu tekstiem pozitīva nozīme bija Valentīnas Vasiļevskas-Lambergas vadītajai Daugavas Vanagu Latviešu teātra krātuvei Bostonā. Tā publicējusi lugu sarakstu, kam vēlāk sekoja papildinājumi. Pēc šā saraksta var konstatēt trimdas teātros izrādīto lugu plašo klāstu.

Izdevēji lugas publicēja nelabprāt, jo materiāli tas bija neizdevīgi, un trimdas apstākļos rēķināties ar finansiālajiem apsvērumiem bija pilnīgi nepieciešami. Pavisam maz lugu tika publicēts Vācijas bēgļu nometņu laikā, taču par godu ilggadējam latviešu literatūras izdevējam Helmāram Rudzītim jāsaka, ka viņa izdotajā literatūras mēnešrakstā "Laiks" vieta atradās arī lugām, un tur iespiestas A. Eglīša lugas "Kazanovas mētelis" un "Galma gleznotājs".

Plašāki lugu publicējumi sāka parādīties vēlākos gados, kad jaunajās mītnes zemēs mūsu tautieši bija nedaudz iekrājuši naudu un dažādas latviešu biedrības un organizācijas varēja atbalstīt nerentablos izdevumus. Viens no pašiem nozīmīgākajiem un vērienīgākajiem bija M. Ziverta trīsdesmit lugu sērija, kas nāca klajā Austrālijā, pateicoties latviešu kultūras darbinieka Aleksandra

Zariņa nenogurstošajam entuziasmam un tehniskā redaktora Mintauta Eglīša rūpēm. Kā pirmā luga šajā sērijā 1959. gadā iznāca luga "Raķete", bet izdevums turpinājās gandrīz divdesmit gadu, un pēdējā – trīsdesmitā luga "Cenzūra" publicēta 1976. gadā. Katra šā cikla luga iespiesta atsevišķā brošētā grāmatiņā, kurā parasti ievietoti arī M. Ziverta komentāri par lugas uzrakstīšanas apstākļiem, izmantotajiem avotiem un trimdas izrādēm. Jāpiebilst, ka šajā sērijā publicēti arī vairāki no M. Ziverta Latvijā sarakstītajiem darbiem, taču allaž tādos gadījumos teksts ir rūpīgi rediģēts, dažkārt pat pārstrādāts.

M. Ziverta atsevišķās lugas turpināja vēl savu ceļu pie lasītājiem, kad 1974. gadā lasītāji saņēma apgāda "Grāmatu Draugs" izdotus A. Eglīša divus prāvus sējumus ar virsrakstu "Lūdzu ienāciet, ser!". Izdevumā publicēti arī A. Eglīša lugu pirmiestudējumu fotouzņēmumi, kas dod iespēju iegūt kaut nelielu pārskatu par viņa dramatisko darbu skatuves ceļiem.

Latvijā M. Ziverta un A. Eglīša lugu mājās atgriešanos sekmējušas paprāvas viņu darbu izlases: 1988. g. izdevniecība "Zinātne" publicēja M. Ziverta "Lugu" sējumu, 1989. g. sekoja "Kamerlugas"; 1990. g. iznāca A. Eglīša "Lugas" vienā sējumā, taču daudzas no viņa lugām Latvijā nav publicētas.

Lugu iespiešanās labvēlīgāka situācija bijusi Austrālijā dzīvojošajiem dramatiķiem, jo vairākiem iznākuši plaši lugu kopojumi. 1981. gadā Sidnejas Latviešu biedrība laida klajā rakstniekam un sabiedriskajam darbiniekam Spodrim Klauvertam veltītu piemiņas grāmatu ar nosaukumu "Spodris Klauverts", tajā cita starpā ir viņa lugas "Spēka dēls" un "Augstiene 273". Lugu izlase ar nosaukumu "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" 1982. gadā iznāca Aina Vāverei. 1986. gadā publicēts Miervalža Bumbiera lugu krājums "Pīpes dūmos", kurā ietvertas lugas "Klaidonis", "Es redzu sauli", "Svētki Kukabarrā", "Mans krusttēvs" un "Vienas ziemas hercogs". 1984. gadā apjomīgu krājumu sagaidīja Ulda Siliņa lugu cienītāji, tam likts virsraksts "Kade pārnāksi, bāleliņ". Katru krājumā iespiesto lugu U. Siliņš papildinājis ar komentāriem, stāstījumu par darba tapšanu, atsaucēm par lugu vērtējumiem.

Un tomēr lugu sagāde un sarūpēšana nepavisam nav viegls uzdevums. Liela tiesa no šajā grāmatā aplūkotajām lugām iemantotas, ņemot talkā saraksti un personiskos draudzīgos kontaktus, taču reižu reizumis nāksies piebilst: "Lugas teksta šīs grāmatas autora rīcībā nav."

Lielākais vairums lugu palika neiespiestas, par izrādēm autori honorāru nesaņēma vai tikpat kā nesaņēma, tālab var jautāt: kā gan rakstnieki sarūpēja sev iztiku? Atbilde ir gaužām vienkārša – strādājot maizes darbu dažādās iestādēs, kantoros, uzņēmumos, institūtos. Vienīgais rakstnieks, kas trimdā pārtika no literārā darba, bija Anšlavs Eglītis, taču viņa literārās darbības pamatžanrs bija romāns, ko vispirms turpinājumos publicēja laikraksts "Laiks". Citiem rakstniekiem lugu rakstīšana bija tikai vaļasprieks.

Katram no trimdas dramatiķiem bija kāda cita profesija vai vismaz pamatnodarbošanās. M. Ziverta pamatprofesija gan bija lugu rakstīšana, bet maizi viņš pelnīja, strādājot par viesmili Stokholmas stacijas bufetē, veicot arhivāra darbu Zviedrijas Karaliskajā operā un ilgus, ilgus gadus skaitot naudu Stokholmas tramvaju pārvaldes nakts kasē: kad tramvajnieki beidza darbu, ar pilnām sīknaudas somām viņi ieradās norēķinu kasē, bet dienā ietirgoto naudu kādam vajadzēja saskaitīt, un šis "kāds" bija Mārtiņš Ziverts. Svešu naudu skaitot, sabeidza acis, pats pie lielā naudas žūkšņa tā arī savā mūžā netikdams. V. Kārklīšs ASV strādāja par uzraugu psihiatriskajā slimnīcā Oregonā, M. Bumbieris darbojās zinātnē un bija priēžu kaitēkļu pētnieks, A. Voitkus bija mācītājs, G. Alchimovičs – ķīmiķis, A. Siksa – psihoterapeite un psihiatre, R. Staprāns – profesionāls gleznotājs, A. Rubenis – bibliotēku darbinieks.

Trimdas lugu rakstniekus, protams, nosacīti var grupēt trīs paaudzēs. Kā jau tas minēts, trimdā devās mūsu ievērojamākie dramatiķi M. Ziverts un A. Eglītis. Vācijā dzīvoja arī viens no literatūras klasiķiem Jānis Jaunsudrabiņš, bet dramaturģijas novadu viņš bija atstājis, un trimdas teātru kopas aktīvi rādīja viņa senāk uzrakstītās lugas, it īpaši komēdiju "Jo plīks, jo traks".

Uz Vāciju devās arī vairāki rakstnieki, kas Latvijā bija debitējuši lugu rakstniecībā un trimdā darbu turpināja. Mazie un provinces teātri Latvijā bija rādījuši Hugo Krūmiņa lugas, trimdā populāra kļuva viņa komēdija "Maestro no Rucavas". Jelgavas teātris savulaik bija uzvedis Ģirta Salnā lugu "Gubernatora sekretārs", rakstnieks darbu dramaturģijā turpināja, arī dzīvodams trimdā. No Latvijā debitējušiem autoriem, kas dramatiķa spalvu nenolika malā arī trimdā, vēl būtu minami: Lidiņa Auzāne (prec. Vītolīņa, vēlāk Ticmane), Vol-demārs Richters, Ēvalds Šķipsna.

Lielā dramatiķu kopa veidojās no tiem rakstniekiem, kas skatuvei pievērsās tieši trimdas gados vispirms Vācijā, pēc tam ASV un Austrālijā. Un te bija gan pieredzējuši literāti: A. Dziļums, V. Kārklīšs, E. Skujenieks, T. Zeltiņš, gan ienācēji literatūrā: S. Pence, R. Rīdzenieks, U. Siliņš, E. Lēmane, A. Vāvere, M. Bumbieris, J. Gulbītis, A. Rubenis, G. Alchimovičs, S. Klauverts, G. Grieze, A. Ruņģis, V. Nollendorfs. Nedaudz vēlāk – 1980. gadā – viņiem pievienojās R. Staprāns.

Trimdā patstāvīgi un neparasti sevi pieteica arī jaunākā dramatiķu paaudze. Austrālijā ar lugu *Qui s'excuse, s'accuse* ievēribu guva Baiba Metuzāle (Kangere). 1979. gadā ASV pretrunīgu spriedumu vētra sagaidīja Baņutas Rubesas ienākšanu dramaturģijā ar dziesmuspēli "Varoņdarbi". 1976. gadā Austrālijā Jura Roziša vadītais "Mālu ansamblis" izrādīja viņa lugu "Varbūtības", skatuves darbu veidošanai pievērsās arī viņa toreizējā dzīvesbiedre Māra Roziņa. Taču visu šo dramatiķu tālāku attīstību traucēja trimdas teātra trupu

sarukums. Visi minētie autori savā laikā rakstīja saviem drāmas kolektīviem, taču laika gaitā diemžēl tie savu darbību pārtraukuši, un līdz ar to pārtrūcis stimuls jaunu dramatisku darbu radīšanai. Tā, piemēram, B. Rubesa Kanādā turpināja sadarboties ar angļu valodā spēlējošām teātra trupām, tālab savus turpmākos darbus rakstījusi angļu valodā.

Teātra darbības izvēsumā un noturīgumā daudzus gadus līdera pozīcijā bijusi Austrālija, un te 1996. gadā ar lugu "Gājputns" debitējis Andris Klauss, kas līdz tam bija darbojies Melburnā, Austrālijas Latviešu teātrī kā aktieris un režisors.

Trimdas drāma – galvenokārt tā ir pagātne, apmēram piecdesmit gadu, vēstures priekšā varbūt neliels, bet latviešu tautas dzīvē ilgs un dramatisks laiks. Un piecdesmit gados drāmas laukā audzētā un koptā raža ir jāsavāc un jāizvēti, jo tā ir mūsu literatūras, mūsu kultūras daļa. Mūsu nav daudzi miljoni, tikai maza saujiņa, tālab ir svarīgi apzināt visu vērtīgo, kas ir mūsu purā.

Un ir vēl kāda problēma, kas nodarbina grāmatas autoru: kā pastāstīt par trimdas drāmas attīstības procesu, kā saņemt to vienā siekā, izceļot no tā galveno un būtisko? Trimda, protams, bija viena, taču tas ir milzīgi plašs un ietilpīgs jēdziens, un trimdas drāmu radīja autori, kas dzīvoja bēgļu nometnēs Vācijā, lugas rakstīja mūsu gara kultūras pārstāvji Zviedrijā, Lielbritānijā, ASV, Austrālijā, un katrā no šīm zemēm bija citāda situācija, dzīves apstākļi un problēmas, tālab ļoti grūti, gandrīz neiespējami visu trimdas drāmas attīstības procesu sapludināt kopā vienā vienotā straumē. Problemātika un tēmas sazarojas un irst, un, cenšoties izvairīties no mehāniska lugu, tēmu, sižetu un tēlu kārtojuma pa plauktiem, mēģināsim sniegt pārskatu par nozīmīgākajiem latviešu teātra un drāmas centriem (un tie aptver trīs kontinentus – Eiropu, Ameriku un Austrāliju) un tad ielūkosimies atsevišķu lugu rakstnieku pūra lādēs.

Vēl jāpiezīmē, ka vairāku dramatiķu daiļrade detalizēti aplūkota viņiem veiktajās monogrāfiskajās apcerēs. Tāpēc apskatos par drāmas attīstību atsevišķās valstīs šo autoru lugas sīkāk nav analizētas un vairāk uzmanības veltīts dramaturģijas vispārējam raksturojumam, pieminot arī mazāk pazīstamu lugu autorus.

LUGU RAKSTNIEKI UN LUGAS VĀCIJĀ

Bija 1944. gada vasara. Brīvlaiku tolaik vadīju savas tēva māsas mājās Zālenieku pagastā, laukos brieda neparasti bagāta raža. No mājas logiem varēja redzēt lielceļu un viņpus tā – Zālenieku parku. Kādā dienā lielceļš sāka kūpēt, jo pa to rietumu virzienā, turp – uz Dobeles pusi sāka plūst pajūgu un gājēju straume. Vēl pēc kādām dienām kā milzīga lāpa uzliesmoja Jelgava, kaut dzīvojām divdesmit kilometru attālu no pilsētas, lielā ugunsgrēka blāzmu varēja redzēt dienu un nakti. Jelgavā bija ienācis krievu karaspēks, tad pilsēta vēlreiz uz neilgu laiku nonāca vāciešu rokās, līdz beidzot tur sāka saimniekot padomju armijas karaspēks. Pēc kādām klusuma dienām krievu zaldāti parādījās arī mūsu mājās. Bija dienasvidus, pieaugušie gulēja, man bija jāuzskata dārzs un pagalms, un tad tajā ienāca svešādi, garos zaldātu kreklos tērpti karavīri, izsaukdami pamatīgu izbīli. Taču viņi nebija naidīgi noskaņoti, kaut ko vaicāja, bet svešā valodā. Bēgļu lavīna tikām bija aizvēlusies tālāk, kaut kur pie Tukuma un Saldus, un šai lavīnai līdzī – mūsu rakstnieki, aktieri un režisori. Likās: tas jau tikai pagaidām, mājas atstātas tikai uz laiciņu. Avīzes rakstīja par negantu brīnumieroci, kas likšot nodrebēt Sarkanaļai armijai. Aiz Tukuma karaspēka tālākvirzīšanās tiešām apstājās, izveidojās tā sauktais Kurzemes katls, bet tad arī ne uz ilgu laiku – tik uz vienu ziemu.

Rīga tobrīd vēl bija vāciešu rokās, krievi to ieņēma tikai 1944. gada 13. oktobrī. Pa ceļiem uz Kurzemes pusi tad vairs aizkļūt nebija iespējams, Rīgu atstāja kuģi ar bēgļiem. Līdzī katrs ņēma tik, cik nu ceļasomā vai nastā varēja paņemt. Kuģi ar latviešu bēgļiem piestāja Dancigā, tur Anšlavs Eglītis sastapa tad jau padzīvojušo Pāvilu Gruznu: "Gruzna stāvēja viens pats nomalpus, atspiedies uz sava ceļaspieķa, un vēroja burzmu ar filozofa mieru. Kad

mantu meklētāju cīņa norima un katrs, savas lietas savācis, devās pie malas vai uz piebrauktajiem vilcieniem, laukumā kuģa priekšā starp salauztajiem dēļiem un iesaiņojumu skrandām gulēja viens vienīgs sains – zilstrīpotais mugurmais. Gruzna lēnām piegāja tam klāt un smīnēdams uzmauca plecos.”*

Bet apstāšanās bija īslaicīga, krievu karaspēks tuvojās, tālab – tālāk uz rietumiem. Un tādu pašu ceļu mēroja Kurzemes katlā palikušie latviešu bēgļi. Citiem ceļš veda uz Vāciju, citi meklēja un gaidīja zvejnieku laivas, lai pārklātu pāri jūrai uz Zviedriju, – turp ar sievu Elzu un diviem bērniem devās Mārtiņš Zīverts.

Izceļošanas process ilga no 1944. gada rudens līdz 1945. gada maijam, un izceļojušo bēgļu skaitu precīzi nosaukt nav iespējams. Profesors Edgars Dunsdorfs norādījis**, ka 50. gadu sākumā emigrācijā dzīvojuši apmēram 200 000 latviešu, taču 40. gadu otrajā pusē šis skaits droši vien bija lielāks. Trimdinieku vidū bija ievērojams skaits latviešu inteliģences, tikpat kā visi ievērojamākie latviešu rakstnieki bija devušies bēgļu gaitās, to pašu var sacīt par režisoriem un aktieriem. Spēka gados toreiz bija režisori J. Zariņš, J. Lejiņš, O. Uršteins, K. Veics, un visi viņi bija tur – Vācijas dažādās pilsētās. Arī mūsu aktieru zieds. Drīz vien viņi nāca atkal kopā un sāka kalt plānus par teātra spēlēšanu.

Atšķiru laikrakstu "Latvijas Vārds". 1945. gada 1. novembris. Ceturtdiena. Laikraksts gan pavisam vienkāršs – tikai četras mašīnraksta lapas, kas pēc tam hektografētas. Bet jau pirmajā lapā ir ziņa: "Latviešu teātris trimdas gaitās." Dažas rindas no šā raksta: "Latviešu teātris sāka organizēties š. g. augustā. Pirmais uzdevums bija atrast kopīgu apmešanās vietu un tur sapulcināt emigrējušos dramatiskās skatuves darbiniekus. Telpu trūkuma un transporta grūtību dēļ šis uzdevums nebija viegls. Vēl šogad nav iespējams sagādāt pajumi visiem, kas vēlas līdzī darboties.

Nodoms radīt trimdā latviešu teātri likās pārdrošs, pat fantastisks. Bet teātru darbinieki ziedoja naudā un darīja visu, kas bija viņu spēkos. [...] Kādā mazā istabā sākās lugas iestudējumi. Vēl neērtākās telpās veica skatuves būvi, dekorāciju gleznošanu u. c. darbus. Latviešu teātris tagad ir sagatavojis savai ceļojošai skatuvei divas lugas: R. Blaumaņa "Pazudušais dēls" un Mārtiņa Zīverta "Ķīnas vāze".

Tiem skatītājiem, kam ir atmiņā Rīgas un citu lielāko Latvijas teātru izrādes, mūsu inscenējumi lieku reizi atgādinās, kādas materiālas vērtības esam pazaudējuši. Bet, lai arī nabagi, mēs tomēr esam dzīvi. Glābt un uzturēt tautas dzīvību un garu ir visu latviešu, tātad arī latviešu teātra uzdevums.”***

* *Eglītis A.* Par rakstniekiem un grāmatām. – R., 1993. – 40. lpp.

** *Veigners I.* Latvieši ārzemēs. – R., 1993., – 16. lpp.

*** Latvijas Vārds. – 1945. – 1. nov.

A. Egliša
 "Kazanovas mētelis"
 Mērbekas Latviešu
 teātrī 1947. g.
 Sabīne –
 E. Skujiņa,
 Kazanova –
 R. Mucenieks

Tālāk seko latviešu teātra darbinieku saraksts, no kura citēšu tikai aktieru un režisoru vārdus: M. Damroze, K. Dzeldē, H. Gobzine, K. Ģermanis, T. Kalve, A. Mača, N. Melbārde, Ansis Mitrēvics, R. Mucenieks, H. Prince, E. Skujiņa, J. Šāberts, V. Štāls, O. Uršteins, J. Zaķis, J. Zariņš, M. Zilava, M. Zīle. Un tepat minēta *"Merbeck"* latviešu teātra adrese.

Vāciešiem Mērbekas vārds ne agrāk, ne arī tagad neko īpašu neizsaka. Mērbeka? Kur ir tāda pilsēta? – viņi vaicā. Pat ne pilsēta, īstenībā tikai ciemats Vācijas ziemeļos, bet mūsu teātra un drāmas vēsturē tā kļuva nozīmīga kā latviešu teātra pirmā apstāšanās vieta un ražena darba sākums.

Mērbekas Latviešu teātris sākotnēji sevi dēvēja vienkārši par Latviešu teātri, tā režisori bija J. Zariņš un O. Uršteins, bet repertuāra komisijā rakstnieks un publicists Jūlijs Roze, J. Zariņš, J. Šāberts un T. Kalve.

Mērbekas teātris nebija vienīgais, kas sauca sevi par latviešu teātri. Otrs profesionāls teātris uzsāka darbu Vācijas dienvidos – sākumā Ambergā, pēc tam nelielā, toties skaistā pilsētā Eslingenē, šo teātri vadīja J. Lejiņš un K. Veics, bet trupas sastāvā bija L. Štengele, V. Streips, I. Graudiņa, S. Pence, J. Neimanis, pēc tam arī Augusts Mitrēvics. Vēlāk šie teātri savus nosaukumus precizēja un saucās par Latviešu teātri Eslingenē un Latviešu teātri Mērbekā, dažkārt vietas nosaukumu minot vispirms.

Vācijā latvieši galvenokārt dzīvoja bēgļu nometnēs, to skaits bija visai liels, gandrīz visa Vācija bija nosēta ar šīm nometnēm. Par dzīvojamām telpām nereti tika izmantotas bijušās kazarmas vai kādreizējās militārās mācību iestādes: Eslingenē teātris darbojās bijušajā lidotāju skolā. Un nereti latvieši, uzņēmības pilni, nāca kopā vai nu kazarmju telpās, vai kādā skolā un sāka

būvēt skatuvi, lai būtu vieta, kur iestudēt lugas. Rakstnieks Teodors Zeltiņš grāmatā "Tuvos un tālos ciemos", atcerēdamies rakstnieku un režisoru Ģirtu Salno, raksta: "Tad tu ķēries klāt pie agrāko kazarmju manēžas, sajūsmināti trakuļi tur iebūvēja skatuvi. Tā tapa Vircburgas Latviešu teātris."*

Tādi "trakuļi" atradās daudzās latviešu nometnēs, profesionāli aktieri arī, tālab priekškaru vēra viens latviešu teātris pēc otra. Profesionālas vai vismaz pusprofesionālas trupas izveidojās un sekmīgi darbojās Lībekā, Vircburgā, Fišbahā, kādu laiku Augsburgā teātra kopu vadīja Augusts Mitrēvics. Trupu skaits bija visai liels, pilnīgs to uzskaitījums aizņemtu pārāk daudz vietas, jo, pēc E. Dunsdorfa datiem, laikā no 1945. līdz 1950. gadam teātra kopas pastāvējušas 90 Vācijas pilsētās vai ciemos! Parasti tās vadīja vai nu kāds Latvijas laika profesionālā, nereti provinces teātra aktieris, vai arī skolotājs, ārsts vai cits inteliģences pārstāvis. Nozīmīgākās teātra trupas strādāja Altgargē, Ansbahā, Blombergā, Detmoldā, Grēvenē, Ingolštatē, Hānavā, Kīlē, Oldenburgā, Rotenburgā un vēl daudzās citās vietās. Vēl var pieminēt, ka latviešu teātra ansambļi pastāvēja Vācijas kaimiņu valstīs – Austrijā un Dānijā. Austrijā pazīstamākās kopas bija Glāzenbahā un Zalcburgā; Dānijā – Kēgē, Jonstrupē un Kobekā.

Tāds teātra spēlēšanas vilnis kā pēckara gados Vācijā latviešu teātra vēsturē agrāk nebija piedzīvots, un iemesli tam bija vairāki. Latviešu bēgļi, kuru vidū bija daudzi inteliģences pārstāvji, dzīvoja cieši līdzās – nometnēs, līdz ar to kopā sanākšana vai sabraukšana īpašas problēmas nerādīja. Visus nomāca vienas sāpes, un visus kveldināja vienas ilgas – pēc dzimtenes, pēc atgriešanās brīvā Latvijā. Pirms daudziem gadiem, Pirmā pasaules kara sākumā J. Rainis uzrakstīja sērdieņu dziesmu – dramatisko poēmu "Daugava", kurā mājas atstājušie bēgļi vakara stundā sanāk kopā, izsūdz savas bēdas Daugavai un sāpes izdzied dziesmā. Un tāpat Vācijā Otrā pasaules kara laikā vai pēc tā beigām latviešu bēgļi pulcējās, lai sirdi vieglotu pati kopā būšana un – teātra spēlēšana.

Un vēl viens apstāklis: kaut arī ne grezni, tomēr iztikuši latviešu bēgļi bija, par viņiem gādāja starptautiskās bēgļu aprūpes organizācijas UNRRA un IRO. Tā laika laikrakstos var atrast tur minētās pārtikas devas. Piemēram, Getingenes nometnē viens tās iemītnieks nedēļā saņēma 3 kg maizes, 325 g gaļas, 225 g sviesta, 1 kg cukura, lietotās drēbes. Rāvensburgā, kas atradās franču zonā, pārtikas devas dienā bija šādas: 350 g maizes, 40 g gaļas, 40 g sviesta, pupiņu kafija, 10–12 cigarešu. Lieki atgādināt, ka ne visi nometņu iedzīvotāji bija tik naski pīpmaņi, un cigaretes noderēja par maksāšanas līdzekli, par ko

* Zeltiņš T. Tuvos un tālos ciemos. – Ņujorka, 1977. – 16. lpp.

varēja iemainīt citas nepieciešamās preces. Ne jau nu Leiputrijas apstākļi gaidīja mūsu tautiešus, bet vismaz paēduši viņi bija, un reizēm tukšāks vēders vairāk mudināja kopā nākt un ar teātri nodarboties nekā miegaina pārpilnība.

Un tā cilvēki trimdā alka spēlēt teātri, un visiem vajadzēja lugas. Vācijā lugu pieprasījums bija lielāks nekā jebkad vēlāk, jo drāmas kolektīvu skaits bija visai liels, bet repertuāra izvēle – niecīga. Ne velti pirmo pēckara avižu slejās Vācijā parādījās sludinājumi ar lūgumiem atsaukties tos lasītājus, kas līdzī trimdā paņēmuši lugas. Droši vien, ka tādi arī atsaucās, un var tikai apbrīnot mūsu tautiešus, kas, bēgļu gaitās braucot, ceļasomās bija iepakojuši arī pa lugu. Trimdas teātra repertuāra problēmas 1947. gadā divos turpinājumos laikrakstā "Tēvzeme" raksturojis Ģirts Salnais, viņš rakstīja: "Nav gandrīz neviena mūsu teātra ansambļa, kurā tēlotāju sastāvs būtu visumā kvalitatīvi un kvantitatīvi līdzsvarots: blakus skatuves mākslinieku galotnēm spēlē iesācējs vai aktieris, kas normālos laikos kādu iemeslu dēļ bija uz ilgāku laiku pārtraucis mākslinieka gaitas; vai arī kopā spēlē divu skolu aktieri; vai, pa lielākai daļai, ansamblī ir pāris mākslinieku un citi bez izņēmuma diletanti, kuru spēles tehnika visai nevarīga, lai tiktu galā ar nopietnākiem uzdevumiem. Visi šie apstākļi tur, kur trupā bijusi tieksme kaut cik noturēties labu teātru tradīcijās, ir ievērojamā mērā paši par sevi noīekuši repertuāra izvēli, bet, no otras puses, tam pievienojies lugu materiāla trūkums, kas trimdinieku ceļasomās bijis visai niecīgs. Ir gan pieejami Raiņa, Blaumaņa, Brigaderes, tagad arī Zīverta un Eglīša darbi. Tulkojumi ar reti izņēmumiem visi palikuši Latvijā."*

Un nākamajā laikraksta numurā nodaļā "Literatūra un māksla" Ģ. Salnais savu domu izvērs un detalizē: "Ja dramaturģijā jaunā raža nav sevišķi kupla, tad dabiski teātrim nācies pievērsties rīcībā esošiem un cittautei klasiķiem vai teatrāli daudz maz noturīgiem darbiem. Visplašāk reprezentēts Blaumanis, kura "Silmačus", "Zagļus", "Ļauno garu", "Trīnes grēkus", "No saldenās pudeles", pat "Indrānus" spēlē malu malās. Raiņa "Daugava" rādīta Blombergā, tāpat arī "Pūt, vējiņi!" un Mārtiņa Zīverta "Minhauzena precības" un "Cilvēks grib dzīvot". Eslingenes Latviešu teātris izrāda "Mīla stiprāka par nāvi", Zīverta "Ķīnas vāze" apstaigājusi daudzas trimdas skatuves. [...] Arī Konstances Miķelsones "Uguns kristības", pārkrustītas par "Dzīves šūpolēm", Aug. Mitrevica pārstrādājumā daudz rādītas rampas gaismā. Akuratera "Priecīgais saimnieks" spēlēts Vircburgā un Lībekā. Arī Zālītes pavājā komēdija "Bīstamais vecums" kavējusi publikas laiku, un Jūlija Pētersona "Piekļīdušais kaķēns" aizklīdis līdz Lībekai."**

* Salnais Ģ. Teātru repertuārs trimdā/Tēvzeme. – 1947. – 12. jūl.

** Turpat, 27. jūl.

Ģ. Salnais, protams, nepretendē uz pilnīgu repertuāra apskatu, piemēram, dažādās nometņu trupās daudz spēlēja Līdijas Auzānes 1937. gadā sarakstītā luga "Gleznatājs Otiņš". Taču pašu raksturīgāko viņš uzsvēris, un rakstu autors beidz ar būtiski svarīgu vispārinājumu: ".. nopietnu latviešu teātru skati vienmēr būs pievērsti pašu latviešu jaunradītajam autoram, jo šodien teātrim jābūt latviskās stājas apliecinātājam un latviskās dzīves stila kopējam. Šo uzdevumu viņš sekmīgi var veikt tikai tad, ja skatuvē tēlo pašu latviešu rakstnieku veidotu dramatisku vielu."

Uzdevums bija formulēts pilnīgi skaidri: vajadzīgi latviešu rakstnieku dramatiskie darbi. Teātri gaidīja jaunos darbus, un bija jau arī no kā gaidīt! Šajā pašā rakstā Ģ. Salnais gan piebilst: "Šai trimdas laikā nav teicis jaunus vārdus Jānis Jaunsudrabiņš, no kura spalvas teātri labprāt saņemtu kādu darbu." J. Jaunsudrabiņš, kas tolaik dzīvoja Grēvenē, netālu no Minsteres, nekā jauna teātrim tā arī netika devis. Pavisam netālu – Dānijā dzīvoja vēl viens no vecās paaudzes dramatiķiem, citreizējs eksperimentētājs Valdemārs Dambergs, kas 20. gados teātrī mēģināja iedzīvināt latviešu delartisko komēdiju, bet jaunus darbus pēc kara neradīja arī viņš. Teātrinieku skati bija vērsti uz Anšlavu Eglīti un Mārtiņu Zivertu. M. Ziverts dzīvoja un strādāja Stokholmā, taču vairāku viņa lugu darbība norit Vācijā: komēdijā "Zaļā krūze" ieraugām kādas vācu kundzes Šeples mājokli kara pēdējās dienās, bet lugu "Kāds, kura nav" un "Cenzūra" notikumi raisās Vācijā bēgļu nometņu apstākļos, un, tās lasot, neatstāj sajūta, ka rakstnieks pats mitinājies bēgļu nometnes barakas šaurajā istabā.

A. Eglītis pirmajos pēckara gados dzīvoja, kā pats kādā vēstulē izsacījis, "Alpu aizdurē" – mazā pilsētiņā Vācijas dienvidos Tailfingenē, un tikai reizumis viņš varēja aizbraukt uz vienu no Dienvidvācijas latviešu centriem Eslingeni. Par bēgļu gaitās pieredzēto A. Eglītis 1946. gadā uzrakstīja lugu "Labāki cilvēki" – dažādos laikos bijuši un joprojām ir cilvēki, kas sevi uzlūko par labākiem tāpēc vien, ka viņiem naudas un mantas vairāk nekā citiem. Lugu "Labāki cilvēki" autors nosūtīja uz Mērbeku režisoram O. Uršteinam, kas gaidīt gaidīja, lūgtin lūdza jaunas lugas, un nu to bija uzrakstījis viens no populārākajiem dramatiķiem. Likās – kāda gan var būt problēma, tūlīt pie tās iestudēšanas ķersies Mērbekas teātris, un viņam sekos citas latviešu dramatiskās kopas Vācijā. Taču situācija samežģījās: Mērbekas Latviešu teātra repertuāra komisija, kurā visai stingras pozīcijas bija aktrisei Tonijai Kalvei, A. Eglīša lugu atzina par neizrādāmu un noraidīja to. Nepatikami bija pārsteigts O. Uršteins un vēl nepatīkamāk – pats A. Eglītis. Viņš gan nemēdza skaļi izpaust savu sašutumu un sarūgtinājumu prata noslēpt aiz zobgalīga smaida.

Mērbekas teātra repertuāra komisijas atzinumam adekvātu slēdzienu par šo lugu pieņēma Dienvidvācijas Franku novada nometnes apvienības vadītāju

Pēc M. Ziverta lugas
"Kāds, kura nav"
V. Lapenieka 1949. g.
Vācijā uzņemtā
filma. Rūta (Zīra) –
M. Zilava,
Zars (Iraids) –
R. Mucenieks

kopsēdē, par ko 1946. gada 12. oktobrī ziņoja laikraksts "Latvija". Zīmīgs bija pats virsraksts: "Nepiemērota luga". Rakstā sacīts: "Franku novada latviešu nometņu apvienības kopsēdē Rotenburgā nometņu pārstāvji atzinuši Anšlava Eglīša lugu "Labāki cilvēki" par pašreizējam laikam neatbilstošu, jo tā nav tik daudz audzinoša kā mūs pašus kompromitējoša, šīs lugas izrādīšana Franku novada latviešu nometnēs nav pieļaujama."*

Tā pavisam strupī – nav pieļaujama. Latvieši pa laikam bijuši naski uz aizliegšanu un izsvītrošanu. Tajā pašā gadā šo lugu Augsburgā, kas atrodas

* Latvija. – 1946. – 12. okt.

Filma
"Kāds, kura nav".
Kāds – K. Lagzdīņš

netālu no Minhenes, gan bija pamanījies iestudēt izcilais aktieris Augusts Mitrēvics, un A. Eglītis par šo izrādi O. Uršteinam zobgalīgi rakstīja: "Manu ļaundarbu "Labāki cilvēki" bija izrādījis Mitrēvics dažas reizes Memmingenē un Augsburgā. Publika izturējusies mierīgi, un nedz spēles laikā, nedz pēc tam aktieri nav mantojuši miesas bojājumus."*

Kas gan šajā A. Eglīša lugā varēja būt tik krasi nepieņemams un nometņu vadītājiem tik nepatīkams? Acīmredzot tas bija A. Eglīša vērtīgais, godīgais un kritiskais skatiens uz saviem tautiešiem.

* Anšlava Eglīša vēstules Osvaldam Uršteinam//Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 196. lpp.

Tāpēc sekoja strikts lēmums: aizliegt! Un arī O. Uršteins, kas bija stāvējis šīs lugas kūmās, to varēja iestudēt tikai pēc vairākiem gadiem, jau dzīvodams ASV un vadīdams Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansambli.

A. Eglītis tajā reizē noskurinājās un turpināja rakstīt lugas, aiziedams tālā pagātnē, un 1947. gada maijā Mērbekas Latviešu teātrī notika viņa lugas "Kazanovas mētelis" pirmizrāde. Var likties dīvaini, ka tikai pāris gadu laikā bija sakustējies latviešu drāmas ešelons, sevi apliecināja autori, sevi pieteica jaunas lugas, un apmēram ap "Kazanovas mēteļa" pirmizrādes laiku A. Eglītis vēstulē O. Uršteinam rakstīja: "Liekas, līdz ar draudiem teātru izputēšanai lugu produkcija strauji aug, kas lieku reizi norāda uz rakstnieku ideālistīgo iedabu. Valdemāram Kārkliņam ir 3-cēlienu 4 personām par to, kā vecs vīrs ieskapē savai jaunai sievai pārmērīgā izgudrībā jaunu kavalieri. It raiti un domgraudīgi dialogi ar šaušanos beigās. [...] Teodoram Zeltiņam ir 6-aina ar prologu un epilogu "Vilks Rīgā", kur Rīgā ap Melngalvju ziedu laikiem ieskrej vilks, sakož cilvēkus un izraisa visādus sarežģījumus ar mūkiem, zeltkaļiem un junkuriem. [...] Knutam Lesiņam būs luga "Viendienas zemē" par augsti fantastīgām ne šīs pasaules lietām mistīgā garā. Par Jūsu ziemeļnieku lugām – O. Liepiņa "Gustavs Vāsa Lībekā" un Jubilāra Emila jaunām lugām, saprotams, Jūs pats esat labāk informēts."*

Var pabrīnīties, kā A. Eglītis, tālā Alpu nostūrī dzīvodams, bija iemantojis tik precīzu informāciju par tā laika dramatiķu ražu. A. Eglītis gan kļūdās, minēdams, ka V. Kārkliņa lugā ir četras personas. No vēstulē pieminētajiem darbiem nav zināms, kāds liktenis piemeklējās Knuta Lesiņa lugu "Viendienas zemē" un Oļģerta Liepiņa lugu "Gustavs Vāsa Lībekā", jo teātru aprītē Vācijā tās neienāca. Savukārt kā jubilāru Emilu A. Eglītis minējis prozaikā un tulkotāju no lietuviešu valodas Emilu Skujenieku, kura luga "Dirigents" tika izrādīta 1946. gadā. Ļoti iespējams, ka šī komēdija bija uzrakstīta jau Latvijas valsts neatkarības laikā, taču toreiz nenonāca uz teātru skatuvēm. To pašu var sacīt par Ģirta Sahnā lugu "Meitene ar raksturu", kuras pirmizrāde Vircburgas teātrī notika 1946. gadā.

Vēl pēc gada no citētās A. Eglīša vēstules uzrakstīšanas mūsu dramaturģija bagātinājās ar vairākiem nozīmīgiem darbiem. Pirmizrādi piedzīvoja A. Eglīša poētiskā, garīguma piesātinātā komēdija "Galma gleznotājs", un turpat Eslingenes Latviešu teātrī 1948. gadā panākumus guva T. Zeltiņa neparastais Donžuāna tēmas risinājums lugā "Lielā ilūzija jeb Donžuāna pēdējā mīlestība". Kā trešais būtiski nozīmīgais notikums jāmin tajā pašā gadā publicētā Artura Voitkus traģēdija "Jūdass", kas nāca klajā ar A. Gravas

* Karogs, 211. lpp.

T. Zeltiņa
 "Donžuāna pēdējā
 mīlestība"
 Eslingenes Latviešu
 teātrī 1949. g.
 Irmgarde –
 A. Rozīte,
 Alarmo – K. Veics

pseidonīmu. Iznākšanas brīdī luga palika bez vajadzīgās ievēribas, teātri to neiestudēja, līdz 1956. gadā to uzveda Melburnas Latviešu teātris Austrālijā.

Aplūkojot visas šeit minētās lugas kopumā, nobriest secinājums: visas tās runā par aizgājušiem laikiem, par senatni, par pagātni, ne par aktuālajiem dienas notikumiem. Zīmīgu darbības laika un vietas norādi lugas "Sarkanvīns" ievadremarkā devis V. Kārklīšs: "Vieta: Londona. Laiks: mierīgs periods starp diviem kariem." E. Skujenieka "Dirigenta" darbība notiek neatkarīgajā Latvijā, Ezienas pilsētā. Par A. Voitkus (Gravas) lugas "Jūdass" darbības laiku un vietu liecina jau tās nosaukumā ietvertā Bībeles personāža vārds. A. Eglīša lugas "Galma gleznotājs" sarežģījumi raisās 1482. gadā Lombardijas galmā, bet "Kazanovas mēteļa" darbība notiek 1765. gadā Jelgavā. T. Zeltiņa komēdijas "Vilks Rīgā" darbība risinās 1765. gadā senajā Rīgā, bet lugas "Lielā ilūzija jeb Donžuāna pēdējā mīlestība" norises laiku un vietu autors raksturo šādi: "Kādreiz tikpat kā tagad. Kaut kur un visur." Ar pagātni saistās arī Ģ. Salnā lugas "Meitene ar raksturu" notikumi, un tāpat senāku laiku notikumi varētu būt pamatā O. Liepiņa lugai "Gustavs Vāsa Libekā".

Varētu jautāt, kas bija noticis ar latviešu dramatiķiem, vai viņi nepavisam nesevoja ikdienas problēmām un vai bēgļu dzīves realitātē tādu nebija? Katrā ziņā problēmas bija, un lugu rakstnieki, turpat nometņu vidē starp savējiem dzīvodami, šīs problēmas gana labi redzēja un zināja, taču tajos gados dramatiķi izvirzīja sev citu uzdevumu: ne tik daudz rādīt konkrēto realitāti, ne tik daudz vaimanāt un raudāt, cik ļaut cilvēkiem vismaz pāris stundu aizmirsties un nerunāt par to, kas sāp. Ļoti skaidri šo principu formulēja A. Eglītis vēstulē

O. Uršteinaim jau 1946. gada 18. martā, un šī pati doma pausta arī viņa esejā "Noklausītas sarunas". Vēstulē A. Eglītis rakstīja: ".. es par visu vairāk baidos no emigrantu raudulības un vaidēšanas. [...] Kamēr vien spēšu, es pūlēšos rakstīt tā, "it kā nekas nebūtu noticis". Nav jau nekā vieglāka, kā tagad sa-raudināt mūsu dīpišus. Reizēm taisni sanāk dusmas, redzot, ka dažs mācītājs, to darīdams, iedomājas dižs un svēts vīrs esam. Bet karavīrs ugunīs nekad nevaid un nepūš, bet plēš jokus, jo citādi pēdējā dūša būs zābakos. Traģiku rādīsim mājās, kad pēc izrādes varēsim iegriezties pie Švarca vai Esplanādē un uzkost desiņas ar kāpostiem."*

Latviešu teātra praksē šis princips zināmā mērā bija iedibinājies jau vācu okupācijas laikā, kad repertuārā bija daudz klasikas, bet latviešu dramatiķu lugas stāstīja par tālāku vai tuvāku pagātni. Tas attiecas uz M. Ziverta lugām "Minhauzena precības", "Vara", "Nauda", tāpat uz A. Eglīša komēdijām "Par purna tiesu" un "Kosma konfirmācija", kuru notikumi raisās Latvijas neatkarības laikā. To pašu var attiecināt uz J. Jaunsudrabiņa komēdiju-dziesmu-spēli "Ezermalu krokodils" un J. Pētersona komēdiju "Trauksme paradīzē". Šo pagātnes principu pavisam noliegt nevar, ir laikposmi, kad rakstnieki sava laika lasītājam vai skatītājam var līdzēt, ar saviem darbiem liekot aizmirst dzīves realitāti, vedot prom no dzīves īstenības. Bēgļu nometņu laikā Vācijā mūsu dramatiķi pildīja tieši šādu misiju. Dzīves plašākam analītiskam aptvērūmam ir vajadzīga zināma laika distance, tobrīd tādas vēl nebija. Par bēgļu dzīves ikdienu dramatiski sastrēdzinātā izteiksmē spēcīgu lugu "Kāds, kura nav" 1947. gadā bija uzrakstījis tikai M. Ziverts. A. Eglītis nometņu realitātei pievērsās vēlāk, kad tā jau bija pārvērtusies pagātnē, 1953. gadā sākot publicēt asprātīgu, spoži uzrakstītu romānu "Laimīgie", taču pat tad uz bēgļu laiku rakstnieks lūkojās vairāk caur humora prizmu. Analizēt vēstures laikmeta griežus vēl bija par agru, jo ne līdz galam varēja zināt, kuri ir īsti sabiedrotie un kuri atrodas pretējās pozīcijās. Vēl bija par agru. Tālab – lai dzīvo pagātne! Un šajos dažos Vācijas nometņu gados latviešu drāmas pūrā tiek ielocīti vairāki patiešām labi ar pagātnes problemātiku saistīti darbi, un vispirmām kārtām gribas vēlreiz minēt jau nosauktās A. Eglīša lugas "Kazanovas mētelis" un "Galma gleznotājs", T. Zeltiņa "Vilks Rīgā" un "Donžuāna pēdējā mīlestība", V. Kārklīņa "Sarkanvīns" un E. Skujenieka "Dirigents". Tieši vēsturisko lugu novadā ne pirms, ne pēc tam nav radīti tik daudzi nozīmīgi dramatiski darbi kā vācu laikā un Vācijas bēgļu nometnēs.

Vācijā bēgļu nometņu posmā bija izveidojusies jauna dramatiķu paaudze: ne V. Kārklīņu, ne E. Skujenieku, ne T. Zeltiņu, ne A. Voitku (Gravu) senāk kā

* Karogs, 195. lpp.

lugu rakstniekus nepazina, nu viņi par tādiem bija tapuši. M. Ziverts un A. Egītis nebija vairs vientuļnieki drāmas laukā, viņi palika kā virsotnes, ap kurām slējās jaunas smailes vai vismaz pauguri.

Mazāko noņemto teātri Vācijā izrādīja arī vietējo autoru sarūpētus darbus, kam aplaudēja tikai savējie noņemtnes ļaudis. Diemžēl par šo lugu tematiku un vērtību spriest nav iespējams, jo trūkst sacerējumu tekstu. Taču izrādīto lugu uzskaitījums iznāk diezgan bagāts, un tas liecina par trimdinieku lielo rosmi pirmajos bēgļu dzīves gados. Tā Grosenbrodes dramatiskā kopa 1946. gadā izrādīja trīs **Egīla Kalmes** (ist. vārdā Jānis Ozoliņš, 1909–1983) lugas: "Ielas muzikants", "Tikšanās" un "Zelts", autors bija arī šo lugu režisors. Vēl 1946. gadā Neietingas Latviešu teātris iestudēja **Annas Kraujas** lugu "Palejas ļaudis", Hānavas dramatiskā kopa rādīja **Voldemāra Mežaraupa** (1901–1951) lugu "Augškurzemes mežos", Braunšveigas latviešu noņemtnes teātris parādīja **Ēvalda Šķipsnas** (1893–1965) lugu "Zaudētā dzimtene", Mildorfas dramatiskā kopa – **Antona Rupaiņa** (1906–1976) lugu "Aizmirstā zeme". Pa jaunam darbam noņemtnes skatītāji ieraudzīja arī nākamajos gados. 1947. gadā Flensburgas Antverpes noņemtnes teātris uzveda **Irmās Auziņas** lugu "Zieduleja", bet Grosenbrodē rādīja **Kārļa Freimaņa** (1911–1975) lugu "Viss kārtībā". Augsburgā par aktieri un arī režisoru darbojās **Pēteris Kalniņš**, un savam ansamblim viņš veltīja divas lugas: "Pārskolšanās" un "Tīrības komisija", abas izrādītas 1948. gadā. Tajā pašā gadā **Mirdza Timma** (1925–1962) debitēja Virsburgas Latviešu jaunatnes teātrī ar lugu "Karoga teiksma", bet Flensburgas teātris 1949. gadā izrādīja **Hugo Krūmiņa** (1901–1990) lugu "Cēli kā dzimtenes dievnami"; 1948. gadā Dānijā bija iestudēta H. Krūmiņa luga "Dzintra".

Visi darbi bija akūtas nepieciešamības radīti, jo lugas vajadzēja kā lieliem, tā maziem teātriem. Nav iespējams par šiem darbiem dot kādu vērtējumu, tāpat nevar pasacīt, vai kādas no minētajām lugām nebija tapušas jau agrāk neatkarīgajā Latvijā un paņemtas līdzī no Latvijas ceļasomā. Skatuves gaismu tās Latvijā nebija ieraudzījušas.

Taču laika pulkstenis bija sitis, vajadzēja aut kājas tālākam ceļam, bēgļu noņemtnes pamazām sāka likvidēt, jo starptautiskās bēgļu organizācijas bēgļiem domāto pabalstu samazināja. Sākās lielais izceļošanas vilnis. Trimdinieku dzīvē ienāca jaunas, senāk nerisinātas problēmas: kā tikt no Vācijas prom, kā saņemt izsaukumu vai galvojumu no citas valsts? Katra no tām izvirzīja savas prasības: ASV stingri pieprasīja kāda turienes pilsoņa vai organizācijas galvojumu, sākotnēji negribēja ņemt pretī bijušos latviešu leģionārus, jo viņi bija dienējuši nacistu armijā, 1950. gadā gan šo skarbo priekšnosacījumu atcēla. Lielbritānija labprāt ņēma pretī viriešus, taču viņiem vajadzēja būt neprecētiem. Austrālija izvirzīja savas prasības, un tās zīmīgi vēlāk

savas lugas virsrakstā formulējusi Aina Vāvere: "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes". Bija svarīgi, lai ieceļotājs būtu gados jauns, to gribēja Austrālija, to ASV, jo neviena valsts nebija ieinteresēta savā apgādībā uzņemt vecus nespējniekus, izceļošanas vilnī daudzas dāmas kļuva par pieciem sešiem gadiem jaunākas.

Izceļošanas vilnis vispirms ietekmēja teātrus. Avīzēs parādījās ziņas drīz par vienu, drīz otru aktiera aizbraukšanu: uz Kanādu Irma Graudiņa, uz Austrāliju Viliberts Štāls, viņiem sekoja citi, aktieru rindas kļuva retākas, un teātru eksistence Vācijā kļuva apdraudēta. 1949. gadā laikrakstā "Latvija" par reālo situāciju skaidri un atklāti rakstīja rakstnieks un režisors Jānis Lejiņš: "Tuvojas nenovēršamais mūsu trimdas dzīvē, un proti, – strauji samazinoties trimdinieku skaitam, Vācijā tiek spēji apdraudēta profesionālo teātru eksistence, un mākslinieki auj kājas tālākam ceļam. Abi lielākie teātri – Eslingenes un Mērbekas, sniegdami katrs tuvu pie 600 izrādēm, gatavojas aizvērt savas durvis. Protams, nav teikts, ka teātra izrādes vispār izbeigsies. Vēl jau šepat paliks viens otrs aktieris, un, kur tādi atkal būs salasījušies 3–4, būs arī teātra izrādes. Skaidrs, ka tādām izrādēm būs vairāk nejaušības raksturs, ne mērķtiecīga darbība, kā tas bija abos lielajos teātros. [...] Teātra durvis vērsies daudz retāk, daudzas pazīstamas aktieru sejas vairs neredzēsim, daudzas ierastās balsis vairs nedzirdēsim, balsis, kas stāvēja nomodā par mūsu sirdsapziņas jūtīgumu, kas arī trimdas šaurībā nebeidza sludināt ētisko un morālo augšāmcelšanos. Vai tas viss nava tas, kas uztura cilvēku dzīvu? Kas dara cilvēku stipru, drošu un nešaubīgu?"*

Vēl jau pa reizei priekšskars atvērās, vēl aktieri skatītāju priekšā nostājās, tomēr luga bija nospēlēta, lielais viencēliens bija galā. Čemodānus kravāja arī lugu rakstnieki, bez teātriem Vācijā viņiem vairs nebija ko darīt, A. Eglītis no Tailfingenes pārcēlās uz Pfulingenes nometni un tad tālāk uz ASV, uz turieni devās V. Kārkliņš, T. Zeltiņš, E. Skujenieks, H. Krūmiņš.

Vācijā, lai gāja kā iedams, visi daudz maz bija kopā, nu pavērās ceļi uz ASV, Austrāliju, Angliju, Kanādu. Līdz ar teātru priekškaru krišanu aizvērās arī daudzu trimdinieku cerību priekšskars, no aizokeāna zemēm dzimteni tik viegli neieraudzīt un nerasniegt. Un vai to vispār varēs jēlkad sasniegt? Šaubu un neziņas pilni arī lugu autori atstāja Eiropas krastu. Ko viņi tālajās zemēs iesāks? Vai būs vispār kam vajadzīgi? Jo – vai tad būs teātris?

Teātru izrāžu skaits Vācijā radikāli samazinājās, gandrīz visi profesionālie aktieri bija devušies uz citām zemēm. Vācijā palikušie mēģināja vēl nākt kopā, mēģināja vēl kaut ko iestudēt. Profesionālie literāti bija prom, tālab arī reper-

* *Lejiņš J.* Teātriem izbeidzoties//Latvija. – 1949. – 26. nov.

tuāra gādāšanu vajadzēja uzņemties pašiem teātra spēlētājiem. Pāris lugu sacerēja skolotājs **Teodors Grasis** (1907–1968): Ludvigsfeldes teātris Minhenē 1956. gadā izrādīja viņa lugu "Pirmās bezdelīgas lido", 1960. gadā Bīlefeldē notika viņa lugas "Dienas nebaltās" izrāde. No profesionālajiem aktieriem Vācijā palika **Marianna Zile** (dz. 1915), arī viņa ņēma rokā spalvu, tapa luga "Atvasara", ko 1955. gadā izrādīja Augustdorfā un Memmingenē. Hamburgā turpināja darbību režisore **Māra Zajaiskalna** (dz. 1905), viņa uzrakstīja lugu "Precību drudzī", ko 1963. gadā izrādīja Hānavā, bet Hamburgas Latviešu biedrības drāmas ansambļa vajadzībām viņa dramatizēja A. Grīna romānu "Zemes atjaunotāji", ko ar nosaukumu "Senā cilts" izrādīja 1964. gadā. Taču tad Vācijā palikušo teātrinieku rosība apsīka un jaunas lugas vairs neradās.

LUGU RAKSTNIEKI ZVIEDRIJĀ

Par vienu no latviešu teātra centriem jau kopš 40. gadu otras puses kļuva Zviedrija. Tam bija vairāki iemesli, bet viens no galvenajiem – uz mums tuvo aizjūras zemi Otrā pasaules kara beigu posmā devās liels skaits latviešu bēgļu. Viņu vidū bija vairāki izcili inteliģences pārstāvji, arī rakstnieki – Kārlis Skalbe, Arvīds Švābe, Mārtiņš Zīverts, Veronika Strēlerte, Andrejs Johansons, te patvērumu bija atradis teātra zinātnieks Artūrs Bērziņš, uz Zviedriju 40. gadu beigās pārcēlās Jānis Rudzītis. Zviedrijā uz dzīvi bija apmetušies arī daži aktieri, viņu vidū bija Jānis Ģermanis, Marija Vintere, Osvalds Murjāns, Elza Daugaviete. Viņi visi kopā veidoja garīga piesātinājuma gaisotni, un tās neatņemama sastāvdaļa bija teātris.

Zviedrijā organizējās vairākas latviešu teātra kopas, pēc savas ievirzes un mākslinieciskām iespējām tās pamatā bija amatieru trupas, taču ar aktīvu gribu darboties teātra laukā, un par viņu dvēseli daudzējādā ziņā kļuva Mārtiņš Zīverts. Viņš dzīvoja Stokholmā, dienā iztiku pelnīja, strādādams dažādos darbus, bet nespēja aiziet prom no teātra un šķietami visnepiemērotākos apstākļos rakstīja lugas. M. Zīverts bija pārliecināts, ka lugas vainagojums ir teātra izrāde un dramatiķis raksta skatuvei, tālab cita pēc citas viņa lugas uzsāka skatuves dzīvi Stokholmas Latviešu teātrī. Stokholmas latviešu skatuvei M. Zīverts veltījis 19 (!) lugas, no kurām 16 ir vairākcēlienu darbi. 1947. gadā Stokholmas Latviešu teātrī parādījās M. Zīverta trīs viencēlieni: "Divkauja", "Sievasmāte" un "Riebeklis" paša autora režijā, bet 1986. gadā tika izrādīti viņa pēdējās pabeigtās lugas "Teātris" fragmenti. M. Zīverta lugas noteica ne vien Stokholmas latviešu skatuvju, bet arī citu Zviedrijas latviešu teātru kopu māksliniecisko ievirzi un līmeni – viņa lugas bija kā mēraukla, kā etalons, pēc kura vajadzēja līdzināties.

No profesionālajiem latviešu rakstniekiem uz dzīvi Zviedrijā bija pārcēlies arī prozaīkis **Alfreds Dziļums** (1907–1976). Viņa kundze bija aktrise Irma Vārpa, un, vai nu viņas mudināts, vai gluži no brīvas gribas A. Dziļums vairākus darbus veltījis skatuvei. Tos izrādīja Stokholmas Latviešu teātris, vispirms tie bija viencēlieņi "Tvists un sudmalīņas" (1962) un "Bernauera iela" (1962), tad drāma "Beigu sākums" (1965), tai sekoja "Laila no Rīgas" (1967) un "Rītausmā" (1973). Luga "Uz milža pleca" (1964) izrādīta Austrālijā, Vācijā, ASV.

Alfreds Dziļums pēc mākslinieciskās ievirzes bija izteikts prozas meistars, un prozaīka klātbūtne jaušama viņa dramatiskajos darbos, arī drāmā "Beigu sākums", kas būtībā ir viņa noveles "Vakars uz ezera" dramatisējums.

Drāmas "Beigu sākums" notikumi saistīti ar Otrā pasaules kara pašām pēdējām dienām Vācijā, uz kuriem bēgļu gaitās bija devies arī A. Dziļums, uz Zviedriju viņš pārcēlās vēlāk. Tas ir drūms laiks, kad mazā Vācijas pilsētiņā, slimnīcā kara beigās un pirmajās miera dienās grupiņa ievainoto latviešu karavīru atrodas tādā kā likteņa ēnā. Visu laiku viņus apdraud neziņa par rītdienu, jo mainās varas, mainās karavīru mundieri, pilsētiņā ienāk amerikāņu karaspēks, to nomaina angļu tanki, bet arī tie pilsētu atstāj, un slimnīcā palikušie karavīri spiesti sagaidīt ierodamies krievu armijas pārstāvjus. Visu laiku pāri lugai klājas drūma bezcerīguma gaisotne, un beigās slimnīcas galvenais ārsts, virsleitnants Everts spiests konstatēt: "Viņi ir klāt. Aizveriet logus, mās!" Kāda būs šo cilvēku rītdiena, kurp vedīs viņu ceļi? Vēstures pieredze jau bija zināma – vieglas dienas nevienam no viņiem nav gaidāmas, taču kā kapteinis uz kuģa savā vietā paliek galvenais ārsts, paliek māsa Ērika un kopēja Ruta. Kaut skubinātas un mudinātas, viņas savu pienākuma posteni atstāt nespēj.

Luga "Beigu sākums" ir drūms atgādinājums par vēstures krustcelēm, kurās, Otrā pasaules karu beidzot, atradās Eiropa, un tajās bija nonākuši arī mūsu tautieši. Teātra kritiķe Ņina Luce šo lugu vērtējusi kā visspēcīgāko "… mūsu leģionāru traģiskā likteņa tēlojumā".*

Lugas dramatisko pavedienu vij un sastrēdzina māsas Ērikas attiecības ar ievainoto leitnantu Dāvidu, viņas kādreizējo skolasbiedru, ko jaunībā mīlējusi. Šaurajā slimnīcas palātā mīlestība uzpland no jauna. Dāvids nokļuvis īpaši sarežģītā situācijā: pēc smagā ievainojuma viņam būtu nepieciešama operācija, dakteris Everts kavējas to izdarīt, jo pēc operācijas Dāvids būtu ilgstoši piesaistīts gultai un nebūtu evakuējams, bet vairāk par visu Dāvids bīstas nonākt krievu gūstā. Lugas beigās Dāvids diemžēl mirst, un ārsts visai skarbi māsai Ērikai pasaka: "Mēs viņu nogalinājām, mās!" Ērikai jau trīs reizes tiešā vai pārnestā nozīmē nācies apbedīt savus tuviniekus, nu tas jādara ceturto reizi.

* Luce Ņ. Latviešu drāma trimdā bez Zivertā//Archīvs, VII. – Melburna, 1976. – 189. lpp.

Pēc M. Ziverta
"Zaļās krūzes"
izrādes Stokholmā
1976. g.
J. Viesiens-Gulbītis,
I. Ziverte, M. Ziverts,
E. Ziediņa

Dramatisma piesātinātā ir lugā tēlotā situācija, visu laiku jūtams nāves tuvars. Pieredzējušajam rakstniekam izdevies uzzīmēt vairākus reljefus raksturus: mehāniski izpildīgo virsseržantu Rumpi, pagļēvo, nodevīgo zaldātu Tobiju, izmanīgo sētnieku Benediktu. Un tomēr lugai piemīt episks raksturs, galveno konfliktu veido briesmu tuvošanās izjūta, taču virsroku tajā ņem stāstošā intonācija un darbībai pietrūkst īstas dinamikas. Savukārt vietumis ievītie pagātnes notikumu pārstāsti vēl vairāk sagrausina jau tā ne visai raito lugas darbību.

Notikumu vietas un situācijas līdzība drāmu "Beigu sākums" nedaudz piesaista M. Ziverta lugai "Karātavu komēdija", arī tajā notikumi raisās kara slimnīcas palātā, arī tur ievainoti karavīri gaida izšķiramies likteni, taču M. Ziverts pratis panākt krietni vien lielāku dramatisko piesātinājumu.

M. Ziverta personība atstājusi savu iespaidu uz tiem dramaturgiem, kas Zviedrijā sāka staigāt pa drāmas taku, un vispirmām kārtām tas attiecas uz Jāni Viesienu-Gulbīti un Richardu Rīdzinieku (Ervīnu Grīnu). Nekādā ziņā šie rakstnieki nav atdarinājuši M. Zivertu ne drāmas uzbūves jomā, ne dialoga risinājumā, mūsu drāmas klasiķa ietekme izpaudusies citādi – pašā domāšanas ievirzē. Gan J. Viesiens, gan R. Rīdzinieks lugas rakstījuši kā sevis izpausmes veidu, kā problēmas risinājuma iespēju un par primāro uzdevumu nav izvirzījuši teātra vajadzībām nepieciešamā repertuāra sagādi.

J. Viesiens savu dramatiķa ceļu uzsāka, darbodamies Lundas Latviešu teātrī, un tā bija 1952. gadā viņa paša režijā izrādītā luga "Nozaidētais vilķis". Savukārt Upsalas Latviešu teātrī 1955. gadā pirmizrādi piedzīvoja J. Viesiena satīra "Viņa pēdējā griba", kuras izrādi recenzējot kritiķis Jānis Rudzītis

J. Viesiena-Gulbiša
"Nozaudētais vilķis"
Upsalas Latviešu
teātrī 1957. g.
Estere – E. Segliņa,
Ieraugs –
J. Viesiens-Gulbītis

izteicis zīmīgu piebildi: "Viesiena manieres dialoga vērpšanā vienā otrā gadījumā pārlieku zīvertiskas."*

Filozofisku pārdomu ievirzē lugu "Spoguļu sienas" veidojis Richards Rīdžinieks, un šim dramatiķim būtu piebiedrojama arī prozaiķe **Aina Siksna** (dz. 1934). Pēc profesijas viņa ir ārste, neiropsiholoģe, bet 1968. gadā uzrakstījusi lugu "Rīgas maize", kam pati likusi apakšvirsrakstu "Polemiska luga jaunatnei ar latvisku sentimentu trīs cēlienos". R. Rīdžinieks "Spoguļu sienās" tēlo jaunatni, A. Siksna arīdzan, un arī tēlu grupējums abās lugās ir nedaudz līdzīgs. A. Siksna lugā darbojas vecāki – tas ir bijušais bankas ierēdnis, tagad tehniskais zīmētājs Jānis Kalniņš, viņa sieva farmaceite Valija un dēls students Gustavs un viņa draugs Indulis. Autore dialogu veidā izsaka savas pārdomas par Latviju, latviskumu. Šo problēmu risina viņas tēlotie jaunieši, it īpaši Gustavs. Ārējas

* Rudzītis J. Viņa pēdējā griba//Latvija. – 1955. – 15. janv.

darbības lugā ir ļoti maz. Gustavs pēc zviedru ģimnāzijas beigšanas kaisli ilgojas nokļūt Latvijā un, kaut arī tā vēl ir krievu okupācijas važās, uz turieni arī aizbrauc; savukārt pēdējais cēliens ir viņa atstāsts par Latvijā pieredzēto. Taču atšķirībā no dažiem citiem trimdas autoru darbiem, kuros akcentētas dažādas sadzīves nebūšanas un bezjēdzības okupētajā Latvijā, A. Siksnas tēloto Gustavu saista kas cits – latviskuma izpausme. No Rīgas viņš atvedis kukulīti rudzu maizes un to „.. visi saņem un ēd svētsvinīgi kā svēto vakarēdienu”.

Rīgas maize A. Siksnas lugā kļūst par sava veida simbolu, par latviskās dzīves pamatu, un visa luga ir šā latviskuma meklējumi un latviskuma problēmas risinājums. Bez savu sakņu apzināšanas un izjūtas lugas varoņi dzīvot nevar. Aktīvi šīs pārdomas izsaka lugas centrālais varonis Gustavs: „Latviskumu taču nevar apvilkt vai piekārt. Tas ir kā šmaga nasta, ko brīžiem gribētos nolikt un atpūsties. Tā ir kā gruzis aiz krekla, kuru var aizmirst uz brīdi, bet tas grauž vēl vairāk. Jā, es gribētu, lai visi tie, kas pārmet mums nelatviskumu, saprastu, cik brīžiem ir grūti dzīvot latviskā vidē un uzņemt, aktīvi uzņemt svešo.”

Pēc atgriešanās no Rīgas Gustava pārdomas un patiesības meklējumi kļūst vēl kaislāki: „Es nezinu, man nekas nav skaidrs, kas man ar šo patiesību jādara. Bet es gribu teikt visiem – brauciet. Tas dos jums tik daudz. Tas ir atgriezies atpakaļ laikā un telpā... un sevī. Nolaisties savos zemapziņas slāņos, kur latviskais apslēpts, ko te nevienam nevajag. Lai nesastingtu, lai neaizietu bojā, lai nenomirtu, lai paliktu dzīvi.”

A. Siksnas lugas „Rīgas maize” dialogiem trūkst dramatiskas piesātinātības, trūkst spraiguma, taču patiesības meklēšanas procesu autore rāda pārliecinoši un bez didaktiski pamācoša toņa. Arī šajā ziņā A. Siksnas luga ir rada R. Rīdzinieka drāmai „Spoguļu sienas”, abās ir liecība par trimdas jauniešu garīgajiem meklējumiem un par latviešu īpatnību situāciju, dzīvojot svešā zemē starp svešiem ļaudīm.

Aktīvi teātra mākslas entuziasti darbojušies Zviedrijas rietumu puses pilsetās Gēteborgā un Burosā. Vispirms 1949. gadā darbu uzsāka Burosas dramatiskā kopa, 1951. gadā nodibinājās Gēteborgas dramatiskā kopa, kas no 1969. gada nereti sadarbojās ar Burosas teātra entuziastiem, bet 1978. gadā izveidojās apvienots Burosas-Gēteborgas Latviešu teātris.

Gēteborgas teātrinieki savā repertuārā iekļāvuši gandrīz vienīgi latviešu autoru darbus, arī maz pazīstamus vai agrāk neiestudētus. Tā 1967. gadā Gēteborgas dramatiskajā kopā kādreizējā operešu dziedātāja Marija Vintere iestudējusi **Almas Richteres** (1901–?) tautas lugu četros cēlienos ar diezgan izplūdušu virsrakstu „Mūsu dzīve”, kas Latvijā izdota 1933. gadā. Latviešu drāmas kopainā A. Richteres luga neko īpaši jaunu neienes, tā ir vēl viena luga par neatkarīgās Latvijas laukiem un cilvēkiem, taču lauku realitāti autore tēlojusi bez izskaistinājuma un saldenības. Luga „Pelēkās pils mantinieki” izrādīta ASV 1973. gadā.

Jaunu, svaigu impulsu Zviedrijas latviešu teātra dzīves un drāmas attīstībai deva **Māras Rozītes** (dz. 1952) un **Jura Roziša** (dz. 1951) pārcelšanās no Austrālijas uz Zviedriju. Režisoriem jau tālajā kontinentā bija iemantota skatuves darba pieredze, jaunus ceļus teātra mākslā centās iet viņu vadītais "Mālu ansamblis", lielu vērību Austrālijā bija ieguvusi Māras Rozītes dokumentālā drāma "Rainis un Aspazija" (1981). Tās pārveidotu variantu ar nosaukumu "Rainis un Aspazija. Ilūzijas" 1989. gadā izrādīja arī Stokholmas Latviešu teātris. Līdzās tam M. Rozīte izveidoja skatuves variantu pēc Lalitas Muižnieces atmiņu stāsta "Pēdas" (1983), kas pēc tam piedzīvojis divus pārveidojumus – 1986. gadā un 1990. gadā un ko izrādīja gan Zviedrijā, gan Anglijā, gan Latvijā. M. Rozīte, izmantojot L. Muižnieces atmiņu stāstu, radījusi plašu, kaleidoskopisku tēlojumu par latviešu tautas sarežģīto likteņceļu kopš 30. gadu otrās puses cauri baigā 1940./41. gada pārbaudījumiem pretī svešatnei. Nelielās ainas apvieno stāstītājas Koras atmiņas, tajās kā vīziju tēli atnāk tētis, mamma, omīte, dzīvē vēroti cilvēki, un no šīm ainām veidojas vēstures plūdums.

Savukārt Juris Rozītis 1982. gadā izveidoja brīvu versiju pēc R. Blaumaņa un A. Brigaderes darbu motīviem – "Raudupiete". Piezīmēs par šo iestudējumu J. Rozītis rakstījis: "Esmu, dabīgi, šim materiālam daudz ko pierakstījis klāt, visu sakārtojot un apstrādājot pēc sava pasaules uzskata. Cita paaudze "Raudupietes" tēmu droši vien apskatīs citādi. Tā tam vajadzētu būt."*

Dažus gadus vēlāk J. Rozītis pēc A. Brigaderes lugas "Lolītas brīnumputns" motīviem radīja savu variantu, to nosaucot vienkārši par "Brīnumputnu". Izrāde tika parādīta 1987. gadā Minsteres Dziesmu svētkos un pēc tam Stokholmas Latviešu teātra turnejā Amerikā.

Māra un Juris Roziši būtu varējuši pārņemt drāmas formas meklējumu stafeti no M. Ziverta, der atgādināt, ka M. Ziverta pēdējās pabeigtās drāmas "Teātris" fragmentu atklātais lasījums notika 1986. gadā, bet M. Rozītes dramatiskās kompozīcijas "Rainis un Aspazija" iestudējuma izrāde – 1989. gadā. Un tomēr dzīves īstenība izrādījās sarežģītāka. Mārtiņa Ziverta soli kļuva gausāki, Māras un Jura Rozišu kopdarbība un kopdzīve pajuka, Latvijā sākās Trešās atmodas uzbangojums, daudzu trimdinieku skatieni nu bija pievērsti Latvijai, un Stokholmas teātrinieki sāka izklīst un zaudēja interesi par kopā nācšanu un teātra spēlēšanu. Noplokot amatieru ansambļu rosībai, sāka apriņķot arī dramaturgu darbība. Juris Rozītis sevi izteica citā žanrā – romānā "Kuņas dēls". Teātra darbu diemžēl pārtraukusi arī Māra Rozīte.

* Rozītis J. Kāpēc uzvest klasiku//Programmā lugas "Raudupiete" iestudējumam Stokholmas Latviešu teātrī 1982. g.

LUGU RAKSTNIEKI LIELBRITĀNIJĀ

Viena no valstīm, kas jau drīz pēc kara izteica gatavību uzņemt Vācijā nonākušos Otrā pasaules kara bēgļus, bija Lielbritānija. Tas bija cildeni humāns žests, taču to diktēja arī saimnieciski apsvērumi: vajadzēja lētu darbaspēku, par tādu it labi varēja noderēt latviešu bēgļi. Vispirms Lielbritānija piešķīra ieceļošanas atļaujas neprecētām sievietēm, tad – neprecētiem vīriešiem, veidojās dzimumu disproporcija: 1947.–1950. g. Lielbritānijā ieceļoja apmēram 12 000 latviešu, no tiem 10 000 bija vīrieši un tikai 2000 sievietes.* Daudzi latviešu jaunekļi palika bez sievām vai arī dibināja jauktas laulības. Piecdesmito gadu sākumā vairāki tūkstoši latviešu aizceļoja uz Amerikas Savienotajām Valstīm, bet Anglijā palikušie tautieši uzsāka ļoti aktīvu kultūras un sabiedrisko dzīvi.

Vairākās lielākajās pilsētās dibinājās teātra trupas, no kurām 50. gadu sākumā īpaši aktīvu darbību izvērša Londonas Daugavas Vanagu drāmas kopa, kad par režisoru tur strādāja pieredzējušais režisors Jānis Zariņš. Vairākus gadus teātra kopas gatavoja iestudējumus Korbi, Bredfordā, Lesterā, Stokportā, Volverhemptonā un citās Anglijas pilsētās. Šīs trupas nebija lielas, un, pats galvenais, tām bija izteikts amatieru teātra raksturs, jo uz Angliju nepārcēlās ievērojamākie mūsu teātra aktieri, izņēmums bija tikai režisors J. Zariņš. Teātra spēlētāji auga pašās drāmas kopās, un Londonas Daugavas Vanagu drāmas kopā par profesionālu aktrisi izauga Ligita Apine-Andersone.

Uz Lielbritāniju nebija devušies arī tolaik pazīstamākie lugu rakstnieki, tālab Anglijā darbojošās drāmas kopas galvenokārt izvēlējās to dramaturgu

* *Veigners I.* Latvieši ārzemēs. – R., 1993. – 117. lpp.

lugas, kuri dzīvoja citās zemēs un citos kontinentos. Protams, arī Anglijā bija izņēmumi no kopīgās likumības. 1951. gadā Londonas Daugavas Vanagu drāmas kopā ar lugu "Drupas" debitēja tolaik nepazīstams rakstnieks **Alberts Galiņš** (1899–1987). Iecere viņam bijusi pavisam savdabīga – A. Galiņa luga ir it kā nākotnes vīzija, mēģinājums ielūkoties Latvijas rītdienā, kad trimdinieki būs atgriezušies un Latvijā atkal plīvos sarkanbaltsarkanais karogs.

Drāmas sarežģītumu veido varoņu personiskās attiecības. Pēc trimdas gadiem dzimtenē atgriežas Rita Smilga, kas viena audzinājusi dēlus, jo viņas vīrs 1941. gadā aizvests uz Austrumiem un bez vēsts pazudis. Dzimtenē viņa iemīlas agronomā Salā un, domādama, ka pirmais vīrs ir miris, dodas vēlreiz laulībā. Taču Smilga lugas beigās pārnāk mājās, un grēciniecei jākrīt ceļos.

Recenzents (P. V.) "Londonas Avīzē" šai lugai veltījis visai kritiskus vārdus: "A. Galiņa drāmai trūkst psiholoģiska pamatojuma, mākslinieciskās apgarotības. Tas nav gaišreģa skatiens nākotnē. Notikumi bija pārāk baigi, posts pārāk dziļš. Autoram ar savu ikdienišķo prātu un parasto uztveri nav pa spēkam atrisināt izšķirto ģimenes locekļu likteņus."*

Bet viens no toreizējā uzveduma dalībniekiem – G. Folkmanis, 1992. g. 24. marta vēstulē atcerēdamies A. Galiņa lugu, par to teicis: "Luga bija slikta."**

A. Galiņš lugu rakstniecībā pēc tam nav darbojies, 1987. gadā ASV, Līnolnā iznāca viņa reliģisko dzejoļu krājums "Es savam radītājam dziedu".

1947. gadā no Vācijas uz Lielbritāniju izceļoja vairāku lugu autore **Lidija Auzāne** (prec. Vītoliņa, vēlāk prec. Tīcmane, 1913–1972). Viņa apmetās uz dzīvi Lankašīras grāfistē Stokportas pilsētā, un tur Daugavas Vanagu drāmas kopa 1951. gadā iestudēja viņas vēsturisko drāmu "Jersika", vēlreiz to atkārtojot 1957. gadā pašas L. Auzānes režijā.

Par lugu viņa pati uzrakstījusi šādu anotāciju: "Jersikā, Latgaļu karaļvalstī, 13. gs. sākumā valda dižais Visvaldis. Jersikas pils Daugavas labā krastā ir varens cietoksnis, te štāv sardze pār Daugavu, šo lielo ūdensceļu, ko savā varā cenšas iegūt Rīgas vācu bīskaps Alberts, lai nodibinātu tirdzniecības attiecības ar Krieviju un pakļautu sev visas latviešu ciltis.

Nevarēdams uzvarēt Visvaldi ne ar labu, ne ar ļaunu, bīskaps Alberts ar savu uzticības vīru Bertoldu kaļ jaunu viltus plānu. Viņš zina Visvalža un Birtutas leģendāro mīlu un domā, ka ir atradis atslēgu Jersikas vārtiem un roku, kas ir gatava nodevībai.

Bet latgaļu cīņa pret iebrucējiem vāciešiem ir sīva, jo tie cīnās par savas tautas brīvību un Latgales neatkarību."

* P. V. Pēc trimdas Latvijā//Londonas Avīze. – 1951. – 8. jūn.

** Šeit un turpmāk minētās vēstules V. Hausmaņa arhīvā.

Brīvības cīņas un neatkarības ideja aktualizēja šo L. Auzānes lugu. 1964. gadā ar panākumiem tā izrādīta Austrālijā, Adelaidas Latviešu teātra ansamblī.

Dzīvodama Anglijā, L. Auzāne-Vītoliņa cieši sadarbojās ar Stokportas Drāmas kopu. Kad šī teātra kopa 1963. gadā atzīmēja savas darbības desmit gadu atceri, par L. Auzānes kontaktiem ar šo ansambli laikraksts "Londonas Avīze" rakstīja: "Rakstniece Lidija Auzāne-Vītoliņa palīdz kopai ar lugām un padomiem. Trupa iestudējusi 4 viņas lugas un 2 sadzīves skatus."^{*}

Minēto lugu skaitā ietilpst arī L. Auzānes agrākos gados rakstītais dramatisks darbs "Gleznatājs Otiņš" (izr. 1953). Te 1955. gadā izrādīta jauna viņas komēdija "Uz Ameriku", kuras darbība risinās vēl bēgļu nometnēs Vācijā lielā izceļošanas viļņa sākumā. Boltonas dramatiskā kopa 1967. gadā iestudējusi viņas lugu 3 ainās "Ložmetēju kalns". 1964. gadā L. Auzāne-Vītoliņa pārcēlās uz dzīvi Kanādā.

Tikko minētajā Boltonas dramatiskajā kopā notikusi **Irmas Bračas** (1886–1967) lugas "Kad sitīs stunda" (1962) pirmizrāde. I. Brača guva ievēribu Latvijā 30. gados ar neparasti spēcīgu, tiesa, visai drūmi krāsotu lugu "Velni" (1930). Diemžēl Anglijā izrādītās lugas teksts nav zināms, tāpat vairākas citas lugas palikušas tikai rokrakstos. 1979. gadā jau pēc I. Bračas nāves ar dēlu gādību publicēts viņas romāns "Apsolitā zeme".

1971. gadā Notingemas jauniešu pulciņš iestudējis **Gunāra Janovska** (dz. 1916) viencēliena lugu "Liftā". Koventri Daugavas Vanagu drāmas kopa izrādījusi vairākas sava režisora **Konstantīna Salma-Salmiņa** (1909–1961), saukta Drūmā, viencēliena ludziņas. Diezgan lielu popularitāti iemantoja viņa viencēliens "Blaumaņa varoņi kolhozā", vispirms to rādīja Koventri (1959), pēc tam Stokportā (1961), vēlāk arī Austrālijā – Brisbenā (1962). "Drūmajā joku lugā", kā apakšvirsrakstā saukts šis darbs, darbojas R. Blaumaņa lugas "Trīnes grēki" varoņi – Brencis, Made, Trīne un Ābrams. Šim viencēlienam K. Salms-Salmiņš pievienojis nākamo īslugu – "Blaumaņa varoņi trimdā". Pats autors pieļāva iespēju, ka abas šīs ludziņas spēlē vienā vakarā, liekot virsrakstu "Blaumaņa varoņi trimdā un kolhozā". Tolaik rosīgajai teātra darbiniecei H. Rītiņai autors 1960. g. 24. oktobrī rakstījis: "Lieku priekšā izrādīt abas lugas. Tas aizpildītu visu vakaru (apmēram 2 stundas). Nosaukt izrādi varētu tā: "Blaumaņa varoņi trimdā un kolhozā". Vēl Koventri izrādītas K. Salma-Salmiņa īslugas "Pārraidījums no elles" (1960) un "Zinātniskais eksperiments" (1960).

Volverhemptonas Daugavas Vanagu dramatiskā kopa 1962. gadā izrādījusi **Induļa Poruka** (dz. 1921) īslugu "Dzīve iet tālāk", kurā darbojas četras

^{*} *Stokportietis*. DVF Stokportas nodaļas 15 gadi//Londonas Avīze. – 1963. – 4. okt.

personas: žēlsirdīgā māsa Valda, Pēteris Egle, dižkareivis Kaķītis un Irene Baltkalne. Vēlākajos gados I. Poruks sarakstījis un izdevis reliģiska rakstura krājumu "Dievs atbild" un "Dievs ir mīlestība".

Bredfordas Daugavas Vanagu dramatiskais ansamblis izrādījis sava režisora **Roberta Zuļģa** lugas "Sebastjāna Kores naktskreklis" (1966) un "Demarkācijas līnija" (1977). Tajā darbojas divi pāri: Broču ģimene un Līdaku ģimene.

Korbi izrādīts gleznotāja un ilustratora **Ojāra Jēgena** (dz. 1924) viencēliens "2 × 2". Kā jau liecina virsraksts, arī šajā viencēlienā darbojas četras personas – tas ir Antons, viņa draudzene un vēl – Viņš un Viņa.

Gadiem ejot, aktīvo teātra spēlētāju skaits Lielbritānijā sarucis, līdz teātra aktivitātes apsīkušas pavisam. Reizē ar to apsīkusi arī lugu rakstīšana. Anglija nevar sacensties ar netālo kaimiņzemi Zviedriju latviešu drāmas rosmē, un pāri Anglijas robežām pārstaigājusi tikai pavisam reta luga.

LUGAS UN TO RAKSTĪTĀJI ASV

1949. un 1950. gadā cits pēc cita Amerikas krastam piestāja kuģi, uz kuriem atradās arī ieceļotāji no Latvijas. Gaidu un neziņas pilni viņi raudzījās svešās pilsētas siluetā – augstceltnes, izsenis izslavētie debesskrāpji un cēlā Brīvības statuja. Brīvība šai zemē bija, bet kā iedzīvoties svešajos apstākļos? Kā atrast pajumti, darbu, iztikas avotu? Mūsu tautiešu vairums svešajā zemē taču iebruca kā tukšinieki. Rūpes sagādāja palikšanas vieta, bija jāsameklē darbs, jā, un Amerikas attālumos bija nepieciešama arī mašīna, jo citādi uz darbu laikā netikt. Par visām šīm problēmām pāris gadu vēlāk sāka runāt mūsu lugu rakstnieki, jo tādām likstām cauri bija gājuši visi. Jā, viņi bija brīvi un ieradušies demokrātiskā valstī, taču viņi vairs nebija starptautisko bēgļu organizāciju aizgādībā, tagad katram vajadzēja prast atrast savu ceļu, un nu kopā nāksana vairs nebija tik vienkārša kā tad, kad lielāks skaits latviešu dzīvoja vienā nometnē.

Un tomēr viņi nāca un pulcējās kopā, lai gan ceļa izdevumi un attālumi nepavisam nebija viegli pārvarami un pulcēšanās vietas visbiežāk bija īrētās telpās. Par lielākajām latviešu apmešanās vietām kļuva Ņujorka, Bostona, Vašingtona, Milvoki, Filadelfija, Sanfrancisko, Losandželosa, Mineapolisa, Čikāga, un gan šajās, gan citās pilsētās darbu uzsāka arī latviešu teātru kopas. Iesākumā bija iecerēts, ka būs viens vienots Amerikas Latviešu teātris, kas izrādes sniegs visās lielākajās Amerikas pilsētās, apmēram tāpat, kā tas notika Vācijā. Amerikā iebraucot, likās, ka šo tradīciju varēs turpināt, tālab organizējās Amerikas Latviešu teātris ar diviem patstāvīgiem – Ņujorkas un Bostonas ansambļiem, teātru nosaukumi gan iznāca diezgan gari: Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansamblis un attiecīgi tāpat – Bostonas ansamblis.

Ņujorkas ansambļa pamatkodolu sastādīja bijušie Mērbekas teātra aktieri, viņus kopā sauca un vadīja Osvalds Uršteins, bet Bostonas ansamblī galvenokārt iekļāvās bijušie Eslingenes Latviešu teātra aktieri, un vadības grožus sākumā savās rokās turēja režisori Jānis Lejiņš, Kārlis Veics, Valfrīds Streips.

Dzīves īstenība drīz vien pierādīja, ka gaišajai idejai par vienotu latviešu teātri Amerikā nav iespēju īstenoties, jo šai zemē attālumi bija pilnīgi citi, kā apvienojošais faktors palika gan nosaukums Amerikas Latviešu teātris, bet būtībā teātru ansamblī bija pavisam patstāvīgi, un tie radās arī citās pilsētās. Kad režisors O. Uršteins darba apstākļu dēļ pārcēlās uz dzīvi Vašingtonā, tur darbību uzsāka Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblis. Teātru kopas izveidojās arī citur, pie tam jāteic, ka latviešu nevienprātība izpaudusies arī teātra izrāžu organizēšanā. Bija vairākas pilsētas, kur būtu gana spējīgu aktieru vienam teātrim, taču nē – aktieri un režisori nevarēja savstarpēji vienoties, katrs gribēja būt patstāvīgs, un līdzās nodibinājās vēl viens teātris. Tā, piemēram, notika Čikāgā, Milvoki, Mineapolisā, arī Bostonā. Vēlāk dabiskā procesā izdzīvoja stiprākie, dzīvotspējīgākie, un teātra trupu skaits mazpamazām sāka atkal sarukt. Ilgstošāk noturējās tieši tās trupas, kur latviešu skaits nebija īpaši liels, kā tas bija Grandrepidsā, Indianapolisā, Sūfolsā un, protams, Klīvlendā, kur amatieru kopu gadiem vadīja nenogurstošais teātra entuziasts Artūrs Rubenis.

Teātri darbojās, cilvēki gribēja spēlēt, joprojām pēc lugām bija liels pieprasījums, taču lugu rakstītāju vidū notika zināma pārkārtošanās. Dramaturģijai gandrīz līdz sava mūža galam uzticīgs palika Anšlavs Eglītis, pilnīgi skaidri viņš apzinājās, ka lugu rakstīšana ir absolūti neizdevīga nodarbošanās, tomēr lugas tapa cita pēc citas. Protams, liela nozīme šai ziņā bija viņa pastāvīgajam urdītājam un mudinātājam Osvaldam Uršteinam, viņam A. Eglītis nevarēja atteikt, un sadarbībā ar režisoru pēc romānu motīviem tika veidoti patstāvīgi dramatiski darbi: "Omārtija kundze", "Jolanta Durbe", "Bezkaunīgie veči". Taču A. Eglītis turpināja rakstīt arī tad, kad O. Uršteins tieši uz to nemudināja, un tad tapa lugas "Māris un Baiba", "Leo", "Lūdu ienāciet, ser!", "Ferdinands un Sibilla", "Karmen, Karmen!", "Pēc kaut kā cēla, nezināma", "Spēle ar brāļiem".

Bija vēl vairāki apstākļi, kas sekmēja A. Eglīša draudzēšanos ar "ludzniecību". Kad dienas viņš bija pavadījis pie savas rakstāmmašīnas, vakaros A. Eglītis nereti devās uz Holivudas filmu skatēm, jo bija preses korpusa oficiālais loceklis, viņš varēja skatīties filmas, piedalīties preses konferencēs, viņš bija kopā ar pasaules mēroga kinozvaigznēm, par ko liecina daudzi daudzi fotouzņēmumi. Katra kinozvaigzne uzlūkoja par goda lietu nofotografēties kopā ar eleganto, slaido, sirmo kungu, kas rakstīja kinokritikas, jo tas nāca par labu reklāmai. Bet kur gan vairāk ir teātra, ja ne kinopasaulē un

A. Egliša
 "Labāki cilvēki"
 ALT Ņujorkas
 ansamblī 1953. g.
 Priekšplānā:
 Jūlijas jaunkundze –
 A. Šteinberga
 un Mancis –
 O. Uršteins

tās pasākumos? Lugās šos vērojumus A. Eglītis tieši neietvēra, bet viņš bija sasmēlies iespaidus un uzsūcis sevī pašu teātra un kino gaisotni, tā dzīvoja viņā, kad vajadzēja rakstīt nākamo lugu.

Bija vēl viens pozitīvs urdītājs, un tas mita viņa paša mājās, – Anšlava Egliša dzīvesbiedre Veronika Janelsiņa, neparasti apdāvināta māksliniece, izcila gleznotāja, arī rakstniece ar spilgti teatrālu dzīves uztveri. Viņa nereti prata dzīvi pārvērst spēlē, par ko vēstulē 1996. g. 29. jūlijā* raksta: "Mūsu

* Vēstule V. Hausmaņa arhīvā.

ikdienā bija 80 % mākslas un 20 % velna dzīšana. Tas ienesa dzīvē svaigumu." Kopā ar V. Janelsiņu A. Eglītis 1964. gadā iestudēja divas savas lugas – "Cilvēks grib spēlēt" un "Ferdinands un Sibilla" un devās plašās viesizrādēs pa visu Ameriku, par saviem vērojumiem atstājot liecību grāmatā "Trešais zvans" ar apakšvirsrakstu "Skatuves strādnieka piezīmes" (1965).

Veronika Janelsiņa (dz. 1910) bija A. Eglīša lugu pirmais vērtētājs un kritiķis, un rakstniekam bija ārkārtīgi svarīgi, ka turpat līdzās mīt tāda erudīta personība. Šķiet, ka viņas personības zīme manāma lugās "Leo" un "Ferdinands un Sibilla". Par abu mākslinieku sadarbību ļauj spriest vēl kāds cits fakts. 1977. gadā Losandželosas dziesmu svētkos tika izrādīta A. Eglīša luga "Kas dārzā, kas dārzā", apakšvirsrakstā tā dēvēta par "Spēli trīs cēlienos". Taču pēc vairākiem gadiem A. Eglītis atklāja šīs lugas īsto autorību – tā pieder Veronikai Janelsiņai. Par to vēstulē 1991. gada 1. maijā: "Nosūtu Jums Veronikas Janelsiņas lugu, ko izrādījām Los Andželosā 1977. gadā, bet kas dažādu praktisku aprēķinu dēļ gāja ar manu vārdu. [...] Lugā pārkāpts klasiskais princips, ka izrāde jāiesāk klusi, ar vienu balsi, ar rātnām sarunām par varoni, balsīm un ļaudīm uz skatuves pamazām jāvairojas, līdz pēdīgi ienāk viss galms, direkcija, centrālkomiteja utt. ar spožo galveno varoni. Bet efekts, priekšķaram atveroties, ar drūzmu bija itin spēcīgs, un skatītāju telpa samulsa tā, ka varētu dzirdēt, ja balkonā kādam no pirkstiem izkristu programma."*

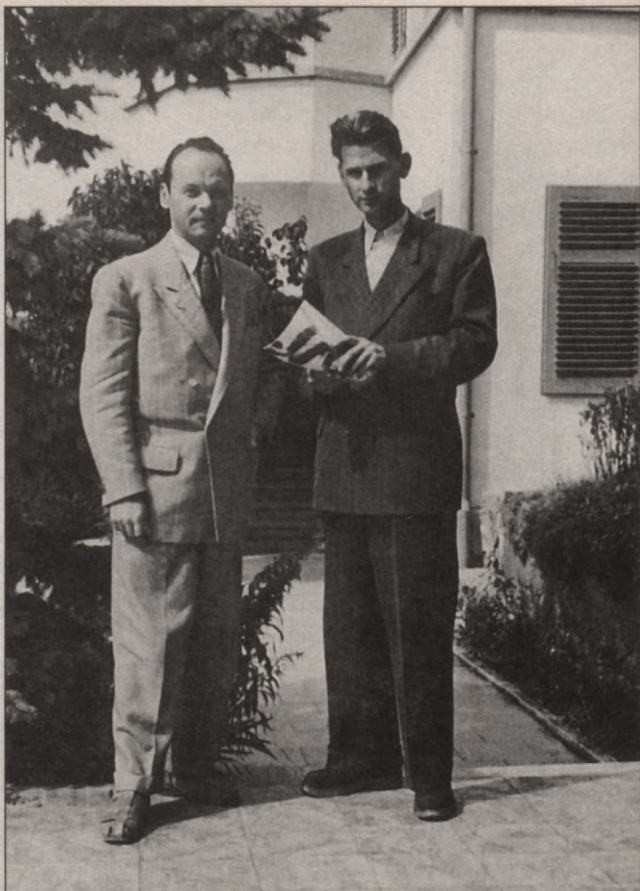
V. Janelsiņas luga tiešām sākas pavisam neparasti. Kāda senatora mājās sarīkotas viesības, rosās kungi un dāmas, šķind glāzes, līdz ienāk mājastēvs un – visus ciemiņus apšauj! Diezgan baiga situācija... Piedevām mājastēvs pūlas pierunāt dēlēnu, ka viņš notiekošo vispār nav redzējis. Luga sākas ar augstāko spriegumu, un nav brīnums, ka skatītāji jau pašā izrādes sākumā samulsa un zālē valdīja absolūts klusums.

Tūdaļ gan seko pavērsiens: atskan režisora balss, un tad atklājas, ka viss redzētais ir bijis kādas lugas mēģinājums, un režisors nu skaidro aktieriem, kā katram viņa loma tēlojama. Taču drīz luga atkal ieritinās absurda gultnē, notiek visādi traki atgadījumi. Vienam no lugas tēliem – Mindaugam ir meitēns Izabella, kas darbības gaitā nogalina savu skolotāju Humperdinkas jaunkundzi, bet pēc tam ar saindētu adatu grasās nodurt pati savu tēvu. Katru ainu paradoksālā kārtā noslēdz bērnu grupiņas uznāciens, viņi lēkā un dzied:

Kas dārzā, kas dārzā,
Bitīt rožu dārziņā...

Kad skatītāji izrādes gaitā ir pietiekami šausminājušies, V. Janelsiņa izdara vēl vienu pavērsienu – atklājas, ka viss redzētais bijusi tikai Mindauga

* Anšlava Eglīša vēstules Viktoram Hausmanim//Karogs. – 1993. – Nr. 12. – 206. lpp.

Valdemārs Kārklīšs
un Anšlavs Eglītis
Oregonā

sacerēta spēle. Kad viņš apvaicājas režisoram, kā tam redzētais paticis, režisors atbild: "Mīlais Mindaug, nu tu gan esi sataisījis gatavās nejēdzības! Ko teiks pozitīvi noskaņotais latviešu skatītājs? Kur te ir parādīta latviska ģimene, harmoniska sadzīve bērnu un vecāku starpā? Jaukas, siltas ģimenes attiecības?"

Nemierpilnā V. Janelšņa ievilka trimdas drāmas mierīgajā kopainā arī absurda krāsu, tāpat iespējama viņas ietekme A. Eglīša sirreālistisko lugu "Ferdinands un Sibilla" un "Leo" radīšanā. Bija ļoti svarīgi, ka drāmas pamattoni Amerikā noteica ar augsti izkoptu literāro gaumi apveltītais Anšlavs Eglītis un viņu balstīja Veronika Janelšņa.

1995. gadā Losandželosā angļu valodā publicēta V. Janelšinas luga "Zumas piekrastes Kleopatra" (*Cleopatra of Zuma beach*).

Dažādi Amerikā veidojās to dramatiķu ceļi, kuri sevi tik ņipri bija pieteikuši Vācijā. Jaunajā kontinentā vispirms vajadzēja domāt par maizes pelnīšanu, rakstīšanai atlika mazāk laika. Valdemārs Kārklīņš strādāja par naktssargu psihiatriskajā slimnīcā un pārlūkoja garīgi slimo cilvēku saimi, Teodors Zeltiņš kļuva par laikraksta "Laiks" līdzstrādnieku, ja kāds brīvāks brīdis iegādījās, viņi abi cītīgi cilāja prozaiķa spalvu un tapa romāns pēc romāna. Pie sevis viņi acīmredzot sprieda: nu, uzrakstīs jaunu lugu, bet kur to liks? Kas to iestudēs? V. Kārklīņam ciešāks kontakts nodibinājās ar Amerikas Latviešu teātra Ceļojošo ansambli, tam viņš atdeva savu lugu "Indīgā efeja", kas pirmizrādi piedzīvoja 1954. gadā. Vēl pēc diviem gadiem šis teātris, atzīmējot Liliņas Štengeles 45 gadu skatuves darba jubileju, iestudēja viņa lugu "Jaunas asinis", ar ko teātris devās plašā viesizrāžu braucienā pa ASV un Kanādas pilsētām. Tas reizē bija Liliņas Štengeles pēdējais talanta uzplaisnījums, viņas pēdējais brauciens, ko līdz galam pat neizdevās realizēt. Un V. Kārklīņš lugu rakstīšanai meta mieru.

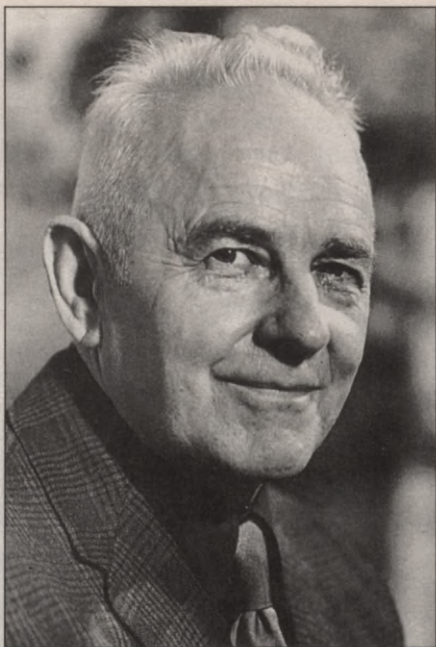
T. Zeltiņš 1955. gadā nāca klajā ar lugu "Viņa raugs", bet 1959. gadā parādījās viņa pēdējais dramatiskais darbs "Deguns", par ko viņš pats bija nemiērā un pēc tam galvenokārt nodevās prozai.

Nekā nozīmīga drāmas druvā pēc pārcelšanās uz dzīvi ASV vairs nepaguva iekopt Emils Skujenieks, kura luga "Dirigents" skaļu piekrišanu bija izpelnījies Vācijā un ko joprojām rādīja latviešu teātru trupas ASV. E. Skujenieks aktīvi iesaistījās Klīvlendas Latviešu teātra darbā, iestudēja lugas, piedalījās izrādēs kā aktieris, sarakstīja vēl lugu "Neskaties saulē", ko pats iestudēja, taču lugas eksemplārs nav nonācis manās rokās, un 1965. gadā Emils Skujenieks aizgāja aizsaulē.

Prozā no sprediķošanas brīvajā laikā darbojās Kanādā dzīvojošais mācītājs Arturs Voitkus, teātri izrādīja viņa lugu "Zimes smiltis".

ASV no jauna par sevi atgādināja vairāki rakstnieki, kas savas pirmās lugas bija uzrakstījuši Latvijā, pa kādai no tām tika izrādītas mazajos un provinces teātros, bet līdz drāmas Olimpam viņi nebija aizkļuvuši. Tas attiecās uz L. Auzāni, H. Krūmiņu, Ē. Šķipsnu, V. Richtera, visi viņi drāmas laukā tagad atgādināja savu esamību, un viņu lugas itin bieži tika spēlētas trimdas teātru kopās.

Par strīdiņiem un nesaprašanās vairākas lugas rakstījis **Voldemārs Richters** (1908–1980). Viņš bija zemgalietis, beidzis Jelgavas lauksaimniecības skolu, pēc tam strādājis tēva mājās Glūdas pagasta "Slaveros". Taču agri V. Richtera sirds iesilusi pret teātri, viņš mācījies lauku teātra kursus pie Teodora

Voldemārs Richters

Lejas-Krūmiņa, gribējis kļūt par aktieri un sācis rakstīt lugas. 1936. gadā grāmatā iznāca viņa komēdija "Apsauļošanās", Rēzeknes teātris Gustava Amola vadībā izrādījis viņa lugu "Nebēdnieki", bet mazpulku lugu sacensībā atzīmēta V. Richtera luga "Jaunie arāji". Arī trimdā V. Richters rosīgi sekojis teātru dzīvei, žurnālā "Skatuve un Dzīve" viņš publicējis rakstu sēriju par latviešu teātra kopu darbību Vācijas bēgļu nometņu laikā, jo pats tajā laikā līdzdarbojies Memmingenes Latviešu teātrī.

ASV V. Richters nonāca Linkolnā un savu darbību, protams, saistīja ar Linkolnas Latviešu dramatisko kopu. Amerikā savu izpausmi guva vēl viena V. Richtera talanta šķautne – 1969. gadā viņš beidza ainavu glezniecības kursus un teātra vietu viņa sirdī izkonkurēja glezniecība. Taču teātrim V. Richtera devums nav mazs – tās ir astoņas publicētas lugas, un jau 1951. gadā viņa paša apgādā iznāca komēdija trīs cēlienos "Trakie". Tās notikumi lasītājus aizved atpakaļ uz 30. gadu Latvijas laukiem, kur tolaik bija iekoptas plašas lauku saimniecības, darbus veica puiši un meitas, kalpi un kalpones, un līdzī viņiem gāja arī saimniekdēli vai meitas. Daudzās saimniecībās paaudzes tolaik bija skuplojušas un vecajiem saimniekiem līdzās stājās jaunā paaudze. V. Richters

to bija pieredzējis pats savās lauku mājās "Slaveros". Trimdas situācijā atgriešanās kaut vai domās saulainajos 30. gados bija līdzīga ieiešanai brīnumainā oāzē, tā varēja aizmirst skarbo realitāti, un atmiņu saldme visam notiekošajam piešķīrusi burvīgu mirdzumu.

V. Richters mīlēja teātri, mīlēja humoru, mīlēja dzīvi, un šīs īpašības atvīza viņa komēdijās, arī "Trakajos". Tāpat kā R. Blaumaņa "Skroderdienās Silmāčos", te lauku sētā iesākas darba diena, puisi un meitas dzied un uzdanco, un uz to viņus mudina pats jaunais saimnieks Andris, jo ir pārliecināts, ka gaišā omā arī darbs labāk veiksies.

Taču lauku idillē kā skarbi vēji ielaužas strīdiņi un nesaticība. V. Richters tēlo divu māju – "Dzirnieku" un "Lieldzirnieku" saimes, viena saimniecība pieder atraitnei levai, otra – Bemberim, bet starp abām mājām uzcelts žogs. Abās mājās īstie noteicēji ir jaunieši: "Lieldzirniekos" tā ir asā un dzelīgā saimniekmeita Inta, kas staigā jātnieku biksēs un ar pātagu rokās, bet "Dzirniekos" saimnieko lēnīgais un lādzigais Andris. Atšķirīgi ir abu jauniešu dzīves principi, atšķirīga viņu pieeja darbam un strādāšanai. Andris mīl dziesmas un gaišas sejas, Inta no rokām neizlaiž pātagu, jo ir pārliecināta, ka tikai tā varēs ko paveikt. Protams, ka tik atšķirīgi cilvēki nevar saprasties, ķildas un strīdiņi ir neizbēgami. Galā gan izrādās, ka tā ķildošanaš tik tāds teātris vien bijis, Andris nojauc sētu, kas šķīrusi abas saimniecības, un turpmāk ies roku rokā ar kareivīgo Intu – pēc trim nedēļām viņi dzeršot kāzas.

Lugas darbība risinās pašā vasaras vidū, āboliņa zārdošanas laikā, kad saule ne tikai silda, bet arī reibina. Darbojas liels personāžs, saimnieki un saimnieces, puisi un meitas, kaimiņi un kaimiņienes, pa reizei te uzdanco, pa reizei uzdzied un visi kopā nospēlē teātri – izliekas par trakiem. V. Richters šo situāciju pārņēmis no R. Blaumaņa komēdijas "Trīnes grēki", bet kāda cita situācija atgādina J. Jaunsudrabiņa komēdiju "Jo plīks, jo traks". Arī V. Richtera komēdijā "Dzirnieku" un "Lieldzirnieku" saimnieks un saimniece, nevarēdami vien noskatīties jauno ķildās, nospēlē teātri un izbazūnē, ka viņi abi – leva un Bemberis – precēšoties, līdz beidzot noskaidrojas, ka kopā paliks Inta un Andris, un nu visi draudzīgi dodas uz āboliņa lauku: "Bet tagad parādīsim, kā trakie var kaut ko prātīgu veikt. Mums jāsazārdo abu Dzirnieku āboliņš."*

V. Richtera komēdija ir pārpratumu un jautru notikumu virkne, grodāka darbības pavediena tai pietrūkst, liekas, ka tajā ietilpināts par daudz tēlu un par daudz sīku notikumu, taču nevar noliegt V. Richtera humora izjūtu un atsevišķu situāciju asprātību.

* *Richters V. Trakie.* – Linkolna, 1951. – 61. lpp.

Komēdija "Trakie" beidzas laimīgi, tāpat laimīgas beigas ir V. Richtera 1957. gadā izrādītajai komēdijai "Pavasara vēji", bet arī tajā plosās neganti strīdi – tālajā Amerikā nokļuvuši, strīdas mūsu mīlie tautas brāļi. It kā nebūtu ko darīt, visi svešos laudīs nokļuvuši, dzimteni pazaudējuši. Un tomēr strīdas uz nebēdu, jo nelielajā pilsētiņā, kur norit šīs komēdijas darbība, pastāv divas latviešu biedrības, vienu sauc par Aprūpes biedrību, un tās priekšnieks ir Dunga, bet otru – par Palīdzības biedrību, kuras priekšnieks ir Banga. Abu vadītāju uzvārdi mazdrusciņ līdzīgi, un ar ko viena biedrība atšķiras no otras – to arī nevar tik lēti pasacīt, taču abi priekšnieki ne dzirdēt negrib par to, ka biedrības varētu apvienot un kopīgi veltīt spēkus tam pašam tautiešu aprūpes darbam. Pilsētiņā latviešu sabiedrība izveidojusi īpašu Apvienošanas komisiju, kuras priekšnieks ir Tupuriņa kungs, bet arī viņa pūliņi ilgu laiku paliek nesekmīgi. Kad nu abi vietējie dižvīri tā gandrīz trīs cēlienu garumā ķīlodušies, beidzot viņi nāk pie prāta un Tupuriņš var svinīgi paziņot: "Zīņoju, ka abas biedrības un abas ģimenes ir apvienotas." Bijušie priekšnieki labprātīgi atsakās no goda vadīt jaundibināto apvienoto biedrību un par tās priekšsēdi ierosina ievēlēt Tupuriņa kungu. Kālab tādas pārvērtības, no kurienes tādi svaigi vēji? – No rīta puses, no jaunības, jaunieši ir pirmie, kas saprot, ka nav taču nekādas jēgas tā naidot un ķīldot. Jā, arī viņi – Dungas dēls Ivars un Bangas meita Ina – tādi bijuši, arī viņi strīdējušies, līdz atskārtuši, ka viens otru patiesi mīl, ka dārgākā manta ir vienprātība un saprašanās. Viņi lugā reprezentē tos spīrgtos vējus, par ko Banga saka: "Jaunie nāk ar jaunām domām un jaunu dzīves uztveri. Kā pavasara vēji viņi aizpūš bijušo."

Vēl trimdā izrādītas V. Richtera lugas "Pīlēns" (1953), "Pēteris pārveido pasauli" (1968) u. c.

1964. gadā asprātīgi uzrakstītu komēdiju trimdas teātriem dāvināja toreiz jau pāri par sešdesmit gadiem vecais **Hugo Krūmiņš** (1901–1990). Neatkarīgās Latvijas mazie teātri un amatieru trupas bija rādījušas vairākas H. Krūmiņa lugas. Vācijā, bēgļu nometnēs dzīvojot, viņš sarakstīja "Jūrnieka kristības" (1946) un "Cēli kā dzimtenes dievnamī" (1949), taču īpašu popularitāti tās neiemantoja. Kopš 1950. gada H. Krūmiņš dzīvoja ASV, kur uzrakstīja komēdiju "Maestro no Rucavas" (pirmizrāde 1964. g.), kas pazīstama arī ar nosaukumu "Svešinieks sarkanajā uzvalkā". Komēdija iemantoja skatītāju dzīvu atsaucību un tika daudz rādīta dažādās trimdas teātru kopās. 1994. gadā to iestudēja arī Adelaidas Latviešu teātra ansamblis Austrālijā.

Komēdijā "Maestro no Rucavas" jaušama H. Krūmiņa dramaturga pieredze, veikli ierakstīta roka, prasme vīt dramatiska darba intrigu. Tā ir pārpratumiem bagāta, asprātīga komēdija, kurā lasītāju un skatītāju uzmanība tiek turēta zināmā sasprindzinājumā ar noslēpumainību, kas tinas ap galveno lugu tēlu Džovani Fernando, ko dēvē par maestro no Rucavas.

Darbība šajā komēdijā risinās kādas lielpilsētas bagātnieku rajonā Amerikas Rietumu piekrastē bagātās Granta kundzes savrupmājā. Sižetiski šis darbs ir diezgan sarežģīts, jo tagadnes norisēs vairākkārt iejaucas pagātnes notikumi. Vispirms pie bagātās Granta kundzes ierodas viņas jaunības paziņa Diks Skidmors ar nolūku kopīgi veidot filmu: viņš rakstīšot scenāriju, Granta kundzei būšot jātop par aktrisi, un pirmo pavedienu nākamajam scenārijam dod Granta kundzes stāsts par pagātnes notikumiem un divām māsām. Vecākā no viņām samīlējusies jaunā puisī, un abi nolēmuši ar kuģi bēgt pāri okeānam uz Ameriku, taču naudas pieticis tikai vienai biletei, tālab jauneklis, sarunājis ar kuģa apkalpi, paslēpies ogļu bunkurā un uz klāja iznācis tikai nākamajā dienā, kad kuģis jau izgājis tālu jūrā. Taču savu iemīloto uz kuģa viņš neatradis. Izrādās, ka jaunākā māsa par bēgšanu izplāpājusi vecākiem, un tie savas vecākās meitas bēgšanas plānus izjaukuši. Šo stāstu it kā scenārija vajadzībām dzirdam komēdijas pirmajā cēlienā, bet ekspozīcijā tam būtiska nozīme, jo drīz pie Granta kundzes ierodas kāds svešinieks sarkanā uzvalkā Džovani Fernando, kas uzvedas visai izaicinoši, uzdodas par gleznotāju, līdz paliek uz dzīvi Granta kundzes mājā un uzsāk gleznot namamātes portretu.

Tālākā lugas intriga saistās ar svešinieka personības noskaidrošanu, viņš sakās esot cēlies no Rucavas un uzglezno brīnumjauku Granta kundzes māsas meitas Venitas portretu, bet lasītāju uzmanību visu laiku saista jautājums – kas īsti ir šis noslēpumainais svešinieks? Atbilde tiek dota pēdējā cēlienā, un Skidmors var savīt galus kopā savam iecerētajam scenārijam: atklājas, ka Venita ir Džovani kādreiz mīlotās Magdalēnas meita, kas ir apbrīnojami līdzīga savai mātei. Džovani, meklēdams vecāko māsu, nonācis jaunākās māsas mājās. Nu meklējumi beigušies, un gatavs arī scenārijs nākamajai filmai "Svešinieks sarkanā uzvalkā" jeb "Maestro no Rucavas".

Komēdijas intriga īr nedaudz samākslota un arīdzan samudžināta, līdz galam neklūst skaidrs, kad un kāpēc Rucavas Jānis pārvērties par Džovani Fernando, tāpat neskaidrs paliek jautājums, kad Džovani apguvis gleznotāja māku, komēdijā gan sacīts, ka viņš beidzis mākslas akadēmiju, taču komēdijas dialogi ir asprātīgi un spraigi.

Atšķirībā no citiem dramatiķiem, kuri gribējuši risināt trimdas un latviešu tības problēmas, H. Krūmiņš mēģinājis radīt raitu komēdiju – pārpratumu rotaļu, kam savdabīgu šarmu piešķir cenšanās pacelt noslēpumainības plīvuru un uzzināt, kas īsti ir šis svešinieks sarkanajā uzvalkā, kurš uzdodas par maestro no Rucavas.

1962. gadā Anglijā Bredfordas dramatiskā kopa izrādījusi H. Krūmiņa komēdiju "Vecpuiši precas".

Uz ASV pārceļoties, krietna gadu nasta bija arī **Ēvaldam Šķipsnam** (1893–1965). Latvijas laikā Nacionālais teātris 1927. gadā bija izrādījis viņa lugu "Ciānas bērni". 1957. gadā ASV iestudēta luga "Gājiens tumsā", kurā autors atgriežas samērā nesenā pagātnē un tēlo notikumus Latvijā 1940. gadā, kad mūsu zemi okupēja padomju karaspēks. Darbības norises vieta ir kāda laikraksta redakcija, kur padomju varas laikā notiek bezjēdzīgi pārkārtējumi un par redaktora vietas izpildītāju ieceļ šīs iestādes bijušo apkopēju, jo viņš, izrādās, ir politiski īpaši uzticams. Lugā runāts arī par 1941. gada deportācijām. Tā beidzas ar nākamo okupāciju – vācu armijas ienākšanu Rīgā.

Žanra ziņā Ē. Šķipsnas luga ir interesanta un neparasta, to var dēvēt par politisku piedzīvojumu lugu, tai netrūkst spraiguma un veikli savītas intrigas, taču politiskie saukļi ir diezgan klaji un deklaratīvi, mākslinieciska seguma tiem pietrūkst. Trimdā dzīvojošā kritiķe **Ņina Luce** par to rakstījusi: "Autora raksturu sadalījums melnajos un baltajos traucē lugai izvērsties par iezīmīgāku dramatisku darbu."*

Amerikā izauga jauna lugu rakstītāju paaudze. Ne visi viņi bija jaunības gados, dažiem gadu skaits jau aizsniedzās līdz pusmūžam, bet drāmas druvā viņi visi bija iesācēji, parasti gan ar teātri cieši saistīti cilvēki. Daži pēc vienas, divu lugu uzrakstīšanas šo nodarbi pameta, citi turpināja aizsākt ilgus gadus.

Zīmīgi kādā vēstulē par aktrisi un lugu rakstnieci **Skaidrīti Pencī** rakstījis viņas dēls, tautsaimniecības profesors **Juris Neimanis**: "Jāteic, ka māte neizvēlējās teātri, bet teātris izvēlējās viņu." Teātris **S. Pencī** izvēlējās arī lugu rakstīšanai. Aktrisei, nonākot ASV, bija jau krietna skatuves darba pieredze, teātrī viņa strādāja kopš 1920. gada. Jaunība bija pagājusi, taču sirds joprojām kaisa pēc teātra, piemērotas lomas negadījās, tālab aktrise pati uzrakstīja divas asprātīgas komēdijas "Vai Tobijam patiks?" (1959) un "Lielais malks" (1961), pierādīdama labu raksturotājas māku un prasmi vērīgi ielūkoties dzīves norisēs. Abas komēdijas runā par raksturīgiem trimdas dzīves procesiem. Diemžēl **S. Pencī** nomāca slimība, un vairāk darbu latviešu skatuvei viņa nestāja.

Trimdā dzīvojošās akadēmiskās inteliģences dzīvē ļauj paraudzīties **Alfreds Straumanis** (dz. 1921), teātra un drāmas profesors, teātra un drāmas pētnieks, kurš ilgus gadus nostrādājis Dienvīdīlinoisas universitātē **Kārbondeilā**. 1972. gadā režisora **Osvalda Uršteina** iestudējumā Amerikas Latviešu teātra **Vašingtonas ansamblī** notika **A. Straumaņa** lugas "Tagad ir citādi"

* *Luce Ņ.* Latviešu drāma trimdā bez Ziverta//Archīvs, VII. – Melburna, 1967. – 190. lpp.

Alfreds Straumanis

pirmizrāde. Autors savu darbu nosaucis par trimdas hroniku trīs cēlienos un darbībai līcis ritēt profesora Ābeles mājā kādā mazā Amerikas Savienoto Valstu pilsētiņā, "kur studentu vairāk nekā pilsētiņā iedzīvotāju". Tieši tāda pilsētiņa bija arī Kārbondeila – bez izteikta centra, bet visur, kur vien griezies, izkaisīti universitātes dažādie korpusi. Autors nav pretendējis uz vienota konflikta radīšanu un pievērsies ainām no trimdinieku dzīves.

Trāpīgs un darbības situāciju raksturojošs ir lugas virsraksts: "Tagad ir citādi". Darbība notiek 1969. gada Ziemassvētku priekšvakarā un pašos svētkos. Latviešu trimdinieki tālajā kontinentā nodzīvojuši jau gandrīz divdesmit gadu, aiz muguras palikušas rūpes par pajumti, aizmirsts laiks, kad visus pūļņus vajadzēja veltīt darba meklēšanai. A. Straumaņa tēlotie cilvēki dzīvo pārtikuši – Kārlis Ābele ir filozofijas profesors, Laimonis Lanka – palīgprofesors un doktora kandidāts. Lugā darbojas vēl kāds profesors ar divainu vārdu un uzvārdu – Sadreb Ležērs, kādreiz Latvijā viņš bijis vienkārši Sudrabs Lēģeris, bet latviešiem bieži vien gribējies izlikties smalkākiem. Un otra nelāga īpašība ir neiznīdējamā skaudība. Laiki citi, dzīves principi citādi, taču skaudība un nenovīdība palikusi tā pati.

A. Straumanis tēlo laiku, kad Amerikā plandījās liberālisma un sociālisma idejas, un viens šāds jauno jeb citādo laiku pārstāvis lugā ir politisko zinātņu profesors ar divaino uzvārdu. Viņš pauž uzskatu, ka laiki mainās, tiem līdzīgi jēdzieni, pat Latvijas karogs vai ģerbonis esot cieņā tikai pie nelielas daļas mūsu tautiešu, savukārt pavisam nopietni Lēģeris sludina pārliecību, ka komunisti būšot īstā tautas valdība.

Nelaime tā, ka šis kreiso uzskatu paudējs uzsāk arī aktīvu rīcību, un tās rezultātā turpmākajam darba periodam universitātes vadība vairs neslēdz līgumu ar cienājamo filozofijas profesoru Kārli Ābeli, jo viņš stāvot pārāk konservatīvās pozīcijās, tagad esot citi laiki. Un mūsu pašu tautietis Lēģeris Sudrabs, būdams universitātē pieņemšanas, paaugstināšanas un mūža kontraktu piešķiršanas komitejas loceklis, gādā par to, lai viņa kolēģim profesoram Ābelem nepagarinātu darba līgumu ar universitāti, un, lai efekts būtu pilnīgāks, parūpējas par to, lai universitātes prezidents šo "priekša vēsti" paziņotu Ziemassvētku priekšvakarā. Skaista dāvana!

A. Straumaņa luga ienesa disonansi uzskatos par latviešu trimdas sabiedrības kopību. Dažu citu trimdas dramatiķu lugās virmojuši visādu biedrību vadoņu strīdīni, bet A. Straumanis vēl krasāk norādījis uz plaisu dažādi noskaņotu trimdinieku starpā. Lai problēmu saasinātu, lugas autors profesoram Ābelem līcis atgādināt leģendu par Latvijas karoga simboliku – par ievainoto karavīru asinīm, kas iekrāsojušas baltu palagu. Un tad profesors uzdod jautājumu: "Vai nevarētu būt tā, ka viņu ievainoja kāda cita latvieša ierocis, kas bija svešu varu kalpībā?" Uz to Sudrabs atbild: "Un ja arī tā? Tas latvietis, kā jūs sakāt, citu varu kalpībā varbūt ticēja tam, kam kalpoja?" Un strīds neviļus pāraug trimdas robežas un atgādina par visiem latviešiem dažādu varu ietekmē un kalpībā.

Lugas notikumi raisās samērā lēni – kā jau "trimdas hronikā", autors fiksē pārmaiņas trimdas inteliģences atsevišķu pārstāvju uzskatos, tēlo savās darba gaitās iepazītus raksturus. Un tieši akadēmiskās vides tēlojums lugā "Tagad ir citādi" atšķiras no citiem trimdas autoru darbiem. Atzīmējams arī inteliģentais lugas izteiksmes veids.

Par citu – jaunāku laiku klātesamību liecina profesora Kārļa Ābeles meitas Sarmītes dzīves sarežģījumi. Viņai ir tikai divdesmit viens gads, tajā vecumā, protams, viss jāizmēģina un jāpārbauda: jaunavība vēl nav zaudēta – to var ar joni kādas ballītes laikā nokārtot. Nelaimīga mīlestība? Bet kālab izgudrotas narkotikas? Sarmīte ķeras pie tolaik populārā narkotikas līdzekļa LSD, gauži pārbiedēdama vecākus un jauko, lādzīgo matemātikas palīgprofesoru Laimoni Lanku, kurš iekvēlinājis meitenes sirdī mīlestības dzirksti. Sarmītes un Laimoņa attiecību risinājums veido vēl vienu no lugas galvenajām līnijām.

Pavisam citādas ir **Astrīdas Jansones** (dz. 1930) lugas. Pēc izceļošanas uz ASV A. Jansone strādājusi par grāmatvedi, darbojusies ceļojumu aģentūrā. Deviņdesmitajos gados Rīgā bijusi viesnīcas "Radi un draugi" pārvaldē. A. Jansones lugu skatuves ceļi saistīti ar Klīvlendu, kur 1980. gadā izrādīta viņas luga "Atkal svešinieki", tai sekojusi komiska mūsdienu "nesadzīves" drāma "Nu mums abiem jāšķiras" (1983) un luga "Pagātnes ēnā" (1986).

A. Jansone rakstījusi par cilvēku nesaprašanos un atsvešinātību. Viņa centusies veidot spēcīgus konfliktus, taču jūtams literārās pieredzes trūkums, A. Jansone ir lugu rakstītāja amatiere. Īpaši sarežģītu uzdevumu viņa sev izvirzījusi drāmā "Atkal svešinieki". Tā saucamajā padomju laikā daži no Latvijas dramaturgiem mēģināja lugu darbību risināt tur, viņā pusē, bet nekas labs no šiem eksperimentiem neiznāca, un grūtību grēda bijusi jāpārvar arī tiem trimdas lugu rakstniekiem, kuri centušies ieskatīties dzimtenes realitātē. Tas attiecas uz Austrālijas dramaturga M. Bumbiera lugu "Klaidonis" un jo īpaši uz A. Jansones drāmu "Atkal svešinieki", kurā viņa tiekusies atklāt divu kādreiz tuvu cilvēku – Rutas un Arnolda Ābeļu attiecības un reizē trimdas un Latvijā dzīvojošo latviešu attieksmes. A. Jansone izvēlējusies sarežģītu ārkārtas situāciju: dzimtenē pēc ilgas prombūtnes atgriežas Ruta Ābele, viņa lolo cerības atjaunot kopdzīvi ar savu pirmo vīru Arnoldu Ābeli, taču ilgie atšķirtības gadi un dzīve pilnīgi atšķirīgos apstākļos viņus atsvešinājusi. Arnolds, dzīves grūtību un pazemojumu nospiests, sācis dzert, viņam ir kāda intīma draudzene Vanda, un no Rutas un Arnolda kopīgās dzīves atjaunošanas nekas neiznāk, pārāk plaša ir plaisa. Ruta aiziet, lai dotos atpakaļ uz Ameriku. Viņas pēdējie vārdi ir: "Ja es spētu saskatīt kaut vienu cerību starpiņu... es paliktu... palīdzētu... Bet tu esi negrozāmi nolēmis sevi iznīcināt, un nekas... nekas tevi no tā neatturēs... Un man nav spēka... to noskatīties."

M. Ziverta drāmas "Kāds, kura nav" varone Zīra uzsāk cīņu par sava smagi slimā, atmiņu zaudējušā vīra eksistenci, A. Jansones Ruta tik stipra nav. Viņa dodas atpakaļ uz zemi, kur pavadīt mierīgi un laimīgi gadī, un viņu var saprast. Ar šo lugu jau 1980. gadā autore brīdinājusi, ka trimdas un dzimtenes latviešu saplūsmē būs daudz problēmu, viņa centusies uzsvērt toreiz pastāvošās dzīvesveidu atšķirības. Lugā dzirdam par Rutas savrupmāju, smalku virtuvi un automašīnu, kamēr Rīgā viņai nākas mitināties komunālā dzīvoklī vienā istabā un samierināties ar mazu galdiņu kopējā virtuvē un kaimiņieni krievieti Natašu, kas ne tikai no viņas katliņa izzvejo gaļas gabalus, bet arī cenšas izspiegot katru Rutas soli, jo viņa taču ieradusies no "pūstošajiem Rietumiem".

Problēmas izvirzījums lugā ir itin interesants, tās risinājums – mazāk pārlicinošs, A. Jansones drāma savā iekšējā struktūrā ir diezgan statiska. Latvijas dzīves apstākļu tēlojumā trāpīgi izdevušās dažas raksturīgas detaļas, taču kopējais raksturojums virspusējs – kā jau garāmgaļējam, kas Latvijas īstenībā ielūkojies no malas.

A. Jansones otras lugas "Nu mums abiem jāšķiras" varoņi dzīvo Amerikā, viņi ir labi situēti: Valdis Lejnietis un viņa kundze Zinta ir advokāti, abiem ir labi ienākumi, viņu meita Vineta studē. Visam vajadzētu būt vislabākajā

kārtībā, bet tā vis nav – Valdis un Zinta, savā darbā iegrimuši, viens otru it kā nemaz neredz, raugās aizdomu pilnām acīm un nebeidzami strīdas. Strīdas vīrs ar sievu, Vineta ar mammu, savukārt Lejnieku kalponei Annai mūžīgi nesa-prašanās iznāk ar dēlu Gunti, Lejniekam iet strīds vaļā ar savu māsu Ritu, tālab Annai nākas komentēt: "Šodien te visu rītu iet kā pa gadatirgu. Ja nerājas māte ar meitu, tad vīrs ar sievu raug vaļā. Vai es ar savu dēlu. Vai brālis ar māsu."

Valda un Zintas strīdēšanās savu kulmināciju sasniedz otrā cēliena beigās, kad Valdis paziņo: "Nu mums abiem... jāšķiras." Taču lugas otrajā pusē notikumu ritējums uzsāk citu virzienu. Cits pēc cita te piesakās pāri: Zintas brālis un partneris Jānis atrod kopēju valodu ar Lejnieka māsu Ritu Rītiņu; vēl viens pāris iznāk no kalpones Annas un arhitekta Kārļa Kalvieša; un galu galā izlīgst arī Valdis un Zinta, kas jau bija sākuši kravāt šķiršanās somas. Šķiršanās vietā iznāk laimīga saprašanās, nav jau tik augsti kalni viņus šķīruši, tik pašu uzceltais aizspriedumu žogs, un tas tomēr ir nojaucams.

A. Jansone lugu nosaukusi par komisku drāmu, precīzāk to būtu vienkārši dēvēt par komēdiju. Cilvēki strīdas, strīdas, līdz attopas, ka nav taču vērts!

Salīdzinājumā ar pirmo lugu komiskā drāma "Nu mums abiem jāšķiras" uzrakstīta raitāk, taču, kā jau komēdijā, īpaši dziļu konfliktu šai darbā, protams, nav. A. Jansone gādāja par to, lai spēlētājiem lugu nepietrūktu, uz augstiem literāriem ideāliem viņa nepretendēja.

1986. gadā Klīvlendas Latviešu teātris izrādījis A. Jansones lugu "Pagātnes ēnā". Vispirms viņa to uzrakstījusi angļu valodā, pēc tam pārstrādājusi latviski. Šai lugā A. Jansone risinājusi pārstēdības problēmu – nereti esam pārstēdīgi savos spriedumos, nepārzinot visus apstākļus un cēloņus. Lugas darbība risinās 60. gadu sākumā kādā nelielā pilsētiņā Bostonas tuvumā, un tās centrā ir kāds būvuzņēmējs Pēteris Salna, kam jau pāri astoņdesmit. Lugā ievītas arī Pētera atmiņu vizijas 1906. gada Ziemassvētku vakarā mācītāja mājā.

Kā teātra spēlētājs savas gaitas bija sācis Gunārs Grieze. Režisore Lilija Salnā Vācijā, Vircburgā bija viņu ieinteresējusi par teātra spēlēšanu, un slaidais puisis panākumus guva pavisam atšķirīgās lomās. Teātri G. Grieze turpināja spēlēt arī Amerikā, dzīvodams Kalifornijā, Sanfrancisko, kur bijis viens no Sanfrancisko Mazā teātra dibinātājiem. 1968. gadā G. Grieze nolēma izmēģināt spēkus lugu rakstīšanā. Tapa viņa pirmā luga "Te runā Stariņš", kas pēc gada autora režijā parādījās Daugavas Vanagu apvienības Ziemeļkalifornijas teātrī. Un tālāk gadu pēc gada luga pēc lugas. Līdz pat 90. gadiem G. Grieze ir viens no ražīgākajiem un arī vairāk rādītajiem dramatiķiem. Viņš raksta par to, ko pats piedzīvojis, allaž savīdams grodu dramatiskā sižeta pavedienu. 1991. gadā sadarbībā ar Austrālijas Latviešu teātri Melburnā tapusi komēdija "Pensionāri".

Artūrs Rubenis

Uz trimdas skatuvēm vairākkārt izrādīta **Pētera Dūma** (1905–1986) pēc K. Skalbes pasakas motīviem veidota luga "Kaķīša dzirnavas". 1972. gadā Klīvlendā tā publicēta grāmatā. P. Dūms vēl sarakstījis lugas "Vai esam par daudz", "Pie sidraba avota", kas palikušas neizrādītas. Skolēnu sarīkojumā Klīvlendā izrādīta P. Dūma bērniem adresētā ludziņa "Trimdas bērnu Ziemassvētki".

Bērnu izrādes allaž bijušas trimdas teātru repertuārā, un arī ASV radies lielāks skaits nelielu bērniem domātu ludziņu, taču pēc izrādīšanas tās izkļūdušas pasaules vējos un to pēdas grūti sadzenamas.

Atsevišķi būtu jāmin **Artūrs Rubenis** (dz. 1927) ar veselu virkni bērniem domātu lielu lugu. Vairāki autori sacerēja nelielas ludziņas, ko izrādīt Ziemassvētku vai citu svinīgu brīžu gadījumos, turpretī A. Rubenis rakstījis plašas bērniem un jauniešiem veltītas lugas, kuru pamatā līcis latviešu pasaku un teiktu motīvus; pie tam savus dramatiskos darbus viņš sacerējis gan latviešu literārajā valodā, gan latgaliešu dialektā.

1971. gadā Klīvlendā iznāca krājums "Varibuša treji dēli", kurā apkopotas lugas "Varibuša treji dēli", "Dūrīte Maskalijas galmā" un "Vidvuds pārnāca mājās", bet dažus gadus vēlāk žurnālā "Latgolas Balss" šīs pašas lugas publicētas latgaliešu dialektā un vēlāk izdotas arī atsevišķi. Tāpat divos variantos izdots pasaku lugu krājums "Septiņas skaistākās pasakas" (1977), tajā iekļautas šādas lugas: "Balta nāca sērdienīte", "Bezbaillis meklē bailes", "Es uzkāpu kalniņā", "Taisni mūžu nodzīvoti", "Pats par savu naudu dzēru", "Solīts makā nekrīt", "Mākoņkalna pils dārgumi".

A. Rubenis vispirms centies bērnu dramatiskajiem pulciņiem sagādāt piemērotu repertuāru, Klīvlendas Latviešu teātra kopā šīs lugas tiešām iestudētas un palīdzējušas jauniešu latviskā audzināšanā; citi trimdas teātri gan A. Rubeņa lugas atstājuši bez ievēribas.

Kā liecina lugu virsraksti, par pamatu tām A. Rubenis ņēmis latviešu folkloras vielu, galvenokārt izmantojot latviešu pasakas un teikas no Pētera Šmita piecpadsmit sējumu plašā izdevuma. Piemēram, lugā "Es uzkāpu kalniņā" izmantoti tautas pasakas varianti par sadancotām kurpītēm, lugā "Solīts makā nekrīt" – teika par Dagdas pilskunga likstām ar meitām un znotiem. A. Rubenis trimdas latviešos gribējis iedzīvināt folkloras tradīcijas un celt godā tajā cildinātos ētiskos principus, taču mākslinieciskas kvalitātes lugām diemžēl trūkst.

Savdabīga personība trimdas lugu rakstītāju saimē ir **Georgs Alchimovičs** (dz. 1929), pēc profesijas ķīmiķis, patiess teātra mākslas entuziasts, līdzdarbojies Čikāgas Latviešu teātra trupās un sarakstījis lielu skaitu lugu, no kurām nedaudzas arī iestudētas. G. Alchimoviča dramatiskajos darbos ir pa kādai spilgtai epizodei, bet turpat līdzās – pastieptas vietas, un kopumā lugas atstāj neizstrādātu iespaidu. Tas attiecināms arī uz 1972. gadā Indianapolisas Latviešu dramatiskajā ansambli izrādīto komēdiju "Slepus, slepus, klusi, klusi". Tā veidota no trim atsevišķām epizodēm, katrā no tām darbojas citas personas, bet cēlienus kopā satur situāciju noskaidrotājs un izsekotājs, latviešu detektīvs Vidvuds Mērbekis. Pirmajā cēlienā viņš izseko kādu laulības pārkāpšanas gadījumu, otrajā cenšas ieviest skaidrību par nebūšanām kāda veikala darīšanās, bet trešajā meklē pēdas bagātas šķirtenes pazudušajai jūtīgajai, bet mazliet jukušajai meitai Terēzei. Visu cēlienu notikumi, protams, rit Amerikas Savienotajās Valstīs.

Savdabīgs mēģinājums uzrakstīt izvērstu dialogu ir lugā "Mijkrēslis", tajā darbojas divi cilvēki – viņš un viņa, Juris un Māra, un vēl epizodiski parādās kāda persona X. Darbība notiek Amerikā, kādā Garezera latviešu apmetnes istabā janvāra dienās 80. gados. Lugā ir itin spraigs dialogs, taču beigās iezīmēts krass pavērsiens – atklājas, ka viss dramatiski saasinātais notikums risinājies tikai Jura sapnī.

Vēl izrādītas G. Alchimoviča lugas "Viļņi" (1973), "Vēlna dīdītāji" (1976), "Maskavas olimpiāde" (1979), "Dāvana" (1979), "Dienas iet laikam līdz" (1987), "Pāri robežai mūs gaida" (1988). Zūdot iespējai lugas izrādīt, G. Alchimovičs darbību drāmas laukā pārtraucis.

Formas meklējumi raksturīgi drāmām, kas ietvertas 1980. gadā iznākušajā krājumā "3 lugas", tajā apkopotas Zviedrijā dzīvojošā dramaturga Richarda Rīdzinieka (Ervīna Grīna) luga "Spoguļu sienas" un ASV autoru Aivara Ruņģa un Valtera Nollendorfa dramatiskie darbi.

Aivars Ruņģis (dz. 1925) darbojies dažādos literatūras veidos – prozā, publicistikā, par savu lugu izrādīšanu viņš īpaši nav rūpējies, tāpēc tēmu izvēlē un to realizējumā gājis savrupu ceļu.

1967. gadā A. Ruņģis sarakstījis lugu "Salaspils". Tā stāsta par vācu okupācijas laiku Latvijā, taču problēmu par cilvēku vajāšanu, par cilvēku iznīcināšanu autors izvērsis plašākā vispārinājumā. Salaspils nāves nometne autoram ir kā iznīcības simbols. Lugas ievadā dramaturgs raksta: "Šī ir cenšanās izprast dažus mūsu nesenās pagātnes aspektus. Kaut rakstīts tieši par Salaspili, ir domāts par visām bijušajām un arī iespējamām koncentrācijas, spaidu darbu vai ieslodzīto nometnēm; par spīti visskanīgākajiem nosaukumiem, šādas nometnes tikai liecina par kādas iekārtas nespēju kārtot pārvaldītās teritorijas problēmas godīgiem līdzekļiem."*

Darbība risinās Salaspils nāves nometnē no 1942. gada līdz 1944. gada jūlija naktij, un dramatisko risinājumu A. Ruņģis izkārtojis trīs slāņos. Pirmajā no tiem skan mazliet poetizēta, ritmizēta balss skaļrunī, kas lugu iesāk, pabeidz un vijas tai cauri, piešķirot darbības ritējumam filozofisku vispārinājumu.

Otrs slānis ir spēle, ko lugā pārstāv Punduris, klasiskais klauns, kas par sevi saka: "Es varbūt esmu izdomāta persona... Un tāpēc, ka es varētu būt nekad nebijusi persona, mani nav varējuši nošaut, pakārt, spīdzināt. Tā ir mana priekšrocība."** Punduri nevar ievainot ne Galvenā bendes lode, ne Nometnes vecākā sods, Punduris ir pretnis un cerības nesējs, kas lugu beidz ar praviestiskiem vārdiem: "Bet mums te ir jādzīvo! Jāmācās dzīvot un pastāvēt!"***

Trešais slānis aptver lugas tiešo darbību. Salaspils nometne tiek piepildīta ar ieslodzītajiem. Bez vainas te nokļuvis kāds pusmūža vīrs, te sastopas cilvēks, kas kalpojis čekā, ar latviešu patriotu, kuru viņš vajājis, te nonācis jauneklis, gandrīz vēl zēns – ģimnāzists, un Namdaru Jānis, un viņi visi atrodas Galvenā bendes ziņā. Lugas beigās darbība sastrēgst līdz baigajam, nenovēršamajam galaiznākumam – visus gaida nāve.

1971. gadā žurnālā "Ceļa Zīmes" publicēta A. Ruņģa luga "Piecas minūtes pirms divpadsmitiem". Tās apakšvirsraksts – "Kamerspēle vienā cēlienā jeb Gadījums ar mazas Eiropas tautas valstiskās neatkarības sargāšanu". Šīs lugas darbība risinās Kārļa Ulmaņa darba kabinetā, centrā ir Prezidents un problēma – Latvijas liktenis. Prezidents vēlā vakara stundā uzaicina pie sevis ģenerāli un trīs ministrus, lai mēģinātu rast atbildi, ko iesākt konfliktsituācijā,

* 3 lugas. – ASV, Mičigana, 1980. – 7. lpp.

** Turpat, 11. lpp.

*** Turpat, 63. lpp.

kad Latvijas neatkarību apdraud sveša vara. Luga izvērsta kā ministru intelektuāls disputs un Prezidenta pārdomas. Lugas izskaņa ir drūma, pat bezcerīga: "Lai glābtu valsti, ar apvērsuma palīdzību tika radīta jauna situācija, kas briesmu brīdī tomēr liekas nespējīga noturēt, pasargāt valsti. [...] Ja mēs tagad nespēsim nosargāt valsts neatkarību, ja valsts aizies bojā, vai es varēšu vēstures priekšā atbildēt un attaisnot savu rīcību ar šādu argumentu: ja arī es nebūtu izdarījis apvērsumu un nebūtu uzņēmies atbildību uz sevi, mūsu valsts būtu aizgājusi bojā tā vai tā!"*

Ar šādu smagu jautājumu A. Ruņģa luga beidzas. A. Ruņģis bija pirmais, kas mēģināja tēlot K. Ulmani sarežģītājā, atbildīgajā 1940. gada vasaras situācijā, taču tajā laikā šī luga paslīdēja garām lāgā nepamanīta.

Medisonas universitātes mācībspēks **Valters Nollendorfs** (dz. 1931) ar teātri bijis draugos no ģimnāzijas gadiem Grēvenē. Taču ASV viņš kļuva par ģermānistikas profesoru un 1972. gadā sarakstījis visai neparastu, eksperimentālu lugu "Variācija par Antiņa tēmu". Tā ir paradoksāla spēle, kurā darbojas Raiņa lugas "Zelta zirgs" varoņi, bet darbību vada un izkārtō Režisors un viņa palīgs Pēteris, un visā spēlē jūtama distancēšanās gan no Raiņa varoņiem, gan mitoloģijas tēliem. Komentāros šīs lugas izdevumam V. Nollendorfs to raksturojis šādi: "Šai lugā nav varoņu. Visi tēli spēlējami kā dzīvi ikdienas cilvēki, kuru rīcība dotajā situācijā ir vairāk praktiskas nekā ideālas dabas."**

V. Nollendorfam piemīt spilgta teatrāla domāšana. "Variācija par Antiņa tēmu" ir spēle ar absurda drāmas elementiem. V. Nollendorfs uz tēliem un situācijām, kas ļabi pazīstamas no lugas "Zelta zirgs", liek paraudzīties ar pavisam negaidītu skatījumu, darbībā ievadot arī A. Brigaderes pasaku lugas varoni Sprīdīti.

Ar spēles elementiem šī luga sākas: kādā teātrī jānotiek izrādei, taču nav ieradies galvenās lomas – Antiņa tēlotājs. Režisors lūdz šo lomu tēlot kādam no skatītājiem, un tad sākas izrāde izrādē. Uz skatuves parādās mantkārīgie Raiņa lugas varoņi Bierns un Lipsts, situācija it kā ļabi pazīstama, taču sarunas veids pavisam citāds:

B i e r n s. Vēl šņāc.

L i p s t s. Nu jau trešā diena. Un šis kā neliek, tā neliek karoti nost.

B i e r n s. Pie tam nav karoti jau trīs nedēļas cilājis.

L i p s t s. Bet nost likt neliek.

B i e r n s. Vēl šņāc.***

* Ceļa Zīmes. – 1971. – Nr. 48. – 356.–357. lpp.

** 3 lugas, 146. lpp.

*** Turpat, 132. lpp.

Tad Režisors ievada darbībā Antiņu, norādot, kad viņam jāsāk runāt. Vēlāk, stikla kalnā kāpšanas skatā, gan ar Antiņu rodas sarežģījumi, jo Antiņa tēlotājs atzīstas, ka esot precējies. Paradoksāli risināta arī Baltā tēva un Antiņa mainīšanās ar apgērbu: šajā lugā Antiņam ir gluži jauns elegants uzvalks, ko nākas atdot Baltajam tēvam, kaut arī pēdējais nepavisam negrib mainīties ar drānām: esot vasaras vidus un Antiņa uzvalks karstajā laikā par nelaimi vien būšot. Arī krietnu zirgu Baltais tēvs Antiņam sagādāt nespēj, Režisors arī ne, tik vien kā viena nātņa ķēve esot. Lugas gaitā Antiņš stikla kalnu gan sasniedz, bet Saulcerīti zemē vest vis negrasās: „.. tevi nedrīkst vest lejā. Tev jāpaliek. Man jāiet.”* Pie tam izrādās, ka šai Saulcerītei ir jau dēlēns, par Bekulauzēju saukts. Lugu nobeidz Režisors, pavēstīdams par spēles beigām, kā arī konstatēdams kādu būtiski svarīgu atziņu: notikumu risinājums aizgājis savu gaitu un Režisors to nav varējis ietekmēt. „Tautieši un tautietes! Ar grūtu sirdi man jāatzīst, ka diemžēl – es uzsveru – diemžēl luga beidzas, kā tā beidzas. Pie tam man kā režisoram nebūt nav skaidrs, kā tā beidzas. [...] Par spīti mūsu pūlēm – un šī jaunā cilvēka pašizliedzībai – notikumi gāja savu ceļu, un mēs – arī mēs – arī es – netikām tiem līdz.”**

Īpašu nošķiru ASV drāmas lauciņā veido dažādi etnogrāfiska rakstura uzvedumi ar stingri veidotu scenāriju pamatā. Var pieminēt režisora **Roberta Vanaga** (1895–1983) Indianapolisā veidotos uzvedumus „Mārtiņu budēļu vakars” (1958), „Latviešu čigāni” (1961), „Jāņu vakars” (1962), „Tūru kadriļa” (1962). Par to kvalitāti spriest grūti. Etnogrāfiskas ievirzes iestudējumus ar pašas rakstītiem scenārijiem veidojusi arī **Inta Purva** (dz. 1931).

Pa kādai lugai ASV teātra kopām devuši atsevišķi literatūras vai kultūras darbinieki. Ilgāku laiku Vilimentikas Latviešu dramatisko kopu vadīja ievērojamais raksturlomu tēlotājs **Augusts Mitrēvics** (1898–1964). Savas trupas vajadzībām viņš uzrakstījis lugas „Dažādas mīlestības” (1960) un „Zilā kaija” (1962).

1958. gadā Indianapolisā izrādīta **Viļa Ešota** (dz. 1907) Jāņu nakts teiksma „Zelta migla”.

Kā liecina ziņas par lugu konkursos godalgotajiem darbiem, lugas ASV rakstījuši vēl citi entuziasti. Tā 1980. gadā godalgoto darbu vidū lasāms **Elmāra Caunes** (dz. 1915) lugas „Sapnis” nosaukums. Pirms tam izrādītas viņa lugas „Kaķītis grib zivis ķert” (1967) un „Mīlestības automāts” (1969).

Astoņdesmitajos gados latviešu teātra kopu darbība ASV sāka sarukt, pieredzējušie teātrinieki bija sakrājuši krietnu gadu nastu un cits pēc cita no

* 3 lugas, 205. lpp.

** Turpat, 211. lpp.

teātra spēlēšanas atsacījās, jaunie aktieri izvirzījās lēni, stipri sevi lika manīt nepietiekamas latviešu pareizrūnas zināšanas. Daudzi amatieru teātri aktīvo darbu pārtrauca, un reizē ar to zuda viens no galvenajiem latviešu drāmas rašanās stimuliem. Uz lugu izdošanu grāmatās cerības allaž bijušas vairāk nekā niecīgas.

Palika vēl lielie dziesmusvētku uzvedumi, kad kopā salasījās aktieri no dažādām ASV teātra kopām. 1986. gada Dziesmu svētkiem Toronto A. Eglītis veltījis savu pēdējo lugu "Spēle ar brāļiem", pēc tam galvenokārt veidoti muzikāli uzvedumi. Andrejs Jansons kopdarbā ar Māri Ubānu sacerējis mūziklu "Gundega" pēc A. Brigaderes lugas "Princese Gundega un karalis Brusubārda" motīviem. 1997. gadā Apvienotajos dziesmu svētkos Klīvlendā tiek rādīts pēc R. Blaumaņa lugas "Ļaunais gars" veidots uzvedums "Laimes reiboni". Taču tas jau ir trimdas un Latvijas teātrinieku kopdarbs: mūziku šim iestudējumam rakstījis ASV dzīvojošais komponists A. Jansons, mūzikla scenāriju radījis Latvijas režisors Arnolds Liniņš, bet dziesmu tekstus sacerējis Arnolds Auziņš.

Taču trimdas drāmas attīstībai ne gluži izdevīgajos apstākļos ir arī kāds uzteicams piemērs – tā ir Sanfrancisko Mazā teātra sadarbība ar lugu rakstnieku Raimonu Staprānu. Viņš ir gleznotājs, taču sadarbībā ar režisoru Laimoni Siliņu viņā atraisījušās interesanta dramatiķa potences. L. Siliņam vajadzēja viņa radītajam un vadītajam teātrim lugas, viņš tik ilgi mudināja savu draugu, līdz tas uzrakstīja lugu "Sasalšana". Tas bija auglīgs kopdarba sākums, pie tam R. Staprāns latviešu trimdas drāmā gājis savu ceļu. Skatītāju gaumei vai prasījumiem viņš nekad nav izdabājis, katru lugu centies risināt citādi, un arī problēmu loks viņa dramatiskajos darbos ir cits. R. Staprāns ir pēdējais no aktīvajiem ASV dramatiķiem, kas vēl darbojas rokurokā ar teātra ansambli un regulāri nāk klajā ar jaunām lugām.

LUGU RAKSTNIECĪBA KANĀDĀ

Latviešu drāmas ceļi savdabīgi vijušies Kanādā – zemē, kurā dzīvoja liels skaits ieceļotāju no Latvijas; pēc statistikas ziņām, 60. un 70. gados Kanādā dzīvoja apmēram 18 tūkstoši latviešu valodas pratēju. Ilgus gadus līdz pat šā gadsimta beigām viens no rosīgākajiem latviešu trimdas teātra centriem bija Toronto, vēl 90. gados Kanādas Daugavas Vanagu teātri Toronto notikušas Gunāra Vērenieka iestudētās izrādes. Taču Kanādā neizauga tādi lugu rakstnieki, kas būtu cieši saistīti tikai ar kādu noteiktu Kanādas latviešu teātri, Kanādas un ASV latviešus allaž vienojusi kopības apziņa, un nav bijusi īpaša nozīme lugu rakstnieka dzīvesvietai.

Kanādā lugu rakstniecības savdabība bija arī tā, ka vairāki autori savus dramatiskos darbus tieši veltīja skolu dramatisko kopu vajadzībām un vairāk izvirzīja audzināšanas, mazāk mākslinieciskus mērķus. Šajā sakarā atzīmējams **Hugo Miķelsons** (dz. 1924), kurš ilgus gadus vadījis Toronto ģimnāzijas skolēnu dramatisko pulciņu un iestudējis tajā vairākas latviešu autoru jaunas lugas, to skaitā L. Auzānes-Ticmanes lugu "Atbalss" (1967). Laikrakstā "Latvija Amerikā" par to minēts: "Šī luga, kuru autore rakstījusi īpaši skolas dramatiskā pulciņa vajadzībām, atsaucoties žēlabām par jaunatnei piemērotu lugu trūkumu, jaunatnes lugu sacensībā Austrālijā izpelnījies 3. godalgu."

Toronto ģimnāzijas skolēnu dramatiskajā pulciņā izrādītas arī L. Auzānes-Ticmanes lugas "Mēs prasām brīvību" (1972) un "Nāra" (1978), V. Richtera komēdija "Pīlēns" (1971) un **Veras Dāboliņas** (1917–1983) luga "Glābtais mantojums" (1980). H. Miķelsons te iestudējis arī paša sacerēto ludziņu "Rūķu nelaime" (1973).

Izteiktākus pedagoģiskus mērķus spraudis prozaīķis **Eduards Freimanis** (dz. 1921). Rīgā publicēti divi viņa trimdā sacerēti lugu krājumi "Pagātnes atbalsis" (1996) un "Ziemciešu rīts" (1997). Tajos apvienotas desmit Kanādā rakstītas lugas, pie tam apakšvirsrakstā autors norādījis: "Jaunatnes lugas lasīšanai un izrādēm", līdz ar to iezīmējot šo darbu pamatfunkciju – tās domātas vispirms lasīšanai. Katra luga uzbur kādu ainu no latviešu tautas vēstures cauri gadsimtiem līdz mūsu dienām. Pirmās lugas "Seno dienu teiksmas" darbība rīt tālā senatnē, kad baltu ciltis ienāca tagadējās Baltijas teritorijā, bet luga "Nolemtais ceļš" vēsta par trimdinieku atgriešanos dzimtenē pēc ilgiem prombūtnes gadiem. Katras lugas darbību ievada Teicēja komentējošs teksts. Piemēram, luga "Revolūcijas gads" ievadīta šādi: "Garus, smagus gadu simteņus latvieši dzīvoja nebrīvībā. Iekļauta Krievijas caristē, Latvija bija vācu muižnieku varā. Baroniem piederēja muižas, kurās latvieši strādāja kā kalpi un kļaušinieki par mazu atlīdzību. Neattaisnojama sociālā patvaļa smacēja lauku ļaudis. [...]"

Pieaugošā neapmierinātība un cīņas spars noveda pie revolūcijas mūsu gadsimta sākumā – 1905. gadā. Nemieri izpaudās visspēcīgāk muižnieku piļu dedzināšanā.*

Pēc tam seko izvirzītās tēzes ilustrācija darbībā. Visas E. Freimaņa lugas uzrakstītas dzejā.

1960. gadā uz Kanādu pārcēlās dzīvot žurnālists un arīdzan lugu rakstnieks **Osvālds Liepa** (1908–1992). Viņš sarakstījis lugas "Dzirkstelītes" un "Jāņi Dundagos", un abas tās izrādītas Indianapolisas dramatiskās kopas iestudējumā. Īstenībā "Dzirkstelītes" nav pat uzlūkojama par lugu, autors manuskriptā pats to komentē: "Laikmetīgu tēlu melodiju, tautas dziesmu, tautas dziesmu pārveidojumu un citu priekšnesumu sakārtojums Līgo svētku uzvedumiem brīvā dabā." Šajā dramatiskajā sacerējumā O. Liepa pauž domu par to, ka pienākuši jauni laiki un līgošanu daudzi pat aizmirsuši, tāpat attālinājušies no visa latviskā.

Vēl 1970. gadā izrādīta O. Liepas luga "Nevienādas puses".

Ir vēl daži autori, kas savas lugas atdevuši izrādīšanai Kanādas latviešu dramatiskajām trupām. Četrus gadus (1957–1961) darbojās Marisa Vētras teātris Toronto, kur izrādītas **Marisa Vētras** (1901–1965) lugas "Divkauja trijātā" (1957) un "Slepka vība Dzervisa ielā" (1957), kā arī **Ingrīdas Viksnas** (dz. 1920) luga "Pilnsapulce Čučičingā" (1961).

Aktiera un režisora **Krišjāņa Spricenieka** (1905–1971) vadītajā teātra kopā Kičīnerā izrādīta viņa paša sarakstītā luga "Muzikants" (1956). Viņš sarakstījis arī lugas "Pilozobs" (1957) un "Ērmi" (1957).

* *Freimanis E. Ziemciešu rīts.* – R., 1997. – 5. lpp.

1955. gadā Toronto Latviešu nacionālajā teātrī izrādīta ASV dzīvojošā rakstnieka, teātra kritiķes Paulas Jēgeres-Freimanis dēla **Dzintara Freimaņa** (1925–1978) luga "Nodevējs". Tajā pašā gadā Amerikas Latviešu Jaunatnes apvienības īslugu sacensībā pirmā godalga piešķirta Dz. Freimaņa viencēliem "Zinta", kas publicēts žurnālā "Jaunā Gaita" (Nr. 2). Pēc satura spriežot, "Zinta" ir tas pats viencēliens "Nodevējs".

Īsluga "Zinta" ir atskats uz kara notikumiem, tas ir patiesības skaidrošanas process. Kopš kara beigām pagājuši jau daži gadi, taču vairākas ģimenes vēl dzīvo ar neskaidrām nojausmām par drausmajām kara dienām. Lugas "Zinta" darbība norit Vācijas bēgļu nometnē ap 1948. gadu. Zinta dzīvo kopā ar Kalvi, taču atkal un atkal viņas domas kavējas pie karā zaudētā vīra Zigurda. Kādā rudens vakarā Zinta uzaicinājusi uz bēgļu baraku Zigurda likteņa zinātāju Miku, jo viņi abi ar Zigurdu liktenīgajā brīdī bijuši kopā. Taču atklājas, ka turpat bijis arī Kalvis, kas bezcerīgi smagi ievainoto Zigurdu nošāvis, lai viņš nebūtu jāatstāj krievu gūstā, jo glābjams diemžēl Zigurds nav bijis. Šāda ziņa Zintā izsauc smagu dvēseles satricinājumu. Kopā ar Kalvi viņa nav spējīga dzīvot, un Kalvis aiziet.

Luga saista ar raitu, piesātinātu, mazliet pastrupinātu dialogu, apjomā nelielajā lugā ievīti vairāki dramatiski pavērsieni, taču psiholoģiskais pamatojums liekas nepietiekams. Lugu lasot, urda vairāki jautājumi, uz kuriem atbildi grūti rast: piemēram, kā divi cilvēki – Zinta un Kalvis – varējuši vairākus gadus būt kopā un neizrunāt patiesību par pagātnes notikumiem?

Vēl 50. gados Dz. Freimanis sarakstījis trīscēlienu lugu "Izšķiršanās", kuras darbība norit 1949. gada ziemā Amerikas Austrumu piekrastē Ouklendu namā. Diemžēl ASV, kur Dz. Freimanis dzīvoja, šī un citas viņa lugas palika neizrādītas.

1964. gadā uz dzīvi Kanādā pārcēlās **Lidija Auzāne-Vītoļiņa**, kas 60. gadu beigās vēlreiz apprecējās un kļuva par **L. Auzāni-Ticmani**. Kanādā rakstniece turpināja rosīgi strādāt, te radās jau pieminētā luga "Atbalss" (otrs nosaukums ir "SOS"), viņa uzrakstīja īslugu "Moderni laiki" un jaunatnes problēmām veltītu lugu "Mēs prasām brīvību", kurā kavējās pie jauniešu dažādiem meklējumiem un tolaik modē nākušās austrumu filozofijas ietekmes uz jaunajiem prātiem un sirdīm. Intervijā laikrakstam "Latvija Amerikā" autore par savu lugu sacījusi: "Mūsdienu jauniešu problēmas skar arī vecāko paaudzi. Mūsu laika meta galvenās iezīmes ir "brīvības" un "sevis" meklēšana. Šo "brīvību" un "sevi" tad arī meklē lugas varonis Aivars – zēns, kas audzis materiālā labklājībā, jo viņa tēvs, cītīgi strādādams, ir kļuvis turīgs. Savu dēlu viņš centies stingri audzināt par krietnu latvieti. Aivars tomēr saceļas pret tēva stingro audzināšanu, un, tā kā tēvam nav laika ar dēlu pārrunāt viņa problēmas, bet māte

zēnam mirusi jau agrā bērnībā, viņš, meklēdams brīvību, nomaldās austrumu mācībās, t. i., Zen budismā. Viņš cenšas apzināt to, ko viņš būtībā nemaz nesaprot."*

Ciešāku kontaktu ar režisoriem nodibināt L. Auzānei-Tīcmanei neizdevās, par ko vēstulē Artūram Rubenim 1971. g. 17. novembrī viņa stāstījusi: "Kā jūs manīsat, arī manas lugas pēdējā laikā te neviens režisors neizrāda, mūsu režisori atzīst tikai Raini, Blaumanī u. tml. Ko tur var darīt?"**

1972. gada 8. jūlijā L. Auzāne-Tīcmane nomira, īsto atzīšanu trimdas teātros tā arī nesagaidījusi.

Jaunus, neordinārus ceļus trimdas drāmā sāka iet Baņuta Rubesa, taču viņas lugas nav saistītas ar Kanādu, kur režisore un rakstniece dzīvo.

* Autore un viņas jaunā luga//Latvija Amerikā. – 1972. – 15. janv.

** Vēstule V. Hausmaņa arhīvā.

LATVIEŠU LUGU RAKSTNIEKI AUSTRĀLIJĀ

Milzīgi, neaptverami plašumi, galvenokārt līdzenums. Eikaliptu birzis un mežiņi. Tādā zemē 40. gadu beigās un 50. gadu sākumā nokļuva atbraucēji no Vācijas bēgļu nometnēm. Austrālijā mūsu tautiešus atkal sagaidīja nometnes – Beterstā, Belaretā, Džilongā, līgumā paredzētais divus gadus ilga darba posms, pēc tam varēja iekārtoties citās pilsētās, atrast mājvietu un piemērotu nodarbošanos.

Jaunā zeme atbraucējiem likās svešāda un nemīlīga. "Daudziem nepatīk Austrālijas daba, ko bieži raksturo pilnīgs "peizāža" trūkums, apkārtnē te vietām tik vienmuļi, tik neizteiksmīga, tik nabadzīga, ka sažņaudzas sirds. Tiešām kādas 5/6 no Austrālijas ir līdzens klajums, lielā savā daļā tieši tuksnesis, citur vairāk vai mazāk apaudzis ar zāli vai ar krūmiem," tā par Austrāliju rakstīja profesors Pauls Jurevičs.*

Taču tā bija zeme, kurā vajadzēja iedzīvoties, kuru uz ilgiem gadiem vajadzēja padarīt par savu mājvietu; bet mājas mums, latviešiem, allaž saistījušās ar teātra spēlēšanu, ar teātri, un tā notika arī Austrālijā.

1950. gada 31. martā Melburnas Latviešu teātris sniedza savu pirmo izrādi, pēc vairāk nekā pusgada – 1951. gada 1. janvārī reizē darbu uzsāka divi teātri: kontinenta vienā pusē – Pērtā un otrā pusē – Brisbenā. 6. janvārī darbību sāka Adelaidas Latviešu teātra ansamblis un Sidnejas Latviešu teātris; teātra kopas īsāku laiku pastāvēja arī Belaretā, Džilongā, Hobārtā, Nūkāslā.

* Jurevičs P. Austrālijas perspektīvas//Latvieši Austrālijā. – Melburna, 1953. – 18. lpp.

1953. gadā Austrālijas latviešu teātros notika pārmaiņas, jo dažus teātra neprāšus spārņoja ideja par apvienotas teātra kopas radīšanu pēc Amerikas Latviešu teātra līdzības, tālab Melburnā izveidojās otra teātra kopa, kas sevi nosauca par Austrālijas Latviešu teātri un kas darbojas vēl līdz šai baltai dienai. Taču no iecerēs izveidot teātri, kas ar izrādēm apkalpotu visu Austrāliju, nekas nesanāca, pārāk lieli ir attālumi, kas šķir vienu Austrālijas centru no otra. To jau 1953. gadā uzsvēris viens no Austrālijas teātru dzīves ilggadējiem organizatoriem un vadītājiem Imants Sveilis, rakstīdams: "Ir neiespējami dot kādu kritisku pārskatu par Austrālijas latviešu teātra ansambļu māksliniecisko līmeni, jo milzīgo attālumu dēļ, kas šķir vienu pilsētu no otras, nav iespējams tos apmeklēt. Šajā apcerē jāsamierinās ar ziņām, kas savāktas, apmainoties vēstulēm."*

Vēlākos gados situācija, protams, mainījās, teātri sāka rīkot kopīgus salidojumus – Austrālijas teātru festivālus, tomēr attālumi tāpēc nemazinājās, tie palika tie paši. Jāņem vērā arī tas, ka latviešu teātra spožākās zvaigznes, bēgļu nometņu laikam beidzoties, galvenokārt devās uz ASV, vēl uz Kanādu, bet uz Austrāliju atbrauca tikai nedaudzi aktieri, kas darbību bija sākuši Latvijas teātros, viņu vidū bija P. Elsiņš, V. Štāls, L. Kalniņa, Z. Liepa, G. Grauds, V. Pone, L. Gailīte, taču slavas zenītā šie mākslinieki Latvijas laikā vēl nebija paspējuši nokļūt. Uz Amerikas Savienotajām Valstīm pārcēlās divi lielāko Vācijas teātru pamatkodoli: Mērbekas Latviešu teātris, un tā aktieri veidoja Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansambļa pamatu, bet Eslingenes Latviešu teātra aktieri un režisori kļuva par Bostonas ansambļa darbības sācējiem. Austrālijā situācija veidojās citāda, tur neko nevarēja turpināt, visu vajadzēja sākt no sākuma, tik vien, ka uz turieni bija pārcēlušies bijušie Lībekas Latviešu teātra aktieri P. Elsiņš, L. Kalniņa, G. Grauds.

Līdzīgi var sacīt arī par dramaturgiem un rakstniekiem vispār; oriģinālpertuāra veidošanu Austrālijā vajadzēja sākt no jauna. No pieredzējušiem rakstniekiem uz Austrāliju bija devies **Jānis Sarma** (1884–1983), ar lugu rakstīšanu viņš neatkarīgās Latvijas laikā gan nebija nodarbojies, taču tālajā eikalīptu un ķenguru zemē tolaik jau krietni padzīvojušais prozaīķis centās dot savu devu arī lugu rakstniecībā, un 1966. gadā Austrālijas Latviešu teātris Melburnā izrādīja viņa lugu "Vendo nubes".

Arī kultūrvēsturiskā situācija Austrālijā bija citāda, un to raksturojis P. Jurevičs: "Un tad jāņem vērā, ka Austrālija ir province pašā "pasaules malā", kas, savas metropoles – Anglijas vadīta, vienmēr ir tikai pieslēgusies tās kultūrai un kopējusi to, bet patstāvīgi maz ko radījusi. Cilvēki, kas te

* *Sveilis I.* Blaumaņa un Ziverta draudze//Latvieši Austrālijā. – Melburna, 1953. – 105. lpp.

Aina Vāvere
un Erna Lēmane
Rakstnieku dienās
1984. g.

sabrauca, bija milzīgā vairumā vienkārši un palaikam trūcīgi ļaudis – laimes meklētāji, kam savā zemē bija slikti gājis un kas maz bija uzņēmusi sevī no tās augstākās kultūras." Un tālāk P. Jurevičs turpinājis: "Fakts tomēr paliek, ka jaunradošā kultūra te vēl nav tālu progresējusi. Tas atkal ir tiešā atkarībā no tā, ka te ir province, t. i., zeme, kas vismaz līdz šim dzīvojuši galvenā kārtā ar atstarotu kultūru: province jau galvenā kārtā visu pārņem no metropoles."*

Protams, latviešu kultūras attīstība Austrālijā gāja citu ceļu. Te nebija stingri nostiprinātu, iesīkstējušu tradīciju ne teātra jomā, ne lugu rakstniecībā, te pavidēja vairāki spīrgtu meklējumu asni.

Lugu rakstniekiem Austrālijā vajadzēja rēķināties ar faktu, ka šajā zemē nav speciāla latviešu literārā žurnāla, kas varētu publicēt arī lugas vai lugu fragmentus, kā tas bija Vācijā, tur divas A. Egliša lugas iespieda H. Rudziša vadītais literārais mēnešraksts "Laiks", bet vēlāk lugas pa reizei publicēja žurnāls "Jaunā Gaita". Austrālijā kopš 1949. gada iznāca Emīla Dēliņa vadītais laikraksts "Austrālijas Latvietis", kas regulāri un profesionāli rakstīja par teātru rošību un recenzēja jaunākos literāros sacerējumus, taču lugas laikraksts, protams, npublicēja. Tālab ilgu laiku dramaturgu vienīgā tribīne bija teātru skatuve, un ciešāk kā jebkur citur pasaulē latviešu dramatiķi bija saistīti tieši ar vienu, ar savu teātri. Dažādu teātru režisori un aktieri savstarp sadzīvoja draudzīgi, tomēr nebija pieņemts, ka viena teātra autora lugu iestudētu vēl

* Jurevičs P. Austrālijas perspektīvas//Latvieši Austrālijā. – Melburna, 1953. – 20. – 21. lpp.

L. Auzānes "Jersika"
Adelaidas Latviešu
teātra ansambli
1964. g. Biruta –
M. Dulpiņa, Zinta –
A. Mētere

kāds cits Austrālijas latviešu teātris. Pamazām Austrālijā izveidojās Kultūras dienu un Teātra festivālu tradīcijas, kad kādā no lielajām pilsētām kopā sabrauca visu lielāko latviešu teātru ansambli, un katram teātrim tad allaž gribējās parādīt ko savu, oriģinālu, tālab nodibinājās teātru un dramatiķu pastāvīga sadarbība. Sidnejas Latviešu teātrim savas lugas veltīja Uldis Siliņš, kas šajā teātrī bija izaudzis un kopā ar to dzīvoja. Erna Lēmane bija ciešāk saistījusies ar Austrālijas Latviešu teātri Melburnā. Miervaldis Bumbieris bijis izteikts Adelaidas Latviešu teātra ansambļa dramatiķis un reizē aktieris un režisors.

Savu dramaturgu nebija Pērtas Latviešu dramatiskajai kopai un Brisbenas Latviešu teātrim, tālab viņi pa reizei izlīdzējās ar kaimiņu pilsētu autoru lūgām: Brisbenā 1965. gadā iestudēja E. Lēmanes komēdiju "Kurbi-urbi-u-udī-di", bet Pērtas Latviešu dramatiskā kopa 1968. gadā izrādīja pirms diviem gadiem Sidnejā jau iestudēto S. Klauverta lugu "Umurkumurs", savukārt viņa lugas "Spēka dēls" pirmizrāde 1961. gadā notika Austrālijas Latviešu teātri Melburnā, kaut gan galvenokārt savus darbus S. Klauverts uzticēja Sidnejas Latviešu teātrim.

Pērtas Latviešu dramatiskā kopa darbības sākuma posmā arī bija domājusi par sava oriģinālreperetuāra veidošanu, un 1951. gadā notika toreiz vēl nepazīstamas autore **Babetes Blicavas** (1919–1964) lugas "Antons ķezā" pirmizrāde, taču 1964. gadā viņa pārcēlās uz Adelaidu, un Pērta savu lugu rakstnieci zaudēja.

Austrālijā vēl līdz 1997. gadam rosīgi darbojās Sidnejas Latviešu teātris, Austrālijas Latviešu teātris Melburnā un Adelaidas Latviešu teātra ansamblis. Kādreiz tos bija dibinājuši jauni cilvēki, jauni bija arī pašu lugu rakstītāji – jauni gados un jauni literārās pieredzes ziņā. Lugu rakstniecībā spēkus bija mēģinājusi E. Lēmane, Vācijā lugu rakstīšanas spalvu tintes pudelē bija iemērcis arī Miervaldis Bumbieris, taču skatītāji viņa lugas iepazīna tikai Austrālijā. Katra no Austrālijas autoru pirmajām lūgām bija gan kādas problēmas risinājums, gan reizē arī mācīšanās un meistarības apgūšanas process. To var sacīt par U. Siliņu, E. Lēmani, M. Bumbieri, arī A. Vāveri, kas, pati dzīvodama Adelaidā, savas gaitas vismazāk saistījusi ar kādu vienu teātri. Austrālijā lugu rakstīšanas tradīcijas radīja un veidoja paši latviešu dramaturgi, tālab pavisam dabiski jau pieredzējušākiem piepulcējās arī jaunieši, vairāki no kuriem vēlāk Austrāliju atstāja un pārcēlās uz dzīvi Zviedrijā.

Sešdesmitajos gados ar divām lūgām, kam ir tādi svešādi nosaukumi, Austrālijas latviešu sabiedrības uzmanību pievērsa Melburnas universitātes absolvente **Baiba Metuzāle** (prec. Kangere, dz. 1942). Melburnas Latviešu jaunatnes teātris 1966. gadā izrādīja viņas viencēlienu "Kas atvainojas, tas atzīst sevi par vainīgu", kas oriģinālā saucas *Qui s'excuse, s'accuse*, 1967. gadā turpat tika rādīta viņas luga "Bagātīgā mīlestība", bet 1969. gadā Austrālijas Latviešu teātris Melburnā iestudēja lugu *Frater, ave atque vale!* ("Brāli, labdien un ardievu!"). Šajā trīscēlienu lūgā darbojas jaunieši Edmunds, Vilnis, Jānis un Marga, kuri alkst dzīvi baudīt un par katru cenu cenšas neklūt par mietpilsoņiem. Lugas dialogos ieskanas sava laika īstenības izjūta, tajos ir pietiekami daudz asprātības. Piemēram, fragments no studentu Vilņa, Jāņa un Edmunda sarunas:

V i l n i s. Vai tu arī esi precējies?

J ā n i s. Vairs ne.

Edmunds. Kas notika?

Jānis. Atstāju viņus.

Edmunds. Sievu ar bērnu?

Jānis. Bērns patika, sieva ne. Tā bieži gadās. Tā vairs nevarēja dzīvot.

Vilnis. Un ko tu tagad dari?

Jānis. Pildu cilvēka pienākumu – domāju.

Taču darbība šajā lugā attīstās gausi un īsta dramatiska spraiguma trūkst. Samērā kritiski šo darbu vērtējuši tā laika recenzenti, pieredzējuši teātra kritiķe Māra Kalniete par to rakstīja: "Autore bija apstrādājusi jauna vīna pār-rūgšanas tēmu un paaudžu attiecības, bet viņas pieredzes trūkums viņai vēl nedeva pietiekami veiksmes to ar pārliecību izstrādāt līdz galam, ierakties dziļumā. Ir dots tikai rūgšanas process, nav solījuma skaidram vīnam – ir runas par draudzību, bet nav pierādījuma, ka bez dzēriena pudeles ir vēl kaut kas cits, kas draudzību pamatotu."*

Aizbraukusi no Austrālijas, B. Metuzāle kļuva par Kangeri, pievērsās ziņātnei un atvadījās no lugu rakstniecības.

Austrālijā uz dramatiķu ceļa bija nostājusies vēl viena aizceļotāja – **Māra Rozīte** (dz. 1952). Tālajā kontinentā viņa lugu rakstniecībā ienāca, tad pārcēlās uz Zviedriju, tur kādu laiku vēl teātra jomā darbojās, bet tad apklusa. 1981. gadā Melburnā notika viņas lugas "Rainis un Aspazija" pirmizrāde, par kuru rakstot E. Silkalns secinājis: "Beigu vārdi lai būtu – lieliska izrāde! Viens no izcilākiem notikumiem Austrālijas latviešu kultūras dzīvē pēdējos gados."**

M. Rozīte savu darbu nosaukusi nevis par lugu, bet par dramatisku montāžu, jo galvenokārt tā veidota, izmantojot Raiņa un Aspazijas piezīmes, vēstules, ierakstus dienasgrāmatās un pavedienus no Jāņa Kalniņa biogrāfiskā romāna "Rainis" (1977). Autore Raini un Aspaziju tiekusies vispirms parādīt kā cilvēkus ar cilvēciskām vērtībām, kļūdām, reizēm pārspīlētu godkāri, iedomību, savstarpēju nesapratni. M. Rozīte Austrālijā aizsāka dokumentālās drāmas tradīcijas, kas trimdas dramaturģijā nav izvērstas.

Savukārt 1980. g. septembrī 20. Austrālijas Latviešu rakstnieku dienās Sidnejā M. Rozītes režijā izrādīta **Jura Krādziņa** (dz. 1930) luga "Starp pusnakti un rītu".

1976. gadā paša vadītajā "Mālu ansambli" **Juris Rozītis** (dz. 1951) bija startējis ar lugu "Varbūtības", taču arī viņš kopā ar toreizējo dzīvesbiedri Māru pārcēlās uz Zviedriju.

* *Kalniete M.* Jauna autore//Austrālijas Latvietis. – 1969. – 5. dec.

** *Silkalns E.* Lieliska izrāde//Austrālijas Latvietis. – 1981. – 14. aug.

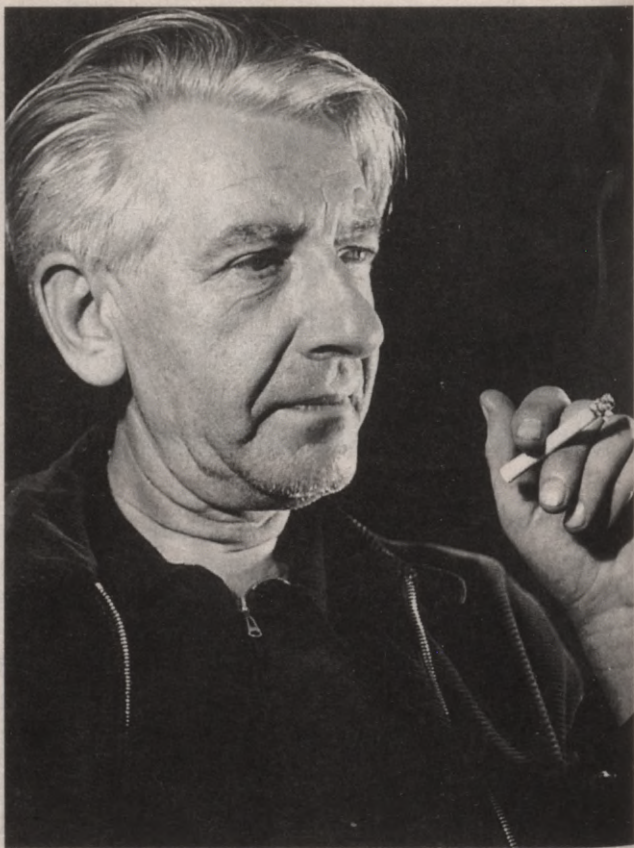
J. Roziša
"Varbūtības"
Mālu ansamblī
Melburnā 1976. g.

Lugu rakstīšanas stafeti no saviem priekšgājējiem pārņēmis **Andris Klauss** (dz. 1961), un pēc divdesmit gadiem kopš J. Roziša debijas viņš nāca klajā ar lugu "Gājputns", ko 1996. gadā izrādīja Austrālijas Latviešu teātris Melburnā. Šajā lugā A. Klauss latviešu izceļotājus uz Austrāliju salīdzina ar gājputniem.

A. Kausa luga "Gājputns" ir metaforām piesātināts latviešu trimdinieku likteņceļa tēlojums. Lugas centrālā persona ir Anna, un autors izseko viņas un reizē mūsu tautas gaitai kopš neatkarīgās Latvijas laika cauri kara gadiem, izceļošanas grūtībām līdz pat mūsdienām. Lugā izmantoti senī tautas ticējumi, un svarīga funkcija tajā ierādīta putniem – tie nes ziņu, brīdina un personificē uzticību un mīlestību. Bez tam lugā darbojas arī simbolisks koris ar Dirģentu, kas visur ir klāt un ievada Annas dažādus dzīves posmus: laimīgo dzīvi Latvijā, padomju okupācijas gadu, bēgšanu uz Rietumiem, dzīvi bēgļu nometnēs un izceļošanu uz Austrāliju.

Laikrakstā "Sidnejas Informācijas Biļetens" šī luga raksturota: "Kā īsts likteņstāsts, tas bija vairāk stāstījums ar nelieliem simboliskiem skatiem no stāstītājas pārdzīvotā un nepadodas parastajā skatuves formātā. Tur ir daudz dziļu pārdzīvojumu, kas, lugai plūstot, parādās kā nelielas epizodes. Īsajā skatā ir grūti, pat neiespējami parādīt cilvēku dzīves loteriju 1940-to gadu sākumā, kur tukšā loze nozīmēja tragiskas cilvēka dzīves beigas. Tomēr lugā ir iestrādāti svarīgākie pagriezieni ne tikai Annas, bet caur viņas pārdzīvojumiem visas latviešu tautas dzīvē.

Pilnīgi pretēja ir lugas otrā daļa – dzīves sākums Austrālijā. Tā sastāv no maziem pārpratumu pilniem skatiem un piedzīvojumiem mūsu dzīves pirmajos gados Austrālijā. Kaut tie ir patiesi tā laika pieredzējumi un pārdzīvojumi, tie

Mārtiņš Zīverts
1957. g. Sidnejā

ir vairāk sīku komisku notikumu virkne, kas ir grūti savienojami ar sāpīgo pirmajā daļā pārdzīvoto. Var jau būt, ka pēc tik daudz pārdzīvotā katrs gājputns, atrodot mierīgu vietu ligzdas veidošanai, apzinīgi vai neapzinīgi mēģināja aizmirst satraucošos pārdzīvojumus pagātnē. Mūsdienu skatītājiem šīs divas pretrunīgās daļas likās tuvas – aizmirst nepatīkamo, sāpīgo, bet atcerēties patīkamo parādību ar vieglu smaidu."*

Kāds cits putns, kas dzīvo tikai Austrālijā, saradoja šo tālo kontinentu ar Zviedrijā dzīvojošo drāmas meistarū Mārtiņu Zīvertu. Viņš apmeklēja

* *IJR*. Gājputni, kas neatgriežas//Sidnejas Informācijas Biļetens. – 1997. – Nr. 525 (marts).

Austrāliju 1957. gada pavasarī un dažādās pilsētās uzstājās ar priekšlasījumiem, kā arī ņēma dalību komēdijas "Lielā grēcinieku iela" un drāmas "Pēdējā laiva" izrādēs. Austrālijas skatītāji dabūja izjust M. Ziverta kā aktiera suģestīvo iedarbi, bet pati rakstnieka viesošanās noteikti atstāja savu iespaidu arī uz turienes dramaturgu domāšanas veidu un drāmas iespēju izpratni. Savukārt M. Zivertam Austrālijas brauciens deva ierosmi divām lugām, un pirmajai no tām aizmetni dod kāda putna balss: "Šeit es pirmo reizi dzirdēju kādu savādu saucienu, kas nāca no debesīm. Tas man atgādināja dzērvju klaigas Latvijas rudenī. Ilgi skatījos gaisā, lai ieraudzītu skumjo saucēju. Bet debesis bija dziļas un skaidras, un tur nebija nekas saskatāms. Un tomēr nebija tikai viens putns vien, bet sasaucās vesels bars.

Austrālijā man ar šo putnu iznāca visur sastapties. Katrā vietā viņš mani sagaidīja un aizbraucot nosauca pakaļ ardievu. Austrālijas bušmeņi viņam devuši vispiemērotāko vārdu, kāds šim putnam var būt, – kurrpurrū."*

Šī putna balss uz ilgu laiku iegūla rakstnieka atmiņā, tā nedeķa viņam mieru, līdz Austrālijā dzirdētā putna sauciens pēc pieciem gadiem ieskanējās lugā "Kurrpurrū". Tās darbība notiek Austrālijā, un bez šīs tālās zemes apciemošanas, bez brīnumputna smeldzīgā sauciena dzirdēšanas šāda luga nekad nebūtu tapusi. Un vēlreiz, šoreiz domās uz eikaliptu zemi M. Ziverts pārcēlās pēc gadiem desmit, rakstīdams otru Austrālijas lugu "Totēms". 1971. gada martā M. Ziverts savam Austrālijas draugam Aleksandram Zariņam ziņoja, ka nosūta "Totēma" nobeigumu. Bija tapis otrs dramatiskais darbs, kurā notikumi risinās Austrālijā. Savukārt Austrālijas literāti un sabiedriskie darbinieki – Aleksandrs Zariņš, Arvīds Bērziņš un Mintauts Eglītis ar labu darbu atdarīja dramaturgam, no 1959. līdz 1976. gadam izdodot viņa lugu kopojumu trīsdesmit brošētās grāmatiņās! Tādējādi Austrālijas gara darbinieki palīdzēja M. Ziverta lugām nonākt pie lasītāja un pasargāt tās no pazušanas, jo vairākas no šīm lugām līdz pat 90. gadu beigām Latvijā nav izdotas.

Austrālijas literāti, šķiet, dzīvoja neizdevīgākos apstākļos salīdzinājumā ar bagātās Amerikas rakstniekiem, taču tieši dramātiķiem te laimējies sagaidīt savu lugu kopojumus. Tiesa, S. Klauverta divas lugas "Spēka dēls" un "Augs-tiene 273" atklātībā parādījās tad, kad autors jau mīta veļu valstībā, – 1981. gadā Sidnejā iznāca viņam veltīta piemiņas grāmata "Spodris Klauverts", un tajā publicētas abas lugas. 1984. gadā parādījās U. Siliņa lugu krājums "Kade pār-nāksi, bāleliņ". 1986. gadā sekoja M. Bumbiera lugu grāmata ar nosaukumu "Pīpes dūmos". Šīs abas grāmatas ierindojās līdzās A. Vāveres plašajam

* Mārtiņš Ziverts Austrālijā un sarakste, izdodot lugas. – LaRA Grāmatu klubs, 1993. – 122. lpp.

krājumam ar virsrakstu "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" (1982). Savu lugu grāmatu Austrālijā diemžēl līdz šim nav izdevies sagaidīt E. Lēmanei.

Ir vēl kāda īpatnība, kas raksturīga latviešu literārās dzīves situācijai tieši Austrālijā, – tur dzīvo lugu autors, kura vairāki darbi izrādīti pašu austrāliešu lielajos teātros. Tas ir **Jānis Balodis** (dz. 1950), kas audzis un skolojies svešajā kontinentā. 1980. gadā izrādīta viņa pirmā luga "Pagalms" (*Backyard*). Tai sekoja "Beigu sākums" (*Beginning of the end*, 1982), "Laimīgi nekad vairs" (*Happy never after*, 1982), "Vasarzeme" (*Summerland*, 1984), "Par jaunu spokiem" (*Too young for ghosts*, publ. 1985), "Slapjš un sauss" (*Wet and dry*, publ. 1987), "Sirds nākotnei" (*Heart for the future*, 1989), "Atpakaļceļa nav" (*No going back*, 1992), "Mans vectēvs" (*My father's father*, 1996).

Vairāku J. Baloža lugu varoņi ir latvieši, ieceļotāji Austrālijā, taču uz latviešu teātru skatuvēm viņa lugas diemžēl nav parādījušās, tās nav tulkotas latviešu valodā un tālab nav ieņēmušas savu vietu latviešu trimdas drāmas panorāmā. Toties bagātinājušas Austrālijas anglvalodīgās skatuves.

Pavisam īpatnēja, eksperimentāla izrāde notika 1993. g. decembrī Brisbenā: tur izrādīja **Zigrīdas Frances** lugu "Ceļā", tajā ņēma daļību gan latviešu, gan austrāliešu aktieri, jo lugas dialogs rit divās – latviešu un angļu – valodās. Par lugas "Ceļā" tapšanas iemesliem tās autore rakstījusi: "Brisbenas latviešu jauniešu grupa pieprasīja un saņēma "Australia Council for the Arts" finansiālu atbalstu, lai izrādītu eksperimentālu divvalodīgu (latviešu/angļu) lugu, kurā būtu apskatīti triju Austrālijas paaudžu piedzīvojumi no iebraukšanas Austrālijā līdz pat šai dienai.

Lugas divvalodība gan izraisīja debates, bet rīcības komiteju pārliecināja arguments, ka tā radīšoties iespēja palīdzēt trimdas latviešu stāstu celt gaismā arī tādiem, kam valoda mazāk pazīstama vai pilnīgi sveša."*

Krasāk nekā citās valstīs dzīvojošie tautieši Austrālijas latvieši apzinājušies teātra lomu latviskās identitātes saglabāšanā. Rūpēs par šo misiju, kā arī domājot par nākamā skatītāju paaudzi, Austrālijā noticis liels skaits bērniem domātu izrāžu gan daždažādās latviešu skolās, gan arī profesionālajos vai pusprofesionālajos teātros. Skolēnu vajadzībām režisori uzveduši bērniem domātās latviešu klasiku lugas, taču ar tām vien nepietika, tālab šādu lugu sagādē iesaistījās Austrālijā dzīvojošie literāti. Un tapa daudz jaunajiem skatītājiem domātu lugu. Lielākā daļa no tām ir dažādu pasaku motīvu izvērsums dramatiskā darbībā. Veselu virkni šādu lugu Melburnā sarakstījusi Austrālijas Latviešu teātra aktrise un režisore **Guna Kūlniece** (1932–1986): "Vilks un

* Francis Z. Ceļā (*Patwags*). – R., 16. lpp.

trīs sivēntiņi" (1967), "Zeltmatīte un trīs lāči" (1967), "Zvēri un abru taisītājs" (1968), "Princese Roze un burvju pogas" (1969).

Melburnā, Austrālijas Latviešu teātrī izrādīta arī **Māras Kalnietes** (īst. v. Tamāra Zaļkalna, dz. 1918) luga "Dēka Ilzītes grāmatu plauktā" (1973), **Mētras Podnieces** (E. Lēmanes) luga "Sprigulītis un Bukurags" (1968). Dažādos skolenū sarīkojumos spēlētas **Zigurda Bārdas** (1916–1984) ludziņas "Ziemassvētki Silavā" (1966), "Saulstaru viesi" (1967), "Baltastīte un Taurenītis" (1971). Bērniem domātas ludziņas rakstījuši arī **Austra Martinsons** (dz. 1904), **Pēteris Užāns** (1880–1979), **Marta Degaine** (1885–1950), **Anna Kliešmete** (dz. 1915).

Lielākajās Austrālijas latviešu teātra kopās tika izkopts un attīstīts īpašs, latviešu skatuvē un drāmā maz izmantots žanrs – satīrisko īslugu kopojumu uzvedumi. 1962. gadā Sidnejas Latviešu teātrī notika pirmā šāda veida izrāde ar nosaukumu "Kaleidoskops-1962", tās autors bija dramaturgs Uldis Siliņš. "Kaleidoskopa" iestudējums iemantoja ļoti lielu skatītāju atsaucību, un turpmāk šādi uzvedumi Sidnejas Latviešu teātrī notika katru gadu, vēlāk – ik pār-gadu, pēdējā laikā retāk, taču 1997. gada pavasarī Sidnejas Latviešu teātris atkal sniedza kārtējo "Kaleidoskopa" izrādi, par ko kritiķe Inta Rogera rakstīja: "Sidnejas latviešu teātris ir jāapsveic ar Kaleidoskopa izrāžu turpināšanu, kas kļuvis par gadskārtējo notikumu Sidnejas tautiešiem, dodot iemeslu saietam un uzasinot mūsu sabiedrības kritikas spējas, pasmejoties par mulķībām gan sīkām, gan nopietnām, par kurām mēs citādi sūdzētos vai dusmosos vien-tulībā."*

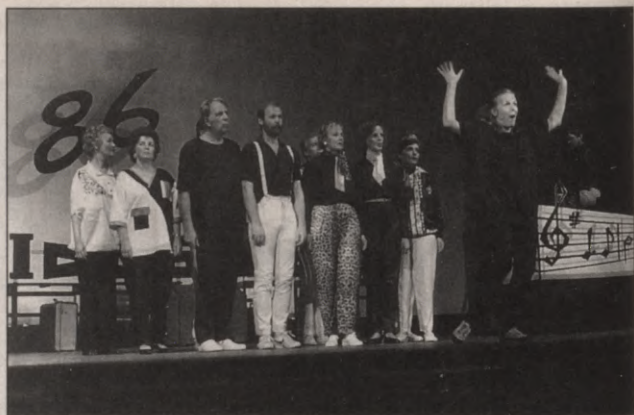
"Kaleidoskopu" scenārijus Sidnejas Latviešu teātrim kādu laiku pārmaiņus rakstījis U. Siliņš un S. Klauverts, kā līdzautori viņiem piediedrojušies šā teātra aktieri un režisori L. Veikina, A. Apele, J. Zemītis, rakstniece E. Lēmane. Vairākiem scenārijiem tekstu veidojusi literāte Elga Rodze-Ķisele, viņa piedalījies arī "Kaleidoskops-1997" izveidē.

Šie iestudējumi veidojas no īsiem skečiem, sarunām, atsevišķām epizodēm par vietējās sabiedrības dzīvi, izrāžu laikā bagātīgi izmantojot improvizāciju un veicīgu pārtapšanu dažādos raksturos. "Kaleidoskopu" darbība parasti risinās kādā skatītājiem zināmā un viegli atpazīstamā vietā, taču norises vietas strauji mainās, vienas ainas darbība norit, piemēram, Sidnejā, nākamās – tolaik okupētajā Latvijā. Darbības personas šajos uzvedumos – Sidnejā dzīvojošie tautieši, nereti sabiedrībā ļabi pazīstami cilvēki. Ja no Latvijas bija ieradies kāds viesis, arī viņa atveids bieži vien parādījās uz skatuves.

Uzvedumu autori vērīgi raudzījās dzīvē, operatīvi fiksēja kritizējamās parādības un par tām runāja, par tām smēja nākamajā "Kaleidoskopa" uzvedumā.

* *Rogers I.* Izrādei ir jāturpinās//Austrālijas Latvietis. – 1997. – 23. maijā.

"Kaleidoskops-86"
Sidnejas Latviešu
teātri

Šo iestudējumu ievirze – kritiski satīriska, teksta autori un režisori centās veidot jautrus uzvedumus, kur pamatnoskaņu rada smieklī zālē, kontrastam vietumis iestarpinot arī kādu lirisku vai smeldzīgu dziesmu vai nopietnu epizodi. "Kaleidoskopa" izrādēs bieži skanējušas dziesmas un mūzika, un šo uzvedumu īpatnība ir tā, ka galīgo izveidi tie iemantojuši teksta autora, režisora un aktieru kopdarbībā, talkā saucot arī viņu izdomu un improvizāciju.

"Kaleidoskopa" tekstiem pašiem par sevi augstas mākslinieciskas vērtības nav, un uz to autori arī nav pretendējuši, pats nozīmīgākais ir dzīva un aktīva šā teātra mākslas žanra kopšana. Latvijā tas nebija iespējams, jo katru uzskatuves runātu vārdu te vajadzēja saskaņot ar Galveno literatūras pārvaldi jeb cenzūru. Austrālijā "Kaleidoskopa" iestudējumi daudzu gadu garumā iemantojuši skatītāju dzīvu atsaucību, jo šajās izrādēs skatītāji paši kļūst par līdzradītājiem.

"Kaleidoskopa" izrādes kopējo jutoņu un saturu it labi raksturojusi Inta Rogera: "... vispārējā noskaņa bija draudzīga un jautra, brīžiem radot iespaidu, ka tēlotāji un skatītāji sanākuši kopā omulīgā gaisotnē, lai dalītos aizvadītā gada iespaidos un jokos un pamestu kopēji kritisku atskatu uz politiku un sabiedrības absurdiem. [...] Te tad bija pietiekami daudz jaunā un pietiekami daudz pierastā (pazīstami satīras objekti: politiku vizītes, valodas plaša un starpgadījumi Austrālijas un dzimtenes tautiešu attiecībās, kritiķi, sabiedrības muļķības un kafejnīcu klačs – kur Klapatas kundze bija lieliski izdomāts uzvārds – utt.).

Ka skatītāji jutās ērti ar šo kaut ko jauno, kaut ko pazīstamo, apliecināja krietnais apmeklētāju pulks, sevišķi otrā izrādē, kā arī smieklī un aplausi, ko izraisīja tēmētās satīras bultas. Pašu asāko no šīm bultām izpelnījās plaši

daudzinātā Latvijas Saeimas "ministra" vizīte – ar nebeidzamu roku kratīšanu un daudzkārtēju galvu klanīšanu. ("Tāda saņemšana man patīk!" atzina ministra kungs.)**

"Kaleidoskopa" teksti nav publicēti, tie sameklējami tikai mašīnraksta variantā un jāpiebilst, ka to izpratnei un satīras asuma novērtēšanai nepieciešama Austrālijas vietējās situācijas pārzināšana.

Domājams, ka "Kaleidoskopa" popularitāte mudināja Austrālijas Latviešu teātra entuziastus regulāri veidot satīriskus uzvedumus arī Melburnā – 1970. gadā tur parādījās "Zobgalis", turpmāk katram nākamajam "Zobgaļa" izlaidumam pēc "Kaleidoskopa" līdzības pievienojot gadskaitli. Arī "Zobgali" līdzēja iekustināt U. Siliņš, kopā ar viņu bija Erna Lēmane, turpmāk gadu gadiem viņa bijusi "Zobgaļa" mamma vai krustmamma, līdz 1993. gadā notika "Atvadu Zobgaļa" izrāde. Atsevišķās reizēs "Zobgaļu" autore bija Baiba Metuzāle un Māra Bormane.

"Zobgaļus" uzskatāmi raksturojis erudītais teātra kritiķis Eduards Silkalns: "Bieža notikuma vieta "Zobgaļos" ir Latviešu nama kafejnīca, kas dzīves īstenībā jau arī atrodas tikai stāvu zemāk un nedaudz metru aiz skatuves. Tur tiek visziņi un neziņi, informējas un izrunājas, tur "septējas" nama kooperatīva dāmas, un astoņdesmitajos gados, ja atmiņa neviļ, tur tikai retu reizi, ja vispār, būs trūcis nama pārziņa Augusta Meistera – aktiera Pētera Saulīša ierastā un iecienītā atveidojumā. Citi vielas avoti un kariķēšanas objekti ir bijuši latviešu radio pusstundas 3EA raidītājā, laikraksts "Austrālijas Latvietis", Latviešu banka, Latviešu ciems, skolas un tml. Ārpus Melburnas norisēm "Zobgalis" gadu gaitā ir zobojies itin bieži par nejēdzībām komunistu iekārtā, pieskāries vienā vai otrā veidā kultūrsakaru, Rīgā braukšanas, perestroikas un līdzīgiem tematiem. Cits pabiezāk cilāts temats, kas iziet ārpus Melburnas ietvariem, ir kļūmes un nevērība pret latviešu valodu."***

Grūti prognozēt, cik ilgi noturēsies Austrālijas teātrinieki un līdz ar to – vai tur būs pamats lugu rakstniecībai. Vismaz dažas pēdējo gadu izpausmes – A. Kausa luga "Gājputns" un "Kaleidoskops-1997" – mudina domāt, ka Austrālijas latviešu teātra kopās vēl mīt dzīvība.

* *Rogera I.* Izrādei ir jāturpinās// Austrālijas Latvietis. – 1997. – 23. maijā.

** *Silkalns E.* Zobgaļi//Austrālijas Latviešu teātris, 35 gadi. – Melburna, 1991. – 63. lpp.

MĀRTIŅŠ ZĪVERTS

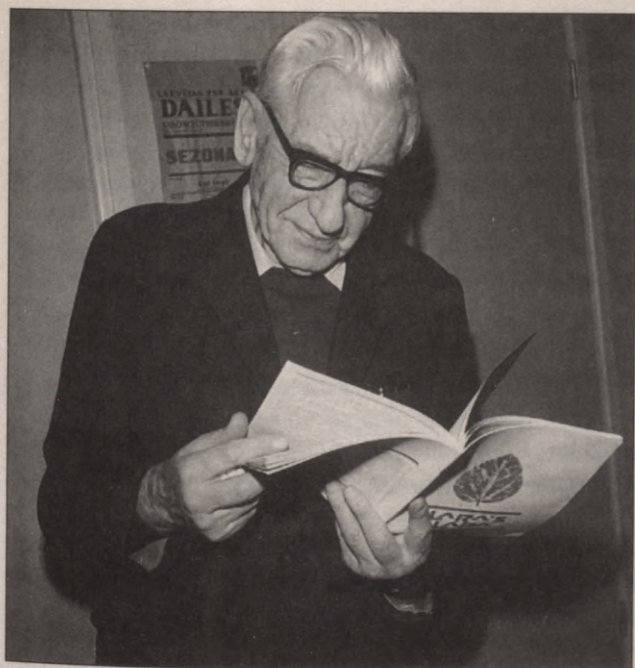
1903.5.I–1990.4.X

Mārtiņš Zīverts bija zemgalielis, viņš izjuta šā novada rāmo, mierīgo skaidrumu, kur apvāršņa mala ir tālu, tālu un līdz tai sniedzas tīrumi. Taču liktenis bija lēmis M. Zīvertam šo mierīgo, rāmo zemi atstāt un ilgus gadus pavadīt tālu no tās. Tā bija Zviedrija, kurp kara negaiss viņu aiznesa. 1944. gada novembrī kopā ar meitu Zeltīti, dzīvesbiedri Elzu un dēlēnu, pavisam mazu puisēnu Andreju zvejnieku laivā, pārvarot negaisu un briesmas, viņš nokļuva Gotlandē un pēc neilga atelpas brīža – Stokholmā. Skaudrā situācija pirms došanās svešatnē radusi atbalsi M. Zīverta lugā "Pēdējā laiva" (1956).

"Naktīs melnajās debesīs pār jūru blāvoja divi makabri gaismas plankumi: tur dega Liepāja un Ventspils. Vajadzēja domāt par cilvēkiem, kas palika viņā pusē. Arī par Melno Žani, ko vēlāk notēloju lugā "Pēdējā laiva" (viņš gan bija pavisam blonds). Satiku viņu Ventspilī, lūkoju pierunāt, lai mēģina tikt pāri jūrai. Bet atbilde bija skaidra un cieta: "Nē. Šī ir mana zeme, un te ir mana vieta."^{***}

Sekoja ilgi, gari svešatnes gadi. M. Zīvertam bija tikai vienas īstas mājas – te, Latvijā, tās teātros, uz šejieni viņš tiecies visus garos prombūtnes gadus, par šejieni domājis un savai tautai dzīvojis. Trimdas maize pirmajos desmit gados bija cieta un sūra, viņam bija jāstrādā grūts fizisks darbs uz dzelzceļa, fabrikā un citur, nereti nakts maiņā, rakstīšanai gandrīz neatlika laika. Kādā 1967. gada 2. oktobrī man rakstītā vēstulē par savām darba gaitām trimdā M. Zīverts stāstīja: "Esmu atpalicis melnstrādnieks, astoņus gadus nostrādājis fabrikās un uz zviedru dzelzceļa. [...] Esmu te strādājis dažādus darbus,

* Zīverts M. Par sevi. – R., 1992. – 38. lpp.

Mārtiņš Ziverts
1957. g. Sidnejā

sabeidzis sirdi un acis, bet līdz ar to iepazinis dzīvi no visām pusēm. Esmu lādējis vagonus, presējis bakelītu, bijis tramvaja kasieris, – bet allaž esmu ēdis godīgi pelnītu maizi. Lugas esmu rakstījis tikai pa vaļasbrīžiem, tāpēc par rakstnieku sevi sen vairs neskaitu.”*

Jāņem vērā mūsu humanitāri izglītoto trimdinieku īpaši neizdevīgā situācija svešatnē, jo arī viņu filoloģisko vai filozofisko izglītību svešajās zemēs atrast darbu specialitātē nebija iespējams. Dzejniece Veronika Strēlerte strādāja Stokholmas stacijas virtuvē, dziedonis Mariss Vētra pārrakstīja partitūras operas arhīvā. Viegļāk klājās dažādiem amatniekiem un eksakto zinātnu pārstāvjiem. Toties vēl neremdināmākas auga M. Ziverta alkas rakstīt lugas, no kurām daudzas autors pats Stokholmas Latviešu teātrī arī iestudējis. M. Ziverts lugas rakstījis gandrīz nepārtraukti, pa reizei uzmācies slinkums, rakstīšanu viņš solījis mest pie malas, bet atkal un atkal sēdies pie savas rakstāmmašīnas**, un cita aiz citas biedrojušās rakstu rindas.

* Ziverts M. Par sevi. – 124., 125. lpp.

** M. Ziverta rakstāmmašina kopš 1989. gada jūnija glabājas Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā Rīgā.

Materiālā situācija pamazām nostabilizējās, un M. Zīverts varēja aiziet no maizes darba, iztiekot no zviedru zemē sapelnītās pensijas. Izšķīrās viņa un Elzas ceļi, taču rakstnieks apprecējās vēlreiz, un par viņa sievu kļuva Kārļa Dzijlejas meita Ilze. Abi viņi noīrēja ērtu dzīvokli vienā no Stokholmas pavaldoņpilsētām – Tēbijā (Täby). Nams, kurā dzīvoja rakstnieks, atrodas uz klinšaina paugura, īstenībā milzīga, lietus un vēju gludināta granīta blūka, ko sauc arī par Gārņu klini. No mājas augšējā stāva var saredzēt jūras krastu – izrobotu līčiem un līčišiem, kas iespraukušies starp klinšainām radzēm. M. Zīverta darbistabas logs bija pavērsts uz jūras pusi, un bieži, būdams vienatnē ar sevi, gara acīm viņš raudzījies uz dzimteni. Pēc dabas būdams kautrīgs, īpaši jūtīgs cilvēks, rakstnieks vienmēr vairījies no kņadas un burzmas, slikti viņš juties savu lugu pirmizrādēs un nevarējis panest publikas cildinājumus. Tāpēc viņš turējies nomaļus arī no sabiedriskajām rosmēm, viņš vienmēr kā personība gribējis būt patstāvīgs un neatkarīgs. Taču, kad 1946. gadā bija jāglābj Zviedrijas koncentrācijas nometnē ieslodzītie latviešu leģionāri, M. Zīverts bija viens no pirmajiem, kas organizēja gūstekņu bēgšanai nepieciešamās drānas. Tiesa, leģionāru atbrīvošana toreiz neizdevās, taču rakstnieks nešaubīdamies bija gatavs palīdzēt.

Vēlākajos trimdas gados M. Zīverts priekšroku deva vienatnei, un, tā dzīvodams, viņš kopis savu garīgo pasauli, viņam bija raksturīga patiesa inteliģence, elegance, smalkjūtība un humora izjūta. Rakstnieka sabiedrotās bija grāmatas, viņš daudz lasīja, īpaši iecienīdams literatūru par eksaktām zinātnēm, bieži kavējies pie problēmas, vai zeme, pasaule un cilvēks ir izzināmi. M. Zīverta lugu pievilcība un spēks slēpjas tieši tajā apstākļī, ka autors spējis dziļi ieskatīties pasaules vissarežģītākajā veidojumā – cilvēkā. Cilvēks izgudro raķetes, sūta tās uz citām planētām un pūlas tās izpētīt, bet pārāk maz zina pats par sevi. Lai sevi izzinātu un izprastu, ir dots tikai viens mūžs, īss sprīdis no atnākšanas līdz aiziešanai. Inženieris izgudrotājs Bicēns M. Zīverta lugā "Raķete" (1959) nonāk pie vienkāršas, bet dziļas patiesības: "… ikviens cilvēks ir tāda raķete – no nezināmas tumsas laista... uz gaismu. Uz lielo gaismu." (253. lpp.)*

Mārtiņš Zīverts ir viens no retajiem latviešu rakstniekiem, kurš darbojies vienīgi drāmas laukā. R. Blaumanis rakstījis noveles, stāstus, dzejoļus un – lugas, J. Rainis – dzejoļus un drāmas, Aspazija – dzejoļus un lugas, A. Eglītis – romānus, stāstus, noveles un arī lugas, bet M. Zīverts – tikai lugas. Pie tam uzlūkoja, ka lugu istā dzīve sākas tikai teātrī, tā nemaz neesot īsta literatūra:

* Šeit un turpmāk citāti no M. Zīverta lugām (ja nav uzrādīts cits avots) – *Zīverts M. Kamerlugas.* – R., 1989.

"Turklāt – luga nav "literatūra", kaut arī tā iespiesta grāmatas formā. Gluži tāpat kā partitūra vēl nav mūzika. Luga top tikai izrādē, gluži tāpat kā simfonija rodas tikai tad, kad orķestris spēlē to, kas rakstīts notīs."*

M. Zīverts savās domās, iecerēs, sapņos dzīvoja kopā ar teātri, jo no visiem mākslas veidiem teātris viņu bija saviļņojis un skāris visspēcīgāk. "Vienīgi teātra izrāde uz mani darbojās kā stipra narkoze, no kuras tikai pēc ilgāka laika nācu pie pilnas samaņas. Šī bija vienīgā realitāte, ko spēju pārdzīvot pilnīgi un bez atlikuma. [...] "

Tie nedaudzie teātra gadi Latvijā bijuši intensīvi, bet ātri pagājuši. Lugas, protams, var rakstīt arī bez teātra, un to es arī daru. Gluži tāpat kā cilvēki dara daudz ko tādu, kam nav jēgas."**

Teātris un lugu rakstīšana bija M. Zīverta kaislība, stihija, pati īstā dzīve, citas viņam nebija. Profesionāla latviešu teātra Stokholmā trūka, tik daži profesionāli aktieri, par lugu iespiešanu tajos gados nebija ko sapņot, taču M. Zīverts rakstīja lugu pēc lugas, jo citādi viņš neprata dzīvot. Kopš 1947. gada viņš bijis arī vairāku gan savu, gan citu autoru lugu režisors, vadījis vairāk nekā divdesmit lugu iestudējumus, un Stokholmas Latviešu teātri laikposmā no 1947. gada līdz 50. gadu vidum mēdz dēvēt arī par Mārtiņa Zīverta teātri, kā tādu to minējis arī vēsturnieks E. Dunsdorfs krājuma "Archīvs" 19. sējumā.***

M. Zīverts sarakstījis pāri par piecdesmit lugu, lielo daļu no tām – trimdā. Īpaši ražens posms lugu rakstniecībā bija pirmie svešatnes gadi, kad gandrīz ik gadu tapusi pa lugai, kaut arī M. Zīverts rakstīja mokoši grūti un gausi. Ilgi viņš slīpēja katru skatu, dialogu un repliku, līdz tā iemantoja kristāla tvirtumu.

Emigrācijā rakstītās lugas var dalīt vairākās plašās tematiskās grupās. Pirmajos pēckara gados radītajos darbos ienākusi kara dienu realitāte un bēgļu nometņu skaudrums. 1945. gadā M. Zīverts uzrakstīja lugu "Karātavu komēdija", kurā tēlojis makabru situāciju vāciešu okupētajā Rīgā: no hitleriešu armijas karavīri bieži dezertē, grupiņa dezertieru, kuru vidū ir arī latviešu puisis Medums, ievietota slimnīcā, lai pēc izārstēšanas šos dezertierus varētu nošaut. Ievainotu cilvēku nogalināt skaitoties nehumāni. Makabra situācija!

Kara dienās, uzlidojuma laikā noris lugas "Tvans" (1949) darbība, tajā ir daudz rūgtu pārdomu par cilvēka būtību, šķietamām un īstām vērtībām, kas izpaužas spējā palikt cilvēkam arī tad, kad jāsastopas ar nodevību, nekrietnību un zemiskumu.

* Zīverts M. Par sevi, 13. lpp.

** Turpat, 72. lpp.

*** Archīvs, XIX. – Melburna, 1979. – 201. lpp.

"Ķīnas vāze"
Eslingenes Latviešu
teātri 1949. g.

Lugas notikumi risinās laikā, kad pilsētu bombardē, grūst nami, iet bojā materiālas un garīgas vērtības. Šādā ekstrēmā situācijā liela nama pagrabā, glābdamās no bombardēšanas briesmām, sapulcējusies neliela sabiedrība: slavens gleznotājs Valdemārs ar sievu Lauru, viņi svinējuši kāzu desmit gadu jubileju, bet iegaidojušās sirēnas likušas svinības pārtraukt; no viesiem šeit atrodas Valdemāra talantīgais skolnieks Mīlītis un kāda meitene Ira. Vēl šajā pagrabā iemaldās kāds svešinieks doktors Fiasko, ko var uzlūkot arī par paša sātana iemiesojumu. M. Zīverta dramaturģijai ir izteikti reālistiska ievirze, tomēr viņš nav vairījies tēlot arī pārdabiskas būtnes: lugā "Nafta" darbojas Purva velns, lugā "Rūda" – Trollis, bet lugā "Tvans" – pa pusei reāla, pa pusei pārdabiska būtne doktors Fiasko – šis viszinātājs, jaunā spēka iemiesojums. Tālākajā lugas gaitā notiek visu šajā pagrabā esošo cilvēku ētiska pārbaude.

Valdemārs ir ar dievišķu dzirksti apveltīts mākslinieks, visa dzīve viņam bijusi darbs un reizē arī prieks, tāpēc cauri tai viņš allaž gājis smaidīdams. Tagad, atrodoties pagrabā, Valdemārs atzīstas: "Tur augšā palika viss mans darbs. Divi simti gleznu, kas reiz veidos manu muzeju. Visi mani labākie darbi... Ja tie ies bojā, tad no manis paliks tikpat maz, it kā es nemaz nebūtu dzīvojis." (48.–49. lpp.) Tad atklājas, ka viņa gleznas uzlidojuma laikā ir gājušas bojā, tātad viss darbs, viss mūža apliecinājums ar vienu grāvienu ir aizslīdējis nebūtībā. Tā ir baiga apziņa – pazaudēt visu un justies nabagam. Taču izmisums un posta apziņa spēcīgajā personībā izraisa spītu, un Valdemārs saprot, ka ir kas lielāks par taustāmām vai skatāmām vērtībām – tas ir talants un mīļotā cilvēka atbalsts. "Tagad es zinu, kā jāstrādā! Un spēka man vēl daudz! Sadegušo divi simti gleznu vietā es darināšu divdesmit, bet tas būs

laikmets! Kāpēc es to nevarētu? Kā man trūkst? Laura! Kamēr man esi tu, esmu bagātākais cilvēks pasaulē!" (61. lpp.)

Taču pārbaudījumu un zaudējumu ceļš vēl nav galā, jo dramaturgs situāciju kāpina līdz ārkārtējai pakāpei: pagraba durvis nav atveramas, bet telpa pamazām sāk pildīties ar tvana gāzi, un visi pagrabā esošie ir nonākuši uz dzīvības un nāves sliekšņa. Tā ir pēdējā un visaugstākā pārbaudes barjera, un to pasaules dramaturģijā rakstnieki izmantojuši vairākkārt, lai liktu atvērties varoņu raksturu slēptākajām dziļēm. Tad nu atklājas, ka meistara Valdemāra zaudējumu mērs ir daudz lielāks, nekā viņš spējis apjaust. Svēti viņš ticējis savai gados daudz jaunākajai sievai Laurai, bet nāves priekšnojausmā viņa atzīstas, ka vīru ilgstoši krāpusi ar viņa skolnieku Mīliti.

"Tvans" ir viena no drūmākajām M. Ziverta lugām, tajā skan smaga rezignācija, pesimisms, kas tiek izkāpināts līdz atziņai par dzīvi kā nelaimju un ciešanu ieleju. Meistars Valdemārs centies iespītēt nelaimei un centies pa dzīvi iet ar smaidu, taču doktors Fiasco viņam oponē: "Tad jūs neesat dzīvojis. Jo dzīve – tā ir nelaime." Un mazliet vēlāk piemetina: "Cilvēks nedrīkst saukties par laimīgu, kamēr viņš nav miris." (55. lpp.) Tātad cilvēkam atvēlētais laika sprīdis ir nelaimes un posta distance, laimīgs var būt tikai tas, kas dzīves ceļā savu posmu ir nostaiģājis.

Tomēr pretstatā šai – ar prātu aptvertai drūmajai patiesībai M. Ziverts izvirzījis cilvēka dzīvotalku, un tā uzplaiksnās ar milzīgu spēku brīdī, kad atvadas no bēdu ielejas šķiet jau pavisam tuvu, kad pagrabtelpa arvien vairāk pildās ar tvanu. Viskaislāk pie dzīvības šajos mirkļos tveras Laura un Mīlītis un uz nāves sliekšņa atklāj savu cilvēcisko sīkmanību un zemiskumu, doktora Fiasco pasniegtā zāļu pulverīša dēļ viņi uzliesmo naidā viens pret otru, lai kaut uz mirkli saglabātu savu kailo dzīvību. Dzīvot kaisli vēlas arī slimīgā meitene Ira, viņa labāk par citiem zina, ka rītdiena atnesīs tikai postu un nedeinas, tomēr viņa grib dzīvot. Cilvēkam nav citas alternatīvas kā tikai dzīvot, jo "dzīvība taču ir vislielākais brīnums". Šo atziņu izsaka meitene, kas vistiešāk sajutusi nāves elpu. Jaunībā tā bija skārusi arī pašu dramaturgu, tādēļ viņš labi zināja, kāds varens spēks izmisuma brīdī ir dzīvotgribai.

Lugas beigu daļā dramaturgs darbībā ievilcis vēl vienu domas un sižeta pavērsienu – šajā pasaulē var izdzīvot tikai tas, kas spējīgs ticēt brīnumam. Doktors Fiasco pavēl Irai iet, viņa sper soli – vēl un vēl un iziet pa pagraba durvīm brīvībā. Tātad pagraba aizbēršana un doma par tvanu bijusi tikai apmāns, pieņēmums. Luga veidota ar mērķi parādīt, kā cilvēki rīkotos, ja nonāktu ekstrēmā situācijā. Līdzīgu paņēmieni M. Ziverts izmantojis komēdijā "Čūska", kur personu rīcību nosaka no krātiņa izbēgusi indīga čūska. Pēc tam kad pilnībā sevi izpaudušas lugā darbojošās personas, atklājas, ka čūska

mierīgi guļ savā parastajā mītnē. Gunārs Priede radniecisku paņēmienu lie-tojis lugā "Pa valzivju ceļu", tēlodams, ka nodegusi kaimiņienes Zentas māja, un tikai lugas epilogā, pēc tam, kad iepazītas pārvērtības varoņu raksturos, autors atklāj, ka mājas degšanu iedomās iztēlojusies lugas centrālā varone Baiba.

Lugas "Tvens" finālā izrādās, ka pagraba durvis ir vaļā, un no telpas cits pēc cita iziet Ira, Laura un Mīlītis, paliek meistars Valdemārs, kas vismazāk baidījies no nāves, un doktors Fiasko, kas nu jau sevi dēvē par pašu sātanu. Valdemārs, kas visu laiku kaisli aizstāvējis dzīvi, nu gatavs iet nāvē, gatavs pieņemt doktora Fiasko atziņu, ka pēc dzīves katra elle var likties kā paradīze, bet doktors viņam māca rūgto, taču negrozāmo atziņu: "Nav nekāda "tur", meistar Valdemār! Elle ir tā, kas ap tevi, un debesis – tas, kas tevī. Ne no vienas, ne otras tu aizbēgt nevari. Jo Dievs tevi radīja ciešanām, un, lai tavas ciešanas būtu pilnīgas, viņš tev deva arī apziņu, lai tu zinātu, ka ciet." (73. lpp.) Cilvēkā ir viss – gan debesis, gan arī elle, un dzīve jādzīvo, lai arī kāda tā būtu. Meistars Valdemārs dienas vadījis ar apziņu, ka viņš no dzīves abstrahējies, ka pacēlies tai pāri. Tas nav iespējams, un lielākā vērtība jāmeklē sevī pašā – cilvēkā un viņa līdzcilvēkos. Arī tad, kad viss liekas zaudēts.

Luga "Tvens" beidzas ar vēl vienu pavērsienu – doktors Fiasko finālā atzīstas, ka ir slavens brīnumdaris, iluzionists, burvju mākslinieks, kas cilvēkiem liek redzēt to, ko viņi paši grib, jo cilvēki nerimtīgi tiecas pēc brīnuma.

Šai darbā ir daudz rūgtu pārdomu par cilvēka būtību un dzīves jēgu, taču arī te M. Zīverts nav atkāpies no sava humānā ideāla, un tā nesējs ir garīgi bagāta un stipra personība – gleznotājs Valdemārs. Viņā debesu ir vairāk nekā elles, un viņš spēj palikt cilvēks arī tad, kad jāsastopas ar nodevību, nekrietnību un zemiskumu. Meistars Valdemārs spēj atsacīties no doktora pasniegtā pulverīša, kas iedomātajā pirmsnāves situācijā varētu vēl nedaudz paildzināt dzīvi. Viņš dara to dzīves alkstošo, bet nodevīgo Lauras un Mīlīša labā. Šajā lugā spēcīgi skan visas M. Zīverta dramaturģijas pamattēma: tas, kuram ir tiesības saukties par cilvēku un kura sirdī mājo debesu zilā krāsa, spēj uzpurēties un atsacīties otra cilvēka labā. Lai to darītu, vajadzīgs godaprāts, spēcīga griba un arī apziņa, ka "esmu gājis caur dzīvi ar smaidu". Luga "Tvens" ir viena no versijām M. Zīverta izvirzītajā pamattēzē – cilvēks grib dzīvot.

Šajā lugā iezīmējas M. Zīverta dramaturģijas raksturīga īpatnība: maz vē-rības viņš velta ārējo notikumu tēlošanai un visu uzmanību koncentrē uz cilvēku psiholoģijas un savstarpējo attieksmju atklāsmi. Šajā darbā saskatāmi kamer-lugas žanra principi. M. Zīverts, vērtēdams savas kamerlugas, 1974. gadā rak-stīja: "Esmu ieņēmis prātā, ka pats par savām lugām varu spriest vispareizāk.

"Karātavu komēdija"
Eslingenes Latviešu
teātrī 1949. g.

Un to starpā man dažas liekas tādas, kas pastāvēs, – vienalga, kā tās tagad vērtē. Tās ir necilās kamerlugas, kādas dramaturģiskās formas ziņā nav rakstījis un arī nekad neaizsniegs neviens latviešu autors. Vēl vairāk: nezinu arī nevienu cittautu dramatiķi, kas šai līnijā būtu aiztaustīties tikpat tālu kā es. Tā ir mana dramaturģiskā forma..**

Konsultējot savu lugu izlases izdošanu Rīgā, M. Ziverts ieteica otro sējumu nosaukt par "Kamerlugām" un ievadapcerē "Par kamerlugas žanru" raksturoja kamerlugas jēdzienu: "Parasti drāmas darbība vērsas plašumā, kamerlugā tā iet dziļumā. Ja pierasto drāmu salīdzinām ar gleznu, tad kamerluga ir reljefs veidojums, skulptūra, ko var izvērtēt no visām pusēm. Ornamentālu piedevu tur palicis tikai minimums. Kad gleznotājs zīmē kluso dabu vai ainavu, viņa rīcībā ir tikai divu dimensiju audekls, bet ar to viņam nepietiek: viņš lūko gleznā dabūt iekšā arī dziļumu, trešo dimensiju. Kamerlugā tāds ir ciņas psiholoģiskais ekrāns. Tas ir vienīgais žanra noteicējs, vienalga, vai luga rakstīta cēlienu, ainu vai vēl kādā citā tehnikā, vai tur izmantota sadzīves vai vēstures viela."***

M. Ziverts ir viens no ievērojamākiem latviešu drāmas teorētiķiem, viņš uzlūkojams par modernās dramaturģijas teorētisko principu pamatlicēju. Ņemot vērā psiholoģijas un drāmas teorijas likumības, rakstnieks lielu uzmanību pievēršis tam, kā pēc iespējas precīzāk un mērķtiecīgāk uzbūvēt drāmas celtni, un apsvēris visas iespējas, kā lugas norises un notikumus izkārtot tā, lai pānāktu skatītāju uzmanības neatslābstošu koncentrāciju. Savas pamatatziņas M. Ziverts publicējis 1942. gadā rakstā "Par dramatisko kāpinājumu", kā vienu no

* Ziverts M. Par sevi, 68. lpp.

** Ziverts M. Par kamerlugas žanru//Ziverts M. Kamerlugas, 38. lpp.

pamatprincipiem izvirzīdams nepārtrauktā kāpinājuma principu, aizvietojo ar to vācu drāmas teorētiķa Gustava Freitāga izstrādāto lugas uzbūves shēmu, kurā paredzēts darbības atslābinājuma posms īsi pirms dramatiskā darba beigām. M. Zīverts uzskatīja, ka dramatiskajam sasprindzinājumam jāpieaug kāpjot šā secībā: "Tāpēc dramatiķim visi lugas elementi jāsakārto noteiktā intensitātes pakāpenībā un cieši jālūkojas, lai lielākais neaizsteigtos priekšā mazākajam. Ja gadās, ka efektīgākais skats iekomponēts lugas sākumā, tad šis skats jāpārceļ pēc iespējas tālāk uz lugas beigām, bet, ja tas nav iespējams, tad tas bez žēlastības pavisam jāizmet, jo citādi tas samaitās visu lugu. Gudrs dramatiķis, būdams labs aprēķinātājs, to arī bez kādas sentimentalitātes izdarīs."*

Pēc uzbūves veida M. Zīverts lugas daļa ainu lugās un cēlienu lugās, priekšroku dodams izvērstam viencēlienam "ar nepārtrauktu darbības kāpinājumu. Tā kā šādas lugas izrāde var ievilkties pāri trim stundām, tad pieļaujami tīri tehniskas dabas starpbrīži skatītāja uzmanības atpūtai: kaut kurā vietā – pat pusvārdā – aizvelk priekškaru, un pēc starpbrīža no šīs pašas vietas spēle rit tālāk".**

Tādai regulai vispilnīgāk atbilst M. Zīverta traģēdija "Vara" (1944), un pēc šāda pamatprincipa rakstnieks tiecies veidot lielāko tiesu emigrācijā rakstīto lugu, tostarp visas kamerlugas. Tikai viens no emigrācijā sacerētajiem darbiem – drāma "Rūda" (1954) veidota pēc ainu principa. Lugas darbība noris pēckara Zviedrijā, kad tur ģeologi atrada ievērojamus rūdas krājumus, taču reālā pasaule lugā savijas ar leģendu, un līdzās profesoram Kristoferam tur darbojas arī teiksmainais folkloras tēls Trollis. Kad Kristofers valsts ziemeļos atklājis rūdas atradnes, varas iestādes viņu uzlūko par vājpātīgu un iesloga vājpātīgo namā, jo profesora atklājums valdošajam aprindām liekas pārāk neticams un var kaitēt birokrātiskajam ministru kabinetam. Un tikai pēc diviem gadiem, kad profesora skolnieki pierādījuši Kristofera atklājumu pamatotību, kabinets šefam viņam sprauž pie krūtīm Goda leģiona krustu, taču Kristofers paliek turpat – vājpātīgo namā. Rakstnieks izvirzījis paradoksālu problēmu: salīdzinājumā ar vājpātīgo namu lugā tēlotās valsts realitāte ir daudzārt nesaprātīgāka. Toties Kristofers izauklējis sevī augstāko atziņu par cilvēku kā visvērtīgāko rūdu. Šajā pasaulē pastāv milzīgas bagātības un reizē dzīvo alkas tās sagrābt un izmantot sev, taču vislielākā vērtība un visaugstākā būtne pasaulē ir cilvēks pats, reizēm sīks, nekrietns un negodīgs, bet pēc savas būtības gara valdnieks, augstākā radība, kaut arī nepietiekami

* *Zīverts M.* Par dramatisko kāpinājumu//*Rakstniecības un mākslas gadagrāmata.* – R., 1942. – 121. lpp.

** *Zīverts M.* Autora piezīme//*Zīverts M. Vara.* – Sidneja, Sala, 1965. – 73. lpp.

izprasta un neizpētīta: "Un tāpēc arī cilvēks zina tik daudz par zvaigznēm miljonu gaismas gadu tālumā, bet nezina gluži nekā pats par sevi. Jo cilvēks pats sev ir vistuvākā patiesība."*

Luga ir piesātināta ar pārdomām par cilvēka būtību un viņa attieksmi pret dabu, kuras varenos spēkus simbolizē Trollis. Savukārt īpatnu kolorītu lugai piešķir ainas vājprātīgo namā. M. Ziverts te izmanto V. Šekspīra lietoto paņēmieni: angļu drāmas lielmeistars visdziļākās patiesības līcis paust neriem, M. Ziverta "Rūdā" tādas izsaka – trakie. Kur vairāk vājprāta – psihiski slimo sabiedrībā vai šajā it kā racionāli iekārtotajā pasaulē?

Citos trimdā rakstītajos dramatiskajos darbos M. Ziverts attīstījis kamerlugas žanru un, risinādamas mākslinieciskas un filozofiskas problēmas, tēlojis latviešu trimdinieku gaitas. Vispirms mūsu tautiešus ieraugām pēdējā kara gadā Kurzemes jūrmalā, gaidot laivu, ar ko nokļūt ārzemēs, – tā ir drāma "Pēdējā laiva" (1956), kas veidota kā lielais viencēliens ar nepārtrauktu darbības kāpinājumu, notikumiem risinoties ārēji noslēgtā vidē – zemnīcā, kur liktenis kopā savedis trīs cilvēkus. Diviem no viņiem pat sava vārda nav, ir tikai iesaukas Melnais Žanis un Puika uz goda, bet trešā persona ir ebreju vijolniece Daga Hiršmane, kuras prototips ir hitleriešu nobendētā māksliniece Sara Rašina.

Rit kara pēdējie mēneši, visu triju lugas varoņu dzīvība ir briesmās, tālab jāmēģina izklūst no aplenktās Kurzemes uz Zviedriju. Ārējo notikumu lugā maz, tie ietverami dažos teikumos. Trīs cilvēki gaida ierodamies ziņnesi, kas atnesīs vēsti par iespējām doties svešumā. Kā sakarniece ierodas Maruta, taču viņas ziņa visiem gandarījumu neatnes: laivā vieta ir tikai diviem. M. Ziverts te atkārtō R. Blaumaņa noveles "Nāves ēnā" traģisko konfliktu – arī lugā "Pēdējā laiva" notiek laimīgās lozes vilkšana un kārtējais, M. Ziverta daiļradei tik raksturīgais uzpurēšanās akts – nelabās aizdomās turētais Melnais Žanis, Dagai neredzot, apmaina lozes un atdod viņai savu iespēju izklūst brīvajā pasaulē, lai gan paša dziļībai Kurzemē briesmas draud vislielākās. Daga un Puika cerību pilni Marutas pavadībā dodas uz laivu, bet Žanis paliek, cigaretes dūmu ievīts, viens. Sižetiski tie ir visi lugas notikumi, taču galveno uzsvaru M. Ziverts līcis uz varoņu attieksmju risinājumu, viņu psiholoģijas un pagātnes tēlojumu. Drāmas darbība ielogota mazā mazītiņā telpā, bet ar dažu cilvēku palīdzību dramaturgs ļauj sajust plašās pasaules un laikmeta elpu: te iezīmējas gan kara pēdējo mēnešu situācija, kad triju cilvēku dzīvību vienlīdz apdraud kā hitleriešu karaspēks, tā iespējamā Sarkanās armijas karavīru ierašanās, gan, skaidrojot Melnā Žaņa un Dagas biogrāfijas faktus, M. Ziverts gūst iespēju lugā iepludināt plašus latviešu tautas vēstures slāņus.

* Ziverts M. Lugas. – R., 1988. – 433. lpp.

Luga "Pēdējā laiva" būvēta kā patiesības izziņas process, samērā maza slodze uzlikta varoņu attiecību peripetijām tieši lugā atvēlētajā laika sprīdī, un tās var formulēt īsos vārdos: Melnais Žanis visiem spēkiem glābis Dagū no drošas bojāejas, meitene glabā pret Žani pateicības un mīlestības jūtas, bet, uzzinājusi dažus briesmīgus Žaņa biogrāfijas faktus, no viņa novēršas un, pat lāgā neatvadījusi no sava glābēja, aiziet uz laivu. Un te atklājas divi M. Ziverta dramaturģijai būtiski svarīgi motīvi. Viņa varoņi jēdzienā "dzīve" ietver ļoti plašu jēgu, dzīvot – tas nozīmē spēt atdot otra labā sevi visu. M. Ziverts arī nekad nemēdza runāt par mīlestību, viņš, kautrības māks, par šīm jūtām klusēja, un tāpat mīlestību reti kad tiešos vārdos pauž viņa lugu varoņi. Par to tikpat kā nerunā Žanis un Daga, un te parādās rakstnieka psihologa izcilā prasme: netēlojot plašus jūtu izpausmes skatus, pat dialogos ne, tomēr atklāt cilvēku jūtu pasauli un viņu savstarpējās attiecības. To rakstnieks panāk, parādot varoņus tādās situācijās un liekot sacīt viņiem tādus vārdus, kas netieši liecina par viņu attiecību būtību. M. Ziverta lugās cilvēki ir spējīgi uzpurēties, uzņemties otra laimes labā visgrūtāko nastu, pat tādu, kam dzīvības cena.

M. Ziverta varoņi bieži vien nonāk visskaudrākajās situācijās, viņu biogrāfijas ir sarežģītas, dzīvot, taisnu ceļu ejot, rakstnieka skatījumā ir pats vienkāršākais variants. Bet ko darīt tad, ja mērķa, idejas vārdā nākas pieļaut kompromisu un ķerties pat pie vardarbības? Visraksturīgākais piemērs ir leišu karalis Mindaugs traģēdijā "Vara". M. Ziverts ir cilvēku likteņu pētnieks un nekad neizvēlas vienkāršotu risinājumu.

Melnais Žanis glābis no iznīcības daudzus cilvēkus, tas nav bijis vienkārši izdarāms, citus, to vidū Dagas tēvu Hiršmani, nācies aizsūtīt nebūtībā, un Daga, ko Žanis iemīlējis, saka viņam visbriesmīgākos vārdus. Žanīm jāsaņem smaga pārmetumu krusa gan no Dagas, gan Puikas, kurus abus viņš izglābis no nāves. Un M. Ziverts izvirza diezgan baigu dilemmu, to pašu, ko vajadzēja risināt Mindaugam: vai prātīgāk glābt vienu cilvēku, ļaujot aiziet bojā simtiem, vai arī atļaut iznīcībai vienu, lai glābtu pārējos, ja citas alternatīvas nav? Tā rīkojies Žanis un Dagai lugas gaitā jautā: "Vai tu manā vietā nebūtu iznīcinājusi vienu, lai glābtu simtus?"

Ne M. Ziverts, ne viņa varoņi nenoņem no sevis vainas apziņu: Mindaugam nav lemts dzīvot laimē, Melnais Žanis tiesu spriež sev pats, apmainot lozes un ļaujot aizbraukt Dagai. Drāmas beigās M. Ziverts prasmīgi balansē uz realitātes un melodrāmas robežas: var just, ka autora simpātijas sveras Melnā Žaņa pusē, savukārt ir baismīgi klausīties visbriesmīgākos apvainojuma vārdus cilvēkam, kas jau vairākkārt riskē ar savu dzīvību. Dramaturgs nenoņem no Žaņa viņa nodarījuma smagumu, tomēr liek arī viņam raudzīties

rītdienā. Žanis nespēj atstāt savu zemi, kas viņam allaž bijusi kā laba māte. Vai tad drikst to pamest? Pie šīs problēmas M. Ziverts kavējies vairākkārt.

Kara pēdējās dienās kādā pussagrautās Vācijas pilsētiņā ar mūsu tau- tiešiem tiekamies īpaši raita dialoga komēdijā "Zaļā krūze" (1949). Līdzīgā, uzņēmīgā Šeples kundze, cenšamās no vienīgās dzīvojamās istabas gūt iespējami lielāku peļņu, vienlaikus to izīrējusi diviem īrniekiem: Rutai, kam darbs dienas maiņā, un Vurma kungam, kas strādā nakts stundās. Nepatik- šanas sākas liktenīgajās kara pēdējās dienās, kad daudzi uzņēmumi darbu pārtraukuši, jo ne šāviņi, ne zaldātu frenči vairs nav vajadzīgi, un abi īrnieki vienā un tajā pašā laikā sastopas istabā, ko katrs uzlūko par savējo. Seko pārpratumu un sarežģījumu gūzma, kuru sakāpināšanā parādās dramaturga izcila prasme. Arī šajā drastiskajā komēdijā M. Ziverts ņēmis talkā teatrālu nosacītību. Lugā "Kāds, kura nav" Zīra ilgi nepazīst savu vīru, jo viņš ir neie- domājami sakropļots; komēdijā "Zaļā krūze" Ruta arī par Vurma kungu dē- vētajā vīrietī nepazīst savu vīru, jo tikai pāris stundu pēc laulībām viņam bijis jādodas atpakaļ uz fronti un tagad, atrazdamās ar aizslietni pārdalītās istabas otrā pusē, pēc balss vien viņu neatpazīst. Komēdijas finālā atklājas, ka Vurma kungs, ko Šeples kundze paglābusi no ieslodzījuma koncentrācijas nometnē, ir tas pats Rutas ilgi gaidītais vīrs.

Teātris Mārtiņa Ziverta izpratnē ir jūtu un attiecību patiesīgums savieno- jumā ar vispārdošāko teatralitāti. Sarunā ar Māri Čaklo 1987. gadā drama- turgs atzina: "Uz skatuves jau viss ir ticamāks nekā dzīvē."* Teātrī viss ir iespē- jams un visam var noticēt, arī tam, ka sieva nepazīst savu vīru. Vairākas no savām lugām M. Ziverts nosaucis par spēlēm, un būtībā tāda atjautīga spēle ir arī komēdija "Zaļā krūze". Rakstnieks šajā darbā it kā rotaļājas ar replikām, un darbība apzināti riņķo uz vietas, nereti vēlreiz, tikai citā pavērsienā atkā- rtojas jau bijusi situācija, tiši atkārtojas viena un tā pati replika, tikai citas per- sonas izteikta. Gan Vurma kungs, gan Ruta pārmaiņus izmantojuši gulēšanai vienu un to pašu gultu, tālab Vurma kungs konstatē: "Man jau sen likās, ka mana gulta ir aizdomīgi silta, kad rītos eju gulēt!" Bet pēc kāda laika ar līdzīgu konstatāciju klajā nāk Ruta: "Tad tāpēc man gulta likās aizdomīgi silta, kad es vakaros gāju gulēt!" Šeples kundze Vurma kungam cenšas ieskaidrot: "Nevis viņa gul' jūsu gultā, bet jūs guljat viņas gultā!", bet pēc brīža Vurma kungs ap- galvo Rutai: "Nevis es gulju jūsu gultā, bet jūs guljat manējā!"

Īpašu dialoga raitumu dramaturgs panāk tādējādi, ka runātājs vairākkārt – parasti trīs reizes atkārtoti vienu un to pašu atbildes vārdu. Ruta iztaujā Šeples kundzi:

* Ziverts M. Par sevi, 97. lpp.

R u t a. Kādreiz taču viņš atnāk ciemā?

Š e p l e. Nekad.

R u t a. Atnes kādreiz puķes?

Š e p l e. Nekad.

R u t a. Paglaimo?

Š e p l e. Nekad. (121. lpp.)

Bieži atbilde ietver tikai vienu apgalvojuma vārdu – "jā".

Š e p l e. Man jau sen likās, ka labi tas nebeigsies.

V u r m s. Ka reiz šis virums būs jāizstrebj?

Š e p l e. Jā.

V u r m s. Un tagad tas brīdis ir klāt?

Š e p l e. Jā.

V u r m s. Un tagad jūs aicināt palīgā mani?

Š e p l e. Jā. (126.–127. lpp.)

Apbrīnojamā veidā dramaturgs, veikli kombinējot ar replikām un situācijām, pārpratumus prot vadīt tā, ka vīrs un sieva viens otru pazīst tikai pašās lugas beigās.

Taču arī šajā asprātīgajā pārpratumu komēdijā ielaužas skarbā realitāte – un tās ir kara sekas, jo karš izšķīris cilvēkus, ietekmējis viņu likteņus. Ruta komēdijā "Zaļā krūze" savu vīru atrod, bet cik bija tādu, kuru ceļi izšķīrās uz mūžu! M. Ziverta simpātijas šajā komēdijā ir vienlīdzīgi sadalītas visām trim komēdijas personām, bet īpaši Rutai un Vurma kungam, jo abi viņi prot glabāt mīlestību, abiem viņiem svēts ir otram dotais vārds. Ruta nonākusi Vācijā, ne vieglas dienas vai kādu glābiņu tīkodama, bet ar cerību tur sastapt savu pazaudēto vīru, un visi vīrieši viņai liekas nejauki tāpēc vien, ka tie staigā pa šo zemi laikā, kad viņas iemīļotais ir pazudis.

Komēdijas beigās laulātie viens otru sāk atkal pazīt pēc zaļās māla krūzes, kuru vīrs dāvinājis Rutai un kuru viņa kā dārgu relikviju vadājusi līdz klaida gaitās. Zaļā krūze ir arī savdabīgs uzticības simbols. M. Ziverts pauž atziņu, ka cilvēki daudz ko var iespēt, daudz izturēt, ja vien svēti glabā uzticību krietnajam un viens otram.

Komēdija "Zaļā krūze" kā gaiša antitēze iespraukusies starp divām sūra smaguma piestrēdzinātām lugām – "Kāds, kura nav" un "Cenzūra".

Cilvēciskas smeldzes un traģiskas caurstrāvoto lugu "Kāds, kura nav" (1947) un "Cenzūra" (1951) darbība norit bēgļu nometnē Vācijā. M. Ziverts labi pazinis šo dzīvi, jo no Stokholmas samērā bieži braucis uz Vāciju, vairākkārt ar aktieru trupas viesizrādēm, un nekad viņi nav meklējuši naktsmājas viesnīcās, bet centušies pārnakšņot pie savējiem nometnēs. Tālab, šīs lugas lasot, liekas, it kā rakstnieks pats ilgstoši būtu uzturējies pārvietoto personu mītnēs.

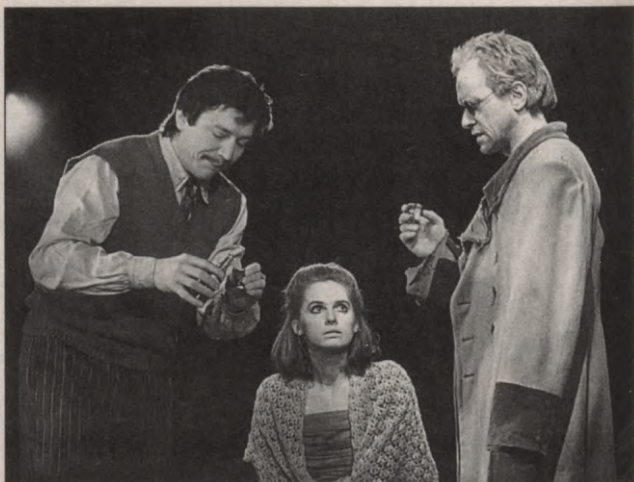
"Kāds, kura nav"
Stokholmas
Latviešu teātrī
1972. g. Kāds –
M. Ziverts,
Zīra – I. Ziverte

Luga "Kāds, kura nav" ir par cilvēkiem, kuri vēlas būt laimīgi un ir cienīgi tādi būt. Karš beidzies, bet tie, kas palikuši dzīvi, grib priecāties, elpot – dzīvot. Bet dzīvot nozīmē mīlēt un saņemt pretmīlestību. Tādi cilvēki, kas pelnījuši laimi, lugā ir Zīra un Iraids. Taču autors saviem varoņiem neļauj vieglu laimi un uzsāk pārbaudīt Zīru un arī Iraidu, vai viņi ir cilvēka vārda cienīgi. Nometnes barakā ienāk cilvēks – Nr. WE 265483 – bez sejas, bez pagātnes, bez mājām, bez uzvārda un vārda. Izrādās, ka svešinieks ir Zīras kara laikā pazudušais vīrs, un lugas norise ir ienācēja iepazīšanas, garīgas iztaustīšanas, nojausmu kāpināšanās process, un tā tēlojumā atkal parādās M. Ziverta psihologa prasme. Kad Zīra svešiniekā atpazīst vīru, sākas viņas iekšējā cīņa un izejas sasprindzināta meklēšana. Ko darīt? Baudīt laimi ar Iraidu vai tukšot rūgto kausu kopā ar vīru, kopjot šo slimo cilvēku? M. Ziverta varoņiem ir ļoti augsts ētiskais sliekšnis, viņi prot atsacīties no laimes, lai nenodarītu pāri citiem. Tāpat kā R. Blaumaņa Kristīne, Zīra atsakās no vieglajām dienām, viņa uzņemsies smago un grūto, bet cilvēkcietības pilno pienākumu pret vīru. Lugu rakstnieks pabeidzis it kā atvērti, bez atrisinājuma, ar jautājuma zīmi. Problēma samilzusi vēl asāk: kāda būs rītdiena? Kā viņi dzīvos tālāk? Taču šaubu un pārdomu ceļā Zīra nonākusi līdz noteiktam secinājumam, un nekas cits viņu nespiež tā rīkoties kā vien pašas sirdsapziņa.

Lugas darbība izkārtota vienā cēlienā ar nepārtrauktu darbības kāpinājumu. Tajā ir daudz drūmas rezignācijas, tomēr arī ticības cilvēkam.

Arī visdrūmākajā lugā "Cenzūra", ko autors nosaucis par "skumju komēdiju", M. Ziverts tēlojis bēgļu nometņu realitāti. Kopš Vācijas kapitulācijas

"Kāds, kura nav"
 Dailes teātrī 1988. g.
 Iraids – A. Bērziņš,
 Zīra – E. Ermale,
 Kāds – J. Gornavs

pagājuši vairāki gadi, taču nometņu iemītniekus joprojām māc neziņa rītdienas priekšā un reizēm pat izmisums. Atsevišķi izmanīgi tipi ar mahināciju un spekulāciju palīdzību tikuši uz zaļa zara, tālab vairumam bēgļu situācija kļuvusi vēl nepanesamāka. Lugā "Kāds, kura nav" tēlotie cilvēki cenšas balstīt cits citu, un Iraids bez svārstīšanās atdod vilnas zeķu pāri jaunpienākušajam iemītniekam, cilvēkam bez vārda, turpretī lugā "Cenzūra" pārtikušais spekulants Turlums savtīgos nolūkos sev pakļāvis uz izmisuma robežas nokļuvušo vientuļo sievieti Izu un par vientiesīti uzskatīto Janeli.

Pasaulē pastāv ļaunums un nekrietnība, taču cilvēkam jādzīvo! Kā to darīt? M. Ziverts atkal izvirzījis savdabīgu Antiņa tēlu, kas pirmoreiz viņa dramaturģijā darbojās lugā "Nauda" Piķurga atveidā. Lugā "Cenzūra" šāda parafrāze par Antiņa tēmu ir Janelis. Viņš dzīves grūtībās ir tik daudz daudzīts un sists, spēcīgu varu spiests un spaidīts, ka nolemj izlikties par muļķi. Citi pret viņu tad izturas atklātāk un neliekuļo, jo šī muļķīša priekšā nav nepieciešams izlikties, savukārt "Antiņš" pats var atļauties teikt patiesību, jo nopietni viņu neuzklausa tā vai tā, viņš var atļauties cilvēkiem darīt labu, no Antiņa labestību pieņems. Janelis nāk ar savu dzīves filozofiju un, šķietamo muļķību aizstāvēdams, saka: "Bet ko ar savu saprašanu esat panākuši jūs, gudrie? Pasauli jūs iztaisījāt pēc sava prāta un paši vairs nejaudājat tajā dzīvot. Jūsu cietumā ir viss, tikai laimes nav. Jums katram savs prāta dziņakmens kaklā, jūs esat par gudru, lai uzkāptu debesīs. Tāpēc es labprāt palieku muļķis, jo man ir kur patverties, bet jums nav nekā." (176. lpp.)

Tā ir briesmīga un barga pasaule, kurā M. Ziverta varoņiem jādzīvo, jūtgai, smalkai dvēselei tajā nav vietas, un paglābties var vienīgi, izliekoties par pamulķīti. Ir vēl viens glābiņš – ilūzija, tiesa, tā gan nav izeja, tomēr – iespēja, lai izdzīvotu. Šādu ilūziju dzīves likstās strandējušajai meitenei Izai, ko nekrietni izmanto Turlums, mēģina uzburt Janelis. Viņš sāk meitenei rakstīt brīnumskaistas vēstules, ko esot lūdzis nodot Izai kāds nezināms pielūdzējs. Protams, Janeļa piedāvātais variants ir tikai ilūzija, tikai apmāns, taču meitenē vismaz uz brīdi atplaukst cerība un cilvēciska pašcieņa.

Janelis kādā vietā saka: "Jums ir savs brīnums, pie kā turēties. Jūs neesat viena. Bet, kad jūs uzzināsīt viņa vārdu un adresi, jūs neiegūsīt nekā, bet pazaudēsīt ļoti daudz." (198. lpp.) Ja cilvēks notic brīnumam, notic sapnim, dzīve kļūst vieglāk panesama. Iza strauji pārvēršas, top atkal par skaisto Izabellu, kāda kādreiz bijusi, un iepazīst pavisam citu laimes kategoriju, ko dod ciešanas otra cilvēka labā. Tā ir būtiski svarīga M. Ziverta dramaturģijas pamatēma: laime nav meklējama alkatībā, tā rodama spējā uzpurēties. Janeļa rakstītās vēstules negodīgā veidā pievāc Turlums un greisirdības lēkmē nejauki nīrgājas par Izu, bet pirmo reizi meitene nejūtas pazemota, gluži otrādi – viņa kļuvusi atkal par cilvēku šā vārda īstajā nozīmē, jo paceltu galvu pānesusi pārestību cita cilvēka dēļ.

Lai cik drūma būtu šī pasaule, lai cik daudz būtu netaisnības, dzīves un cilvēku nicinātais un apsmietais Janelis nelokāmi aizstāv pārliecību, ka cilvēks vienmēr ir laimes cienīgs, ka viņam ir tiesības būt laimīgam. Janelim M. Ziverts liek sacīt vārdus, kuros atspoguļojas lugas virsrakstā ietvertā pamatdoma: "Dievs mums katram piešķīris savu daļu laimes, bet tā nenonāk līdz mums, jo velns pasaulē ievēdis cenzūru, un tāpēc mēs saņemam tikai nelaimes un bēdu ziņas." (176. lpp.) Cenzūra – tie ir visi ļaunie spēki, cilvēku nekrietnība un netaisnība; cenzūra – tas ir labā pretspēks jeb pretnis. Un lugā šāds pretnis, ļauno spēku pārstāvis ir mahinators Turlums. Šajā tēlā dramaturgs nav kautrējies koncentrēt milzīgu devu cilvēka riebeklības un negāciju. Turlumam ir nauda, tāpēc arī vara pār vairākiem cilvēkiem, un to viņš grib saglabāt un nosargāt. Turlums sarauj tos smalkos pavedienus, pa kuriem uz izmisuma robežas nonākusī Iza varētu vismaz tuvoties jaunai cilvēcībai.

Lugas beigu posmā M. Ziverts izvirzījis jaunu filozofisku premisu: ja eksistē ļaunums, ja pastāv tāda cenzūra, kas traucē cilvēku laimi, pret to būtu jācīnās. Komandants Janeļa aukstajā, neapkurinātajā kambarī atrod kokaīna paku, ko tur paslēpis Turlums. Ja Janelis to atklāti pasacīs, Turlums saņems pelnīto sodu, taču par Antiņu uzskatītais cilvēks atsakās to darīt, jo viņš arī Turlumu uzlūko par upuri vēl spēcīgāka varas mehānisma rokās. Un M. Ziverts atgriežas pie problēmas, kuru risinājis traģēdijā "Vara". Senās Lietuvas

karalim vara ir pretīga, bet viņš neredz citas iespējas, kā saturēt kopā lielu valsti. Dramaturgs te uzstājas par visaugstāko demokrātijas principu – ikviens lai kungs. Tie ir Induļa vārdi, kas izsaka Raiņa domu par cilvēku kā savas rīcības brīvu noteicēju. Janelis uzstājas pret jebkādu varu: pret valsts, naudas, likuma, aizspriedumu un uzvarētāju tumsības varu. "Bet palaidiet cilvēku brīvu, un tikai tad jūs ieraudzīsiet viņa īsto dabu!" (205. lpp.) – tāda ir Janeļa pārliecība. Taču šajā sabiedrībā to realizēt nevar, un tālab viņš ir gatavs iet cietumā Turluma vietā, nevis ļaut apcietināt cilvēku, ko pati vara padarījusi par necilvēku. Taču plašā problēma, tā pati Raiņa Jāzepa problēma, paliek neatrisināta: "Vai, jaunu negainot, nav izdzēsts labs?" Vai, nestājoties pretī jaunumam, tas neklūs par drausmīgu, nepārvaramu spēku? Savukārt problēmas otra puse ir cita: vai, ejot cīnīnā pret nekrietnību, cilvēks nepazemojas pats? – tā Jāzepam jautā Potifers. M. Ziverta varoņi parasti nav aktīvi cīnītāji ar varas ieročiem, viņu spēks ir altruismā, garīgumā, dvēseliskumā.

Luga beidzas ar kompromisa variantu: noņemtnes komandants ierosina Janeli nogādāt uz citu noņemtni, taču Turlums tādējādi paliks nesodīts. Iza krit atpakaļ smagā depresijā un ar rūgtumu atzīst: "Es biju iedomājusies, ka patiesība mani darīs labāku. Pirmo reizi mūžā es sacīju patiesību, un redziet, kas iznāca!" (201. lpp.)

Lugas izskaņa ir rūgta un vienlaikus gaišas pārliecības pilna. Janelis raksta Izai pēdējo vēstuli, šoreiz atklādams, ka iepriekšējo vēstulju autors bijis viņš. Apsmietais pamuļķītis ar jūtīgo sirdi un redzīgām acīm mīlējis Izu. Janelis tagad aizies svešumā, kļaidā, cilvēki atkal viņam pasniegs etiķi viņa vietā un liksmos par savu pārkumu, bet šis Antiņš, par spīti visam, darīs cilvēkiem labu. Labestība ir neiznīdējama, tāpat kā vara un jaunums. M. Ziverta tēlotajā pasaulē cilvēks pret trulo varu maz ko var iespēt, bet vienu viņš var – palīdzēt otram. "Atceries tikai vienu – ka tu biji laimīga, kaut arī iedomā, un nāks laiks, kad tu sapratīsi, ka tā ir vienīgā īstā laime, ko cilvēks var sasniegt šai nabaga pasaulē." (207. lpp.) Tie ir vārdi no Janeļa pēdējās, neaizsūtītās vēstules, kas izplēn liesmās virs sveces, sadeg tāpat kā pagātne. Taču ticība cilvēka krietnumam paliek. Lai cik dziļiem staigājājiem nāktos cauri brīst, M. Ziverta varoņi arvien neskartu saglabā sevī cilvēcības liesmu.

Tāpat kā lugu "Kāds, kura nav", arī skumjo komēdiju "Cenzūra" caurauž nomāktības noskaņa, tā pilna filozofiskām pārdomām par pamatjautājumu – kā šajā pasaulē dzīvot, kā izturēt?

Īpaši lakoniskas un izslīpētas ir šīs lugas replikas, no tām atskaldīts viss nevajadzīgais, nav neviena lieka vārda, un nereti varoņi sarunājas ar aforismiem. Iza jautā: "Kas ir patiesība?" Janelis atbild: "Tas, kam mēs ticam." Un turpat tālāk secinājums: "Cilvēks nav tas, kas nāk pretī. Cilvēks ir iekšā. Bet to neredz." (184. lpp.)

Abās lugās par nometņu laiku M. Ziverts panācis īpatni skaudru noskaņu, tās piesātinātas ar savdabīgu atmosfēru, kuras radīšanā dramaturgs sasniedzis augstu meistarību. Personas runā īsiem, it kā aprautiem teikumiem, aiz izsacītājiem, skopajiem vārdiem aizslēpjot domu un izjūtu grēdas.

"Cenzūra" noslēdz savdabīgu nometņu lugu triloģiju, un M. Ziverta nākamais darbs "Meli meklē meli" (1952) lasītājus ievēd citā realitātē. Kopš kara beigām pagājuši septiņi gadi, aiz muguras ir bēgļu nometnes un liels izceļošanas laiks, kad no dzimtenes aizbraukušie latvieši atstāja Vāciju un devās tālāk pasaules plašumos, un M. Ziverts viņus liek sastapt Amerikas krastā. Turpinājusies noslāņošanās, atsevišķi cilvēki atraduši iespēju, kā taisīt biznesu, viņi tikuši pie turības, pie savrupmājas un ērta auto. Lugā tēlots kāds Murķeļa kungs, ne īpaši izglītots, ne īpaši daudz lasījis, taču viņam pieder nauda, tālab lielmanīgi viņš izslej kājas uz galda malas un laulības trīsgadu jubilejai par godu sarīko plašas vakariņas, uz kurām ielūdz prominentas personas, kas sola gan jaunus sakarus, gan solidu peļņu.

Emigrācijā dzīvodams, M. Ziverts pie mantas, pie turības nebija ticis, šī sfēra viņu maz interesējusi, tāpēc varoņiem, kas pauž dramaturga uzskatus, nekas nepieder, tie ir parasti cilvēki, kuri ar lielo karoti pie dzīves galda nav raduši nākt. Toties dzīves varenos un saimniekus viņi nevar paciest, un lugā "Meli meklē meli" tēlotā kalpone Anna ar asu sarkasmu Murķelim aizrāda: "Arī es jaunajā dzīvē mēģinu saskatīt vairāk laba, nekā tur patiesībā ir. Un, kad es redzu džentlmeni ar kājām uz galda, es sev saku: tas ir skaisti! Jā! Jo es tūlīt atceros savus sivēnus, kas man palika mājā. Redziet, kārtīgs latviešu sivēns kāpj ar priekškājām silē, bet džentlmenis ceļ pakaļkājas uz galda." (261. lpp.)

Kalpone Anna ir raksturīgs M. Ziverta kamerlugu tēls, un tāds sastopams arī lugās "Rīga dīmd" un "Kopenhāģenas dialogs". Šīs kalpones četrpersonu lugās it kā līdzsvaro centrālās sieviešu lomas un lugu norisē ieņem visai pieticīgu vietu, bet tās allaž apveltītas ar asu prātu un atklātāk par citiem izsaka savu vērtējumu par lietām un cilvēkiem.

Karš palicis pagātnē, bet rētas nav izzudušas, cilvēki joprojām turpina meklēt savus tuviniekus, un reizēm gadās, ka arī atrod tos. Lugā "Meli meklē meli" M. Ziverts trešo reizi tēlojis karā izšķirta vīra un sievas sastapšanos (pirms tam drāmā "Kāds, kura nav" un komēdijā "Zaļā krūze").

Lugā "Meli meklē meli" tēlotais kādreizējais Mākslas akadēmijas students Pliksals pēc ilgiem un mokošiem meklējumiem atrod savu bijušo sievu Kaju, kas tagad kļuvusi par Murķeļa kundzi un gatavojas laulības jubilejai. Pliksals gadiem ilgi dzīvojis ar vienu domu – atrast savu pazaudēto dzīvesdraugu, jo viņi reiz bijuši laimīgi. Laimi tik lēti aizmirst nevar, un rakstnieka simpātijas

pieder cilvēkiem, kas prot glabāt uzticību. Tieši tāds ir Pliksals. Mantu tālajā krastā viņš nav sakrājis, apdzīvo kādus bēniņus, kur lodā vējš un mitinās žurkas, pa reizei iztukšo džina pudeli, taču jūtas brīvs. Viņa vienīgā bagātība un varbūt arī nelaime ir jūtīga sirds un spēja ticēt brīnumam. Uz brīdi viņam izdodas iekvēlināt Kaju, kas priecājas par atkalredzēšanos ar vīru, kādu mirkli viņa ir gatava sakravāt čemodānu un nedomājot iet līdzī savam pirmajam, īstajam vīram. Taču tas ir tikai uz īsu brīdi, ērtā dzīve jau kļuvusi par pieradumu, par Kajas iekšēju nepieciešamību, tāpēc drošāk un prātīgāk ir palikt pie Murķeļa. Sapņu laiku dzīves īstenība aiztraukusi pagātnē.

Pliksala parādīšanās izsauc jūkas šajā šķietami priekšzīmīgajā ģimenē un pat bailes no soda, jo nu iznāk, ka Murķelis salaulājies ar cita cilvēka sievu, bet Kajai ir divi vīri. Lai izvairītos no nepatīkšanām, Murķelis cenšas savu laulāto draudzeni atpirkt, iedodams Pliksalam divus tūkstošus dolāru. Īsi pirms lugas beigām dramaturgs savu varoni it kā pārbauda vēlreiz. Pliksals it labi varētu pieņemt Murķeļa izpirkuma naudu, bet viņš, kam pasaulē nekas nepieder, spēj dzīvot tikai ar tīru sirdsapziņu, tāpēc augstsirdīgi atsakās no naudas un arī no bijušās sievas, kuru tik ilgi nācies meklēt. Atdodams naudu Annai, viņš saka: "Aiznesiet Murķeļa kungam! Līdz ar sveicieniem. Un pasakiet, ka es nevaru sievu pārdot! Bet es viņam to uzdāvinu. Lai dzīvo vesels!" (300. lpp.)

Arī šajā it kā nenopietnajā lugā saklausāms M. Zīverta dramaturģijā bieži izvirzītais jautājums – kā dzīvot? Viņa varoņi arī lugā "Meli meklē meli" uz šo jautājumu atbild atšķirīgi: Murķelis un Kaja izšķiras par dzīves ērtībām, Pliksals paliks savā bēniņu mitekļī un varbūt atsāks gleznot, bet kompromisā ar sirdsapziņu viņš nenonāks.

Pliksalam sapņa vairs nav, ilūziju – nekādu, septiņus gadus viņš dzīvojis ar cerību atrast Kaju, nu to atradis un pazaudējis, rēķini ar pagātni ir noslēgti, un lugu, ko autors nosaucis par spēli, varētu pabeigt ar to pašu remarku kā lugā "Cenzūra": "Viņš .. smaidīdams noskatās, kā pagātne sadeg." Varētu likties, ka Pliksals kļuvis nabagāks kā jebkad, taču M. Zīverta lugas paradokss ir tas, ka Pliksals no spēles iziet – bagātāks, nekā bijis pirms tam, jo spējis uzveikt sevi, spējis atsacīties cita cilvēka dēļ. Turklāt Pliksalam ir vēl viens glābiņš – māksla. Kad liekas – viss zaudēts, viņš ņem papīra lapu un steidzīgi sāk skicēt Annas portretu. Arī šī luga beidzas atvērti: kas notiks rīt, uz šo jautājumu dramaturgs atbildi nedod, tāpat kā iepriekšējās lugās.

Nedaudz līdzīgas kolīzijas raisās lugā "Kā zaglis naktī" (1962). Tajā tēlotais Raiskums no Rīgas ierodas ārzemju komandējumā Stokholmā un tiekas ar savu bijušo sievu Alitu, tagad jau Mituļa kundzi, un meitu Daci. Šajās lugās M. Zīverts nepievērš vērību sadzīves un ikdienas realitātes tēlojumam, viņa

"Tvans" Dailes teātri
1994. g. Laura –
M. Martinsone,
Mīlītis – I. Kalniņš

uzmanības lokā paliek cilvēku attiecības, psiholoģija. Rakstnieks vēro, kādas pēdas viņa varoņu dvēselēs atstājuši laikmeta notikumi: karš, ko izprovocēja divas spēcīgas lielvaras, emigrācija, šķiršanās, tuvu cilvēku zaudēšana un iedzīvošanās jaunā vidē. Drāmā "Kā zaglis naktī" M. Ziverts vēlreiz kavējas pie jautājuma, kas viņu nodarbinājis, svešumā dodoties: kam vajadzēja vairāk vīrišķības – tiem, kas sēdās pēdējā laivā, vai Melnajam Žanim? Raiskums palicis Rīgā un pēc svešatnes apmeklējuma atkal nolemj atgriezties Latvijā: "Es tik ļoti mīlu, Dacīt, mūsu latviešu cilvēku, mūsu veco valodu. Desmit gadu esmu nodzīvojis Sibīrijā – un tagad lai atkal bēgtu prom?"* Un Raiskums atgriežas dzimtenē, kaut arī vēlreiz būtu jāmēro ceļš uz Sibīriju. Skaudrāk nekā citos M. Ziverta darbos lugā "Kā zaglis naktī" izskan mūsu tautas ilgstošā sašķeltības problēma.

Emigrācijas realitāte no jauna parādās drāmā "Raķete" (1959). Tās ievad-remarkā sacīts: "Laiks – kad cilvēks sāka pasauli iekārtot", un šis apzīmējums ir īpaši raksturīgs, pat simbolisks. Iepriekšējos M. Ziverta darbos cilvēkiem pa pēdām sekoja kara rēgs, tagad gadi pagājuši, šķiršanās un zaudējumu sāpes mazliet pieklusušas, taču cilvēks atkal sācis iekārot pasauli. Sākas lielvalstu bruņošanās, zinātnieku laboratorijās dzimst jauni nāves ieroču varianti, vajadzīgi jauni pētījumi un eksperimenti, lai radītu spēcīgas raķetes.

Inženieris Bicēns arī aizrāvieš ar utopisku ideju – radīt raķeti, kuras dzinējspēks būtu kondensēta gaisma. Bicēns nav kara kurinātājs, ne arī peļņas tīkotājs, viņš dzīvo pastāvīgās naudas grūtībās, taču šajā lugā M. Ziverts

* Ziverts M. Kā zaglis naktī. – Sidneja, Sala, 1962. – 68. lpp.

iezīmējis paradoksālu patiesību, ko plašāk izvērsis lugā "Kopenhāģenas dialogs", – cilvēka prātu un zinātalku nevar ierobežot, tā tiecas tātumā un dziļumā, tas ir dabisks cilvēces progresā process, taču šajā izziņas gaitā zinātnieku atklājumi nereti ved pasauli pretī iznīcības draudiem, neapturamais progress virza cilvēci tuvāk bezdibenim. Lugā "Raķete" parādīts tikai pirmais solis, un tas beidzas ar biedinošu draudu: eksperimenta laikā notiek sprādziens, kura rezultātā inženieris Bicēns zaudē redzi. Tas ir pravietisks brīdījums!

Lugā darbojas četras personas, trīs no tām, cīnoties par savu eksistenci, nestrādā savā specialitātē: izgudrotājs inženieris Jānis Bicēns kalpo kādā institūtā par laborantu, Ilze Rūja ir kartonāžas fabrikas strādniece, Mika Simsons – veļas pārzinis vājprātīgo iestādē. Visi viņi dzīvo materiālās grūtībās, bet ēd godīgi pelnītu maizi. Vienīgi mis Nemnaudei naudas netrūkst, jo viņa ir bagāta tēva meita. Tā ir sabiedrība, kurā vienkāršam cilvēkam dzīves ceļš nav rozēm kaisīts, tālab Jānis Bicēns ar rūgtumu konstatē: "Esmu sapratis, ka dzīve ir tirgus, kur pērķ un pārdod ne tikai maizi, konservus, automobiļus un veļu, bet arī sirdsapziņu, godu un patiesību." (223. lpp.) Lai varētu turpināt zinātnisko eksperimentu, pats viņš gatavs sekot šim bargajam principam, gatavs bez mīlestības apprecēt bagātā Nemnauda meitu.

Lugas otrajā cēlienā M. Ziverts jau kuro reizi atgriezies pie savas dramaturģijas pamattēmas par īstajām un šķietamajām vērtībām un pie kardinālā jautājuma – kā dzīvot? Ievērojamais gleznotājs Valdemārs zaudēja savu mūža darbu, un inženiera Jāņa Bicēna zaudējums ir vēl lielāks – viņš zaudē redzi un kļūst par aprūpējamu invalīdu. Taču tieši tad, kad Bicēns kļuvis neredzīgs, viņš pasauli iepazīst un atklāj no jauna. Redzi Bicēns gan zaudējis, bet – gluži kā Aklais Raiņa drāmā "Spēlēju, dancoju" – iemantojis garīgo redzīgumu, lielāku jūtīgumu, spēju ieskatīties līdzcilvēkā, saprast viņu. M. Ziverta lugā izskan zinātnes attīstības antitēze: zinātnes progress ir nepieciešams, taču vislielākā vērtība un vissarežģītākā, viskomplicētākā būtne ir pats dzīvais cilvēks.

Iepretim alkātības pasaulei M. Ziverts atkal izvirzījis cilvēka altruismu, krietnumu, spēju uzpurēties otra cilvēka labā. Neredzīgo Jāni Bicēnu aprūpē un kopj Ilze, uzdomamās par savu māsu Mildu. Bicēns viņu bija katru dienu redzējis, taču nebija pamanījis, ka Ilze viņu pašai ziedzīgi mīl un tālab tik asi pārdzīvo Bicēna iespējamās laulības ar mis Nemnaudi. Kārtējo reizi M. Ziverts ņēmis talkā nosacītību un pieņemumu: Bicēns, būdams aklis, pēc balss vien ilgstoši nepazīst Ilzi. Uzzinājis patiesību, viņš pirmajā brīdī saskaišas, nav ar mieru pieņemt tādu upuri. Kā Zira lugā "Kāds, kura nav" ir gatava atsacīties no savām vieglajām dienām, tā arī Ilze ir ziedoties spējīga. Bicēns vēlreiz viņu apvairo, raida projām un būtībā pazemo, bet Ilze ir spējīga aizvainojumam nostāties pāri.

B i c ē n s. Ilze! Nekaitini mani! Tavu spītīgu sievieti! Pielīp kā dadzis. Vairs nevar vaļā tikt.

I l z e. Un netiksi. Nē. Nekad.

B i c ē n s (pieceļas, paiet pāra soļu un apstājas). Ilze! Kur tu esi?

I l z e. Tepat! Pie tevis. (254. lpp.)

1957. gadā rakstnieks dabūja sešus mēnešus bezalgas atvaļinājuma un pavadīja to tālajā kontinentā Austrālijā, kas uz viņu atstāja spēcīgu iespaidu. 1972. gadā atcerēs par Austrālijas braucienu M. Zīverts rakstīja: "Sevišķi labi runas veicās ar bijušajiem leģionāriem, ko toreiz vēl parasti sauca par kanakiem. Tie visi bija moži puisi, jau paguvuši iekārtoties vienkāršākos darbos un, par spīti vēl nesen pārdzīvotām frontes neēdībām, tomēr bija saglabājuši veselīga un mazliet parupja humora dzirksti. Savas ikdienas problēmas viņi nekomplīcēja, bet par tām vienmēr runāja it kā joka formā."*

Austrālijā vērotais mudināja M. Zīvertu uzrakstīt divas no pārējām it kā savrupas lugas: "Kurrpurrū" (1962) un "Totēms" (1970). Taču Austrālijas eksotika tajās kalpo par fonu, rakstnieks izmantojis Austrālijā dzirdētas leģendas un atkal līcis atdzīvoties Antiņa tēlam – šoreiz Antija personā lugā "Kurrpurrū" un Anta atveidā lugā "Totēms".

Lugas "Kurrpurrū" Antijs nedaudz atšķiras no lugas "Cenzūra" varoņa Janaļa, kurš tikai uzlika Antiņa masku, lai spētu izdzīvot. Antijam savādnieka daba ir raksturā, un par Antiņu viņu uzskata tāpēc, ka viņu pilnīgi neinteresē no sabiedrības, no pienākuma, no maizes rūpēm; taču no jūtīgās sirds viņš nav brīvs un no līdzcietības arī ne, šīs vispārcilvēciskās ētiskās kategorijas viņā ir dzīvākas par dzīvām.

No pasakas M. Zīverts aizguvis tikai vienu elementu. Kādā pamestā mājā bez logiem un durvīm nakti pārlaižot, Antijs atrod paprāvu saini ar dolāriem un Renē Dekarta grāmatiņu. Naudai viņa acīs nav nekādas vērtības, bet grāmatu gan viņš grib paturēt.

Lugas ritējumā Antijs no galēja individuālisma un pesimisma uz laiku atkāpjas, jo sastop cilvēku, kam palīdzība un žēlsirdība ir daudz vairāk vajadzīga nekā viņam pašam. Tā ir Abigaila, kas strādā policijas iecirknī, bet, mājās pārnākusi, apduļļinās ar alkoholu, jo ir par trauslu un nevarīgu, lai spētu šajā pasaulē izdzīvot. Kamēr noris izmeklēšanas formalitātes atrastās naudas lietā, Abigaila savā mājā dod pajumti Antijam.

Ar Antija vārdiem M. Zīverts pauž visai pesimistisku atziņu par cilvēka vientulību, savstarpējo nošķirtību un nespēju īsti saprast otru: "Vai tas nav savādi, ka es tev sēdu pretī, runājos – un tomēr esam šķirti? Man ir sava

* Zīverts M. Totēms. – Sidneja, Sala, 1972. – 80. lpp.

jūtoņa, kā es šo mirkli patlaban pārdzīvoju, un tev ir sava. Bet es nekad, kaut uz sekundes tūkstošdaļu, nevaru ieslēgties cita cilvēka jūtoņā. Mēs esam izolēti kā divi ūdenslīdēji, kas satikušies okeāna dziļē. Katrs sēdam savā batiskafa zvanā un tikai pa lodziņu saskatāmies ar nevarīgu smaidu, lūkojam sazināties zīmju valodā, bet viens otra čaulā ieiet nevaram." (342. lpp.) Taču realitāte piedāvā šīs drūmās tēzes antitēzi, jo, uzzinājis, ka Abigaila ir nedziedināmi slima, Antijs ir gatavs atnest brīvēstīgo kļaidoņa dzīvi un palīdzēt viņai.

Parādot, ka cilvēks spēj pārkāpt pāri paša uzcelto principu žogam, M. Zīverts risina tālāk domu par brīvības jēdzienu. Antijs sevi vienmēr uzlūkojis par pilnīgi brīvu būtni, viņš nav bijis ne no viena atkarīgs, taču viņam nav bijis ne īstas nelaimes, nedz arī īsta prieka, tālab izvirzās jautājums – vai to maz var uzlūkot par dzīvošanu? Tad Antijs atskārš, ka līdzās ir cilvēks, kam vajadzīga palīdzība un kam viņš spēj atvieglot dzīvi, un nonāk pie atziņas, ka jēgu dzīvei var iemantot tad, ja ir iespēja palīdzēt citiem.

Notikumu samezglojumam šajā lugā M. Zīverts izmantojis apstākļu sakrītību. Pārskatīšanās dēļ Antijs ieslēdzis magnetofonu, kas fiksē viņa sarunu ar Abigailas labu draugu ārstu Gariku, kurš pastāsta, ka viņai atlicis dzīvot tikai dažus mēnešus. Vēlāk, magnetofonu ieslēgusi, Abigaila noklausās šo sarunu un, lai atsvabinātu Antiju no pienākuma un sevi no mokām, iešļircina palielinātu devu morfija. Klausīdamās Antija stāstītu pasaku, viņa aizmiegt uz visiem laikiem, paspējusi vēl Antijam pasacīt: "Un par to paldies!" Tāpat kā Bicēns Ilzei, viņa pasaka šo vienkāršo vārdu. Luga "Kurrpurrū" sabalsojas ar lugu "Raķete" arī tajā ziņā, ka pauž domu par cilvēku kā vissarežģītāko būtni, kas ir pētāma un izzināma, un, pirms uzveikt kosmosa tāles, jedomā, kā iznīdēt to sīko, patmīlīgo, skaudīgo un bezjēdzīgo, kas mīt katrā no mums, sēž un grauž.

Kad Abigaila no dzīves ir šķirusies, Antija dienas atkal zaudē jēgu un viņš atgriežas kļaidonības gaitās. Materiālās rūpes Antiju nepavisam neinteresē, saite ar reālo īstenību viņam tikpat kā pārtrūkusi. Antija vienīgā bagātība ir zvaigznes, plašais debesu jums, kur nu mīt Abigaila. Zvaigznes stars līdz mūsu planētai atnāk daudzu simtu gadu laikā, Antijs gaida staru no Abigailas un ir pilnīgi viens. Lugā savijas divas tēmas jeb balsis. Viena uzsver cilvēku nespēju saprasties, to apgalvo Antijs un arī Gariks, taču lugas risinājums piedāvā otru – ja vien nebūtu liktenīgās nolemtības, Antijs un Abigaila vismaz kādu laiku būtu spējuši palīdzēt viens otram staigāt pa viņiem tik svešādo zemi.

Lugā "Kurrpurrū" tēloti dažādu tautību cilvēki. Antijs tālajā krastā aizkļuvis no Latvijas, Abigaila dzimusi Vīnē, un viņus abus vieno nostalgija pēc zaudētās dzimtās vietas, viņu ilgu sapnis ir atgriezties Eiropā. Doktors Gariks un vārdā

nenosauktais policijas seržants, kā var jaust, Austrālijā nodzīvojuši ilgāku laiku, un šī zeme ir arī viņu dzimtene.

Lugu "Totēms" M. Zīverts nodēvējis par "absurdu spēli divās dubultainās", un kopā ar "Kurrpurru" tās veido savdabīgu dioloģiju, jo abās darbojas viens un tas pats varonis: "Kurrpurru" viņš saukts par Antiju, "Totēmā" viņu sauc saīsināti par Antu. Kā epizodiski tēli parādās jau no iepriekšējās lugas iepazītie Dr. Gariks un policijas seržants. Viņi satiekas kā seni paziņas, un Ants, sasveicinoties ar Gariku, saka: "Patiesi prieks atkal reiz cilvēku satikt."* Viņš atgādina arī par iepriekšējo reizi, kad policijas seržantam nācies daudzas papīra banknotes sargāt.

Arī "Totēmā" sarežģījumi sākas ar mantas atrašanu, šoreiz atradums ir vēl pasakaināks: tuksnesī, pļāpādams ar diviem klaidoņiem Džonu un Džimu, Ants zem kāda zāles kušķa atrod lielu zelta gabalu. Taču lietišķie cilvēki Antu vēl izteiktāk nekā Antiju uzlūko par vienkāršu pamuļķīti.

Luga "Totēms" ir visai savdabīgi, ar lielu precizitāti uzbūvēta: tai ir divas daļas, un katrā no tām darbojas citas personas, visai lugai cauri iziet tikai Ants un melnādaina, primitīva meitene Maira. Savukārt katra daļa veidota no divām ainām, kas apzīmētas IA – IB un IIA – IIB. Visa pirmā daļa ir kā plaša ekspozīcija, tās darbība rit pirmatnēji mežonīgā vidē, te iepazīstam Antu un mežonīgo Mairu. Viņa alkst uzzināt, kas ir dzīve, un M. Zīverts atkal nonāk pie savas dramaturģijas pamatproblēmas, kas bija formulēta jau 1939. gadā uzrakstītās lugas virsrakstā: "Cilvēks grib dzīvot". Bet kādu jēgu, kādu saturu ietvert šajos vārdos?

Ants un Maira atrodas divās pilnīgi pretējās pozīcijās attiecībā pret tā saucamo dzīvi. Ants civilizētajā pasaulē daudz pieredzējis un guvis rūgtu atziņu, ka zelts ir balto totēms: "Totēms – tas ir kungs, pavēlnieks un Dievs, kam paklausa visi, kas ir viņa draudzē."** Citiem vārdiem sakot, tā ir vara, kas pār visiem valda. Bet Maira ar šo civilizētās pasaules varu nav pazīstama, viņa alkst to iepazīt, tādēļ lūdz Antu, lai ved viņu uz pilsētu un rāda dzīvi. Ants bēg no pilsētas, Maira – uz to tiecas.

Lugas otrā daļa ir Mairas vēl neizzinātās pasaules apgūšanas process, kurā primitīvā, bet ētiski skaidrā iedzimto meitene cenšas riekšavām vien kampt no civilizētās pasaules viegli pieejamos labumus un morāli degradē. Tikai pašās lugas beigās pār Mairu nāk tāda kā apskaidrība, viņa atstāj zeltu, atstāj dārgos kankarus un atgriežas pie sava senču dieva. Ants viņu lūdz:

* Zīverts M. Totēms, 64. lpp.

** Turpat, 21. lpp.

"Ņem to un samaksā visu... ko dzīve man paliek parādā... Bet, kas paliek pāri, to aizmet mēslainē... kā pavēlēji man darīt..."*

Šī ir viena no M. Ziverta filozofiski piesātinātākajām lugām, par kuru autors pats rakstījis: "Lugas fabuliskais aizmetnis sevī slēpj tālākas iespējas izvērst lugas problemātiku: cilvēku bezjēdzīgā pieķeršanās spožam, gandrīz nederīgam metālam, to liekot saimnieciskās un kulturālās dzīves pamatā. Seno, mežonīgo cilšu totēmi no Āfrikas pārcēlušies pie baltajiem un apvienojušies savā mafijā, radīdami varenu virsdievu, kam kalpo ne vien pasaulīgais cilvēks, bet arī visu konfesiju baznīcas."***

Taču filozofisko pārdomu atsvaidzināšanai M. Ziverts lugā ieviesis arī komikas elementus, īpaši daudz to lugas otrajā dubultainā, kas tēlo Mairas sažēgīto pielāgošanos pilsētas videi.

Īpašu atzaru M. Ziverta dramaturģijā veido lugas ar vēsturisku tematiku, un šajā ziņā viņš turpina Raiņa tradīciju: tāpat kā Rainis, viņš nav vēstures notikumu atstāstītājs vai ilustrētājs un senatnes vielu izvēlējis sava laikmeta un savas pasaules izteikšanai. M. Ziverts ir atveidojis gan visai tālīnus, gan tuvākus vēstures laikmetus. Pantos rakstītās drāmas "Rakte" (1946) darbība risinās Zemgalē ap 1300. gadu; epizode no Kalendāra nemieriem Rīgā 16. gadsimtā likta lugas "Rīga dimd" (1966) pamatā, izslavētā pagātnes brīnumdara Kaļostro pieredzējumi mūsu zemē tēloti komēdijā "Kaļostro Vilcē" (1966), bet drāmā "Smilšu tornis" (1955) rakstnieks rokām liek sadoties diviem laikmetiem, kurus vienu no otra gan šķir trīs gadsimti, taču kā 17. gadsimtā, tā arī 20. gadsimta četrdesmito gadu sākumā Rīgā notiek cilvēku vajāšana, savdabīgas raganu prāvas.

Abās lugas "Smilšu tornis" daļās realitāte jaucas ar nosacītību un pavisam tuvu pienāk nenovēršami varenā Nāvē. Abas daļas runā par varu, varenajiem un vajātajiem, bet darbība norit Rīgā, Smilšu torņa pagrabtelpā. Savukārt personas šajās abās daļās, kas pēc būtības ir divas atsevišķas īslugas, pārmainās vietām. Pirmajā daļā vajātā ir Cibru Laine, kuru apsūdz draudzībā ar velnu un pašu dēvē par raganu, tālab Laini spīdzina un moka. Un tad darbībā iesaucas pati Nāvē. Laine draud, ka ikkatram, kas viņai piedursies, būs darišana ar Nāvi. Un tā arī notiek, pirmais krīt Bende – viņu skārusi mēra roka, jo pilsētā sākusies mēra epidēmija. "Mēris pilsētā. Kā melns kungs tas staigā pa ielām, kuru viņš sveicina, tas krīt pie zemes beigts."***

M. Ziverta lugās nereti nāve sadodas rokām ar dzīvību, un tie, kas bijuši vilņa galotnē, strauji krīt lejup. Taču interesantākais ir tas, ka dramaturgs dod

* Ziverts M. Totēms, 78. lpp.

** Turpat, 80. lpp.

*** Ziverts M. Smilšu tornis. – Sidneja, Sala, 1973. – 37. lpp.

"Pēdējā laiva"
Nacionālajā teātrī
1990. g.
Melnais Žanis –
J. Kaminskis,
Daga Hiršmane –
I. Slucka

iespēju saviem varoņiem mainīties, un baigais Inkvizitors no Smilšu torņa iziet kopā ar Cibru Laini, lai Rīgā palīdzētu mēra slimniekiem. M. Ziverta varoņi nav jauni no sāкта gala, tikai, ja kādam uzdots pildīt inkvizitora pienākumus, tad tas saskaņā ar likuma burtu tos pilda, un, ja kādam rokās dots bendes cirvis, tam roka nedreb. Ne tāpēc, ka viņam patiktu cilvēkus nogalināt, bet vien tālab, ka savu pienākumu viņš grib izpildīt pēc labākās sirdsapziņas. Un te arī slēpjas M. Ziverta lugu makabrā, paradoksālā savdabība: bende cērt galvas pēc labākās sirdsapziņas, taču kā cilvēks spēj būt gluži lādzīgs!...

Lugas otrās daļas darbība notiek 1941. gada vasarā, kad jaunāka laika inkvizīcija piespriedusi moku ceļu tūkstošiem nevainīgu latviešu. Arī te darbojas Inkvizitors, taču tagad viņa funkcija ir cita: viņš vairs nav tiesātājs un mocītājs, jo tajā pašā Smilšu torņa pagrabā nonācis kalēja Bijas un skolotāja Ķerga ziņā. Tepat slēpjas arī Inkvizitora kādreizējā vajātā studente Liene, kam uz rokas palikušas nejaukā mocītāja darbības pēdas. Nu Bija un Ķergis tiesā Inkvizitoru, un Liene pieprasa viņam nāvessodu. Taču arī te M. Ziverts variē iepriekšējo domu, ka ikviens cilvēks ir tikai rīks briesmīgās varas mašīnas mehānismā.

Inkvizitors. Jums jāsaprot, ka arī mēs esam cilvēki bijuši. Ka esam necilvēki kļuvuši, tā nav mūsu vaina.

Ķergis. Kurš tad ir vainīgs?

Inkvizitors. Kriminālrežīms.

Ķergis. Jūs bijāt tā kalps.

Inkvizitors. Bet ne kungs.*

* Ziverts M. Smilšu tornis, 56. lpp.

Lugas beigās dramaturgs situāciju maina un uz Inkvizitoru liek paraudzīties ar citu skatienu. Inkvizitors ir atsacījies no sava dienesta, kā var noprast, kādā čekas nodaļā. Tagad spēcīgāki vajātāji pēdas dzen gan Inkvizitoram, gan arī viņa pašreizējiem tiesātājiem, un Inkvizitors no Smilšu torņa iziet viens, lai glābtu savus jaunos likteņa biedrus.

Drāma "Smilšu tornis" uzrakstīta M. Zivertam ierastajā koncentrētajā formā. Šīs lugas sakarā M. Ziverts rakstījis: "Lasot seno raganu prāvu protokolus, mūs pārņem apmulsums. Kā tas bija iespējams, ka cilvēks, kas jau senajās Atēnās bija sasniedzis tādu domas un gara skaidrību, viduslaikos varēja atkrist neticami dziļā dogmu stulbumā? Vēl vairāk: šiem protokoliem ir neatšķirama līdzība ar tiem, kas 1940. un 1941. gadā gubām tika rakstīti bargajā Stabu ielas mājā."*

1941. gada jūnija pēdējās dienās notiek lugas "Fiasco" (1957) darbība. M. Ziverts vairākkārt variējis un dažādojis savu lugu apakšvirsrakstus, dažas no tām nosaucis vienkārši par lugām ("Kā zaglis naktī", "Smilšu tornis"), par viencēlieniem ("Pēdējā laiva"), varoņdrāmu ("Tīrelpurvs"), bet dažkārt devis īpatnus apzīmējumus, kas ne tikai raksturo lugas žanru, bet plašākā nozīmē nosaka tās stilistisko un pat filozofisko ievirzi. Tā, piemēram, komēdiju "Čūska" dramaturgs dēvējis par "mīmu ar ideju". Lugai "Fiasco" viņš devis nosaukumu – "Laikmeta cirkus spēle trīs cēlienos". Visi makabrie vēstures notikumi rakstniekam likušies kā laikmeta cirkus. Nereti viņš no laika distances, kā pakāpies augstā kalnā, metis skatienu atpakaļ uz kādu vēstures epizodi, un plašā vispārinājumā tā transformējusies par spēli vai teātra izrādi.

Lugas "Fiasco" notikumi izkārtoti trīs atsevišķos cēlienos, katra tā darbība notiek citā vietā – kādas pilsētas kafejnīcā, Indras istabā un kapličā. Lietojot lugas "Rīga dimd" doto apakšvirsrakstu, arī "Fiasco" var dēvēt par "makabru spēli". Pēc uzbūves "Fiasco" būtu pieskaitāma cēlienu lugām, bet pēc darbības koncentrētības un psiholoģiskā piesātinājuma šis darbs tuvojas kamerlugas žanram.

Arī senus un plašus vēsturiskus uzbangojumus M. Ziverts pratis iekļaut kamerlugas ietvaros, un pats raksturīgākais piemērs ir Kalendāru nemieru atveids lugā "Rīga dimd". Lugā ir nopietnas filozofiskas pārdomas par cilvēka dzīves ritējuma paradoksiem, taču īpaša uzmanība pievērsta savdabīgu raksturu izstrādājumam, un viens no kolorītākajiem tēliem ir birģermeistars Bergens – lielmanīgs, dižens savā varas apziņā, pabailīgs, viltīgs un glēvs. Kad Bergens nokļuvis dumpinieku varā un kad viņa paša sieva – pārgalvīgā Katre ierodas Kaļķu kazemātā Bergenu atbrīvot, viņš paklausīgi tērpjas sievietes drānās un atkal atgūst savu agrāko lielmanības apziņu.

* Ziverts M. Daži vārdi par "Smilšu torni" // Smilšu tornis. – Sidneja, Sala. 1973. – 62. lpp.

Bergena pretstats un dažā ziņā paralēltēls ir Bende – precīzs un kārtīgs sava amata lietpratējs un izpildītājs, un līdzī šim tēlam iet dramaturga vispārinātā doma par to, ka varas gan mainās, bet bende, tas pats iepriekšējais bende paliek savā vietā, tikai pakļaujas citiem kungiem. Taču lugas gaitā dramaturgs liek attieksmei pret Bendi mainīties. Gandrīz visu laiku Bende uztverams kā pedantisks likuma burta sargs, bet, kad Kaļķu kazemātā drosmīgā kalpone Mare viņam noprasa: "Bende, vai kādreiz esi bijis arī cilvēks?" – viņš atbild: "Esmu vēl tagad – un daudz vairāk, nekā tu domā." (392. lpp.) Labi zināms, ka no Kaļķu kazemāta brīvībā izvada Bergenu, Bende izliekas, ka neko nav pamanījis, jo viltības viņam ir pietiekami.

Viens no interesantākajiem lugas tēliem ir birģermeistariene Katre. M. Ziverta lugās centrālais tēls, īpaši Antiņa pozīcijas aizstāvis un paudējs, ir virietis: Kāds ("Kāds, kura nav"), Janelis ("Cenzūra"), Valdemārs ("Tvans"), Antijs ("Kurpurū"). Makabrajā spēlē "Rīga dimd" apjoma ziņā visi tēli ir apmēram līdzsvaroti, tomēr kā autora idejas izteicēja šoreiz izvirzīta sieviete – brīva, lepna un varonīga personība. Viņa izaugusi brīvdomātāja un dumpinieka Mārtiņa Gīzes ģimenē un Bergena mājās nekādu saldo dzīvi nav atradusi. Birģermeistarienes gods gan ir, bet pie vecīgā Bergena sāniem gandarījuma maz, un Katre savā sirdī joprojām glabā mīlestību pret Mārtiņu Gīzi, taču viņa, tāpat kā daudzi M. Ziverta varoņi, ir nelokāmi uzticīga dotajam vārdam: "Esmu augusi Gīzes mājā, un tur mani mācīja, ka tas, kas solīts, ir vairāk nekā iekalts akmenī. Vai kādreiz doto vārdu esmu lauzusi?" (358. lpp.) Tas ir viens no M. Ziverta varoņu ētiskās pasaules pamatbalstiem: ja vārds dots, tas jāpilda. Kaut arī dzīve ar Bergenu atnesusi maz prieka, kaut arī viņš Katrī nav uzlūkojis par sev cienīgu partneri, Katre, tikko Bergens nonācis nelaimē, dodas viņu glābt, jo uzskata to par sievas godu un pienākumu.

No mūsu dainām un pasakām plaši tautas apziņā iesakņojusies pārliecība par latviešu meiteni kā čaklu, krietnu, pabiklu, sirdsskaidru bārenīti, un šāds sievietes tēls, sākot ar Ādolfu Alunāna lugām, iemūžināts arī dramaturģijā. Taču latviešu autoru skatuves darbos dzīvo arī sērdienītes pretmets – kaisla, varonīga, dažkārt pat tumšu dziņu pilna sieviete: tur ir Rūdolfa Blaumaņa Matilde, Aspazijas varones Asja, Guna un Laima, Linduļa Dižūdru Māle līdzīga nosaukuma lugā, Raiņa Spidola, Ārija, Zane un Latigora, Kārļa Zariņa Ģertrūde, un šajā tēlu virknē ierindojama arī Mārtiņa Ziverta Katre – enerģiska, spēkpilna, viltīga, radusi pavēlēt un izrīkot, bet tajā pašā laikā līdz galam uzticīga dotajam vārdam.

Birģermeistara kalpone Mare, Katres sabiedrotā un domubiedrene, ir tikpat braša un valdonīga, aktīva, drosmīga un noteiktai rīcībai gatava.

Luga "Rīga dimd" ir savdabīga tajā ziņā, ka te ar četrus personu starpniecību atainots tāds plašs, vēsturiski sarežģīts notikums kā Kalendāra nemieri,

kas uzliesmoja Rīgā sakarā ar jaunā Gregora kalendāra ieviešanu. Dramaturgs ar spilgtiem dialogiem attēlo dumpīgo cīņu dienu atmosfēru. Tur nāk kopā Hansa Zengeizena vadītie zeļļu pulki, tur parādās Mārtiņš Gize, taču visi šie vētrainie notikumi noris aiz skatuves, un dramaturgs atbilstoši kamerlugas žanra specifikai parāda, kā sarežģītās laikmeta norises atbalsojas cilvēku attiecībās un likteņos, tajā pašā laikā uz skatuves likdams risināties teatrālai spēlei. M. Ziverts nepavisam neslēpj, ka luga domāta teātra izrādei, tādēļ nepretendē atspoguļot dzīves realitāti, bet dod tikai pamatu spēlei. Taču šim apzīmējumam ir arī cita nianse, un tā vēlreiz uzzibsnī lugā "Teātris". Spēle – tā ir izrāde jeb izrādīšana, bet spēle citā nozīmē ir arī sacensība, kur panākumus pārmaiņus gūst drīz viena, drīz otra puse. M. Ziverta lugās cilvēki kļūst līdzīgi spēļu lietām vēstures vai likteņa griežos, uz brīdi rata loks augšā, tad atkal lejā, un tā šis rats bez apstājas griežas.

Pavisam savrup būtu minama M. Ziverta luga "Durnā merga" (1963). Arī to varētu it kā pieskaitīt darbiem ar vēsturisko tematiku – šīs nenopietnās komēdijas darbība risinās 30. gadu sākumā Jelgavā, un tajā ievijušās paša autora autobiogrāfiskas atmiņas un ir viņa atskats uz kādreizējo mācību laiku Hercoga Pētera ģimnāzijā. Sākotnēji luga bijusi iecerēta jauniešu ansamblim, un pirmo reizi tā izrādīta 1964. gadā Minsteres Latviešu ģimnāzijas audzēkņu iestudējumā. Taču vēlāk lugas tēli padarīti vecāki un pārvērsti par studentiem. Šādā versijā ar virsrakstu "Joks ir nopietna lieta" luga 1965. gadā izrādīta Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansambli Osvalda Uršteina režijā.

M. Ziverta lugās īstenība nereti sajaucas ar spēli, un reizēm grūti pasacīt, kur beidzas realitāte, kur sākas spēle un fantāzija. Lugā "Tvans" darbojas dakteris Fiasko, kurš darbības gaitā pārvēršas par magu un pareģoni, kas cilvēkiem ļauj saskatīt to, ko viņi paši grib, jo cilvēki nemitīgi tiecas pēc brīnuma. Tēls ar līdzīgu nosaukumu darbojas arī drāmā "Fiasko", bet šajā lugā viņš ir gan klauns, gan idejā vīlies revolucionārs. Par spēli M. Ziverts dēvē arī savu pēdējo pabeigto lugu "Teātris" (1987), likdams tai apakšvirsrakstu "Spēle neredzamā gaismā". Par šīs lugas dokumentālo bāzi dramaturgs norādījis vēstulē 1981. gada 30. novembrī: "Joka pēc pasāku jaunu dialogu par Obrija suni – dokumentāla epizode, kā padomnieks Gēte cīnījās ar pūdeli Dragonu: uzvarēja suns, un padomnieks zaudēja direktora godu."* Lugā tēloti reāli Johana Volfganga Gētes dzīves notikumi, taču to laiku aploce sašaurināta: darba sākumā norādīts notikumu norises laiks – 1818. gads. Īstenībā šo gadskaitli M. Ziverts atzīmējis nosacīti, sakoncentrējot notikumus, kas risinājušies gan 1817., gan 1823. gadā.

* Ziverts M. Par sevi, 149. lpp.

J. V. Gēte divdesmit sešus gadus vadīja Veimāras galma teātri, bet kāda konflikta rezultātā viņam nācās aiziet no direktora posteņa. Konfliktā sava loma bijusi primadonnai Karolīnei Jāgemanei (1774–1848), izcili apdāvinātai aktrisei, bet arī vērienīgai intrigantei, kas allaž izmantojusi savu īpašo stāvokli galmā. Viņa ilgus gadus bijusi hercoga Kārļa Augusta mīlākā, būtībā viņa dubultsieva, kas laidusi pasaulē viņa trīs bērnus un 1809. gadā saņēmusi muižnieces titulu. Šī vēsturiskā persona devusi ierosmi lugā veidotajam Hagemanes tēlam. Lugā "Teātris" M. Ziverts apspēlēja to, ka Hagemane hercogam gadu gaitā apņikusi un galms ar skubu cenšas sameklēt viņam jaunu mīlāko, taču aizkaitinātā primadonna vismaz panāk J. V. Gētes aiziešanu no teātra vadības.

J. V. Gētes biogrāfi minējuši M. Ziverta atstāstīto gadījumu, kad galma teātra direktors Gēte atsacījies telpas kādam cilvēkam, kas grasījies Veimārā spēlēt lugu "Obrija suns", kurā galvenā loma ierādīta dresētam pūdelim. Par šo epizodi J. V. Gētes biogrāfs K. O. Konradijs stāsta: "Tagad fon Heigendorfas kundze (šo uzvārdu Jāgemane saņēma līdz ar muižnieces titulu – V. H.), par spīti teātra direktora gribai, uzstāja, lai galveno lomu lugā "Obrija suns" spēlētu dresēts pūdelis. Pēc tam līdz hercogam nonākusi ziņa, ka Gēte vēlēties tikt valā no nepatīkamā pienākuma, kas saistīts ar teātra vadīšanu. Hercogs tajā pašā brīdī devis piekrišanu viņa atbrīvošanai."* Tas noticis 1817. gadā, un šie notikumi veido M. Ziverta lugas "Teātris" sižetisko centru.

Cita J. V. Gētes biogrāfijas līnija ir dzejnieka vēlīna mīla uz Ulriku fon Levecovu, kas uzplaukusi vairākus gadus pēc traģikomiskā atgadījuma ar "Obrija suni". 1821. gadā J. V. Gēte Marīenbadē dzīvojis vienā namā ar fon Levecova ģimeni, un siltas jūtas viņu saistījušas ar Levecova septiņpadsmitgadīgo meitu Ulriku. Dzejniekam tolaik bija septiņdesmit četri gadi, un mīlestība viņam deva jaunu dzīvības impulsu. Meitene pavadījusi J. V. Gēti pastaigās, un 1823. gadā dzejnieks Ulriku baidinājis. Meitas vietā ar dzejnieku izskaidrojušies sašutusi māte, un rudenī Levecovu ģimene no Marīenbades aizbraukusi uz visiem laikiem, bet J. V. Gēte atgriezies Veimārā. Dzejnieka biogrāfi nav vienis prātis pieņemumā par to, vai Ulrika savu vecīgo draugu mīlējusi vai ne. J. V. Gētem tajā laikā bija pieaudzis dēls un vedekla, kā arī mazbērni, un jaunās Ulrikas ienākšana dzejnieka mājās būtu bijis drauds viņu materiālajam nodrošinājumam, iecerētajam mantojumam. Mūža nogalē Ulrika fon Levecova savās atmiņās rakstījusi, ka nekāda romāna ar J. V. Gēti viņai nav bijis, tomēr viņa visu mūžu palikusi neprecējusies. Un sirdī, kā liekas, glabājusi mīlestību pret izcilo, pievilcīgo personību. Šīs biogrāfiski dokumentālās personas vaibstus var samanīt lugā tēlotajā Elizē, kuras pilnais vārds ir Ulrika Rozālija Elize.

* Конради К. О. Гете. – М., 1987. – Т. 2. – С. 452.

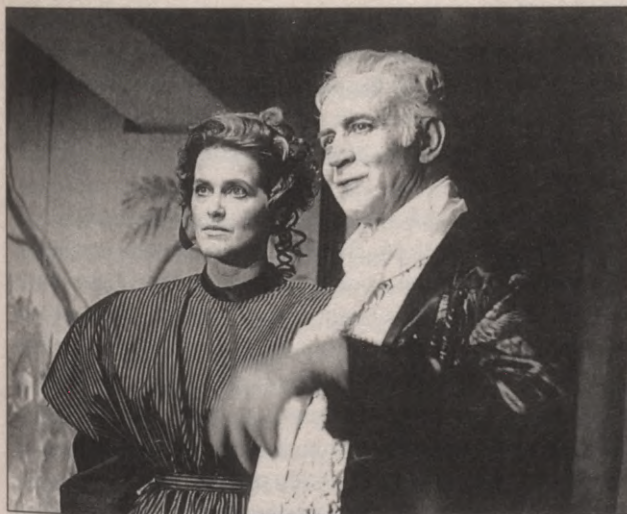
Ekselences sekretāra Filipa tēlā jaušamas J. V. Gētes sekretāra un biogrāfa J. P. Ekermana (1792–1854) kontūras, bet Jančeka (sākumā Janačeka) vārdu M. Ziverts izdomājis. Taču ar biogrāfiskiem faktiem dramaturgs šajā lugā rīkojies visai brīvi, transformējis tos, pārlīcis vietām un devis tiem savu interpretāciju, aizrādot, ka nav domājis rakstīt biogrāfisku lugu.

Par sava mūža vērtīgākajiem gadiem M. Ziverts uzlūkojis dzīves posmu, kas aizritējis kopdarbībā ar teātri. Teātris rakstnieka uztverē ir vērtība, kuras dēļ vērts dzīvot, teātris ir tā maģiskā vieta, kur viss pārvēršas, kur cilvēks atklāj savu dvēseli un kā burvju spoguļi ierauga pats sevi, un teātrī aktieris, pats to nezinot, pēkšņi atskārš, cik plaša ir viņa paša dvēsele.

Mārtiņš Ziverts labi zināja un bija izjutis teātra spožumu un slavu, skatuves māksla viņa lugās sarado cilvēces ģēniju Viljama Šekspīru un Johanu Volfangu Gēti. Par Ekselenci sauktais dzejnieks M. Ziverta lugā "Teātris" atbilstoši reālajai īstenībai vada Veimāras galma teātri, kurā pirmās varoņu un mīlētāju lomas tēlo augstdzimušas, titulētas personas, arī Hagemane. Teātris, ko M. Ziverts uzlūkojis par augstāko garīgo vērtību templi, vienlaikus ir saistīts ar aktieru cīņu par lomām, ar intrigām un tenkām, un teātra pasaules mazliet pavulgārais aromāts dvesmo pretī no primadonnas Hagemanes un jaunās aktrises Elizes dialogiem. Hagemane un Elize nāvīgi ienīst viena otru, bet sastopoties neskopojas ar laipnībām, jo aktieri paraduši runāt svešu tekstu, izlikties un savas jūtas spēj it veiksmīgi apslēpt.

Teātris – tie ir pastāvīgu novācību meklējumi, tradīciju noliegšana un cīņa par jauno mākslā. Tā tas notiek mūsdienās, tā tas notika J. V. Gētes laikā Veimārā. Acīmredzot M. Ziverta kritiskā nostāja pret dažiem ultramoderniem režisoru meklējumiem, kas noliedz dzīvā vārda spēku uz skatuves, likusi viņam izmantot vēsturisko epizodi par teatromānu no Vīnes, kas gribējis uzvest lugu ar dresēto pūdeli Dragonu galvenajā lomā, jo tikai dzīvnieks varot demonstrēt augstāko patiesības pakāpi. Jančekom ir savdabīgi uzskati par dramaturgiem un viņu lugām: visi autori – no Viljama Šekspīra līdz Frīdriham Šilleram – esot tukši plāpas, kas daudz neko nejēdzot, tālab no viņu darbiem varot atstāt labi ja vienu trešdaļu teksta, bet pārējais bez žēlastības esot jāmet papīrkuŗvī kā nederīga draža. Arī te M. Ziverts noraidījis režisora lomas absolutizēšanu un dažu mūsdienu režisoru nievīgo attieksmi pret dramaturga tekstu, kas visādā ziņā pārveidojams un uzlabojams, ja ne citādi, tad vismaz lugu nežēlīgi īsinot.

Dīvainības un ērmības teātra pasaulē nobāl to rafinēto mahināciju un intrigu priekšā, kas tiek vērptas hercoga galmā. Hercoga jaunajai mīļākai jābūt no augstdzimušas ģimenes, jābūt precētai vai visvēlamāk – atraitnei, tālab Elize jāapprecina ar Ekselenci. Galms arī J. V. Gētem dzīves teātrī izraudzījis savu vietu, taču M. Ziverts tēlo J. V. Gētes sasliešanos pret viņam ierādīto

"Teātris"
Nacionālajā teātrī
1993. g.
Elīze – I. Slucka,
Ekselence –
J. Bebrišs

lomu galma intrigu spēlē, pirmo reizi mūžā viņš pasaka noteiktu un drošu – nē! Ignorējot hercoga vēlmes, viņš atsakās ielaist Veimāras teātrī trupu, kuras galvenais aktieris ir – suns, jo uzskata to par mākslas principu zaimošanu. Un viņam jāatsakās no teātra direktora pienākumiem. Šis fakts kļūst par vienu no lugas idejiskajiem centriem. Ekselence no teātra vadības aiziet ar apziņu, ka viņš savu likteni izlēmis pats, ka neviens viņu vairs nevarēs ne pazemot, ne pazemināt, ne atlaist. Tā ir bagātas personības pašatbrīvošanās un nostāšanās uz pilnīgas neatkarības ceļa, jo visu laiku Ekselenci grauzusi apziņa, ka viņš bijis pārlieku pazemīgs pret augstdzimušajiem grāfiem un hercogiem.

Šajās Ekselences pārdomās par savu vietu dzīvē netieši ieaustas paralēles no paša Mārtiņa Ziverta mūža, par ko īpaši skaudri bija jādama 1988. gada 3. janvārī, kad Nacionālā (toreiz A. Upīša Akadēmiskā drāmas) teātra zālē latviešu skatuves mākslinieki, rakstnieki un zinātnieki godināja dramaturgu viņa astoņdesmit piektās dzimšanas dienas priekšvakarā. Atbildes runā rakstnieks atzinās, ka tā esot tikai otrā reize mūžā, kad viņš saņem plašāku publisku atzinības apliecinājumu. Pirmo reizi tas noticis vairāk nekā pirms četrdesmit gadiem, kad M. Zivertam pasniegta prēmija par traģēdiju "Vara". Vairāk nekā piecdesmit lugu, garš mūžs un – bez plašāka pagodinājuma, kaut arī rakstnieks pēc tiem nekad nav tīkojis un no skaļiem apsveikumiem allaž vairījies.

Radošas personības daļa ir neatkarība un brīvība, un lugā "Teātris" ieskaņas paša rakstnieka iekšēja polemika ar agrākajās lugās paustajām atziņām.

Janelis lugā "Cenzūra" atsacījās no jebkādas aktīvas pretdarbības nekrietnībai, atteicās dot liecību pret Turlumu, bija gatavs ciest sodu nevainīgs, izstājās no spēles un aizbrauca no nometnes. Arī Ekselence lugā "Teātris" atsakās un it kā kapitulē, taču viņa aiziešanai ir protesta raksturs, tas ir brīva gara pasacīts "nē" un atziņa, ka šo "nē" vajadzēja pasacīt jau krietni agrāk, neļaujot sevi pazemot.

Ekselence ir mūža rieta pusē, un kā vakara blāzma viņa dzīvi apstaro mīlestība pret gados daudz jaunāko Elizi. M. Zīverts parāda, ka šīm attiecībām līdzī nāk brīnumains, rudenīgs dzidrums, skaidrība un atturība. Viņi ir viens otram vajadzīgi, meitene spētu dzejnieku izraut no vientulības un dzīves novakara drēgnuma noskaņas, taču daudz kas ir nokavēts, sastapšanās notikusi pārāk vēlu, un Elizes un Ekselences attiecībām pāri gulst liktenīgas nolemtības ēna. Meitenes klātbūtne Ekselences ģimenes locekļiem liekas kā derdzīgs izaicinājums, apvainojums un mantisko interešu apdraudējums, bet Ekselence šajā personisko attieksmju jomā savu noteiktu vārdu pasacīt nespēj, jo saprot, ka laiks ir nokavēts. Negribēdama sagandēt Ekselences mājas mieru, Elize aizbrauc. Te atkal ieskanas M. Zīverta dramaturģijai tik raksturīgais uzpurrēšanās motīvs. Zīmīgi ir Ekselences atvadu vārdi, šķiroties no Elizes: "Arī nelaimes nav. Viss izdomāts un sagrozīts kā dumjā lugā. Bet mums jāspēlē, kā lomās rakstīts, ja negribam bojāt izrādi, ko sauc par dzīvi ..." (525. lpp.)

1979. gada 28. novembra vēstulē M. Zīverts stāstīja par nule pabeigtu lugu "Kopenhāģenas dialogs": "Pabeidzu arī sasodīti neiespējamu lugu, jo iztērējās vismaz 10 normālu lugu papīru deva. Atgriezies Stokholmā, sataisīju "izrādi" bez nekā: bez kostīmiem, bez grima, bez rekvizītiem, bez skatuves, spēlmaņiem eksemplāri rokā. Skatītājus iepriekš brīdināju: šī spēle nav jāpārdzīvo, tā jāsaprot. Iepriekš pamēģinot, dzirdēju: tā jau ir tīrā fizika, kas to sapratīs? Bet mani interesēja skatītāju reakcija: cik nāvīgi viņi garlaikosies? Bet viņi tūlīt uzķēra spriego situāciju aiz "fizikas". Tas man bija negaidīts gandarījums. Pēc spēles izraisījās spontānas debātes. Tad lugu skaidroja ķīmiķi un fiziķi – autors varēja klusēt."*

Šo lugu autors uzrakstīja pēc tam, kad stingri bija nolēmis lugas vairs nerakstīt. 1977. gada 6. jūlijā M. Zīverts vēstulē rakstīja: "Manu lugu izlasē 30. gabals nodrukāts, nu kādu brīdi būs miers. Esmu atzinis, ka ir daudz labāk pavadīt laiku slinkojot nekā rakstot viduvējas lugas: slikti gabali tūlīt aizmirstas, bet viduvējie ilgi mētājas pa pasauli un maitā gaisu."** Taču rakstnieks ilgstoši nespēja klusēt un jau pēc gada atzinās: "Tie rakstu darbi ilgu gadu

* Zīverts M. Par sevi, 143.–144. lpp.

** Turpat, 140. lpp.

laikā man bija sākuši apnikt, tāpēc noņēmos vairs nerakstīt un dažus gadus arī noturējos. Bet arī nerakstīšana sāka apnikt. Turklāt tai laikā gluži nemanot bija uzkrājis noderīgs materiāls lugai "Kopenhāgenas dialogs", ko esmu sācis atkal rakstīt.*

Bija 70. gadu otrā puse. Padomju Savienība toreiz runāja no kareivīga spēka pozīcijām un pastāvīgi atgādināja par jauniem atomieroču izmēģinājumiem. Amerikas Savienotās Valstis atbildēja ar to pašu, bruņošanās sacensība pieņēmas drudžainos tempos, un mūsu planēta nonāca iznīcības draudu priekšā. M. Ziverts sāka rakstīt par pašu aktuālāko, vissvarīgāko tā laika problēmu – kā cilvēcei kodolkara draudu apstākļos izdzīvot.

Lugas "Kopenhāgenas dialogs" (1979) darbība risinās 1941. gada rudenī nacistu okupētajā Dānijā, kur tobrīd īslaicīgu patvērumu atraduši vairāki izcili zinātnieki, to vidū Kristjans B., kura prototips ir teorētiskās atomfizikas pamatlicējs Nilss Bors, un Annija M. (viņas prototips ir ievērojamā fiziķe Līze Meitnere). Pie viņiem Dānijā ierodas Kristjana skolnieks Valters H., kurā jaušams atomfiziķis Verners Heizenbergs. Šajā intelektuālajā drāmā M. Ziverts izvirzījis liktenīgu, varētu pat sacīt – neatrisināmu problēmu, kas pieteikta jau drāmā "Raķete". Tur Bicēns, par gaismas enerģijas savaldīšanu fantazēdams, eksperimentējot zaudē redzi, zinātnieka eksperiments pārvēršas tā noliegumā. Drāmā "Kopenhāgenas dialogs" tēlotie zinātnieki strādā pie drausmīga ieroča – urāna bumbas izgudrošanas, un viņu starpā sākas saspringts dialogs par zinātnieka lomu cilvēces likteņos. Bez fizikas un ķīmijas attīstības nav domājama cilvēces progresā gaita, taču tieši zinātnes sasniegumu rezultātā tika radītas indīgas gāzes, ko izmantoja Pirmā pasaules kara laikā. Otrā pasaules kara sākumā zinātnieki bija kodolieroču radīšanas priekšvakarā, un M. Ziverts uzmanību sastrēdzina vienā fokusā – kodolfiziķu darbā. Šo darbu nedrīkst aizmirst, to diktē zinātnes attīstība, un atombumbu prasa gan Hitleris, gan toreizējais Amerikas prezidents Rūzvelts. Bet paradoksālā kārtā zinātnes izcilākais sasniegums – kodolšķelšanās efekta atklājums – var iznīcināt cilvēci.

Ko darīt? Uz šo jautājumu Valters atbildi no sava skolotāja nesaņem, ievērojamais zinātnieks to nespēj dot. Arī dramaturgs to necenšas pasacīt priekšā, viennozīmīgu atbildi rast nav iespējams, un Petra lugā dompilna saka: "Kā viena, tā otra atbilde būtu aplama. Jo, ja viņš jums teiktu: jā, tas ir – fiziķu kungi, kalpojiet karam tāpat kā līdz šim, – tad urānbumba būs; bet, ja viņš teiktu: nē, – arī tad tā bumba būs. Neitronu lavīna ir sākusi velties, un nekāda vara to vairs neapturēs." (481. lpp.)

* Ziverts M. Par sevi, 143. lpp.

Luga beidzas rezignētā izskaņā: varbūt palaimēsies – un cilvēce izdzīvos? Varbūt! Bet ja ne? Esam vai bijām par mata tiesu no katastrofas, bet varbūt izdzīvosim. Jautājums paliek atklāts. Ar šo darbu M. Zīverts sevi apliecinājis ne vien par savas dzimtenes patriotu, bet par īstu humānistu, mūsu skaistās, dzīvās planētas patriotu.

Pavisam drīz pēc lugas "Teātris" pabeigšanas rakstnieks atgriezās pie agrāk aizsāktas, uz laiku malā atliktas ieceres – sāka strādāt pie traģēdijas "Ifigenija" un 1987. gada 15. jūlija vēstulē rakstīja: "Sāku turpināt senāk aizsāktu Ifigeniju, ko biju pametis tā suņa dēļ (domāta luga "Teātris" – *V. H.*). Dramatiskā kompozīcija būtu bez vainas, bet baidos, vai ar to meiteni tikšu galā. Ja neizdodas to izveidot tādu, kā esmu paredzējis, tad nav vērts papīru tērēt. Vīrus var veidot lapidārās līnijās, bet šī meitene prasa zeltkaļa roku. Tomēr jāpamēģina."*

M. Zīverts "Ifigeniju" uzskatīja par traģēdijas "Vara" otro daļu. Šajā traģēdijā viņš izmantojis antīko sižetu: Agamemnona aizvainojis dievi Artemīdu, nogalinādams tās iemīļoto briedi, savukārt bargā dieve gandarījumam prasa, lai Agamemnona upurētu savu meitu Ifigeniju, citādi nebūs vēja un Agamemnona kuģi dirnēs Aulidas piekrastē bez dzīvības.

Agamemnona atrodas liktenīgā izvēles situācijā. Mūža nogalē rakstnieks vēlreiz atgriežies pie galvenā jautājuma: kā dzīvot? Kā nodzīvot cilvēka cieņīgu dzīvi apstākļos, kad uz spēles likti galēji jēdzieni – mīlestība un vara?

Rakstnieks nebija mierā ar viņa lielo pirmsgājēju piedāvātajiem variantiem: visi autori mēģinājuši Ifigeniju glābt, talkā ņemdami kādu brīnumainu varu. Šāds risinājums dramatiķim nebija pieņemams, tālab viņš grasījās traģēdiju beigt ar ainu, kad Ifigeniju ved uz upurēšanas vietu, un nedot striktu atbildi. Šajā vissaspringtākajā kulminācijas virsotnē lugas ritējums apraujas. Arī M. Zīvertam neizdevās atrastīt mezglu, ko bija mēģinājis Eiripīds 400 gadu pirms mūsu ēras.

Traģēdija "Ifigenija", tāpat kā daudzi M. Zīverta darbi, rakstīta pēc nepārtrauktā kāpinājuma principa, cits pēc cita tajā sabiezē un drūzmējas sarežģījumi, jau traģēdijas sākumā pateikts Agamemnona nodarījums un dieves Artemīdas noteikums par nepieciešamo vainas izpirkšanu. Traģēdijas ritējumā liktenīgā lēmuma tuvošanās mijas ar cerību no tā izvairīties. Traģēdijas uzrakstītie skati liecina, ka būtu radies viens no izcilākajiem M. Zīverta darbiem, lugas dialogs ir rūpīgi izstrādāts, filozofiski piesātināts, daudzas replikas tiktāl izslīpētas, ka pārtapušas domu graudos un aforismos, piemēram: "Dievi mums, valdnieki, ir labvēlīgi tikai divas reizes mūžā: pirmo reizi, kad piedzimstam, otro – kad nomirstam. Starp abām labvēlībām ir tikai viena dzīve."**

* Zīverts M. Par sevi, 160.–161. lpp.

** Zīverts M. Ifigenija//Karogs. – 1992. – Nr. 9. – 14. lpp.

M. Ziverta daiļrades process parasti rītējis smagi un ilgstoši, viņš vairākas reizes savas lugas pārrakstījis un pārveidojis, meklējams katram dramatis-kajam darbam vispiemērotāko izteiksmes veidu, stilu, kolorītu un atmosfēru. Katrai lugai ir īpašs emocionāls iekrāsojums un atšķirīga noskaņa, dramatur-gam patikusi šo noskaņu maiņa, un jautri liriska jutoņa nereti mijas ar skaud-ru dramatismu.

M. Ziverts ir viens no izcilākajiem dialoga meistariem latviešu dramatur-ģijā. Dramaturgs uzskatīja, ka dialogs būtiski atšķiras no sarunas, jo tas ir attīrīts no visa liekā, frāzei piešķirta īpaša mērķtiecība. M. Ziverta dialogs ir koncentrēts, sastrupināts, un personāži domas izsacīšanai iztiek ar ļoti maz vārdiem. Dažbrīd dramaturgs pat apzināti eksperimentējis, lai pārliecinātos, ar cik minimāliem līdzekļiem iespējama domas izteiksme un virzība, un šajā ziņā īpaši raksturīga ir luga "Smilšu tornis", par kuras rašanos dramaturgs rakstījis: "Šī luga lielā mērā ir vēstures plaģiāts. Raganas pratināšanas skats gandrīz vārdu pa vārdam norakstīts pēc senā tiesas protokola. Skrīverim va-jadzēja rakstīt tikpat ātri, kā risinājās pratināšana. Stenografēt viņš neprata, tāpēc jautājumus un atbildes stipri saīsināja. Rezultātā radās vienreizēji skaista lapidārā izteiksme, ko nekādā ziņā negribējās sabojāt."*

Šajā lugā izmantotie tiesu protokoli pilnībā saskanēja ar paša dramaturga ieceri par ideālu dialogu:

Inkvizitors. Kur tavs tēvs?

Laine. Miris.

Kerkendenders. Un māte?

Laine. Mirusi.

Kerkendenders. Arī no mēra?

Laine. Nē. No kunga.

Inkvizitors. Par buršanas grēku?

Laine. Viņa nebija ragana.**

M. Ziverta dialogā bieži savijas tiešais plāns ar paplašinātu jēgu, sarunā dramaturgs mīlējis ievīt sentences, domu graudus, aforismus, reizēm arī pa-radoksus, un šādam rakstības veidam viņš palicis uzticīgs līdz mūža nova-karam. Izslīpēti daudzplānu dialoga paraugi atrodami viņa lugā "Teātris":

Ekselence. Ko tu tur meklē?

Elize. Gaismu, ekselence! Vairāk gaismas.

Ekselence. Bet tas ir bīstami – no tik nedroša pamata. Tu vari krist.

Elize. Esmu jau kritusi.

Ekselence. Pasargdies!

* Ziverts M. Daži vārdi par "Smilšu torni"//Smilšu tornis, 62. lpp.

** Ziverts M. Smilšu tornis, 14.–15. lpp.

E l i z e. Bet tas nebija bīstami. (490. lpp.)

M. Ziverta jaunienesums latviešu dramaturģijā ir tā sauktais lielais skats, kas lugas idejas un varoņu būtības atklāsmē ir dramatiskā darba centrs, jo lielā skata laikā nereti radikāli mainās iepriekšējie pieņēmumi par lugas varoni. Dramaturgs pats šādi raksturojis lielā skata funkciju: "Es uzskatu, ka katra luga tiek rakstīta t. s. lielā skata dēļ. Šis lielais skats dažkārt pēc sava apjoma nav nemaz liels, bet dramaturģiski tas ir lugas centrālais punkts. Visi lugas skati, kas risinās agrāk, ir vajadzīgi tikai tāpēc, lai šo lielo skatu sagatavotu, un tie, kas seko, ir tikai dramaturģiskās konsekvences risinātāji. Lugas veidošanā praktiski vispareizākais izrādās tāds paņēmieni, ka lugu sāk rakstīt ar šo lielo skatu, pēc tam pāriet uz nozīmīguma ziņā otrās šķiras skatiem un tikai beigās, kad atsevišķās daļas gatavas, tās samontē kopā, izstrādā arī pēdējos skatus, kam piemīt tikai cementa loma."*

Šajā ziņā līdzīgi ir M. Ziverta un Raiņa daiļrades procesi, jo arī Rainis uzlūkoja, ka lugas rakstīšana jāsāk ar centrālo skatu, ko dēvēja arī par augsti. M. Ziverta lugā "Cenzūra", piemēram, klasiski skaidri izteikts lielais skats un Janeļa atzīšanās dialogā ar nometnes komandantu, kad pamulķīti ieraugām gudru domātāju, dzīves filozofu.

Ar pabeigtajiem darbiem M. Ziverts nekad nebija apmierināts, pats atrada tajos dažādas vainas, tieši tāpēc visai garš izstiepās lugas rakstīšanas process, jau tikpat kā gatavu darbu rakstnieks atkal un atkal jauca ārā un sāka visu no gala. Tā notika ar viņa lugu "Ifigenija". Jau 1982. gada 4. decembrī rakstītā vēstulē M. Ziverts vēstīja par aizsākto darbu: "Lasu, ka viens no Kalniņiem (Imants Kalniņš – *V. H.*) komponējis operu "Ifigenija Aulidā". Lieta tāda, ka arī es to lugu patlaban rakstu, amizanta sagādīšanās. Ifigenija ir Eiripīda pēdējā luga, ko viņš nepaguva nobeigt. To izdarīja viņa dēls un lugas pēdējo trešdaļu sagandēja. [...] Seno materiālu es lūkoju tā veidot, kā to būtu darījis Eiripīds, ja viņš lugu rakstītu šodien."**

Taču vēl 1990. gada septembrī "Ifigenijas" manuskripts bija uz M. Ziverta rakstāmgalda, viņš joprojām strādāja un konstatēja, ka viens no tēliem – Klitaimnēstra – ir lieks. Par to minēts rakstnieka pēdējā – 1990. gada 1. septembrī rakstītajā vēstulē: "Pie pašām beigām ieraugu lielu aplamību, ar ko esmu cīnījies: tā Klitaimnēstra lugā nemaz nav vajadzīga (mītā gan – viņa atriebj Ifigenijas nāvi). Luga vēl jāpārraksta – bez Klitaimnēstras. (Senie skroderi Zemgalē teica: šuj ko šūdams, aizmet mezglu.)"***

* Ziverts M. Autora piezīme// Ziverts M. Vara. – Sidneja, Sala, 1965. – 70.–71. lpp.

** Ziverts M. Par sevi, 151.–152. lpp.

*** Ziverts M. Par sevi, 166. lpp.

"Ifigeniju" M. Zīverts pārrakstīt nepaguva, pasliktinājās viņa veselība, viņu ievietoja slimnīcā, no kuras rakstnieks vairs neatgriezās. 4. oktobrī viņš aizgāja Aizsaulē un droši vien, tāpat kā viņa tēlotais Āksts, nostājās Dieva priekšā –

kā stāšos es,
kā stāsies tu,
kā stāsies reiz it visi...*

Uz Mārtiņa Zīverta rakstāmgalda palika sajauktu lapiņu kaudzīte. Uz vienas no tām rakstīts "Ifigenija"...

1990. gada rudenī Mārtiņš Zīverts atgriezās Latvijā uz visiem laikiem – 17. novembrī urnu ar viņa pelniem guldīja kādā no Meža kapu uzkalniņiem. Dramaturga tuvumā atdusas aktieri, rakstnieki, skaņraži.

* Zīverts M. Lugas, 127. lpp.

ANŠLAVS EGLĪTIS

1906.14.X–1993.4.III

Vienmēr elegants, asprātīgs, brīžam dzēlīgs un ironisks, bet katrā sabiedrībā mīļi gaidīts – tāds trīsdesmito gadu beigās bija Anšlavs Eglītis. Gleznotājs, "Jaunāko Ziņu" ārzemju korespondents, novelists, drīz vien viņš jaunus un gados vecākus lasītājus savaldzināja ar eleganto un reizē vieglas režģnācijas apdvesto romānu "Līgavu mednieki", ko iespieda tolaik populārais nedēļas žurnāls "Atpūta".

Vācu laikā par Anšlavu Eglīti sajūsmas pilnā balsī sāka runāt arī Latvijas teatrāļi, jo gandrīz vienlaikus abos Rīgas lielajos teātros sāka izrādīt viņa lugas "Par purna tiesu" un "Kosma simfonija". A. Eglītis strauji bija nokļuvis latviešu teātra pasaules virsotnē, atlika gaidīt spožu triumfa turpinājumu, un tad – dažās dienās tas viss sabruka. Rīgai tuvojās krievu karaspēks. A. Eglītis nolēma atstāt savu mīloto pilsētu un devās uz Berlīni, kur noīrēja dzīvokli pašā centrā, Ūlanda ielā 16, sāka strādāt "Latviešu Avīžu" redakcijā, līdz 1945. gada 3. februārī uzlidojuma laikā māju Ūlanda ielā sagrāva. Anšlavs Eglītis un viņa kundze gleznotāja Veronika Janelsiņa, palikuši bez iedzīves, devās tālāk uz Vācijas dienvidiem. Viņu ceļamērķis bija Šveice, bet līdz turieni mākslinieku pāris nenokļuva un apmetās uz dzīvi nelielā švābu ciematā Tailfingenē, kas atradās toreizējā franču zonā. Savam paziņam no Rīgas laikiem režisoram Osvaldam Uršteinam 1945. gada 28. decembrī A. Eglītis vēstīja: "Esmu aizķēries īstā Švābijas aizdurī, esam šeit ar sievu vienīgie latvieši, neviens šeit neiebrauc, un mēs nezinām nekā."*

* Anšlava Eglīša vēstules Osvaldam Uršteinam//Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 192. lpp.

Anšlavs Eglītis
Kalifornijā

Šajā Dienvidvācijas ciematā A. Eglītis nodzīvoja piecus gadus un, būdams fiziski atšķirts no teātra, saradojās ar to tik cieši kā vēl nekad agrāk, un varbūt tieši atrautība no teātra rakstniekam lika tik kaisli pieķerties teātrim. O. Uršteins viņš 1946. gada 27. augustā rakstīja: "Esmu izkāmējies pēc teātra vairāk nekā pēc taukiem, kuru franču zonā kļuvis aplam maz!"* Alkas pēc teātra izdevās remdināt, turpinot lugu rakstīšanu, par laimi, šajā laikā bija cilvēki, kas viņu uz šo nodarbi mudināt mudināja, – viens no tiem bija Osvalds Uršteins.

Dažādos laikos bijuši indivīdi, kas sevi uzlūkojuši par labākiem tāpēc vien, ka viņiem mantas un naudas vairāk nekā citiem. Ā. Alunānam ir luga "Labi cilvēki" (1898), J. Pētersonam luga "Ideāla sabiedrība" (1916), A. Eglītis uzrakstīja "Labāki cilvēki", izmantodams tajā epizodi, ko bija tēlojis stāstā "Cūka". Rakstnieks šajā lugā rāda cilvēkus, ko pats bija sastapis un vērojis Vācijā, pa bēgļu ceļiem klaiņojot, un runājis par istām cilvēciskām vērtībām, pretstatot tās gaistošām. Viņam vienmēr dergusies lielmanība, ar sarkasmu rakstnieks tēlojis bēglus, kas, no Berlīnes prombraucot, par vissvarīgāko uzlūko mantu saiņus. Grāmatā "Lielais mēmais" A. Eglītis vēlāk rakstīja: "Cik viegli bija tukšām rokām iekļūt pārpildītajos vagonos! Smieklī nāca, noskatoties, kā ļaudis mocījās ar laicīgo mantu: maiss uz muguras, pa milzu somai katrā rokā, arī katrā padusē šis tas iežmiegts. Sviedriem pārplūduši, klunkuru klunkuriem

* Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 196. lpp.

šie nelaimīgie mantīgie guņģoja pa peroniem. Brīžiem viņi nometa somas zemē, lai atpūtinātu pārstieptās rokas, un tad no jauna triecās tālāk.*

Un tad šie klunkurētāji satiekas bēgļu sadales punktā kādā Rietumvācijas pilsētā un atkal uzskata, ka ir labāki par citiem, jo viņiem izdevies paņemt līdzīgu uz svešatni smagākus saiņus ar mantām. Tāds ir lugā tēlotais bijušais tekstilfabrikas īpašnieks Bākurs, kas mierīgu sirdi atstājis uz lieveņa fabrikas galvenā inženiera Līcupa mantas, lai tikai vairāk varētu iekraut savējās, jo: "Kā tu svešu krausi iekšā un savu atstāsi?"*** Tāds ir arī bijušais Bauskas smalkmaiznieks Sociņš, kas, trimdā dodamies, paņēmis līdzīgu biezu naudas žūksni. Sociņš, viņa sieva Betija un sievasmāte Tuiska no visas sirds ir pārliecināti, ka viņi ir labāki cilvēki, jo viņiem taču pieder manta! Šī cilvēku īpašība laikam gan ir nemainīga, jo pēc gadiem piecdesmit neatkarīgajā Latvijā atkal ir indivīdi, kas dzīvo ar tādu pašu pārliecību, ka manta ir viņu varenības pamats.

Turpat nometnes istabā mājo skolotāja Jūlijas jaunkundze, kas no dzimtenes spējusi paņemt līdzīgu tik vien kā mīļu grāmatu, oļus no dzimtajā pagasta upītes un iztukšotu zeltera pudeli – to dzērusi kopā ar savu iemīļoto. Kuras ir īstās, kuras – šķietamās vērtības? A. Eglīša atbilde šajā lugā ir pavisam skaidra. Viņš bija trāpījis desmitniekā: mantīgie Vācijas bēgļu laika situācijā bieži bija pie teikšanas, viņi uzlūkoja, ka lugai "Labāki cilvēki" var būt kaitīga iedarbe uz skatītājiem, tālab to izrādīt nevajadzētu. Mērbekas teātra trupa lugu noraidīja, Vācijas Franku novada latviešu varasvīri to izrādīšanai aizliedza. Par spīti visiem aizliegumiem, 1946. gadā, tiesa, citā novadā – Augsburgā to iestudēja bijušais Dailes teātra aktieris Augusts Mitrēvics, bet A. Eglītis ar vieglu ironiju savu izbrāķēto lugu sāka saukt par "Jaundarbu". Dzīvodams "Alpu aizduri", viņš turpināja darboties "ludzniecības" novadā, taču no sava laika cilvēku tēlošanas atteicās. Jāpiebilst gan, ka lugai "Labāki cilvēki" pietrūkst tā sprauguma un emocionālās piesātinātības, kāda raksturīga lugai "Kazanova mētelis".

1946. gada 27. augustā A. Eglītis režisoram O. Uršteīnam adresētā vēstulē ieminējās: "Vingrinot ap vienu mazu skatuves gabaliņu par sliktākiem cilvēkiem iz sirmās pagātnes, lai nebūtu nevienam par piedauzību."**** Un jau 24. novembrī ziņoja: "Augšminētā ludziņa apmēram ir sataisīta. Trūkst vēl dažī pielabojami un prolodziņš. [...] Darbojas – viena skaista sieviete, četras glītas un viena vecāka; viens skaists vīrietis, trīs glīti, viens vecāks un dažī vīrišķīgi

* Eglītis A. Lielais mēmais. – ASV, Grāmatu Draugs, 1972. – 115. lpp.

** Eglītis A. Lūdu ienāciet, ser!, II. – ASV, Grāmatu draugs, 1974. – 182. lpp

*** Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 196. lpp.

Anšlavs Eglītis
kalnos

pusstatisti. Nelaime tikai tā, ka skaistajam vīrietim jāvar runāt arī ironīgi, jebšu nesirsnīgi, un tāda cilvēka, cik zinu, Jūsu trupā nav."*

Var nojaust, ka A. Eglītis te runājis par savas jaunās lugas varoni Kazanovu. Kas rakstniekam pēckara ziemā, kad viņš bija tālu no mājām un tālu no teātriem, lika radīt kostīmu lugu par siržu laužēju un mīlnieku Kazanovu? Var

* Karogs. — 1994. — Nr. 5. — 197. lpp.

būt, ka, tieši strādādams pie šīs lugas, A. Eglītis guva iespēju kļiedēt ilgas pēc mājām, pēc teātra, kurā nopland kavalieru apmetņi un smaržo pēc grima? Turklāt šādu lugu A. Eglītis dzimtenē jau reiz bija iesācis, domādams par iespējamu iestudējumu Nacionālajā teātrī. Tā aizgāja bojā, taču ieceri gribējās realizēt. Un sirdī krita tāds kā nemiera velniņš: Dailes teātrī vēl neredzētus panākumus bija piedzīvojusi M. Ziverta komēdija "Minhauzena precības". Ja šādu lugu spēj uzrakstīt amata brālis Ziverts, kāpēc Eglītis lai būtu sliktāks? Ja M. Ziverts rakstīja par Minhauzenu, tad A. Eglītis par citu dēkaini – Kazanovu! Bija arī kāds pavediens, kas saistīja Kazanovu ar A. Eglīša likteni: abi viņi zaudējuši dzimteni, abi atrodas trimdā. Lugā rakstnieks izveidoja šādu ainu: Kazanova, nospēlējis kārtis visu, kas pie dvēseles, pat savas bikses, ierodas Jelgavā ar vienu zelta dukātu kabatā, apmetas viesnīcā "Zelta Lauva" un viesnīcas kalpotājai Annai par pasniegto kafijas tasi samaksā ar savu vienīgo dukātu. Klātesošie apbrīno viņa devību, bet Anna ierauga to, kas paslēpts citu acīm:

A n n a. Arī klaidonim reiz der izgulēties mīkstā gultā.

K a z a n o v a. Klaidonim? Tu palīdzi klaidoņiem?

A n n a. Jūs esat svešumā... kavalier.*

1946. gada ziemā, tūlī pēc Ziemassvētkiem luga bija gatava, A. Eglītis to nosūtīja uz Mērbeku O. Uršteina, pavadvēstulē rakstīdams: "Nosūtu Jums savu skatuves gabaliņu, par kuru jau tiku minējis iepriekšējā vēstulē. Izlasiet gabalu dziļā slepenībā un tikai tad, ja Jums noteikti liekas, ka to kaut cik var elpināt skatuves gaisotnē un ka tam nepiemīt arī citas maitātājas iedirbes, dodiet to lasīt kādam retam citam, iepriekš ņemot stingru klusēšanas solījumu. Pieredzēt izrādi šoreiz ir vēl mazākas izredzes nekā augšminētajiem "Cilvēkiem".***

Šoreiz, paldies Dievam, A. Eglītis bija aļojies, O. Uršteina luga patika, režisoram Jānim Zariņam un bijušajam Nacionālā teātra dramaturgam Jūlijam Rozem arī. Pašam autoram gan prāts bija tāds nemierīgs – vai tikai skatītājiem un vērtētājiem neliksies, ka "Kazanovas mētelis" līdzinās "Minhauzena precībām"? Savas bažas rakstnieks paudis 1947. g. 22. janvārī rakstītā vēstulē: "Par līdzību ar Minhauzenu .. pārāk neskumstu, jo līdzība ir tikai ārīga: tas pats laikmets, tā laika populārā dēkainība un baroni. Ja es būtu rakstījis par Nameju, tad, saprotams, man pārņemtu līdzību ar Akuratera "Viesturu".

Jau manas literārās darbības sākumā man bija skaidrs, ka reiz es kaut ko rakstīšu par Kazanovu, kas man patika ne tik daudz sabalansētās erotikas,

* *Eglītis A. Lugas.* – R., 1990. – 188. lpp.

** *Karogs.* – 1994. – Nr. 5. – 198. lpp.

kā viņa dzīves filozofijas un dinamiskās uztveres dēļ. Tieši ludziņu sāku rakstīt pa "Purna tiesas" iestudēšanas laiku Rīgā. Puslīdz izstrādātais, bet nepārakstītais manuskripts palika tur. Atjaunoju un pārtaisīju Berlīnē, tur atkal tas sadega. Domāju, ka nekāda lielā vaina no tam necēlās, jo abi varianti bija vēl sliktāki par šo."^{*}

Šajā vēstulē A. Eglītis plaši raksturo savu Kazanovu, turklāt labi redzams, ka rakstnieks izstudējis vēstures avotus, viņš labi pazina vēsturisko Kazanovu, zināja visu par viņa izskatu, manierēm, īpašībām, arī vājībām, dramatisks pilnībā pārvaldīja vēstures vielu un tālab lugā spējis panākt īpašu atbilstības un viegluma izjūtu. Daži A. Eglīša vērojumi un atzinumi: "Kazanovas filozofijas pamats ir: pasaulē ir divējādi ļaudis: muļķie un gudrie, pie kam gudrajiem ir tieši pienākums izmantot muļķos, tāpat kā apķērīgākais cilvēks izmanto dumjo vērši vai zirgu. Kazanova ir bijis apgaismots vīrs, liels mākslu draugs ar teicamu gaumi. Draugojas un ilgi sarakstās ar Voltēru, pie kam veco dažu labu reizi ar asprātībām piespiež pie sienas. [...] Ar sievietēm rīkojas parasti ātri un mērķtiecīgi, bet nekad nelieto ne varu, ne draudus. Epizode ar Klāru veidota pēc kādas Parīzes dēkas. Neatsakās arī no "garīgām" attiecībām, korespondē, disputē, uztur draudzību mēnešiem un pat gadiem, nemaz nemēģinādamš miesīgi uzplīties [...].

No Sansusī Kazanova dodas caur Dancigu un Karalaučiem, kur nospēlējas tīrs, uz Jelgavu, kurā iebrauc ar vienu dukātu kabatā. To viņš iedod Kaizerlinku mājās skaistai polietei, kas viņu apkalpo pie galda. Šis žests vai, pareizākā, vaicste sagādā viņam ielūgumu lielās viesībās. Viņš it kā negrib drēbju trūkuma dēļ iet, bet viņam uzplijas auglotājs un tā viss nokārtojas. Viņš piekļūst arī pie Bīrona un izspiež labu zumiņu. Pēc tam aizbrauc caur Rīgu, kur nodzīvo vairāk par mēnesi, uz Pēterpili. Rīgā viņam ir 40 gadu, bet izskatās jaunāks un vispār ļoti labi."^{**}

A. Eglītis stāsta par Kazanovu kā par labu paziņu, vēsturiskais dēkainis bija jau kļuvis par viņa paša radītu tēlu, un, kā tas uzsvērts iepriekšējā vēstulē, A. Eglītim īpaši imponēja Kazanovas aktīvais gars. Ar tādām izdarībām izcēlās arī pirmo A. Eglīša lugu – "Kosma konfirmācija" un "Par purna tiesu" varoņi Ģirts Kaužēns, Bricis Ķēvietis un Brempelis. Rakstnieks bija pārliecināts, ka dinamiskajā laikmetā nevar sēdēt ar rokām klēpī. Jādarbojas!

Arī vēl pēc manuskripta nosūtīšanas A. Eglītis darbu pie pabeigtās lugas nepārtrauca un pacietīgi uzklausi režisora O. Uršteina ieteikumus un ierosinājumus. Vēstulē 1947. g. 20. martā: "Kā jau ziniet, režisoru norādījumiem es

* Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 199. lpp.

** Turpat, 201.–202. lpp.

klausu pilnīgi akli un to vēlējumiem izdabāju, kā vien mācēdams. Esmu visu laiku bez mitas pārlicis, kā varētu Jūs apmierināt, bet diemžēl mans lielais domu kalns dzemdējis tikai pavisam mazu peli. Arī laiks nekaunīgi ātri pāiet, bet es nespēju likt savai nabaga galvai strādāt ātrāk, nekā tā var. Tā jau man ir. Es nerakstu lēni, bet tikai – man vajaga skaidri zināt, ko. Un šī skaidrība man nāk tikai ar gaužām ilgu laiku.”*

Tikām Mērbekā ritēja mēģinājumi, un O. Uršteins laikrakstā "Nedēļas Apskats" ievietoja apceri par A. Eglīša jauno lugu un uzaicināja autoru uz pirmizrādi. Uz to rakstnieks 1947. g. 22. maijā atbildēja: "Pateicos par Jūsu savlaicīgo aicinājumu. Esmu cieši nolēmis apmeklēt kādu izrādi, jo klusībā ceru, ka tādas notiks vairākas, bet uz pirmizrādi laikam nevarēšu tikt. [...] No manas prusaku šķirbas ir diezgan grūti izkacēties ārā, un franči savu papīra priekškarīņu sargā diezgan nikni. Slikti ir – gudreļi jau apgalvo, ka katrai lugai esot tikai viena izrāde – pirmizrāde. [...] Ja nu man neizdosies aizkulties līdz visu apskaustajam, laimīgajam, saticīgajam un paēdušajam Mērbekas ciemam, tad ceru, ka Jūs man atlaidīsīt kādu vēsti par izrādes norisi vai arī aprakstu par dumpi, kas to izjaucis.”**

Dramatiķis vēl nebija aizmirsis nelāgo starpgadījumu ar lugas "Labāki cilvēki" izbrāķēšanu. Kā var spriest no 1947. g. 26. jūnijā rakstītās vēstules, A. Eglītis lugas "Kazanovas mētelis" pirmizrādē nav varējis ierasties franču varas iestāžu stingrības dēļ: "Jūs redzat, kā man iet! Es netieku no sava prusaku cauruma ārā. Nezinu kāpēc, bet franči kļuvuši atļauju došanā pagalam stingri un manu lūgumu noraidīja. .. Braukt "uz tumšo" tomēr ir bīstami.”***

Izrādei bija lieli panākumi, un 1948. g. februārī "Kazanovas mētelis" uz skatuves "noplanda" jau piecdesmito reizi, par ko A. Eglītis iepriecināts rakstīja: "Saņēmu Tavu vēstuli, kurā Tu paziņo patīkamo vēsti, ka Kazanovas mētelītis paplavinājies jau 50. reizi, kas vienam nabaga iesācējam rakstniekam iegrāmatojams kā visnotaļ teicams sasniegums, jo, ludziņu Tev nosūtīdams, vairāk par kādām 10–15 izrādēm necerēju piedzīvot.”****

Cilvēki bija noguruši no grūtībām, trūkuma un bēgļu nometņu dzīves pelēcības, viņi bija izslāpuši pēc svētdienas, garīga uzmundrinājuma, un šo cilvēku dvēseles izsalkumu jūtīgi bija uztvēris A. Eglītis, grūtā brīdī pie saviem skatītājiem sūtīdams Kazanovu plandošā apmetnī.

* Karogs. – 1994. – Nr. 5. – 209. lpp.

** Turpat, 212.–213. lpp.

*** Turpat, 213. lpp.

**** Anšlava Eglīša vēstules Osvaldam Uršteinam // Karogs. – 1994. – Nr. 6. – 204. lpp.

"Kazanovas mētelis"
Dailes teātrī
1989. g. Kazanova –
H. Liepiņš

"Kazanovas mētelis" ir viena no spilgtākajām latviešu kostīmu lugām, tā ir klasiskas komēdijas mūsdienīga versija. Skatoties "Kazanovas mēteli", rodas sajūta, it kā mūsu acu priekšā risinātos senas klasiskas komēdijas notikumi, tikai varoņu domu gaita un izjūtu pasaule ir pavisam mūsdienīga. A. Eglītis ar šo komēdiju godam nostājās līdzās savam amata brālim M. Zīvertam – Minhauzenam nu blakus atradās kavalieris Kazanova. Abi dēkaiņi, abi siržu laužēji un abi – ar ļoti jūtīgām sirdīm.

"Kazanovas mētelis"
 Dailes teātri
 1989. g. Brīvkundze
 Ģedrūte Sofija fon
 Korfa –
 M. Klētniece

Kazanova turpināja A. Egliša iepriekšējo, vēl dzimtenē rakstīto lugu "Kosma konfirmācija" un "Par purna tiesu" varoņu Ģirta Kaužēna un Brempēja rakstura līniju. Arī Kazanova ir spēlmanis, arī viņš alkst riska un uzvaru un komēdijas gaitā rāda savu pārgalvīgo spēli. Ieradies Jelgavā, Kazanova liek Kurzemes hercoga galminiekiem noticēt, ka ir bagāts augstmanis. Kazanovu laipni uzņem brīvkundzes fon Korfā namā un pēc tam arī pašā hercoga galmā, jo viņš ir neparasts, ap viņu vijas leģendas aura. Ap viņu tinas hercoga atvases, sievas

un līgavas, un viņas, protams, samīlas Kazanovā. Lai novāktu bīstamo sāncensi pie malas, augstmaņi sagūsta Kazanovu un iesloga viesnīcas pagrabā, taču viņš nebēdā, jo ir pārliecināts, ka "... dzīve elpo kā sievietes krūtīs: augšup, lejup, augšup, lejup. Ja patlaban esam nolaidušies lejā, tad jau nākošais elpas vilciens mūs var pacelt pašā galotnē."*

Un tiešām Kazanova nokļūst atkal galmā, ar vienu rāvienu top bagāts. Nu varētu dzīvot zaļi, mīlēt augstmaņu sievas, līgavas un meitas, taču A. Eglīša Kazanova ir citāds, viņš nav radīts ērtai dzīvei, viņu vilina dēka, viņš nespēj palikt ne galmā, ne kļūt par viesnīcnieku un aprūpēt ciemiņus, viņš alkst citas dzīves: "Man vajag maiņas, sekmju un uzvaru kā dienīšķīgas maizes. [...] Bet – vai var upe pēkšņi kļūt par diķi? Vai var meža putns apmesties vīstū kūti un sākt perēt cāļus?"** Tālab liek piebraukt zirgus un dodas prom, atstādams arī Annu, kuru patiesi iemīlojis. Viņš aicina Annu sev līdzīgu pasaules klaidā, uzburdams aizrautīgu nākotnes ainu: "Mēs sakulsim putās visu pasauli kā krējuma ķēniņus! Mēs smiesimies par varenajiem, izjokosim viltīgos un liksim zvērēt neticīgajiem. Mēs atslēgsim visas prieku durvis, uzlauzīsim visas baudu slēptuves, atminēsim visus laimes noslēpumus. Tu ar savu skaistumu un asajām acīm, es ar savu pieredzi un laimi! Mūsu mūži zibēs kā mirdzošas komētas cauri zemēm un pāri laikam."***

Brīnīšķā un smalkjūtīgā Anna nespēj Kazanovam sekot, viņai ir sava vieta un savs pienākums, un Kazanova aizbrauc viens. "Kazanovas mētelis" ir romantiskākā no A. Eglīša lugām; savos pirmajos darbos viņš parādījās vairāk kā ierindas smējējs, šajā lugā viņš atļāvis ierunāties arī savai sirdsbalsij, un dēkainim Kazanovam dramaturgs devis divas īstas sapratējas – viesnīcas apkalpotāju Annu un lepno brīvkundzi Ģedrūti fon Korfu. Arī viņa jaunībā bijusi tāds pats nemiera putns kā Kazanova, arī viņa mīlējusi, bijusi laimīga, bet tad nācies savu sirdi sakalt važās. Viņas laime – tās ir atmiņas par vakardienu, bet otra sirdī brīvkundze prot un spēj ieklausīties.

Kazanovas personība suģestē arī viņa sabiedroto, Tērbatas universitātes matemātiķi, skaitļu mācībās iegrimušo Lambertu, kuru liktenis savedis kopā ar Kazanovu. Desmitiem reižu vārdos Lamberts nolād to brīdi, kad viņi sastapušies, jo Lambertam nākas būt gan Kazanovas pavadonis, gan kalpam un piedalīties vistrakākajās avantūrās, taču Kazanovu pamest Lamberts nespēj, jo viņu neatvairāmi saista dēkainā personība.

Komēdijā "Kazanovas mētelis" ir vienkāršs un skaidrs pretspēku izvietojums: centrā te ir brīvais pasaules staigulis Kazanova, kam nav nekā ko

* *Eglītis A. Lugas*, 180. lpp.

** *Turpat*, 233. lpp.

*** *Turpat*.

zaudēt, un pretstatā smalkais, ārišķais galms ar intrigām, liekulību un garlaicību. Kazanovas ienākšana šajā vidē nedaudz atgādina Tota ierašanos ellē J. Raiņa lugā "Spēlēju, dancoju" – arī Tots izrauj no miegainības garlaicībā dirnošos elles iemītniekus.

A. Eglītis, paša vārdiem runājot, bija "iesparojies vēsturiskajā tematikā" un pēc "Kazanovas mēteļa" spožās pirmizrādes Mērbekas teātrī juta aicinājumu iecerēt jaunu lugu. Apmēram pēc pusgada vēstulē O. Uršteinam 1948. g. 13. janvārī A. Eglītis it kā starp citu ieminējies: "Tu laipni apjautājies arī par maniem ludzniecības darbiem. Patiesi, es vingrinājos ap kaut ko, bet, sajēmis Tavu jauko 22.12.47. Ziemassvētku apsveikumu, kurā blakus Tev īpatnējai laipnai asprātībai vīdēja arī pasaules sāpes un necere, noliku atkal darbu pie malas. Ne jau lai pavisam atmestu, bet kā pagaidām nesteidzamu. Tāļu gan nebiju ticis. Biju iecerējis šoreiz tikai trīsaini, no kurām divas bija uzņemtas. Saņēmis Tavu 6.1. vēstuli, vilku atkal manuskriptu gaismā, bet pārlasot redzu, ka arī tās divas ainas maz derīgas un labojamas."*

Šajā vēstulē vēl ne vārda par to, kā jaunā luga varētu saukties, taču vēstules uzrunas forma tāda divaina: "Mio Caro Meser Osvaldo!" Acimredzot domās A. Eglītis dzīvojis jau pašuzceltajā pasaulē, un tur visapkārt bija itāliešu hercogi un hercogienes un daiļo mākslu kalpi, un pabeigtā luga iesāksies ar vārdiem: "Meser Bruto, valsts darīšanas mani aizkavēs Piačencā un Kremonā vismaz nedēļu." Bet 1948. gada janvārī šīs lugas vēl nebija, veidojās tikai tās iecere, taču O. Uršteins autoru visādi atbalstīja, tālab A. Eglītis, pabeidzis aizsāktās lugas pirmo variantu, nosūtīja to O. Uršteinam, lai uzklausītu viņa bargo un taisnīgo tiesu. Saņēmis režisora padomus un iebildes, lugas autors atbildēja: "Pa šo laiku, kamēr gabals pie Tevis, ir arī viena otra ideja ienākusi prātā. Tā kā lugas skelets vai zarna ir, to pat Tu atzīsti par kaut cik lietojamo, tad vajadzētu pa mēnesi varēt kaut ko sastīķēt, bet, saprotams, pilnīgi zvērēt es to nevaru."**

Aizsāktās lugas varonis atkal ir ievērojama personība – izcilais renesanses mākslinieks Leonardo da Vinči, lugā saukts par Lionardo. Tēlota kāda epizode no viņa jaunības gadu dzīves.

Savas lugas A. Eglītis rakstījis par cilvēkiem, kurus labi pazina un labi saprata. Var jautāt, vai rakstnieks kādreiz bija sastapis Džakomo Kazanovu un kur nu vēl dievināto Leonardo! Taču, lai cik paradoksāli tas izklausītos, jāteic, ka A. Eglītis viņus tiešām pazina. Viņš bija sīki izpētījis Džakomo Kazanovas biogrāfiju, viņš zināja, kā lielais siržu laužējs izskatījies, kā gērbies, ko mīlējis

* Karogs. – 1994. – Nr. 6. – 201. lpp.

** Turpat, 203. lpp.

un kādus vīnus cienījīs. Bet pats galvenais – rakstnieku saistīja aktīvie, dinamiskie raksturi, kādus viņš arī dzīvē nereti bija sastapis. Un lugā "Galma gleznotājs" varēja pievērsties personībai, kuras mākslu viņš bija iepazinis studiju gados Mākslas akadēmijā. Tāpēc Tailfingenē A. Eglītīm nepavisam nevajadzēja meklēt mākslas vēstures foliantus (kur gan tos ņemt klusajā švābu ciematā!), lai rastu materiālu lugai, rakstnieks šo tēlu pazina, viņš dzīvoja ar to kopā, nēsāja sevī. Rakstnieks domās bija pārcēlies uz citu laikmetu – uz 15. gadsimtu, un hercoga Lodoviko galmā viņš grasījās ievest jaunu gleznotāju – Lionardo. Tikai – kā lugu uzbūvēt? "Ar krāsnieku jaunludziņu man veicies daudz mērenāk nekā cerēts," – tā A. Eglītis rakstīja 1948. g. 24. februārī. "Neesmu tomēr atradis skaidrību svarīgos ludzniecības jautājumos, proti, kā pastiprināt iedirbi starp galveno mīlnieku pāri Lionardo – Beatriči. [...] Sāku pat šaubīties, vai šī pārpratuma ideja maz ir tik teicama."*

A. Eglītis bija iecerējis vīt dubultu pārpratumu režģi. Hercoga Lodoviko galmā viņš liek ierasties gleznotājam Lionardo. Lodoviko dzīvesbiedre Beatriče kopš agras jaunības nes sevī rūgtumu pret Lionardo: viņa bijusi vēl bīkļa pusaudze, kad pirms deviņiem gadiem pirmo reizi grasījies pozēt tolaik jaunajam gleznotājam. Viņa ietēpusies savā skaistākajā ģērbā, bet mākslinieks, uz viņu pat nepaskatījies, no galma aizbraucis. Šo rūgtumu Beatriče nes sirdī līdz brīdim, kad Lionardo atkal ienāk pilī, no jauna uzbango mīlestība, bet nu viņa taču ir hercoga Lodoviko laulātā draudzene! Lai komēdijā būtu vairāk pārpratumu, A. Eglītis liek kungam un kalpam samainīties lomām – Lionardo uzdodas par mācekli Frančesko. Tā veidojas sarežģījumu režģa otra kārtā.

Pie komēdijas A. Eglītis strādāja ar patiesu aizrautību, viņam bija tuvi renesanses cilvēki un mākslas pasaule. Tiesa, pa brīdim viņu nodarbinājis jautājums: "... vai man maz pieklājas tā brāzties ārā katru gadu ar jaunlugu kā lielam dramatiķim; katram jau jāzin sava vieta." (1948. g. 24. febr.)**

Un tomēr rakstnieks neatlaidīgi un cītīgi turpināja aizsākto darbu, "Galma gleznotājs" nebija pēkšņs un remdens viendienas uzplaiksnījums, tas bija ilgstošu pūliņu rezultāts. No Mērbekas pie A. Eglīša ceļoja O. Uršteina vēstules, režisors gaidīja lugu! A. Eglītis, vainīgs juzdamies, taisnojās: "Ja jau ar labo gribu vien pietiktu, tad luga sen būtu gatava. Pie tam kur tad sīkpadare – tās "replikas", kuras Tu vēlies. Kad vajadzīgs, tad tās nenāk galvā ne trakas." (1948. g. 4. martā.)***

* Karogs. – 1994. – Nr. 6. – 204. lpp.

** Turpat, 205. lpp.

*** Turpat.

Beidzot jūnija sākumā dramatiķis iepriecināts varēja rakstīt: "Sveicināts, Messer Frančesko! Beidzot nosūtu Tev savu sāpju bērnu, kā jau solījos, – jūnija pirmajos datumos. Sauc nu mani atkal par brāli. Manuprāt, luga ir tādā stāvoklī, ka to vajadzētu 6 mēnešus papūdet un tad paraudzīties, kas iznācis un kas labojams, resp., ja vērts vispār labot. Esmu visu pēdējo laiku ar to noņēmis un nesamanu vairs nedz rīta, nedz vakara. Lamāt savu sviedru augli pats vairāk nelamāšu, to tagad dari Tu. Kā jau zini, es allaž esmu labot priecīgs." (1948. g. 8. jūn.)*

Pagāja nedēļa, pagāja divas, drīz apkārt jau mēnesis, bet no O. Uršteina nebija atbildes! Dramaturgs kļuva nemierīgs un 1. jūlijā sūtīja uz Mērbeku karti, lūdzot O. Uršteinu neskopoties "… ar 12 vācu feniņiem un atlaid depešu, vai vispār esi manu sūtījumu .. saņēmis?".**

Sūtījums bija saņemts, taču tā liktenis izrādījās vairāk nekā divains: Mērbekas teātra valdes locekļi sanākuši kopā un lugu, pie kuras A. Eglītis ar tādu mīlestību un pacilātību gandrīz gadu bija strādājis, noraidījuši! Rakstnieks tikko kā pastkastītē bija iemetis O. Uršteinam adresētu atklātņi, kad saņēma no režisora vēstuli ar bargās rātes spriedumu. Tas bija līdzīgs aukstai dušai. Un tomēr A. Eglītis saglabāja aukstasinību un eleganci: "Sveicināts, Messer Stage-Menager! Augstās rātes spriedums, kā jau zināsi, mani nepārsteidza, augšminētos iebildumus jau es laikam pats Tev tiku atzīmējis manuskripta pavadvēstulē; […] kas attiecas uz pašu lugu, tad to nebūt neuzlūkoju par izdevušos. […]

Uz Libeku lugu tomēr nesūti un vispār nevienam tālāk vairs nerādi. Manuscriptu vari paturēt. Eslingenes teātrim es to pagaidām nedošu."***

Vēstulē nekādu vaimanu vai aizvainojuma, tikai tās beigās A. Eglītis ar rūgtumu piemetinājis: "Interesanti, ka neviena no tām lomām, ko esmu rakstījis noteiktam aktierim, nav nonākušas īstās rokās: Ķēvieti (Kosma simfonija) es rakstīju Osim, Brempeli – Dimiteram, Frančesko – Tev." (1948. g. 2. jūl.)****

Luga – un to noteikti gribas dēvēt par vienu no jaukākajām latviešu komēdijām – nonāca, kā jau to varēja domāt, otrajā tolaik profesionālajā latviešu teātrī Vācijā – Eslingenē. Pirmizrāde notika 1948. gadā. Uz to ieradās arī autors, bet: "Savā laikā man neveicās iekļūt "Galma gleznotāja" pirmizrādē Eslingenē. Ielaidēji mani nepazīna un mani stāstiem neticēja. Vietas jau bija rezervētas, bet biļetes nebija. Nemaz neatceros, kā pēdīgi iekļuvām. Laikam pa aktieru ieeju – "pakaļdurvīm".*****

* Karogs. – 1994. – Nr. 6. – 209. lpp.

** Turpat.

*** Turpat, 210. lpp.

**** Turpat, 210.–211. lpp.

***** *Eglītis A. Vēstules Viktoram Hausmanim*//Karogs. – 1993. – Nr. 12. – 197. lpp.

Anšlavam Eglītim izrāde patika, skatītājiem arī.

Komēdiju "Galma gleznotājs" A. Eglītis dēvējis par "masku spēli", tā atgādina klasisku pārpratumu komēdiju. Tajā nav izteikta viena varoņa, kaut arī centrā ir pēc Leonardo da Vinči vaibstiem zīmēts gleznotāja Lionardo tēls, bet darbība risinās 15. gadsimtā Lombardijas hercoga Lodoviko galmā. Vienā svaru kausā te likts galms ar intrigām un meliem, otrā – brīvā mākslas pasaule, ko pārstāv Lionardo un viņa māceklis Frančesko.

Hercogs Lodoviko uz nedēļu atstāj Lombardiju, bet tieši tad galmā gaida ierodamies jaunu gleznotāju Lionardo, kas pieņemts vecmodīgā Graciadio vietā. Hercogiene Beatriče, aizvainojuma pārņemta, pavēl padotajiem jauno galma gleznotāju sagaidīt pēc iespējas nelaipni, un šādā situācijā, kā tas nereti klasiskajās komēdijās atgadās, notiek dubulta samainīšanās ar lomām: kungi uzdodas par kalpiem, bet kalpi – par kungiem. Lionardo lūdz savu mācekli Frančesko tēlot galma gleznotāju, savukārt Beatriče par savu aizstājēju norīko vienu no galma dāmām – Fioru. Šīs maiņas rezultātā māceklis, protams, iemīlas galma dāmā, taču dramatiķis pārpratuma kamolu savij vēl pamatīgāk un tieši tajās dienās Lombardijas galmā liek ierasties Frančesko tēvam Baldasarem ar dēla līgavu Licisku, ar ko puika saderināts, tikko viņš nācis pasaulē. Taču – uz labu vai ļaunu – Baldasare pats ieskatījies Liciskā, un nu Frančesko visžēlīgi dod tēvam svētību stāties jaunā laulībā.

Sarežģīti veidojas Lionardo un Beatričes attiecības. Ieraugot Lionardo, senās jūtas Beatričē uzplaiksnī atkal, bet viņa taču ir precēta sieva un vēl 15. gadsimtā. Ko darīt! "Cietsirdīga ir pati dzīve. Tā sadala savas dāvanas netaisni. Hercogam ir viņa valsts. Jums ir jūsu māksla. Bet kas paliek man?"* Ar šādu smeldzīgu Beatričes atziņu pārpratumiem bagātā komēdija izskan minorīgā noskaņā. Diezgan neparasti – komēdija bez gaidāmajām laimīgām beigām. Šai komēdijā mutuļo vispārgalvīgākie pārpratumi, viena asprātīga situācija nomaina otru, bet visam pāri klājas pārdomas par īstām un šķietamām vērtībām. Un viegla sāpe par laimi, kam varoņi pagājuši garām.

Komēdija "Galma gleznotājs" būvēta ar arhitektonisku precizitāti, ievērojot zināmu simetriju, un to vada divu pāru attiecību mezglojums. Tā ir viena no neparastākajām un skaistākajām komēdijām latviešu dramaturģijā.

Klāt bija jauns pārmaiņu laiks, sākās trimdinieku izceļošana uz pastāvīgām mītnes zemēm. Arī Anšlavs un Veronika Eglīši atstāja Tailfingeni, vispirms pārcēlās uz pārvietoto personu nometni Pfulingenē, pēc tam dzīvoja Gronas nometnē pie Brēmenes, līdz beidzot ar kuģi devās pāri okeānam uz Jauno zemi. "Vācijā mums būtu vieglāk eksistēt nekā jebkur citur. Tomēr mēs

* Eglītis A. Lugas, 302. lpp.

"Galma gleznotājs"
Eslingenes Latviešu
teātrī 1948. g.
Lodoviko –
V. Streips

ne brīdi nešaubījāties, ka jābrauc tālāk. Nepatika varmācīgās Krievijas iespaids, kas tagad bija iesniedzies tik dziļi Eiropā. Bez tam – katrā cilvēkā iemīt zināms dēķu gars. Bija dota vienreizēja iespēja ceļot tālāk pasaulē, un, ja īstenās mājas zaudētas, tādām aicinājumam grūti pretoties. [...] Bet pēc pieciem Vācijā nodzīvotiem gadiem bija kļuvis skaidrs, ja vispār kaut kur pārcelties, tad tikai uz Savienotajām Valstīm,** tā par izceļošanas iemesliem vēlāk rakstīja A. Eglītis.

* *Eglītis A.* Lielais mēmais, 130. lpp.

"Galma gleznotājs"
Eslingenes Latviešu
teātrī 1948. g.
Beatriče –
E. Tauriņa

Amerikā nokļuvis, rakstnieks ar kundzi neilgu laiku dzīvoja īrētā istabā vienā no Ņujorkas rajoniem – Bruklinā, bet tad pārcēlās uz kontinenta otru malu un apmetās Oregonas štata Seilemas pilsētā. Arī Oregonā A. Eglītis uz ilgu dzīvi nenoenkurojās un devās tālāk uz dienvidiem – uz saulaino Kaliforniju, kur vienā no Losandželosas pavadonpilsētām – Pasifika Palisādēs pavadīja visus pārējos mūža gadus. Sākumā viņš strādāja par krāsotāju, tad krāvēju kādā preču namā, viņš bija palīgstrādnieks universitātes grāmatu veikalā, līdz palika vienīgi pie rakstniecības – par viņa iztikas avotu kļuva žurnālistika un literārais darbs. Rakstniekam pastāvīgi nācās domāt par to, kā izdzīvot, tālab vajadzēja daudz un neatlaidīgi strādāt.

"Galma gleznotājs"
 Dailes teātrī 1991. g.
 Lionardo –
 J. Paukštello,
 Beatriče –
 K. Pasternaka

Atkal, tāpat kā Tailfingenē, A. Eglītis bija šķirts no teātra, taču atkal pie viņa ceļoja O. Uršteina uzmundrinošās vēstules ar aicinājumiem rakstīt lugas: tās gaidīja Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas un vēlāk – Vašingtonas ansamblis. 1952. g. 19. decembrī rakstnieks O. Uršteins atbildējis: "Tu mani mudini uz ludzniecību. [...] kaut arī nesamērīgi ar manām mazajām spējām, sirds allaž alkst sarakstīt kaut ko izrādāmu – esmu allaž bijis spiests, naudas raīžu novārdzināts, rakstīt prastu prozu un nevis pacilāties skatuvniecības duj- un trejsarunās."*

* Anšlavs Eglītis raksta Osvaldam Uršteinsam//Māksla. – 1994. – Nr. 9/10. – 70. lpp.

"Galma gleznotājs"
Dailes teātrī 1991. g.
Priekšplānā:
Frančesko –
G. Āboliņš,
Lionardo –
J. Paukštello

Ar lugu rakstīšanu bagāts kļūt nevarēja, nebija iespējams rakstīt lugas tāpat vien, sava prieka pēc, tālab lielākais vairums ASV sarakstīto A. Eglīša lugu tapušas pēc teātra darbinieku ierosinājuma un domātas izrādīšanai konkrētā teātrī. To rakstnieks īpaši uzsvēris vēstulē Melburnas teātriniekam, rakstīdams: "No tiri praktiskā viedokļa tomēr der ievērot lugas izrādīšanas iespējas. Daudzinātais Latvijas laika režisors Jānis Muncis trimdā sarakstīja veselu liellugu ciklu "Atdzimšana" ar daudz personām un varenim masu skatiem. Mūsu apstākļos pat dziesmu svētkos neko tamlīdzīgu nav iespējams inscenēt. Arī vienam otram no mūsu jaunajiem drāmatiķiem ir grūti izrādāmas lugas ar lepnām senču pilīm, karavīru bariem un "tautu". To visu pienācīgi izrādīt var tikai liels profesionāls teātris."*

Viena no pirmajām lugām, ko A. Eglītis sacerēja pēc izceļošanas uz ASV, bija drāma "Sandra" – no citām viņa lugām atšķirīgs darbs. 1955. gadā to izrādīja Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansamblis. Tā ir divu cilvēku luga, tajā darbojas Sandra un Valters un tikai dažviet ieskanas radio diktora balss. Pēc vairākiem gadiem A. Eglītis uzrakstīja vēl vienu lugu divām personām – "Māris un Baiba".

"Sandrā" autors atgriezies nesenā pagātnē, lugas darbība norit Berlīnē 50. gados. Šajā reizē rakstnieks stāsta par notikumiem, kam pats nav līdzī dzīvojis. Drāmu "Sandra" var uzskatīt par psiholoģisku detektīvu, kurā rit patiesības noskaidrošanas process. Valters un Sandra strādā pretizlūkošanas dienestā, un Valteru varētu dēvēt par spiegu. Tas ir laiks, kad Vācija vēl bija

* Eglītis A. Esejas, II. – ASV, 1991. – 289. lpp.

sadalīta zonās, tādas pastāvēja arī Berlīnē, un kādreizējie sabiedrotie vāca slepenu informāciju par pretējo pusi.

Lugas gaitā pamazām uzzinām par notikumiem, kas risinājušies aiz skatuves; tiešajā darbībā mainās un variējas Valtera un Sandras attiecības.

Intrigu savij ziņa par kāda krievu pretizlūkošanas dienesta darbinieka, Sandras kādreizējā paziņas Stefaneka noslepkavošanu, un par būtiski nozīmīgu informācijas avotu lugā kalpo radio informatora balss. Tālāk pēc detektīvlugu tradīcijas seko atbildes meklēšana – kas nogalinājis Stefaneku. Dažādas versijas izklāsta radio ziņu dienests, vienu brīdi aizdomas krīt uz Valteru, un viņš visiem spēkiem, pat izmisīgi cenšas pierādīt savu nevainību, līdz Stefaneka nonāvēšanā atzīstas Sandra. Taču viņas atzīšanās slogs ir vēl krietni smagāks: viņa bijusi Stefaneka sakarniece un ziņu piensesēja, būdama izlūkdienesta darbiniece, viņa slepeno informāciju piegādājusi ienaidnieka pusei, par to preti saņemdamā vēstules no sava Latvijā palikušā tēva. Pēc tēva nāves Sandra gribējusi ziņu piensesējas gaitas pārtraukt, tāpēc tad, kad Stefaneks grasījies paziņot Valteram par Sandras nodevību, viņa Stefaneku nošāvusi.

Uzzinājis šo patiesību, Valters gatavs kopā ar Sandru doties prom no Berlīnes, taču Sandra pati spriež sev bargu tiesu, aiz skatuves nošaujoties.

Drāma "Sandra" atrodas uz robežas starp Vācijā pavadītajiem gadiem un jauno darba cēlienu Amerikā, šī ir luga, kurā rakstnieks konstruē sarežģītu sižetu pēc detektīvžanra likumībām, ņemot talkā slepkavību, izmeklēšanas procesu, pašnāvību. Lai gan lugā darbojas tikai divas personas, noturēt dramatisko spriedzi A. Eglītis izdevies.

Vairākas no savām lugām A. Eglītis veltījis O. Uršteina vadītajiem Ņujorkas un Vašingtonas ansambliem, tās bija "Omartija kundze", "Jolanta Durbe" un "Bezkaunīgie veči". Kā to liecina divu lugu virsraksti, tajās izmantoti tāda paša nosaukuma romānu motīvi, bet luga "Jolanta Durbe" radīta uz romāna "Malahīta dievs" pamata. Šajā ziņā A. Eglītis iestaigājis latviešu dramaturģijā pavisam īpatu ceļu. Nereti uz latviešu skatuvēm redzēti prozas darbu dramatizējumi. Taču A. Eglītis neveidoja dramatizējumus vai skatuves kompozīcijas, viņš, izmantojot romānu atsevišķus motīvus un tēlus, radīja pilnīgi patstāvīgas, jaunas mākslinieciskas struktūras – lugas. No vienas puses, viņš variēja jau reiz atrastos sižetus un motīvus, no otras, – tie ieguva pilnīgi jaunu, oriģinālu skanējumu. It sevišķi tas attiecas uz lugām "Lūdzu ienāciet, ser!" un "Pēc kaut kā cēla, nezināma".

Lugai "Lūdzu ienāciet, ser!" no sižetiski paraibā un notikumiem piesātinātā romāna "Cilvēks mežā" A. Eglītis paņēmis tikai četras personas: rakstnieku Roderiku Turaidu un viņa sievu Pērsi, kladoni Danci Basenieku un viņa sievu

Jadvigu un izmantojis tikai vienu romānā tēloto epizodi. Vēlā vakara stundā Roderika mājā iemaldās Dancis, Pērses kādreizējais pielūdzējs, un stāsta par savu vientulību un neveiksmīgo laulības dzīvi. Lugas centrālajā ainā rakstnieka mitekļi jātnieces apgērbā, nervozi sizdama steku pie zābaka stulma, iebražas arī Danča sieva Jadviga. Rezultātā radusies viena no savdabīgākajām A. Eglīša lugām, kurā jāatzīmē autora mākslinieciskie meklējumi cilvēka dvēseles norišu atklāsmē. Ārēju notikumu šajā luga ir pavisam maz, autora uzmanības centrā – tēlu iekšējās dzīves norises, savstarpējo attiecsmju pretrunas. Kā galvenā tēma lugā caurvijas stāsts par cilvēku vientulību un nespēju saprasties.

No romāna specifikas A. Eglītis šajā lugā pārņēmis apziņas plūsmas elementus, kas izpaužas Roderika garajos, episkajos monologos. Visbiežāk tie iekārtoti ainu beigās, un tajos atspoguļojas tēlotā rakstnieka domu process. Šie monologi ir vairāku lappušu gari, tehniski tie veidoti kā sarunas ar kādu iedomātu, neredzamu viesi, ko Roderiks uzrunā par seru. Savu noskaņojumu viņš pauž jau pirmajā monologā: "Ir patīkams, silts vakars, un es jutos mazliet vientuļš. Jūs saprotat, cilvēkam reizēm gribas atklāties. Runāt par savām sajūtām. Tieši šādā krēslas stundā, kad tumsa neatvairāmi mācas virsū, gribas otra cilvēka tuvuma."* Tās ir sarunas pašam ar sevi krēslas stundās. Pārdomu rezultātā Roderiks Turaidis no mājas aiziet un dodas uz lidostu, lai lidotu uz Losandželosu. "Varbūt es vēl kādreiz šeit atgriezīšos. Varbūt arī ne."** Cilvēks ir izšķīries par savu rīcību un bez skaļiem vārdiem no sievas aiziet, jo ierauga viņas patiesās jūtas pret Danci Basenieku.

Tāpat A. Eglītis izšķetinājis vienu pavedienu no notikumiem bagātā romāna "Cilvēks no Mēness". 1960. gadā rakstnieks bija saņēmis īpatnu lūgumu: "Pagrūtu uzdevumu uzkrāva režisora Jāņa Šāberta pasūtījums turnejai 1960. gadā. Viņš brauca pa visu kontinentu sešvietīgā automobilī, kurā bija vietas tikai četriem aktieriem – pašam Šābertam, Almai Mačai, Ksenijai Brantei un Ādolfam Kaktiņam. Atlikušās divas vietas aizņēma šoferis un Kaktiņa kundze, kas pavadīja savu laulāto draugu. Šāberts vēlējās komēdiju, bet slavenais dziedonis, turnejas galvenais "trumpis", bija gan lielisks traģisks aktieris, bet nepavisam ne komiķis. Vajadzēja mēģināt komēdijā iestrādāt galveno personu, nopietnu, drūmu, pat ar fanātiķa tieksmēm."***

Spēles noteikumi bija izvirzīti: četras personas, pēc žanra – komēdija, bet ar nopietnu pieskaņu. Radīt pilnīgi jaunas personas un izdomāt jaunu sižeta

* *Eglītis A.* Lūdzu ienāciet, ser!, I, 23. lpp.

** Turpat, 40. lpp.

*** *Eglītis A.* Esejas II, 291. lpp.

risinājumu nebija laika. Dramatiķa atmiņā atdzīvojās tēli no romāna "Cilvēks no Mēness". Tajā A. Eglītis bija tēlojis lādzīgu vīru Džāni, īstajā vārdā Amatu Jāni, kas Amerikā cer atrast jaunībā mīlētu sievieti, kas romānā ir Džonsona kundze. Un tādām Jānim, dodot gan viņam uzvārdu Grants, A. Eglītis liek darboties arī lugā "Pēc kaut kā cēla, nezināma". Jānis Grants izmisīgi meklē pazudušo Brauna kundzi, kura, kā izrādās, tā pati Džonsona kundze vien ir.

Komēdija "Pēc kaut kā cēla, nezināma" apliecina A. Eglīša augsto profesionālismu un komisko situāciju veidošanas prasmi. Kā jau minēts, galvenās personas Jāņa Gravas loma bija jāpielāgo operdziedātāja Ādolfa Kaktiņa talanta īpatnībām, komisku raksturu veidot nevarēja, tādēļ lugas pirmajā pusē šajā ne gluži jaunajā vīrā ieraugām ilgu pilna sapņotāja vaibstus. Jā, viņam ir mīloša sieva Sofija, viņiem ir bērnu bariņš, taču viņa sirds ilgojas pēc kaut kā cēla, nezināma – pēc jaunībā sastaptās un pazaudētās mīlestības: "Tas ir varens spēks, kas tevi trāpa pēkšņi kā zibens. Tu stāvi kā apstulbots un piepeši svētās šausmās atskārsti, ka tu vairs neesi tu, bet gluži cits, nepazīstams cilvēks. Bet visi tavi sapņi un visas tavas ilgas ir piepeši sakaltas un saliedētas kopā kā ceļa zīdī un tas tev iedots rokā – ej! Un tu zini, kurp tev jāiet un kas tev jādara."*

Un viņš devies gan uz Portlandi, gan Sanfrancisko, gan Sakramento un Fresko meklēt savu ilgu sapni, līdz nonācis kādas Kalifornijas piekrastes pilsētiņas mazā viesnīcīņā. Viņš ir sapņains, pavisam nopietns.

Skatītāji J. Šāberta un Ā. Kaktiņa turnejas laikā gribēja pasmaidīt, un A. Eglītis šādu iespēju viņiem pilnā mērā sagādāja. Viņš lika uz cilvēkiem paraudzīties no dažādiem skata punktiem. Vispirms romantisma apsēstais Jānis Grava pastāsta par savu ģimenes dzīvi un atzīstas, ka ģimenes klēpī viņš jūtoties "kā izlaists caur gaļasmašīnu". Tad viesnīcā ierodas Jāņa Gravas dūšīgā sieva un paziņo: "Es, Kaspar, esmu pacietīga sieviete, bet ar šito ērmu pat eņģelis sāktu dumpoties! Šitā stīgotā dvēsele ir saēdusi manu mūžu kā ķirmis! [...] Asins sūcējs pa vienai pilītei ir šis necilvēks! Nolādēta tā stunda, kad es ar viņu sapinos!"**

Tā tiek raksturots mūsu sastaptais un uzklašitais Jānis Grava un tad šis pats tēls – viņa sievas Sofijas skatījumā. Iespaidīgs pretstats! Taču A. Eglītis izdarījis vēl kādu galvu reibinošu pavērsienu: saniknotā Sofijas kundze ir pirmā, kas atskārš, ka viņas mīlotā vīriņa "asinssūcēja" visur meklētā romantiskā dūja Brauna kundze ir robusta, paprasta viesnīciņas īpašniece Džonsona

* *Eglītis A.* Lūdzu ienāciet, ser!, I, 336.–337. lpp.

** Turpat, 344. lpp.

kundze. Jā, vīri viņai bijuši vairāki – pirmais bijis Bramanis, pārtaisījušies par Brauniem, otrais Hansons – pārtapuši par Džonsoniem. Pēc negaidītā atklājuma Sofija pēkšņi pārtop un sāk savu vīriņu žēlot: divdesmit piecus gadus kopā dzīvojot un klausoties vīra stāstos par zaudēto sapni, viņa pati arī līdzī vīram uzbūrusi šo sapni. Un nu? Nabaga vīriņš!

Viesnīciņas apkalpotājs un Sofijas paziņa Kaspars viņai vaicā: "Kas tevi pamudina uz tādu žēlastību, Sofija?" Un Sofija atbild: "Tā resnā bāba! Tā motorviesnīcas īpašniece!"* Sapņu princese un – resnā bāba!

Trīs dažādās versijās A. Eglītis iepazīstina ar Jāņa Gravas mīlestības piedzimšanas brīdi. Vispirms uzsvērti negatīvā gaismā Sofija izstāsta, kā viņas Jānis samīlējies viesizrādēs atbraukušajā burvju māksliniecē, vēl piemetinādama: "Nu, vai zini, es gan nesaprotu, kas tur bija sevišķs? Gara, tieva, liesa, tikai kā krūtīs izspīlējusies. Mati sarkani, lūpas pabiezas, acis spīdīgas kā pogas. Tiešām jānobrīnās, kādiem tikai ērmiem vīrieši neskrien paka!"**

Un tad par to pašu reizi dzimtajā pagastā, kad burvju mākslinieces izskatā uz skatuves uznākusi viņa sapņu feja, stāsta Jānis, un nu viss iegūst romantizētu mirdzumu: "Es viņu ieraudzīju nākam pa skatuves dēļiem – rāmu, apgrotu, satricinoši daiļu. [...] Viņa bija apžilbinoši skaista. Viņas mati spīdēja tajā kaparainajā mirdzumā, ko tagad tik ļoti cienī. Viņai bija augsta balta piere un acis tik samtainas, ka es patiesībā nemaz nezinu, kādā krāsā."*** Te nu atliek piebilst: "Cik atšķirīgas šīs gleznas!"

Un beidzot dzīvā veidā un izskatā šo feju skatām Džonsones kundzes veidolā. Tagad no citas puses dzirdam, kā tad tur tajā pagastā bijis. Īsi un strupī: "Uz vīriešiem man ir ķēriens. Senajos laikos Latvijā man bija tāds darbs – pa pagastiem braukāt. Katrā vietā, kur pietājos, piesitās kāds puisis. Dažs satrakoja pa īstam, rakstīja vēstules, plijās precēt. Bet lauku dzīve, kūti brist, tā man nebija pa prātam."****

Tāda bijusi realitāte. Taču lugas beigām A. Eglītis pataupījis vēl dažus negaidītus pavērsienus. Viņš ļauj Jānim un Džonsona kundzei satikties, taču ilgu tēlam ar skarbo sievu nav nekā kopīga, tālab Jānis paziņo, ka Jānis Grava esot miris, bet viņš turpinās meklēt savu ilgoto, vienīgo, neatrasto, izsapņoto: "Tā Brauna kundze, ko es pazīstu, tā nedzīvo šinī nožēlojamā pilsētiņā! Viņa dzīvo citur! Varbūt pat gluži citā neaizsniedzamā dimensijā. Par spīti visam, es viņu redzu senajā, žilbinošajā spožumā! [...] Un es nekad nemitēšos viņu meklēt!"*****

* *Eglītis A.* Lūdzu ienāciet, ser!, I, 359. lpp.

** Turpat, 345. lpp.

*** Turpat, 353. lpp.

**** Turpat, 358. lpp.

***** Turpat, 367. lpp.

Uzvedumam nepieciešamo pamatnosacījumu autors bija izpildījis – Ādolfam Kaktiņam bija radīta loma, kurā aktieris varēja palikt nopietns un piešķirt visam notiekošajam dramatisma jutoņu. Turklāt šajā komēdijā A. Eglītis guva iespēju izteikt savu pārliecību par ilgu, sapņa nepieciešamību katra cilvēka dzīvē. A. Eglītis bija asprātīgs smējējs, spēja būt pat dzeloņaini ass un dzēlīgs, viņš varēja būt elegants dendījs, tomēr vienmēr nesa sevī jūtīgu romantiķa sirdi, tikai retumis ļaudams tai atklāties un parasti aiz smieklu plīvuriem manevrēdams. Retais atļaujas atsegt sirdi, cilvēkiem patīk par to paņirgāties, tāpēc, kā vēlāk izrādās, arī Džonsona kundze izlikusies robustāka un skarbāka, nekā patiesībā ir, jo "Tas dulnums bija viņam jāizdzen no galvas uz visiem laikiem! To es darīju viņa paša dēļ. Tāda es esmu. Cilvēkus žēlodama, esmu cieta."*

Un īsi pirms lugas beigām arī Džonsona kundze izstāsta, kā īstenībā ar to Liezeres Jāni bijis, arī viņai staltais puisis iekritis sirdī: "Viņu pieminot, man kļūst tīri tā kā saldsērīgi ap dūšu. Redzi, arī man reizēm sirds ilgojas pēc kaut kā tāda..."** Tā nu ir kā ceturtā versija par kādreizējās burvju mākslinieces viesošanos Liezeres pagastā. Dzīve ir dzīve. Bet visi, visi ilgojas "pēc kaut kā cēla, nezināma".

Par prozas darba sākotni atgādina A. Eglīša luga "Omartija kundze". 1958. gadā iznāca romāns, un jau 1961. gadā Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblis izrādīja komēdiju par šo pašu tēmu. To it kā varētu saukt par romāna dramatizējumu, darbs te izkārtots deviņās ainās un mainās dažādas norises vietas, diezgan daudz šajā komēdijā ienāk arī pagātnes notikumi, tomēr darbības kompaktuma ziņā tā ir luga, ne parasts romāna dramatizējums. Vienīgi šim darbam nav tik grodi un asi savīts konflikts kā citās A. Eglīša lugās, jo romāna sākotne diktējusi savus priekšnosacījumus.

Arī "Omartija kundzē", tāpat kā tas bija lugā "Pēc kaut kā cēla, nezināma", viens no lugas tēliem cenšas atgriezties pagātnē un savīt pirms daudziem gadiem atrisušos mežglus. Šajā lugā tas ir Bernards Vilks – kādreizējais Rīgas advokāts, kas pārpratuma dēļ izšķīries ar uzcerēto Aleksandru. Pēc daudziem gadiem Amerikā viņš sameklē savu Aleksandru, kas kļuvusi par turīgas pirkšanas un pārdošanas firmas īpašnieci un tiek dēvēta par Omartija kundzi. Viņas vīrs ir gados krietni vecāks, pie tam lugas darbības brīdī saslīmī. Bez kādām ceremonijām Omartiju namā ierodas Bernards, lai bildinātu vēl dzīvā vīra sievu. Viņam tas liekas tik vienkārši – jāsaņem kopā un jāuzsāk jauna dzīve, vairāk nav ko filozofēt, jo Omartija kundzes vīrs atstājis vēstuli, ka viņš aizceļo un vairs neatgriezīsies. Taču viss ir nokavēts: "Kļūdas var izlabot tikai skolēnu

* Eglītis A. Lūdu ienāciet, ser!, I, 366. lpp.

** Turpat.

"Omartija kundze"
ALT Vašingtonas
ansamblī 1961. g.
Omartija kundze –
H. Prince, Olivers
Vilks – O. Parņickis

domrakstos, Bernard. Tagad mēs esam gluži citi cilvēki. Mēs pazīstamies tikai vārda pēc,* tā atbild Aleksandra un piebilst, ka tad jau labāk viņa palikšot kopā ar Bernarda jauno un izskatīgo dēlu Oliveru.

Šī atkalredzēšanās un atkalšķiršanās veido lugas "Omartija kundze" centru. Pēdējā ainā gan uzzinām, ka Aleksandra no sava vīra nav aizgājusi un viņi abi dodas ceļojumā uz Eiropu. Taču šīs lugas pievilcība slēpjas ne tik daudz spraigos sižeta pavērsienos, cik savdabīgi kolorītos raksturos. Te sastopamies ar A. Eglīša lugām un arī romāniem raksturīgo enerģiskas, darbīgas un arī valdonīgas sievietes tēlu, te viņa saukta par Omartija kundzi, pēc kāda brīža citā lugā viņa parādīsies kā Jolanta Durbe. Tēls, protams, būs pavisam cits, bet rakstura ievirze tā pati.

* Eglītis A. Lugas, 355. lpp.

Omartija kundzei iepretim cits itin raksturīgs tēls – Bernards Vilks, kādreizējais elegantais, dāmu pielūgtais salona lauva, kas vienmēr centies iekārtoties ērtāk, izdevīgāk, augstus principus atstājot citiem cilvēkiem. Kāpēc tos ievērot, ja tādēļ rodas neērtības! Kādas viņa īpašības parādīsies nākamajā lugā "Jolanta Durbe". Tāpat A. Egliša dramaturģijā vairākkārt dzīvojis aktīvais, izdarīgais, izmanīgais jaunais cilvēks: tāds bija Brempelis lugā "Par purna tiesu", tāds Kazanova, un dažas viņa īpašības var pamanīt arī Olivera Vilka tēlā lugā "Omartija kundze". Protams, mērogu ziņā viņš ir sīkāks, bet arī gadu puisim nav vēl tik daudz. Olivers izrīkojas pēc devīzes: veiksmē pasaulē radīta, lai to sagrābtu un turētu ciet, un augsti principi ir lieka greznība. Dzīvē jātiek uz priekšu, uz augšu! Lugas sākumā viņš kārtējo reizi ir uz sēkļa, studijas pārtrauktas, stipendija beigusies, tēvs palīdzēt nespēj, toties no tēva viņš uzzina par Aleksandras Omartijas un viņas biroja eksistenci un taisnā ceļā dodas uz šo nekustamo īpašumu tirdzniecības biroju. Omartija kundzi viņš uzrunā par savu krustmāti, izliekas ļoti lādzīgs, kārtīgs un kautrīgs un reizē prot paglaimot un enerģiski iet uz savu mērķi. Un – iemanto aģenta vietu Omartija kundzes birojā. Tas ir veiklais un apķērīgais jaunais cilvēks, kas lieki nemokās ar ētiskiem principiem. Viņš būtu gatavs kļūt arī par Omartija kundzes mīļāko – visi līdzekļi labi, ja var tikt uz augšu.

Neparasts un arī trimdas drāmā ne tik bieži sastopams tēls ir Omartija kundzes vīrs veclatvietis Klāvs Omartijs. Pa kādam veclatvietim vēl pavid S. Pencis un G. Grieze lugās. Par veclatviešiem dēvēja tos mūsu tautiešus, kas uz ASV bija devušies pirms Otrā pasaules kara, visvairāk – pēc 1905. gada revolūcijas. Sākoties otrajam emigrācijas vilnim, viņi jau bija Amerikas apstākļos iedzīvojušies, parasti arī nostiprinājuši savu materiālo stāvokli. Tāpēc Klāvu Omartiju uzņēmīgā Aleksandra apprecējusi, jo viņam bijusi nauda – pamats nekustamo īpašumu biroja darbības uzsākšanai. Taču vecais Omartijs cauri gariem gadiem saglabājis siltas atmiņas par savu Druvienas pagastu, rupjo maizi, skābiem kāpostiem ar treknu cūkgaļu un Valdšmita degvīnu. Ilūzijas par dzimteni viņš grib apliecināt, mājās sarīkodams skābu kāpostu ēšanas orgijas, pēc kurām pats gandrīz vai ņem galu.

Kāpostu aina ir viena no jaukākām lugā – komiska un reizē arī traģiska, jo, no vienas puses, apstiprina vecās paaudzes nerimstošās alkas pēc dzimtenes, kaut vai ar ārējām latviskuma izpausmēm, un, no otras, – Olivera gatavību darīt visu – ēst skābus kāpostus un piedzert šņabi, ja tikai tas sekmē viņa karjeru.

Nedaudz ilustratīva nozīme komiskā efekta radīšanai ir Loču pārim. Mārtiņš un Alīda Loči ieradušies birojā, lai iegādātos nekustamo īpašumu, bet nekā nevar izšķirties, ko īsti grib pirt – māju, dzīvokli, zemes gabalu, un Loču

pāra izdarības lugas izrādēs parasti likušas atskanēt smiekliem, taču tā lugā ir ar galveno tēmu nesaistīta blakuslīnija. Pirmizrādē Vašingtonas ansambli Alīdu tēloja izcilā latviešu aktrise Milda Zilava, Mārtiņu Loci – Kārlis Ģermanis, bet uzņēmīgā un daiļā Omartija kundze bija Hilda Prince.

Arī nākamās A. Eglīša lugas centrā, kā to apliecina virsraksts – "Jolanta Durbe", ir sieviete. Vēsturniece, ļoti aktīva, arīdzan valdonīga. Vīrs Jolantai gatavo ēst, nes uz mazgātavu veļu un veic citus mājas darbus, lai tikai viņa kundze varētu netraucēti strādāt. Jolanta strādā un – fantazē par savu zudušo sapni, par pirmo vīru – vēstures profesoru Jāzepu Kubulnieku. Jolanta nebeidz par viņu jūsmot un viņa vārdu daudzināt, kaut pašai līdzās ir krietns vīrs, arī vēsturnieks Mintauts Durbe. Taču, tāpat kā lugas "Pēc kaut kā cēla, nezināma" varonis Jānis Grava nepamanīja sev līdzās krietno un strādīgo Sofiju un tiecās pēc zudušā sapņa, tā arī Jolantai viņas vīrs liekas tikai tāds sīks urķis salīdzinājumā ar zaudēto zinātnes korifeju Jāzepu.

Un tad, kad jau krietni daudz esam klausījušies Jolantas stāstos un atmiņās par ģeniālo profesoru un luga ir jau vidū, viņš ierodas. A. Eglītis veiksmīgi izmantojis kontrasta radīto efektu. Lugas trīs ainu laikā viņš sakāpina lasītāju un skatītāju interesi, intrīga savērpjas, ierodas profesors un – nekā no gaidītā. Daudzinātais zinātnieks izrādās sagrabējis lielībnieks, kam tik vien ir kā impozantā āriene. Zinātnē viņš ir pilnīgi tukša vieta, to, lugai ritot, saprot arī Jolanta, taču viņa nesabrūk, bez jebkādam ceremonijām Jolanta savam bijušajam vīram parāda durvis un izlīdzina pa tām arī par dārgu relikviju turēto profesora Kubulnieka krūšutēlu, ko līdz tam godājusi kā tādu malahīta dievu.

Lugas intrigu noturēt A. Eglītim šoreiz palīdz tas, ka gandrīz visus raksturus viņš lugas gaitā liek iepazīt no jauna, mainās skatītāju vai lasītāju sākotnējais priekšstats par tēlu un jaunatklāsmes process palīdz kāpināt darbības spraigumu. Tā cildinātais profesors Kubulnieks izrādās nožēlojams sīkmanis, savukārt valdonīgajā Jolantā atklājas domājoša, lietišķi reāla cilvēka īpašības. Intrigas sakāpināšanai rakstnieks darbībā ievēdis simpātisku, elegantu arhitektu Filipu Ritu, kas aplido Jolantu un aicina viņu līdzī braucienā uz Meksiku. Jolanta tiešām uz nedēļu pazūd no mājām, tāpēc visi ir pārliecināti, ka Jolanta bauda mīlas laimi kopā ar Filipu, taču seko vēl viens pavērsiens – uzzinām, ka Jolanta palikusi turpat jūrmalas motelī, lai strādātu zinātnisku darbu un pārbaudītu kādu profesora Kubulnieka hipotēzi.

Ir vēl kāds tēls, attieksmē pret kuru nākas mainīt sākotnējo nostāju. Tā ir jauna meitene Hope, kas iepazinusies ar arhitekta Filipa dēlu Argodu. Hope ir ciniski atklāta, runā nejaukā žargonā, un sākumā viņu uztveram gandrīz vai kā tādu palaistuvi, līdz atklājas, ka viņa nepavisam nav slikta meitene, viņā ir daudz sirsnības un tiešuma. A. Eglītis mīlējis tēlot tādus spurainus jaunus cilvēkus, kas ar savu izturēšanos savā veidā protestē pret vecāko paaudzi.

"Jolanta Durbe" būtībā ir romāna pārveidojums skatuvei, taču lugā ir ļoti spraigs sižets, tai nepavisam nepiemīt episks vai vēstījošs raksturs. Kā allaž, lugā iepriecina spilgti, savdabīgi raksturi un asprātīgais, aforismiem un domugraudiem piesātinātais dialogs.

1971. gadā O. Uršteina vadītais Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblis izrādīja vēl vienu romāna pārveidojumu skatuvei, atstādamas tam to pašu romāna nosaukumu "Bezkaunīgie veči". Vairāk nekā citām A. Eglīša lugām šim darbam piemīt arī kādas romāna dramatizējuma iezīmes. "Jolantas Durbes" darbību rakstnieks bija izkārtojis kompaktās astoņās ainās, "Bezkaunīgajos večos" viņš atļāvēs izmantot divdesmit piecas samērā īsas ainas jeb epizodes. Ar astoņu tēlu palīdzību autors pavēris tā laika Amerikas dzīves plašu ainu un dažādu paaudžu attieksmes. A. Eglītis tēlo trīs paaudzes: jaunos, vidēji jaunus un jau pavecus cilvēkus, kas šajā darbā nodēvēti par bezkaunīgajiem večiem. Varētu viņus saukt arī par draiskajiem vai jauneklīgajiem večiem, un šajā lugā galvenā uzmanība pievērsta tieši viņiem. Komēdijā darbojas trīs atšķirīgi paveci vīri, un A. Eglītis vēlreiz apliecina sevi par izcilu raksturu veidošanas lietpratēju. Autors bieži zīmējis ilustrācijas pats saviem prozas darbiem, ar pāris zīmūļa jeb pildspalvas vilcieniem radot īpatnējus, atšķirīgus tēlus, tāpat šī izcilā raksturošanas prasme parādās viņa lugās, protams, arī "Bezkaunīgajos večos".

Visizsvērtākais ir Jāņa Bertolda seniora raksturs, ar šo tēlu A. Eglītis risinājis vecīga cilvēka vientulības tēmu. Bērni izauguši, tiem viņš kļuvis nevajadzīgs, mājās noteicēja ir sieva Zuzanna, kas tikai kalkulē, kur kādu dolāru ietaupīt. Lai radītu vismaz patstāvības ilūziju, seniors pārcēlies dzīvot uz garāžu un pats sevi ar smaidu, kam cauri vīd skumja rezignācija, sauc par Indrānu tēvu. Un arī viņam, tāpat kā Indrānu mātei, vajag brillu, par ko Zuzanna ir dzirdēt negrib, un dramaturgs uzrakstījis asprātībā grūti pārspējamu dialogu, kas beidzas ar ģimenes galvas Zuzannas izteiktu stingru noraidījumu: "Vai tu maz zini, cik brilles maksā šinī zemē?"*

Vientulības ēna skar arī Bertolda draugus Longinu un Olti. Longins dzīvo, sevi mierinādam: "Cilvēks ir dzimis vientulībai. Katra dzīva radība, tikko sāk aptvert apkārtni, sāk izjust vientulību."** Longinā nav aprimis urdītāja nemiergars, viņš noorganizē kungu vakaru, rosina draugus izbaukt zvejā Klusajā okeānā, citreiz spēlē golfu, rīko pikniku Sjerranevadas kalnu aizā. Veči vēl grib dzīvot.

* *Eglītis A. Lugas*, 426. lpp.

** *Turpat*, 421. lpp.

"Bezkaunīgie veči"
Nacionālajā teātrī
1990. g. Longins –
J. Kubilis,
Bertolds –
A. Jaunušans,
Olte – K. Sebris

Arī šajā lugā A. Eglītis nav izticis bez neparastā pavērsiena. Jānis Bertolds, tāpat kā Jānis Grava lugā "Pēc kaut kā cēla, nezināma", glabā atmiņas par jaunības mīlestību – Adeli Krauzi, mūža otrajā pusē domas atkal un atkal aizklist pie viņas. Uz skatuves Adele neparādās, taču kalnu "ekspedīcijas" laikā Olte izstāsta Adeles raibo dzīvesstāstu: tāpat kā Džonsona kundze, arī Adele mainījusi vīrus – bijusi Viganta kundze, Māriņa kundze un visbeidzot Džesifera kundze. Arī Džesifers mīt jau aizsaulē, Adelei vajadzīgs jauns vīrs. Un nu, noklausījies stāstu par Adeli, Jānis Bertolds nonāk pie mazliet komiska secinājuma: lugas gaitā viņš allaž šķendējies par savas Zuzannas žandarmniecisko raksturu, bet nu spiests atzīt: "Zuzanna ir žandarms, bet viņa tomēr skatās – cik lopiņš var izturēt. Adele jau izrādās gatavā čekiste!"* Iepriekš Olte stāstījis, ka Adele savu vīru nodzinusi tik tālu, ka tam bijis "jākrīt pār ilksi".

Vidējo paaudzi lugā pārstāv Bertolds juniors un viņa sieva Mairita. Abi cītīgi strādā, bet ne pie kāda kapitāla tikt nav varējuši, nekādus sapņus viņi vairs nelolo. Šajā lugā parādīta arī trešā paaudze, un tās tēlojumā A. Eglītis skar trimdas drāmā nereti izvirzītu tēmu: svešatnē izauguši jaunieši, kas jau dzimuši un skolojušies Amerikā, un Latvija viņiem kļuvusi daudzējādā ziņā par abstraktu jēdzienu. Lugā šos jauniešus pārstāv seniora mazmeita Blāzma un Longina brāļadēls Indulis. Ar Blāzmu un Induli A. Eglītis raksturojis Amerikas jauniešu 60. gadu beigu garīgo strāvojumu. Indulis ir izaudzējis garus matus, ģērbjas ķēmīgi, no augstskolas aizgājis un ir pārliecināts, ka grāmatas

* Eglītis A. Lugas, 467. lpp.

kropļo cilvēku: "Visas grāmatas kaltē dvēseli, deģenerē prātu un maitā acis! Dzīve ir pārāk īsa, lai lasītu grāmatas!"* Arī strādāšana Indulim nav pa prātam, jo tā ierobežojot personību. Un šāds ērms sastopas ar otru tādu pašu – ar Blāzmu, kuru pārņēmusi ideja par grupveida seksu, kaut gan īstas sajēgas par to meitenei nav. Tomēr A. Eglītis it kā brīdina skatītājus nespriest par jauniešiem pārlietu steidzīgu tiesu, jo dīvainās ārišķības nozīmē arī gluži bērnišķīgu protestu pret pastāvošajām sadzīves normām.

Ne brīdi A. Eglītis nemoralizē, viņš zīmē interesantus raksturus, sakausē vienotā veselumā skumjas un rezignāciju ar pārgalvīgu jautrību. Ko lai dara, vecums pienāk katram, maz prieka no tā... Un pēdējā skan vecu rūgtenā atziņa: "Vecais var darīt ko darīdams, vienmēr būs aplam."**

Savrup atrodas divas A. Eglīša lugas – "Ferdinands un Sibilla" un "Cilvēks grib spēlēt". Iepriekš aplūkotos romānu pārveidojumus A. Eglītis bija veltījis konkrētai skatuvei un konkrētam režisoram – Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas, vēlāk Vašingtonas ansambļa vadītājam Osvaldam Uršteinam. Lugas "Ferdinands un Sibilla" un "Cilvēks grib spēlēt" A. Eglītis bija nolēmis iestudēt pats, tātad rakstīja pats sev. Tā arī notika – ar aktieru grupiņu rakstnieks 1963. un 1964. gadā devās divās plašās viesizrāžu turnejās pa ASV un Kanādu, pieredzēto un piedzīvoto ar asprātīgu smaidu pēc tam izklāstot grāmatā "Trešais zvans" (1965), kurā pats sevi pieticīgi nodēvējis par skatuves strādnieku un grāmatai licis šķelmīgu apakšvirsrakstu "Skatuves strādnieka piezīmes".

Luga "Ferdinands un Sibilla" saukta par fantastisku spēli četrās ainās. Šajā reizē rakstniekam nevajadzēja rēķināties ar režisoru un konkrētas teātra trupas prasībām, viņš varēja atļauties lielāku izteiksmes brīvību un kā izpausmes formu izvēlējās spēli. Taču spēle ir viens no pašiem būtiskākajiem A. Eglīša dramaturģijas un arī vairāku romānu pamatelementiem, to viegli saskatīt viņa pirmajos romānos "Līgavu mednieki" un "Homo novus", spēles azarts likts viņa lugas "Par purna tiesu" pamatā, A. Eglīša Kazanovas stihija daudzējādā ziņā ir spēle, viņš pa dzīvi iet kā spēlmanis, savu īsto seju it kā aizklādam ar masku. A. Eglīša varoņi ir pārāk jūtīgi cilvēki ar viegli ievainojamu dvēseli, tālab viņiem nav citas izvēles, kā vien savas iekšējās pasaules saglabāšanai izvēlēties spēli un ņemt talkā masku. Tādu ļoti jūtīgu cilvēku A. Eglītis rāda arī lugā "Ferdinands un Sibilla". Jauneklim Ferdinandam līdzās ir burvīgi jauka meitene, kas nepārtraukti runā un visu grib izrīkot un izkārtot: "Skaties mani, Ferdinand!", "Lūdzu! Apbrīno mani!", "Domā par mani, Sibillu!" Kaut kas

* *Eglītis A. Lugas*, 442. lpp.

** *Turpat*, 477. lpp.

mašīnai līdzīgs, it kā uzvilks ir šajā meitenē, viņa ir laba, taču nomāc Ferdinandu, jo nepavisam nav radusi ieklausīties citā cilvēkā. Un jauneklis par sarunu biedrību izvēlas – Lelli, nedzīvu manekenu Hilmaņa veikala skatlogā, viņš uztic Lellei savas domas, savas šaubas, savas jūtas, un tad liekas, ka Lelle viņam arī atbild, nedzīvā Lelle ir daudz jūtīgāka un saprotošāka par cilvēku, tad jau daudz lēliskāka ir Sibilla!

Ferdinand s. Tu esi neparasti skaista. Daudz skaistāka par cilvēkiem.

Lelle. Es esmu lieta. Kā es varu būt skaistāka par cilvēkiem? Es esmu mazvērtīga lieta.

Ferdinand s. Daudzi cilvēki ir mazvērtīgāki par daudzām lietām. Viņi tikai liekas vērtīgi.*

Lelle ir ilūzija, Lelle ir iedomu tēls, tā liecina par cilvēka vientulību. Cilvēkam vajag otru cilvēku, vismaz A. Eglīša varoņiem – noteikti. Un, ja nav iespējams sastapt otru saprotosu, jūtīgu dvēseli, tad savas pārdomas un šaubas nākas uzticēt nedzīvai būtnei. Pārnestā nozīmē saruna ar Lelli ir Ferdinanda saruna pašam ar sevi, tas ir viņa domu process. Ārēji šī ir viena no A. Eglīša sižetiskākajām lugām, nekas īpašs te it kā nenotiek, bet saturiski katra aina ir ļoti piesātināta. Ainas izkārtotas tā, ka katras centrā ir divu darbības personu dialogs: pirmajā ainā sarunājas Ferdinands un Sibilla un Lelle viņos noklausās, otrajā ainā tiekas Sibilla ar Hilmani, trešā aina ir Ferdinanda izvērsta saruna ar Lelli. Parasti tikai pašās ainas beigās ierodas vēl trešā persona. Pēdējā – ceturtā ainā darbojas visi tēli.

Lugas "Ferdinands un Sibilla" izkārtojumu raksturojis arī A. Eglītis pats: "Mūs saistīja arī paralēlisms, reālo pasauli sajaucot ar iedomāto. Pirmajā cēlienā reālās pasaules pārstāve Sibilla izmēģina dažādus veidus, kā saistīt Ferdinanda uzmanību, kas šajā brīdī dzīvo nereālā plāksnē. Sibilla mēģina būt gan bērnišķīga, gan dāmīga un šad tad, pagurusi, kļūst arī īsta. Otrā cēlienā Sibillai vairs nav nevienam jāizpatīk. Viņa parādās kā dzīvī izgudrināta meitene, kas guvernantes tonī pamāca veco vīru Hilmani. Šinī cēlienā noskaidrojas raksturi. Sibilla grib paturēt Ferdinandu tāpēc, ka viņu fascinē Ferdinanda sarežģītā personība. Hilmanis parādās kā cilvēks, kam apstāties laiks. Trešais ir lelles cēliens. Skatītājiem jāpārslēdzas Ferdinanda iedomu pasaulē. Noskaidrojas arī Ferdinanda sapņošanas iemesli. Šī patiesībā ir Ferdinanda saruna pašam ar sevi."**

Reālā un nereālā sajaukumam drāmā 60. gadu vidū bija novatoriska pieeja, kaut arī pēc būtības nekā nereāla šajā lugā nav. Te dialogu ar cilvēku

* Eglītis A. Lugas, 495. lpp.

** Eglītis A. Trešais zvans. – Grāmatu Draugs, 1965. – 296. lpp.

uzsāk lelle, bet iztēlei taču robežu nav, kad runājam paši ar sevi, kad domājam, — nekā nereāla tur nav.

Lugas beigās Ferdinandš negribīgi aiziet kopā ar Sibillu, bet Lelle viņam vēl iztālēm teic: "Ej, Ferdinand. Es tepat būšu. [...] Pie manis tu vari vienmēr atgriezties. Es tevi gaidīšu. Sibilla tevi negaidīs. Sibilla aizies ar Polu. Es esmu lieta. Es varu gaidīt. Ilgi."*

Dzīlākajā būtībā tā ir diezgan drūma, pat pesimistiska atziņa: pat par tuvu uzlūkots cilvēks tevi nodos un pievils, tāpēc uzticēties var tik nedzīvai lietai, lellei. Uzticēties var tikai paša ilūzijai un sapnim. Tāpat kā lugā "Pēc kaut kā cēla, nezināma" Jānis Grava novēršas no konkrētās Brauna jeb Džonsona kundzes un paliek uzticīgs savam iedomu tēlam, ko viņš nekad nemitēsies meklēt.

A. Eglītīm pašam šī luga bija dārga. Pārrunājot lugu izlasē iekļaujamos darbus, rakstnieks vēstulē man kā pirmo nosauca "Ferdinandu un Sibillu".

Spēles stihija valda arī otrajā lugā, ko A. Eglītis ar saviem kolēģiem izrādīja viesturnejā. Par šīs lugas virsrakstu — "Cilvēks grib spēlēt" bija aizvainots M. Zīverts, jo viņam bija luga "Cilvēks grib dzīvot", un sirmais meistars šādu A. Eglīša rīcību uzlūkoja kā provokatīvu un ņēma to ļaunā. Īstenībā aizvainojumam nebija nekāda pamata, A. Eglītis nepolemizēja ar M. Zīvertu, viņš tikai M. Zīverta tēzi piemērojis konkrētai profesijai un konkrētiem apstākļiem. Protams, cilvēks grib dzīvot, taču īsts aktieris, kamēr vien dzīvo, alkst spēlēt. Pēc vairākiem gadiem šo patiesību vēlreiz apliecināja R. Staprāns lugā "Pēdējā izrāde".

A. Eglītis par šo mūžīgo spēlētalku rakstīja: "Tas taču bija vienkārši traģiski: cilvēks gribēja taisīt teātri un nespēja!

Es neatceros vairs, kurš no mums izteica skaji šo teikumu: "Cilvēks grib spēlēt", bet piepeši mēs atskārtām, ka tā bija dramatiska situācija un teātra entuziasts un neveiksminieks bija dramatiska persona. Ap šo situāciju un šo personu varēja uzbūvēt izrādi! Patiesībā izrādes teksts rakstījās gandrīz pats no sevis, un virsraksts "Cilvēks grib spēlēt" likās pievilcīgs."**

Teātrinieku dabiskajai vēlmei sevi izteikt uz skatuves var traucēt vairāki apstākļi, vispirms jau vecums un slimības, kā tas tēlots R. Staprāna lugā "Pēdējā izrāde". Taču trimdas situācijā vispār nācās rēķināties ar iespēju sanākt kopā, sapulcināt piemērotus teātra spēlētājus, jo — viens nav karotājs, viens nav teātra spēlētājs! Kaut gan A. Eglīša lugas varonis režisors Rolands Mūrs grasās spītēt liktenim un ir gatavs spēlēt, kaut vai viens palicis. Viņš ņem

* *Eglītis A.* Lugas, 504. lpp.

** *Eglītis A.* Trešais zvans, 16. lpp.

rokās butaforisku zobenu un, gan likteni izaicinādams, gan sevi drošinādams, sauc: "Es nepadošos! Es strādāšu viens! Es spēlēšu viens! Es braukšu tur neļā viens!"*

Spēle šajā lugā variēta vismaz trīs aspektos un veidos. Spēle – galvenā un plašākā nozīmē tā ir visa dzīve, teātrinieka dzīvošana ārpus spēles nav domājama. Izrādes gaitā norit tiešs spēles process, bet savā dzīvoklī režisors Mūrs mēģina iestudēt A. Eglīša lugu "Ferdinands un Sibilla", arī šajā procesā ir krietna deva spēles, jo autors pats apspēlē savas lugas "Ferdinands un Sibilla" dažādas situācijas un tēlus. Piemērotu aktieru režisoram Mūram nav, cilvēki jāpierunā, jāpārliecina, jālūdzas, lai viņi nāktu uz mēģinājumiem, katram gadās kāds iegansts, lai no teātra spēlēšanas atsacītos: viens sācis strādāt Holivudā benzīna pildītavā un cer tur piepelnīties arī mākslas laukā, otrs nevar ierasties, jo precas, kādai dāmai jābrauc slēpot, citai trūkst atbilstoša magnēta – piemērota jauna partnera, kas radītu interesi par mēģinājumiem. Režisoram Mūram ir tikai viens īsti uzticams draugs – aktrise Anda Sēja, kas kādreiz darbojusies Jelgavas teātrī un Amerikā ieradusies no Kanādas, lai piedalītos Mūra iestudējumā. Viņa gatava strādāt jebkurā dienā nakts stundā, taču lugas beigās arī Andas spēki ir galā, viņa grib atgriezties mājās un aicina līdzī arī Mūru: "Atstāj, Roland, nereālos sapņus. Brauksim abi uz Kanādu. Salaulāsimies. Mana mājiņa ir tikpat kā izmaksāta."**

Rolands Mūrs tādai mierīgai dzīvošanai mierīgā mājiņā nav radīts, dzīve viņa izpratnē – spēle. Un tad darbībā iesaistās vēl kāds spēles dalībnieks šā vārda vistiešākajā nozīmē: pie režisora Mūra ierodas kāda moderni ģērbusies visai uzstājīga latviešu meitene, kas dēvē sevi par Deboru Novak, viņa piesakās teātra spēlēšanai, kaut latviski runā ar negantu akcentu, valodā iepinot daudz angļu vārdu, un vispār – teātrim ir pavisam nepiemērota. Taču režisoram nav izvēles, jāstrādā kaut vai ar neapdāvināto, pastulbo Deboru Novak.

Mēģinājumā Debora darbojas pašpārliecināti, augstprātīgi un nemākulīgi, bet Mūrs ir spiests to visu paciest. Vienīgi tad, kad Debora aizgājusi, režisora dusmas un izmisums iet pāri malām: "Viņa bija tieši briesmīga! Vienkārši baiga! Kā viņa runāja! Kā viņa kustējās?! Un iedomājies, es šito žirafi esmu kā bērnu uz rokām nēsājis?!"*** Smieklīgi un reizē traģiski, bet tieši tāda ir A. Eglīša dramaturģijas savdabība.

Un tad īsi pirms lugas beigām, kā mēdz teikt, maskas krīt: Debora norauj spociņo parūku, kādu visu laiku nēsājusi, sāk runāt labā latviešu valodā un

* *Eglītis A.* Lūzdu ienāciet, ser!, I, 267. lpp.

** Turpat, 265. lpp.

*** Turpat, 256. lpp.

pateic arī savu īsto vārdu – viņu sauc par Jautrīti Purciemu. Un nu viņa atzīstas, ka darījusi visu iespējamo, lai pierādītu, ka lomai ir pilnīgi nepiemērota: "Es darīju visu, kas manos spēkos, es cerēju, ka Mūra kungs atradīs mani nepiemērotu Sibillas lomai un strīpos no sava iecerēto aktieru saraksta. [...] es vēlējos, lai viņš pats mani atlaiž."*

Tātad visas iepriekšējās izdarības bijusi visīstākā spēle, bet negaidītais pavērsiens neilgi pirms lugas beigām tai piešķirīs dinamisku spraigumu. Interesanti vēl tas, ka turnejas laikā gan Sibillu, gan Deboru Novak tēloja viena un tā pati aktrise – toreiz jauniņā Maija Cukura.

Arī šajā lugā kā gaiša saliņa pavīd dzimtenes tēls, kad Anda savu Kanādas mājvietu salīdzina ar dzimto pusi: "Ezers un bērzi tik ļoti atgādina dzimteni. Ja dzirdu ap sevi latviešu valodu, jutos kā savās tēva mājās, tur, pie Alūksnes ezera. Tu jau vairs tās neatceries."** A. Eglīša lugu varoņi ir zaudējuši dzimteni, un dzīves realitāte liek pārvilkst svītru arī ilūzijām.

Trīs atšķirīgas lugas A. Eglītis veltījis Mazajam teātrim Sanfrancisko, kas kopš savu gaitu sākuma apliecinājis sevi par jaunu ceļu gājēju. Izrādot cieņu režisora L. Siliņa entuziasmam un darbam, A. Eglītis, lai arī cik tas bijis materiālā ziņā neizdevīgi, uzrakstījis šim teātrim tieši lugas, ne prozas darbu pārveidojumus. 1971. gadā Laimonis un Brigita Siliņi posās viesturnejā uz Austrāliju, bija vajadzīga luga, un talkā nāca pats Anšlavs Eglītis. Jau šis apstāklis vien pierāda, cik dziļi rakstnieks bija saaudzis ar teātri: viņš spēja atlikt citus, daudz ienesīgākus darbus un rakstīja lugu, jo "cilvēks grib spēlēt".

Lugas "Māris un Baiba" notikumi sākas Hannoverē latviešu dziesmu svētku laikā, kad viesnīcā sastopas no Amerikas atbraukušī zobārste Aldona Jaunarāja un Vācijā dzīvojošs latviešu puisis Ingus Bergmanis. Ingus lūdz Aldonu, lai tā ar viņu apprecas uz četrdesmit astoņām stundām, jo tādējādi viņš iegūtu atļauju ieceļot ASV. Pēc nelielas vilcināšanās Aldona ir ar mieru izpalīdzēt Ingum, un lugas tālākās ainas notiek Aldonas mājās ASV, Longailendā, kur Ingus atrod dažādus ieganstus, lai attālinātu paša piedāvāto šķiršanos no Aldonas.

Lugas darbībā ievīti vēl divi cilvēki, kas uz skatuves neparādās, jo abi ir iedomu tēli. Tie ir Ingus nepārtraukti pieminētā līgava Baiba un uzticamais draugs Māris. Ar šiem paralēltēliem A. Eglītis atkal paudis savu pārliecību par cilvēka vientulību un ilūzijas nepieciešamību. Ilūzija spārnoja Kazanovu un Brempeļi, un ilūzija palīdz dzīvot Ingum. Kad kļūst pavisam smagi, Ingus vienatnē sarunājas ar iztēloto draugu Māri Bērtuļsonu un pasapņo par savu

* *Eglītis A.* Lūzdu ienāciet, ser!, I, 263. lpp.

** Turpat, 266. lpp.

Baibiņu, kuras īstenībā nemaz nav. Lugas pēdējā ainā ir izvērsts skats, kurā Ingus, viens palicis, uzrunā Māri: "Cik reizes šeit, svešumā dzīvodams, es neesmu nodomājis, sak', kaut es tikai uz īsu brīdi, uz vienu vienīgu mirkli varētu sastapt savu veco, labo draugu Māri Bērtulsonu un pārmit ar viņu pāris sirsnīgus vārdus. [...] Arī dažs labs grūtāks brīdis bijis jāpārļaiž. Un tad es vienmēr domāju – kā šinī reizē būtu rīkojies Māris Bērtulsons?"* Un pēc tam Ingus atzīstas izfantazētajai Baibai: "Ja mana miesa klīda apkārt maldu ceļos, mans gars, manas ilgas un sapņi vienmēr piederēja tev. Tikai tev, Baibiņ."***

Šajā brīdī ienāk Aldona, un ilūzija sastopas ar realitāti. Aldona pārmet Ingum māžošanos un paziņo, ka oficiālās iestādēs, kur viņa interesējusies par Baibu un Māri, neviens par tiem nekad neesot dzirdējis. Tomēr pirms priekšvara aizvēršanās Ingus vēlreiz apliecina savu uzticību draugam, Aldonai teikdams: "Vai tiešām tu domā, ka pasaulē ir kāds cilvēks, kas var iztikt bez savas Baibas un bez sava uzticamā drauga Māra? Bez sirsnīga, nesavtīga, nenopērkama drauga? Bez sava..." Aldona tajā brīdī nožāvājas un piebilst: "Un bez sava sapņa."*** Lai izdzīvotu, sapnis bija vajadzīgs Kazanovam, Ferdinandam, tas vajadzīgs arī Ingum.

Tā ir divpersonu luga, kas saista ar prasmīgu darbības izkārtojumu un risinājuma raitumu, veiksmīgi lugas gaitā iesaistīti arī abi neklātienes tēli – Māris un Baiba, visu laiku lugā jūtama viņu klātbūtne. Stāsti par Baibu un Māri taču ir vistīrākās fantāzijas, citiem vārdiem, Ingus spēlē, izliekas, it kā viņam būtu sirsnīgs draugs un mīļotā sieviete, taču spēle ar dzīvi cieši saistās kopā. "Māris un Baiba" ir viena no liriskākajām, garīgi atvērtākajām A. Eglīša lugām, kurā asais smējējs atklājis savu lirisko dvēseli, viegli ievainojamo garīgo pasauli un apliecinājis cilvēka alkas pēc skaidra, tīra sapņa.

Kad A. Eglītis rakstīja "Māri un Baibu", divpersonu lugas guva izplatību pasaules dramaturģijā un kādus gadus tika uzskatītas par novatoriskām. A. Eglītis bija viens no pirmajiem šādu lugu sacerētājiem latviešu dramatiskajā rakstniecībā. Autors pierādījis apbrīnojamu prasmi noturēt lasītāju vai skatītāju uzmanību un nemitīgi darbībā ievest jaunus un jaunus apstākļus, kas šajā gadījumā kavē Ingus aiziešanu no Aldonas mājas. Psiholoģiski smalki izstrādāts ir šo divu cilvēku iepazīšanās un tuvināšanās process. Kas Ingus īsti ir? Dēkainis? Sapņotājs? – Viss kopā! Ar vārdu sakot – cilvēks.

Glūži atšķirīga ir A. Eglīša nākamā luga "Leo", ko Mazais teātris Sanfrancisko izrādīja 1975. gadā. Iepriekšējos darbos autors izmantojis spēles elementus, bet pamatā to darbība risinājās reālistiskā vidē un apstākļos,

* Eglītis A. Lūzdu ienāciet, ser!, I, 88. lpp.

** Turpat, 89. lpp.

*** Turpat, 90. lpp.

savukārt "Leo" varētu dēvēt par konstruktīvu spēli, žanra ziņā tā ir nedaudz rada L. Laicena dramatiskajiem darbiem. Lugā "Leo" nav ne individualizētu tēlu, ne raksturu, centrālā persona ir sociologs Leo, kas tiekas ar trim cilvēku grupām: primitīvajiem cilvēkiem, civilizētajiem cilvēkiem un nelaimīgajiem laikmetīgajiem cilvēkiem. Šiem cilvēkiem nav pat savu vārdu, tie numurēti vienkārši pēc kārtas: C1, C2, C3, C4, C5, C6, un tā katrā grupā.

Katra lugas aina sākas ar Leo plašu, vairāku lappušu garu stāstījumu, kurā viņš izklāsta savus principus, strādājot pie pētījuma "...kā padarīt mūsu laikmeta nelaimīgo cilvēku laimīgāku". A. Eglītis netieši polemizē ar sava laika sociologu un filozofu modernajām teorijām un liek Leo izstaigāt sāpīgus maldus ceļus. Ārēji "Leo" varētu uzlūkot par komēdiju, tajā ir daudzas komiskas, paradoksālas situācijas, bet pēc būtības šā darba saturs ir pavisam nopietns – Leo nevar atrast metodi, kā mūsdienu cilvēkus padarīt laimīgākus. Viens ceļš – aicināt viņus atpakaļ primitīvismā, kādu brīdi Leo redz izeju tieši šādā dzīves veidā, pirmajā ainā viņš tiekas ar neattīstītiem mežonīiem, kas spēj tikai izdvest nesakarīgas skaņas un grasās pašu saimnieku nogalēt. Mežonju saceltā trača rezultātā kādai no sievietēm tiek ievainota acs, nepieciešams telefons, taču tam ir pārgriezts vads, jo idilliskā primitīvisma apstākļos nevar būt telefona. Negantajā haosā Leo kliedz: "Stāviet klusu! Lopi!"

Nākamajā ainā Leo spiests konstatēt: "Mans primitīvās salmu kaudzes cilvēks nebija laimīgs." Tāpēc viņš pārorientējas uz civilizēto pasauli, kur viss norit smalki un glauni, bet pētniekam atkal nākas vilties, jo civilizētajā pasaulē valda augstprātība un snobisms, Leo šos pārsmalkumus neņem vērā un atklāti pasaka: "Jūs mūs garlaikojat." Bet galu galā Leo spiests izsaukties: "Pie velna šos intelektuālos eksperimentālistus jeb eksperimentālos intelektuālistus!"

Trešajā ainā darbojas pelēcīgi, garlaicīgi dīkdieņi. A. Eglītis uztvēris vēl vienu sava laikmeta cilvēkus raksturojošu krāsu: "Šī laikmeta galvenā iezīme ir pesimisms." Šos cilvēkus vairs neinteresē nekas, visu viņi ir jau atēdušies, viņu sauklis ir – pelēcība, un tas skan arī C4 sacerētajā dzejā:

Pelēks cilvēks,
Pelēks radījums,
Pelēka doma.
Meklē.
Ko?
Neko.
Pelēkā telpā
Pelēks klusums.
Punkts.*

* Eglītis A. Lūdzu ienāciet, ser!, I, 60. lpp.

Šajās rindās ietverta vēl viena moderno meklējumu kvintesence: pelēka doma nemeklē neko. Bet arī šādiem pelēkiem cilvēkiem Leo traucē, tāpēc viņi grasās garlaicīgo pētnieku vienkārši izmest laukā.

Luga beidzas drusku provokatīvi. Leo vēršas pret publiku, pasmaida un saka: "Netupiet pārāk ilgi uz vietas, lēdijas un džentlmeņi! Izkustieties! Šad tad. Izstaipt notirpušos locekļus!"* Tas ir aicinājums skatītājiem piecelties no savām vietām un doties mājup. Taču tas ir arī atgādinājums modernajiem intelektuāļiem nepalikst pie iesīkstējušām uzskatu dogmām un šad tad izkustēties.

A. Eglītis šajā darbā polemizē ar intelektuāļu it kā modernām, taču dogmatiskām teorijām, tomēr arī viņš pats šajā lugā parādās kā racionāls domātājs, darba pamatā likdams stingru konstrukciju: vispirms viņš izvirza tēzi, pēc tam ar konkrētu darbību to noraida, luga ir tēzes un pierādījumu jeb noraidījumu mija. Neparasts A. Eglīša darbs, taču šīs lugas izrādēm Sanfrancisko bijuši lieli panākumi.

1981. gada 25. aprīlī Losandželosā notika A. Eglīša lugas "Karmen, Karmen!" pirmizrāde Sanfrancisko Mazā teātra iestudējumā. Tas bija trešais šim ansamblim veltītais darbs. Autors pats lugu vērtējis šādi: "Luga nav nekas sevišķs, domāta ceļošanai, 4 personas. Darbojas dziedātāja ar pavadītāju."**

Šajā lugā mazāk tiešu spēles elementu, taču plašākā nozīmē arī tā ir spēle, ar varoņiem te spēlējas pati dzīve. Šajā ārēji vienkāršajā komēdijā jūtams īsts meistara tvēriens, tā ir luga ar grafiski skaidru uzbūvi: komēdiju veido piecas ainas, katras nākamās (atskaitot pēdējo) ainas darbību no iepriekšējās šķir pieci gadi. Arī darbības personu grupējumā stingra simetrija: divi kungi, divas dāmas, tātad stingri izvietoti spēles dalībnieki. Ar šo četru tēlu palīdzību A. Eglītis raksturojis dažādus sabiedrības pārstāvjus.

Amerikas Rietumkrastā nelielas pilsētas Vestbīčas latviešu sabiedrisko dzīvi vada vietējās latviešu biedrības priekšsēdis Rūdolfs Rumba, kas vēlāk skanīguma dēļ pārdēvējas par latviešu kluba prezidentu. Visus pasākumus viņam palīdz kārtot kluba sekretāre Evita Spāre, kas ir arī dāmu komitejas priekšsēdētāja. Atsaucoties uz priekšsēdētājas aicinājumu, Vestbīčā, tiesa gan, diezgan negribīgi, ierodas kopš Latvijas brīvvalsts laikiem slavenā operdziedātāja Felicita Eihenberga-Ozolkalna un viņas pavadītājs – pianists un sekretārs Zigmunds Burkevics. Kalendārs pie sienas rāda 1955. gadu.

Rūdolfs Rumba vai kūst no laimes par slavenās viešņas ierašanos, jo agrākajos gados, no Aizdures pagasta iebraucis Rīgā, viņš, skatoties izrādes Nacionālajā operā, jūsmojis par šarmanto dziedātāju. Nu Vestbīčā ierodas

* Eglītis A. Lūdzu ienāciet, ser!, I, 64. lpp.

** Eglītis A. Vēstules Viktoram Hausmanim//Karogs. – 1993. – Nr. 11. – 214.–215. lpp.

sudrablapsām apkārusies, pašapzinīga, izlutināta dāma, kurai šķiet, ka ar savu ierašanos viņa īpaši aplaimojusi Vestbičas latviešus.

Pēdējā ainā kalendārs rāda 1980. gadu. Divdesmit piecu gadu laikā lugā tēloto cilvēku ceļi veduši pretējos virzienos. Rūdolfš Rumba, kas nu pārdēvējies par Rūdiņu, kļuvis par turīgu biznesmeni un gatavojas svinībām, kurās grasās pasludināt savu kandidatūru Amerikas Savienoto Valstu kongresam. Bet Eihenbergas-Ozolkalnas klausītāju pulciņš sarucis, arī kādreizējās elegantās dāmas tērps un āriene kļuvuši vienkāršāki un pieticīgāki. Burkevics atstājis pianista darbu un pārgājis pie Rumbas par dažādu pasākumu izriktotāju. Skarbā ikdienā likusi pianistam atzīt: "Pieaugot turībai, kas vairs interesēsies par mākslu!"* Krasi mainās Rumbas attieksme pret operdziedātāju – no gaviļpilnas apjūsmas līdz atklātai necienai. Izdzirdis par dziedātājas ierašanos, Rumba īgni ruc: "Viņi ir klāt atkal! Šoreiz tā ir katastrofa! Šoreiz man Eihenbergu vienkārši nav kur likt!"** Bet pēdējā ainā kongresmeņa kandidāts izdomā veiklu stiķi: viņš ierosina, lai kādreiz slavenā operdziedātāja viņa dārza svētkos nodzied kādu frivolu amerikāņu dziesmiņu, ko uz klavierēm pavadīšot viņš pats, jo, redz, prezidents Trumens spēlējis klavieres un Niksons arī!

Kad Rumba atgriežas ar dziesmiņas notīm, abi mākslinieki ir aizbraukuši. Arī šajā satīriskajā komēdijā skan A. Eglīša daiļrades pamattēma – uzticība mākslas ideāliem. Romānā "Cilvēks no Mēness" talantīgo mākslinieku Ģediminu Kūru pašapmierinātā sabiedrība dēvē par cilvēku no citas planētas, un tādi paši cilvēki no Mēness ir arī operdziedātāja Eihenberga-Ozolkalna un pianists Burkevics. Lai ietu kā iedams, lai jācīnās ar trūkumu, bet, kamēr pukstēs sirds, viņi būs kopā ar mākslu.

Komēdijā "Karmen, Karmen!" ironija, pat sarkasms jaucas ar smeldzi, jautrās komēdijas jēga ir traģiska, un tajā jaušamas rakstnieka rūgtās pārdomas par mākslinieka un cilvēka likteni. Uz zaļa zara tiek izmanīgais, garīgi tukšais, plātīgais Rūdolfš, bet mākslas ideāliem uzticīgās operdziedātājas Eihenbergas dzīves novakarei tuvojas trūkuma ēna.

A. Eglītis rakstījis par savu laiku, par trimdas sabiedrību, taču viņam izdevies radīt vispārinātu cilvēku noslāņošanās modeli, un "Karmen, Karmen!" notikumi neviļus sasauca ar kultūras un gara darbinieku situāciju neatkarību atguvušajā Latvijā, kad pašapmierināti rokas berzē Rūdolfa Rumbas tipa darboņi, bet inteliģencei pāri slienās tā pati trūkuma ēna.

Vairākās lugās A. Eglītis varoņiem līcis sarunāties pašiem ar sevi, izmanojot kā sarunas biedru kādu neordināru, neesošu tēlu: lugā "Lūzdu ienāciet, ser!" tas ir neesošais Sers, lugā "Māris un Baiba" – neeksistējošais draugs

* Eglītis A. Lugas, 530. lpp.

** Turpat, 525. lpp.

Māris. Lugā "Karmen, Karmen!" autors ļāvis ieskanēties tādai kā Rūdolfa Rumbas iekšējai balsij: katras ainas beigās ir neliels skats, kurā kāda Balss komentē Rumbas stāstus. Piemēram, Rumba klāsta Eihenbergai-Ozolkaļnai, kā Aizdures pagastā viesojies pats valsts prezidents Kārlis Ulmanis, kuru Rumbas popularitāte tā samulsinājusi, ka pēc prezidenta rīkojuma viņš ticis pārcelts darbā uz Ziemeļvidzemi, lai atbrīvotos no sāncenša. Balss versija turpretim ir šāda: prezidents tikai braucis cauri Aizdures pagastam, apstājies pie kooperatīva, kamēr mašīnai uzpilda benzīnu, un lopu pārraudze tajā brīdī pasniegusi viesim puķes, bet Rumba klusiņām stāvējis kaut kur patālu aizmugurē. Kritizētāju Balsi Rumba īgni apsauc: "Nu, nestāvi man mūžīgi uz kakla! Ļauj cilvēkam elpot!"*

Astoņdesmito gadu vidū tapusi vēl viena A. Eglīša spēle, kas tā arī saucas – "Spēle ar brāļiem". Tā ir uzrakstīta neparasti: lugu iesāk un turpmāk ik pa brīdim tās darbību aptur un komentē Kritiķis un Režisors. Šādu Režisora iekļaušanu lugas darbībā bija izmantojusi V. Janelsiņa lugā "Kas dārzā, kas dārzā", ko pirmizrādes laikā reklamēja kā A. Eglīša lugu. "Spēlē ar brāļiem" Režisora loma ir vēl aktīvāka, tā akcentē lugas kā spēles raksturu – skatītāji redzēs teātri, ne tiešu dzīves atveidu.

Lugas sākumā Kritiķis un Režisors diskutē par izrādāmā darba žanru:

R e ž i s o r s. ... izrāde, ko esam sagatavojuši, nemaz nav komēdija!

K r i t i ķ i s. Kas tad? Drāma? Traģēdija?

R e ž i s o r s. Tā ir – spēle. Kaut kas pa vidu.

K r i t i ķ i s. Tātad – ne šis, ne tas.

R e ž i s o r s. Kungs kritiķi, bet viss, kas notiek ap mums, ir ne šis, ne tas!**

Lugā notiek ārkārtēji atgadījumi, pārgērbšanās, izlikšanās, pārpratumi, jo, kā Režisors saka: "Dzīvītē, ikdienā joki nereti kļūst nopietni, bet nopietnība – jocīga."***

Luga rakstīta, domājot par konkrētu notikumu, un veltīta konkrētam adresātam: 1986. gadā Toronto notika latviešu dziesmu svētki, režisors Māris Ubāns bija uzaicināts iestudēt kādu lugu, un šim gadījumam bija vajadzīgs jauns, vēl neredzēts skatuves darbs. Par tādu kļuva A. Eglīša komēdija "Spēle ar brāļiem".

A. Eglītis šajā lugā, kā arvien, ir neparasts, oriģināls, asprātīgs, dzirksti viņa humors un spēlesprieks. Tā kā komēdija bija iecerēta izrādīšanai dziesmu svētkos, tajā ir samērā liels personu skaits un mainās norises vietas.

* Eglītis A. Lugas, 534. lpp.

** Turpat, 545. lpp.

*** Turpat.

Visi notikumi rit Kanādā un centrējas ap spiestuvi "Auseklis", kas atrodas katastrofas priekšvakarā. Tās īpašnieks Balvis Grods spiestuvi spēļu "ellē" no-spēlējis, vienīgajai palikušajai spiestuves darbiniecei grāmatvedei Kristei Kociņai viņš vairākus mēnešus nav maksājis algu, bet savai sirdsdraudzenei Valeskai uzdāvinājis gredzenu ar četrus karātus lielu briljantu. Sieva Jalna no viņa aizgājusi un gatavojas šķīties. No šīs "jautrās" dzīvītes Balvis meklē aizmiršanos narkotikās, ko vēlīgi piedāvā kokaīna tirgonis Koko. Taču nepatīkšanu mērs ar to vēl nav izsmelts: Kanādā ierodas Balvja dvīņubrālis Agris, pārbēdzējs no Latvijas, kurš karojis Afganistānā, nozadzis tur krievu lidmašīnu, piespiedis to nolaisties Ankarā un pēc tam ieradies Amerikas Savienotajās Valstīs. Līdz ar Agra ierašanos sākas istā spēle.

Režisors lugā taisnojas, ka vispār esot tikai kādas četrpadsmit dramatis-kas situācijas. A. Eglītis izmanto vienu no tām – dvīņu samainīšanu, ko sa-režģījumu pamatā licis jau lielais V. Šekspīrs "Divpadsmitajā naktī".

Atbraucējs Agris lugas gaitā tiek uzlūkots par Balvi, viņš iejūtas situācijā un izturas kā Kanādas brālis. Bet neveiksmīnieks Balvis pagaidām izstājas no spēles. Dzīvē, kā to izprot Agris, ir tikai divas iespējas: "Vissarežģītākās lietas pasaulē, Kristīt, arvienu nonāk līdz pavisam vienkāršam jautājumam: preto-ties vai padoties. Vieglāk, saprotams, ir – padoties. Bet mēs vēl turēsimies!"* A. Eglīša lugu varoņi nav raduši padoties, viņi ir aktīvi darbības cilvēki, Balvis gan kapitulē, toties Agris turpina cīnīties. Viņš ātri aptver situāciju un kļūst par tās noteicēju, jo dzīvo pēc devīzes: "Cik nelāgi tas skan: par vēlu! Man nepatīk šis teiciens! Kamēr cilvēks kustas, nekad nav par vēlu!"**

Agris sāk vētraini rīkoties un atmudžina visus sarežģījumus: padzen ko-kaīna tirgotāju Koko, no spēļu nama īpašniekiem Brunneriem atgūst brāļa parādu zīmi, no Balvja mīļākās Valeskas atdabū dārgo gredzenu, apvārdo brāļa bijušās sievas Jalnas māti, iemanto Jalnas labvēlību. Par atgūto naudu spiestuve "Auseklis" atsāk darbu, dzīve mainās uz augšu. Morālas dabas paš-pārmetumi Agri nemoka, viņš ir pārliecināts, ka cīņā ar krāpniekiem atļauti visi līdzekļi, arī viltus.

Īsi pirms lugas beigām lasītāju gaida vēl viens pārsteigums: Kriste atklāj, ka visu laiku zinājusi blēdību, kas saistīta ar samainītajiem dvīņiem.

Luga uzrakstīta ar tādu apdomu, lai dvīņubrāļu lomas varētu tēlot viens aktieris, jo brāļi dialogā kopā neparādās un par Balvja turpmāko likteni dzirdam tikai pārstāstu.

* *Eglītis A.* Lugas, 569. lpp.

** Turpat, 565. lpp.

"Sandra" Sidnejas
Latviešu teātrī
1993. g. Sandra –
L. Veikina, Valters –
K. Gulbergs

Arī pret šo savu darbu A. Eglītis kā allaž noskaņots skeptiski: "Var jau teikt, ka arī "Spēle ar brāļiem" ir par teātri, bet par dziļdomīgu to gan neviens nesaiks. Kā dažkārt blēņu gabali uz skatuves tas spēlējas diezgan jautri, un vēlīgā dziesmu svētku publika tam gāja līdzīti labprāt. Bet tas jau vairs nav rakstītāja, bet izrādītāju un vispārējas noskaņas nopelns."*

Anšlavs Eglītis līdzās Mārtiņam Zivertam ir trimdas drāmas augstākā virsotne – neparasti daudzveidīgs, elegants, izteiksmē spožs. Trimdā rakstnieks pavadīja garus gadus un sarakstīja lielu skaitu lugu, taču līdz pat pēdējam darbam palika kā jaunu izteiksmes iespēju meklētājs. A. Eglītis savās lugās neatkārtojās, viņš varēja variēt kādu atsevišķu sižetisku motīvu, taču lugas izveidē allaž meklēja jaunus ceļus. Viņš radījis psiholoģiskās drāmas paraugus, te gribas atgādināt lugas "Sandra", "Lūdu ienāciet, ser!", "Pēc kaut kā cēla, nezināma", uzrakstījis vairākas sadzīves lugas ("Labāki cilvēki", "Jolanta Durbe"), klasiskas komēdijas mūsdienīgas versijas ("Kazanovas mētelis", "Galma gleznotājs") un lugas – spēles ("Leo", "Ferdinands un Sibilla", "Spēle ar brāļiem").

A. Eglītis rakstīja par to, ko pats pārdzīvoja vai pieredzēja, taču viņa lugas nekad nepaliek viena notikuma atstāsta vai sadzīves situācijas raksturojuma līmenī, kā tas nereti vērojams citu trimdas autoru lugās. A. Eglītis pratis notikumus izkāpināt, piešķirot tiem pievilcību un nozīmīgumu. Šo pašu īpatnību var vērot A. Eglīša stāstos un novelēs: rakstnieks bieži vien atstāsta kādu pavisam ikdienišķu atgadījumu vai situāciju, bet viņa stāstījumā šie notikumi

* Karogs. –1993. – Nr. 11. – 217. lpp.

iemanto neparastuma nokrāsu un pievilcīgumu, citiem vārdiem, paceļas mākslas darba līmenī. Un to pašu var sacīt par A. Eglīša lugām.

A. Eglītis bija acīgs cilvēku novērotājs un raksturu zīmētājs, šī viņa prasme parādās gan novelēs, gan romānos, gan arī lugās. Tiesa, daudzi viņa izteiksmīgākie raksturi uz lugām pārnākuši no prozas darbiem, tas attiecas uz Omar-tija kundzi, Jolantu Durbi un Jāzepu Kubulnieku, uz Jāni Bertoldu senioru, taču arī savas oriģināllugas viņš nemēdza laist klajā, ja tajās nedarbojās pa kādam zīmīgam raksturam. To var sacīt par Ingu lugā "Māris un Baiba", Rumbu lugā "Karmen, Karmen!", Rolandu Mūru komēdijā "Cilvēks grib spēlēt".

A. Eglīša lugās atklājas rakstnieka personības pavisam atšķirīgas, it kā pretējas šķautnes. No vienas puses, tā ir spēle, straujš notikumu virpulis, asprātība, reizēm izlikšanās un šķelmīga ārišķība, taču atkal un atkal pavīd viņa personības otra šķautne, un tajā samanām ļoti jūtīgu, trauslu, viegli ievainojamu un nereti vientuļu cilvēku, kas meklē otras būtnes atbalstu. Šiem varoņiem ir jūtu pilna sirds, tikai bieži vien nav kam par to teikt un stāstīt, tālab varoņi sarunājas paši ar sevi, savus pārdzīvojumus un skumjas uzticot kādai iedomātai, izfantazētai būtnei.

Anšlavs Eglītis bija gleznotājs – viņš prata gleznot ar krāsām, un tikpat labi rakstnieks to darījis ar vārdu, viņa dialogi parasti ir spraigi, dinamiski un valoda – krāsaina. Viņa radītie varoņi sarunājas ļoti dabiski, attiecīgajai situācijai atbilstoši, bet vienlaikus viņa izteiksme ir bagāta, dažbrīd neparasta un oriģināla.

Vairākās lugās rakstnieks ievēdis plašus monologus, kuriem arī ir sava īpatnība. Nereti tiem ir vēstījuma, ne klasiskajam monologam piemītošais pārdomu un pašanalīzes raksturs. Šķiet, tieši šajā plašajā stāstījuma veidā – monologos A. Eglītis ļāvis izpausties savai prozaiķa pieredzei.

Anšlava Eglīša lugas – tie ir bagātīgi zaigojoši, daudzveidīgi, ļoti pievilcīgi darinājumi. Reiz tās devušas iespēju dzīvot trimdas teātriem. Šīs lugas ir spoža mūsu drāmas vēstures lappuse, kas diemžēl nepilnīgi uz Latvijas skatuvēm iedzīvīnāta.

EMILS SKUJENIEKS

1903.26.VI–1965.11.VI

Viņš mīlēja dzīvi, mīlēja cilvēkus un būt cilvēkos. Emils Skujenieks bija sabiedrības cilvēks, viņam patika bohēma, un varbūt tieši tāpēc viņš allaž bija tuvos draugos ar teātri. Ģimenes dzīve E. Skujeniekam bija pajukusi, no sievas samērā drīz pēc apprecēšanās viņš aizgāja, palika dēls, vārdā Knuts, bet par to E. Skujenieks nelikās ne zinis. Kad rakstnieks mira, viņam bija sešdesmit divi gadi. Dažam dzīves ceļa sākuma staigātājam tas var likties liels vecums, tomēr šķiet, ka E. Skujenieks savas dzīvības sveci izdedzināja pārāk ātri, dažreiz no abiem galiem reizē.

Viņš bija latvietis, taču rakstnieks vēl otru valodu zināja tikpat labi kā savējo, un tā bija lietuviešu valoda. E. Skujenieks dzimis Bauskā, Lietuva no turienes kā ar roku aizsniedzama, Pirmā pasaules kara laikā uz turieni pārcēlās Skujenieku ģimene, un Emils Lietuvā nodzīvoja līdz pat 1924. gadam. Tas bija viņa skolas laiks, tālab lietuviešu valoda kļuva par viņa otru valodu, un vēlāk gan Latvijā, gan arī trimdā E. Skujenieks daudz tulkoja no mūsu brāļu tautas valodas.

Pēc atgriešanās no Lietuvas viņš strādāja par žurnālistu, pelnījās kā tulkotājs un pa reizei uzrakstīja arī pa dzejoliem. E. Skujenieks draudzējās ar kādreizējā Strādnieku teātra aktieriem, un šā teātra vajadzībām tulkoja P. Mohmaņa jaunatnes lugu sešās ainās "Robinsons". Ir aizdomas, ka neatkarīgās Latvijas laikā E. Skujenieks uzrakstījis savu pirmo oriģināldarbu ar nosaukumu "Dirigents", taču darbs toreiz publicēts netika, nav arī izrādīts, tālab par tā dzimšanas gadu jāuzlūko tā iziešana tautās, un tas notika 1946. gadā.

Vācijā E. Skujenieks bija nokļuvis Špākenbergas bēgļu nometnē, brīva laika bija pietiekami, trimdinieks pievērsās rakstīšanai, un tapa apjomā nelielas

stāstu grāmatiņas "Sīkās kļūmes" (1946) un "Sudrablapsa" (1947). Ja kādam sarīkojumam vajadzēja dzejoli, arī to E. Skujenieks aizvien uzrakstīja. Dzīvē viņš bija aktīvs darītājs, pat dzīves baudītājs, bet dzejoļos – viegli rezignēts liriķis. 1946. gadā Eslingenē kādā sarīkojumā aktieris Jānis Neimanis nolasīja E. Skujenieka dzejoli "Trīs dārgumi", kas palika neiespiests:

Nesu mierīgs es, ko liktens lēmis,
Gaidu pacietīgs, līdz ausīs rīts, –
Jo no dzimtās zemes līdzī nēmis
Dārgumus, kas trimdu panest līdz.

Neesmu vēl izmisumam jāvies –
Kvēlās ilgas, kuras iesveļ viņš,
Remdē man, starp skaudrām vārmām kļāvies,
Vītis četrus lapu āboliņš.

Sirdi sagrābj nevaldāmas alkas,
Domas aizklīst skumjās atmiņās –
Manī tālās bērzu birzes šalkas
Ievieš stūrītis sudrabbaltas tāss.

Reiz tak es līdz ceļa galam tikšu,
Kad uz māju atkal jumsies tilts, –
Tad es klusi pamatā tam likšu
Sauju dzimtās zemes smiltis.

Emils Skujenieks ar dzimteni sirdī loloja domu par pārnākšanu. Liktenis gan izlēma citādi, un rakstnieks dzimtenē nekad nepārnāca. Bet toreiz Špākenbergā viņš vēl rakstīja rindas:

Es ticu sapnim kā brīnumam:
Kad sasniegšu dzimteni brīvo,
Uz viņas drupām un krāšņatām
Speršu kāju – un druvas sāks dzīvot.

Vēl dzīve viņu aicināja mesties tās virpulī. Pie viņa Špākenbergā atnāca aktrise Asja Kalniņa, kas Emīlu Skujenieku it labi pazina no Latvijas laika, un rosināja savu kādreizējo paziņu uzrakstīt lugu, un, kā par brīnumu, pavisam īsā laikā tāda radās. 1946. gadā to izrādīja Špākenbergas nometnes latviešu teātra kopa, pēc tam lugu kāri pārtvēra Vircburgas, Volterdingenes, Zēdorfas, Oldenburgas latviešu teātra ansambļi, luga "Diriģents" kļuva par vienu no iemīļotākajiem tā laika skatuves darbiem. Tajā pašā gadā luga arī publicēta, taču šī publikācija ir gaužām vienkārša – teksta lapas uz mašīnas pārrakstītas,

pēc tam hektogrāfiski pavairotas un sabrošētas, lugas nosaukums un izdošanas vieta uz vāciņa tāpat vien ar roku uzrakstīti: "Dirigents. Mazpilsētas komēdija četros cēlienos. Gēsthahtē, Špākenbergas nometnē, 1946."

Vai tiešām E. Skujenieks tik īsā laikā būtu sacerējis lugu? Var jau būt, bet var arī būt, ka tā bija ceļasomā no Latvijas līdzī paņemta vai vismaz tās uzmetums, bēgļu gaitās dodoties, līdzī paķerts. Lai būtu kā būdams, latviešu dramatiskā literatūra bija kļuvusi bagātāka ar labu, pat teicamu komēdiju. Neko neatdarinot, E. Skujenieks mēģinājis iet pa to pašu taku, ko kādreiz bija iestaigājis E. Vulfs, kurš savās komēdijās "Svētki Skangalē" un "Sensācija" tēlo mazpilsētas paraibo sabiedrību. To dara arī E. Skujenieks, viņa komēdijas darbība notiek Ezienas pilsētiņā, kurā iznāk pat sava avīze, tā pavisam jocīgi saucas "Ezienas Bazūne". Tā kā komēdija bija paredzēta izrādīšanai uz bēgļu nometņu skatuvēm, autors aizrādījis: "Skatuve visiem cēlieniem viena." Turpat tālāk viņš gan piemetinājis: "Ja atļauj apstākļi, dekorācijas var arī mainīt, viena vai otra cēliena darbību pārceļot citās biedrības nama telpās." (40. lpp.)*

"Dirigents" ir veikli savīta, grodi komponēta raksturu komēdija, kurā pārpratumī rodas samainītu personu dēļ. Mazās Ezienas pilsētiņas vadība klavieru skaņotāju Antonu Priedolu notur par gaidītu ārzemju viesi, par slaveno dirigentu Padroli. N. Gogoļa Hļestakovs revidenta lomu tēlo no laba prāta, Priedols to uzņemas tikai tālab, lai palīdzētu draugam Arnoldam Sējam. Viņš samīlējis pilsētas galvas Lieliņa meitā Ernā, taču tai deguns gaisā, vienkāršs grāmatvedis viņai par prastu, vajadzīgs smalkāks brūtgāns, ārzemju prece: "Man vajaga plašuma un dziļuma, lielu pārdzīvojumu, spēcīgu kaislību, kas paceltu mani pāri ikdienai. [...] Manam iemīļotajam jābūt varonim, jāprot manīs dēļ likt uz spēli visu – savu nākotni, savu godu, savu dzīvību. Viņam jābūt spējīgam izdarīt vislielākos varoņdarbus, pat noziegumu – visu manis dēļ. Lūk, un tu to nespēj! Tāpēc arī nejautā, kāpēc es tevi nevaru mīlēt." (45.–46. lpp.)

Māte šo meitas aušīgo iedomu vēl uzkurina un arī uzstāj, ka meita katrā ziņā jāizprecina ārzemniekam. Un te nu šī retā izdevība – gaidāms Padrole! Tāpēc Arnolds lūdz atbraukušo Priedolu palīdzēt: "Es par to neceltu ne ausu, lai kāpj kaut vai ar ķēvi ozolā, bet viņa arī tai meitenei sagrozījusi galvu. [...] tev jānāk talkā." (63. lpp.)

Šāda izpalīdzēšana iespējama tālab vien, ka īstais Padrole savus vieskoncertus pārtraucis un aizbraucis atpakaļ uz Itāliju, taču šī ziņa Ezienas sabiedriskās dzīves vadītājiem līdz pat komēdijas beigām paliek nezināma, un Priedola pārtapšanai Padrolē E. Skujenieks devis pietiekami ticamu pamatojumu. Vispirms tā ir telegramma, kas tikai pēdējā cēlienā nonāk pilsētas galvas Lieliņa rokās, jo tā nogulējusi biedrības apkalpotāja Pētera kabatā.

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Dirigents" – Trimdas lugas, I. – R., 1994.

Abi divi ar sievu Pēterieni, pūlēdamies uzzināt, kas telegrammu sūtījis, tik ilgi cīkstās, līdz tā pārplīst, un saplēsto telegrammu priekšniecībai bail rādīt.

Ir vēl otrs pamatojums: uz Rīgu vienoties ar Padroli par koncertu braucis Ezienas biedrības valdes loceklis Bullītis, taču, kā lielajā pilsētā nokļuvis, tā sācis svinēt un sasniedzis tādus grādus, ka vairs ne ko saprast, ne jaust. Runājis it kā ar Padroli, bet īstenībā tas bijis klavieru skaņotājs Priedols. Bullīša brauciena atstāstījumu E. Skujenieks uzrakstījis ar apskaužamu komikas izjūtu. Un vēl viens arguments: abu līdzīgie uzvārdi, tikai daži burti jāpārmaina, un no Priedola iznāk Padrole, tieši tā viņa uzvārdu viesu grāmatā izburto pilsētas vadība un – komēdija var sākties, darbības personas ir savās vietās, arī komponista Padroles tēlotājs Pēteris Priedols. Ko lai dara, labam draugam jāizpalīdz, notis vismaz viņš pazīst un koncertu kaut kā nodirīgēs.

Samainītās personas vajadzīgas, lai aušīgajai Ernai atvērtos acis un lai autors varētu pazoboties par mazpilsētiņas vadītāju gaumi un izdarībām. Kad E. Skujenieks laida klajā komēdiju "Diriģents", Latvijas mazpilsētiņas bija palikušas tikai atmiņā, nebija vairs arī tāda Lieliņa kunga un kundzes, taču pavisam nesen viņi vēl bija noteicēji un vadīja ne tikai Ezienas kultūras dzīvi vien.

Pilsētiņas galvam un viņa lielīgajai kundzei E. Skujenieks devis Lieliņu uzvārdu – no lielīšanās un lielmanības diezcik tālu nav. No kultūras Lieliņa kundze nesajēdz ne nieka, viņa nespēj gandrīz ne teikumu pasacīt, kurā nebūtu iesprausti nepareizi lietoti svešvārdi: perspektīvas viņai pārvēršas par perspektīvēm, partneris par prateri, koloratūrsoprāns par kolutūrsoprānu. Bet tādai Lieliņa kundzei pilsētiņā ir sava vara un teikšana: kādu meitai būs vīru precēt, kādu ārzemju viesi uzaicināt un kam uzticēt puķu pasniegšanu. Nav ko sapņot par to, ka tāda Lieliņa kundze varētu atšķirt slavena komponista diriģēšanu no Priedola plātīšanās, un pats Lieliņš arī no sajūsmas vai plīst.

E. Skujenieks radis izdevību pazoboties arī par vietējās preses darbiniekiem, vispirms atkal ņemot talkā jau uzvārdā ietvertu ironiju: laikraksta "Ezienas Bazūne" redaktors ir Lapiņsons-Baigais. Pēc Priedola nodirīgētā koncerta Lapiņsons-Baigais jau sacer slavinošu recenziju: "Mūsu orķestris bija tā pārvērties, ka ne pazīt. Varat man ticēt – es kaut ko no mūzikas sajēdzu. Es taču rakstu recenzijas par koncertiem... arī par šo... man jau uzmetums kabatā. Atļausīt nolasīt priekšā?" (69. lpp.)

Priedols, slavenā diriģenta Padroles lomā iejuties, izpilda sava drauga Arnolda lūgumu un ciniski atvēsina Ernās jūsmīgi sakarsēto galvu, nekautrīgi viņai piedāvādams pavadīt kopā kādu tuvības mirkli un tad – prom! "Atmetiet savas liekās ilūzijas, būsim reāli cilvēki – kāpēc gan nesagādāt sev kādu jauku atmiņu?" (72. lpp.)

Komēdija nospēlēta, karnevāls beidzies, maska var krist, un šo maskas krišanas brīdi E. Skujenieks tēlojis ticami un pamatoti. Ceturtajā cēlienā

pilsētas vadības rokās nonāk avīzes ziņa, kurā vēstīts par Padroles aizbraukšanu no Latvijas, jo pēkšņi saslimusi viņa māsa. Pēteris Lieliņam atdod pārplēsto telegrammu. Nu ir skaidrs, ka visi, kā mēdz teikt, cauri iznesti, un Priedols tiek skarbos vārdos dēvēts par krāpnieku un noziedznieku. Taču sarežģījumam E. Skujenieks liek it veikli arī atrisināties: Arnolds ierosina Padroles it kā dirigētā koncerta lietu vienkārši – noklusēt, un Lieliņš viņa priekšlikumu tūdaļ atbalsta: "... mūsu interesēs ir, lai šis notikums neizietu klajā, jo ar to mēs izpētu paši sevi." (84. lpp.)

Kālab pašiem izpērt sevi, ja koncerta lietai var pārvilkt svītru? Pie tam Priedols no viņam piešķirtā honorāra atteicies jau iepriekš un novēlējis to orķestra mūziķiem. Viss saskaņā ar loģiku! Komēdijas beigās autors tēlus nostāda īstajās vietās: pilsētas un tās kultūras dzīves vadību savās rokās pārņem Lieliņš, sievai laipni ierosinādams samierināties ar ģimenes pavardu, bet savu aušīgo meitu Ernu uztic asprātīgajam, krietnajam Arnoldam Sējam. Visiem pēc nopelniem. Bet komēdiju pabeidz, tāpat kā iesākuši, apkalpotāju pāris Pēteris un Pēteriene. Kad notika E. Skujenieka "Dirigenta" pirmās izrādes, V. Kārklīšs nezina vai bija jau iecerējis savu komēdiju "Sarkanvīns", taču abi dramatiķi izmantojuši vienu un to pašu paņēmieni – lugu iesāk mierīgi un palēni, liekot vispirms darboties palīgpersonām, un abās lugās tas ir kalpotāju pāris.

Pie pašām beigām Arnolds redaktoram Lapiņsonam-Baigajam saka: "Ņem nu jaunā, redaktor, ka es tevi tā mazliet izpēru. Pelnīts bija." Baigais, atmezdams ar roku: "Es jau jaunu prātu nemēdzu turēt." (85. lpp.)

Šos vārdus var attiecināt arī uz Emilu Skujenieku pašu: viņš sabiedrību tā mazliet izpēris, bet bija jau arī pelnīts. Un, kad notika komēdijas pirmizrāde, visi varēja priecīgi pasmaidīt, jo tas jau nebija par viņiem, tas bija par tiem tālajiem, teiksmainajiem laikiem, kad bija tādas Ezienas pilsētiņas un tādi redaktori. Īstenībā jau joks vien šī komēdija ir, taču labi izstāstīts joks. Kā prasmiņš stāstnieks E. Skujenieks pratis teicami izkārtot komēdiju cēlienus un līcis tajā darboties dzīviem, sulīgi iekrāsotiem tēliem. Visi viņi lugā ir nepieciešami, te nav nevienas liekas personas, ko varētu dēvēt par rezonieri. Lugas centrā ir lielmaņīgā Lieliņu ģimene, cieši ar viņiem saistīts pilsētas valdes grāmatvedis, viņš ir arī tieslietu students Arnolds Sēja, pilsētas tā saucamo "garīgo eliti" pārstāv redaktors Lapiņsons-Baigais un biedrības valdes loceklis Bullītis. Par galveno personu komēdijā izvirzās dirigents, ar viņu saistīti visi sarežģījumi un lugas konflikts, lai gan Priedolu ar īpaši zīmīgām rakstura īpašībām autors nav apveltījis. Sarežģījuma radīšanā sava loma ir apkalpotāju pārim Pēterim un Pēterienei. Vēl komēdijā parādās vietējā orķestra dirigents Kleiņš un orķestra mūziķis Aploks, viņi it labi saprot, ka ar Priedola dirigēšanu nav viss kārtībā, un šie tēli E. Skujeniekam nepieciešami, lai parādītu, ka

Ezijas pilsētiņā nedzīvo tikai aušas un neprašas vien. Šajā ziņā "Dirigents" atšķiras no N. Gogoļa "Revidenta", kurā visi pilsētas iedzīvotāji nokļūst Hlestakova suģestijas varā.

E. Skujenieka "Dirigents" kļuva par vienu no visbiežāk iestudētajiem dramatiskajiem darbiem, to rādījušas latviešu teātru kopas Vācijā, Anglijā, ASV un Austrālijā.

Vācijas bēgļu nometnēs dzīvoja daudz bērnu, arī viņi gribēja teātri skatīties. Un E. Skujenieks viņiem palīdzēja. 1947. gadā Vircburgas Latviešu teātri režisore Lilijs Salnā iestudēja E. Skujenieka lugu "Robinsons", kurā pašu Robinsonu tēloja rakstnieks Ģirts Salnais, bet mūziku bija komponējis komponists Jānis Kalniņš. Pēc tam "Robinsons" aizceļoja uz Lībekas teātri, vēlāk luga populāra bijusi Austrālijas latviešu teātra kopās un iestudēta Sidnejā, Melburnā un Pērtā.

Attiecībā uz lugu "Robinsons" līdz galam nav noskaidrots tās autorības jautājums. Iepriekš jau minēts, ka Strādnieku teātris Rīgā savulaik izrādīja P. Mohmaņa lugu "Robinsons", ko bija tulkojis E. Skujenieks. Diemžēl manā rīcībā nav ne tulkojuma, ne arī E. Skujenieka lugas eksemplāra, taču liekas, ka Vircburgas teātrim rakstnieks atdevis to pašu savu kādreizējo tulkojumu, jo, spriežot pēc personu saraksta, E. Skujenieka lugā darbojas gluži tās pašas personas kā P. Mohmaņa darbā. Protams, iespējams arī tāds variants, ka E. Skujenieks pēc atmiņas restaurējis kādreizējo tulkojumu un šādā brīvā atstāstījumā to var uzlūkot par viņa oriģinālu. Neskaidrība paliek, taču tā netraucēja trimdas teātru ansambļiem "Robinsonu" izrādīt un bērniem par to priecāties.

Lielais izceļošanas vilnis E. Skujenieku 1950. gadā aiznesa uz Ameriku, un par viņa dzīvesvietu kļuva Klīvlenda. Arī tur sanāca kupla teātra spēlētāju kopa, E. Skujenieks, protams, nevarēja palikt nomaļus un ar joni metās iekšā darbā. 1953. gadā viņš iestudēja jau labi pazīstamo lugu "Dirigents", pats tēlojams stostīgo Bullīti. Pēc gada Klīvlendā izrādīta E. Skujenieka luga "Neskaties atpakaļ", taču iepriekšējā dramatiskā darba popularitāti tā nesasniedza, un šīs lugas teksta nav manā rīcībā. E. Skujenieks pats lugu "Neskaties atpakaļ" arī iestudējis. Regulāri viņš piedalījies izrādēs kā aktieris, tēlojams dažādas raksturlomas: J. Pētersona komēdijā "Diplomāti" viņš bijis Grauzis, M. Zivertā drāmā "Rūda" – Kabinetšefs. Viņa pēdējā loma gluži simboliski bija Bungatiņš R. Blaumaņa viencēlienā "Sestdienas vakars". Ar šo iestudējumu Klīvlendas Latviešu teātra kopā 1963. gadā atzīmēja R. Blaumaņa simtgadi. E. Skujenieks tēloja Bungatiņu, it kā pārlūkodams savu dzīvi, mēģināja saprast, kas zaudēts un kas iegūts. Dzīvoja, strādāja, centās cilvēkiem dot smaidu un prieku, bet pienāca sestdienas vakars.

Emīls Skujenieks mira 1965. gadā. Viņš neatstāja biezu lugu portfeli, taču drāmas vēsturē palikusi viņa asprātīgā, raitā komēdija "Dirigents".

VALDEMĀRS KĀRKLIŅŠ

1906.17.X–1964.1.I

"Pa aleju svarīgiem, nomērītiem soļiem iet vēl zaļoksns, drusku konservatīvi ģērbies kungs. Viņš neskatās ne pa labi, ne kreisi, tikai retumis saule rātni ievizuļojas viņa zelta acenēs. Kaut kas patīkami saskanīgs ar sevi un visu pasauli nojaušams gājēja nesteidzīgajā gaitā. [...] Var redzēt, ka gājējs ir iecienīts un visiem šeit labi pazīstams. Tas ir rakstnieks Valdemārs Kārkliņš, patlaban dodamies dienišķā maizes darba gaitās – viņš ir nakts uzraugs Oregonas valsts ārpriekšējā namā,* tā Valdemāru Kārkliņu sastapis Anšlavs Eglītis Oregonas pavalstī, vienu gadu arī viņš tur – Seilemā – pavadījis, atstādam par to liecību romānā "Cilvēks no Mēness". A. Eglītis nebija pūļa cilvēks un savus draugus rūpīgi izvēlējās, taču Valdemāru Kārkliņu viņš skaitīja par draugu.

Amerikā dzīvodams, V. Kārkliņš uzrakstīja virkni romānu, taču maizi nācās pelnīt pavisam prozaiskos apstākļos un neierastā veidā. Pēc izceļošanas uz ASV rakstnieks nonāca Oregonas štata tuksnešainajos apvidos, kur viņam vajadzēja strādāt kādā lopu fermā, un tikai pēc tam viņš pārcēlās uz Seilemas pilsētu, kur dabūja darbu psihiatriskajā slimnīcā. Taču vienmēr un visur V. Kārkliņš saglabāja mieru un pašcieņu.

Toreiz Oregonā uz aizvadītajiem gadiem varēja skatīties kā brīnumainā teiksmā. Reiz bija... Bija Rīga, mācības Valsts tehnikumā, neilgu laiku studijas Mākslas akadēmijā, bet kopš 1926. gada V. Kārkliņš šā vārda visplašākajā nozīmē nonāca grāmatizdevēja Helmāra Rudziša kalpībā. Tā bija brīnišķa,

* Eglītis A. Par rakstniekiem un grāmatām. – R., 1993. – 25. lpp.

Valdemārs Kārklīšs

ilgstoša sadarbība, no kuras ieguvēji bija abi. V. Kārklīšs apgādam "Grāmatu Draugs", kuras īpašnieks bija H. Rudzītis, pārtulkoja milzīgu skaitu romānu, pasaules literatūras labākos darbus, prozas visistākās pērles: H. Züdermaņa "Reiz bija", Dž. Golsvērtija "Forsaitu teika", Ā. Kronina "Citadele", M. Mičelas "Vējiem līdzi", Ē. M. Remarka "Trīs draugi", H. Falladas "Mazais cilvēks – ko nu?", P. Bakas "Dēli". Tie ir tikai daži nosaukumi. Trīsdesmitajos gados Latvijā tos lasīja, par tiem jūsmoja, ar tiem izauga nākamās inteliģences paaudzes, un ar tiem auga arī V. Kārklīšs pats. Tulkojot viņš apguva veiklu domas plūduma izteiksmi un spēju iejusties dažādu rakstnieku stilistikā.

Tulkojot V. Kārklīšs tapa par rakstnieku. Trīsdesmito gadu otrajā pusē viņš sarakstīja vēsturiskus romānus "Karaliene Kristīne" (1936) un "Mopasāna dzīve" (1937). Tie gan literāro aprindu vidū īpašu ievēribu neguva, toties 1947. gadā, būdams jau Vācijas bēgļu nometnēs, viņš visus pārsteidza ar lugu "Sarkanvīns", ko no viņa izkaulējusi Vircburgas Latviešu teātra uzņēmīgā režisore Lilija Salnā. Prasīgais, erudītais literatūras kritiķis Jānis Rudzītis to nodēvēja pat par sensāciju, savā laikā rakstīdams: "Pavisam negaidīti notikusi Valdemāra Kārklīša ienākšana latviešu daiļliteratūrā. Savā ziņā sensācija ir viņa pirmā luga "Sarkanvīns". Sekodams literārās tehnoloģijas tradīcijām, viņš to titulējis par komēdiju, jo dramatiskās darbības atrisinājums "Sarkanvīnā" ir laimīgs. Bet šo lugu varētu saukt arī par psiholoģisku raksturdramu, kas darīnā tīkamā kamerstila noskaņā."*

* Rudzītis J. Raksti. – Vesterosa, 1977. – 281. lpp.

Lieki piebilst, ka Vircburgas teātra skatītājiem luga bija īsti pa prātam un atnāca īstā laikā: nometņu dzīves šaurība, dzīvošana pamestās kazarmju telpās, bet uz skatuves – eleganti cilvēki, asprātīgas sarunas, mierīgs laiks starp diviem pasaules kariem. Pie tam darbība notiek Londonā. Nekāda trūkuma un knapināšanās, nekādas politikas! Varam it labi iedomāties, ko tajā laikā nozīmēja nobaudīt glāzi laba sarkanvīna. Jā, labu, aromātisku, viegli reibinošu sarkanvīnu tiešām atgādina V. Kārklīņa luga ar šādu nosaukumu.

Valdemārs Kārklīņš bija uzrakstījis neparastu komēdiju. Ne tajā joku, ne īpaši komisku situāciju, tā pamatkonfliktam ir pat dramatiska pieskaņa, taču visā rakstnieks noraugās ar mazliet ironisku smaidu, drāma varēja būt, bet nenotika, atliek tikai pasmaidīt. Patiesa elegances un šarms strāvo pretī no V. Kārklīņa dialogiem, tā ir latviešu drāmas vēsturē neierasta konversācijas luga.

V. Kārklīņš savās lugās iztiek ar nedaudzām personām, un "Sarkanvīnā" to ir piecas, kas veido savdabīgu piramīdu: centrā atrodas jauna sieva Karina Kevendiša, viņai līdzās – "vecs vīrs" Alans Kevendišs un turpat arī kāds jauneklis, vārdā Harijs Elendēls. Viņi ir trīs – tādā pilnīgs pamats, lai varētu sākties luga, taču to iesāk labi audzināts kalpotājs Džozifs, kurš vairs nav nekāds jauneklis, un "slikti audzināta istabmeita" Anete. Viņa gan nav glīta, taču Anetes kapitāls ir viņas jaunība. Džozifs un Anete V. Kārklīņam labi noder kā centrālā pāra paralēltēli, jo arī Karinas pamatbagātība ir viņas jaunība un piedevām vēl skaistums, bet Alana – viņa dzīves pieredze un gudrība. Vecajam kungam ir tāda īpaša profesija, kas komēdijas ritējumā izrādās nozīmīga, – viņš ir aktieris, tiesa, lugas laikā jau pensijā, taču aktiera gars Alanā vēl noteikti māj, kaut arī viņš it kā rāmi apcer dzīvi un raksta savus mūža pieredzējumus. Viņam iepretim otrā svaru kausā nostādīts Harijs, arī jauneklim ir īpaša profesija – viņš ir lidotājs. Svaru kausos likts jaunības lidojums un vecuma saprāts, un vidū atrodas Karina, kas arī tā kā gribētu lidot, taču no lidošanas nekas nesanāk, spārnos pacelties viņai nav vēlēt.

Kādā dienā Karina sastop romantiski noskaņotu jaunekli Hariju, viņš tik aizrautīgi runā un Karinu salīdzina pat ar sarkanvīnu sudraba kausā, ka jaunā sieva apreibst, samulst: tā nekad neviens ar viņu nav runājis! Un viņai liekas, ka atnākusi mīlestība. Varētu sagaidīt, ka Alans, par notikušo uzzinājis, sāks rīkot greizsirdības scēnas, plosīties, varbūt pat šausies, taču nekas tamlīdzīgs nenotiek, Alans nepavisam neprotēstē, gluži otrādi, viņš jūtas pavisam apmierināts, jo, sekojot viņa loģikai, agri vai vēl Karinai uzradīsies kāds pielūdzējs, tad jau labāk, lai tas notiek tepat viņa acu priekšā. Alans ir pārliecināts par sevi un sievu, un šī pārliecība robežojas ar cinisku pašpārliecinātību. Alans pats pierunā Hariju būt kopā ar viņa kundzi un uz jaunkļa

aizrādījumu, ka tas ir bīstams piedāvājums, visai noteikti atbild: "Tik ilgi, kamēr Karina mani mīl, nekas nevar gadīties. Bet, ja viņa kādreiz mani vairs nemīlētu, man taču būtu gluži vienalga, kas pēc tam gadītos." (96. lpp.)*

Vēlāk izrādīsies, ka Alana pārliecinātībai ir noteikts pamats – ilgu gadus uz skatuves mīlas ainas tēlojot, viņš iemācījies izprast sievietes dabu.

Kādu brīdi gan šķiet, ka vecā vīra celtā loģikas ēka sabruks kā kāršu namiņš, jo Karina it kā patiesi iemīlējusies Harijā, vismaz viņai pašai tā liekas, un jaunā sieviete pat grasās ar Hariju bēgt prom no mājām. Taču arī šo bēgšanas plānu V. Kārklīšs iekrāso ar labu tiesu ironijas: romantiski noskaņotā Karina sapņo par bēgšanu uz skaistu salu kaut kur jūrā, vismaz par Itāliju vai kādu līdzīgu zemi, taču Harijs var piedāvāt vien istabu kādā Londonas strādnieku rajonā un pagaidām tikai apmešanos viesnīcā. Par šādu priekšlikumu Karina ir pavisam samulsusi, jo nav jau viņas mīlestība uz Hariju nekāda lielā, tik tāda aizraušanās vien. Tad blakus istabā atskan šāviens, un Karinai liekas, ka nošāviens viņas vīrs.

Par šāvienu aiz skatuves Jānis Rudzītis, recenzējot "Sarkanvīnu", V. Kārklīšu norāja. Taču, ja Blaumanis joka pēc var atļauties uzšaut gaisā krāsni ar vecu ebreju, kālab lai V. Kārklīšs nevarētu atļauties vienu šāvienu un pie tam vēl aiz skatuves? Šāviens piedevām iepriekš tiek pieteikts un labi sagatavots. Pēdējā cēlienā Alanam patiešām nelādzīgs garastāvoklis, jo Harijs viņam tieši acīs pateicis, ka mīl Karinu. Bez tam veco vīru moka žultsakmeņi, tālab viņš iesaka Džozifam sameklēt revolveri, ar ko nošāviens viņa tēvocis sers Arčibalds, ielikt ieroci divas patronas un izmēģināt to. Ja darbojas, tad atnest Alanam. Tad viņš nošaušoties, jo tās esot vienīgās radikālās zāles pret žultsakmeņiem. Kad atskan šāviens, Karina, protams, domā ļaunāko, iespējams, ka izrādes skatītāji domā to pašu, kaut arī iepriekš pasacīts, ka Džozifs vispirms ieroci izmēģinās. Un tomēr šāviens izrādās liktenīgs, jo pēc tā Karina saprot, ka "nu beidzot esmu skaidrībā ar sevi". Protams, ka viņa atmet visas neprātīgās domas un paliek turpat vecajā, labajā mājā pie sava vecā, toties gudrā vīra sāniem, jo viņa nav un nekad nav bijusi nekāda kaija, tik tāda pašmāju visticpa vien. Un uz Itāliju viņa var aizbraukt arī kopā ar vīru Alanu. Bet Harijs? Viņš ir lidotājs, kopā ar viņu varētu lidot. Harija jūtas gan iedragātas. "Tātad viss, kam ticēju, kam dzīvoju šais kvēlajās dienās, viss, ko sapņoju šais drudžainajās naktīs – mūsu sapņu un ilgu naktīs –, bijis tikai māns? [...] Viss, ko esmu jums veltījis, mani nomoda sapņi, manas jūtas, mūsu vientulības sala un ziedošais mīlestības koks, – tas viss jums nav bijis nekas vairāk kā pasaka. Jūs nekad neesat man ticējusi. Jūs nekad neesat mani mīlējusi!" (126. lpp.)

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Sarkanvīns" – Trimdas lugas, I. – R., 1994.

"Sarkanvīns"
 Londonas
 Daugavas Vanagu
 drāmas teātrī
 1953. g. Harijs –
 H. Miķelsons,
 Alans – J. Zariņš,
 Karina – L. Apine

Sākumā "piramīdu" veidoja trīs cilvēki, nu paliek divi, un tieši jaunākajam šajā reizē no spēles nākas izstāties. Komēdijas beigās gan paliek divi pāri. Visu laiku kalpone Anete arī sapņojusi par tādu sapņu princi, kas atnāktu, nolaupītu viņu un aizvestu tālu prom. Taču tāds pats nākotnes pareģis kā Alans izrādās arī Džozifs: viņš Anetei pareģo, ka meitene apprecēsies ar kādu solīdu kungu, un beigās tā arī notiek. Laimīgo laulību šajā komēdijā, protams, vēl nav, bet Džozifa roka ap Anetes vidu gan apvijas.

Komēdijā bieži pieminēts sarkanvīns, tāds brīnišķīgs dzēriens: tas viegli reibina, un šāds sarkanvīna noreibums pārņēmis Karinu un Hariju, un viņa pati ir līdzīga šim jaukajam dzērienam. Taču Džozifam par sarkanvīna cienītājiem ir sava pieredze: "Kad strādāju mazajā Soho restorānā, jā... tad gan tur bieži nāca jaunieši, kas dzēra sarkanvīnu. Viņi vairāk nekā nepasūtīnāja kā tikai sarkanvīnu, glāzi un vēl glāzi, un tad vēl un vēl... un sēdēja, un skatījās viens otram acīs, un smaidīja. [...] Tie dažkārt nevar samaksāt tēriņu. Cilvēki, kas dzer sarkanvīnu, bieži nedomā par to, cik tas maksā." (101. lpp.)

Par visu jāmaksā. Par sarkanvīnu. Arī par laimi. Kā sarkanvīns reibina arī V. Kārklīņa komēdija. It kā nekā īpaša: vieglprātīga kundzīte iedomājas mīlam kādu jaunekli un tad attopas, ka labāk taču pie pašas vīra sāniem. Taču komēdija eleganti uzrakstīta, tajā ir vārdu spēles un paradoksiem piesātināts dialogs. Harijs, sastapis Alanu Kevendišu, viņam jautā: ".. kas jūs esat šai

dāmai. Vai esat viņas tēvs?" Un Alans atbild: "Diemžēl ne. Esmu drusku par vecu, lai būtu viņas tēvs. Esmu tikai viņas vīrs." Harijs: "Vīrs? Ha! Piedodiet, bet... Tas izklausās pēc laba joka." Alans: "Pilnīgi piekrītu. Es par to priecājos jau divus gadus." (93. lpp.)

Nedaudz tālāk Harijs saka: "Mans kungs, jūs esat vai nu pārgudrs, vai gluži neikdienišķīgs mulķis." Bet Alans: "Patiesība būs apmēram vidū. Esmu tikai reālists." (95. lpp.)

Komēdija bagāta ar zemtekstiem, īpaši ar tiem apveltītas Alana un Džozifa sarunas. Elegants ir viņu dialogs trešā cēliena sākumā, kad Alans sūdzas par žultsakmeņu izraisītajām sāpēm un Džozifam paziņo, ka kundze grasoties doties uz Itāliju. Džozifs piekrīt: "... pirmās vīnogas būs ienākušās." Alans: "Pareizi, vīnogas. Man liekas, kundze grib nogaršot vīnogas." (116. lpp.) Un it labi nojaušam, par kādu vīnogu garšošanu Alans domā.

Komisku noskaņu V. Kārklīnš dažkārt pratis radīt ar it kā vienkāršām, būtībā paradoksālām situācijām. Kad blakusistabā atskanējis šāviens, Harijs pavēl Džozifam atnest zāģi, urbi un cirvi, ar ko atlauzt Alana istabas durvis, un izsaukt ārstu. Džozifs labi zina, ka šāvis pats, viņš labi zina, kur atrast atslēgu, taču vēsā angļu mierā iet pildīt uzdevumu. Tikām Alans pats atslēdz durvis, ienāk viesistabā, it kā nekas nebūtu bijis, tikai remarkā šajā vietā autors piemetinājis – "aktieris no galvas līdz papēžiem". Un tad pēc laba brīža ierodas ar urbi, zāģi un cirvi bruņojies Džozifs un ziņo par zvanišanu ārstam: "Atļaujiet ziņot, ka ārsts diemžēl nevar ierasties. Viņš teica, šodien viņam stāvēt priekšā divējas dzemdības. Viņš man jautāja, kādā gadījumā palīdzība vajadzīga. Es teicu ..., ka tas ir vai nu iedzimtas žults kaites, vai hroniskas pašnāvības gadījums. Hm, hm... baidos, ka steigā būšu pārticies. Pareizāk būtu jāsaka, hroniskas žults kaites vai iedzimtas pašnāvības gadījums... Tad viņš teica, ka iedzimti un hroniski gadījumi varot gaidīt." (125. lpp.) Un vēl Džozifs apliecina, ka pie viņa esot atslēgas no visām mājas durvīm.

V. Kārklīņa komēdija "Sarkanvīns" kļuva par vienu no visvairāk trimdas teātros iestudēto un izrādīto lugu: Vircburga, Stokholma, Londona, Ņujorka, Adelaida, Sidneja, Toronto, Sufolsa, Ņūdžersija, Vašingtona – tāda ir šīs patsiesi jaukā un asprātīgās komēdijas skatuves ģeogrāfija.

Taču autors tikām dzīvoja Seilemā, un tur 1954. gadā tapa luga "Indīgā efeja". Piecdesmito gadu sākumā lasītāji trimdā bija iepazinušies ar V. Kārklīņa iecerētā romāna "Indīgā efeja" fragmentiem, taču vispirms viņš uzrakstīja lugu, un pēc tam, 1962. gadā, iznāca romāns "Vakara zvaigzne", kurā darbojas tie paši "Indīgās efejas" tēli, tikai kritiķis J. Rudzītis tam deva visai bargu vērtējumu – "literārs konglomerāts".*

* Rudzītis J. Raksti, 598. lpp.

"Indīgā efeja"
ALT Ceļojošajā
ansamblī 1954. g.
Jukums Dumpis –
K. Lagzdīns,
Ede – S. Pence

Komēdiju lasot, var jaust tās radniecību ar prozas darbu, jo lugas varoņiem šoreiz doti pagari runājami gabali, kas nav ne lāgā monologi, ne dialogi, un šajā reizē remarkās autors izvērsis visai plašus savu varoņu aprakstus. Tā, piemēram, lugas sākumā raksturots viens no centrālajiem tēliem Jukums Dumpis: "Tuvāk iepazīstoties, noskaidrosies, ka Jukuma Dumpja cieņas un lepnuma pamatā ir viņa latviskums; viņš sevi un sievu (labas omas brīžos arī savus tuvākos draugus) uzskata par īstajiem latviešiem, lai gan nav visai viegli izprotams, ar ko, ja neskaita šo apziņu un tās uzsvēršanu, tie atšķiras no neīstajiem latviešiem." Tikpat labi šāds raksturojums iederētos arī romānā.

Tāpat kā "Sarkanvīnā", arī "Indīgajā efejā" V. Kārklīšs izticis ar nedaudzām personām. Šoreiz tās ir sešas: Milzarāju pāris un Dumpju pāris, Milzarāja kundzes dēlēns Robertiņš un ienācējs no ārpasaules – bijušais leģionārs Linards Ķelpšs. Arī "Indīgajā efejā" iezīmējas tāds kā mīlestības trijstūris – pie Milzarāju ģimenes ciemos atbrauc kundzes senu dienu mīlestība Linards Ķelpšs un aicina savu kādreizējo iemīļoto atstāt māju un doties viņam līdz: "Nāc tūliņ, nekavējies! Beigsim šo pusdzīvi šaubās un nožēlās, iesim jaunu ceļu. Tālu no tukšajām ķildām un lielības, pašapmāna un meliem, mantkārības un negausības... Projām no viņiem visiem, pat no sevis pašiem..." Taču arī leva nekādam kaijas lidojumam gatava nav, un viss iet tāpat pa vecam.

Komēdijā "Indīgā efeja" V. Kārklīšs ar asāku un nesaudzīgāku skatienu raugās savos tautiešos. Kopš iebrukšanas Amerikā bija pagājuši tikai daži gadi, pēc bēgļu nometņu samērā bezrūpīgās dzīves katram vajadzēja domāt par sevi, vajadzēja dzīvot, un nācās likt dolāru pie dolāra, lai iepirktu kaut vai nelielu māju. Jā, arī V. Kārklīšs nopirka ģimenes māju, tā bija dzīves nepieciešamība. Tāpat attālumi jaunajā mītnes zemē izrādījās daudz lielāki, nekā tie bija, piemēram, Virzburgā vai Eslingenē, vajadzēja arī automašīnu, un V. Kārklīša tēlotā Milzarāju ģimene tikusi pie mājas, savukārt Dumpji lepojas ar automašīnu, kas gan ir jau krietni lietota. Tiklīdz viss būtu labi, taču nelaime sākas tad, kad mūsu mīļajos letīņos pamostas lielības un nesaticības gars, alka citam citu pārspēt un nepārvarama griba kašķēties. Tā tas notika ar biedrībām un arī ar latviešu teātra trupām – nevarēja iztikt bez stridiņiem un kasīšanās. Un V. Kārklīšs uzrakstījis gluži simbolisku komēdiju par kašķēšanos. Linards, pie Milzarājiem ciemos atbraucis, grib savai jaunības mīlestībai kādu puķi uzdāvināt un lūdz skolas puikam Robertiņam tās nopirkt. Taču Robertiņā arī iekritusi prakticisma sēkla: rozes viņš turpat kāda dārza malā saplūc un krāšņumam klāt pieliek vēl efejas zaru, kas, kā izrādās, izraisa negantu niezi – kurš šai efejai pieskaras, sāk briesmīgi kasīties, rokas deg kā ugunī. Taču viņi, citkārtējie draugi un paziņas, kasās arī savā starpā. Liekas, nekas nebūtu dalāms, taču strīdas bez gala un grib cits citu pārspēt un būt pareizāks un "īstenāks tautietis".

Mierīgā ūdens uzbangotājs ir Linards Ķelpšs. Viņš, pie Milzarājiem ieradies, tā pavairāk iedzer, atraisās mēle, un viņš atklāti un skarbi izsaka savu spriedumu par "diženajiem" tautiešiem. Taču nekas būtisks viņu dzīvēs, protams, nemainās, ķildnieki salabst, vētra ūdens glāzē aprimst, roku stilbus ar ziepju putām ieberzuši, Milzarāji un Dumpji tiek vaļā no nepatīkamās niezes un – izlīgst. Vai viņi kļuvuši citādi un nākuši pie kādas jaunas atziņas? Diezin vai! Nu jau viņi var atļauties cits citā uzkurināt pārspīlēto latviskumu, un Jukums Dumpis teic svinīgi pacilātu runu: "Ar vārdu sakot, mēs esam īstenie latvieši. Es nepārspīlēšu, ja teikšu, ka no mūsu vidus tiks ņemti gan deputāti, gan sūtņi un ministri, kad pienāks laiks."

To V. Kārklīņš rakstīja 1954. gadā, taču laiks pierādījis, ka rakstnieks bijis tuvu patiesībai. Latvija un latviskums arī V. Kārklīnam bija svēti jēdzieni, taču viņam derdzās, ja šie svētie jēdzieni tika necienīgi velti valkāti un kļuva par plātības veidu. Savukārt, kad viņa lugā tēlotajiem varoņiem jāatdara maks, lai tiešām ziedotu tautiešu labā, viņu ausis paliek nedzirdīgas.

Ir vēl kāds būtiski svarīgs motīvs, kas skanējis diezgan daudzās trimdas autoru lugās. Mūs rakstniekiem svēta bija latviešu valoda un tās saglabāšana. Daudzējādā ziņā pateicoties tieši viņiem un latviešu teātrim, latviešu valoda arī svešatnē izdzīvoja, neizsīka. Vēl vairāk – rakstnieki rūpējās, lai šī valoda būtu tīra, skaidra un skanīga, tālab vairākās lugās autori izsmēja un kaunināja jauniešus par savas mātes valodas nezināšanu vai par angliskota runas veida piegružotu valodu. Komēdijā "Indīgā efeja" tāds ir Robertiņš, kam visērtāk liekas sarunāties angļiski, un to it labi var saprast, jo skolas puikas bija amerikāņi, televīzijas raidījumi angļu valodā, veikalā un uz ielas tā pati angļu valoda. Kad nu Milzarāja kundze pieprasa runāt latviski, dēlēns, protams, piekāpjas, taču viņa telefona saruna izklausās šādi: "Ko tu dari šovakar? Vač televižen? Kas? ... Es nevaru dzirdēt. O, uz mūvi? Vats on? Kas ir virsū? Geri Kuper?... O, brader! Es? Nē, es nevaru – mai foks ār hevin an pārti..." Jaunieši skatījās latviešu izrādes, ieklausījās un gan jau kaut ko sev rītdienai līdzī paņēma.

Apakšvirsrakstā "Indīgā efeja" nosaukta par joku lugu. Joku šajā lugā gan maz, tik vien kā viens liels joks iznāk tā kasīšanās ar indīgo efeju un pēc joka izklausās arī neganto ķildnieku izlīgumi. Citādi gan šajā darbā skan daudz skarbu vārdu par tālaika realitāti un par cilvēkiem, kas centās iedzīvoties jaunajos apstākļos un neierastajā situācijā.

Pagāja tikai pāris gadu, un V. Kārklīņš nāca klajā ar lugu "Jaunas asinis". Klajā nākšana, protams, ir nosacīts jēdziens, jo ne luga "Indīgā efeja", ne "Jaunas asinis" nav iespiesta, un pie skatītājiem tās nonāca izrāžu vakaros.

Izcilajai aktrisei Līlijai Štengelei tuvojās 45 skatuves darba gadu jubileja, un V. Kārklīņš piedāvāja viņas beneficei lugu "Jaunas asinis", jo, šo darbu rakstot, viņš prātā bija turējis tieši tāda mēroga aktrisi, kāda bija Līlija Štengele. Aktrisei luga bija pa prātam, un viņa uzņēmās galveno – aktrises Ilonas Veides lomu. Lugu Amerikas Latviešu teātra Ceļojošajā ansambli iestudēja Kārlis Veics. 1956. gada 15. septembrī Bruklīnas Mūzikas akadēmijas zālē notika lugas pirmizrāde, pēc tam sekoja plaša turneja pa Ameriku un Kanādu; diemžēl Līlijai Štengelei tā bija pēdējā, un viņa to nespēja pabeigt. Aktrise tēloja komēdijā "Jaunas asinis", bet pati jaunas asinis iemantot nevarēja, jo bija nedziedināmi slima.

No komēdijas "Indīgā efeja" skaudrās realitātes V. Kārklīņš savā jaunajā darbā politiku atkal licis pie malas un atgriezies mierīgajā laikposmā starp

diviem pasaules kariem, taču šoreiz uz Latviju, uz mūsu pašu Rīgu. Autors pavēris skatienam aktieru dzīvi: darbība risinās pieredzējuša režisora Teodora un viņa kundzes aktrises Ilonas Veides dzīvoklī. Šoreiz V. Kārklīšs bija uzrakstījis smalku, pavērsieniem bagātu psiholoģisku komēdiju, kuras centrā arī zīmējas sava veida mīlas trīsstūris.

Teodors un Ilona nav vairs gluži jauni, uz skatuves vadīti ilgi gadi, tiem līdzī nākusi rutīna, un tā apēno arī mājas dzīvi, tikai viņi paši to lāgā neapzinās. Teodoram šķiet, ka viņa kundze sāk novecot, tāpēc jaunas lugas uzvedumā galveno lomu uztic kādai jaunatnācējai no Liepājas – Ragnai Zālei. Jauna aktrise, jauni impulsi, un arī asinis sāk straujāk pulsēt. Taču tik lēti negrib padoties arī Ilona, un komēdijas ārējo notikumu asi veido cīņa ap jauno lomu. Sākotnēji dzirdam par to, ka loma uzticēta Ragnei, par ko Ilona, protams, ir aizvainota un apbēdināta. Tālab viņa izsauc Ragnu uz māju un liek viņai nospēlēt fragmentu no iestudējamās lomas. Samulsusī aktrisiņe pinas un tinas, un Ilonas spriedums ir negrozāms: Ragna šai lomai neder! Tāpat izlēmis arī teātra direktors, kas jauno aktrisi redzējis mēģinājumā, viņš lūdz Ilonu Veidi uzņemties šo lomu. Vārdu sakot – pilnīgs slavenās aktrises triumfs, viņa ir uzvarējusi, viņa spēlēs šo lomu!

Taču trešajā cēlienā V. Kārklīšs dod pavisam citu pavērsienu. Pie Ilonas vēlreiz atnāk Ragna, viņa visu ir zaudējusi, tālab var justies pavisam brīvi, meitene izkrata savu sirdi, gandrīz vai izlamā Ilonu, zaudēt taču nav ko! Un tieši šajā brīdī Ilona sāk uzmanīgi vērot jauno aktrisi un saskata viņā patiesu temperamentu. Ilona liek Ragnai atkal pamēģināt kādu skatu no lugas un pieņem asu lēmumu: viņa no lomas atsacīsies, lai spēlē Ragna! Ilona piezvana teātra direktoram un paziņo, ka slimības dēļ lomu nevar spēlēt. Šajā brīdī māksliniece, aktrise Ilonā uzvar sievieti, izrādās, ka mākslas vārdā šī primadonna ir spējīga arī uzpurēties un atsacīties. Jaunas asinis iešalko viņā, gadījums ar Ragnu liek Ilonai pārvērtēt sevi, savu darbu un pārkāpt ierastā egoisma ietvarus.

Teodorā Veidē jauno asiņu uzbangojums izpaužas citādi, viņu valdzina jaunā aktrise, tās tuvumā viņš pats jūtas vīrišķīgāks un jauneklīgāks. Situāciju vēl uzkurina Ragnas drauga Austra Lukstiņa sacerētais un avīzē nodrukātais raksts par Ragnas it kā attiecībām ar režisoru Teodoru Veidi.

Ilona, protams, pārdzīvo vīra kārtējo romānu ar jaunu meiteni, tomēr vairāk par visu viņai kremt Teodora pašapmierinātība un rutīna. Arī šajā ziņā viņa būtu gatava atsacīties, ja vien kopā ar Ragnu Teodors Veide spētu uzsākt patiesi jaunu dzīvi, kā tas bijis kādreiz, kad viņi abi kāpa uz skatuves dēļiem. "Sarkanvinā" Karina bija tā, kas grāsiņās lidojumam, bet, spārnus vārgi paplīvinājusi, turpat ģimenes ligzdinā vien palika. Un nekāds lidotājs nav arī

režisors Veide, var jau aizrauties kādu brīdi ar jaunu aktrisi, taču pašam mājās sieva, un viņa vienmēr visu izkārtos labāk.

Ši ir literāri raiti uzrakstīta komēdija ar diviem teicami izveidotiem tēliem – tā ir Ilona un Teodors Veide; otrs pāris – Ragna un Austris Lukstiņš uz skatuves parādās retāk, un īstenībā komēdija pārvēršas par divu cilvēku dialogu par mākslu, nodzīvotajiem gadiem un dzīvi, kā arī par jaunām asinīm, kas nepieciešamas, lai teātrī pulsētu īsts mākslas gars. Taču valdniece šajā lugā ir Ilona Veide. Acīmredzot autoram palīdzējis apstāklis, ka viņš, lugu rakstot, domājis par lielu, talantīgu, spilgtu aktrisi, kas varētu šo lomu tēlot, – par Liliju Štengeli. Ar komēdiju "Jaunas asinis" V. Kārkliņš vēlreiz sevi cienījami apliecināja dramaturģijā, bet tad diemžēl dramatiķa spalvu nolika malā un galveno uzmanību veltīja romānu rakstīšanai. Un negadījās arī neviena, kas viņu regulāri pabikstītu. Žēl.

Valdemāra Kārkliņa literāri teicami nostrādātās konversācijas lugas ievilkušas pavisam atšķirīgu krāsu latviešu drāmas kopējā audumā.

TEODORS ZELTIŅŠ

1914.27.X–1991.23.VIII

Viens no dramatiķiem, kurš lugu rakstīšanai pievērsās Vācijas bēgļu noņemtu laikā, bija Teodors Zeltiņš, un uz šo nodarbi viņu izaicināja Vircburgas Latviešu teātra enerģiskā vadītāja Lilija Salnā. Latvijā viņš bija strādājis "Jaunākajās Ziņās" par korektoru, aiz muguras tad viņam jau bija baltu filoloģijas studijas Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē un 1939. gadā izdots romāns "Rīgas ģimnāzisti". Rīgā T. Zeltiņš bija strādājis tajā pašā namā, kur Anšlavs Eglītis: viens par "Padomju Latviju" pārdēvētajās "Jaunākajās Ziņās", otrs – "Atpūtā". A. Eglītis uzlūkoja T. Zeltiņu par sev tuvu cilvēku un pēc viņa aiziešanas aizsaulē rakstīja: "Teodoru Zeltiņu esmu arvien sajutis kā patsiesu, uzticamu draugu, un gribas ticēt, ka viņš tāpat domāja par mani. Ar nenozīmīgiem pārtraukumiem mēs esam tekoši sarakstījušies labus 40 gadus.**

Teodora Zeltiņa talants trimdā atplauka neparasti plaši un daudzveidīgi: vesela virkne romānu, to skaitā cikls par Antiņu, dzejoļi, balādes, viņš bijis trīs nozīmīgu kopojumu kārtotājs – "Pašportreti" (1965), "Prozas profili" (1964) un trimdas dzejas antoloģija "Dzejas un sejas" (1962); vēl noteikti pieminama viņa atmiņu un vērojumu grāmata "Tuvos un tālos ciemos" (1977). Taču Vācijā T. Zeltiņš sāka rakstīt lugas. Kopā ar citiem rakstniekiem viņš nonāca Vircburgā. Te pavisam pieticīgos apstākļos dzīvoja un strādāja pieredzes bagātais, vienkāršais un sirsnīgais P. Ērmanis, te darbojās I. Grebзде, Z. Liepa, V. Moora, H. Moors, J. Kadilis, katrā ziņā te bija laba literārā gaisotne un pats galvenais – rosīgs teātris, kas gaidīt gaidīja jaunas lugas. Un kāpēc gan neizmēģināt spēkus lugu rakstīšanā, ja uz to tik neatlaidīgi mudina?

* Eglītis A. Par rakstniekiem un grāmatām. – R., 1993. – 106.–107. lpp.

Teodors Zeltiņš

Mēnešrakstā "Laiks" T. Zeltiņš bija publicējis balādi "Vilks Rīgā". Tajā stāstīts par izbadējušos vilku, kas aukstā ziemas naktī, pārrāpies pāri Rīgas valnim, ieskrien pilsētā, uzbrūk zeltkaļa meitas pajūgam, bet apdraudēto jaunavu izglābj zeltkaļa zellis, pats gūdam smagus ievainojumus.

Un T. Zeltiņā dzimst doma: kālab no balādes neizveidot lugu? Par šīs iece-res attīstību lugas pirmizrādes sakarā 1948. gadā rakstīja Pēteris Ērmanis: "Sākumā Zeltiņš savu romantisko lugu iecerēja un uzskicēja traģiskā noskaņojumā; zeltkaļa zella (kam autors liek būt latvietim) mīlestība ir nelaimīga, iemīļotā jaunkundzīte paliek pie vecāku izraudzītā saderinātā, uzpūtīgā un bagātā kuģa kapteiņa, un latvietis Mārtis neprātīgās mīlestības un pretenziju vajāts bēg no Rīgas tāpat kā vilks. Bija izdevība lugu lasīt tās traģiskajā

versijā; jāatzīstas, ka tā atstāja stiprāku iespaidu, būdama arī tuvāka autora īpatnībai.**

Diemžēl no sākotnējās ieceres T. Zeltiņš atsacījies, laikam rēķinādamies ar trimdas situāciju. Ikdienā jau tā bija grūta, un bēgļu nometņu iemītnieki gribēja redzēt kaut ko jauku un dzīvespriecīgu, skatītāji alka pasmieties, un iecerētā drāma pārvērtās par komēdiju. Dramaturģijā T. Zeltiņš gāja ceļu, ko bija iestaigājis M. Ziverts: 1939. gadā Dailes teātrī bija notikusi M. Ziverta komēdijas "Melngalvji" pirmizrāde, gan ar citu virsrakstu – "Trakais Juris". Eduards Smilģis, liekas, baidījās, ka nosaukums "Melngalvji" publikai var nelikties īpaši saistošs. Arī T. Zeltiņa komēdijā "Vilks Rīgā" dzirdam par melngalvjiem, viena no centrālajām ainām risinās Melngalvju nama zālē, kur rit liksma Vastlāvju balle un bieži pieminēts melngalvju patrons un aizstāvis svētais Maurīcijs.

Savu dramatisko darbu T. Zeltiņš nosaucis par romantisku spēli, pēc žanra to varētu dēvēt par varoņkomēdiju ar drošsirdīgu un krietnu latviešu puisi Mārti Skaudrumu centrā. Kā allaž šāda žanra darbos, centrālajam varonim ir arī palīgs. Visās gaitās un likstās Mārtim palīdz viņa draugs, mucinieka zellis Juris Mieriņš un kalpone Made Spolīte.

Šajā varoņkomēdijā, tāpat kā tas bija T. Zeltiņa balādē, Mārtis no dzīvības briesmām izglābj zeltkaļa meistara Pilgermices daiļo meitu Adelīnu, protams, viņu iemīl, taču atšķirībā no balādes Mārtis gūst arī Adelīnas pretmīlu. Viņam gan nākas mēroties spēkiem ar lielmanīgo un uzpūtīgo kapteini Johannisbergu, bet zeltkaļa zellis nebīstas vērst pretī krūtis un zobenu. Mārtis izsīt zobenu no pretinieka rokām, taču augstsirdīgi atdod to atpakaļ, tajā pašā laikā atsegdams savu tobrīd apslēpto seju, jo cīņa norit Vastlāvju karnevāla laikā. Tā Mārtis parāda, ka iedomīgais vācu kungs cīnījies ar vienkāršu latviešu amatnieku. Johannisbergs, izmantojot situāciju, grib dot nāvējošu cirtietu Mārtim, bet starpā metas Adelīna – tas ir no balādes pilnīgi atšķirīgs pavērsiens, un par vilku Rīgā Johannisbergs nodēvē pašu Mārti: "Kungi, jūs rīkojāt medības uz vilkiem, jūs viņus trenkājat pa mežiem, bet Rīgā, lūk, tepat jūs acu priekšā ir īstais vilks. Tā jūs neredzat, jūs stāvat un brīnāties. Šonakt mans kuģis izbrauks jūrā, kur es vēl varu būt kungs. Sveiki, uz neredzēšanos." (167.–168. lpp.)**

T. Zeltiņa komēdijā jaušami ieskanas tēma par tautību un kārtu pretrunām tā laika sabiedrībā, īpaši to uzsver Johannisbergs: Mārtis ir latvietis un tāpēc

* *Ērmanis P.* Teodora Zeltiņa pirmā luga uz trimdas teātra skatuves//Latviešu Ziņas. – 1948. – 16. jūn.

** Šeit un turpmāk citāti no lugas "Vilks Rīgā" – Trimdas lugas, I. – R., 1994.

zemākas kārtas radījums, ar ko vācu meitenei pat dejoj būtu jākaunas: "Vai tas nav riebīgs apvainojums, ja kāds nevācietis iedrošinās tevi uzlūgt uz deju? Tiešām žēl, ka mums šos diedelniekus neklājas izaicināt uz divkauju." (137. lpp.) Cīnīties ar latvieti tāds Johannisbergs uzlūko par negoda lietu, tāpēc arī jūtas tik apkaunots, kad karnevāla laikā, maskai krītot, savā pretiniekā pazīst Mārti.

Savukārt Pilgermice stingri aizstāv kārtu atšķirības un par Mārti saka: "Viņš krietns zellis. Bet ir novilkta robežas, kurām mēs nevaram kāpt pāri. Daži no mūsu kārtas gan to ir darījuši, bet pati zināsi, kā pārējie pilsoņi uz tiem skatās." (151. lpp.)

Iepretim šo augsto kungu pārliecībai T. Zeltiņš Mārtim liek paust vienkāršu un pavisam mūsdienīgu patiesību: "Nav labāku un nelabāku tautu, ir tikai labāki un nelabāki cilvēki. Pat visauglīgākajā ābelē var uzplaukt vēja ziedi, bet krastā izmestajās jūraszālēs bieži vien ir paslēpies dzintars." (164. lpp.)

Kad augstprātīgais Johannisbergs, dusmu vadīts, devies atkal uz kuģiem un atsūtījis atpakaļ savu saderināšanās gredzenu, piekāpīgs kļūst arī Pilgermice, jo vismaz viena no barjerām, kas traucējusi Adelīnas un Mārta laulībai, nu ir kritusi. Komēdijas beigās krīt arī otra barjera: krietnais Mārtis par savu darbu tiek atalgots – viņš Libekas birģermeistaram izkalis tik skaistu rotu, ka tiek iecelts cunftīga amatnieka kārtā. Ja jau Mārtis ir cunftīgs amatnieks, tad Pilgermicem neatliek nekas cits kā sacīt: "Lai notiek!", jo Adelīna stingri appliecinājusi, ka viņas un Mārta mīlestība nav joks. Un uz skatuves var nostāties laimīgs pāris.

Taču kā klasiskās zobena un apmetņa komēdijās parasts, pāri ir vairāki. Protams, ka roku rokā paliek Mārta palīgi un atbalstītāji Juris un Made. Komēdijā iznāk gandrīz vai arī trešais pāris, jo dzīvesprieka pilnais un asprātīgais ārsts un aptiekņeks Kārlis Hāze bildina atraitni Hildegardi, taču trešais pāris tomēr "nedabūjas", jo Hāzem un Hildegardei ir pārāk atšķirīgi uzskati: Hāze sirsnīgi atbalsta Adelīnas un Mārta mīlestību, bet Hildegarde to uzlūko par kaunu un negodu. Vismaz divi pāri uz skatuves paliek, priekšskars nu varētu krist, taču T. Zeltiņš savu komēdiju apvijis ar prologa un epiloga vijumu, kurā divi sargi pie Rīgas vārtiem apcer sava laika notikumus. Viens no sargiem teic:

Darbs ir vīra īstais gods.

Kungi būs reiz mūsu dēli. (171. lpp.)

Bet otrs liek izskanēt vārdiem, kas sacīti jau prologā: "Ak, Svētais Maurīcij, kas tas par suņa laiku!"

Rīgā ir auksts, sals kož līdz kaulam, bet šajos vārdos saklausāma arī plašāka doma: vēl latvieši savā pilsētā ir kalpi, vēl tādi vācu kungi var nicīgi uz viņiem raudzīties no augšas. Bet "kungi būs reiz mūsu dēli"!

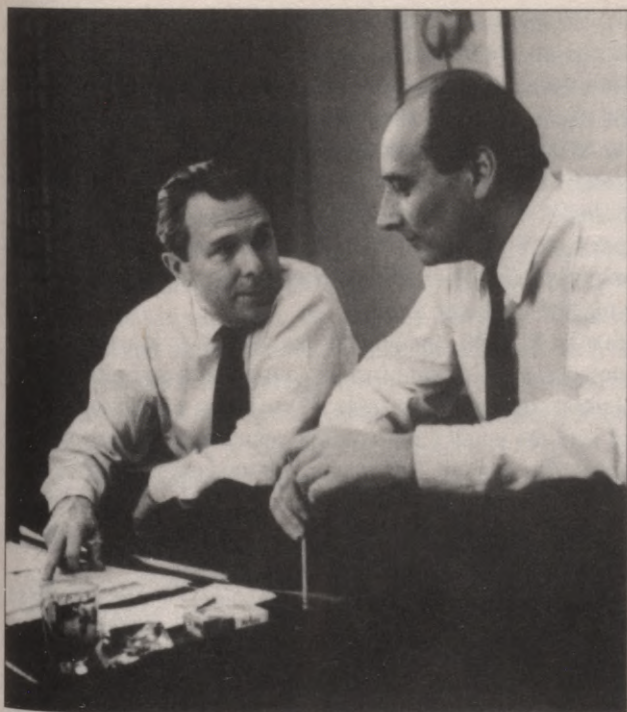
"Vilks Rīgā"
ALT Vašingtonas
ansamblī 1963. g.
Kārlis Hāze –
O. Uršteins,
Hildegardē –
H. Gobzine

Teodors Zeltiņš savu pirmo dramatisko darbu nosaucis par romantisku spēli. Te tiešām šķind zobeni, nopland apmetņi un atskan romantiska dziesma:

Draugs, ar vīnu kausu pildi –
Laiks kā zila dūja skrien.
Rīgas slavu dziesmās cildi,
Dārga būs tā mums arvien. (138. lpp.)

Atcerēsimies: bija 1948. gads, Rīga zaudēta, T. Zeltiņš dzīvoja Vācijā, Vircburgas bēgļu nometnē, taču sirdī jaunības dienu pilsēta viņam bija divtik mīļa un dārga, kaut vai tikai domās, kaut vai iztēlē, kaut vai lugā gribējās atgriezties tur un likt aizvirpuļot nebēdnīgai Jaungada balles vai Vastlāvju dejai. Melngalvju nams bija zaudēts, bet T. Zeltiņa lugā tas dzīvoja un tur kūsāja balles liksmība.

Varoņkomēdijas ritējumam īpašu aromātu piešķir dialogos ievērtās sentences, asprātīgie teicieni, dažreiz paradoksi. T. Zeltiņš pats akcentēja, ka

Osvalds Uršteins
un Teodors Zeltiņš

rakstījis romantisku komēdiju, tāpēc nebīstas no romantikas pieskandinājuma valodā. Lugā Adelīna, piemēram, saka: "Man jaunība liekas kā labs vīns, kas jābauda gausiem un apdomīgiem malkiem." (135. lpp.) Hāze mēļo: "Likteni nevar pārbaudīt. Liktenis pārbauda mūs." (159. lpp.) Citā vietā: "Ja nu sieviete vīrietim tomēr ir liktenis, tad jau labāk viens pats liktenis nekā daudzi. Jo liktenis pa laikam mēdz būt krusts. Un vienu krustu katrā ziņā ir vieglāk panest nekā daudzus." (161. lpp.) Bet Made taisnojas: "Esmu tikpat patiesa kā aprīļa diena." (163. lpp.) Un Mārta pārliecība: ".. īsta mīlestība nepazīst negoda." (164. lpp.) Un vainagojumam derētu minēt vēl vienu Hāzes pārspriedumu: "Kas to gan varēs pateikt, kas liela, kas maza laime. Neviens to vēl rokām nav aptaustījis. Ieva Paradīzes dārzā reiz domāja, ka laime ir ābols. Bet, kad viņa tā domāja, viņa ābolā vēl nebija kodusi. Ādams domāja, ka laime ir Ieva. Un viņš tā varēja domāt visu mūžu, jo nebija neviena, kas viņus varētu salaulāt." (167. lpp.)

Šie domu graudi vai atjautīgie pārspriedumi lugas ritējumā iekūst pavisam organiski, neradot ne mazākās aizdomas par autora tīksmi paspīdēt ar savu asprātību.

Vācijā dzīvodams, T. Zeltiņš uzrakstīja vēl vienu romantisku komēdiju, šoreiz par mīlētāju un siržu laužēju Donžuānu, likdams tai virsrakstu "Lielā ilūzija jeb Donžuāna pēdējā mīlestība". Pēc pirmizrādes 1941. gadā Rīgā, Dailes teātrī izcīlu popularitāti bija iemantojusi M. Ziverta komēdija "Minhauzena precības", 1947. gadā uz Mērbekas Latviešu teātra šaurās skatuviņas noplanda A. Eglīša radītā Kazanovas mētelis, kālab no jauna neiedzīvināt Donžuānu? Varbūt pamēģināt? Un likt pa skatuvi staigāt ne jau 14. gadsimta leģendārajam tēlam, bet tam nebēdnīgajam puisim, ko varēja sastapt Eslingenes, Vircburgas vai Fišbahas ieliņās. Un varbūt viņš nepavisam tāds tukšgalvis un vieglprātis nav? Ja nu viņā ielūkojas dziļāk?

Un T. Zeltiņš sāka strādāt, 1949. gadā darbs bija gatavs un to varēja iestudēt Eslingenes Latviešu teātris. Pēc pirmizrādes komponists un teātra kritiķis Volfgangs Dārziņš laikrakstā "Latvija" rakstīja: "Donžuāna pēdējā mīlestība" nav pūļa luga; katrā ziņā tās smalkā un īpatnējā zemstrāva būs neredzama katram, kas to skatīsies tikai ar acīm. Bet, ja vien gribam lietas vērtēt kā eiropeši, tad tieši tā ir Zeltiņa lielā priekšrocība, tāpat kā neatņemama Zeltiņa talanta daļa ir viņa valodas muzikalitāte, spēja izbēgt no sausām pārejām un par visām lietām – viņa skatuves repliku saturīgā asprātība.*

Žēl, ka šī skaistā un asprātīgā luga palikusi neiespiesta un to var izlasīt tikai mašīnrakstā. Tā ir komēdija, kuru, kā to trāpīgi sacījis V. Dārziņš, var lasīt ne tikai ar acīm vien, to var lasīt ar sirdi, un tad arī atklājas lugas autora smalkā un jūtīgā dvēsele. Bet no ārpusē – komēdija un raibu raibie atgadījumi.

T. Zeltiņš komēdijas notikumus nesaista ar noteiktu laiku un vietu, ievadremarkā dodams šādu norādi: "Laiks un vieta: kādreiz tikpat kā tagad. Kaut kur un visur." Bet Donžuāns pats par sevi saka: "Mana dzimtene ir visur tur, kur ir mīlestība. Toties es nekad nezinu, no kurienes esmu nācis un uz kurieni eju. Es esmu visur, un nav vietas, kur manis nebūtu. Un es arī būšu visos laikos, kamēr vien cilvēki ilgosies mīlestības."

Taču komēdijas notikumi risinās nevis kaut kādā abstraktā izplatījumā, bet nelielā pilsētiņā, kur ir it jauka viesnīca ar nosaukumu "Pie zelta vēša". Te ierodas izslavētais siržu laužējs Donžuāns ar savu pavadoni ielu dziedoni Alarmo. Viesnīcnieks Bampa slaveno mīlnieku savā viesnīcā gan negrib ielaist, jo varot iznākt visādas nepatīkšanas, sākšoties negals ar pilsētas cienījamo kungu mīlēt gribošām sievietēm un pēc tam ar pašiem kungiem, būs tracis, greizsirdības scēnas, plīsis stikli, šķindēs zobeni. Labāk jau tālāk no šāda grēka.

Tad Donžuāns ķeras pie pavisam parasta paņēmiena – naudas žūksnis no viņa rokas pārceļas uz Bampas kabatu un – viesnīcas durvis atveras. Un ir

* *Dārziņš V.* "Donžuāna pēdējā mīlestība". Pirmizrāde Eslingenes teātrī//Latvija. – 1949. – 10. febr.

vēl kāds cits arguments. Donžuāns veikli izdomā kādu viltību un paziņo, ka īstais Donžuāns esot nevis viņš, bet tas otrs – viņa kalps Alarmo. Un tālāk komēdijā sāk sevi pieteikt klasiskajā dramaturģijā nereti lietotais samainīto personu princips, kad kungs kļūst par kalpu, bet kalps par kungu.

Pamazām T. Zeltiņš iepazīstina ar mazās pilsētiņas sabiedrību: te ierodas bankieris Dragarass, kura kundze Irmgarde nodarbojas ar skūpstu kolekcionēšanu un, protams, negrib palaist garām izdevību, lai citiem piepulcinātu arī Donžuāna skūpstu. Arī viņas meita Andželika grib izpatikt slavenajam viesim. Pavisam savdabīgas ir lugā tēlotā otrā pāra attiecības: tas ir muižnieks Kefalofors, kam ir gan tituls, bet naudas ne nieka. Tālab viņš kaut kā grib tikt vaļā no savas sievas Lauras, lai pēc tam apprecētu turīgo atraitni Lombardīni. Šajā nolūkā viņš pats cenšas pierunāt Donžuānu, lai tas viņa sievai atklātu mīlestību, Kefalofors to varētu nofiksēt, būtu pamats laulības šķiršanai, Donžuāns saņemtu honorāru, bet Kefalofors – Lombardīni ar visu pūru.

Jā, vēl komēdijā darbojas kalpone Jita. Kas gan būtu viesnīca bez apkalpotājās!

Kad spēles dalībnieki iepazīti, var sākt atrisināt komēdijas sarežģījumu kamolu, un pavedieni ir divi, kas, kopā saņemot, palīdz uztvert T. Zeltiņa komēdijā pausto domu. Alarmo, ticis Donžuāna godā, bez kavēšanās sāk izmantot jauno situāciju un ievākt bagātīgu skūpstu ražu, par Irmgardei dāvāto nekautrēdamies pretī saņem dārgu gredzenu. Donžuāna gaitas tik veiksmīgas vis nav. Kad nu arī viņš grib apskaut Kefalofora kundzi Lauru, Donžuāns visprozaiskākā veidā no Lauras saņem plauku pa ausi un piedevām vēl kārtīgu pamācību: "Jums vēl ir daudz kas jāmācās, lai prastu apieties ar dāmām. Ar tādām manierēm jūs pagaidām varat iekarot sievietes tikai krogā!" Pirms tam viņa pati bija apliecinājusī, ka Donžuānam piemītot īsta pārgalvība un drosme, tās vien varot apmulsināt sievieti. Un tagad, kad īstais Donžuāns Laurai grib tuvoties, viņai nav ne jausmas par to, kurš grasās viņu skūpstīt, un Laura Donžuānu vīzdegunīgi nosūta pamācīties pie krogus meitām. Donžuāns atzīstas, ka kaut ko tādu viņš piedzīvojis pirmo reizi. Taču leģendārajam mīlniekam jāpiedzīvo vēl viens nepatīkams atgadījums.

Par Donžuānu kā bez prāta jūsmo arī viesnīcas kalpone Jita, viņa pat pāšļēpus no Donžuāna svārkciem pogu nogriezusi un nu glabā kā talismanu. Un tad īstais Donžuāns stāv viņai līdzās un lūdz paraudzīties viņa acīs. Taču Jitai ne silts, ne auksts, jo – tās taču neesot brīnumainā Donžuāna brīnumainās acis: "Redziet, Donžuāna acis ir tādas kā melni dārgakmeņi, kā ogles, kas dedzina un dedzina tā, ka sāpīgas tīrās skrien cauri līdz pat sirdij. Turpretī jūsu acis ir tikpat sērīgas kā... nu, kā lai to pasaka, – nu tādas kā mūsu saimnieka vecajam zirgam." Donžuāns – un viesnīcnieka vecais zirgs! Vai var būt

vēl katastrofālāks salīdzinājums? Un arī Dragarasa kunga meita Andželika īstajā Donžuānā noskatās no augšas.

Visas šīs sievietes īstenībā aizrāvušās tikai ar vārdu, ar ilūziju; īsto vīrieti, īsto Donžuānu viņas ne pamana, ne jūt un ļaujas viņa kalpa Alarmo vilinājumam un glāstiem. Bet tāds pats ir arī Donžuāns. Viņš milējis sievietes, tās nākušas un gājušas, bet sirdī palikusi alka pēc neatrastās, un tad mazajā pilsētiņā Donžuāns ierauga kādu noslēpumainu ceļotāju ar dīvainu vārdu – Sakrida. Viņa nav pieglaimīga un atdevīga, drīzāk – skarba un asa, taču viņa ir tā meklētā, tā gaidītā – Donžuāna būtības otra puse, un vienīgi Sakrida viņu izprot. Ar Sakridas tēlu T. Zeltiņš komēdijas risinājumam devis filozofisku pavērsienu, viņa izsaka vārdos domu, kas vērota jau iepriekšējā ainā: mīlošs cilvēks pats rada iemīļotā cilvēka tēlu un ierauga viņu tādu, kādu grib satikt. "Vai tā nav mīlestības daļa, Donžuān? Ka to, ko jūs mīlat, jūs mēdzat pa laikam savā mīlestībā paaugstināt. Jūs paceļat tos kā dievišķus tēlus pāri visiem citiem. Un tā ir gaismā – jūsu pašu mīlestības brīnišķā gaismā, kas apviļ šiem tēliem ap galvu mirdzošas svētuma auras. Tie izdziest un nobāl tai brīdī, kad jūsos vairs nav šīs gaismas." Un vēl Sakrida piebilst: "Jūs nevarat paņemt un iegūt, kas ir daļa no jums." Tāpēc Donžuāns nevar iegūt Sakridu, jo tā ir viņa ieraudzīta, viņa radīta, daļa no viņa paša. Kas tad ir Sakrida? Donžuāna sapnis, viņa ilūzija par īsto, lielo, neatrasto mīlestību, viņa lielā ilūzija un reizē arī pēdējā mīlestība. "Jūs esat milējis sapni, kas iesaiņots sievietes tēlā," tā rezumē Sakrida un komēdijas beigās vienkārši pazūd un izgaist kā ilūzija, ko nevar satvert un paturēt. Sakridas nav, paliek Donžuāna jautājums: "Vai tiešām tu biji tikai sapnis un mana pēdējā mīlestība?"

T. Zeltiņa luga ir par sapni un ilūziju, par vārdos ne katrreiz izsacīto, bet dvēseles dzīlēs gandrīz katrā dziļi mītošo. Varbūt par to domāja V. Dārziņš, recenzijā rakstot par šīs lugas smalko un īpatnējo zemstrāvu? Ar acīm tā, protams, nav ieraugāma. Acīm paliek pietiekami daudz asprātības, notikumu, pārpratumu, kas saistās ar Alarmo, kā arī ar pilsētiņas smalko kungu izdarībām.

Uz lugas beigu pusi T. Zeltiņš kamolu sāk ritināt pretējā virzienā, īstais Donžuāns atkal apliecina sevi par Donžuānu, nolīdzina Alarmo pastrādātos nedarbus, un Irmgardes kundze saņem atpakaļ par viltus Donžuāna skūpstu ziedoto gredzenu. T. Zeltiņa komēdija valdzina ar savu eleganci, tās dialogos, tāpat kā tas bija romantiskajā spēlē "Vilks Rīgā", ievijas sentences un domu graudi, asprātīgi paradoksi.

T. Zeltiņš uzcēlis latviskā gaumē darinātu piemiņas zīmi vienam no lieliem dēkaņiem – mīlniekam Donžuānam. Lugā viņš gan vairāk atklājas kā romantiķis un sapņotājs. Tāda dvēsele bija šā tēla radītājam, un tāda jutoņa

tik ļoti bija nepieciešama tur, Vācijas bēgļu nometnēs. Katrs dzīvoja ar sapni – par dzimteni, par atgriešanos brīvā Rīgā un, protams, par cilvēku, ko meklējam un alkstam mīlēt.

1950. gadā T. Zeltiņš izceļoja uz ASV, bija laikraksta "Laiks" līdzstrādnieks, rakstīja romānus. Viņa kādreizējie ciešie sakari ar teātri pārtrūka, taču pilnībā teātra valdzinājums rakstnieku nepameta, un 1955. gadā viņš teātriniekam atdeva vēl vienu lugu – "Viņa raugs". Taču savādi: nebija pagājis nemaz tik ilgs laiks, kopš dzīvi uz skatuves sāka Mārtis Skaudrums un Donžuāns, bet, "Viņa raugu" lasot, tā vien šķiet, ka T. Zeltiņu savā varā pārņēmusi prozas stihija, jaunā luga ir krietni episkāka, stāstošāka, bez tā dramatiskā piesātinājuma, kāds piemita viņa pirmajām lugām.

"Viņa raugs", komēdija trīs cēlienos, ir T. Zeltiņa atskats uz vētrainajiem un nemierpilnajiem jaunības gadiem, kad viņš vēl tikai rūga, pulsēja un burbuļoja. Tajā darbojas galvenokārt studenti, bet vecāko paaudzi pārstāv filoloģijas fakultātes dekāns, profesors Pāvels Pukstis un turīga saimniece Marija Maldava, kas ne par ko negrib, ka viņas dēls Nikolajs studē filoloģiju, jo kārtīgam cilvēkam esot jāklūst par dakteri. Stingrā mamma ierodas Rīgā dēliņu apraudzīt, bet Nikolaja draugi un studiju biedri jau iepriekš nolemj bargo kundzi apmānīt. Uz Nikolaja dzīvesvietu viņi atstiepj nez kur sadabūtu cilvēka skeletu un uzdodas par medicīnas studentiem, paši, protams, lāgā neapjēgdami, kur skeletam ir astes, kur žokļa kauls, tālab avantūra neizdodas.

Otrajā cēlienā T. Zeltiņš liek vīties citam sarežģījumam. Uzņēmīgā Maldava kundze dodas pie profesora Puksta, taču tur atkal priekšā draugi, viens no viņiem, pārgērbies un nogrimējies par dekānu, koķetē ar ne gluži jauno dāmu un saka viņai komplimentus, taču arī šī avantūra neizdodas, jo mājās pārrodas dzīvokļa saimnieks Puksts. T. Zeltiņam bija tuva senā masku komēdija, kur varēja varoņiem ļaut pārgērbties un kungam pārtapt par kalpu. Diemžēl reālistiski ievirzītajā komēdijā pārgērbšanās un pārgrimēšanās joki diez cik pārliciecināši neliekas, īpaši, ja domājam, kā šāda aina varētu izskatīties uz skatuves.

Šajā komēdijā T. Zeltiņš katrā cēlienā vij atsevišķu sarežģījumu kamolu, un pēdējā cēlienā uzzinām, ka Nikolajs uzrakstījis un publicējis romānu, par ko mātei nav ne miņas, jo viņa ir pārliecināta, ka dēls studē medicīnu. Lai turpinātu māti turēt neziņā, autorību uzņemas kāds no Nikolaja draugiem – Alberts. Taču tad, kad Nikolajs grib atgūt savas rakstnieka tiesības, Alberts uzstāj, ka īstais autors esot viņš. Vēlāk gan atklājas, ka tā bijusi tikai spēle un izlikšanās, Nikolajs saņem savas autorības apliecinājumu, taču ar vienu nosacījumu: viņa mātei jāapsola, ka viņa vairs nespiedīs dēlu mācīties par dakteri. Mamma piekrīt, visi priecīgi, un dekāns Puksts teic svinīgu runu: "Un

tā nu, kā rādās, mūsu vīns, mūsu trauksmainās jaunības vīns būtu beidzot norūdzis un noskaidrojies. Jo jaunība man allaž likusies kā šis vīns, un mūsu augstskola, mūsu mīļā augstskola – kā labs un spēcīgs vīna raugs, kas liek tam laikā norūgt. Tā domāt, jūs zināt, kā vīns rūgst. Viņš dažkārt ir pilns nemiera, stipri duļķains vēl. Lai tiktu līdz īstam skaidrumam, kā jaunībai, tā viņam jānorūgst."

Diemžēl komēdija "Vīna raugs" tā īsti norūgt un iemantot dzidrumu nav paguvusi. Vienā ziņā gan T. Zeltiņš palicis sev uzticīgs, un arī šajā komēdijā vietvietām ievijas pa jautrai sentencei vai asprātīgam teicienam, nu kaut vai: "Sākt spēli ir viegli, bet nobeidzot gudrības pietrūkst." – "Draudzība ir dvēsele divās miesās." – "Pat sivēnu ar labiem vārdiem vien uz pannas neuzmānīsi."

1955. gadā komēdiju "Vīna raugs" izrādīja Londonas Daugavas Vanagu Drāmas kopa, dažādos gados šī komēdija rādīta Viskonsinā, Oklendā, Melburnā, Toronto, Linkolnā, Adelaidā.

Un tomēr katrs nodzīvotais gads Teodoru Zeltiņu attālināja no teātra. Vēl 1963. gadā Vašingtonā notika spoža komēdijas "Vilks Rīgā" izrāde Osvalda Uršteina režijā, vēl rakstnieks deva dzīvību lugai "Deguns", tā tika uzvesta, taču eksemplārs nav saglabājies. T. Zeltiņa atraitne Velta kādā vēstulē man stāsta, ka viņas vīrs šo darbu nav augstu vērtējis un negribējis pat, ka to piemin. Par sev tuvāko darbu viņš uzlūkojis "Lielo ilūziju jeb Donžuāna pēdējo mīlestību". Tajā atvīz Teodora Zeltiņa sirds.

1998. gadā Rīgā iznākusi T. Zeltiņa dzejoļu un eseju izlase "Mākonī ieslie-tas kāpnes".

ARTURS VOITKUS

(PSEID. ANDREJS GRAVA)

1911.1.VI–1991.15.I

Braucot uz Tērveti cauri Zaļenieku pagastam, ceļa labajā pusē, tālē viņpus upei, tās senajā krastā slienas vienkāršas baznīcas baltais tornis. Bērībā, pa vasaru dzīvodams Zaļeniekos, es devos uz šo balto namu, kur sprediķus toreiz sacīja mācītājs Arturs Voitkus. Tad viņš Zaļenieku draudzi atstāja, dievkalpojumus sāka vadīt cits mācītājs, bet par A. Voitku dzirdēju sakām, ka viņš pārcēlies uz Jelgavu.

Pāri Jelgavai un Zaļeniekiem vēlās kara viesulis, no Jelgavas atstādams drupu kaudzi, un, kad negaiss aprima, nebija vairs ne manas pilsētas, ne mācītāja A. Voitkus. Viņa vārdu sastapu tikai pēc daudziem gadiem, kad, Trešās atmodas sabangots, bija kritis speciālo literatūras krātuvju priekšgars. Manās rokās nonāca neliela grāmatiņa ar uzrakstu "Jūdass", par tās autoru bija minēts kāds Andrejs Grava, un tikai pēc laba laika izdevās noskaidrot, ka Andrejs Grava ir tas pats Arturs Voitkus.

Kara beigās viņš bija nonācis Vācijā, dzīvoja Ansbahā, kur 1946. gadā parādījusies neliela grāmatiņa "Stāsti par mīlestību". Var jau būt, ka A. Voitkus gribēja nošķirt savu mācītāja darbu no literārās darbības, jo bija jau drusku neparasti, ka mācītājs sāk rakstīt stāstus par mīlestību, taču literatūras vēsture zina ne vienu vien gadījumu, kad garīdznieki strādājuši arī literatūras laukā. 1948. gadā lasītāji saņēma arī iepriekš pieminēto izdevumu "Jūdass". Diemžēl luga vairākus gadus palika neiestudēta, un tikai 1955. gadā tai pievērsās Melburnas Latviešu teātris Austrālijā.

Lugas neizrādīšanai bija objektīvi iemesli: tajā darbojas plašs personu pulks, darbība notiek senajā Jūdejā, norises vietas vairākkārt mainās. Katrā ziņā drāma "Jūdass" nav viegli iestudējams darbs. Turklāt 40. gadu beigās bēgļi no Latvijas sāka aut kājas tālākam ceļam. Arī Arturs Voitkus.

Arturs Voitkus

1951. gadā viņš izceļoja uz Kanādu, kur bija mācītājs Hamiltonas, vēlāk Monreālas draudzē, bet kopš 1985. gada dzīvoja Kanādas galvaspilsētā Otavā. Būdams krietns draudzes gans, A. Voitkus sarakstīja ticības mācības grāmatu trimdas skolām, kas iznāca 1960. gadā, no 1987. gada viņš rediģēja "Baznīcas gadagrāmatu", taču vienlaikus apbrīnojami rosīga bija A. Voitkus literārā darbība – gandrīz katru gadu vai ik pārgadus lasītāji saņēma "Grāmatu

Drauga" sarūpētu A. Voitkus romānu, pa reizei arī stāstu grāmatiņu. 1955. gadā parādījās A. Voitkus novelešu krājums "Aproce", 1961. gadā iznāca romāns "Bet es jums saku...", tam sekoja humoresku un feļetonu krājums "Spogulis" (1962) un atkal virkne romānu: "Tev nebūs..." (1964), "Aiz rožainiem mākoņiem" (1965), "Mēs gribam būt mājās" (1966), "Aiz miglas aust saule" (1968), "Ceļi tāli, ceļi tuvi" (1970). Tiem pa vidū 1968. gadā iespraucās A. Voitkus stāstu grāmata "Dzīvais cilvēks" un atkal romāni: "Četri simti" (1972), "Sudraba un zelta man nav" (1972), "Dod man savu sirdi" (1975), "Svešinieki un piedzīvotāji" (1977), "Vēja nestas lapas", 1.–2. (1977–1978), "Zaudētie gadi" (1980), "Liekie" (1981), "Par vēlu" (1987, laikrakstā "Laiks"). Romānos galvenokārt tēlota trimdas latviešu sadzīve un mācītāja darbs svešatnē.

Trimdā dzīvodams, A. Voitkus turpināja darbību arī drāmas jomā. 1969. gadā Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonds godalgoja viņa lugu "Sogis", kas, tāpat kā "Jūdass", veltīta Bībeles tematikai, taču šis darbs skatuves gaismu tā arī neieraudzīja. Toties izrādītas dažas citas A. Voitkus lugas, tomēr jāatceras, ka viņš bija mācītājs, teātra kopas, ko viņš varētu saukt par savu, nebija, tālab viņa lugas uz skatuves parādījās dažādos kontinentos un dažādās vietās: 1955. gadā sarakstīto lugu "Cilvēks vērtos" 1959. gadā izrādīja Belaretas Latviešu biedrības drāmas kopa Austrālijā, vairāk tā nav iestudēta un arī lugas eksemplārs nav pieejams. Brisbenas Daugavas Vanadžu nodaļas drāmas kopa 1971. gadā izrādījusi lugu "Skaistuma sacensības". Vairākkārt iestudēta A. Voitkus luga "Zīmes smiltīs". Tāpat vairākkārt, kaut arī ne tik bieži, uzvesta A. Voitkus, kādreizējā Andreja Gravas luga "Jūdass", tās pirmizrāde, kā jau sacīts, notika Melburnas Latviešu teātrī 1955. gadā, pēc gada to iestudēja Amerikas Latviešu teātra Bostonas ansamblis. Izrādi noskatījusies, prasīgā kritiķe P. Jēgere-Freimane rakstīja: "Artura Voitkus pirmais dramatisks darbs nav vēl meistaradarbs. Tomēr tam ir diezgan pozitīvas vērtības, lai gribētum redzēt šo autoru paliekam mūsu nedaudzo nozīmīgo dramatiķu saimē."*

P. Jēgeres-Freimanes vērtējumam var pievienoties, taču viņas vēlējumies par A. Voitkus palikšanu nozīmīgāko dramatiķu saimē tik vienkārši vis nepiepildījās. Pietiekami ciešu sasaisti ar teātru kopām neradis, A. Voitkus ierakās prozas grāmatu grēdās, bet latviešu drāmas vēsturē paliekamu vietu saglabāja luga "Jūdass".

Bībeles tematikas izmantojums latviešu dramaturģijā nav nekāds retums, krietnu pamatakmeni te ielicis Rainis ar traģēdiju "Jāzeps un viņa brāļi" (1919). Tēpat varētu minēt Klitijas drāmu "Sulamite" (1918), Andrasa (Alfrēda Andersona) drāmu "Kēniņš Dāvids" (1922), Aspazijas drāmu "Boass un Rute" (1925),

* Jēgere-Freimane P. Jūdass Ņujorkā/Laiks. — 1956. — 14. apr.

A. Saulieša "Kēniņš Zauls" (1929). Var pat pabrīnīties, cik daudzi dramatiski darbi tapuši dažu gadu laikā, izmantojot Bībeles tematiku, galvenokārt Veco Derību. Taču laikposmā pēc Otrā pasaules kara Bībeles vielas iestrāde drāmā pārtrūka. Padomju Latvijā Bībeles izmantošana nebija pieņemama, jo pati Bībele bija atstumta un nonicināta. Savukārt trimdā šādu plašu uzvedumu veidošanai trūka iespēju un līdzekļu. A. Voitkus, tolaik dzīvodams Vācijā, daudz nebēdāja par to, kas viņa lugu izrādīs un vai to vispār kāds izrādīs, viņam bija svarīgi izteikt sevi un dot savu, patstāvīgu Bībeles leģendas interpretāciju.

No Bībeles aizgūtais sižeta pavediens lugā "Jūdass" ir pavisam īss, tā sākotne rodama Mateja evaņģēlija 26. nodaļā, kur no 14. līdz 16. pantam sacīts: "Tad viens no divpadsmitiem, saukts Jūda Iskariots, nogāja pie augstajiem priesteriem un sacīja: "Ko jūs man dosīt, es jums viņu nodošu?" Un, viņi iedeva tam trīsdesmit sudraba gabalus. Un no tā laika tas meklēja izdevīgu brīdi, lai viņu nodotu." Un dažus pantus tālāk aprakstīts pats nodošanas akts: "Un, viņam vēl runājot, redzi, nāca Jūda, viens no divpadsmitiem, un viņam līdzī liels ļaužu pulks no augstiem priesteriem un tautas vecajiem ar zobeniem un nūjām.

Bet nodevējs bija tiem devis tādu zīmi un sacījis: "Kuru es skūpstīšu, tas ir tas, to gūstait."

Un tūdaļ viņš piegāja pie Jēzus un sacīja: "Esi sveicināts, Rabi," – un skūpstīja viņu.

Bet Jēzus tam sacīja: "Draugs, kāpēc tu esi šeit?" Tad tie piegāja pie Jēzus, pielika tam rokas un to saņēma."

Nākamajā, 27. nodaļā, fiksēts Jūdas rīcības iznākums, viņā sāk runāt sirdsapziņa: "Un viņš nometa sudraba gabalus templī, aizgāja un pakārās." Tātad nodevība un sods, ko pats sev spriež nodevējs. Bet kāpēc cilvēki nodod cits citu, vai tā ir tikai ļaunuma izpausme? Varbūt tomēr meklēt tam kādu pamatojumu? Un A. Voitkus, mācītājs būdams, meklēja rīcības pamatojumu. Pirms cilvēku tiesāt un nosodīt, viņš centās to saprast.

A. Voitkus drāmā "Jūdass" tēlus kārtojis vairākās grupās: te tiekamies ar Pontiju Pilātu un augstajiem priesteriem, te tēloti dzēloti – jūdi, kas sacēlās pret Romas kundzību, un te, pašā centrā, ir Jēzus mācekļi, no kuriem A. Voitkus izvēlējis trīs: Jūdasu, Jāni un Pēteri. Jānis ir pārliecināts Jēzus sekotājs, kas vienmēr sajūsmas pilniem vārdiem runā par savu skolotāju. Pēterī rakstnieks licis skanēt zināmai šaubu, tādai kā nedrošības stīgai. Bet Jūdasu autors tēlojis kā pilnīgu Jēzus mācības noliedzēju, kā pretni, viņa rīcībai dodams arī zināmu izskaidrojumu. Jūdass ir aizgājis no savas tautas, no dzēlotiem, kļuvis par Jēzus mācekli cerībā, ka Jēzus vadīs jūdu tautu pret apspiedēju Romas varu. Jūdass gaida, kad Jēzus sauks uz cīņu, taču Jēzus to nedara un sludina mīlestību un piedošanu, izpelnīdamies Jūdasa nicinājumu:

Tam citas runas nav kā piedošana,
Tas cita nepazīst kā mīlestību –
Šis glēvulis! (26. lpp.)*

Savukārt Jūdass pats iemanto savu tautas brāļu naidu, jo viņi Jūdasi uz-
lūko par nodevēju, kas atstājis savu tautu. Pēteris lugā saka:

Un tagad dzēloti to atstumj, nievā,
Par nodevēju sauc, par atkritēju. (24. lpp.)

Iespējams, ka problēmas izvirzījumā sava nozīme bijusi pēckara situācijai
Vācijā un latviešu bēgļu izjūtām: Latvija palika okupēta, tur saimniekoja sveša
vara, mūsu tautieši kaisa nepacietībā atgriezties Latvijā, viņi cerēja uz liel-
valstu, īpaši ASV atbalstu, cerēja, ka tās ietekmēs Padomju Savienību un pa-
nāks okupēto zemju atbrīvošanu. Taču nekas tamlīdzīgs nenotika, tāpēc
daudzu sirdīs sāka gruzdēt rūgtums.

Lugā Jūdasa neapmierinātība aug augumā un sasniedz galējo robežu: ja
Jēzus atsakās piepildīt Jūdasa ideālus, ja viņš negrib jūdu tautu vest cīņā
pret romiešiem, tad viņš pelnījis tikai sodu un iznīcību. Jūdass ir gatavs Jēzu
sodīt, jo tādā kārtā viņš cer izpirkt pats savu grēku – aiziešanu no tautas.
Jūdass alkst pēc atribes un gandarījuma. Piedevām Jūdasa varbūt pat sa-
protamajai atribes gribai piejaucas klāt arī krietni liela zemiskuma deva –
viņš alkst, lai Jēzus izjūt pazemojumu, izjūt nodevības riebigumu:

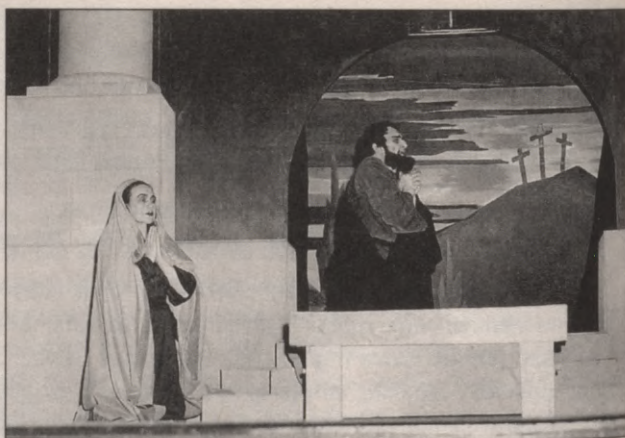
Es gribu redzēt viņu pazemotu,
Es gribu redzēt, kā viņš lūdz un klanās,
Kā bailēs smilkst un žēlastības gaida,
Kā mīkli cer – tad izmisumā krīt –
Kaut mīkli gribu būt par viņu lielāks! (46. lpp.)

Saskaņā ar Jaunās Derības leģendu Jūdass nodod Jēzu priesteru rokās.
Viņi ir trīs: Kajafa, Jozija un Amons, arī viņi nīst Jēzu, taču viņu naidam ir cits
iemesls – viņiem Jēzus vienkārši traucē dzīvot mierīgo, ierasto dzīvi, viņi uz-
skata, ka Jēzus zaimo svēto ticību, pats sevi saukdams par Dieva Dēlu.

Viņš zaimo tēvu svēto ticību,
Liek atmest ieražas, kas visiem svētas,
Par Dieva Dēlu sevi sauc un lielās,
Ka grēkus piedot spēj. Un tāpēc: nāvi
Ja kāds ir pelnījis – tad tas ir viņš. (37. lpp.)

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Jūdass" – Trimdas lugas, II. – R., 1995.

"Jūdass" ALT
 Bostonas ansamblī
 1956. g.
 Rute – A. Rozīte,
 Jūdass –
 R. Birzgalis

A. Voitkus drāmā iezīmēts skaidrs spēku izkārtojums: te ir cilvēki, kam Jēzus traucē dzīvot un kas grib tikt no viņa vaļā; un te ir vēl kāds cilvēks, kurš arī grib Jēzum atbriest un dabūt viņu nost no ceļa, – tas ir Jūdass.

Nākamais etaps Jūdasa gaitā ir gandarījuma izjūta – pēc Jēzus nodošanas Jūdass jūtas kā atbrīvots. Bet viņa sieva Rute turpat piebilst: "Tu esi atbriestis, ne uzvarējis." (53. lpp.)

Un sarežģījumus A. Voitkus vēl kāpina. Vispirms dzēloti Jūdasu savā vidū vairs nepieņem, jo neatzīst piedošanu, ko sludina Jēzus, un Jūdasu viņi jo-projām uzlūko par nodevēju:

Kas asins zvērestu reiz kājām minis.
 Tam ceļa atpakaļ vairs nav. (55. lpp.)

Atpakaļceļa pie savas tautas pēc Jēzus nodošanas Jūdasa vairs nav. Savukārt no Jūdasa novēršas arī priesteri. Viņiem bijusi izdevīga Jēzus novākšana, bet par nodevīgo pakalpojumu Jūdass ņēmis arī naudu, tālab –

Savu saņēmi, bet tagad
 Ej prom. (60. lpp.)

Nodevēju negrib pieņemt neviena no pusēm, un Jūdasa paliek vēl pēdējā cerība – saņemt gandarījumu, redzēt, kā Jēzus lūgsies piedošanu, metīsies ceļos, zemosies un taps zems. Taču nenotiek arī tas. Jēzus klusē.

Interesanti un, gribas sacīt, gudri A. Voitkus tēlo Jēzus tiesāšanas skatu. Jēzus uz skatuves lugā vispār neparādās. Tiesas procesiju vada Pontijs Pilāts un Priesteris, un pavisam īsu mirkli aizkulisēs dzirdama Jēzus balss, viņam atvēlēta tikai viena replika:

Ja būtu ķēniņš es,
Tad mani kareivji par mani kautos;
Bet mana valsts ir citā pasaulē. (68. lpp.)

Jēzus neliecas, nezemojas, un tad arī Jūdasa notiek lūzums. Pēc tam kad Pontijs Pilāts atbilstoši Mateja evaņģēlija leģendai paziņo, ka vienu no diviem sagūstītajiem vīriem var atlaist brīvībā, pūlis kliež, ka jāatlaiž Baraba – laupītājs un slepkava. Un tajā brīdī A. Voitkus Jūdasaam liek saukt: "Nē – Jēzu! Jēzu!" (70. lpp.)

Pēc Bībeles teikas Jūdass kļūst ārpātīgs. Arī Voitkus, liekot Jūdasaam pēdējā ainā parādīties, remarkā piebilda: "Pārvērties, izskats kā ārpātīgam." Gluži kā Mantrausim R. Blaumaņa lugā "Ļaunais gars", arī Jūdasaam trīsdesmit sudraba graši, ko viņš glabā maisiņā pie krūtīm, liekas pārvērtušies par kvēlojošām oglēm. Jaunajā Derībā par Jūdu sacīts: "Un viņš nometa sudraba gabalus templī." To pašu izdara A. Voitkus Jūdass: naudas gabalus viņš nosviež pie Priestera kājām, sacīdams:

Es tagad samaksāju jums! Nu, ņemiet!
Es, Jūdass, maksāju par jūsu darbu! (77. lpp.)

Bet priesteri Jūdasa uzlūko par ārpātīgu, to arī skaļi pasacīdami. Līdz ar to Jūdasa tēla interpretācijā A. Voitkus nācis ar savu variantu: Jūdasa priesteri tikai nosauc par ārpātīgu, jo viņš uzdrošinās atdot atpakaļ par Jēzus nodošanu saņemto naudu.

Lugas beigās Jūdass pašnāvību tieši neizdara, kaut arī iekšēji viņā šī doma ir nobriedusi un viņš gatavs "celties, iet sev pašam krustu cirst". Rute ar vienu izmisuma saucienu Jūdasa grib atrunāt, taču viņš izlēmis šo soli spert, Dievam izlūgdamies tikai vienu:

Liec manam vārdam zust no ļaužu mīņas –
Šo žēlastību neaizliedz, mans Dievs! (80. lpp.)

Drāma "Jūdass" ir savdabīgs darbs ne tikai trimdas, bet visā jaunākajā latviešu dramatiskajā literatūrā, līdzīgu tam nav. Drāmā panākts zināms vēstījuma senatnīgums, un katrā ziņā krietns palīgs autoram te bijusi teicamā Bībeles pārzināšana, iejušanās Bībeles stāstījumā. Tomēr autors nekur nav centies tieši atdarināt Bībeles stilu. Luga sarakstīta dzejā, taču dialogi raisās brīvi un nepiespiesti.

Viens no skaistākajiem tēliem šajā lugā ir Jūdasa sieva Rute – absolūtas mīlestības nesēja un devēja, sava veida Jūdasa sirdsapziņa. Īpaši saistoši A. Voitkus liek risināties Rutes un Jūdasa dialogam pirms Jēzus tiesas ainas. Jūdass aktīvi cenšas aizstāvēt un pamatot savu rīcību un mēģina prognozēt tiesas gaitu, bet Rute Jūdasa emociju izvirdumu noklausās un pavisam mierīgi

"Jūdass" ALT
 Bostonas ansamblī
 1956. g.
 Pontijs Pilāts –
 V. Streips

pajautā: "Bet ja nu ne?" Jūdass mutuļo tālāk, un atkal Rutes jautājums: "Bet ja nu ne?" (65.–66. lpp.)

Spraigajā, emocionālajā dialogā panākta ritma maiņa, īsie jautājumi it kā pārcērt Jūdasa monologa mutuļojošo plūdumu, bet reizē liek pamatīgāk tajā ieklausīties.

Kad visi no Jūdasa novērsušies, katrs savā veidā viņu nodēvēdami par nodevēju, Rute paliek kopā ar savu vīru, jo viņas pārliecība ir nesatricināma:

Es mīlu tevi, lai ko būtu darījs.

Es zinu, cik tu visiem bijis labs. (79. lpp.)

H. Ibsens lika Solveigai visu mūžu gaidīt Pēru Gintu, A. Voitkus liek Rutei nesavtīgi mīlēt Jūdasu arī tad, kad visi no viņa novērsušies un sauc par

nodevēju. To iespēj tikai sievietē. Un šāda Rutes attieksme mīkstina tradicionālo priekšstatu par Jūdasi. Nodevējs ir Jūdasa sinonīms, bet A. Voitkus mēģinājis ielūkoties šajā cilvēkā dziļāk un saprast, kālab viņš tāds kļuvis. A. Voitkus Jūdass ir arī patiesības meklētājs, savas tautas patriots, kas savā gaitā smagi kļūdījies un kļūdu smagi pārdzīvo.

Nodarījuma un atriebes, grēka un piedošanas problēma likta arī A. Voitkus lugas "Zīmes smiltīs" pamatā. Taču šajā lugā viņš pievērsies sava laika cilvēkiem un viņu attiecību tēlojumam, darbība rit 1960. gada vasarā kādā mazā pilsētiņā Kanādas ziemeļos. Tas ir laiks, kad latviešu izceļotāji savās mītnes zemēs bija jau iekārtojušies un varēja atskatīties pagātnē, varēja sastapties ar seniem draugiem, ar paziņām, jā, reizēm nācās satīties arī ar cilvēkiem, kurus gribētos labāk neredzēt. Tā notiek A. Voitkus lugā, kurā ārsts Aldis Paugurs nepavisam nepriecājas par kādreizējā skolasbiedra Laimoņa Leldes ierašanos jaunajā mītnes pilsētā, jo dzīvo ar smagām, nomācošām atmiņām par to, kā pirms desmit gadiem Laimoņa dēļ un ilgāku laiku aizkavējusies Pauguru ģimenes izceļošana uz Kanādu.

Lugas sākuma posmā Pauguru māc nelāgas aizdomas, bet jau nākamajā cēlienā tām rodas apstiprinājums, jo atklājas, ka viņa sieva Lidija Vācijā bijusi tuvās attiecībās ar Laimoni un Pauguru jaunākā atvase Ilmārs ir Laimoņa dēls. Tātad pagātnē noticis pārinodarījums, var to saukt arī par grēku, un varētu pieņemt, ka Pauguru ģimenes dzīve izirs, jo sieva atklāti izstāsta par kādreizējo aizraušanos ar vīra draugu. Taču šajā brīdī dramatiķis varbūt drusku ātrišķi konfliktam liek saspringt: Laimonis cieš autokatastrofā, vajadzīga steidzama, neatliekama operācija, tā jāizdara Aldim Pauguram kā pieredzējušam ķirurgam. Viņš dodas uz slimnīcu, taču – ne lai savu pāridarītāju glābtu, bet lai viņam atriebtos: "Kas var vainot ārstu, ja autokatastrofā cietušā slimnieka sirds operācijā neiztur?" Ar šādu domu Paugurs aiziet uz slimnīcu.

Pēdējā cēlienā sašprindzinājuma uzturēšanai A. Voitkus izmantojis nežuņas atmosfēru. Samērā drīz pienāk ziņa, ka Laimonis miris, un gan ķirurga sieva, gan skatītāji dzīvo ar pārliecību, ka Paugurs atriebības aktu veicis un kļuvis par slepkavu. Tikai pirms lugas beigām dramatiķis ļauj atrist samezglojuma kamolam, jo uzzinām, ka Aldis miris jau pirms operācijas.

A. Voitkus bija mācītājs, un lugas beigās viņš savam varonim Aldim Pauguram liek atmest atriebes domu un nonākt līdz piedošanas atziņai. Pirms nāves Laimonis lūdzis no Alda piedošanu, un reiz aizvainotais un piekrāptais vīrs mājās atgriežas pārdomu mākts: "...īss ir tas laiks, ko te pagūstam dzīvot, un vai tad ir vērts to piepildīt ar īgnumu, naidu un atriebes domām? Vai ir vērts – darīt sāpes?" Arī sievai visu piedēvis, viņš to uzrunā: "Tu redzi – ir sākusies jauna diena, jauna gaismā... Vai nav pareizāk, ja arī mēs tajā ieejam –

roku rokā?" Lidiņa uz to atbild ar vienu vārdu: "Varbūt." Ar šādu jautājumu un atvērtu atbildi luga beidzas. Kaut arī šiem beigu akordiem ir nedaudz moralizējošs raksturs, A. Voītkus šajā darbā nenoņem ar sadzīves problēmu iztirzājumu, viņš cenšas risināt cilvēka esības pašus būtiskākos jautājumus. Tomēr traģēdijas "Jūdass" vēriena šim darbam trūkst.

Lugas pirmizrāde notika 1962. gadā Monreālas Latviešu teātrī. Pēc tam "Zīmes smiltīs" iestudējis Melburnas Latviešu teātris (1963), Adelaidas Latviešu teātra ansamblis (1964), Čikāgas teātra kopa (1965) un Losandželosas Ceļojošais teātris (1967).

RICHARDS RĪDZINIEKS

(ĪST. V. ERVĪNS GRĪNS)

1925.1.1–1979.4.VI

Richarda Rīdzinieka labākos gadus samala karš, un kritiķis Jānis Rudzītis viņu nodēvējis par "aizlauchtās paaudzes ideālistu": "Ja būtu pamats runāt par latviešu aizlauchtā paaudzi, starp literātiem, kas sākuši rakstīt trimdā, Richards Rīdzinieks ir viens no "aizlauchtā" zīmīgākajiem pārstāvjiem. Audzis patriotu ģimenes literāri piesātinātā atmosfērā un pusaudzā acīm skatījis neatkarības spožuma kulmināciju, jau 15 gadu vecumā viņš piedzīvoja valsts bojāeju. Vēl 3 gadi, un Rīdzinieks, tikko beidzis ģimnāziju, ierauts otrā pasaules kara cīņās, kam seko gūsts."^{*}

Tā ir skarba ieiešana dzīvē, pie tam jauneklī, kam bērnu dienas pagājušas patiesa garīguma atmosfērā, kāda valdīja rakstnieka Jāņa Grīna ģimenē. No 1937. līdz 1940. gadam Ervīna tēvs bija Nacionālā teātra direktors, un zēns, pats par sevi saprotams, bija biežs viesis teātrī un dziļi izjuta skatuves pievilcīgo skurbumu. Ūn tad kādā dienā tas viss sabruka – Rīgā iebrauca krievu tanki, pēc tam tos nomainīja vāciešu vadītās bruņumašīnas. Ervīns gan turpināja mācīties Rīgas 1. pilsētas ģimnāzijā, līdz 1943. gadā viņu, astoņpadsmitgadīgu jaunekli, iesauca Latviešu leģionā. Ervīnam Grīnam bija tikai divdesmit, kad aiz muguras jau kara ceļi un gūsts. Viņš nokļuva Zviedrijā, un dzīve izvirzīja skarbu un vienkāršu dilemmu: jaunais cilvēks, ko nu? No kā pārtiksi, kā dzīvosi? Var it labi saprast, ka Rīgas ģimnāzijas liecībām, ja arī tās būtu trimdā līdzīgas paņemtas, Zviedrijā nebija nekādas vērtības. Tālab bija jāmācās apgūt kaut ko praktiskāku, svešatnes dzīvei derīgu. R. Rīdzinieks mācījās Reklāmas un lietiskās mākslas skolā Stokholmā un kļuva par mākslinieku

^{*} Rudzītis J. Raksti. – Vesterosa, 1977. – 704. lpp.

Richards Rīdžinieks

noformētāju, līdztekus apgūstot zināšanas pašmācības ceļā. Taču, kā raksta J. Rudzītis, tā „.. nav varējusi likvidēt kaut vai zemapzinīgu rūgtumu par saburzītiem un samaltiemiem gadiem, kas dzīvē mēdz būt starp pašiem skaistākajiem**.

Šis rūgtums strāvo arī viņa 1965. gadā publicētajā prozas krājumā „Cīrvis ozolā”. Taču pirmie R. Rīdžinieka raksti parādījās jau 1945. gadā tēva tolaik rediģētajā avīzē „Latvju Ziņas”. Autors pats savus īsprozas darbus dēvējis par

* Rudzītis J. Raksti, 704. lpp.

skicēm un ar šo pirmo grāmatu nostiprinājis arī savu pseidonīmu un kļuvis par Richardu Rīdzenieku. Viņš taču bija rīdzenieks, Rīgā dzimis, Rīgā audzis, un Rīga bija kļuvusi par viņa ilgu simbolu. Ar šo pseidonīmu viņš 1967. gadā laida klajā arī dzejoļu krājumu ar pagaru nosaukumu "Patiesību meklējot, rakstītas ritmiskas piezīmes, lasāmas skaļā balsī". Prasīgais J. Rudzītis šo nosaukumu atzina par pārāk garu un manierīgu.

Paiet vēl pāris gadu, un 1971. gada martā Stokholmas Daugavas Vanagu teātris viesturnejā Vācijā aicina skatītājus uz R. Rīdzenieka lugas "Spoguļu sienas" izrādi paša autora režijā. Kāpēc R. Rīdzenieks rakstīja šo lugu? Naudu nopelnīt ar to taču nevarēja, cerēt uz drīzu lugas publicēšanu bija nereāli, un tā tiešām tika iespiesta tikai 1980. gadā trimdas autoru (vēl V. Nollendorfs un A. Ruņģis) kopējā krājumā "3 lugas", bet R. Rīdzenieks tad jau mita aizsaulē. Nevarēja lolot nekādas cerības par lugas "Spoguļu sienas" krāšņām skatuves gaitām. Šā darba iestudēšana režisoram sagādā krietnas grūtības, te darbojas diezgan liels personu skaits, darbība rit piecās dažādās vietās, un trimdas teātriem šāda bieža dekorāciju maiņa bija grūti risināms uzdevums. Un tomēr, nerēķinādamies ne ar ko, R. Rīdzenieks rakstīja lugu tā, kā pats to izjuta par nepieciešamu. Ne stāstu, ne noveli, bet tieši lugu. Varbūt te savu lomu spēlēja kādreiz Nacionālā teātrī piedzīvotais un izjustais, un rakstniekam bija vēlēšanās izpaust sevi tieši drāmas veidā?

Kad 1976. gadā iznāca R. Rīdzenieka romāns "Zelta motocikls", Anšlavs Eglītis, to vērtējot, rakstīja: "Rīdzenieks apstrādā vienu no aktuālākajām mūsdienu literatūras problēmām – grūto, dažkārt izmisīgo cilvēka identitātes meklēšanu."* Romānā tēlots kāds bijušais leģionārs Igors Kalniņš, kas pēc kara no latviešu sabiedrības atsvešinājies, apprecējies ar vācieti un dzīvo Zviedrijā, latvietība Igoram šķiet nesvarīga, līdz latviešu dziesmu svētkos Hamburgā viņš nonāk pie atziņas, ka "… nav iespējams mainīt savu identitāti, ka latvietim nav iespējams pārvērsties par zviedru vai vācieti". Tā turpina A. Eglītis un secina: "Romāns netēlo tikai latviskās identitātes krīzi vien, bet seko domāšanas procesam vispār."**

Latviskums, piederība kādai vienai, noteiktai tautai – tā bija dzeloši sāpīga un aktuāla problēma, ar ko dzīvoja Richards Rīdzenieks. To pašu risinājusi Erna Lēmane lugā "Atgriešanās", un zīmīgi, ka savu identitāti gan R. Rīdzenieka tēlotais Igors Kalniņš, gan E. Lēmanes varonis Juris apzinās latviešu dziesmu svētku laikā – viens Hamburgā, otrs Londonā. Taču R. Rīdzenieka daiļradē šī identitātes meklēšana bija arī viņa paša cilvēciskā problēma, to vajadzēja

* Eglītis A. Par rakstniekiem un grāmatām. – R., 1993. – 204.–205. lpp.

** Turpat, 207. lpp.

apjēgt, tikt skaidrībā. Toreiz trimdā tas bija latviešu garīgās izdzīvošanas jaugtājums: vai nu saglabāt savas saknes un turpināt nest latvieša vārdu, vai arī kļūt par pasaules pilsoni un izkust tautu internacionālajā katlā. Lielajām tautām šī problēma nav tik svarīga – viens krislītis atšķirsies, paliks miljoni, kas dzīvos tālāk, bet mazai tautai svarīgs ir arī šis krislītis, "pabērņīts":

Kur raud viens latvju pabērņīts,
Tur arī Latvija pate –

tā "Daugavā" dziedāja Rainis. Un vēl piemetināja:

Sīks sieciņis latvju sēklas,
Citu sēklu simti pūru.

Identitātes meklējumi izvirzījušies arī lugas "Spoguļu sienas" centrā, tas ir darbs, kas nes izteiktu sava laika zīmogu, tas ir sevī iznēsāts, izsāpēts darbs.

Dramatiskajam darbam R. Rīdzenieks meklēja arī neparastu izteiksmes veidu, un tas atšķiras no parastajām sadzīves lugām. No vienas puses, lugā ienāk pavisam konkrētu notikumu atbalsis, tie risinās 1968. gadā Stokholmā un Gotlandes salā. Lai darbības ritējumam piešķirtu īpašu autentiskumu, paša autora režisētājā izrādē pa skaļruni skanējušas gluži konkrētas 1968. gada 19. septembra ziņas, arī lugas tekstā ir daudz atsauču uz pavisam konkrētiem tā laika notikumiem. No otras puses, R. Rīdzenieks lugai ļauj aizritēt plašā vispārinājumā, ņemot talkā nosacītību un vienu no tēliem – Karlīni Kaldabruņu izkāpinot līdz vispārinātam simbolam. Lugas otrajā ainā viņa parādās kā piedzērusi vecene, bet ar katru nākamo ainu kļūst jaunāka un pārvēršas par daļu tautumeitu: "Karlīne sniedz Mārim roku, ar otru noņem lakatiņu, pilnīgi parādās stīpa un bize – pati tik skaista un cēla, cik iespējams." (216. lpp.)*

Personu grupējumā R. Rīdzenieks izmantojis gandrīz vai ģeometrisku principu. Lugas centrā ir divas ģimenes – Skrupšķi un Liepiņi. Skrupšķiem ir dēls Māris, Liepiņiem – meita Olita, abi jaunieši, protams, mīl viens otru. Tā kā R. Rīdzenieks gribējis risināt identitātes problēmu, viņam bija svarīgi lugā iesaistīt vēl kādus jauniešus, tālab te ievests vēl Māra draugs Atis un Olitas draudzene Gita. Bet lugas centrā nostājas tikko minētā Karlīne Kaldabruņa.

Māra un Olitas vecāki dzīvo trimdā, turklāt vienā zemē un vienā pilsētā, ir tautieši, savējie, taču īstenība ir sarežģītāka, jo viņu uzskati radikāli atšķiras. Māra tēvs Skrupšķis ir zvērināts sociāldemokrāts, Olitas tēvs Liepiņš – bijušais leģionārs un pārliecināts nacionālists. Un tomēr ir kāds būtiski svarīgs faktors, kas viņus trimdā tomēr vieno, – tā ir Latvija un piederība latviešu tautai.

*Šeit un turpmāk citāti no lugas "Spoguļu sienas" – Trimdas lugas, II. – R., 1995.

Lugas
"Spoguļu sienas"
uzveduma
dalībnieki
Stokholmā 1970. g.
Pirmajā rindā
otrā no labās –
L. Freivalde,
otrajā rindā
otrais no labās –
R. Ridznieks

Sarežģītāk ar savas etniskās piederības apjēgsmi klājas jauniešiem. Arī te R. Ridznieks izvirzījis divus pretstatus – Māri un Ati, abi viņi dzimuši svešatnē – Māris Erebrū pilsētā Zviedrijā, Atis Vācijā, Fišbahā. Mārim vecāki atkal un atkal atgādinājuši vienu patiesību, ka viņš pieder pie latviešu tautas, taču ilgstošā pātarošana panākusi pretēju efektu. Māris uzskata, ka viņa dzimtene ir Zviedrija. Kāda vēl tur Latvija! "... es neesmu nekāds žids, kurš paaudžu paaudzēm godina Izraēļa Dievu un sapņo par apsolīto zemi, kur piens un medus tek. Man tādas zemes nav." Pasacīts pavisam tieši un skaidri. Uz Ata jautājumu, vai Māris jūtas kā zviedrs, atbilde skan izvairīgāk: "Jā un nē. Kaut kas no vecāku mūžīgās muldēšņas un sestdienas skolas jau dabīgi, ka pielīp. Es neesmu ne šis, ne tas. Bet es gribētu būt zviedrs." (178. lpp.)

Atis piedzimis bēgļu nometnē Vācijā, viņa bērnība nav bijusi nekāda rožainā, taču puisī dziļi iesēdusies pārliecība: "Es esmu letiņš." (179. lpp.)

Līdz ar to jau lugas pašā sākumā R. Ridznieks pieteicis problēmu, it kā izvirzījis apspriežamo tēzi, kas īpaši svarīga bija tieši jauniešiem, – par viņu identitāti, ņemot vērā, ka šaurākajā nozīmē Latvija ir nevis viņu dzimtene, bet tikai tēvu zeme. Un tālāk luga ievirzīta intelektuāla disputa guļtnē, tā veidojas kā patiesības meklēšanas process, pārnēstā nozīmē to var uztvert arī kā Māra iekšēju dialogu pašam ar sevi. Jautājumus viņam uzdod, viņu gandrīz vai prātina Karlīne Kaldabruņa, taču nekad viņa nepasaka atbildi priekšā, viņa ne-teic, kā Mārim jārikojas, viņa tikai vaicā, un reizē Māris vaicā pats sev: kā rīkoties, kā darīt, kā dzīvot? "Dzīvot tautai! Tautu mīlēt vairāk par sevi," – tā

Karlīne. Tas jau var izklausīties pēc lozunga, taču, kad Māris pārvaicā, vai, tā dzīvojot, uzlēks tā gaidītā brīvības saule, skan atbilde: "To es nezinu." – "Un latvieši būs brīvi?" Un atkal atbilde: "To es nezinu." (213. lpp.) Un tikai tad, kad Māris pats sevī nonācis līdz pārliecībai par savu piederību pie latviešu tautas, viņš sniedz Karlīnei roku un saka: "Nu – tad sāksu tev kalpot." Protams, 90. gadu otrajā pusē, kad izšķērdīgi tiek deldētas tautiskās frāzes, Māra un Karlīnes dialogs var šķist nedaudz patētisks, taču lugu R. Rīdzenieks uzrakstīja 60. gadu beigās, un toreiz bija ļoti svarīgi arī trimdā izsētajiem tautiešiem nepazaudēt vadzvaigzni. Pie tam R. Rīdzenieks neaģitē, viņš necenšas nevienu ar varu pārliecināt, rakstnieks tikai tēlo patiesības meklēšanas procesu, skaidri apzinoties, ka ar skaļiem vārdiem tautu mīlēt nevienam neiemācīsī. Ne velti Māris spurojas Karlīnei pretī: "Latvieši rītā, latvieši vakarā – nemaz nevar normāli dzīvot!" Un tālāk: "Es latviešos jūtos labi. Bet tad tik kādam jāsāk runāt par latvietību, un tad vairs nav ne gala, ne malas!" (197. lpp.)

Lai pastiprinātu jauniešu uzskatu tēlojumu, R. Rīdzenieks darbībā ievadījis Māra mīloto meiteni, Liepiņa meitu Olitu. Viņas vecāki ir pārliecināti nacionālās idejas aizstāvji un paudēji, bet Olita atklāti paziņo, ka ar latviskuma idejām viņa ir atēdusies: "Bet latviskuma man pietiek mājās. Rītā un vakarā! Vārētu domāt, ka latvieši ir saule, ap kuru riņķo viss pārējais. Un aizvakardiena svarīgāka par šodienu un rītdienu." (180. lpp.) Un vēlāk viņa strikti paziņo: "Es jūtos kā zviedriete!" (184. lpp.)

Ar Olitu Māris nodomājis iet kopīgu dzīves ceļu, jau lugas sākumā dzirdam par viņu mīlestību. Savukārt pēdējā – septītā aina norit viņu kāzu priekšvakarā. Taču lugu R. Rīdzenieks pabeidzis atvērti, ar daudzpunkti gan tiešā, gan pārnēstā nozīmē. Skatuves priekšplānā iznāk Māra draugs Atis un domīgi nosaka: "Māris aizgājis..." Šis viens teiciens pašā lugas finālā paver dažādas interpretācijas iespējas. Māris aiziet kopā ar Karlīni. Bet kurp? Un kas notiks ar viņa iemīloto meiteni Olitu? Vai Māris aiziet ar citu sievieti, kura nu pārtapusi daiļā Spīdolas līdziniecē? Vai arī Māra aiziešana nozīmē bezrūpīgās ikdienas atstāšanu un pieslēšanos lielai, svētai idejai? Vai turpmāk viņš dzīvos citādi, nevis kā zviedrs vai pa pusei latvietis, bet būs īsts latvietis? Vārdam "aizgājis" diemžēl ir vēl viena nozīme – tā ir aiziešana no šīs zemes, no šīs pasaules. Karlīne reiz saka dīvainus vārdus: ".. kas mani mīl par daudz, tas mirst." (196. lpp.) Protams, var Māra aiziešanu uztvert kā viņa personības pārtapšanu, turpmāk viņš dzīvos citādi, viņam būs cita garīgā satversme. Tā vai citādi daudzpunktu R. Rīdzenieka lugas "Spoguļu sienas" nobeigumā paliek "Māris aizgājis..."

Darbība R. Rīdzenieka drāmā "Spoguļu sienas" rit pagausi, ārēju notikumu tajā maz, vairāk to var dēvēt par domas risinājumu, patiesības meklējumu,

intelektuālo drāmu. Bet kālab tāds nosaukums – "Spoguļu sienas"? "Nostādi divus spoguļus vienu pret otru, un tie atspoguļojas viens otrā līdz bezgalībai." (183. lpp.) Tā saka Māris. Bet, ja spoguļi veido sienas, tajās var iet, raudzīties tālāk un tālāk, dziļāk un dziļāk, vēl un vēl, un saskatīt sevi pavisam citās dimensijās. Cenšanās ielūkoties īstenībā tālāk par ikdienu – tā arī ir šīs lugas būtība un pievilcība.

Kad 1971. gadā lugu "Spoguļu sienas" autora režijā izrādīja Stokholmas Latviešu teātris, Olitu tēloja vēlākā Zviedrijas tieslietu ministre Laila Freivalde. Tā bija viņas jaunība, un luga risināja viņas paaudzei būtiski svarīgu problēmu. Šī paaudze izturēja un glabāja latviskumu līdz brīdim, kad Rīgas pils tornī uzvijās sarkanbaltsarkanais karogs.

1978. gadā lugu iestudēja Austrālijā – Adelaidas Latviešu teātra ansamblī; pēc tam šis darbs nav vairs izrādīts.

1974. gadā Stokholmas Daugavas Vanagu teātris izrādījis R. Rīdzenieka lugu "Alģimants jeb Nelaime uz 33. ceļa". Diemžēl luga nav iespiesta un tās eks-emplāra nav manā rīcībā.

Patiesības meklētājam Richardam Rīdzeniekam nebija atvēlēts garš dzīves ceļš, viņš nomira 1979. gadā piecdesmit četrus gadus vecumā. Toreiz viņš dzīvoja Ņujorkā un bija laikraksta "Laiks" redaktors (1978–1979). Dzīve bija nodzīvota. Sapnis izsapņots.

Richardu Rīdzenieku apbedīja Stokholmā.

JĀNIS VIESIENS

(ĪST. V. JĀNIS GULBĪTIS)

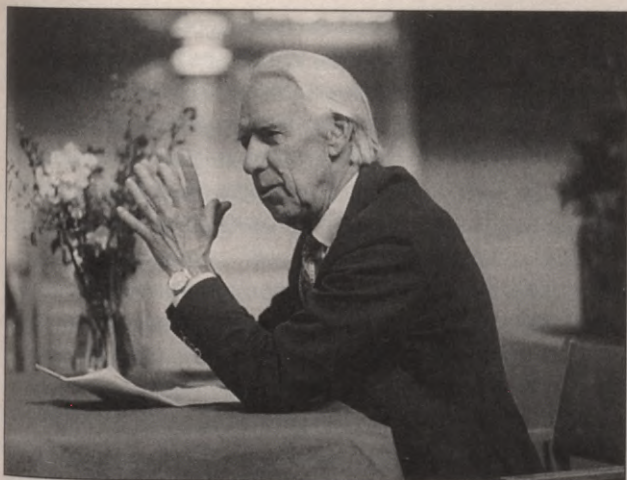
Dz. 1916.3.V

Bija rudenīga diena, kad manā darba kabinetā Zinātņu akadēmijas augstceltnes 13. stāvā ienāca neliela auguma kalsns sirmgalvis. Pasniedza roku un nosauca uzvārdu: "Gulbīšu Jānis." Sarokojāmies. Gulbīšu Jāni vai, pareizāk sakot, rakstnieku Jāni Viesienu pazinu pēc mūsu sarakstes, bet tālāk skaidroju jautājumu, kā viņu īsti uzrunāt: par rakstnieku? To Jānis Viesiens lāgā negribēja pieņemt, pārāk daudz goda, kas nu viņš par rakstnieku! Par Viesienu? Tas esot pseidonīms! Nu tad par Gulbīša kungu. Uz to viņš pats atbildēja: "Man tā "kungošana", tāpat kā jūsu pusē savā laikā "biedrošana", neko pie sirds neiet." Vienojāmies par Gulbīšu Jāni – vienkārši Gulbīšu Jānis.

Tajā reizē viegli un ātri atradām kopīgu valodu, jo mums bija kopīgs draugs – Mārtiņš Ziverts. Es, protams, M. Zivertu par draugu varēju saukt nosacīti, bet J. Gulbītim viņš tiešām tāds bija, abi trimdinieki, abi dzīvoja Zviedrijā: M. Ziverts Stokholmā, J. Gulbītis – stundas brauciena attālumā Upsalā. Vēstulē 1995. g. 12. aprīlī J. Gulbītis rakstīja: "Mārtiņa personība ietvēra sevī daudz krāsu un nianšu. Vienā lomā viņš parādīja to, ko citā paslēpa, nekad nezaudējot savu centrālo personības pavedienu – savu humānista vaibstu."*

Ar Gulbīšu Jāni mani saistīja arī viņa mīlestība – teātris. Sarunā konstatējām, ka mūsu uzskati teātra vērtējumā saskan, un varu apgalvot, ka ar J. Gulbīti ir viegli atrast kopīgu valodu, viņš ir zinošs un erudīts sarunu biedrs, smalkjūtīgs un taktisks cilvēks.

* Tekstā minētās vēstules un J. Viesiena autobiogrāfijas izklāsts V. Hausmaņa arhīvā.

Jānis Viesiens

Centos skaidrot, kāpēc Gulbīšu Jānis pieņēmis tādu pseidonīmu un visus savus dramatiskos darbus laidis klajā ar Jāņa Viesiena vārdu. Viņš dzimis pavisam citā, tālā malā – Krievzemē, Kalugas guberņā, kur vecāki atradās bēgļu gaitās, bet pēc atgriešanās Latvijā J. Gulbīša tēvs uzsācis saimniekot dzimtajās mājās Viesienas pagasta "Rapšos". Tā Viesiens trimdiniekam Jānim Gulbītim kļuva par pseidonīmu, bet "Rapšu" mājas – par sirdij tuvāko zemes stūri pasaulē. 1997. g. 24. aprīlī vēstulē J. Gulbītis raksta: "Ja nebūtu jāpalīdz brālēna dēlam atjaunot manu tēva sētu "Rapšus", ko esmu viņam uzdāvinājis dzimtā, tad varētu vairāk pabraukāt pasaulē. Arī nupat mana sieva sildās Spānijas saulītē, bet es te cīnos ar aprīļa sniegiem. Skopums? Ne jau nu tīri, bet taupība gan, lai varētu vairāk atlicināt tam mazam, mazam Latvijas stūrītim, kam manas iespējas ļauj atkal zelt un zaļot. Visu Latviju? – tur mani spēki par viegliem. Bet, katram kopjot savu mazumiņu, visi kopumā tiksīm pie lieluma."

Viesienas pagasts nav Jāņa Gulbīša dzimtā vieta, bet sirdij vistuvākā gan, kaut arī dzīves ceļi allaž veduši prom no tās. Vispirms uz Rīgu. "Rīga gan nav mana dzimtā vieta, bet tajā nodzīvoti daudzi jauki gadi no 1921. līdz 1944. gada 10. oktobrim. Tad man, toreiz zaldātiņam esot, pienāca pavēle doties uz Vāc zemī" – tā J. Gulbītis vēstulē 1995. g. 27. novembrī. J. Gulbīša skolas gaitas iesākās V. Olava komercskolas pamatskolā, turpinājās Rīgas 1. pilsētas ģimnāzijā, kur J. Gulbītis 1933. gadā pirmoreiz piedalījās kādā skolas teātra iestudējumā. Ģimnāziju viņš pabeidza 1934. gadā un uzsāka studijas Latvijas universitātes Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē, bet līdzekļus mācībām ieguva, strādājot par kancelejas ierēdni Sabiedrisko lietu ministrijā.

1942. gada martā J. Gulbītis iesaistījies kādā avantūriski plānotā 1941. gada 14. jūnijā aizvesto izglābšanas pasākumā, taču tā vietā nokļuva vācu Brandenburgas pulkā. Pēc frontes cīņām Kubanā un Kaukāzā J. Gulbītis 1943. gadā lūdza viņu pārskaitīt uz Latviešu leģionu, kur kārtojis aizgādības lietas leģionāru ģimenēm. Pēdējās kara dienās J. Gulbīti nosūtīja uz Dāniju un ieskaitīja rezerves bataljonā. Drīz pēc kara J. Gulbītis no Dānijas nelegāli pārbraucis uz Zviedriju un, uzturēšanās atļauju saņemis, apmeties uz dzīvi Lundas pilsētā.

"Pirmajā īstā miera gadā, 1946., varēju atkal uzkāpt uz amatieru skatuves dēļiem. Tas notika Lundā, nelielā Dienvidzviedrijas universitātes pilsētiņā, kurā pēc kara pulcējās pāri par simts latviešu. Pietiekami daudz, lai rastos divas savā starpā ķildīgas biedrības, koris un vajadzība spēlēt teātri.

Pats ierados Lundā 1945. gada beigās, un tur jau mani gaidīja no Rīgas laikiem ieskatīta meitene Aija, ar kuru drīz vien noslēdzām mūža derību. Dzīvojam abi kādā jumta pašobeles istabā un iztiku pelnījām stingrā rūpnīcas darbā," tā savās autobiogrāfiskajās piezīmēs Lundas periodu raksturo J. Gulbītis.

Lundā bijušais Rūjienas skolotājs un literāts Jānis Zanders 1946. gadā iestudēja M. Zīverta tikko kā uzrakstīto lugu "Karātavu komēdija", kurā galveno lomu – kareivi Medumu bija iedalījis J. Gulbītim: "Savos skatuviskos pienākumos metos ar prieku, lomas tekstu apgūstot jau pirmajos mēģinājumos. Pēc puteklainā un vienmuļā darba eternita plāksņu rūpnīcā bija patīkama bauda pārslēgties uz kādu nodarbību, iejusties tēlā, kas daudzējādā ziņā bija tuvs un pazīstams."

Savu pirmo skatuves sniegumu J. Gulbītis pats vērtējis paškritiski. Autobiogrāfijā viņš raksta: "Tagad atceroties, atrodu gan nepilnības, gan nedaabiskumu toreizējā Meduma lomas tulkojumā. Tekstu runāju lēni, it kā uzsvērdams katru vārdu. Droši vien pārspīlēju arī savu mīmiku. Biju sadomājis jeb to man bija iepotējuši agrāk redzētie uzvedumi, ka uz skatuves visu vajaga darīt pacilāti, svinīgi."

Taču taka uz skatuvi bija atrasta, un to J. Gulbītis nav pametis līdz pat šim laikam. 1951. gadā ar M. Zīverta lugas "Ķīnas vāze" iestudējumu viņš debitēja arī režijā, pats tēlodams Notāra lomu. Iestudējums bija veiksmīgs, un J. Gulbītis sāka raudzīties pēc lugas savam nākamajam režijas darbam. Tolaik viņš strādāja pakļāju rūpnīcā par audēju, pirksti gan līdz nogurumam tika darbināti, bet galvā varēja perināt dažādas idejas, un veidojās meti lugai. Vakaros varēja sēsties pie rakstāmgalda, un lapa pēc lapas pildījās ar dialogiem un ainām, un audās J. Gulbīša pirmā luga "Nozaudētais vilķis". Kad šo lugu 1953. gadā izrādīja Amerikas Latviešu teātra Bostonas ansamblis, teātra kritiķe P. Jēgere-Freimane laikrakstā "Laiks" par to rakstīja kritiskus, bet būtībā

taisnīgus vārdus: "Bet luga arī rāda, ka, rakstot to, autors ir pašāvēies dziņai, kam iesācēji bieži pakļaujas, – šai vienā darbā izteikt visu, kas būtu novērots un pasakāms. Tātad: gudru moralizēšanu sižetā par labu formas stingrībai – ar šādu saukli mēs varētu gaidīt nākamo Jāņa Viesiena lugu."*

Gulbīšu Jānis piekrīt, ka skatuviski viņa drāmām daudz kā pietrūkstot, un pret savu dramatiķa devumu ir kritiski noskaņots, taču reizē ar to 1995. g. 29. novembra vēstulē atzīst: "Par sev vistuvāko lugu uzskatu manu traģikomēdiju "Nozaudētais vilķis". To rakstījis Gulbīšu Jānis, tāds, kāds viņš ir: pannaivs, drusku nopietns, drusku jocīgs, mazliet sentimentāls un plāpīgs. Runā par visu un svaids no temata uz tematu. [...] Tā visas sešas pilnvakara lugas esmu uzrakstījis katru savādāk, kādu savienotāja līniju tajās neatrast. Bet, ko tur zūdīties, nākamā dzīvē mēģināsim laboties..."

Pēc "Nozaudētā vilķa" pirmizrādes 1952. gadā Lundas skatītāji sumināja autoru, zālē valdīja svētku noskaņa, visi atzina, ka Zviedrijā piedzimis jauns lugu autors – Jānis Viesiens.

Trimdas dramatiķi savu lugu rakstīšanas ceļu uzsākuši dažādi, visbiežāk viņi centušies teātru trupām sagādāt nepieciešamo repertuāru. J. Gulbītis-Viesiens savu gaitu iesāka citādi, viņš uzreiz mēģināja radīt savdabīgu atšķirīgu darbu ar visai neparastu darbības risinājuma veidu, jaunradāmajā traģikomēdijā iekausējot arī krietnu nosacītības devu. P. Jēgerei-Freimanei laikam bijusi taisnība, ka vienā lugā autors centies ietvert par daudz dažādu problēmu dažādos risinājuma slāņos. Pirmais no tiem ir autoram labi pazīstamais trimdas realitātes tēlojuma līmenis, un viņš rakstījis par procesu, kuru tik labi pazina un kurā pats bija iekšā, kā mēdz teikt, līdz matu galiem: tā ir teātra spēlēšana, citiem vārdiem sakot, gatavošanās teātra izrādēm. Te darbojas režisors Vīnkals, kas ar amatieriem grasās iestudēt kādu lugu, un aktieru meklēšanas gaita un mēģinājumu procesa tēlojums šo darbu ievirza komikas gultnē.

Neparasti komēdija iesākas: uz skatuves viens no tēlotājiem – Dūdas kungs žņaudz cienījamo lerauga kundzi, briesmīgs satraukums un izbīlis, līdz uz skatuves parādās režisors Vīnkals un paziņo, ka lugas mēģinājums jāpārtrauc, jo stunda ir jau vēla. Tātad viss redzētais bijusi tikai spēle, lugas iestudēšanas process. Līdzīgu paņēmieni izmantojusi Veronika Janelsiņa 1977. gadā Losandželosas dziesmu svētkos izrādītajā lugā "Kas dārzā, kas dārzā". Arī tur lugas sākumā tēlota šermuļus uzdzenoša aina: kādās viesībās mājastēvs ar pistoli apšauj viesus, līdz uz skatuves iznāk režisors un sauc: "Atkārtot! Atkārtot vēlreiz no gala!"

* Jēgere-Freimane P. Pārdomas pēc izrādes//Laiks. – 1953. – 27. maijā.

Daudz komisku atgadījumu saistās ar tēlotāju meklēšanu. Vienu no lomām režisors pierunā uzņemties jaunu un kautru būtni, bijušā ministra lerauga apakšīrnieci Silsiliņa jaunkundzi; taču spiedīgas nepieciešamības dēļ režisors spiests uzaicināt teātra spēlēšanā arī paprasto Puksta kundzi; ne par ko no savas laulenes negrib atpalikt arī Puksta kungs, taču viņam ne spēju, ne saprašanas par teātra spēlēšanu nav, tālab režisors viņam uztic vienīgi sufliera pienākumus.

Gatavošanās izrādei veido šīs lugas galveno sižeta līniju, un to silda gaiša, jauka humora noskaņa, īpaši tas sakāms par iestudējamās lugas mēģinājuma ainām.

Vienmēr un visur grib spīdēt kādreizējā profesionālā aktrise lerauga kundze, taču līdz izrādei trimdas teātra kopa nemaz netiek, jo aktieri vienkārši sastrīdas. Vispirms lerauga kundze uzmet lūpu, tad katrs uz savu pusi dodas pārējie ar grūtībām teātra spēlēšanai pieaicinātie amatieri, tikai šaurajā sufliera būdā paliek tur iesprostotais Puksta kungs. Un režisoram atliek noplātīt rokas, arī viņš palicis viens, nekas no teātra spēlēšanas nav sanācis. Pēc vairākiem gadiem A. Eglītis uzrakstīja lugu "Cilvēks grib spēlēt", citos apstākļos līdzīgā situācijā nonāk arī tās varonis – režisors Rolands Mūrs.

Jānis Viesiens lugu "Nozaudētais vilķis" uzrakstīja 1952. gadā, mūsu tautieši trimdas apstākļos bija jau daudz maz iekārtojušies, dzimtene bija palikusi tur, tālu, tālu pāri jūrai, tās neatkarība likās neaizsniedzamā nākotnē. Šādā situācijā noskaidrojas cilvēku dažādā izpratne par darbu savas tautas labā, atklājas pašlabuma meklējumi, cīņa par amatiem un ieplānotajiem posteņiem, kā arī patiesi entuziasms un godīga griba strādāt tautas labā. Visi lugas tēli sapņo par brīvu dzimteni, bet nākotnes ieceres ir pavisam atšķirīgas. Bijušais ministrs leraugs savam oponentam – vienkārši jaunam cilvēkam Dūdam jautā: "Tātad, īsi sakot, – redzēt savu dzimteni brīvu nozīmē vēlēties atjaunot savu bijušo, izcilo stāvokli?" Un Dūda diezgan ciniski atbild: "Ja nu kam tāda nav bijis – to iegūt." Tātad brīvība vajadzīga tālab, lai iemantotu izcilo stāvokli, ienesīgu amatu, nevis lai strādātu savas tautas labā. Un tad kā baltais zvirbulis liekas ministrs leraugs, kas atsakās gan no vietējās organizācijas priekšsēža amata, gan arī no kādu brīdi iecerētās valsts pagaidu valdības vadītāja amata.

Tēlojot bijušo ministru leraugu, J. Viesiens izmantojis tā laika dramaturģijai diezgan neparastu paņēmieni un darbībā ievēdis kādu gluži nosacītu būtni, kas vienlaikus ir gan mistisks viņpasaules sūtnis, gan arī lerauga sirdsapziņa. Šo tēlu rakstnieks nosaucis par Likteņa valstības Baltijas departamenta vadītāju. Viņš nāk ar uzdevumu leraugam: "Lai iegūtu ātrāk nolaupīto brīvību savai zemei un tautai, jums jāapsolās strādāt visiem spēkiem

atbrīvošanās labā, pašam nekārojot augstus godus un nekādā ziņā neuzņemoties amatus, kas līdzinātos pārējiem brīvvalsts laika ministra amatiem." Un gluži kā Mefistofelis liek leraugam parakstīt attiecīgu līgumu.

Pēc šāda savdabīga disputa ar paša sirdsapziņu leraugs tiešām maina savus darbības principus. Bet tad, kad viņš, sievas rosināts, sāk šaubīties un grasās parakstīt citu papīru par augsta amata ieņemšanu eventuālajā valdībā, pie lerauga atkal ierodas šis nosacītais Baltijas departamenta vadītājs un paņem bijušo ministru sev līdzi, lai stādītu Likteņa tiesas priekšā.

Nākamajā ainā dzirdam, ka lerauga kungs zaudējis samaņu un aizvests uz slimnīcu, bet viņa rokā atrasts meklētais vilķis, kas līdž tam bijis aizkritis aiz bijušā ministra svārku oderes. Tā pamazām atšifrējas arī lugas nosaukuma jēga. Vilķis – tas ir pavisam praktisks, sadzīvīvē nepieciešams priekšmets, varētu teikt – darbarīks. Kad beidzas pirmais mēģinājums, lerauga kundze tā dalībniekus grib pacienāt ar vīna glāzi, taču – nav vilķa, ar ko pudeli attaisīt. Šāds vilķis reiz bijis, taču pēc tam pazaudēts. Režisors pēc šā vilķa taujā Puksta kungam, taujā leraugam, leraugs vēlāk vaicā Silsiliņa jaunkundzei, bet pozitīvu atbildi, protams, nesagaida. Šo cilvēku eksistencei trūkst kāda būtiski svarīga faktora, taču lugas gaitā atklājas, ka tas visu laiku bijis klāt lerauga kungam, tikai aiz svārku oderes aizkritis. leraugam vilķis dāvināts kā sava veida amulets, bet tas atradies... aiz oderes, un Baltijas departamenta vadītājs pirms lerauga kunga aiziešanas viņam atgādina: "Nu, redziet, tāpēc arī jūsu dzīve pēdējā laikā bija kā aiz oderes. Atstāji to te, jo tikai zemes dzīvei pieder tā laimes nesēja spēks. Un tikai tad, ja to rūpīgi glabā... šaipus oderes."

Lai dzīve būtu skanīga, tai pietrūcis tik tāda sākuma kā – vilķis. Lugas beigās to atrod Silsiliņa jaunkundze, Dūda beidzot atkorķē vīna pudeli un abi paceļ glāzes uz laimi, uz mīlestību: "Silsiliņ, dzersim glāzi vīna uz mūsu cerībām un gaidām. lerauga kungā laimes vilķis, kas bija ilgi pazudis, mums jāva tikt pie vīna. Varbūt tas patiesi būs vīna malks mūsu laimei." Nozaudētais un atrastais vilķis devis iespēju vismaz diviem cilvēkiem izbaudīt laimes brīdi.

"Nozaudētajā vilķī" tiešām ir vairāki slāņi un līnijas, varēja jau kaut ko arī atmest, taču nevar noliegt, ka J. Viesiens bija uzrakstījis neordināru skatuves darbu, kas apliecināja jaunu izteiksmes veidu meklējumus drāmā. Nosacītības apstākļos reālistiskās drāmās "Nafta" un "Rūda" personām bija līcis darboties M. Zīverts, sadzīves un nosacītības slāņus kopā jaušam arī J. Viesiena lugā "Nozaudētais vilķis".

"Manas lugas pirmizrāde, kurā daži skatītāji bija jautājuši, kas to sarakstījis – Blaumanis vai Zīverts, izrādījās pēdējais iestudējums Lundas latviešu skatuvē, jo jau drīz vien ar ģimeni pārcēlos uz dzīvi Upsalas tuvumā. Tā

septiņos gados (1946–1952) sešas iestudētas lugas Lundā kļuva par nelielu epizodi latviešu kultūras vēsturē Zviedrijā. Man Lundas skatuves gadi bija sava veida skola, pārdomu un atziņu izvērtēšanas laiks, sagatavošanās tālākam" – tā par sevi autobiogrāfiskajā izklāstā rakstījis J. Gulbītis.

Turpmākie J. Gulbīša dzīves gadi bija saistīti ar Upsalu, te viņš strādāja dažādus darbus un te arī studēja Upsalas universitātē vēsturi, politiskās zinātnes, tautsaimniecību, kultūrģeogrāfiju, psiholoģiju un pedagogiju, iegūstot filozofijas kandidāta grādu un kļūstot par profesionālu skolotāju. No 1967. līdz 1981. gadam J. Gulbītis strādāja par skolotāju Jēvles tehniskajā ģimnāzijā, mācīdams vēsturi, mākslas vēsturi, sabiedriskās zinātnes un psiholoģiju.

Vēstures studijām J. Gulbīša literāta gaitās noteikti bija svarīga loma, jo nākamā plašā dramatiskā darba pamatā viņš licis vēstures vielu. 1960. gadā Gēteborgas Latviešu teātra kopa režisora Arno Teivena vadībā iestudēja J. Viesiena vēsturisko drāmu "Jānis Reiters". Pēc tam tā izrādīta Toronto (1975), Stokholmas Latviešu teātrī (1976), kur autors pats tēlojis intrigantu Tumbu, un Austrālijas Latviešu teātrī Melburnā (1984).

Bībeles latviskotājs Jānis Reiters ir latviešu lugu rakstnieku iecienīta personība, vairāki dramaturgi izmantojuši viņa tēlu savās lugās: 1949. gadā Dailies teātris izrādīja N. Vētras (Muižnieces) lugu "Velna mācītājs"; 1988. gadā uz toreizējā Drāmas teātra skatuves sāka dzīvot Ā. Geikina luga "Reiz dzīvoja kāds Jātnieks..." Diemžēl toreiz mēs vēl J. Viesiena lugu "Jānis Reiters" nepazinām.

Lai gan visās šajās lugās galvenais varonis ir mācītājs un Bībeles tulko-tājs Jānis Reiters, visi minētie darbi ir krasi atšķirīgi. J. Viesiens radījis romantisku piedzīvojumu drāmu, kurā verd kaislības, notiek pakaļdzīšanās, dedzināšana.

Visi tēli šajā lugā krasi dalīti pozitīvajos un negatīvajos, un to grupējuma pamatā ir vienkāršs simetrijas princips: pozitīvie spēki šajā lugā ir mācītājs Jānis Reiters, viņa sieva Anna un draugs Lotihijs, turpretī negatīvos, tumšos spēkus pārstāv Raunas muižas pārvaldnieks Tumba, viņa meita Hedviga un Raunas muižas īpašnieks Svante-Banērs.

Lugas konfliktu veido cīņa ap mācītāja Jāņa Reitera latviešu valodā pār-tulkoto Bībeli. Lugas pirmajā cēlienā uzzinām, ka Bībeles tulkojumam pielikts punkts un Reiters gatavojas manuskriptu vest uz Rīgu, lai pēc tam nogādātu uz Stokholmu un panāktu tā iespiešanu, jo karaliskā augstība Reitera darbam esot izrādījusi labvēlību. Taču Reitera pretinieki negrib pieļaut to, ka Vidze-mes zemnieks savā mēlē lasītu to pašu, kas līdz tam bijis pieejams tikai vācu kungiem, tāpēc Reitera ienaidnieki, ko pārstāv Tumba un Svante-Banērs, cenšas Bībeles tulkojuma manuskriptu nolaupt. Tālākajā lugas izvērsumā

"Jānis Reiters"
 Austrālijas Latviešu
 teātrī Melburnā
 1984. g. Hedviga –
 G. Kūlniece,
 Tumba – G. Klauss

autors ņēmis talkā arī kriminālžanra elementus, te notiek savdabīga pakal-dzīšanās ar īpaši saasinātām situācijām: Tumba pavēlējis aizzāgēt tiltu pār Ogres upi, jo cerējis, ka pa to brauks Reiters un tā ņems galu, taču mācītājs aizbrauc pa citu ceļu un upē iegāžas viņa draugs Lotihijs, kurš, konstatē-dams Bībeles manuskripta pazušānu, arī devies pakal Reiteram.

Dramatisma pilna aina raisās Raunā, kur Reiters padodas Tumbas kvēlās un kaislīgās meitas Hedvigas vilinājumam. Hedviga ir romantizēts tēls – skaista, temperamentīga, kaislīga sieviete, kas aizrautīgi mīl Reiteru. Pirms

daudziem gadiem Reiters no viņas atsacījies, taču Hedviga joprojām glabā mīlestību pret reiz iemīļoto mācītāju, un vienkopus viņā mājo mīlestība ar izmisumu un naidu. Lai iegūtu mīļotā cilvēka pretmīlu, kaislā sieviete ņem talkā viltu, izlikšanos, pielāgošanos, līdz Raunas kroga viesu istabā var baudīt mīlas saldmi kopā ar Reiteru. Taču pēc tam, mīļoto sev uz visiem laikiem neiegūdamā, kļūst asa, jauna, nežēlīga.

Drāmas pēdējā cēlienā notikumi risinās Rīgā, kur Jēkaba baznīcas sakristejā novietots Jāņa Reitera manuskripts. Tumbas uzpirktie ļaundari sakristejas durvis aizdedzina, bet Hedviga Rīgas dedzināšanā apvaino Reiteru un nodod viņu varas pārstāvju rokās, teikdama: "Kas pret mani grēko, tā man nav žēl. Es vienreiz piedevu, otrreiz – nekad! Ja nava man, lai nav nevienai!" (171. lpp.)*

Drāma "Jānis Reiters" beidzas dramatiska sasprindzinājuma brīdī: Bībeles tulkojums – Reitera mūža lolojums iznīcināts, viņam pašam draud ieslodzījums, sapnis modināt savas tautas brāļus izrādījies pāragrs, taču Reiters no sievas Annas atvadās pārliecības pilns: "Tas zvans... šoreiz vēl neiedimdjās. Bet tas skanēs! Kādreiz tas skanēs, Anna! Skanēs dzidri un tālu. Katra auss to sadzirdēs, katrā sirdī tas atbalsosies." (174. lpp.)

Lugas epilogā Lotihijs izstāsta par tālākajām Jāņa Reitera gaitām.

Drāma "Jānis Reiters" pēc savas uzbūves un stila pilnīgi atšķiras no J. Viesiena pirmā dramatiskā darba – tā ir spraigu notikumu un spēcīgas romantikas piesātināta, ar izteiktiem piedzīvojumu lugas elementiem. Tajā ir vairāki vērienīgi zīmēti tēli: drosmīgais, taisnīgais patiesības vārda paudējs Jānis Reiters, skaistā, versmaini kaislīgā Hedviga, romantiskai drāmai raksturīgais ļaundaris un nodevējs Tumba. Psiholoģiski mazāk pārliecina Reitera uzticēšanās Tumbas meliem un Hedvigas teiktajam par to, ka Anna kopā ar Lotihiju no Kokneses aizgājusi. J. Viesiena tēlotaits Reiters ir gados vēl spēcīgs, aizrautīgs cilvēks, kas gatavs mīlu dāvēt un mīlu ņemt, viņā nav ne vēsts no lēnīga, dievbijīgi sterila sludinātāja.

Lugas sarežģījumu otru slāni veido Reitera un Annas attiecību tēlojums: vispirms tā ir sirsnīga laulātu draugu mīlestība, tad pēkšņs ienaida uzbrāļojums un visbeidzot – gaišs, harmonisks izlīdzinājums.

Lai panāktu savdabīgu, senatnīgu kolorītu, J. Viesiens lugas varoņiem liek sarunāties viegli ritmizētā valodā, teikumā vārdus kārtojot mazliet īpatnā secībā. Piemēra pēc neliels fragments no Annas un Lotihija dialoga:

L o t i h i j s. Vai Johans nejaudāja, kas tavu dusu nemierīgu dara?

A n n a. Nē... Mani gan sabāra... es viņu traucējot. Es esmu vāja, viņš – stiprs.

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Jānis Reiters" – Trimdas lugas, II. – R., 1995.

Loti hijs. Un savā spēkā straujš un skarbs.

An n a. Pret saviem ienaidniekiem. (127. lpp.)

1956. gadā Pasaules brīvo latviešu apvienības Kultūras fonda rīkotajā konkursā Jānis Viesiens par lugu "Jānis Reiters" ieguva trešo vietu un saņēma godalgu; pirmo vietu toreiz neieguva neviena luga, bet otrajā vietā ierindojās V. Kārklīšs ar savu "Sarkanvīnu". Pēc tam luga piedzīvojusi vēl zināmus labojumus: sākotnējā variantā tai nebija prologa un epiloga. "Austrāji (Melburnas teātris), savā laikā iestudējot "Jāni Reiteru", lūdza man pierakstīt arī prologu un epilogu" – tā J. Gulbītis raksta vēstulē 1995. g. 15. decembrī. Un tālāk turpina par vēl kādu lugas pārvērtību. "Pašiem rādot "Jāni Reiteru" Stokholmā, gadījās negadījums: Banēra lomas tēlotājs īsi pirms izrādes saslima. Strauji bija jāmeklē vietnieks. Zinot vīriešu neapdāvinātību "galvas gabalu" iekalšanā, lūdzu talkā bijušo Dailes teātra aktrisi Emmu Ziediņu un pārtaisīju grāfu Banēru par grāfieni Banēru." Lugas publicējumā krājumā "Trimdas lugas, II" atjaunots sākotnējais variants un grāfs Banērs atgriezies savā vietā.

Vēl uz trimdas skatuvēm rādītas J. Viesiena lugas "Viņa pēdējā griba" (pirmizrāde 1955. g. Upsalas Latviešu teātrī) un "Kāds iet, jums jāpaliek" (1964. g. to izrādīja Hamburgas Latviešu biedrības drāmas ansamblis). Taču īpaši neparasti veidota J. Viesiena luga "Koeksistence", kuras apakšvirsraksts ir "Skatuviska piebilde par sakariem ar dzimteni". Šā darba fragmenti publicēti 1979. gadā žurnālā "Jaunā Gaita", pagaidām tas palicis neizrādīts.

Problēmas risinājuma ziņā luga nes sava laika zīmi – septiņdesmito gadu beigās dzimtene no trimdas bija atdalīta ar grūti atdarāmu aizkaru, noplakuši tajā brīdī bija sapņi par atbrīvotu dzimteni, kas raksturīgi J. Viesiena lugas "Nozaudētais vilķis" varoņiem. "Koeksistence" lūko pašķirt biezo priekškaru, jo kā vienā, tā otrā pusē dzīvo latvieši, viņu dzīves ceļi vijušies gan te, gan tur, bet ļoti bieži tie aizsākušies kopā, karā uguns vienas sētas bērņus izkaisījusi kur nu kuro, viņi nonākuši liktenīgā priekš kara dažādās pusēs, bet reiz taču visi bija kopā. Vai viņi var, vai spēj saprasties? J. Viesiens lugā meklējis atbildi un arī neparastu dramatiskās atklāsmes veidu, šajā darbā ir ļoti pēkšņas vietas un laika mijas, darbība nemanāmi pāriet no viena laikmeta citā. Dramaturgs norādījis, ka skatuves iekārtojums visā spēles laikā paliek viens un tas pats, pie tam uz skatuves vienlaikus paredzēta vieta gan ārskatiem, gan iekšskatiem: kreisajā stūrī paredzēts dīvāns, labajā – kantora galds, bet vidū – bumbierkoks, kas lugas otrajā daļā ir nozāģēts, un tā vietā rēgojas celms.

Luga veidota no īsām, koncentrētām ainām, pavisam tādu ir trīsdesmit. Darbība aizsākas kādā Zviedrijas pilsētā, kur tiekas kādreizējie vienas sētas bērņi. Par rūpnieku kļuvis Rūdis Zarups, viņam piepalīdz kundze Elvira, te

strādā arī Zarupa sekretāre Millija un Pūcītis. Tad prožektors izgaismo pagalmu ar bumbierkoku centrā, visas minētās personas sēž smilšu kastē zem krāšņā bumbierkoka, un sākas retrospekcija un tāda kā lēkāšana no ainas ainā. Tēli atgriežas šodienā, tad atkal aiziet atpakaļ uz senāk dzīvotiem gadiem, pie tam šī pāreja no viena laikmeta citā notiek momentāni bez tēlu ārējām izdarībām.

Pavisam neparasti darbībā iekomponēts Zarupa dēls Lolis, mūsdienīgs puisis, mīl trinkšķināt ģitāru, ir jaunības nemiera pilns, taču grib izprast savu vecāku paaudzi un zināt patiesību par pagātni, par to pagalmu, kurā mājojis vēl viens puika – Saša Markovs, kas palicis līnijas otrajā pusē. Lugā ir interesanta aina, kurā Rūdis Zarups frontē satiekas ar kādreizējo sētas biedru Sašu Markovu, tikai nu viņi cīnās katrs savā pusē. Sarkanarmietis Saša Markovs kritis vāciešu gūstā, bet Zarups no skārda bundžas sadzer šņabi ar Sašu un – ļauj viņam aiziet, jo viņiem abiem nav ko dalīt.

Pati neparastākā un uz skatuves visgrūtāk atrisināmā ir Sašas un Loļa sava veida dubultošanās: vienā ainā uz skatuves ir Lolis Zarups, bet jau nākamajā šis pats cilvēks pārtapis Sašā Markovā. Dramatiķa iecere neapšaubāmi modina interesi, bet izrādē, kur vienā ainā aktieris ir Lolis Zarups, bet tūlī nākamajā – Saša Markovs, šā tēla uztvere var radīt grūtības.

Lugas pēdējās ainās ieskanas tās sacerēšanas laikam neparasts utopisks motīvs. Varam nojaust, ka Lolis atgriezies Latvijā, viņš saka: "Es pats gribēju atnākt jūsu vecajā sētā, lai tā kļūtu arī mana." Gluži simboliski Loļa rokas ir saistītas, taču jauneklis izsaka gatavību sargāt sava tēva pagalmā nozāgētā bumbierkoka atvases: "Šajā kokā, ko sargāju, mēs augam atkal kopā, atkal vienā bumbierkokā. Un, kad tas pirmo reizi ziedēs, arī manas rokas būs brīvas."

Jānis Viesiens sapņo par mūsu tautas brāļu koeksistenci. Toreiz vēl bija ziema, un rakstnieka sapnis pārags, ne viena, ne otra puse vēl nebija gatava atklātai draudzībai. Un, kad pienāca brīdis, kad Latvija atguva neatkarību, izrādījās, ka koeksistence ir daudz sarežģītāka problēma, nekā to bija iztēlojis autors, un pat vienas sētas puikām ar saprašanos nemaz neiet tik viegli.

Savā laikā luga "Koeksistence" bija drosmīgs meklējums drāmas formas jomā, mēģinājums atmest laika un telpas ierobežojumus, vienā tēlā atklāt arī pavisam cita cilvēka vaibstus. Tāpat kā lugā, arī Jāņa Viesiena un Gulbīšu Jāņa dubultošanās sagādā manāmas grūtības: kurā brīdī lai stāstu par Jāni Gulbīti, kurā – par Jāni Viesienu? Cilvēks taču viens un tas pats, tikai lugas rakstītājs Jānis Viesiens, bet vēstules – vienkārši Gulbīšu Jānis.

J. Viesiens rakstītājs arī īslugas, viena no tām saucas "Saprātīgā kakla rota", taču nav izrādīta.

Kad vaicāju viņam par jaunu lugu, atbilde 1995. g. 29. novembra vēstulē skanēja tā: "Kādu lugu esmu pasācis, bet laikam pie beigām netikšu. Ja jau savos spēka gados neko izcilu drāmas laukā nepaveicu, tad tagad vēl mazākas cerības. Un, kāpēc tas neizdodas, to tagad, kad pret visu esmu guvis zināmu distanci, varu diezgan skaidri paredzēt. Man piemita skatuves acs un dzirde, bet man pietrūka rakstnieka talanta. Tā talanta, kas ļauj replikām gūt arī savu dziļuma un oriģinalitātes dimensiju."

Par rakstnieka talanta trūkumu Gulbīšu Jānim gan piekrist nevar.

SKAIDRĪTE PENCE

1901.21.XII–1976.12.IV

Tā stingri ņemot, viņa nemaz nebija rakstniece, Skaidrīte Pence bija aktrise, viss mūžs pavadīts teātrī vai vismaz draudzējoties ar skatuvi. Viņa pazina skatuvi, zināja tās likumības, jo teātris bija viņas otrās mājas, arī viņas vīrs Jānis Neimanis bija aktieris.

Taču S. Pence prata arī vērīgi raudzīties dzīvē, un, kad pienāca brīdis un latviešu teātriniekiem vajadzēja lugas, aktrise sēdās pie rakstāmgalda un uzrakstīja komēdijas "Vai Tobijam patiks?" un "Lielais malks", kuras tūdaļ atrada ceļu uz skatuvi. Komēdiju "Vai Tobijam patiks?" 1959. gadā iestudēja Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansamblis, "Lielo malku" 1961. gadā izrādīja Grand-repidsas Latviešu biedrības teātra kopa. Abās lugās viņa uzrakstīja arī sev piemērotas lomas, vienu no tām – Kelliju komēdijā "Vai Tobijam patiks?" viņa nospēlēja, otra palika nerealizēta. Gāja gadi, uz mēģinājumiem un izrādēm nokļūt nācās arvien grūtāk. Par savu māti 1994. g. 6. novembra vēstulē stāsta tautsaimniecības profesors Juris Neimanis: "Bija daudz panākumu, bet ne tik daudz, kā pati vēlējas un varbūt arī bija pelnījusi. Viņas un citu Eslingenes, Bostonas un Ņujorkas latviešu aktieru lielākā traģēdija bija tā, ka pēc 1949. gada teātris palika par paretu blakus nodarbošanos. Jo vecāki viņi kļuva, jo grūtāk bija izturēt mēģinājumus pēc garās darba dienas un nedēļas nogalēs, kad citi atpūšas. Tas, ka viņi to turpināja darīt gadu pēc gada, stāsta kaut ko labu par vienas paaudzes raksturiem un uzticību savai mākslai un arī tautai."* S. Penci tajā laikā jau sāka grauzt nežēlīga slimība – kaulu vēzis, kas 1976. gadā viņu aizveda aizsaulē.

* Tekstā minētās vēstules V. Hausmaņa arhīvā.

Skaidrīte Pence

Viņai bija tikai sešpadsmit gadu, kad meitene sāka piedalīties aktiera Ēriha Lauberta vadītās Valmieras Latviešu strēlnieku pulka dramatiskās kopas izrādēs, bet kā astoņpadsmitgadniece startēja jau Nacionālajā teātrī. Nekādas lielās lomas spriganajai jaunpieņacējai vis netika, tālab 1926. gadā viņa devās uz Daugavpili, kur intensīvā aktrises darbā pagāja viņas nākamie dzīves gadi līdz pat izceļošanai uz Vāciju.

Skaidrīte Pence nonāca Dienvidvācijā. Kopā ar citiem neprāšiem viņa Eslingenē veidoja Latviešu teātri, un kā pieredzējušai aktrisei viņai tika lielas raksturlomas. Skatuves gaitās apgūtā raksturošanas prasme S. Pencei lieti noderēja arī kā lugu rakstniecei, viņa zināja, kas ir nepieciešams, lai uz skatuves veidotos dzīvs, reljefs tēls.

Četrdesmito gadu beigās sākās lielais izceļošanas vilnis. Kopā ar vairākiem citiem Eslingenes teātra aktieriem S. Pence nokļuva Bostonā, kur no jauna piedalījās teātra dibināšanā. Amerikas Latviešu teātra Bostonas ansambļa atklāšanas izrādē aktrise atkal nospēlēja savu iemīļoto lomu – krustmāti Lavīzi R. Blaumaņa komēdijā "No saldenās pudeles". Tad viņa kopā ar ģimeni

pārcēlās uz Ņūdžersiju un piedalījās Amerikas Latviešu teātra Ņujorkas ansambļa izrādēs. Par šo laiku 1994. g. 6. janvāra vēstulē stāsta aktrise Austra Šteinberga: "Ar Pencīti iepazīnos Ņujorkā pirmo reizi "Maijas un Paijas" izrādē 1952. gadā. Sirsnīgi sadraudzējāmies, bieži nedēļas nogalēs braucu pie viņiem, viņi dzīvoja Ņūdžersijā. Ar Pencīti kopā spēlējām V. Kārklīņa "Indīgajā efejā". Tāpat bija jauki piedalīties viņas pašas sarakstītajā lugā "Vai Tobijam patiks?". Tā bija ļoti jauka, dzīva komēdija Jāņa Neimaņa režijā, ar šo lugu viesojāmies daudzās vietās pie latviešiem. Lugas saturs bija tipisks pēc mūsu iebraukšanas šeit – Amerikā. Mūs šejienes iedzīvotāji uzlūkoja par tādiem kā no džungļiem. Mēs bijām "dīpīši", kas der tikai mājas darbiem un klēpja sunīšu uzraudzīšanai. Mūs rādīja baznīcas draudzes priekšā kā radījumus no citas pasaules. Pencīte to bija uztvērusi savā komēdijā. Skatītājiem patika, jo katrs pats to bija izbaudījis."

Tā bija laimīga sagādīšanās. Ņujorkas ansamblim bija vajadzīga jauna luga, un atklājās, ka aktrisei Skaidrītei Pencei ir arī rakstnieces dotības. Taču – viena lieta ir gribēt uzrakstīt lugu, cita – prast to izdarīt. S. Pence prata lugu uzrakstīt, nu lieti noderēja viņas dzīves pieredze, desmitiem nospēlētu lomu, simtiem izlasītu lugu un gadiem ilgi elpotais prožektoru kveldinātais gaiss.

Komēdijā "Vai Tobijam patiks?" S. Pence atzīmējusi konkrētu darbības norises laiku – "kad iebrauca pirmie DP no Eiropas". Norises vieta – "bagātnieku vasarnīcā netālu no Ņujorkas". Jā, tas varētu būt turpat Ņūdžersijā, jo Ņujorka no turienes ar roku aizsniedzama. Lugu par mūsu trimdinieku dzīvi svešatnē ir gana, bet S. Pences komēdija ir neparasta ar to, ka te tēlota amerikāņu vide un latviešu bēgļi skatīti no viņu redzes leņķa. Amerikā uz kādas Džeksonu ģimenes galvojuma pamata ieradusās divas latviešu meitenes – māsas Mirdza un Laima. Nelaimīgā kārtā Džeksoni savu galvojumu atsauc, un meitenes nonāk Kellijas kundzes bagātajā vasarnīcā, jo viņas sunītim Tobijam vajadzīga vienkārši – apkopēja, uzraudze jeb aukle. Bet pret bēglēm Kellijas kundze izturas ar neslēptu nicinājumu, jo viņas skatījumā Latvija ir kaut kur nezināmā tālumā, kur mīt tādi pusmežoni. Kellija saka: "Vediet viņas šurpu. Es tūlīt likšu visu sakārtot. Cerams, ka viņām dārznieka mājā nebūs bailes, tā atrodas parka otrā galā, varbūt tādi mežoni ir ļoti bailīgi." Un tad Mācītājam nākas delikāti piebilst: "Eiropiešus neskaita pie mežoniem, tur kultūra sākusies agrāk nekā pie mums." (88. lpp.)*

Bet Kellijas kundzei viss vienalga, visi ieceļotāji liekas līdzīgi. Tāpat pret meitenēm izturas viņas mirušā brāļa dēls Brūss: ierauga vienu no viņām –

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Vai Tobijam patiks?" – Trimdas lugas, II. – R., 1995.

"Vai Tobijam patiks?"
mēģinājumā
ALT Ņujorkas
ansamblī 1959. g.

Laimu, tūliņ sakar meiteni, atliec galvu un skūpst. Ko citu ar tādām mežonju meitenēm darīt? Noslūpīt, pamīlēt un palaist! Un smalkā kundze meitenes pieņem ne jau cilvēkmīlestības vārdā, bet lai mācītājs baznīcā paziņotu, ka kaimiņi Džeksoni no tām atteikušies, bet viņa, lūk, Laimai un Mirdzai augstirdīgi atvērusi sava nama durvis.

S. Pencēs komēdija interesanta vēl viena apstākļa dēļ – tās centrālais tēls ir suns Tobijs, un jau ar pirmo Kellijas repliku šis radījums tiek pieteikts: "Mierīgi, Tobi, lūdzu mierā, jā, jā, manu sunīt (skūpstā suni)!" (83. lpp.) Suni kā vienu no darbības personām bija iecerējis Mārtiņš Ziverts lugā "Teātris", vienā no variantiem tā saucas "Obrija suns", un arī pabeigtajā tekstā personu sarakstā minēts suns Dragons. Angļu rakstniece Leonora Karingtone 1940. gadā uzrakstīja lugu "Jēru svētki", kurā darbojas Karni kundzes iemīļotais suns Henrijs, kas reizēm uzvedas suniski, bet pa brīžam runā un spriež kā cilvēks. S. Pencēs lugā Tobijam tik liela vieta nav ierādīta, runāt viņš nerunā, pa reizei gan ierejas, parasti šie trači notiek aiz skatuves, bet kā darbības ierosinātājs un samudžinātājs suns Tobijs kalpo labi. Viena no meitenēm – Laima – pret Tobiju sāk izturēties kā pret īstu suni un iebaro to ar kaulu, tādēļ izceļas trācis

un nepatikšanas, jo, kad kundze grasās lopiņam kaulu atņemt, Tobijs iekož, un nu pie visa vainīga Laima. Par to smalkā Kellijas kundze grasās meiteni gluži vienkārši iekaušīt, viņu attur vienīgi Brüss, zobgalīgi sacīdams, ka demokrātiskā valstī bērnu pērt nedrīkst. Vēlāk suns Kellijas brālim Džimam saplosa bikšu galus.

S. Pence bija iecerējusi rakstīt komēdiju, taču tā balstīta pašās dzīves norisēs un raksturos, ne īpaši izdomātās vai saasinātās situācijās. Lielu pārpratumu vai sarežģītumu te nav, kā vien tas, ka Laimai visu lugas darbības laiku Kellijas klātbūtnē jātēlo mēmā, jo lugas sākumā, kad tikko kā meitenes ieradušās, bravurīgā kundze savos runas plūdus aizraujas tā, ka nabaga Laima nemaz netiek pie vārda un Kellija nodēvē viņu par – mēmu. Komiska situācija rodas tad, kad Laima kādu dienu – tas notiek komēdijas pēdējā cēlienā – sāk runāt. Viņa pati atzīstas, ka spēlējusi komēdiju.

Pēdējā cēlienā sagriežas vēl viens komisks pārpratumu virpulis. Par mēmu uzskatītā Laima Amerikā sākusi gatavoties medicīnas studijām, viņa pēta un studē cilvēka galvaskausus. To ieraugot, Kellijas kundzi pārņem izbilis un šausmas – ko visu no tādām mežonju zemes meitenēm var sagaidīt!

Komēdijas beigās visi pārpratumi atrisinās, sarežģījumi gandrīz vai nogludinās, un Brüss atzīst: "Domāju par to, cik smalki mēs paši sevi esam izplīķējuši." (109. lpp.) Tieši tā – šī komēdija ir amerikāņu toreizējās sabiedrības izplīķēšana. Taču bez ļaunuma un naida, pat pastulbā un uzstājīgā Kellija spēj meitenēm atvainoties. Tāad sarežģījumiem seko draudzīgs izlīgums un priekšskars var krist! Gandrīz tā, taču ir viens "bet", plaša tomēr pastāv, un komēdijas beigās S. Pence vēl pieskandina kādu nopietnu taustiņu: bramanīgais Brüss lugas gaitā iemīlējies vecāko no māsām – Mirdzu, viņai arī izskatīgais amerikānis ir gluži patīkams, varētu pacelt šampanieša glāzes un uzsaukt labas laimes, un tomēr ir viens liels "bet". To saka Mirdza un piebilst: "Esmu latviete." (120. lpp.) Brūsu šāda piebilde neinteresē, viņš meiteni mīl, un viss, kādas vēl problēmas! Varētu spriest arī tā, un droši vien daudzi latvieši tā sprieduši un spriež, taču S. Pence savu mūžu bija ziedojusi latviešu skatuvei un latviskuma kopšanai, un toreiz, lugu rakstot, viņai nebija vienalga, kas notiks ar viņas tautu, tālab Mirdzai rakstniece likusi sacīt: "mēs mīlam savu tautu, gribam, lai viņa neiznīkst. [..] esmu jauna un tomēr ne tik jauna, lai laistu saknes un iesaistītu svešā zemē. Neļauņojieties, Brūs, gribu palikt pie savas tautas." (120. lpp.)

Toreiz, 1959. gadā, tāda bija Skaidrītes Pencē pārliecība. Viņa nepavisam negribēja noniecināt tās tautas pārstāvjus, kas mūsu izceļotājiem deva pājumti, tomēr viņas skatījumā plaša pastāvēja: kaut vai tajā apstākļā, ka divas latviešu meitenes, lielajā valstī nokļuvušas, tik tikko velk dzīvību, bet Kellijas

namā lielākais dārgums un elks ir – suns. Mirdza lugā pavisam klaji atzīst: "Kā man šie ļaudis nepatīk..." Un Laima piebalso: "Viņi mūs apskata kā ērmus." (100. lpp.) Tālab ir gluži loģiski, ka lugas beigās šai plašajai plaisai Mirdza pārkāpt nevar.

Gadiem ejot, plaisa samazinājās un aizlīdzinājās, taču S. Pence ar komēdiju "Vai Tobijam patīks?" atstājusi dzīvu un dzirkstīgi uzrakstītu liecību par to, kā bija tad, kad dipīši ieceļoja Amerikā. Droši vien bija arī drāmas un pat traģēdijas, S. Pence uz visu notiekošo raudzījies viegli šķelmīgu skatienu un radījusi raitu un asprātīgu sadzīves komēdiju.

Arī otrs S. Pences skatuves darbs ir komēdija – "Lielais malks". Parasti kādu malku iedzer, lai dzesētu slāpes, reizēm noder malks laba vīna, bet Skaidrīte Pence runā par veiksmes malku un it prasmīgi pārlej nopietnas, pat dramatiskas situācijas ar vieglu komikas mērci.

Lugas pamats ir pavisam nopietns, arī tas ir stāsts par mūsu tautiešu likteņiem, svešā zemē nonākot, metot skatienu vēl vairāk atpakaļ uz bēgļu nometņu vietām Vācijā. Tieši tur uzņēmīgā Krasta kundze noprecējusi gados daudz jaunāku vīru – Kārli. Tie bija mūsu puīši, vēl pavisam jauni, izbrīduši frontes dūkstis, izkarojušies un pavisam vieni attapušies kara beigās Vāczemē. Viņi alka miera, mājas un mīlestības, un tādā brīdī Krasta kundze, toreiz vienkārši Lūcija jeb Lūce, Kārli noprecējusi. Par šo situāciju vēlāk lugā sacīts: "Visi šie zēni nāca no gūstekņu nometnēm, novārguši, izbadējušies, daži galīgā izmisumā. Sevišķi gados jaunākie, no vecāku rokām aizrauti kara ugunīs, varat iedomāties, kā viņi pieķērās katrai, kas tikai drusku izrādīja sirsnību, un tā sākās bezgala daudz šādu laulību." S. Pence, Vācijā dzīvodama, to pati bija pieredzējusi. Lugas darbība rit Amerikā, kādā nelielā pilsētā, un Lūcija tur pārtapusi par Lusi. Pārtaisīties par kārkluvāciešiem, amerikāņiem vai krieviem latviešiem paticis dažādos laikos.

Amerikā Lūcija iekārtojusies darbā par ierēdni, viņas vīrs gan spiests strādāt par būvstrādnieku, un Lūcija viņu uzlūko gandrīz vai par vergu, kam jāstrādā, jāpelna nauda, tā jāatdod sievai, savukārt kundze var rīkot viesības, un ne tikai – rīta stundās, vīram darbā esot, pieņemt arī mīļāko. Tas ir kolportieris Edvīns Vējiņš, kas rīta pusē aplido Lūciju, bet vakarā viņas draudzeni Laumu, un abām saka vienus un tos pašus vārdus: "Es slāpstu pēc tevis!"

"Lielā malka" dzeršana saistīta ar to pašu Lūciju. Kārlim sievas valdonība un neuzticība kļūst pārāk nepanesama, un viņš no Lūcijas aiziet. Izmanīgā kundze par to vis nesēro, jo tīko pēc labākas partijas, un liekas, ka tāda laimīga loze viņai tiek piedāvāta. Taču tās izvilkšanu apēno nelāga pārpratums.

Komēdijas ritējumā S. Pence ievadījusi vēl trīs tēlus: tēvu un dēlu Robežniekus un būvuzņēmēju Griezi. Vecākais no Robežniekiem – Andrejs – ir labi

situēts kungs, dakteris pēc profesijas, kas Amerikā ieceļojis jau pirms Otrā pasaules kara un trimdā dēvēts par veclatvieti. Arī šajā ziņā S. Pencēs komēdijai ir sava krāsa, jo veclatviešus citi mūsu trimdas dramatiķi nav tēlojuši, nereti šie agrāku gadu ieceļotāji bijuši ar kreisu orientāciju. Par Andreja Robežnieka politiskajiem uzskatiem ne autore, ne viņas Lūcija neliekas ne zinīs, pats galvenais – Lūcijai turīgais dakteris šķiet varen izdevīga partija. Un liekas, ka laimīgais brīdis ir klāt un viņa nupat, nupat varēs ieņemt lielo malku: pie viņas ierodas jaunākais Robežnieks – Pauls un saka bildinājuma vārdus kāda cita cilvēka vārdā. Lūcijai prātā viena doma: Pauls bildina viņu sava tēva vietā, un viņa jūtas kā septītajās debesīs. Taču ar šo "lielo malku" sanāk neganti pārpratumi, un pēc brīža gredzenu pirkstā viņai mauc vecīgais un paprastais, pat ciniskais būvuzņēmējs Grieze. Pirmajā brīdī Lūciju pārņem gandrīz vai šausmas – cik neganti gan viņa aļojusies! Taču Lūcija radusi stingri stāvēt uz zemes, viņa noskurinās un jauno situāciju vērs sev par labu. Aplūkodama gredzenu, viņa savai draudzenei teic: "Skaties, Laumiņ, vai nav skaists?" Un draudzene atteic: "Tu esi laimes bērns, Lusy. Es tev no visas sirds novēlu, lai šis lielais malks būtu arī salds."

Ar to komēdija arī beidzas, bet pēdējie Laumas vārdi vedina domāt, ka diez cik salds šis pamatīgais malks vis nebūs, jo nekāds zelta gabaliņš Grieze nav: paprasts, robusts, pats nav spējīgs bildināt un sarunā sev precinieku, gluži kā Miķelis Ā. Alunāna komēdijā "Pašu audzināts". Grieze pie turības Amerikā gan ticis, bet bez žēlastības viņš savā labā strādīnājis gan leišus, gan poļus. Viņa princips: "Ģimenēm maksāju vairāk, vieniniekiem mazāk. Nevar uzreiz vienam nemākulim dot tādu algu kā ilggadējam strādniekam. Tad jau es būtu izputējies kā viens otrs." Grieze nav radis izputēt, viņam neeksistē nekādi šķēršļi vai morāles normas: vēl jau Lūcija nemaz nav lāgā ar Kārli izšķīrusies, kad viņš jau klāt ar bildinājumu, jo viņam vajag sievas – un viss! Tāpēc arī vecais Robežnieks paklusi piebilst: "Tiesa, jūs neesat braucis, lai izputētu. Mēs, vecie, to tā nepratām. Laikam tas senču godīgums par daudz iegūlies kaulos."

Andrejs Robežnieks neko nenosoda. Viņš tikai atklāti pasaka, ka atnākušī jauni laiki un jauni tikumi. Kādreiz godīgums latviešiem bija pamatu pamats. Un ne jau visi S. Pencēs tēlotie cilvēki ir negodīgi. Kārlis alkst mācīties, un arī Lūcijas māsas meita Liene mācās, par to gan izpelnīdamās Lūcijas visbargāko nopēlumu.

Arī "Lielais malks", tāpat kā "Vai Tobijam patiks?", ir sadzīves komēdija, tās pamatā ir dzīves vērojumi, taču S. Pence tos nevirknē tā vienkārši kā sadzīves ainas, bet saliedē izteiktā komēdijas formā. Dramatiķe prot zīmēt komiski iekrāsotus raksturus, īpaši viņai padevušies abu lugu centrālie tēli

Kellija un Lūcija, un sava nozīme noteikti bijusi tam apstāklim, ka, šīs lomas rakstot, viņa domāja pati par sevi un kā aktrise iztēloja un pat izdzīvoja šo sieviešu dzīvi. Komiski ietonēts raksturs komēdijā "Lielais malks" ir gaisīgs pielūdžs un mīlnieks Edvīns Vējiņš, ar vitālu dzīves uztveri izceļas Lūcijas draudzene Made, kas tiek dēvēta par Medzi, jo tā esot amerikāniskāk un smalkāk. Tā, protams, uzskata Lūcija.

Abās komēdijās S. Pence ievijusi komiskas situācijas un sasējusi krietnu pārpratumu mežglu. Komēdijā "Vai Tobijam patīks?" Kellijai piezvana kāda plāpīga draudzene Mērija. Lai velti nekavētu laiku, Kellija telefona klausuli atdod kalponei Kejai un norīko viņu ik pa brīdī sarunā piebilst: "Jā, jā, skaisti." Tā arī notiek, Keja ik pa brīdī iestarpina: "Jā, jā, skaisti... jā, jā, skaisti" – līdz pēkšņi apklust, jo izrādās, ka miris Mērijas vīrs. Klausuli paņem Kellija un turpina iepriekšējā garā: "Jā, jā, skaisti." Tad attopas, pasaka pretējo: "Nē, nē, es teicu – bēdīgi." Taču izrādās, ka vīrs bijis apdrošināts par piecdesmit tūkstošiem dolāru. Tātad – nav ko bēdāties!

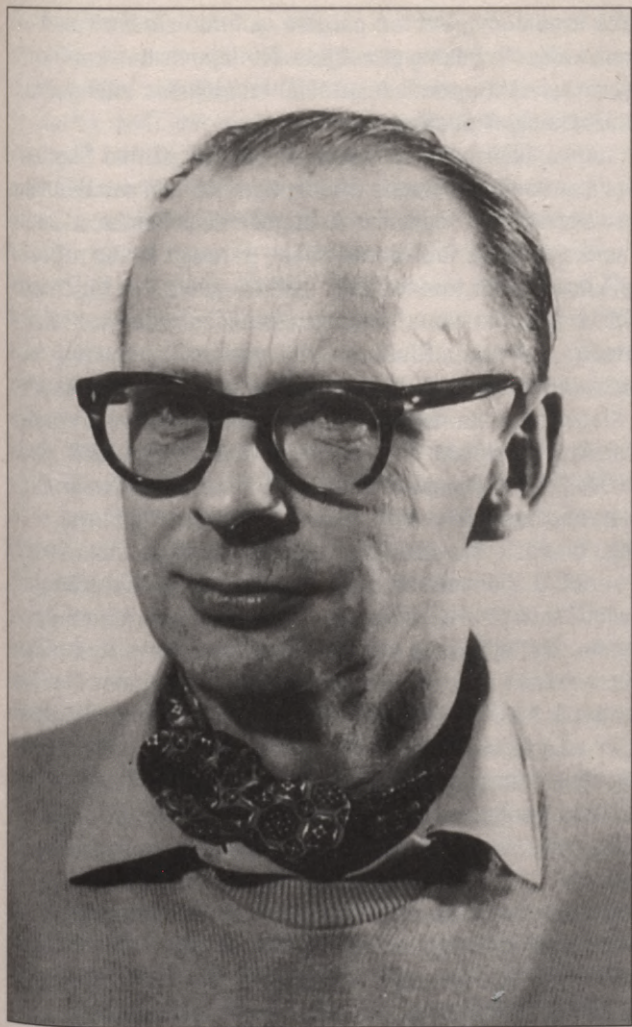
Abās komēdijās sarežģījums, kas audzis pakāpeniski, sastrēgst pēdējā cēlienā, veidojas pārpratums. Komēdijā "Vai Tobijam patīks?" tas saistās ar Laimas pēkšņo atsākšanu runāt; "Lielajā malkā" – ar samainītajiem malka sniedzējiem. Gan "Lielais malks", gan "Vai Tobijam patīks?" uzrakstītas latviešu klasisko sadzīves komēdiju garā, negribētos tās gan saukt par klasiskām, tomēr mūsu drāmas vēsturē tās ienes atšķirīgu tematiku un rada konkrētu priekšstatu par laiku, kad pirmie ieceļotāji pēc Otrā pasaules kara no Eiropas iebrāuca Amerikā. Tagad tā jau ir tāla pagātne.

SPODRIS KLAUVERTS

1920.20.II–1980.8.V

Galvu mazliet uz labo pusi saliecis, pīpi zobos, sēž paliela auguma vīrietis ieapaļās acenēs. No galvas vidus mati jau atkāpušies. Tāds bija Spodris Klauverts – daudzu Austrālijas kultūras pasākumu dzīvā dvēsele gadus trīsdesmit. Pakluss, bet darbīgs, straujām, asām kustībām, arvien viņš bijis rosībā un darbībā. Cilvēks, kurš neprata dzīvot tikai sev. Citu labā ņemoties, mantu nekādu viņš sakrāt nejaudāja, Sidnejā dzīvoja īrētā dzīvoklī, un pat savas automašīnas viņam nekad nebija. Taču Spodris Klauverts par to neskuma, darbošanās citu labā viņam atnesa pašu lielāko gandarījumu un dzīves piepildījumu. Kad S. Klauverts no šīs pāsaules aizgāja, viņam bija tikai sešdesmit gadu, savu trīsdesmit gadu darbības atceres sarīkojumu viņš nesagaidīja.

Spodris Klauverts bija rīdzinieks – Rīgā dzimis, Rīgā audzis un skolojies. Kopš jaunības gadiem iemīlējies teātri, bieži sēdējis Dailes teātri, ar prieku skatījies operu izrādes, interesi viņā izraisījis arī kādreizējais Strādnieku teātris. Vecāki Spodri bieži ņēmuši līdzī uz koncertiem, un Bahs, Bēthovens, Brāms un Šopens kļuva par viņa iemīļotākajiem komponistiem līdz pat mūža beigām. Zēns izteicis vēlmi mācīties Rīgas 1. pilsētas ģimnāzijā, bet tēvs kā praktiskas dabas cilvēks bija pārliecināts, ka vīrietim zem kājām vajadzīgs krietns reāls pamats, tādēļ sūtīja dēlu uz Valsts tehnikumu mācīties ķīmiju. Pēc tehnikuma beigšanas S. Klauverts iestājās Latvijas universitātē, lai studētu ķīmiju, taču viņa studiju laiks nav bijis ilgs. Krievu okupācijas laikā viņš atklāti paudis savu attieksmi pret okupantu varu, un no universitātes viņam nācās aiziet. 1943. gadā S. Klauvertu iesauca Latviešu leģionā, un viņš dabūja izbaudīt karavīra dzīves sūrmī, piedevām viņu smagi kontuzēja un ievainoja rokā, tādēļ jaunietis nonāca vācu slimnīcā Heilbronnā. Pēc slimnīcas atstāšanas S. Klauverts

Spodris Klauverts

dzīvoja Eslingenē, mēģināja atsākt ķīmijas studijas Štutgartē, bet tās jūtami traucēja nepilnīgās vācu valodas zināšanas.

Jau 1948. gada rudenī Spodris Klauverts izceļoja uz Austrāliju un piedzīvoja visas iebraucēju likstas: vispirms tā bija dzīve Beterstas emigrantu nometnē, fizisks darbs svešā vidē un svešos apstākļos. Kad beidzās līgumā paredzētie darba gadi, S. Klauverts strādāja par laborantu cukurfabrikā, taisīja

žalūzijas kādā nelielā uzņēmumā, bet tad pārgāja uz firmu *Bashell and Co*, kas darbojas tējas un kafijas produktu pārstrādē. Nu bija vismaz kaut kāds pamats zem kājām, varēja sākt apzināt Austrālijā ieceļojušos inteliģences pārstāvjus un organizēt kopīgus pasākumus.

Pirmais no tiem notika 1950. gada 22. aprīlī, un tas bija Kārlim Skalbem veltīts literārs vakars. Ļaužu sanāca daudz, interese par šādiem pasākumiem izrādījās liela, cits pēc cita notika J. Medenim, A. Brigaderei, J. Rainim, J. Jaunsudrabiņam veltīti sarīkojumi, līdz šādi literāri vakari pārauga savas robežas un gluži dabiskā ceļā noveda līdz teātrim. 1951. gada 6. janvārī ar M. Zivertu lugas "Tīrelpurvs" izrādi tika likti pamati Sidnejas Latviešu teātrim. S. Klauverts kļuva par šā teātra sekretāru. Bieži vien viņš pats palika kaut kur aizmugurē, priekšplānā izvirzot citus, lai tikai īstenotos iecerētais pasākums. Bet pasākumus S. Klauverts prata izdomāt. Literārajiem vakariem un teātra izrādēm sekoja Austrālijas rakstnieku dienas. Pirmās tādās notika 1960. gada jūnijā Sidnejā. Bet Otrajām rakstnieku dienām S. Klauverts uzrakstīja lugu "Spēka dēls", kuras pirmizrāde notika 1961. gada 17. augustā Melburnā.

Teātris, rakstnieku dienas – šie pasākumi iegāja Austrālijas latviešu sabiedriskās rosmes aprītē. S. Klauverts ierosināja doties vēl plašākos ūdeņos un 1951. gada decembrī sarīkot Latviešu kultūras dienas, pats uzņemdamies praktiskā darba vadību. Sidnejā dzima jauna, ražena tradīcija – Austrālijas Latviešu kultūras dienas, kas nav izzudušas vēl pēc gadu desmitiem. Par Pirmajām kultūras dienām S. Klauverts rakstījis: "Lielais darbs, pirmās Kultūras dienas organizējot, prasīja tādu piepūli, kādu neesmu pats jutis vēlākos gados, nedz arī redzējis tādu entuziasmu, ar kādu toreizējie rīkotāji strādāja dienām un naktīm, nepazīstot nogurumu un nevarēšanu. Kaut arī sākotnēji domāts kā vietējs sarīkojums, pirmās Kultūras dienas izraisīja vispārēju savijojumu un plašu atbalsi."

Plašajiem sarīkojumiem bija vajadzīgi oriģināldarbi, bija vajadzīgas lugas, un S. Klauverts tādās reizēs ķērās pie spalvas. Kā jau minēts, Otrajās rakstnieku dienās Melburnā izrādīta viņa luga "Spēka dēls". Piektajās rakstnieku dienās – viencēliens "Etīde", bet Devītajās – viņa luga "Augstiene 273".

Divas lugas – "Umurkumurs" (1966) un "Toms Kaspars" (1981) S. Klauverts veltījis Sidnejas Latviešu teātrim. Šis teātris izrādījis arī viņa veidoto uzvedumu "Mēs gribam būt kungi", un kopš 1964. gada Sidnejas Latviešu teātri ik pārgadus parādījušies satīriski uzvedumi ar nosaukumu "Kaleidoskops". Arī šā pasākuma idejas autors bija S. Klauverts, nodibinot trimdas drāmā pavisam jaunu žanru – satīrisko īslugu rēviju.

S. Klauverts bija meklētājs, jaunu ceļu gājējs, atklājējs. Dzīvē un arī mākslā. Rakstīt viņu mudināja vajadzība, dzīves nepieciešamība. Ar tādu sastapušies

daudzi trimdas dramatiķi, vairāki no viņiem īpaši centušies pielāgoties lugu izrādīšanai un amatieru iespējām, turpretī S. Klauverts ar to nav rēķinājies. "Spēka dēls" rakstīts izrādīšanai rakstnieku dienās, varbūt tāpēc nākas atzīt šā darba īpaši literarizētu ievirzi, ņemot vērā skatītāju zināšanas literatūrā. Personu loks šajā lugā visai plašs un daudzveidīgs. Centrā te ir no latviešu pasakām un teikām aizgūts mītisks varonis – Spēka dēls, taču viņš darbojas pavisam citā laikmetā un citos apstākļos. Darbības laiks nenoteikts, taču – "Varētu būt arī tagadnē", darbības vieta – "Pasaules tirgū kaut kur pasaulē". Uz šo pasaules tirgu Spēka dēlu izvada J. Poruka Kukažiņa, simboliskajā Miermīļa valstī Spēka dēls tiekas ar A. Grīna romāna "Dvēseļu putenis" varoni Mīkelsonu un dzejnieku Linardu Laicenu. Personas ir nosacītas, alegoriskas būtnes: Laikmets, viņa meita Koeksistence, trīs lielvalstu vadītāji Miermīlis, idejiķis Surds, filmu magnāts Murds.

S. Klauverts savu lugu iecerējis kā līdzību spēli, nedaudz tā atgādina viduslaiku morālītātes. Rakstnieks vēsta par teiksmainām valstīm un teiksmainām zemēm, bet domā par savu laiku, par savu dzimteni un tās neapskaužamo situāciju lielvalstu starpā pasaules tirgū. Tur S. Klauverts paredzējis vietu trīs būdām, un katra cēliena darbība norit vienā no būdām: pirmajai ir uzraksts "Miermīļa paradīze", otrā cēliena notikumi risinās Rietumu būdā, bet trešais cēliens rīt Aizjūras būdā. Itin viegli šifrējami trīs pasaules spēki, kas pārvalda šīs būdas un reizē visu pasauli: tā ir par Miermīliju dēvētā Padomju Savienība, kura daudz klaigāja par miera cīņu un miera sargāšanu; Rietumu būdas simbolika ietverta pašā šīs būdas nosaukumā – tās ir Eiropas Rietumu zemes, bet Amerikas Savienotās Valstis simbolizē Aizjūrija.

Visas šīs trīs būdas varenajā pasaules tirgū apmeklē Spēka dēls, kas nāk ar pavisam vienkāršu uzdevumu: "Atradišu labumu, atpirkšu Dzintarzemi!" (221. lpp.)* Jo: "Dzintarzeme ilgojas brīvības!" (222. lpp.) Zīmīgi, ka Spēka dēls Dzintarzemi atkarot dodas viens, Raiņa varoņiem Lāčplēsim, Antiņam, Totam gadās dažādi palīgi un viņu gaitas sekmētāji, Spēka dēlam jātiek galā pašam. Tik vien kā Kukažiņa, kas bijusi pie meitas Zviedrijā un dodas pie meitas Amerikā, Spēka dēlam viņa ceļā dod kādu palīglīdzekli, taču tas nav ne šķēps, ne vairogs, bet – kvīšu grāmatiņa: "Ja tev ceļā briesmas draud, tad tik parādi to un prasi, lai ziedo. Ļaudis visvairāk vairās ziedot naudā." (222. lpp.) To S. Klauverts bija ielāgojis, darbodamies trimdas kultūras laukā, kur šis darbs pamatā balstās uz privātpersonu ziedojumiem.

Visos trijos cēlienos darbojas alegoriskais Laikmets un viņa meita Koeksistence. Vispirms viņš Miermīlijas zemē parādās kā lejerkastnieks un

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Spēka dēls" – Trimdas lugas, I. – R., 1994.

pasaules tirgus sulainis, kas Spēka dēlam paskaidro arī, kas šajā tirgū pērkams un pārdodams. Uz jautājumu: "Ko te pārdod?" viņš atbild: "Visu. Ko vien sirds vēlas – brālību, brīvību, vienlīdzību, dižciltību, mūsu un jūsu taisnību, kultūru, demokrātiju, diktatūru, kokakolu, sirreālismu, abstraktismu, meiteņu glāstus, Krimas saulespuķu sēklas." (224. lpp.) Šajā uzskaitījumā labi atspoguļojas arī lugas ievirze – te viss ir iespējams, te vienojas sadzīves detaļas un konkrētība ar plašām abstrakcijām un pieņēmumiem. Izrādās vienīgi, ka Spēka dēla ilgoto labumu šajā tirgū nopirkt nevar.

Otrajā cēlienā – Rietumu būdā – Laikmets ir tikai sulainis, leijerkaste Rietumos netiek lietota. Toties no ēdienu kartes Laikmets var piedāvāt dažādus eksotiskus labumus, kā: "Tad vēl sapņus – izsapņotus un svaigus." Un Spēka dēls piebilst: "Trimdinieki jau neko citu nedara kā sapņo nepiepildāmus sapņus." (237. lpp.)

Pēdējā cēlienā Laikmets atkal ir leijerkastnieks, viņam galvā ir kovboja cepure un viņš spēlē vismodernākos grāvējus. Taču Laikmeta īstā būtība arī Aizjūrijas zemē – būt sulainim.

Simboliska un dziļākā būtībā traģiska ir Laikmeta meitas Koeksistences jēga. S. Klauverta tēlotais mūsu Laikmets radījis meitu, ko sauc par Koeksistenci, tātad – par sadzīvošanu vai kopā dzīvošanu ar visiem: ar labiem un ļauniem, sarkaniem un baltiem, plēguriem un varoņiem. Lugā ir zīmīga aina: Koeksistence ar skūpstiem apliecina savu mīlestību Spēka dēlam, bet tad ienāk sadzēries Aizjūrijas jūrniece, un viņa, pametusi Spēka dēlu, dodas pretī plēguram, jo – "Ļoti svarīgs diplomātisks darījums." (246. lpp.) Tādu bezprincipu būtni radījis šis Laikmets.

S. Klauverts lugā savijis humoru, satīru, pat farsa elementus ar dramatisku problēmu risinājumu un vispārināti liek saprast mūsu mazās valstiņas situāciju pasaules lielvalstu tirgū. Spēka dēla cīņa īstenībā beidzas bez rezultāta: zināmu naudas summu viņam izdodas izkaulēt no visbargākā un reizē visdumjākā valdnieka Miermīļa, kura valstī valda varmācība, terors un apspiestība, te Spēka dēls tiekas ar Miķelsonu un Laicenu, kas abi jau nonāvēti, taču lugā viņi darbojas. Liekas, ka Laicena ieviešana pasakā nav nejauša: jaunības gados S. Klauverts acimredzot skatījies vai lasījis arī L. Laicena konstruktīvās spēles, un daži to elementi izmantoti "Spēka dēlā", turklāt lugā citēts dzejolis par Ho-Taī. Vai nu to S. Klauverts zinājis no galvas, vai arī dzejoļu krājumu paņēmis līdzī trimdā, taču katrā gadījumā dzejoļa izmantojums liecina par autora īpašo attieksmi pret L. Laicenu.

Uz īsu brīdi S. Klauverts lugā liek parādīties Sibīrijas vergu nometnes iemītniecei, latviešu meitenei Ilzei. Tēlojot Miermīlijas valsti, dramatiķis veikli apspēlē dažādas Padomju Savienībā eksistējošās nejēdzības: biogrāfisko datu pētišanu kadru nodaļās, tā saucamās padomju folkloras taisīšanu, liekulību un izlikšanos.

Lai apliecinātu, ka Dzintarzemē valda brīvība, kādu melnādainu meitēnu, vārdā Smaiduļu, ietērpj tautiskos brunčos un pasludina par īstu latvieti.

Taču vienlīdz kritisks S. Klauverts ir arī pret Rietumu pasaulē valdošo liekulību. Vārdos turienes valdnieks Surds izliekas par īstenu Spēka dēla draugu un sola pavēlēt Dzintarzemes iekarotājiem izvākties no okupētās zemes, taču, izdzirdis varenā Miermīļa vārdu, tūlī saplok un gluži jezuītiski izsaka vairs tikai "„pastiprinātu simpātiju un līdzjūtību Spēka dēlam šīnī nožēlojamā gadījumā". Un turklāt piebilst: "Tu esi saņēmis iespējamāko – simtprocentīgu, labvēlīgu Rietumu kultūras zemju neitralitāti." (239. lpp.) Kā mēdz teikt: "Vārdi, vārdi, vārdi!" Un Spēka dēlam rietumnieks Surds neziedo ne graša.

Lugas kompozīciju veido Spēka dēla ceļš pa dzīvi, Dzintarzemei palīdzību meklējot. Pēdējā viņa pietātnē ir Aizjūrija, kur varoni sauc par misteru Speikdelu, grasās uzņemt kādā Holivudas filmā, taču šajā zemē visu nosaka dolārs, te visu var pārtaisīt, lai tikai iegūtu tumšzaļās lapiņas. Aizjūrījā Spēka dēla scenāriju par Dzintarzemes likteni pārtaisa līdz bezjēdzībai, un žurnālisti, tāpat kā Rietumu zemē, atkārtu vienu: "Miermīlis ir stiprs! Labāk viņam paklausīt!" (250. lpp.) Un Aizjūrijas priekšnieks Murds Dzintarzemes atbrīvošanai augstsirdīgi ziedo – vienu dolāru.

Luga "Spēka dēls" apakšvirsrakstā nodēvēta par "pasaku-satīru". Pasakas parasti mēdz beigties laimīgi, arī tautas pasaka par Spēka dēlu. S. Klauverta lugā tas ir citādi: Spēka dēla gaita un cīņiņš beidzas ar – neko. Tā saucamo Apvainoto nāciju sanāksmē Spēka dēlu neielaiž, Dzintarzemes pārstāvim tur nav vietas, toties durvis laipni atvērtas Bongo-Bongo prezidentam – Pērtiķim. Tik zemu pasaules varenie vērtē mūsu Dzintarzemi, un Spēka dēlam epilogā atliek vien saukt: "Bezjēdzība! Bezjēdzība!" Bet no kulisēm atskan ņirdzīgi smiekli.

S. Klauverta "Spēka dēls" manāmi atšķiras no citu trimdas dramatiķu darbiem, viņa lugā vienojas nopietnība ar satīru, pasaule tajā rādīta kā liels tirgus vai arī kā liels teātris. Dramaturgs brīvi rīkojas ar spilgtiem, teatrāliem izteiksmes līdzekļiem, viss šajā lugā ir iespējams, un autors apzināti uzsver, ka viss notiekošais ir spēle. Viens piemērs: jābeidzas pirmajam cēlienam, Koeksistence uzplijas Spēka dēlam, abi dejo, pie viņiem pieiet Laikmets un saka: "Pardon, cēlienam ir beigas. Uz skatuves smēķēt stingri aizliegts. Lūdzu blakustelpās! (Publikai.) Desmit minūšu starpbrīdis." (234. lpp.)

Tas pats spēles teātra princips ir pamatā S. Klauverta viencēlienam ar nosaukumu "Etīde". Teātra kritiķe Nīna Luce šajā lugā bija saskatījusi sirreālisma iezīmes, par to rakstīdama: "Mūsu dramatiskajā rakstniecībā mazliet svaigākā formā ar sirreālisma smaržu bija Sp. Klauverta viencēliens "Etīde".**

* Luce N. Trīs viencēlieni// Austrālijas Latvietis. – 1964. – 23. okt.

Ne gluži parasts šajā lugā ir personu loks: te darbojas burtliča Laimoņa Loksnes ģimene, Pestīšanas armijas ierēdnis Pēteris un pats nelabais – Mefistofelis. Rakstnieka doma acīmredzot vēl virzījās pa "Spēka dēlā" atrastajām sliedēm, apvienojot reālo ar fantastisko, uzsverot spēles aspektu. Lugas – tāpat arī izrādes – sākumā Mefistofelis ar Pēteri taustās pa skatītāju zāles tumsu, līdz Mefistofelis uzrunā publiku: "Lūdzu, vai kādam nebūtu sērkokciņi?" Kad Mefistofelis uzrauj sērkokciņu, izgaismojas skatuve un abi sarunas dalībnieki uzkāpj uz tās.

Šīs nelielās lugas sižets ir vienkāršs: Mefistofelis Pestīšanas armijas darbiniekam Pēterim apgalvo, ka cilvēks nespēj kārdinājumam pretī turēties, tāpēc iesaka izdarīt kādu pārbaudes eksperimentu. Izvēlēta tiek burtliča Loksnes ģimene. Mefistofelis aši pārmaina savu ārējo izskatu, pārgērbjas par notāru un Laimonim Loksneņem atnes dokumentu par liela mantojuma saņemšanu. Līdzīgs pārbaudes process notiek austriešu rakstnieka J. Nestroja komēdijā "Trīs klenderi", tāpat tiek pārbaudīta Anna un Jānis R. Blaumaņa lugā "Ļaunais gars".

Pēc svarīgās ziņas saņemšanas Laimonis un viņa kundze kļūst kā neprātīgi, viņos pamostas negants lielmanības un pat sadisma gars: Laimonis plāno nopirkt spiestuvi ar visiem strādniekiem, burtličiem un kantoristiem un tad dienu pēc dienas visus pēc kārtas atlaist. Bet viņa kundze Lilita nu visas savas draudzenes grasās pamest, jo "kas sabiedriskā stāvoklī zemāks par mums, tie mēsli". Lilita alkst nopirkt namu, kurā viņa dzīvo, ar visiem īrniekiem. Mefistofelim izrādās taisnība, kad viņš lugas sākumā izvirza tēzi: "katra veida pārpilnība, materiālas dabas vai varas, cilvēku novedīs haosā un tam sekojošā ārprātā." Laimonis un Lilita tiešām sāk izturēties kā prātu zaudējuši. Viņu meita Lolita šausmās noraugās satrauktajos vecākos un kāpjjas atpakaļ uz loga pusi. Pēc brīža meitene izdara pašnāvību, izlecot pa logu. Tajā brīdī darbība pārtrūkst, atkal sarunājas Pēteris ar Mefistofeli, un pat viņš atzīst, ka kļuvis nelabi. Taču S. Klauverta lugās allaž viss ir iespējams: Mefistofelis patin lenti atpakaļ par divdesmit piecām minūtēm, atkal tā pati istaba, tie paši cilvēki lasa to pašu laikrakstu un sapņo par to pašu: "Vēl un vēl, un vēl vairāk naudas." Satīra ar traģiku arī šajā lugā sadevušās rokām.

Pasaka satīra "Spēka dēls", sirreālistiskā ludziņa "Etīde", darbošanās rakstnieku dienu veidošanā S. Klauvertu iekšēji bija nobriedinājusi jauna žanra ieviešanai Austrālijas latviešu skatuves mākslā un arī dramaturģijā.

Jau lugā "Spēka dēls" S. Klauverts līdzās nosacītiem notikumiem bija pieminējis sava laika realitātes faktus. Un dramatiķis sāka domāt: kālab skatītājus uzjautrināt ar seniem atgadījumiem un stāstīt par kādreiz dzīvojušiem cilvēkiem, ja tik daudz smieklīga un reizē arī izsmejama varēja vērot katru

dienu visapkārt un komiskās situācijās nonāca tuvi un pazīstami cilvēki? IZRĀDES vakarā paļauties uz aktieru improvizāciju vien bija riskanti, varēja neizdoties, tālab S. Klauverts nolēma Sidnejas Latviešu teātra gadskārtējam uzvedumam uzrakstīt raibā vakara scenāriju, liekot tam virsrakstu "Kaleidoskops". No bērnu dienām daudziem būs atmiņā palikuši tādi skatāmi kaleidoskopi: pieliec stobriņu pie acs, paskaties – viena aina, pagriez skatāmo stobriņu citā virzienā – atkal cita krāsaina aina. No šādām īsām, ātri mainīgām ainām veidojās arī Spodra Klauverta "Kaleidoskops": īsa aina, tad ainu maiņa – darbībā iesaistās citas personas, sākas cits dialogs, ievijas dziesma vai kāda deja. IZRĀDES daļībnieki neslēpj, ka viņi dzīvo šodienā, un nereti komentē dienas notikumus, piemin sabiedrībā labi pazīstamus cilvēkus, un īstenība sajaucas ar spēli. S. Klauverta satīriskajiem uzvedumiem nebija konkretizējoša virsraksta, tie saucās vienkārši "Kaleidoskops-1964", "Kaleidoskops-1966" un tā joprojām. Kaleidoskopa rakstīšanā S. Klauvertam pievienojās arī citi trimdas dramatiķi, viņš tos veidojis kopā ar Liju Veikinu un Birutu Apeni, kā arī kopā ar Ernu Lēmani. "Kaleidoskops" kļuva par Sidnejas latviešu skatītāju īpaši iemīļotu uzvedumu, un vēlāk tā veidošanu pārņēma citi autori.

Bieži vien "Kaleidoskopā" parādījās arī parodētas toreizējās Padomju Latvijas dzīves ainas. Piemēram, uzvedumā "Kaleidoskops-1970" ievītas epizodes no notikumiem Latvijā.

Izdzirdis tautasdziesmas "Ej, saulīte, drīz pie Dieva" motīvu, krievu ģenerālis komisāram vaicā: "Kas tā par melodiju?"

K o m i s ā r s. Biedri ģenerāl, latviešu tautas dziesma "Ej, saulīte, drīz pie Dieva".

Ģ e n e r ā l i s. Ko? Pačemu? Biedri komisār, tu teici, ka saulīte iet pie Dieva?

K o m i s ā r s. Tieši tā, biedri ģenerāl.

Ģ e n e r ā l i s. Čort! Mēs latviešus atbrīvojām, un šie te vēl ņemsies ar nacionālburžuāziskām tradīciju atliekām. Šurp Mirdzu Ķempi vai Sudrabkalnu, lai tie šito častušku piemēro padomju krievu cilvēka domāšanai!

Dzejniekiem un arī lugu rakstniekiem dots varens burvja spēks: viņi var uzveikt laiku, atdzīvināt pagātni un ikdienu pārvērst svētkos. Un šāda burvība piemita arī Spodrim Klauvertam, viņš mīlēja svētkus un prata tos radīt. Austrālijas ikdienībā dzīvojot, domas un ilgas, un ilūzijas tik bieži aizstaigāja uz sapņu zemi, uz Rīgu, kur kādreiz meitenes un zēni, ko mēdza dēvēt arī par pašpuikām, prata priecāties. Ja arī kabatā varēja sagrābstīt tik dažus santīmus, liksmībai tas netraucēja, it īpaši, ja Rīgā svinēja Umurkumura svētkus un kafejnīcā pie galdiņa apsēdās pats dzejnieks, pašpuiku valstības karalis Aleksandrs Čaks. Šīm romantikas apvītajām, bezrūpīgajām jaunības dienām

S. Klauverts veltījis lugu "Umurkumurs". Tās notikumi risinās Vecrīgā, netālu no Rātslaukuma, kur turpat līdzās slejas Pēterbaznīcas siluets. Tie ir laimīgie divdesmitie gadi, tiesa, varētu būt arī trīsdesmitie, lai gan autors lugas sākumā līcis piezīmi: "Velti šinī sacerējumā meklēt kādu vēsturisku patiesību. Apstākļi, notikumi un personas ir tikai izdomājums." Patiešām – vai sapnī var meklēt kādu vēsturisku patiesību? Taču S. Klauverta izjūta par kādreizējo Rīgas bohēmas atmosfēru ir īsta, un Dzejnieks, ar ko nepārprotami domāts Aleksandrs Čaks, lasa īstus Čaka dzejoļus, un Dzejniekam līdzī bieži nāk viņa padonis Ormanis.

Šajā lugā nav strikti savīta sižeta, toties to caurstrāvo gaišas romantikas izjūta. Dzejnieka iedvesmas avots kādu brīdi ir jaukā, poētiskā puķu pārdevēja Aina, taču lugas beigās viņa sastop brašo Pūcišu Pēteri no Platones, un Dzejnieks samierinās ar savu aizbildni – Dāmu melnā, kas allaž nomaksā viņus viņa pārādus.

"Umurkumuru" S. Klauverts bija iecerējis kā dziesmuspēli, tālab tajā ievīti dziedami teksti un diezgan daudz A. Čaka dzejoļu, to skaitā daudz citētais un dziedātais "Miglā asaro logs". Pēc "Umurkumura" izrādes Sidnejas Latviešu teātrī recenzenta Kārļa Freimaņa vērtējums par šo lugu gan bijis pavisam bargs: "... tā bija nedramatiski skatu virknējums. Skati bija veidoti tā, lai tie ietvertu vairāk pašpuiku žargona, nevis virzītu darbību. Rezultātā nebija ne lāga satura, nedz sprieguma, maz pārsteiguma."^{*}

Šī luga tiešām ir tikai tāds umurkumurs, lielas literāras vērtības tai nav, taču tā ir raksturīga liecība par jaunības sapni, ko Spodris Klauverts bija pāņēmis līdzī uz Austrāliju.

Krietni tradicionālāka ir S. Klauverta luga "Augstiene 273", kas savu pirmuzvedumu piedzīvoja 1968. gadā Adelaidā. Lugas tematika un norises vieta neviļus vedina uz kādu salīdzinājumu. S. Klauverts tēlo notikumus Austrumu frontē, Krievijā 1944. gada pavasarī, kad krievu karaspēks jau virzījās uz rietumiem. Darbība notiek kādā zemnīcā, kur sasprindzinātas stundas pirms kaujas vada latviešu leģionāri, taču centrā izvirzās ne tik daudz cīņu tēlojums, cik kaprāja Alberta Liepas un viņa sievas Vairas attiecību risinājums. Vaira vīram kļuvusi neuzticīga, krāpdama viņu ar izmanīgo un izdarīgo kareivi Ciltvairi Griezi.

Un kaut kas līdzīgs risinās arī Arvīda Griguļa lugā "Savu lodi nedzird", arī tur ir fronte, tikai pretējā puse, arī tur zemnīca, un lugas galvenais tēls ir pulkvedis Sumbris, kas komandē padomju armijas karavīrus, taču arī viņš pārdzīvo smagu ģimenes drāmu, jo viņa sievai Janīnai sācies romāns ar gados jaunāku cilvēku – leitnantu Ingalovu. Gribot negribot jādoma par to, kur gan

^{*} *Freimanis K.* Pašu vārīts//Austrālijas Latvietis. – 1966. – 1. apr.

visur vēstures grieži ir aiznesuši mūsu mazās tautas pārstāvjus! Zīmīgi arī tas, ka, lai kur arī viņi būtu, cilvēciskās problēmas un pārdzīvojumi ir līdzīgi, jo cilvēki iemīlas un viņas neatkarīgi no politiskās pārliecības vai partijas piederības.

Lugai S. Klauverts licis simbolisku virsrakstu "Augstiene 273". Šis skaits apzīmē kādu punktu, lugā tēlotais virssēržants Viršs par to saka: "Temperatūra mīnus 273 pēc Celsija ir absolūta nulle. Nāveslīnija visizturīgākajai būtnei – sporai. Arī mūsu augstienei ir šis pats zīmīgais iznīcības skaits – 273!"*

Un nāves punkts tas ir arī Alberta Liepas dzīvē. Smagas aizdomas viņš sevī krājis pret jaunības draugu Normundu, līdz zemnīcā uzzina par Vairas attiecībām ar Ciltvairi. Kaujā ieguvīs ievainojumus, Alberts negrib vairs dzīvot, biedri aiziet, bet viņš paliek zemnīcā. Bez nākotnes, bez rītdienas.

Notikumi šajā lugā risinās divos plānos. Viens no tiem – karavīru ikdienas tēlojums, viņu sarunas zemnīcā un situācija pirms krievu uzbrukuma. Otrs plāns ir Alberta un viņa sievas Vairas attiecsmju tēlojums. Autors vairākas reizes ņem talkā retrospekciju, lai šīs attiecsmes pakāpeniski atklātu. Lugas gaitā ir zināms izpētes process, kad pamazām iemantojam skaidrību par pagātnes notikumiem un Alberta raksturu. Ilgāku laiku Alberta aizdomas krīt uz Normundu, līdz atklājas īstā patiesība. Sākumā Alberts liekas kā krietnais varonis, kam nejaukā sieviete smagi pāri nodarījusi, tad pamazām atklājas viņa pārspīlētā greisirdība un pat provokatoriska nejaucība attiecsmē pret Normundu. Afekta stāvoklī frontē Alberts grib Normundu nogalināt, taču tādā kā prāta aptumsuma brīdī nošauj leitnantu Jekalu. Lugas beigās turpretī ap Alberta galvu apvijas savdabīgs mocekļa oreols, jo viņš paliek zemnīcā, gaidot drošu nāvi.

"Augstiene 273" ir psiholoģiska drāma, kam ticamību piedod laikmeta un situācijas pārzināšana. Spodris Klauverts pats bija izbaudījis zemnīcas apstākļus, viņš pazina tos latviešus, kurus karš bija aizvedis tālu prom no mājām – no Latvijas.

Būdam vienmēr ierosmju un svaigu ideju pārņemts, S. Klauverts gari nerunāja, bet neatlaidīgi darīja, strādāja sabiedrības labā, it kā steigdamies, kā baidīdamies ko nokavēt. Vai viņš ko nojauta? Neilgi pēc sešdesmit gadu robežas Spodrim Klauvertam nācās pārkāpt arī dzīvības un nāves sliekšni. Viņam nebija lemts skatīt pēdējās lugas "Toms Kaspars" pirmizrādi, pēc kuras kritiķe A. Ploriņa rakstīja: "Dzejnieks Toms Kaspars izrādē uz visiem, kuri pazina Spodri Klauvertu un viņa nepārtraukti kaistošo garu un pašaizliedzīgo darbu latvietības un tās garīgo vērtību saglabāšanai, runāja ar Spodra sirdi un elpu. Tā bija idejiska valoda, tā bija idejiska spēle.

* Spodris Klauverts. – Sidneja, 1981. – 121. lpp.

Toms Kaspars (lugas galvenais varonis) ir dzejnieks un, tāpat kā autors, ar neapslāpējamu ideālisma degsmi krūtīs, cilvēcības un īsto vērtību meklētājs kā sadzīvē ar citiem cilvēkiem, tā mākslā. Ir skaisti atkal reiz izjust tādu pirmatnēji spēcīgu cilvēka tieksmi uz kaut ko daiļāku un pilnīgāku par ikdienu.*

Spodris Klauverts bija meklētājs. Dramatiķis ar dzejnieka dvēseli.

* *Ploriņa A.* "Toms Kaspars"//Austrālijas Latvietis. – 1981. – 10. apr.

ERNA LĒMANE

dz. 1919.19.IV

Neliela, sīka auguma sieviete spriganām, labestīgām acīm. Cilvēkus, parādības, teātra izrādes, bet vispirms pati sevi viņa paradusi vērtēt prasīgu, asi kritisku skatienu un nepieņem kompromisu ne dzīvē, ne mākslā. Savus spriedumus viņa mēdz izteikt noteikti un principiāli, teic visu tieši acīs un glaimot neprot, tālab ar teātra kolēģiem dažkārt pat sanāk domstarpības.

Ilgu gadus Erna Lēmane rakstījusi scenārijus satiriskajam uzvedumam "Zobgalis", Austrālijas latviešu skatītāji par tiem priecājās, amizējās, iemīloja tos. Taču 1993. gadā viņa "Zobgalim" pasacīja ardievas un notika pēdējā izrāde – "Atvadu zobgalis". Vai vajadzēja uz visiem laikiem atvadīties? "Nē, nebija par agru atvadīties un novilkt veco Zobgaļa fraciņu. Ja gaidītu, kamēr cits man to no muguras novelk, tad būtu jāaiziet bez atvadām, un tas nav pieklājīgi. Es jau neatvados no teātra, atvadījos tikai no saviem skatītājiem, kuri mani ir lutinājuši un kurus es savukārt mīlu no visas sirds. Pirms Zobgaļa (un arī savu lugu) izrādēm es vienmēr paveru aizkara spraugu, pametu skatītājiem neredzamu gaisa skūpstu un uzņemu viņu labestību. Otrs – pats galvenais iemesls publiskām atvadām bija tas, ka baidījos pievilt skatītājus, jo aizvien mazāk uzticos savai varēšanai noturēt līdzšinējo līmeni." (Vēstulē 1993. g. 24. apr.)*

Tāda ir Erna Lēmane. Viņas māja Melburnā atrodas uz diezgan stāvas kraujas, lai ar automašīnu tur nokļūtu, nākas braukt kā pa sienu, bet Erna Lēmane to spēj. Viņa uzbrauc. Nav no bailīgajām. Un vienmēr sirsnīga un labestīga.

* Šeit un turpmāk tekstā minētās vēstules V. Hausmaņa arhīvā.

Erna Lēmane

Viss sākās pirms Otrā pasaules kara Rīgā. Vēl meitene būdama un mācīdamās V. Olava komercskolā Rīgā, Marijas ielā, viņa iestājās Voldemāra Pūces vadītajā Latvju Drāmas ansamblī, kas turpat tajā pašā ielā darbojās. Viņa gribēja spēlēt teātri, lai gan varbūt tas nebija galvenais – viņa alka izprast un aptvert teātra būtību.

Kara nogalē Erna, toreiz vēl Skujiņa, āva kājas bēgļu ceļam. Vācijā viņa dzīvoja Filzekas, pēc tam Rēgensburgas nometnēs un, protams, bija kopā ar

teātri, ko vadīja kādreizējais Jelgavas teātra aktieris Pauls Kalniņš. Filzekā E. Lēmane nospēlēja Baibu J. Raiņa tautasdziesmā "Pūt, vējiņi!". Bet Rēgensburgā lomu sanāca paprāvs pulciņš. "Tīrelpurvā" spēlēja Ingu, Grantu – Pauls Kalniņš un Praporščiku – Miervaldis Bumbieris – lugu rakstnieks, adelaidietis. "Tīrelpurvu" atceros varbūt tādēļ, ka ar to viesojāmieš vistālāk – Manheimā. "Sarkanvīnā", "Ķīnas vāzē", "Pieklīdušajā kaķēnā" nospēlēju visas salondāmiņas. Daudz spēlēto lomu teksti pilnīgi izgaisuši, bet vienai otrai, it sevišķi Blaumaņa lugām, teksta gabali vēl sēž galvā." (Vēstulē 1995. g. 17. nov.)

Rēgensburgā E. Lēmane uzrakstīja savu pirmo lugu "Opāls", tā ar vietējiem spēkiem turpat Rēgensburgā 1949. gadā izrādīta, taču no pašas lugas palicis tikai nosaukums. "Kāpēc rakstīju lugu? – Rakstīju uz šķiršanas no Eiropas krasta. Lai šķiršanās mirklis no draugiem un iemīļtajiem nometnes ļaudīm būtu iespējami skaists un sirsnīgs. Man vismaz ir viena apzināta mūža atziņa: teātra dzīvē par visu jāpateicas skatītājiem. Luga saucās "Opāls". Darbība notiek bākā, kur dzīvo bākas sargs ar savu meitu. Paulim Kalniņam tā luga diezko nepatika, un mani draugi sarunāja režijai vecāku kungu Vili Liepu, kurš kādu laiku bija mācījies kaut ko Amerikas filmu studijās. No izrādes neko daudz neatceros, mazliet atceros tikai ļoti pieticīgu rautu pēc tam. Miervaldis Bumbieris spēlēja bākas sargu un aizrāvās tā, ka uz karstām pēdām uzrakstīja savu pirmo lugu "Amulets" vai "Talismans", neatceros. Vācijā viņa lugu vairs nepaspēja nospēlēt. Austrālijā tā droši vien pazudusi, tāpat kā mans "Opāls". Pāris reizes mēģināju to pārstrādāt, bet uzdevu. Reiz, atvilktnes tīrot, pārvarēju savu sentimentu, un "Opāls" tika krematizēts manas vecās mājas kamīnā." (Vēstulē 1995. g. 17. nov.)

Vācijā pavadītais laiks sagādāja prieka brīžus teātra izrādēs, bet tas bija arī dzīves pieredzes un rādījuma skola: "Notikumu, piedzīvojumu un pārdzīvojumu bija daudz, bet viss, viss – arī liķis gruvešu kaudzē – piederēja pie ikdienas. Pat Drēzdenes bombardēšanas nakts, ko līdz ar citiem vilciena pasažieriem pavadīju mežmalā, nelikās nekas nenormāls. Vilciens apstājās 20 km ārpus Drēzdenes, un katrs pateicās savam dieviņam, ka tas no Vei-māras neizbrauca dažas minūtes agrāk. Elle norima, gaismai austot, vilciens mūs pieveda tuvāk pilsētai: drupas vēl dega, kūpēja un smirdēja pēc nāves. Cilvēki gāzās pie gruvešiem meklēt savas mājas, savus tuviniekus. Visi raudāja. Es neraudāju. Man šajās drupās nekas liels nepalika. Biju tikai braukusi klausināt, vai no Prāgas beidzot nav pienākusi mana tur preču vagonā ieliktā bagāža. Mazliet žēl bija zaudēt manam bērnam jau Latvijā sagatavoto pūriņa štāti. Es vilkos uz vilciena pusi, lai kaut kā tiktu mājās.

Lielie notikumi, kā, piemēram, Potsdamas konferences traģiskais rezultāts, kas galīgi aizcirta pēdējās cerības atgriezties mājās, savu asumu manu

atmiņu bildē ir zaudējuši. Tikai divu karavīru sejas nekad nevaru aizmirst. Tīringu 1945. g. pavasarī okupēja amerikāņu armija. Ciema birģermeistars mani lūdza – vai tu, auslenderiete, man varētu palīdzēt ar amerikāņiem saprasties? (Zemnieki visus uzrunāja ar – tu!) Mēģināju likt lietā savu angļu valodu, ko sāku jau mācīties pamatskolas 2. klasē. Viendien piebrauc divi armijas džipi, parauj mani līdzī uz dārza pēdējo māju un sāk pratināt iedzīvotājus. Visi purina galvas, neviens svešinieks nav redzēts. Kad kāds pavicina pistoli gaisā, saimnieki vairs pratināšanu neiztur, norāda uz siena šķūni: tur viņš ir!

Patiešām no salmu kaudzes izlien vācu armijas virsnieks. Viņa seja audekla bālumā, bet acis mierīgas kā pie dievgalda. Viņš izrauš grūzus no matiem, uzliek cepuri un paceļ roku. Viens amerikānis ietrieca viņam plauku sejā, otrs uzklupa, norāva uzplečus un zīmotnes. Man prātā iedzēla vārdi: „.. un tie viņu sita un noplēsa viņam drēbes...” Man ritēja asaras. Es laikam iesmilkstējos, jo amerikānis mani izdzina no bariņa. Es stāvēju un drebēju. Automašīnā kāpjot, vācietis uz mani pameta skumju skatienu un pasmaidīja. Tajā minūtē es ieguvu vienu no sava mūža atziņām: pazemojums ir vistrāģiskākās sāpes.” (Vēstulē 1995. g. 18. sept.)

E. Lēmanes atmiņā, kā tālāk rakstīts vēstulē, palikusi vēl kāda cita seja – amerikāņu karavīrs, kas turpat vācu ciematā gribēja palūkoties uz viņas dažus mēnešus veco bērniņu. “Viņš noņem cepuri, pārmet krustu un stāv mana bērniņa gultiņas galā, it kā lūgšanu skaitidams. Mēs ar vecmāti saskatāmies. Viņš to laikam jūta. Noslaucīja asaras un pateicās, ka nu viņam esot priekšstats par savu tieši trīs mēnešus veco bērniņu Amerikā, kuru vēl ilgi neredzēšot.”

Tas amerikāņu karavīrs droši vien atgriezās mājās un varēja apmīļot savu mazuli, turpretī E. Lēmanei vēlreiz nācās aut kājas tālam ceļam. Šoreiz – uz Austrāliju.

“Tuvojoties Austrālijai, mēs ikviens sapņojām, ka tā ir brīnišķa sala, kas dziedēs sirdī sistās kara rētas, un, nokāpuši krastā, tūdaļ sākam “mantu celt”. Bet atbraucēju vidū bija arī Antiņi un Minhauzeni. Tie nedomāja par mantu. Savas paunas nometuši svešu istabu aizdurvēs, viņi gāja celt teātri.

Bija 1949. gada pavasaris. .. luterāņu mācītājs A. Buģis vadīja dievkalpošanu nelielai latviešu saimei, pēc tam ar savu draudzi aprunājoties par darbiem, maizi un pajumtēm jaunajā zemes malā. Atcerējies mani no Rēgensburgas latviešu teātra Vācijā, viņš satvēra manu roku un veda sev līdzī. Iegājām tādā kā ģērbkambarī. Gar sienmalēm sasēduši cilvēki, bet telpas vidū stāvēja mana kādreizējā skolas biedre Aina Vasiļevska un gaišmatainam vīram noprastīja: “Uz cik tad tu mani taksierē, Ābram?”

Brīdi es mulsu divainās sajūtās – “Trīnes grēki” ielauzušies dievnamā. Tikai saujiņa latviešu Melburnā, bet teātra druva jau uzplēsta un pirmais grauds

Erna Lēmane ar
grāmatas autoru
Austrālijā 1993. g.

tiek sēts... Tad iestudējuma vadītājs V. Leists mani lūdza suflēt, un kā lielu bagātību no viņa rokām es saņēmu lugas eksemplāru.*

E. Lēmane sāka suflēt. Viņa darīja visu, kas teātrim vajadzīgs, viņa piedalījās izrādēs, tēloja lomas, viņa bija to entuziastu vidū, kas 1953. gadā nodibināja Austrālijas Latviešu teātri Melburnā, jo ".. latvietis trimdā bez teātra dzīvot nevar". (Vēstulē 1994. g. 13. martā.)

E. Lēmane spēlēja visu, ko režisori viņai iedalīja, tur nebija vairs tikai mīlētājas un salondāmiņas kā Rēgensburgā, tagad nācās veidot dažādus raksturus, arī vecenes. Tur bija Ciepa J. Raiņa lugā "Pūt, vējiņi!", Bitnertante M. Ziverta "Durnajā mergā", R. Blaumaņa Bebene. Taču teātrim vajadzēja arī jaunas lugas, un E. Lēmane saprata, ka viņa var būt noderīga. Ne jau lai plūktu slavas laurus, gluži vienkārši – cilvēki gribēja spēlēt un skatītāji redzēt latviešu autoru lugas.

Pati savas lugas E. Lēmane vērtējusi visai kritiski, tāds viņai raksturs. Lugu skaits arī nav īpaši liels, pie tam vairākas palikušas tikai rokrakstā. 1963. gadā Austrālijas Latviešu teātris Melburnā izrādīja viņas lugā "Svētelis". Ar drāmu "Svētelis" E. Lēmane apliecinājusi savu vēlmi iet nevis pa sadzīves lugu taciņu, bet meklēt citādas izpausmes formas un risināt pašus būtiskākos cilvēcības jautājumus. Ārēji šīs lugas darbība risinās sadzīviskā vidē kādas ģimenes mājas istabā, un savam dramatiskajam darbam autore piemetinājusi

* *Lēmane E. Ulubele*//Austrālijas latviešu teātris, 1953.–1973. – Melburna, 1973. – 1. lpp.

piebildi: "Skatuves spēle uzrakstīta par godu maniem draugiem, kas izšķīrās, septiņpadsmit gadus nonesuši laulības krustu."

Tātad runa būs par kādu ģimeni, tās locekļiem doti neparasti vārdi – sieva ir Krista, vīrs – Lū, viņiem ir laba draudzene, un tās vārds ir Janka. E. Lēmane minētajā piebildē savu darbu nosaukusi par "skatuves spēli", tālab šajā lugā notiek visādas pārvērtības, viss tajā iespējams, varētu arī sacīt, ka tai ir pat viegls mistikas iekrāsojums, un tas lugai piešķir īpašu savdabību.

Drāma "Svētelis" ir par mīlestību un naidu, par ticību, uzticību un spēju piedot, par īstām un šķietamām vērtībām. Vairākus gadus kopā dzīvojot, Kristai sāk likties, ka viņas kopdzīve ar Lū ir tikai uz smiltīm balstīta, jo viņas īstais iemīļotais Eduards Pūrs karā gājis bojā, un viņa nāvē Krista vaino savu vīru, jo Pūrs kritis, bet Lū, turpat blakus atrazdamies, palicis dzīvs. Konflikts briest tik tālu, ka šķiršanās šķiet neizbēgama, un Krista no mājas aiziet. Taču līdztekus darbībā E. Lēmane liek iesaistīties kādam nosacītam tēlam, ko sauc simboliskā vārdā par Svēteli, un tas ir bojā gājušais Eduards Pūrs, varētu sacīt – viņa gars, iedomu tēls. Viņš ierodas, lai noskaidrotu patiesību par pagātni. Viņš Lū atzīstas, ka īstenībā no kaujas vietas bēdzis un pavisam nejauši gājis bojā un ka vairāk drosmes vajadzējis Lū.

Vēl sarežģītāka ir šī iedomu tēla sastapšanās ar Kristu. Tai par pamatu kalpo kādas svešas meitenes Irgas ierašanās Lū un Kristas mājā: Lū šo meiteni, ar automašīnu braucot, ievainojis un tālab uz dažām dienām nometinājis savā mājā; Kristā šis solis uzkurina greisirdības liesmu un kādā brīdī viņa Irgu nosauc par sātana dvēseli. Tūdaļ pie Kristas ienāk Svētelis un atzīstas, ka dvēsele viņa nāves brīdī iemiesojusies kādā jaundzimušā meitenē, un tā, izrādās, ir Irga, bet tā dēvēto sātana dvēseli viņa iemantojusi no Kristas skatījumā viscildenākā cilvēka.

Lugas beigu daļā E. Lēmane izdara vēl vienu pavērsienu – atklājas, ka Kristā ierunājusies jauna dzīvība – viņa gaida bērnu, ar Lū, protams, izlīgst, jo īstenībā šie cilvēki viens otru ir mīlējuši. Var dažkārt teikt skarbus vārdus, tomēr – mīlēt, un svētelis nu iemanto citu – no latviešu pasakām aizgūtu būtību. "Svētelis ir liels balts putns, kas rūpējas, lai pasaule neiznīkst. Viņš riņķo pār pilsētām, pār ciemiem, pār vientuļām lauku sētām un nes un izdala ļaudīm mazus brēķuļus – baltā autiņā iesietus," – tāds vārdus par Svēteli dzirdam lugas nobeigumā.

"Svētelis" ir neparasts darbs, tajā parādās autores centieni paplašināt drāmas iespēju robežas un likt darboties gan dzīvajiem, gan mirušajiem.

Pēc pāris gadiem – 1965. gadā Brisbenas Latviešu teātris rādīja lugu ar visai dīvainu nosaukumu "Kurbi-urbi-u-udī-di".

1974. gadā E. Lēmane uzrakstīja lugu "Solterra", tās pārstrādāts variants publicēts krājuma "Trimdas lugas" pirmajā sējumā. E. Lēmane šīs lugas tapšanu komentēja 1991. g. 23. novembrī rakstītā vēstulē: "Mēs visi esam

vienādi. Apstrādājam vienas un tās pašas tēmas, to pašu sīko sadzīvīti. Kādreiz jau gribas pakāpties uz kāda abstraktāka mākonīša, iegriezties kaut kādā izfantazētā Solterrā.

Gatavojoties Austrālijas Latviešu teātru 14. festivālam, bija dota ierosme piedalīties tikai ar skatuves jaundarbiem. Brīnumainā kārtā tādi arī radās. Sidnejieši spēlēja Ulda Siliņa lugu "Pilsona Avota lieta", mēs, melburnieši, manu "Solterru", Adelaidas ansamblis Miervalža Bumbiera drāmu "Mans krusttēvs". [..]

Bija paredzēta arī simboliska naudiņa – 100 dolāru par labāko lugu. Izrāžu zāles bija stāvgrūdām pilnas. Skatītāji bija nākuši kā uz lieliem svētkiem. Žūrijas komisijai bija grūti izšķirties – par vienlīdz labām izvēlējās Siliņa "Pilsona Avota lietu" un manu "Solterru". Abi dabūjām pirmās godalgas."

Lugai "Solterra" ar ikdienišķo sadzīvi tiešām maz sakara, tās darbība rit kaut kur nenoteiktā vietā Austrālijā, kur autore sapulcinājusi sešus dzīvē strandējušus īpatņus: te ir no universitātes izmests, mazliet apdauzīts profesors Verbinovs, kam dota iesauka Johai, te izbijis zaldāts, kas pārdzīvojis smagu kontūziju un tomēr palicis dzīvs, viņu sauc par Karapogu, te paklīdis students Toms un viņa sieva Kaira. Viņiem piebiedrojas kāda lauku meitene leva, kas nositusi bulli, un savdabis mācītājs Lukass Urge. Visi viņi ir dīvaiņi, taču kādu laiku šo pulciņu vada lielākais īpatnis no visiem, pustrakais profesors Johai. Viņš aicina visus sev līdzī uz teiksmaino brīnumzemi Solterru, kur pirmatnības un primitīvisma apstākļos valdīšot visīstākā laimība. Tur nebūšot vietas privātīpašumam un pat ģimenei ne.

K a r a p o g a piebilst: Man liekas, ka tamlīdzīgas idejas dēļ es kādreiz esmu kāvies.

J o h a i. Jā? Par vai pret?

K a r a p o g a. Ja jau kaujas, tad tikai pret!*

Dzīvē šis profesors visiem var atnest tikai jaunu, un viņa sludinātais ceļš uz saules zemi neved nekur. Viņš grib uzspriecināt laipu, kas salu, uz kuras viņi nonākuši, savieno ar sauszemi, lai neviens nekad vairs neatgrieztos. Īstenībā profesors Johai ir visīstākais egoists un viņa avantūriskā saules zemes meklēšanas ideja diezgan cieši asociējas ar sociālisma dogmām, kas arī sludināja cilvēku vienlīdzību un brālību, bet izrādījās dzīvot nespējīga.

Pretstatā pārgudrajam sludinātājam Johai pārējie ir vienkārši cilvēki, cietuši zaudējumus, tomēr viņi ir spējīgi saprasties un saglabāt cilvēcību. Viskomunikablākais šajā ziņā ir Karapoga, viņš izsaka gluži vērā ņemamu domu: "Nav svarīgi – pagāns vai nav pagāns – labu vajag pieņemt no katra."**

* Trimdas lugas, I. – R., 1994. – 260. lpp.

** Turpat, 289. lpp.

"Solterra"
 Austrālijas
 Latviešu teātrī
 Melburnā 1974. g.
 Karapoga –
 I. Mežaks, Johai –
 P. Elsiņš

Lugas beigās nejausie ceļa gājēji salu atstāj, paldies Dievam, tilts jeb laipa nav uzspridzināta un viņi var vēl atgriezties dzīvē pēc neveiksmīgajiem saules zemes meklējumiem. E. Lēmane vedinājusi uz domu, ka šī Solterra jāmeklē nevis kaut kādās mistiskās, noslēpumainās tālēs, bet sevī pašā. Visi aiziet, paliek noskrandušais, gluži novārgušais profesors Johai, viņš ir ticis līdz ceļa galam, un pa reizei viņa skaidrais saprāts jau miglojas. Taču Johai neatstāj mācītājs Lukass, jo palīdzēt cilvēkam viņš uzlūko par savu cilvēcisko pienākumu. Palīdzēt otram – vai šī patiesība nav tuvāka saules zemei nekā abstraktie, dažbrīd murgainie profesora Johai meklējumi, kas līdzcilvēkiem atnes tikai ciešanas un postu? Un pie Lukasa atgriežas pajocīgā, drusku dēkainā meitene leva, jo viņa gluži vienkārši iemīlējusi Lukasu un grib būt kopā ar viņu.

"Solterra" ir filozofiska pārdomu luga ar pagausu darbības ritējumu, ārēji tajā maz notikumu, taču ir īpatnēji raksturi, īpatnēja noskaņa. Un saista autores nopietnie dzīves jēgas meklējumi.

Citāds raksturs ir E. Lēmanes lugai "Atgriešanās". Pati autore šo 1974. gadā rakstīto darbu nosaukusi par sadzīves lugu un, kā arvien, pati par to ir visai kritiski noskaņota. Vēstulē 1991. gada 23. novembrī E. Lēmane par šo lugu rakstīja: "Otrai, jums domātajai sadzīves lugai esmu "nopletējusi" tikai pirmo cēlienu, turpmākie prasa mazliet lielāku remontu. Būtu jāpārgroza skatu kārtība un problēma – liels lēvenis teksta angļu valodā, kas tipizē mūsu jauniesus. Galīgi to viņiem nevar atņemt – tas iezīmē viņu raksturus, laiku un vidi. Gluži tāpat kā Latvijas literatūrā ir attaisnojamas tās vietas, kur bez krievu replikām nevar iztikt. Mūsu skatītāji angļu valodu saprot un attiecīgos tēlus uztver kā dzīvus – tādi pat ir viņu bērni un bērnu bērni."

Taču nākamajā gadā kādā vēstulē E. Lēmane vēlreiz diezgan kritiski stāstījusi par šo darbu: "Kā parasts, pēdējam cēlienam atkal pietrūka elpas. Luga būtu jāsāk rakstīt no beigām, nevis no sākuma, īsti nezinot, kā tā beigsies. Es gribēju no "Atgriešanās" iztaisīt bēdīgu drāmu, kas šķitās pareizāk, taču apžēlojos par skatītājiem, atstājot viņiem cerību, ka mūsu nākotne vēl nav pagalam. Varbūt tādēļ, varbūt arī aiz fantāzijas trūkuma fināls iznācis gaužam plakans – daudz eksplozijas, daudz sabiedriskas vēsturītes pieblīvēts." (Vēstulē 1992. g. 5. apr.)

Atgriešanās parasti seko pēc aiziešanas, pēc māju, tuvu cilvēku, dzimtenes atstāšanas, atgriešanās – tā parasti ir mājās pārnākšana, taču E. Lēmane atgriešanās jēdzienu risinājusi vismaz divos līmeņos. Atgriešanās – tā vispirms ir vecāku mājas atstāšana un patstāvīgas dzīves uzsākšana, dabisks process, kas īpaši izplatīts ārzemēs, kad jaunieši, pilngadību sasnieguši, dodas prom no mājām, lai veidotu savu dzīvi, labu vai sliktu, bet savu. Un tāds jauneklis izaudzis arī E. Lēmanes tēlotajā Bārtu ģimenē, viņu sauc par Jari vai pilnā vārdā – par Jarmuti, un viņa aiziešana vispirms saistīta ar vecāku celto, labi domāto žogu nojaukšanu. Viņam visu laiku ir mācīts, ko būs darīt un ko nebūs: "Nesaejies ar visādiem švaljiem, kam nav akadēmiskā grāda. Nepinies ar austrāliešiem. Mīli dzimteni! Mācies, mācies, būsi advokāts!" Vai arī: "Dzīvo par godu saviem vecākiem, savai tautai un tēvijai! Un lai tev būtu, kā latvieši saka, savs kaktiņš, savs stūrītis zemes!"

Vecāki labi domājuši, bet Jarim tas šķiet drausmīgi garlaicīgi un nomācoši – mīli, mīli, mācies, mācies! Pēc šādiem vārdiem plūdiem var uzņākt grēmas, un rodas protesta gars. Viņš, Jaris, taču ir pieaudzis, luga sākas viņa iesvētīšanas dienā. Un Jaris pats grib lemt par savu dzīvi, mīlēt tikai to meiteni, kas viņam patīk. Kaut vai nāktos vilties! Un iznāk vilties: vecākiem par lielām šausmām, Jaris apprec austrāliešu meiteni Dēziju. Ja viņam potē: "Esi latvietis!" – Jaris par spīti apņem cittautieti. Tā ir sava veida aiziešana! Nekāda gludā kopdzīve ar Dēziju viņam neiznāk, jaunā sieva izrādās slinka, paglupa un izlaidīga, un Jaris, atkal vecākiem par šausmām, no sievas aiziet. Nu vecāki ir tie, kas dēlu grib pierunāt turpināt kopdzīvi ar nemīlamo meiteni. Bet Jaris aiziet – aiziet no mājām, no vecākiem.

Un tieši tad seko atgriešanās. Jaris mācās, un Londonā latviešu dziesmu svētku laikā pirmo reizi tā dziļi un nopietni atzīst, ka viņš taču arī pats pieder pie šīs tautas, ko sauc par latviešiem. Savu dziļāko sakņu atzīšana ir atgriešanās pie savas tautas – labas vai sliktas, bet pie savas! Un neviens viņam tajā brīdī nav dvesis ausī: "Esi latvietis, esi latvietis!" Viņš pats nonācis pie latvietības kā savas dziļākās pārliecības. Un E. Lēmane šo atgriešanās ceļu tēlojusi bez lieka sentimenta un salkanības, un bez moralizēšanas: fiziski

Jaris pavisam drīz dosies atkal prom no tēva mājām, bet nu jau sirdī kā latvietis, nu viņš atklāti saviem vecākiem var pateikt: "Visvērtīgākais, ko jūs man iemācījāt, bija latviešu valoda." Ne jau kāds abstrakts tautiskums, bet savas valodas zināšana un pārliecība, ka piederī pie latviešiem. Nedaudz vēlāk Jaris piebilst: "Es tikai gribu pateikt, ka jūsu nacionālais patoss bieži vien aizmiglo reālu, loģisku skatījumu. Un tur, tēt, slēpjas arī mūsu paaudžu plaša." Pretruna starp uzpūstu tautiskumu un patiesu savas tautas mīlestību bijusi daudzu dramatisku darbu centrālā problēma jau kopš J. Raiņa komēdijas "Pusideālists" pirmizrādes laikiem pašā gadsimta sākumā.

Latviskuma idejas izvērsumam kalpo savdabīgais, oriģinālais krustmātes Šarlotes tēls. Viņa ir labi situēta paveca kundze, kas lāgā nedzird, taču viņa vienmēr un visur cenšas balstīt savu krustdēlu Jari, un viņu dzīves uztverē ir daudz kas līdzīgs. Šarlotes pirmais vīrs Ansis kritis pie Ložmetējkalna, otrs vīrs bijis krievs Aļoša Ivanovičs, bet trešais vīrs – vācietis Ringolds. Savā garajā mūžā Šarlotei nācies runāt gan vāciski, gan krieviski, gan latviski, taču vai tālab viņa pārstājusi būt latviete? "Vai mana tauta man pazudusi? Vai es savai tautai?" Ne jau skaļos vārdos ietverts īstais latviskums!

Pārliecību par nepieciešamību atgriezties pie savas tautas Jaris ieguvis studiju gados no pasniedzēja, kādas nēģeru cilts pārstāvja: "Reiz nakts vidū viņš sit pie mana loga. "Iznāc ārā!" viņš saka. "Man piesities Go bush! Es eju atpakaļ pie savas cilts!" Es zināju, ka velti viņu atrunāt. Es cēlos un pavadīju savu doktoru ārā no pilsētas. Šķīroties viņš sakratīja manas rokas un teica: "Go bush! Atpakaļ pie savas cilts, pie sava tēva un mātes!" Es paliku stāvēt pie koka stumbra un skatījos, kā viņš aiziet pretī rīta padebesim."

No sava pasniedzēja Jaris iemantojis vēl vienu visai dzīvei svarīgu atziņu: "Viņš teica: "Dzīvo tā, lai vakarā vari pateikt – es savu dienu esmu saspraudis kopā ar mazu saules staru!"

Vārdam "atgriešanās" E. Lēmanes lugā ir vēl viena nozīme. Var atgriezties tēva mājās, var atgriezties pie savas tautas, bet var arī atgriezties pie cilvēka, kam kādreiz esi pagājis vienkārši garām. Jarim tāda ir bijusi medicīnas studente Zeltīte. Bija tāds meitēns ar peļstītēs sapītiem matiem, bet Jaris savu kaimiņieni toreiz pat nepamanīja, viņa prātu un kaisli bija savaldzinājis temperamentīgais austrāliešu skuķis Dēzija. Un tikai tagad, kad Jaris pārnācis tēva mājās, viņš ierauga Zeltīti un tieši viņai atzīstas: "Tu manu dienu esi saspraudusi kopā ar saules staru!"

E. Lēmane šajā lugā īpaši uzsvērusi paaudžu attiecības, un paaudzes te ir trīs: minētā vecā kundze Šarlote Feijerštern, kas pārstāv vecvecāku kārtu, tad ir vecāku paaudze – Jānis Bārta un viņa sieva Dzintra, tāpat Dzintras māsa Veronika un tās vīrs Ludis, bet jaunieši šajā lugā ir Jaris, Dēzija, Zeltīte un Jara draugs Māris. Katra no paaudzēm iezīmējusi savu problemātiku.

E. Lēmane aktīvi piedalījies Austrālijas latviešu teātra skatītāju īpaši iemīļotā žanra – satīrisko uzvedumu veidošanā, vienotā izrādē apvienojot skečus, dialogus, monologus, satīriskas deklarācijas.

Sidnejas Latviešu teātrī Uldis Siliņš un Spodris Klauverts šādiem uzvedumiem deva nosaukumu "Kaleidoskops", savukārt Austrālijas Latviešu teātrī Melburnā kopš 1970. gada šāda veida iestudējumi iemantoja "Zobgaļa" vārdu, un par to autori daudzu gadu ritējumā kļuva E. Lēmane. Pašu pirmo "Zobgali" E. Lēmane gan sacerēja kopā ar sidnejieti U. Siliņu.

"Zobgalis" ir publicistiski aktuālu satīrisku īslugu un skeču apkopojums; tas sasaucas ar aktuāliem dienas notikumiem, dažkārt darbībā ievītas turienes sabiedrībā pazīstamas personas. Šādu iestudējumu izrādes raksturīgas tieši Austrālijai, tur dzimis un nostiprinājies latviešu dramaturģijā agrāk vēl nekopts žanrs. Gan "Zobgaļa", gan "Kaleidoskopa" nosaukumam allaž klāt likts arī gadskaitlis, piemēram, "Zobgalis-1971", "Zobgalis-1974", tā raksturojot attiecīgo "Zobgaļa" izlaidumu, un parasti tie nāca klajā ik pēc gada.

Tā kā "Zobgaļa" teksti nav publicēti, minēšu rakstnieka un teātra kritiķa Eduarda Silkalna doto šo uzvedumu raksturojumu: "'Zobgaļa' izrādes lielāko tiesu ilgst ap stundām divām. Atsevišķie skati iekārtoti divās daļās ar starpbrīdi vidū. Skati ir dažāda garuma, no nedaudz minūtēm līdz minūtēm divdesmit. Dažu gadu tie ir viens no otra pavisam neatkarīgi, citugad visus saista kāds vienotājs elements, piemēram, Zobgaļa vārdā nosaukts Zobgaļa lomā ielikts konferansjē. Kamēr aiz priekšskara ātri pārbūvē dekorācijas, konferansjē proscēnijā pasaka ko zīmīgu par nule redzēto skatu vai sagatavo zemi nākamajam. Vienotājs elements var būt arī mūzika un dziesmas, kas bez tam lieti der visam izrādes gaisotnes jeb nokrāsas veidojumam.

Teksta autoriem labi jāpazīst jaunākās norises Melburnas latviešu sabiedrībā. Jāprot uzminēt, cik labi informēta par šīm norisēm ir publika, kas "Zobgali" skatīsies. Nebūtu nozīmes taisīt jokus par sabiedriskām parādībām, par kurām daļai publikas nav nekādu priekšzināšanu. Tāpat autoriem jābūt ar labu mēra izjūtu: jāpanāk, ka konkrētais sabiedrības darbinieks pats par sevi pasmejas visai pārējai publikai līdzī, bet ka viņš neapvainojas, nejūtas aizskarts."^{*}

Pēc neatkarības atgūšanas gan Latvijā, gan trimdā pēkšņi saļodzījās daudzu rakstnieku garīgie orientieri, līdz tam viss bija skaidrs – pret ko vērsties, par ko cīnīties. Nu brīvība bija atgūta un ar nebijušu spēku tirdīja jautājums: ko tālāk? Kurp nu? Tā ir plaša, globāla problēma, kuras risināšanas priekšā pirms daudziem gadu desmitiem bija samulsis arī Rainis. Kamēr kā mērķis priekšā vizēja Latvijas patstāvības izcīnīšana, Rainis radīja savas vērienīgās

* Silkalns E. Zobgali//Austrālijas Latviešu teātris, 35 gadi, 1991. – 63. lpp.

lugas – "Indulis un Ārija", "Jāzeps un viņa brāļi", "Spēlēju, dancoju", "Daugava", "Krauklītis". Bet neatkarīgajā Latvijā pat Rainis nevarēja izprast, pie kādas drāmas vajadzētu ķerties, un Kastaņolas laika virsotnes viņam vairs neizdevās aizsniegt.

1992. g. 14. augustā E. Lēmane vēstulē dalījās savās pārdomās: "Mūsu teātros un sabiedriskajā rosmē vispār, tāpat kā Latvijā, ir iestāties tāds pieklusis atplūdu laiks. Gandrīz pussimts gadu trimda dzīvību izturējusi. Daļa latviešu dvēseles no pazušanas paglābta, grūti saglabājamā valoda cik necik saglabāta, un līdz ar to pārskatāmi saglabāties trimdas vēstures posms. Visam vairs tikai ir pagātnes nozīme. Moris savu darbu padarījis, tālākais nu paliek tur – tautas ziņā! Ticu, ka izturēs, kaut apstākļi tur smagi un drūmi. Tēvzeme piecēlusies pārāk vēlu – divdesmitpiektajā stundā. Taču, paldies Dievam, neatkarība ir sagaidīta!"

Un jaunai lugai arī Erna Lēmane vairs nav pieķērusies: "Paldies, ka rosināt mani kādu lugu atkal uzrakstīt. Mūšpusē lugai ar vairāk kā triju lomu personāžu gandrīz neiespējami atrast spēlētājus. Bet importam mani darbi nav piemēroti – amatieriska apdare, sveša vide, svešu raksturu veidojumi, motivācijas, izrīcība, ko Latvijā dzīvojošam cilvēkam pagrūti saprast. No savas piecdesmit gados iedzīvotās vides mums grūti izrauties. Tai pakārtota ir ne tikai mūsu dzīve, bet arī literatūra – domāta tautiešiem trimdā." (Vēstulē 1994. g. 13. martā.)

Gadiem ilgi E. Lēmane bijusi tilta cēlāja. Pa šo tiltu daudzi skatītāji, atmiņas risinot un ilgas izsaproņojot, nākuši uz dzimteni. Un pa šo tiltu tagad varēja droši pārnākt tie, kam dzimtene ir Latvija. Ne visi pārnākuši, jo piecdesmit prombūtnes gadi ir ļoti ilgs laiks, taču daudziem bez šā garīgā spēka atgriešanās būtu bijusi krietni vien grūtāka.

AINA VĀVERE

Dz. 1924.1.XII

Austrālijas dramatiķu saimē īpatu vietu ieņem Aina Vāvere. Viņas meitas uzvārds ir – Vērmāne, un viņa pieder pie turīgās Vērmanes – Rīgas centra populārā dārza īpašnieces – dzimtas.

Toreizējā Aina Vērmāne Jelgavā beigusi ģimnāziju, pēc tam 1944. gadā kopā ar daudziem jelgavniekiem kara vilnis viņu aizskaloja uz Vāciju, kur A. Vērmāne studēja dabaszinības Baltijas universitātē Pinnebergā. Tad garš ceļojums pāri jūrām un okeāniem, un 1950. gadā A. Vērmāne apmetās uz dzīvi Austrālijā, Melburnā. Strādāja par dabaszinātņu skolotāju, pabeidza Melburnas universitāti, apprecējās un ar uzvārdu Neboisa 1963. gadā publicēja stāstu krājumu "Laikmeta drupas". 1967. gadā Ainai Neboisai Amerikas Latviešu apvienības Kultūras fonds piešķīra godalgu par lugu "Mačs Priekulis".

Vēlāk A. Neboisa pārcēlusies uz Adelaidu, papildinājusies drāmas studijās un 1978. gadā ieguvusi maģistra grādu Flindersa universitātē. Kļuvusi par Ainu Vāveri, pamazām nosirmojusi, bet joprojām palikusi uzticīga lugu rakstīšanai un – Latvijai. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas A. Vāvere iemantoja lauku mājas netālu no Cēsīm, vasarās viņu var sastapt Latvijā, bet ziemā gan A. Vāvere meklējama Adelaidā, tad tur ir vasara, taču ne tāda svelme kā Austrālijas ydienē, jo Adelaidai svaigumu uzvēdī Dienvidpols. Adelaidā aizvadīti daudzi mūža gadi, tapušas Ainas Vāveres lugas, no kurām daudzas pirmo, dažas arī vienīgo skanējumu guvušas Adelaidas radio raidījumos latviešiem.

Aina Vāvere, lugas rakstot, nav domājusi par to izrādīšanas iespējām, viņa nav īpaši rēķinājusies ar to, vai kāds teātris lugu iestudēs vai ne, viņa rakstījusi gan īslugas, gan plaša formāta dramatiskos darbus, tajos darbojas liels personu pulks, mainās dažādas darbības vietas, un iestudēšanai tās nepavisam nav

Aina Vāvere

parocīgas. Taču A. Vāvere, šos apstākļus īpaši vērā neņēmusi, meklējusi saviem darbiem īpatu izteiksmes formu, jūtams, ka dramatiķe vērīgi sekojusi pasaules drāmas attīstības tendencēm, vairākām viņas lugām ir stingra konstrukcija. Nereti autore lugās ievedusi paradoksālas situācijas, kas robežojas ar absurdu. Darbības laika ziņā viņas lugas aptver plašu diapazonu, sākot ar 17. gadsimtu un beidzot ar mūsdienām – ar laiku, kad luga sarakstīta.

A. Vāverei laimējies arī tikt pie savas lugu grāmatas. 1982. gadā Salas apgādā ar Latviešu apvienības Austrālijā un Jaunzēlandē Kultūras fonda atbalstu iznācis plašs viņas dramatisko darbu kopojums "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes", kurā apvienotas divpadsmit A. Vāveres lugas, lielākais skaits no tām ir viencēļieni, taču divi darbi ir plaši izvērsti.

Krājumam A. Vāvere izvēlējusies tolaik viņas jaunākās lugas virsrakstu. "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" – tie ir it kā nejauši vārdi, bet gan lugas galvenās varones Melānijas, gan daudzu mūsu tautiešu dzīvē dziļi nozīmīgi, pat liktenīgi, un šajā lugā virsrakstam ir īpaši precīza nozīme.

Laika ritējums lugā aizņem garu distanci – no 40. gadu vidus līdz 80. gadu sākumam, notikumu kamols vairākkārt tiek ritināts atpakaļ, tagadne mijas ar pagātnes retrospekcijām. Lai gan šajā lugā darbojas vairākas personas, savā ziņā to var uzlūkot par monodramu, jo centrā visu laiku ir Melānija, kas nepārtraukti iesaistīta darbībā. Personu sarakstā minēta Melānija vecākā,

kam ir apmēram 50–55 gadi, un 20–30 gadus vecā Melānija jaunākā. Melānija vecākā laiku pa laikam, it kā atmiņās kavēdamās, atgriežas pagātnes notikumos, tad atnāk šodienā, vēlreiz izstaigā pagātnes takas un atkal ir mūsdienās, bet kopumā veidojas traģisks stāsts par mātes izmisīgo cīņu par savu dēlu. Citā laikā un citā situācijā par saviem dēliem cīnījās K. Čapeka tēlotā māte tāda paša nosaukuma lugā.

Viens no M. Ziverta ievērojamākajiem dramatiskajiem darbiem ir "Vara", cilvēks un vara bija viena no viņa dramaturģijas pamatu pamata problēmām, un tā izvirzās arī A. Vāveres lugas "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" centrā. Šajā pasaulē – nav pat svarīgi, kurā valstī, – dzīvo cilvēks, un viņam pretī kā siena, kā nepārvarams mūris nostājas vara tās visdažādākajās izpausmēs; tā ir birokrātijas vara, kas radīta, lai cilvēkiem būtu it kā vieglāk dzīvot, bet Melānijas dzīvi tā samežģī līdz neiespējamai pakāpei. Pastāv dažādu sistēmu radītais nežēlīgais varas aparāts un, protams, nenovēršamā, neuzveicamā likteņa vara. Un turpat ir cilvēks, ko reizēm dēvē par radības kroni un kas tomēr šīs varas priekšā izrādās nevarīgs un neaizsargāts. Tāda A. Vāveres lugā ir garīgi aktīvā, enerģiskā un reizē nespēcīgā Melānija. Viņa Austrālijā tikusi pie turības, pie sava uzņēmuma, tas viss darīts ne jau naudas vai sabiedriskā stāvokļa dēļ, bet gan lai atgūtu savu dzimtenē palikušo dēlu.

Lugu A. Vāvere iesāk, kā Rainis mēdza teikt, no augstes, no augstākā punkta: miris plašas atkritumu savākšanas firmas direktores Melānijas dēls, firma pārtrauc darbu. Tas ir konstatējums, tēzes pieteikums. Un tad rakstniece atkāpjas atpakaļ un ļauj ielūkoties vakardienā. Tur, kara pēdējā mēnesī Kurzemē, kāpjot bēgļu laivā, liktenīgi šķiras Melānijas un viņas vīra ceļi, Melānija ir jau laivā, kad vīra gaitu pārtrauc zaldātu raidītā zalve, bērniņu viņš pasargā, taču tas paliek tur – dzimtajā krastā, šķirts no savas mātes.

Darbības tālākajam risinājumam īpaši svarīga ir trešā aina, kas būtībā devusi arī lugas nosaukumu. Šī aina ir pavisam īsa, taču savīts nākamo sarežģījumu aizmētis. Melānija, nonākusi Vācijā, grasās izceļot uz Austrāliju, taču vīzu daļā viņa izlasa plakātu: "Izceļošanai uz Austrāliju var pieteikties sievietes un vīrieši tikai baltu izcelsmes, jauni, veselīgi, neprecējušies." Daudziem mūsu tautiešiem šie noteikumi kļuva liktenīgi, daudzi, izceļošanas dokumentus kārtojot, "pazaudēja" kādu mazumiņu no sava gadu skaita. Tā "jaunākas" kļuva aktrises Lita Zemgale, Lūcija Kalniņa, Elvīra Līcīte, Zelma Skujiņa, droši vien vēl kādas... Arī A. Vāveres lugas varone uz Austrāliju dodas kā neprecēta sieviete. Šajā brīdī Melānija melo, šajā brīdī viņa aizliedz pati savu dēlu, un lugas tālākais ritējums ir Melānijas cenšanās savu grēku nolīdzināt, tā ir nemītīga cīņa par dēla atgūšanu. Ar katru nākamo ainu viņa pienāk it kā soli tuvāk savam dēlam, un tad atkal kā dzelzs priekšgars nolaižas likteņa vara.

Lai palīdzētu savam Latvijā palikušajam dēlam, Melānija sāk piepelnīties, kļūda par bagātu kungu mīļāko. Nauda nu it kā būtu, bet pastāvīgas nodarbošanās, ko apstiprinātu stingri papīri, Melānijai nav, bet tieši tādi nepieciešami dēla izsaukšanai uz Austrāliju. Melānija sper nākamo soli dēla atgūšanas virzienā – viņa atver savu uzņēmumu, viņai pieder pilsētas atkritumu savākšanas firma. Nu būtu oficiāls pamats, lai Melānija dēlu varētu aicināt pie sevis, taču ieceļošanas vīzu viņa atkal nesaņem, jo – Melānija reiz apliecinājusi, ka nav precējusies un bērnu viņai nav, tātad nevar uzaicināt to, kā nav! Melānija ir gatava mainīt savu kādreizējo liecību, taču – vajadzīgi kādi liecinieki, un tādu nav. Visbeidzot no Latvijas pienāk ziņa, ka Melānijas dēls, braukdam ar motociklu, nosities. Viss. Loks nostaigāts. Taču varas iestāžu varenības un reizē negēlības iespaidu A. Vāvere izkāpina vēl vairāk. Melānija savu uzņēmumu slēgusi, pilsētā krājas atkritumi, tuvojas draudoša katastrofa. Un tad, kad viņas dēls miris, tās pašas dzelžainās varas iestādes, kas liedza Melānijas dēlam ieceļošanas iespējas, grib viņu izmantot politiskiem mērķiem – "cilvēcisko tiesību aizstāvības darbam".

Interesantu pavērsienu A. Vāvere piedāvā lugas pēdējā ainā. Melānija savas darba gaitas un arī cīņu ir pabeigusi, bet tad pie viņas ierodas cilvēks, kas gatavs sākt no gala tādu pašu cīņu. Tas ir vjetnamietis Tu Dien. Viņa sieva un dēlēns palikuši tur – Vjetnamā, un, lai viņus dabūtu šurp uz Austrāliju, vajadzīga nauda. Daudz naudas!

M e l ā n i j a. Jūs strādāsiet bez atpūtas, ja vajadzēs, jūs pazemosities, jūs uzticēsities un tiksiet atgrūsts, bet jūs uzticēsities no jauna.

T u. Taisni tā es darīšu.

M e l ā n i j a. Jūs atbalstīsiet iekārtu, kas ir auksta un nežēlīga.

T u. Aukstāka un nežēlīgāka par to, kuru es pazīstu?

M e l ā n i j a. Tu, jūs pārdosiet pats sevi!

T u. Arī to es darīšu, ja vajadzēs.*

Sākas jauns loks, no jauna sākas cilvēka aizstāvības cīņa – par spīti varai, par spīti šķēršļiem, jo vienīgais un augstākais bauslis ir rūpes par savu tuvāko. Un Melānija nodod šim vjetnamietim savu uzņēmuma atslēgas.

A. Vāveres luga "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" ir prasmīgi un mērķtiecīgi konstruēta, dzīves realitāte tajā parādās skaudrāka nekā dažu citu trimdas dramatiķu darbos. Protams, ka šāda darba iestudēšana uz skatuves rada krietnas grūtības, tālab trimdā šī luga 1982. gadā izskanējusi tikai radio versijā režisores Hermīnes Valteres iestudējumā.

Savu dramatiķes gaitu Aina Vāvere, toreiz vēl Neboisa, iesāka 50. gadu beigās un trimdas teātru aprindās vispirms kļuva pazīstama ar savām īslugām.

* Trimdas lugas, II. – R., 1995. – 246. lpp.

Dramatiķes savdabība īpaši ieraugāma "Isā lugā" ar nosaukumu "Notikums pie nama durvīm", kas pirmo reizi Lijas Gailītes režijā izrādīta Sidnejā 1962. gadā. Rakstniece prasmīgi veido paradoksālas situācijas, nelielajā ludziņā krasi sasasinot konfliktu, ko izbeidz vienkāršs un reizē negaidīts atrisinājums. Ar nedaudzu repliku palīdzību autore prot raksturot darbības personas.

Sarežģījumi šajā ludziņā sākas, kad kāda nama sētniece pie mājas durvīm atrod grozu, kurā saldi gulj kārtīgi saģērbts bērniņš. Viņai uzreiz ir skaidrs, ka bērnu kāds te tiši atstājis, un turpmāk attieksmē pret šo it kā pamesto bērnu atklājas dažādu cilvēku raksturi. Skolotājai, kas šajā namā dzīvo, svarīgi tūdaļ uzzināt neiespējamo: kā bērnu sauc un kas ir viņa vecāki. Ārste vispār grib norobežoties no jebkādas līdzdalības bērna vecāku noskaidrošanā, viņas princips īss un ašs: "Mēs nevaram uzņemties nekādu atbildību ārpus mūsu tiešajiem un tūlītējiem uzdevumiem." (246. lpp.)* Aktrise, kas ieradusies pie šajā namā dzīvojošās māsas, izfantazē visādus dēkainus stāstus, bet mazās dzīvības liktenis tā īsti neinteresē nevienu, pat policisti ne. Un tad darbībā iesaistās kāds jauns cilvēks, paziņodams, ka viņš ir bērna tēvs un mazulis te atstāts, lai miegā ieelpotu svaigu gaisu. Visas strīdā iesaistītās dāmas, ieskaitot policisti, nu pūlas apstrīdēt tēva tiesības. Tad ierodas kāda meitene, kas jau reiz aplūkojusi bērniņu, – viņa jaunajam cilvēkam palīdzēs bērnu audzināt, jo mazuļa māte mirusi. Īstenība taču ir tik vienkārša, cilvēki tikai grib to neganti samudžināt.

Šajā īsajā ludziņā aizsākas tēma, kas variējas vairākos turpmākajos A. Vāveres dramatiskajos darbos, – tā ir attieksme pret dzīvību, pret dzīvo cilvēku. Īpaši skaudri šī tēma skan balādiskajā īslugā "Vilkate", ko 1962. gadā Osvalda Uršteina režijā izrādīja Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblis. Ievadremarkā sacīts, ka lugas darbība risinās 17. gadsimta latviešu zemnieka māju pagalmā kāzu godu laikā, kaut gan piezīmēs autore pati aizrādījusi, ka tā nav domāta kā vēsturiska luga šā vārda tiešajā nozīmē.

Lugas centrā ir poetizēts Līgavas tēls, bet darbībai noskaņu piedod un notikumus komentē savdabīgs koris – no latviešu folkloras pazīstamās Teicēja, Locītāja un Vilcēja. Ap skaidro, gaiši poētisko Līgavu šajā lugā savelkas draudoši padebeši. Piespiedu kārtā viņa atvesta uz svešu malu un izdota pie nemīlama, lielmanīga un uzpūtīga vīra. Kāzu naktī meitene bēgusi no viņa skavām un bradājusi pa pļavas salto rasu. Taču tieši tajā naktī vilks saplosījis piecas aitas, un nu Līgava tiek uzlūkota par vilkati. Klāt ir arī tiesas spriedējs – Ritmeistars un tūliņ liek meiteni dzelžos slēgt, lai vestu uz sārta. Atkārtojas A. Vāveres lugām raksturīgā situācija: no vienas puses, dzīva, neaizsargāta

* Šeit un turpmāk citāti no A. Vāveres lugām – *Vāvere A. Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes.* – Austrālija, Sala, 1982.

būtne, no otras, – cilvēki, kas zina par meitenes nevainību un tomēr neceļas viņu aizstāvēt. Gluži sarkastiski skan kalpa replika: "Un piecas aitas ir piecas aitas; tas nav nekāds joks rudenī pazaudēt piecas vislabākās aitas." (302. lpp.) Viņam nieks par cilvēka dzīvību, ja tai pretī stāv nokostas aitas! Spēcīgi noauguši kalpu puīši uzliek meitenei roku dzelžus un ķēdes un aizved viņu – uz neatgriešanos. Bet koris atgādina liktenīgu patiesību: "Visi smeļ šai saulē, cits vairāk, cits mazāk; visi raud šai dzīvē, cits agrāk, cits vēlāk." (303. lpp.)

Spēcīgi veidots, pilns jūtu ekspresijas ir Līgavas tēls. Autore pati ievadpiezīmēs gan drusku ciniski piebildusi: "Mūsu laikos droši vien viņu sūtītu pie psihiatra, un tāda arī viņa iedomāta." (290. lpp.) Neparasta Līgava var likties tālab, ka viņa rādīta nevis kā klusa, pasīva vaidētāja, bet kā aktīva savas sāpes izkliedzēja. Piedevām viņa nes dziļu sāpi par zaudēto mīlestību – no zirga spēriena bojāgājušo mīļoto Mārtiņu. Lugas pirmizrādē šo dramatiski piesātināto lomu ar patiesu ekspresiju tēlojusi Anda Uršteina.

Pēc dažiem gadiem A. Vāvere, joprojām kā Neboisa, vēlreiz atgriezusies pie pagātnes tēmas – šoreiz tā ir plašā daudzceļienu luga "Mačs Priekulis". Tāpat kā iepriekšējā darbā – īsajā traģēdijā "Vilkate", arī lugā "Mačs Priekulis" vēstures motīvi mijas ar izdomu, un patiesi vēstures fakti šajā īstenībā kalpo tikai par darbības fonu.

Lugai ir četri cēlieņi un divpadsmit ainas, gandrīz katrā darbība risinās citā vietā, lugā darbojas augstdzimuši grāfi un vienkārši zemnieki, notikumi raisās Vidzemes lauku sētā un Rīdibuholmas pils balles zālē. Lai gan A. Vāvere nedomāja par to, vai būs arī režisors, kas uzņemsies lugu iestudēt, tomēr atradās uzņēmīga un drosmīga režisore – tā bija Zelma Saliņa-Svenne, kura šo sarežģīto darbu 1972. gadā uzveda Adelaidas Latviešu teātra ansambli.

Pavisam īsi lugas "Mačs Priekulis" saturu varētu ietvert vienā teikumā: kā Cesvaines zemnieks Mačs Priekulis brauca uz Zviedriju taisnību meklēt un kā viņam izgāja. Par Vidzemes saimnieku, kas dodas uz Zviedriju, droši vien varēja atrast kādas ziņas vēstures hronikā, bet sižeta izvirzījumā autore ļāvusi vaļu fantāzijai un lugas notikumus izkārtojusi vairākos cēlieņos.

Lugas darbība norit 17. gadsimta otrajā pusē tā saucamajā zviedru laikā, ko tautā mēdza dēvēt par labajiem laikiem. Lugas sākumā dzirdam, ar kādu gandarījumu Cesvaines zemnieki uzņem ziņu par Zviedrijas karaļa izdoto pavēli, saskaņā ar kuru Vidzemē tikšot iekārtotas taisnīgas tiesu iestādes. Taču gaisu nelāgi jauc vietējo muižkungu patvaļa, tālab zemnieki nolemj sparīgāko un izdarīgāko no sava vidus – Maču Priekuli sūtīt uz Zviedriju, lai par muižkungu patvaļu tur izklāstītu kaut vai pašam karalim.

Tālākajā lugas gaitā A. Vāvere ievijusi dažus piedzīvojumu drāmas elementus, kas nedaudz atgādina pasaku. Stokholmā krietnais Mačs Priekulis meklēto grāfu fon Brahi gan nesastop, toties iepazīstas ar viņa meitu, skaisto

Kristīni, kas savaldzina vidzemnieka sirdi. Stokholmā Mačs Priekulis cītīgi mācās, izglītojas, lasa biezās grāmatas un ar savu uzcītību izpelnās grāfa, atvaļināta virsnieka Jakoba fon Elbfasa labvēlību, tas dāvā Mačam savu vārdu, titulu, mantu, citiem vārdiem – pieņem Maču par savu dēlu.

Divi pēdējie cēlieņi risinās atkal Latvijā, un galveno konfliktu veido Cesvaines zemnieku un Mača Priekuļa attiecības. Vietējo zemnieku pacietības mērs ir pilns, viņi atmūkē muižkunga klētis un sāk dalīt labību, neklausīdāmie Mača aicinājumā ievērot likumību. Pretrunas starp Maču un zemniekiem vēl vairāk saasinās zviedru augstmaņu sarīkotajā tiesā. No Zviedrijas ierodas kāds Gruelijs un Volters, lai Cesvainē it kā ievestu kārtību, bet vienlaikus viņi spriež, kā dabūt pie malas lecīgo Maču Priekuli. Tas viņiem gandrīz arī izdodas, jo neviens no zemniekiem negrib liecināt Mača labā, neviens neatzīst, ka viņi visi kopā pilnvarojusi savu aizstāvi braukt uz Zviedriju tiesu un taisnību meklēt. Tiesas sēde izbeigta, Mačs nekādu taisnību nav panācis. Bet pēdējā ainā rakstniece simboliskā nozīmē no padebešiem liek nolaisties Dieviņam – no Zviedrijas Cesvainē ierodas augstmanis, grāfs Ēriks fon Liljekrona, lai pazīnotu mirušā grāfa Elbfasa testamentu. Vārdu sakot, vienā brīdī Mačs no parasta zemnieka kļuvis par turīgu kungu – fon Elbfasu un var mierīgu sirdi iznīcināt netaisnās tiesas protokolu. Taču Mačs Priekulis rīkojas pavisam augstsirdīgi: Cesvaines muižā par pārvaldnieku ieceļ Cesvaines muižas skrīveri Miķeli, liek atslēgt muižas klētis un izsniegt zemniekiem rudzus rudens sējai, liek atbrīvot nemieros apsūdzēto Juri, bet pats: "Es iešu uz Priekuļiem un būšu kungs tur. Kungs fon Elbfass, latvietis un saimnieks. Palikšu uzticīgs pats sev." (115. lpp.)

Reizē ar grāfa titula saņemšanu gan izkūpējušas Mača romantiskās ilūzijas – viņa iecerētā Kristīne Zviedrijā, protams, atradusi izdevīgāku precinieku un Cesvainē ieradusies ar savu jauno dzīvesbiedru Ēriku fon Liljekronu.

"Mačs Priekulis" ir izteikti romantiska drāma ar pārliecinātu, neatlaidīgu taisnības meklētāju Maču Priekuli centrā, viņš alkst palīdzēt saviem tautas brāļiem, taču paliek nesaprasts, līdz situāciju izlīdzina ārkārtējs gadījums – Vidzemes zemniekam mantojumā atstātais grāfa tituls. Tā ir notikumiem un pārpratumiem piesātināta luga, darbības krāsainībai te ievīta pat balle Rīdbuholmas pili, kad kundzes un galma dāmas var atļauties noplandīt savus greznos tērpus.

"Mačs Priekulis" piepulcējas romantiskajām latviešu kostīmu lugām, un gluži zīmīgi, ka tāda tapusi trimdas apstākļos Austrālijā, tālu no mājām. Un var arī labi saprast, ka darbs pie šīs lugas Adelaidas Latviešu ansambļa entuziastiem sagādāja baudu, radīja ilūziju, ka viņi darbojas īstā teātrī.

Pēc "Mača Priekuļa" vēstures tematiku A. Vāvere atlikusi malā un vairāk ieskatījusies mūsdienu tautiešu dzīvē, tiesa, saskatāma tur pietiekami

daudz kritizējama un smejama. Nekādā ziņā viņa nav mūsu trimdinieku dzīves apdainotāja, rakstnieces lugās ienāk saasinātas, paradoksālas, pat absurdas situācijas, un, A. Vāveres dramatiskos darbus lasot, var nojaust, ka viņai bijuši labi zināmi pasaules absurda klasiku darbi.

1976. gadā Austrālijas Latviešu teātris Melburnā Gunas Kūlnieces režijā izrādīja A. Vāveres lugu ar dziesmām "Sabrukušais nams". Dziesmu ievijumi šajā lugā nedaudz atgādina B. Brehta zongu principu, tiesa gan, A. Vāveres dziesmām nav B. Brehta zongiem raksturīgās idejiskās un politiskās slodzes, taču arī šīs lugas autore dziesmām likusi īpašus virsrakstus, piemēram, "Dziedātāji dzied dziesmu par nama celšanu" vai arī "Māris un Vizma dzied dziesmu par sabrukušu namu". Allaž pēc tam piemetināts, kādā meldiņā dziesma dziedama.

Pēc savas ievirzes luga "Sabrukušais nams" ir simboliska līdzību spēle, kurā A. Vāvere mēģinājusi diskutēt par trimdas sabiedrības ētiskajiem principiem un ideāliem. Kādā vārdā nenosauktā pilsētā sabiedriskās organizācijas grasās celt jaunu biedrības namu, taču rakstniece uzreiz iesāk ar paradoksālu situāciju: notiek jaunā nama pamatakmens likšanas svinības, taču nav vēl ne būvatļaujas, ne nama plāna, pat ne arhitekta, toties — svētki būs nosvinēti, pamatakmens iesvētīts, bet namā to iemūrēšot kaut kad pēc laika, kad namu sāks celt. Visu iesvētīšanas ceremoniju vada būvkomitejas priekšsēdis, sabiedriskās dzīves vadītājs Kārklīšs. Drīz arī sadzirdam, ka vecajā biedrības namā parādījušās plaissas, un mazpamazām brūkošais nams kļūst par trimdas sabiedrisko rosmju un ētisko vēlmju simbolu. Lugas gaitā plaissas vecā nama sienās veras arvien plašākas, ēka grīlojas un grasās sabrukt, centīgais darbonis, kam visa vara rokās, grib panākt, lai līdzās vecajam izslītos jauns, gluži tāds pats nams, katrā ziņā ar šauriem lodziņiem, lai tur neieplūstu pārāk daudz gaismas: ".. lai mūsu morāles un tradīciju pamatprincipi paliek negrozīti." (130. lpp.)

Iepretim viņam nostājas Kārklīņa skaistā sieva leva un pieaicinātais arhitekts Daris; viņi alkst nama, kurā brīvi iešalkotu plašās pasaules vēji. leva teic, ka namam vajadzīgi ".. tādi lieli logi, pa kuriem saule, vējš un visa pasaule nāk iekšā". (134. lpp.) Un tālāk viņa turpina: "Es vēlos pasauli ne tikai redzēt, nē, gribu to sajūt, to elpot. Dzīvot pasauli es gribu! Bez logiem mēs nosmaksim!" (134.—135. lpp.)

Logi šajā lugā kļūst par brīvāku, plašāku ideju uztveršanas iespēju simbolu. Divas dāmu komitejas locekles Ķises kundze un Bites kundze pūlas atvērt biedrības nama logu, jo, kā pašas konstatē, gaiss esot sastāvējies. A. Vāvere ar savu lugu brīdina, ka sasmakušais gaiss agrākajā biedrības dzīvē, sabiedriskās dzīves vadībā, pašā domāšanas veidā, kā arī trimdas sabiedrībā

vispār jāizvēti plašiem pasaules ideju vējiem, citādi trimdas kopiena sāks grīloties un plaisāt. Viens no biedrības runas vīriem, sekretārs Selga gan nāk ar pavisam radikālu priekšlikumu: vajag ļaut vecajam namam pašam par sevi sabrukt, ja jau tas ir tik ļoti satrunējis, un turpat, tajā pašā vietā uz šiem pamatiem celt pavisam jaunu celtni, jo pamati taču kādreiz ielikti labi.

Lugas gaitā pretējās puses ne pie kādas vienošanās nenonāk. Priekšnieks Kārklīņš citādi domājošo jaunā nama projektētāju arhitektu Dari no darba padzen, jaunas vēsmas nedrīkst trimdas pagalmā iešalkot. Taču vecais nams jau grīļojas un brūk, bet jaunais? Rakstniece lugas beigās piedāvā tādu kā kompromisa variantu. Nama celtniecībai naudu paredzējusi atvēlēt bagātā Zeltkalna kundze, taču lugas beigās viņa mirst, un ārsts nolasa viņas atstāto testamentu. Pēc tā iznāk, ka pagaidām, kamēr pašiem tautiešiem nav skaidrs, kādai jaunceltnei vajadzētu izskatīties, nams vispār nav būvējams, nauda noguldāma bankā un tur turama līdz brīdim, kamēr pilngadību sasniegs levas bērns un „.. viņam būs iespējams izlemt, kāds sabiedriskais nams tad būs vajadzīgs un nepieciešams, kur tāds būvējams, kā arī ierosināt tāda nama plānošanu”. Un tālāk novēlējumā ir piebilde, ka tad „.. varbūt pasaule būs mainījies, būs labāka un siltāka nekā tā, kurā pašlaik dzīvojam mēs”. (157.–158. lpp.)

Kāds būs šis nams, to A. Vāvere nezīlē, katrā ziņā jāveidojas jaunam trimdas sabiedrības modelim, taču tā kontūru zīmējumu rakstniece atstāj nākamās paaudzes rokās. Lugā gan nepārprotami skaidri pausta atziņa, ka vecais nams ir sagrabējis un izburbis. Šim dramatiskajam darbam ir attāla līdzība ar L. Paegles un L. Laicena 20. gadu konstruktīvajām spēlēm, arī A. Vāveres lugas pamatā ir aktuālas idejas izrisinājums, mazāk vērības rakstniece veltījusi reālistisku raksturu zīmēšanai un sadzīvīgu ainu tēlošanai.

Septiņdesmitajos gados A. Vāvere radījusi vairākas īslugas Adelaidas radio latviešu redakcijas vajadzībām. Šajā redakcijā darbojas aktīvā, enerģiskā aktrise un režisore Hermīne Valtere, viņa labprāt pulcinājusi aktierus un likusi izskanēt arī A. Vāveres dramatiskajiem darbiem. Autorei nācās rēķināties ar raidījumam atvēlētajām minūtēm, tālab ludziņu darbībai vajadzēja būt koncentrētai, tajās nevarēja garī un plaši izfilozofēties un katrā ziņā bija nepieciešams arī kāds asāks sižetisks pavērsiens. Raidlūgai vajadzēja piesaistīt radioklausītāju uzmanību, un A. Vāvere prata to izdarīt, reizē būdama kritiski orientēta pret dažādām trimdas sabiedrības negāciju izpausmēm: lielišanos, tukšu ārišķību, reizēm pat zināmu liekulību. Parasti rakstniece talkā ņēmusi savu iecienīto dramatiskā tēlojuma veidu – paradoksu.

Tāds paradoksāls raksturs piemīt īsajai komēdijai "Kad kāzas būs pāri". Tajā līgavas Mārītes vecāki un Mirdzas tante gatavojas meitas kāzām, katrā ziņā tām jābūt plašām un greznām, lai kaimiņiem ir ko apbrīnot un apskaut,

kaut arī Mārīte sadomājusi precēt sveštautieti – Kolinu, ko vecāki pa latviešu vīzei dēvē par Kolīņu. A. Vāveres tēlotie Mārītes vecāki – Bērziņu ģimene dzīvo ar divainu pārliecību, ka viņi ir labāki par citiem, vismaz katrā ziņā labāki par vietējiem iedzīvotājiem. "Mēs esam labāki" – tā deklarē Mārītes mamma Valija. Šī pašpārliecinātības pakāpe ir tik liela, ka no tādas ģimenes jābēg pa gabalu. Un to izdara līgavainis Kolins: pašā kāzu priekšvakarā viņš aizbrauc, un līgava Mārīte saņem no viņa telegrammu ar divainu saturu: "Gaidu tevi. Brauc, tiklīdz kāzas būs pāri. Es tevi mīlu. Kolins." (205. lpp.)

Bet kā tad kāzas? Un atkal pavīd tēma, kas skanējusi vairākās A. Vāveres lugās: tas ir pretstats starp dzīvo cilvēku un pieņēmumu un dogmām. Kas Mārītes vecākiem un Mirdzas tantei daļas par tādu līgavaini, dzīvu austrāliešu puisī! Svarīgākais ir tas, ka saceptas tortes, sapildītas olas un sapirkts šampanietis. Kur to visu liks? Un vēl brūtes kleita un plīvurs! Tāpēc kāzām jābūt, lai līgavai pie sāniem stājas viņas brālis Alfreds, kas ilgi bijis prom, un viesi viņu nemaz nepazīst. Mārīte ģērbjas. Alfreds arī. Kāzas būs! Formalitāte būs izpildīta, bet būtībā tā būs vislielākā bezjēdzība. Alfreds apsola tūlī pēc kāzām aizvest Mārīti pie Kolina. Ludziņa beidzas ar daudzpunkti. Pat Mirdzas tante kļuvusi domīga: "Es tikai domāju, ka tad, kad Mārīte aizbrauks pie Kolina, viņi nebūs salaulāti..." (207. lpp.)

Salaulāti vai ne, ka tik kāzas dzertas un visas simt divdesmit glāzes tukšotas! Pabaigs paradokss!

Kā liels kādas uzņēmīgas dāmas monologs izveidota īsluga "Narcise". Apakšvirsrakstā sacīts, ka tas ir dramatisks sacerējums divām personām, no kurām tikai vienai piešķirts teksts. Tā otrā persona, kam ir pat vārds un uzvārds – Viktors Ozols, pie vārda nemaz netiek, jo nepārtraukti runā kādas kosmētisko līdzekļu firmas "Narcise" pārstāve. Personu sarakstā viņas vārds nav minēts, kaut arī tekstā dzirdam, ka aktīvo būtni sauc par Mirdzu. Viņa ienāk, gandrīz vai ielaužas Viktora Ozola dzīvoklī un uzdodas par parfimērijas firmas "Narcise" pārstāvi, kas reklamē dažādus krēmus un smaržūdeņus. Ar profesionālu veiklību viņa cienījamo kungu nosēdina krēslā, sāk zieķēt seju ar kādu brīnumkrēmu, sāk to masēt un apstrādāt. Un nepārtraukti runā, pie tam viņas bezgalīgo tarkšķēšanu pārtrauc dažādas Ozola kungam vēltītas komandas, piemēram: "Atbrīvo sejas muskuļus!"; "Aiztaisi acis un mēģini neko nedomāt!"

Garajā Narcises, īstajā vārdā Mirdzas, monologā atklājas visai baiga pasaules uztvere un negants raksturs, un atkal atvīz doma par A. Vāveres lugām raksturīgo konfliktu. Mirdzas vīrs Pēteris strādājis maizes darbu, bet pēc sūtības bijis gleznotājs. Pēc tam kad Mirdza kādu no viņa gleznām centusies iztirgot firmas reklāmas vajadzībām, Pēteris jūtu uzbangojumā nošāvies. Un

nu pie Viktora Ozola viņa kundze ieradusies ar veikalniecisku, bet visai pa-
baigu priekšlikumu: Pēterim palikuši nepabeigti darbi, lai Viktors tos drusku
piekrāso un "piepabeidz", un sarīko izstādi. "Es saku, ņem otu rokā un velc!
Tā pamatīgi, kā Pēteris. Ir – ir, nav – nav." (213. lpp.)

Tajā brīdī uzrunātais spējā nīknumā noslauka no galda visas atnestās tū-
bas un kārbas, un pudelītes, arī spoguļi viņš laiž pret grīdu un ir gatavs uz-
bāzīgajai viešņai uzbrukt. Atskan sauciens: "Trakais! Trakais!", bet sievietē
lasās prom. Cilvēka normāla rīcība šai dāmītei šķiet vien kā ārpārta izpausme.

Īsluga "Narcise" uzrakstīta kompakti un ir izdevīga skatuviskai interpre-
tācijai.

Adelaidas radio 1980. gadā H. Valteres iestudējumā pārraidīta A. Vāveres
īsluga ar nosaukumu "Tāda savāda lieta". Konflikta savijumā šī ludziņa ir rad-
nieciska ar citiem rakstnieces dramatiskajiem darbiem, arī te sastopas pa-
tiesa sirsnība un cilvēcība ar diezgan nejauku aprēķinu, un arī te lugas beigu
daļā notiek it kā negaidīts pavērsiens, kas kāpina dramatisko spriedzi.

Tālajā kontinentā savu māsu Maldu ierodas apciemot viešņa no Latvijas –
Ilga. Tikšanās ar māsu ir prieka pilna, turklāt viņa ieradusies ar labi domātu,
kaut arī panaivu plānu: Latvijā Maldu gaida viņas jaunības mīlestība – lādzi-
gais Mārcis, tālab Ilga iesaka samainīties ar drānām un arī pasēm, lai dzim-
tenē varētu atgriezties Malda. Kas viņai – vīrs nesen miris, svešajā krastā
viņa palikusi viena. Protams, nekas no tādas mājās braukšanas iznākt nevar,
katram sava ierasta dzīve, Maldai jākopj māja un dārzs un vēl jauns auto jā-
iegādājas, un vēl: "Nākošgad dāmu komitejas pārvēlēšanas... Es nevaru." (222. lpp.)

Malda mācai rakstījusi dzimtenes ilgu pilnas vēstules, taču arī tas bijis
tikai – māns, viņa atradusi mātes kādreiz rakstītās vēstules, sameklējusi kat-
ram gadījumam piemērotāko, nokopējusi un sūtījusi tik uz dzimteni prom. To
uzzinot, no Latvijas iebrāukušās māsas pacietības mērs ir pilns, ar to pašu
lidmašīnu viņa dosies atpakaļ uz mājām, uz Latviju. A. Vāvere jūtīgi saska-
tījusi to plaisu, kāda izveidojusies, tuviem cilvēkiem gadu gadiem šķirti dzī-
vojot, ar patiesu sirsnību bagātāka ir no Latvijas atbraukusī māsa.

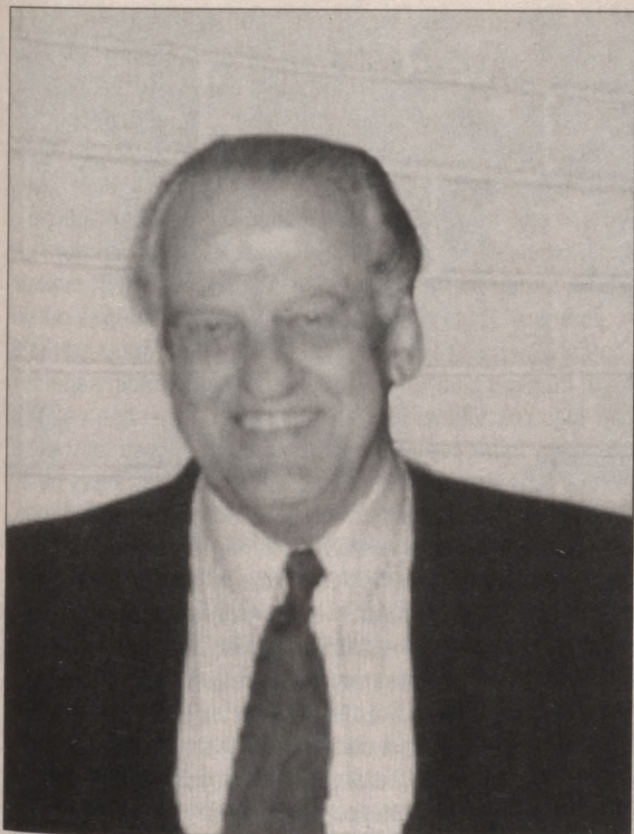
Pēc lugu grāmatas "Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes" iznākšanas
Aina Vāvere vairāk pievērsusies prozai, tā autore var justies brīvāka un pat-
stāvīgāka. Jāatrod tik izdevējs, un darbs aiziet pie lasītāja. Lugai vispirms
jāsagaida teātra spēlētāju labvēlība, taču viņu skaits ar katru gadu sama-
zinās.

MIERVALDIS BUMBIERIS

1921.1.XI–1998.8.IV

Liela auguma vīrs. Mierīgs, atturīgs, reizē sirsnīgs. Īsts kurzemnieks, dzimis un audzis Aizputē, kur vecākiem piederēja veikals. Aizputē sācis apmeklēt skolu, līdz atvērās plaši pasaules ceļi. Vispirms tie aizveda uz Rīgu, kur Miervaldis Bumbieris Latvijas universitātē sāka studēt tautsaimniecību un uzrakstīja pa dzejolim, bet kara pavērsieni neļāva studijas pabeigt. M. Bumbieris nonāca Vācijā, bēgļu nometnē Eihšetē, un tur sāka draudzēties ar teātri un drāmu. 1946. gadā viņš debitēja kā aktieris Jura Iomā J. Lejiņa komēdijā "Nebrauc tik dikti" un, Ernās Lēmanes pamudināts, uzrakstīja savu pirmo lugu, pats gan vēlāk atzinis, ka tas draņķis vien esot, tālab pirmā luga ielidināta papīrkuŗī. Taču mīlestība bija dzimusi – uz teātri, uz literatūru, jā, arī uz brīnumjauko meiteni Irmu. Viņi palika kopā, radās ģimene. Un M. Bumbierim līdzās bija uzticams cilvēks, kas visu mūžu teicami viņu sapratis, jo arī Irmas Bumbieres lielā aizraušanās bijusi teātris: viņa spēlējusi meitenes un mīlētājas, bet, ja vajadzējis, suflējusi, kārtojusi skatuvi, bijusi režisora palīdze.

1949. gadā M. Bumbieris ieradās tālajā zaļajā kontinentā, kur dzīvo ķenguri un aug eikaliptu birzis. Viņa pirmie soļi Austrālijā nepavisam nebija saistīti ar teātra spēlēšanu vai lugu rakstīšanu, dzīves īstenība bija daudz prozaiskāka, vajadzēja nodrošināt eksistences pamatus, vajadzēja izdzīvot. M. Bumbieris apmetās uz dzīvi Adelaidā, vienā no tās priekšpilsētām – Klemzigā, uzcēla nelielu ģimenes māju, bet, lai pie tās tiktu, sākumā vajadzēja strādāt uz dzelzceļa, vēlāk viņš kļuva par laborantu Adelaidas universitātes Vaita Lauksaimniecības pētniecības institūtā. 1978. gadā M. Bumbieris pabeidza Adelaidas universitāti, iegūstot bakalaura grādu dabas zinātnēs, bet pēc gada saņēma maģistra diplomu agronomijas zinātnēs un pamazām kļuva

Miervaldis
Bumbieris

par fitopatologu – priežu slimību un kaitēkļu pētnieku. Var atgādināt, ka Austrālija nav īsta priežu zeme un nevar lepoties ar mūsu skaistajiem siliem, toties katru priedi tās iedzīvotāji grib aizsargāt pret kukaiņiem, kaitēkļiem un mošķiem, tālab M. Bumbiera profesija Austrālijā ir pietiekami prestiža.

Kad daudz maz bija sataustīts materiālais pamats zem kājām, varēja ļaut vaļu arī senajai aizrautībai – teātra spēlēšanai. Adelaidā izveidojās samērā labs aktieru kolektīvs – Adelaidas Latviešu teātra ansamblis, tajā kopā sanāca vairāki profesionāli aktieri no Rīgas un Jelgavas, te darbojās bijusī Dailē teātra aktrise Zelma Saliņa (Svenne), te kādas izrādes iestudēja bijusī Zemnieku Drāmas teātra aktrise Otilija Cīrīte (Skrastiņa), te aktīvi darbojās jelgavnieku Dulpiņu dzimta – Žanis un Visvaldis, kas apprecējās ar kādreizējā Latvju Drāmas ansambļa aktrisi Mēriju Jansoni. Te bija auglīga vide, lai

M. Bumbieris pievienotos aktieru pulkam un izmēģinātu spēkus arī režijā, un tas notika 1958. gadā. Gandrīz četrdesmit gadus M. Bumbieris bijis viens no Adelaidas Latviešu teātra pamatbalstiem, viņš ņēmis dalību izrādēs kā aktieris, iestudējis lugas, turējis kopā aktieru ansambli. Un viņš rakstījis lugas – savam ansamblim, savam teātrim, jo atkal un atkal viņam kā režisoram nācās jautāt: "Kur ņemt lugas?"

Austrālijas plašumos ar lugu izdošanu neviens izdevējs negribēja krāmēties, Latvijas autoru lugas parasti nebija izmantojamas. "Okupētās Latvijas autoru lugas esot pāris lasījis, bet atradis par naivām," tā vēl 1985. gadā M. Bumbieris sacījis žurnālistam A. Zariņam.* Un tad nekas cits neatlika, kā sākt lugas rakstīt pašam. Nopelnīt ar šo darbiņu nevarēja neko, panākt lugas izdošanu grāmatā gandrīz neiespējami, M. Bumbieris savu lugu krājumu "Pīpes dūmos" sagaidīja tikai 1986. gadā, tomēr lugu rakstīšanai viņš ar roku neatmeta – viņa vadītais teātris gaidīja jaunus darbus. Tolaik populārs bija Austrālijas Latviešu teātra festivāls, kad kopā sabrauca latviešu teātra kopas no dažādām Austrālijas pilsētām, un tāds smalks ciemakukulis tad skaitījās līdzīgs paņemta jaunā oriģinālluga. Laimīgā kārtā M. Bumbiera maizes darba vietā visas dienas nav bijušas neganti noslogotas, un pa kādai jaunai lugas aintai viņš uzrakstījis arī savā darba istabā. Kolēģi savā laikā pat mēlojuši, ka M. Bumbieris visas lugas rakstījis darba vietā un darba laikā; pats viņš gan apgalvoja, ka rakstījis tikai no darba brīvajā laikā, jā, protams, arī darba vietā. Tas viss jāatceras, lasot un vērtējot M. Bumbiera lugas: tās radušās praktiskas vajadzības dēļ, tās radījis citas profesijas cilvēks, kura pamatnodarbošanās bija zinātniskais darbs. Savu teātra sūtības izpratni M. Bumbieris savulaik formulējis vārdos: "Teātra pirmais un galvenais uzdevums ir nevis pamācīt publiku, bet to ieinteresēt, dot garīgu baudījumu. Tam nozīme arī latviešu kultūras saglabāšanā. Protams, plusos jāskaita it kā blakus pieņēmums – jauniešu iesaistīšana, latviešu valodas spodrināšana."**

Adelaidā sarakstītas, iespiestas un spēlētas šādas M. Bumbiera lugas: "Klaidonis" (1968), "Es redzu sauli" (1969), "Mans krusttēvs" (1974), "Laime bija tik tuvu" (1975), "Viesis" (1980), "Svētki Kukabarrā" (1984). Adelaidā nav izrādīta viena no M. Bumbiera labākajām lugām – "Vienas ziemas hercogs" (1985). Visbiežāk M. Bumbieris rakstījis par to, ko pats Austrālijā piedzīvojis un pieredzējis, dažkārt, kā to var jaust no lugas "Mans krusttēvs", vērojumi krājušies darbavietā, citreiz, kā to liecina komēdija "Svētki Kukabarrā", iespaidi gūti, dzīvojot līdzī trimdas biedrību dzīvei. Neparastāks ir lugu "Klaidonis" un "Vienas ziemas hercogs" darbības laiks un vieta: abās lugās autors darbībai

* Zariņš A. Jauns lugu krājums//Austrālijas Latvietis. – 1985. – 9. aug.

** Turpat.

"Klaidonis"
Adelaidas Latviešu
teātra ansamblī
1968. g. Klaidonis –
M. Bumbieris,
Kristaps –
E. Dambergs,
Marta – H. Valtere

liek ritēt Latvijā: "Klaidoni" notikumi raisās kādā Kurzemes mazpilsētā 50. gados, bet hercogu laiki Jelgavā tēloti drāmā "Vienas ziemas hercogs".

Lugas rakstot, M. Bumbieris pieslēgjes M. Zīverta principam par to, ka lugas dabiskais un īstais eksistences veids ir izrāde, tālab rakstītājam gribot negribot nākas rēķināties ar lugas izrādīšanas iespējām. Ne gluži tik strikti kā M. Ziverts, taču arī M. Bumbieris savās lugās centies iztikt ar pieticīgu personu skaitu: parasti no piecām līdz septiņām. Vienīgais izņēmums ir luga "Vienas ziemas hercogs", kurā darbojas piecpadsmit personāži, pie tam liela tiesa no viņiem ir augstdzimuši cilvēki. Šajā gadījumā M. Bumbieris atmetis ar roku teātra prasībām un ierobežojumiem, vismaz reizi viņš gribējis būt brīvs, kaut "vienu ziemu", un uzrakstījis izteiktu kostīmu lugu.

Dzīvē M. Bumbieris parasti bija nopietns, viņš nepieder jautro jokdaru un šķelmu kategorijai, arī lugās viņš manāms ar nopietni sarauktu seju. Izņēmums ir komēdija "Svētki Kukabarrā", kurā autors vairāk atļāviens pasmaidīt.

Pirmais M. Bumbiera darbs, kas Austrālijā ieraudzīja skatuves gaismu, ir drāma "Klaidonis". Tajā autors metis skatienu atpakaļ uz savu dzimto pilsētu Aizputi un iztēlojies, kas tur varētu notikt piecdesmitajos gados. Aizputes vārds lugā netiek minēts, bet, ņemot vērā paša M. Bumbiera izcelsmi, var diezgan droši pieņemt, ka lugā minētā Kurzemes mazpilsēta ir Aizpute. Šajā lugā jau parādās kāda M. Bumbiera dramaturģijas savdabība – viņš cenšas pēc sižeta spraiguma, dialogs ir lakonisks un tvirts, domas izsacīšanai viņš nemēdz tērēt daudz vārdu, un gandrīz līdz lugas beigām tai pāri slejas tāda kā noslēpumainības ēna.

Darbības vides raksturošana M. Bumbierim sagādājusi zināmas grūtības, jo par situāciju Kurzemes mazpilsētiņā tolaik viņš varēja uzzināt tikai no nostāstiem vai skopajām vēstulju ziņām, tālab vēstījumā ieviesušās arī kādas sīkas neprecizitātes. Viens no lugas negatīvajiem tēliem Ādolfs Trupis dižojas, ka viņš esot "milicijas rakstvedis", tāpēc svarīgāks nekā vienkāršs milicis. Savukārt jauniešu attiecības raksturo lugā tēlotais Kristaps: "Tagad puisis iemīl meitu tikai tad, ja viņa ir pirmklasīga govju slaucēja vai stahanoviete." (23. lpp.)* Protams, ka situācija Latvijā 50. gados nebija tik vienkārša un cilvēku attiecības tik primitīvas. Taču M. Bumbieris nav centies rakstīt lugu par sadzīves apstākļiem Latvijā, viņš apzināti mēģinājis radīt psiholoģisku lugu ar diezgan spēcīgiem piedzīvojumu drāmas elementiem, kurā noslēpumainības plīvurā tīts lugas galvenais tēls, ko visbiežāk sauc par Klaidoni. Vēlā vakara stundā degvīna glāzes cienītājs Kristaps viņu atved sev līdzī uz mājām, Klaidonis iemanto mājas saimnieces Martas uzticību un tālab kādā pažobelē var iekārtoties uz paliekamu dzīvi. Lugas tālāko ritējumu virza divi faktori. Viens no tiem – nepieciešamība uzzināt Klaidoņa personību, sākumā viņš uzdodas par Jāni Zāliti, tā rakstīts arī gados vēl jaunā cilvēka pasē, līdz Ādolfs Trumpis atklāj, ka par Klaidoni turētais Jānis Zālītis īstenībā ir neatkarīgās Latvijas armijas virsleitnants, vēlāk nacionālais partizānis Dzintars Kraulis.

Otru līniju, kā tas arī gaidāms, iezīmē Klaidoņa un Valdas mīlestība, ko savukārt cenšas sagraut uzmācīgais Valdas pielūdžējs Ādolfs. Lugas beigu daļā abi šie pavedieni savijas, notikumu risinājums iegūst piedzīvojumu lugas nokrāsu. Ādolfs it kā kādā no milicijas iecirkņa atvilktnēm atradis Dzintara Kraula fotogrāfiju ar attiecīgu parakstu un nu šo faktu grib izmantot sava veida šantāžai: viņš atļaus Dzintaram netraucēti atstāt mazpilsētiņu un ar vilcienu doties prom uz visiem laikiem, bet viņam pašam paliks Valda. Kad Dzintars šim provokatīvajam priekšlikumam pretojas, Ādolfs, izrāvis pistoli, pavēl Valdai un Dzintaram viņam sekot. Tad kā trafaretās piedzīvojumu filmās ierocis nonāk Dzintara rokās, un viņi ir mainītās lomās. Dzintars pavēl Ādolfam sadabūt laivu, lai viņi visi varētu doties braucienā pāri jūrai uz Zviedrijas krastu. Luga beidzas ar Valdas jautājumu: "Vai tu tiešām domā, ka mums izdosies izbēgt?" Dzintars uz to atbild: "Es nezinu..." (52. lpp.)

Tieši šī nenoteiktība vairo lugas pievilcību, tās darbība beidzas brīdī, kad varētu sekot jauns sarežģījumu uzbangojums. Kas būs tālāk, kādi būs šo cilvēku likteņi – uz to atbildi autors nedod.

Otršķirīga, nedaudz ilustratīva nozīme ir lugā tēlotajam pārim – Kristapam un Martai. Kristapa dzīve arī samezglojusies, viņa pirmā sieva ar dēlenu juku

* Šeit un turpmāk citāti no M. Bumbiera lugām – *Bumbieris M. Pīpes dūmos.* – Sidneja, 1986.

laikos devusies bēgļu gaitās uz Vāciju, kur nodibinājusi jaunu ģimeni. Kristaps sasities kopā ar to pašu paskarbo Martu, kam arī dzīve pajukusi, vīrs atstājis. Kristaps mīl tā biežāk ieskatīties glāzītē, Marta pastāvīgi baras, bet citādi – gluži lādzīgs cilvēks.

Koncentrēts, no liekvārdības izvētīts ir lugas dialogs. Valda sarunājas ar Klaidoni.

K l a i d o n i s. Vai tad es izskatos pēc spiega?

V a l d a. Jā.

K l a i d o n i s. Kā!?

V a l d a. Un tāpēc esmu droša, ka jūs tāds neesat. Īsts spiegs pēc spiega nemaz neizskatās.

K l a i d o n i s. Varena loģika.

V a l d a. Es esmu loģisks radījums.

K l a i d o n i s. Kam prāts valda sirdi?

V a l d a. Visām sievietēm prāts valda sirdi.

K l a i d o n i s. Nu, nu... tikai to nesakiet sievietēm. (34. lpp.)

Notikumu īpašas sakāpinātības dēļ mazliet radniecīga šim darbam ir luga "Es redzu sauli" – arī te lugas centrā ir ārkārtēja situācija, kurā ievīta mīlestība. Darbības vieta lugā nav precizēta, katrā ziņā te tēlota trimdas vide, kurā ielaužas ārkārtēji, nedaudz melodramatiski notikumi.

Pēc ārstēšanās slimnīcā mājās pārrodas jauns puisis Andris, kas nelai mes gadījumā zaudējis redzi. Viņš nevar pierast pie jaunās situācijas, ir pārspīlēti ass, nesavaldīgs, pat agresīvs, it īpaši viņa žultainās bultas trāpa Ilonai – jaunai sievietei, kura pa Andra ārstēšanās laiku atradusi pajumti pie Andra vecākiem. Neredzīgais puisis izsaka viņai dzelīgas, asas, naidīgas piezīmes, un slima cilvēka pārgūtīgās psihe izpausmes M. Bumbieris tēlojis visai pārliecinoši. Vairāk par visu Andris vairās no līdzjūtības apliecinājumiem vai žēlošanas, kaut dziļākā būtībā žēlo pats sevi, tālab Ilona viņu salīdzina ar lielu, spītīgu un patmīlīgu bērnu. Un tomēr pāri visam, pāri asumiem un dzelkšņiem aug Ilonas un Andra mīlestība. Un tad, kad Andris gatavs tai ļauties, viņš sajūt, "...kā ārā spīd saule...". (37. lpp.)

Kaut arī Ilonas un Andra mīlestības tēlojumam ir neliela melodramatisma piekrāsa, psiholoģiski šīs jūtas parādītas gluži pārliecinoši un veido lugas centru. Mazāk nozīmīgs ir ilustratīvais fons, personām te doti diezgan pretenciozi vārdi un uzvārdi: gleznotājs nosaukts par Horāciju, bet viņa paziņa ir Namrods Tesēdis. Viņš apprecējis turīgu sievu Leontīni, kas pie reizes ir arī Austrālijā populāras dāmu komitejas līdzdarbiniece, tālab var iepirkt Horācija gleznas.

Pārpratumu un personības identificēšanas problēma likta visnotaļ asprātīgās komēdijas "Svētki Kukabarrā" pamatā. M. Bumbieris ar neslēptu ironiju,

krāsas krietni sabiezinot, tēlo kādu dāmu, vārdā Marta, kas neglābjami sa-sirgusi ar biedrību un dažādu dāmu komiteju sērgu. Viņa alkst rīkoties, izrīkot, organizēt, pulcināt, izkārtot, jau priekškam veroties, dzirdami viņas vārdi: „.. mūsu turpmākajos sarīkojumos visām trijām dāmu komitejām jāņem daudz aktīvāka līdzdalība nekā līdz šim...” Un nedaudz tālāk piebilst: "Biedrības bez dāmu komitejām būtu kā zirgi bez astēm." (139. lpp.)

Pārpratumi sašķetinās ap jaunu puisieti – dzejnieku un grāmatvedi Andri Ozolu, ko enerģiskā Marta ņemas iesaistīt Kukabarras sabiedriskajos pasākumos, līdz atklājas, ka Andris ir viņas pašas meitas Tifijas vīrs. Tik daudz mātei zināms, ka viņas mīļotais bērns mācību laikā esot apprecējies, znotu Marta nekad nav redzējusi un tagad par katru cenu grib Tifiju izprecināt Andrim, kurš, kā vēlāk atklājas, jau ir Tifijas vīrs, tikai baznīcā laulājušies viņi nav. Šis jautājums tagad neatliekami jānokārto – kāzas būs, ģimenes galva Jānis ierosina sastādīt krietnu rīcības komiteju, un Tifijai ir priekšlikums: "Mamma ir vienbalsīgi ievēlēta par kāzu rīcības komitejas priekšsēdētāju." (176. lpp.)

M. Bumbieris pavīpsnā par trimdas tautiešu reizēm pārcentīgajām izdarībām. Lugā tēlots arī kāds režisors Augusts Veiskops, kas ir liels meistars garumgaru frāžu virknēšanā; kad viņa runa sāk burbuļot kā kalnu strauts, klausītāji beigas vien nevar sagaidīt, un pat enerģiskā Marta viņam piekodina: "Dari, kā zini, bet, lūdzu, esi īss." (166. lpp.) Augusts ar vietējiem amatieriem gatavs visplašākās lugas iestudēt, nu, vismaz Aspazijas "Sīdraba šķidr-autu" vai Raiņa "Uguni un nakti", viņš rakstot dzejoļus un stāstus, un nolasīt piekļāšījumu par literatūras problēmām viņam šķiet tīrais sīkums. Tiesa gan, Kukabarrā, kur dzīvo tikai kādi divi simti tautiešu, uz Veiskopa iestudētajām izrādēm sanākot labi ja divdesmit. Tāda ir trimdas realitāte, uz ko komēdijā "Svētki Kukabarrā" M. Bumbieris raugās ar laipnu smaidu. Nekādu filozofisku dziļumu šajā ludziņā nav, taču tā itin veikli uzrakstīta un viegli iestudējama. Kad Adelaidas Latviešu teātra ansambļa aktieri M. Bumbiera režijā 1989. gadā to izrādīja, skatītāji piecājas.

Visciešāk ar paša M. Bumbiera gadiem ilgi iepazīto vidi saaugusi viņa luga "Mans krusttēvs", kurā tēlots kāds zinātniskās pētniecības institūts un centrālais varonis Jānis Zemzars pēc profesijas ir biologs. Luga ir nedaudz atšķirīga no viņa iepriekšējiem darbiem, katru tās ainu iesāk Krustdēls ar plašu stāstījumu par savu Krusttēvu. Noslēgumā Krustdēls izpilda arī savdabīgu epiloga funkciju, pavēstīdams, kas pēc lugas tiešās darbības beigām ar tās varoņiem noticis.

Ievadā Krustdēls piesaka lugā risināto konfliktu: "Un nelaime sākās ar kādu Krusttēva atklājumu, kas, liekas, bija visai nozīmīgs. Vismaz tik nozīmīgs, ka

mūsu toreizējais valdības galva .. bija iedomājies šo atklājumu izmantot visai divainiem nolūkiem." (54. lpp.) Šī pētījuma būtība, kā tas lugā atklājas, ir tāda, ka Jānis Zemzars izgudrojis līdzekli, ar kura palīdzību ir iespējams ieprogrammēt cilvēka īpašības. Šo līdzekli savā pārziņā grib pārņemt pētniecības institūta direktors Granīts un tālāk – valsts vadītājs. Līdz ar to M. Bumbieris izvirzījis problēmu par zinātnieka brīvību un valsts īpašo ieinteresētību pētījumu rezultātā. To deklarē šī institūta direktors: "Mums vajadzīgi indivīdi, kas, tāpat kā bites, kalpo kopējām sabiedrības un valsts interesēm. Ar jūsu atklājuma palīdzību mums paveras iespēja to panākt. Jūsu darbs netiks publicēts, tas paliks valsts īpašumā, un jums tiek uzdots darbu turpināt." (92. lpp.)

Uz šādu prasību Zemzars atbild ar noteiktu "nē": "Ne valstij, ne ministru prezidentam nav tiesību man pavēlēt strādāt pret manu pārliecību un maniem principiem." (93. lpp.) Par šādu atbildi Krusttēvam no darba nākas aiziet, pārcelties uz kādu citu zemi, tā ir Šveice, kur ģimnāzijas puikām viņš māca bioloģiju un brīvajā laikā nodarbojas ar kalnu slēpošanu.

Zināmas pārdomas izraisa lugas norises vieta. Pēc autoritārā valsts režīma tēlojuma varētu secināt, ka darbība notiek bijušajā Padomju Savienībā, kur bija tādi valsts nozīmes pētniecības institūti un kuros zinātniekiem vajadzēja pildīt valsts pasūtījumu. Taču Krustdēls lugas ievadījumā skaidri norāda, ka Krusttēvs pēc dīpīšu nometnes ieradies "šeit" – tādat Austrālijā, kur viņam laimējies atrast darbu kādā bioloģijas institūtā. Par trimdas realitāti var spriest arī pēc Zemzara dēla Aivara notēlojuma: viņš runā kroplīgā latviešu valodā, kurā kā spradži spraucas iekšā angļu teicieni, savu draudzeni Ingmāru pierunā kailu filmēties viņa amatiera filmā, visai pārgalvīgi brauc ar mašīnu, tālab izpelnīdamies krietnu sodu. Ar Aivara tēlu M. Bumbieris pieteicis jaunās paaudzes ērkšķkaino dzīves ceļa sākuma tēmu: tāpat nācās maldīties un kļūdīties Jarim Melburnas rakstnieces Ernas Lēmanes lugā "Atgriešanās". Īpaši šo tēmu dramaturgs gan neizvērs, un par Aivara dzīves tālākajiem pāversieniem uzzinām tikai no Krustdēla komentāriem.

Šis visnotaļ nopietnās lugas atsvaidzināšanai autors licis darboties kādai "vecai meitai ar acenēm" – Rozītei. Viņa ir Jāņa Zemzara laboratorijas darbiniece, neglābjami samīlējusies šefā. Viņā sērīgi lūkodamās, Rozīte runā saldenā balsī un nekādi nevar apslāpēt savas maigās jūtas pret laboratorijas vadītāju. Diemžēl komisko ainu iekomponējums lugā ir acīmredzami tišprātīgs.

Atšķirīga no pārējiem skatuvei veltītajiem darbiem ir M. Bumbiera drāma četrās ainās "Vienas ziemas hercogs", apakšvirsrakstā dēvēta vienkārši par vēsturisku epizodi. Vielu tai autors aizguvis no A. Johansona esejas "Moricsalas kavalieris". Parasti M. Bumbiera lugu darbība risinās, ja tā varētu teikt, mūsdienās, izņēmums ir drāma "Klaidonis", kuras notikumi aizved 50. gados,

toties lugā "Vienas ziemas hercogs" autors liek atkāpties vēl tālāk pagātnē: "1726. gada 28. jūnija pievakare. Kāda telpa Jelgavas pili." Tātad atkal vecā hercogu laika Jelgava, tā pati, kurā pilsētnieku prātus mulsinājis gan mīlnieks un siržu laužējs Kazanova, gan lielais mags Kaļostro. Te darbojas arī skaistais Saksijas grāfs Morics, un tieši viņa gaitām Jelgavā savu darbu veltījis M. Bumbieris. Likteņa ironijas un galma intrigu dēļ Saksijas Morics tikai trīspadsmit mēnešus bija Kurzemes hercogs. Līdz šim M. Bumbieris bija rakstījis par savu laiku un dzīvē vērotajām parādībām, kaut reizi viņam gribējās aiziet atpakaļ uz savu Kurzemi un līdzās citiem lielajiem dēkaiņiem – Minhauzenam, Kazanovam un Kaļostro – palaist uz skatuves vēl vienu neparastu, bet Eiropā pamanītu personību – Saksijas grāfu Moricu – slavenās aktrises Adriēnas Lekuvrēras un Krievijas cara troņmantnieces Annas Ivanovnas bijušo mīļāko. Žēl, ka Saksijas Morics uz skatuves nav uznācis, ka trimdas aktieriem un režisoriem tajā laikā vairs nebija pietiekamas varēšanas šādu darbu iestudēt, jo M. Bumbieris ir radījis vienu no gluži pievilcīgām kostīmu lugām latviešu dramaturģijā.

Daudz aprakstītais, leģendām apvītais Morics – kā viņu tēlot, kā traktēt? M. Bumbiera skatījumā Morics ir aizrautīgs fantasts un sapņotājs, viņa mērķis – turīga un izglītota Kurzeme: "Es vēlos darīt visu, kas manos spēkos, lai attaisnotu man parādīto godu. Kurzemei jābūt stiprai varā un garā. Lai to panāktu, mums vispirms jāgādā spēcīgs karaspēks, lai mūsu draugi mūs cienītu un ienaidnieki no mums bītos. Tālāk mums ir jārūpējas par mūsu jauno cilvēku kārtīgu izglītošanu. Es personīgi raudzīšos, lai jaunas skolas tiktu būvētas visos Kurzemes apgabalos." (190. lpp.) Un vēl lugas beigās, kad viss jau ir zaudēts, neilgi pirms savas nāves Morics apgalvo: "Man taču bija tik daudz plānu, tik daudz ideju." (232. lpp.)

Taču Morica ieceres un plāni nonāk pretrunā ar lielo kaimiņu nodomiem: vai tad ir ciešama tāda maza, maziņa Kurzemes hercogiste, ja ir lielā Polija un lielā Krievija, kuras spēku pārstāv kņazs Meņšikovs un divpadsmit tūkstoš vīru liels karaspēks? Tā pārspēka priekšā Moricam neatliek nekas cits kā vien bēgt.

Atbilstoši vēstures ziņām arī M. Bumbieris Moricu tēlo kā romantiķi un, protams, mīlnieku. Vispirms viņš ir Kurzemes hercoga Frīdriha atrautnes Annas Ivanovnas pielūdzējs, bet tad iemīlas Jelgavas pilsoņa Stropinga meitā Elzā, bez šaubām izpelnīdamies savas bijušās favorītes naidu un nicināšanu. Taču M. Bumbiera tēlotais Morics nav aprēķinātājs, viņš radīs ļaut vaļu jūtām un pats atzīst: "Tev taisnība, es esmu sapņotājs." (232. lpp.)

Lai lasītājus iepazīstinātu ar lugas varoņu tālākajiem likteņiem, M. Bumbieris arī šajā darbā uzrakstījis īpašu epilogu, kurā darbība rit 1750. gadā

Francijā, Šamboras pilī neilgi pirms Morica nāves. Morics sarunājas ar savu senu, ilgi nesastaptu paziņu Leforu, un no šīs sarunas uzzinām gan par Morica gaitām pēc Jelgavas atstāšanas, gan viņa mīļotajām sievietēm – Annu, Elzu, jā, vēl arī par madāmu Pompadūru... Kamīnā iegaudojas vējš, Lefors un Morics kūpina atmiņu vīraku.

"Vienas ziemas hercogs" šķiet pati pievilcīgākā no M. Bumbiera lugām. Parasti var manīt, ka autors domājis par izrādīšanai piemērotu darbu. To M. Bumbieris nepavisam nenoliedza, un uz jautājumu, vai, lugas rakstot, domā par skatītājiem, atbildējis: "Dabiski, ka interesē, ko domā publika. Ja publikā nav atsaucības, nav patikas ne rakstīt, ne spēlēt."* Taču tā vien liekas, ka, lugu "Vienas ziemas hercogs" rakstot, M. Bumbieris nav īpaši piedomājis, vai šis darbs skatītājiem patiks, tālab iemantojis tādu kā atbrīvotības izjūtu.

M. Bumbiera lugas nav īpaši augstas literāras raudzes darbi, taču tās liecina par trimdas dramatiķu atbildību pret saviem tautiešiem un vēlmi radīt lugas, kas varētu bagātināt vietējo teātru ansambļu repertuāru un reizē – palīdzētu kopt un audzināt latvisko kultūru un latvietību.

Laiki mainās. Rindas no M. Bumbiera 1994. gada 8. novembrī rakstītās vēstules: "Ar teātri pie mums patlaban ļoti bēdīgi. Galvenais tas, ka nevaram atrast nevienu jaunāku puisi, kas mācētu mīlēt. Šogad pēc atgriešanās no Melburnas neesam varējuši nekā darīt. Vai mums izdosies kaut ko darīt nākamajā gadā, nezinu. Būtu jābrauc uz Festivālu Sidnejā, kas varbūt būs pēdējais festivāls vispār."**

Tad atceros Raini: "Tu tomēr to darījies esi..."

* *Zariņš A.* Jauns lugu krājums//Austrālijas Latvietis. – 1985. – 9. aug.

** Vēstule V. Hausmaņa arhīvā.

ULDIS SILIŅŠ

Dz. 1930.26.I

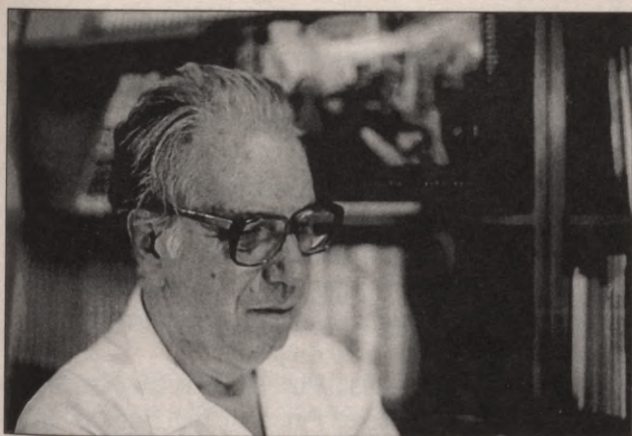
Kad Uldim Siliņam bija piecdesmitā dzimšanas diena, viņa kolēģis rakstam par jubilāru lika garu virsrakstu: "Aktieris, režisors, lugu autors, žurnālists, redaktors."* Patiešām daudzpusīga personība – spēlējis teātri, iestudējis izrādes, rakstījis lugas, kurās parādījušās viņa talanta gluži pretējas puses, gandrīz vai kā Aspazijas Nebēdnes meitenē:

Ar vienu aci es varēju smiet,
Ar otru, ja vajdzēja, asaras liet.

Arī Uldis Siliņš var jautri smiet, viņam piemīt prasme uz jebkuru situāciju paraudzīties no komiskā viedokļa, bet dramaturgs prot arī situāciju īpaši sasasināt un ir radījis vairākus spilgtā dramatisma piesātinātus darbus, nereti viņa lugās draudzīgi sadzīvo dramatiski izkāpinātais ar smieklīgo. Var jau būt, ka šī izjūta U. Siliņam dabas dota, var arī būt, ka tā iemantota ilgajās aktiera gaitās, jo teātra spēlētājs it labi var pārlicināties par to, ka dramatisku spriedzi labi atsvaidzina smieklu šaltis.

U. Siliņš dzimis Rīgā, bet dzīvojis Carnikavā, un to viņš uzlūko par savu bērnības un agrās jaunības zemi. Tur arī iepazinis teātra valdzinājumu, jo viņa tēvs Mārtiņš Siliņš aktīvi darbojies Carnikavas Labdarības biedrībā un iestudējis teātra izrādes. Šo nodarbi tēvs turpinājis pat bēgļu gaitās Vācijā, kur vadījis Altgarges latviešu noņemtnes teātri, bet dēlēns Uldis te pierada pie domas, ka normāla dzīve nav domājama bez teātra spēlēšanas.

* *Klauverts S.* Aktieris, režisors, lugu autors, žurnālists, redaktors//Austrālijas Latvietis. – 1980. – 20. febr.

Uldis Siliņš

Šo principu, pilngadību sasniedzis, U. Siliņš turpināja ievērot arī pēc ieceļošanas Austrālijā: jau 1951. gadā U. Siliņš sāka darboties Sidnejas Latviešu teātrī, un viņa pirmā loma bija Franks Džefersons Dž. B. Prīstlija lugā "Cilvēki uz jūras". Kā jau visi teātra spēlētāji, arī U. Siliņš drīz saprata, ka teātrim vajadzīgas jaunas lugas, vispirms jau jaunajiem skatītājiem. Tā kā nebija no kurienes tās gaidīt, pie spalvas bija jāķeras pašam, un 1959. gadā jau publikas iecienītais aktieris Uldis Siliņš debitēja kā dramatiķis – Sidnejas Latviešu teātris izrādīja viņa pirmo lugu "Ganuzēns un Jods". Lugā darbojas no latviešu pasakām pazīstamais ganuzēns, ko rakstnieks laidis pasaulē īpaši asprātīgu un atjautīgu, un ciņā ar Jodu viņam talkā nāk visādi dabas un pārdabas spēki.

1967. gadā U. Siliņš radīja ganuzēna pēcnieku, dodams tam vārdu Didzis, taču tas ir jau mūsdienu puika, dzīvo Austrālijā un vakaros nevar iemigt, bet, kad tas izdodas, viņš redz brīnišķus sapņus un sava sargeņģeļa pavadībā aizlido uz dažādām vietām. Luga saucas "Didzis un sargeņģelis", un pirmo reizi tā izrādīta Sidnejā 1968. gadā.

Vērtējot šo lugu, teātra kritiķis Kārlis Freimanis uzsvēris kādu būtiski svarīgu U. Siliņa dramaturģijas īpatnību – tā ir prasme izvairīties no didaktikas: "Viņš raksta par to, kas bērnus interesē. Viņš neraksta par skaistām morālām vērtībām, kas bērnam būtu jāmacās no pieaugušajiem, kuri, protams, ir perfekti cilvēki. Kamēr bērns šajā izrādē gaviļētu, pieaugušie sevi ieraudzītu no nepatīkamās komiskās puses."*

* *Freimanis K.* Rīgas maize, Didzis un Raidstacija//Austrālijas Latvietis. – 1968. – 9. febr.

1969. gadā Sidnejas Latviešu teātris izrādīja vēl vienu U. Siliņa lugu – "Šurturitnekur-šistasitnekas". Virsraksts gan manāmi saskan ar J. Akuratera lugas "Šis un tas Itnekas" nosaukumu, taču šajā darbā valdzina U. Siliņa izdoma un neviltotā humora izjūta. Šīs bērniem domātās lugas darbība rit kādā mazā Austrālijas pilsētiņā, un tajā darbojas dažādi dzīvnieki un zvēri ar pavisam cilvēciskām rakstura īpašībām. Centrā izvirzās Konventdārza diķa solists Enriko Zaļā varde, kas pilsētiņā ieradies ar visu savu trupu.

Luga U. Siliņam neraksturīgā veidā uzrakstīta dzejā, par ko pats autors piebildis: "Šī ir viena no manām agrīnajām lugām, rakstīta pantā. Dzejas cienītājiem tā droši vien radīs zosādu ar savu negludumu, parastumu un ritmu maiņu, bet tad es arī nepretendēju, ka es būtu dzejnieks."*

U. Siliņa siltā, jaukā humora izjūta īsti noderējusi Sidnejas Latviešu teātra satīrisko uzvedumu "Kaleidoskops" veidošanā. Pirmoreiz šajā žanrā U. Siliņš sevi apliecināja 1962. gadā, pats tajā reizē būdams arī iestudējuma režisors. Turpmāk gadu pēc gada vai nu viens pats, vai ar līdzautoriem S. Klauvertu un L. Veikinu viņš sacerējis daudzus jo daudzus "Kaleidoskopa" tekstus. Sidnejas Latviešu teātrim dodoties ārzemju turnejās, izmantojot uz vietas gūtos iespaidus un saliedējot tos ar jau gatavajām epizodēm, U. Siliņš radījis humora skeču sērijas "Tu esi Gotlandē, mans draugs" (1981), "Tu esi Portlandē, mans draugs" (1982), "Tu esi Minsterē, mans draugs" (1984).

Apkopojot vairākus "Kaleidoskopos" spēlētus skečus un miniatūras, U. Siliņš sakārtojis divus īsuzvedumu krājumus "Konservēts latviskums" (1969) un "Letiņi nezudīs" (1977). Krājuma "Konservēts latviskums" ievadā U. Siliņš savas īslugas raksturojis šādi: "Šai īslugu krājumā velti meklēt kādu literāru vērtību vai dramatiskās mākslas kalngalus. Krājums ir domāts dejas, biedru un jautro vakaru kuplināšanai, jo piemērota materiāla šāda veida sarīkojumiem ir ļoti maz. Man nav iebildumu, ja skeči tiek pārveidoti, papildināti un piemēroti vietējiem apstākļiem un notikumiem."**

U. Siliņš labi izkopies īslugas jeb skeča žanru. Ludziņās darbojas no divām līdz sešām personām. Katras epizodes centrā ir kāds notikums, raisās dažbrīd pat grotesks dialogs, iezīmējas atmiņā paliekoši raksturi. Humoristikajās īsludziņās U. Siliņš tēlojis gan jautras, gan izsmejamas parādības trimdas latviešu sabiedrībā, zobojies par aizraušanos ar mantas krāšanu, veikli parodējis valodas piesārņojumus ar nevajadzīgiem anglicismiem un vīpsnājis par latviešu valodas nezināšanu vispār. Piemēram, pāris replikas no pavisam īsa skeča "Aivij un Enn". Personu sarakstā paskaidrots, ka darbojas Īvija un Anna.

* *Siliņš U.* Šurturitnekur-šistasitnekas. – Rīga, 1997. – 47. lpp.

** *Siliņš U.* Konservēts latviskums. – Sidneja, 1969. – 1. lpp.

E n n. Hello, Aivij! Kā tev ir?

A i v i j. O hello! Kā tev ir, Enn?

E n n. Kāpēc tu nebij skolā šodien?

A i v i j. Es nejutos par daudz labi. Tev šovakar datums?

E n n. Jā. Ar Endrai. Viņš ir salds uz mani.*

Īslugā "Konservēts latviskums" kāds izmanīgs tirgonis reklamē visu, kas pārdodams: tautiskus spilvenus ar latviešu vīst spalvām, zāles pret latviešu savstarpējo kašķēšanos un arī īpaši labus konservus, jo:

Bērniem vairāk nevajadzēs sestdienās skolās iet,

Latviskums te iekonservēts bundžā vienuviet...**

Vēl cits skečs atgādina par nemītīgajām ziedojumu vākšanas kampaņām. Nāk ziedojumu vācēji un lūdz ziedot: Gopera fondam, Minsteres Latviešu ģimnāzijai, Daugavas Vanagu palīdzības akcijai, draudzes bazāram, jaunceļamajai baznīcai – vēl un vēl. Un skečs ar virsrakstu "Jau atkal klāt ir ziedojumu laiks" beidzas ar dziesmu:

Kur vien tu, cilvēks, piegriezies, tev listi priekšā liek.

Tu atrauj bērnam kumosu, lai tautai labums tiek.***

Par raksturīgu īslugas piemēru var derēt krājumā "Letiņi nezudīs" ievietotais viencēliens "Sudrabkāzas". Kādā dārgas viesnīcas istabā Amerikā, Ket-skila kalnos tiekas Sviķu ģimene un jaunbagātnieki Pudiķi, un tad nu abas ģimējas negrib viena no otras atpalikt. Sviķa kundze, piemēram, gaužas, ka esot grūti dzīvot viesnīcas apartamentos ar tikai divām istabām, bet Pudiķa kungs viņu cenšas pārtrumpot, apgalvodams: "Es esmu vienkāršs cilvēks ar mazām prasībām. Ja man no rītiem ir kaviārs vai importēta austere, es esmu apmierināts. Vai tādēļ, ka man ir 12 istabas, 2 virtuves un 4 vannas istabas, esmu pārrāks par to, kam tikai 11 istabas?"*****

Sarežģījumi sākas tad, kad nejauši ieklīdis klaidonis, vārdā Rokfellers, Sviķa kungā sazimē savu bēglu nometņu laika istabas biedru, pamatīgu meitu ģēģeri, kas vēlāk uzdevies par virsnieku, lai gan bijis visparastākais ierindnieks. Savukārt Sviķa kundze atgādina par Pudiķa kundzes ne tik glaimojošo pagātni: "Lielākā ballīšu fida visā nometnē! Par tevi runāja visa angļu zona. Vai ir tāda angļu ballīte, kurā tu neesi bijusi?"*****

* *Siliņš U.* Konservēts latviskums. – Sidneja, 1969. – 10. lpp.

** Turpat, 13. lpp.

*** Turpat, 15. lpp.

**** *Siliņš U.* Letiņi nezudīs. – Sidneja, 1977. – 3. lpp.

***** Turpat, 8. lpp.

Sudrabkāzas pajūk, "smalko" ģimeņu draudzība arī. Tā pāiet pasaules go-dība! Koncentrētā, īsā formā U. Siliņš daudz pasaka par cilvēkiem, viņu raksturiem, šodien un pagātni.

Nopietnajās lugās U. Siliņu ieraugām citādu, tajās viņš izvērš darbības saasinājumu, samezgotus spēcīgus konfliktus, nereti viņa drāmās atskan šā-vieni un traģiski izšķiras cilvēku likteņi. Taču arī šajos nopietnajos darbos dramaturgs neaizmirst krāsas no komikas paletes, šajā ziņā pati raksturīgākā luga ir "Kade pārnāksi, bāleliņ" (teātrī 1982).

Šim darbam autors nav devis žanra apzīmējumu, bet vienkārši: "2 cēlienos un 2 ainās". Lugai ir visai izteiktas detektīvžanra iezīmes un darbības risinājumā arī pietiekami daudz komikas. Tās notikumi risinās 1980. gadā Dienvidamerikā, Meksikas pilsētā, kur notiek pasaules drošības un sadarbības konference un uz kuru sabrauc lielvalstu varenie, arī toreizējās Padomju Savienības vadītājs. Lugas tiešajā darbībā iesaistīti tikai četri cilvēki, trīs no viņiem pārstāv Silabeku ģimeni: tās galva Daumants, viņa kundze Lonija un meita no pirmās laulības Ligita. Arī šīs ģimenītes savstarpējo attiecību raksturojumā U. Siliņš nav baidījies būt dzēlīgs, ņēmis talkā gan komikas elementus, gan sarkasmu. Ass viņš ir arī attieksmē pret Daumantu Silabeku, kas allaž izcēlies ar skaļi patriotiskām runām, bet izšķirīgā brīdī no radikāla soļa atturas. U. Siliņš situāciju ir īpaši saasinājis – kāds pretošanās kustības dalībnieks Pablo Bustamente ierosina, lai Daumants nogalina pašu Padomju Savienības vadoni, kas ieradies Meksikā. Autors nevairās arī no mistifikācijas elementiem, Pablo Bustamentes persona ir diezgan neskaidra: viņš strādā kādā Meksikas viesnīcā, uzdodas par lietuvieti, runā latviski, viņam ir spānisks vārds un uzvārds.

Ar darbības norises vietu un situāciju nesakļaujas no tautasdziesmas pa-tapinātais lugas virsraksts "Kade pārnāksi, bāleliņ". To U. Siliņš cenšas pama-tot prologā, kas veidots kā šīs dziesmas parafrāze, kurā, starp citu, sacīts:

Velti, velti vicini
Ozola vāli:
Sīrotājs sveikā,
Sitiens ķer brāli. (254. lpp.)*

1974. gadā Sidnejas Latviešu teātris pirmo reizi izrādīja jaunu U. Siliņa lugu "Pilsoņa Avota lieta", kuras darbība notiek Rīgā 60. gados, un tā rada zināmu interesi arī tālab, ka te var redzēt trimdas autora skatījumu uz tā saucamo padomju īstenību.

* Šeit un turpmāk citāti no U. Siliņa lugām un bibliogrāfiskajām piezīmēm – *Siliņš U. Kade pārnāksi, bāleliņ.* – Sidneja, 1984.

Lugas sižets ir diezgan samudžināts: no Amerikas Latvijā ierodas kāds amerikāņu žurnālists Džons Pītersens, lai no šejienes izvestu tā saucamā disidenta rakstnieka Sokolova manuskriptu, kurā viņš izsacījis skarbu patiesību par dzīvi Savienībā. Bet īstenībā Pītersens ir latvietis Jānis Avots, Rīgā viņam dzīvo brālis Pēteris, kas ģimenes likstu dēļ nodevis dzeršanai. Atklājas, ka abiem brāļiem ir kopīga meita: viņi abi mīlējuši vienu sievieti, Jānis, dodoties bēgļu gaitās, atstājis mīloto sievieti gaidībās, un tad viņu apprecējis brālis Pēteris, kas jaundzimušo meiteni Gaigalu pieņēmis par savu. Lugas norises laikā Jānis Avots, saukts Džons Pītersens, ierodas Rīgā, lai meitu Gaigalu ņemtu līdzī uz ārzemēm. Taču tad risinājumā iesaistās čekas darbinieks Čerņikovs, kas piedāvā it kā izdevīgu veikalu: viņš sola uz ārzemēm ļaut izbraukt Gaigalai, bet par atlīdzību pieprasa Sokolova manuskriptu. Un tad izrādās, ka par dzērāju uzlūkotajā Pēterī Avotā ir vairāk īsta patriotisma nekā atbraucējā no brīvās pasaules. Gan mazliet patētiski Pēteris brālim saka: "Brīvības vietā tu esi nopircis važas. Pajautā savai sirdsapziņai! (Rāda sev uz krūtīm.) Mūsu brīvība mīt šeit, bet tu to nevari saprast..." (247. lpp.) Kad Džons Pītersens vaicājoši uzrunā Gaigalu, viņa lēni pieiet pie Jāņa Avota un nostājas viņam blakus. Gaigala savu vārdu ir pasacījusi: viņa paliek Latvijā. Par savu tēvu viņa uzlūko cilvēku, kas viņu audzinājis, nevis to, kurš devis dzīvību.

U. Siliņš šajā lugā apliecinājis sevi par veiklu raksturotāju un arī samērā labu tā laika Latvijas realitātes zinātāju. Diezgan interesanti tēlots čekas darbinieks Čerņikovs – viņš ir rafinēts, brīžam pat smalks pratinātājs, nevis kāds prasts zobu dauzītājs, tādām nolūkam viņa iestādē darbojas citi cilvēki. Par sevi Čerņikovs klāsta: "Mans darbs man ne vienmēr sagādā prieku. Man ir ģimene – divi jauki zēni. Mājās es apvelku rīta tupeles un vairs neesmu policists, bet ģimenes tēvs, kurš nēsā Volodju pikpaunā un spēlē ar Mišu futbolu. Taču šeit man ir darāms darbs, kas ir nepieciešams mūsu valsts interesēm." (198. lpp.) Taču ar cinisku atklātību Čerņikovs pauž sava ētikas kodeksa nākamo principu: "Labam komunistam nedrīkst būt sirdsapziņas, jo sirdsapziņa, mans draugs, ir pazudinājusi vairāk cilvēku nekā visi pasaules slepenie dienesti kopā." (205. lpp.)

Tāds tēls kā Čerņikovs padomju dramaturģijā nebija iespējams, tāpēc latviešu drāmas kopainā tas iezīmē atšķirīgu krāsu. To vēl papildina U. Siliņa lugā tēlotais žurnālists Vilks. Dzīvodams tālu no Latvijas, autors tomēr uztvēris dažas patiešām būtiskas padomju žurnālista īpašības, no kurām pašas raksturīgākās bija demagoģijas un melu izmantošana, acis skatoties. Uz katru jautājumu Vilkam tūlī ir gatava frāžaina atbilde vai piebilde. Pītersens Gaigalai jautā, kas viņu interesē ārpus studijām, Vilks tūdaļ iejaucas ar savu sakāmo: "Pilsone Avota ir priekšzīmīga komjauniete un apmeklē politiskās

audzināšanas stundas un diskusijas." (288. lpp.) Tālākajā sarunas gaitā Gaigala piebilst, ka viņa ticot vienīgi pati sev, uz to atkal Vilks piemetina savu frāzi: ".. mūsu jaunatne vairs netic vecajiem elku dieviem. Viņa tic sociālisma būtībai un uzvarai." (228.–229. lpp.) Protams, gluži tik aprobežoti nebija arī visi padomju žurnālisti, bet viņu darbības tendence iezīmēta pietiekami raksturīgi.

Izteikta komēdijas gaisotne valda U. Siliņa lugā "Vēstules no dzimtenes", kas Adelaidā iestudēta 1962. gadā. Tās sižetiskajam risinājumam, kā atzinis pats autors, izmantoti filmas *Dear Ruth* motīvi, un tā kļuvusi par vispopulārāko no U. Siliņa lugām. Tas ir darbs ar veikli savītu intrigu centrā un mūsu dramaturģijā samērā reti tēlotu vidi – lugas darbība notiek 1943. gadā Rīgā. Te U. Siliņš guvis iespēju raksturot tā saucamo vācu laiku, kad daudzi jaunieši bija iesaukti vācu armijā vai Latviešu leģionā, savukārt mājinieki gaidīja ziņas no frontes un vēstules no karavīriem. U. Siliņa komēdijas sarežģījumiem gan cits pamats – no dzimtenes vēstules ceļojušas uz fronti, bet tās savas vecākās māsas Annes vārdā rakstījusi pusaugu skuķe, piecpadsmitgadīgā Inga. Viņai vienkārši gribējies aizrakstīt kādam frontes varonim, un viņa uz labu laimi par adresātu izvēlējusies leģiona leitnantu Aigaru Melnsilu. Taču pienāk brīdis, kad Aigars dabū atvaļinājumu, atbrauc uz dzimteni un uzmeklē savu "iemīļoto" Anni, kas par tāda Aigara eksistenci nav ne dzirdējusi, jo viņai pašai ir uzticīgs, tiesa gan, drusku tāds kā aprobežots pielūdžs Volfgangs Mitriķis.

Kā jau īstā komēdijā piedienas, tās varoņiem nākas izstaigāt cauri dažādu pārpratumu virtienēm, līdz beidzot kopā, protams, paliek Anne ar Aigaru, bet Volfgangam tiek atdots atpakaļ viņa dāvātais saderināšanās gredzens un pārādīts... garš deguns. Visi šie notikumi risinās advokāta Birzes savrupmājā, kaut kur Ilģuciemā, tālab komēdijas pirmizrādē Amerikas Latviešu teātra Bostonas ansambli 1963. gadā tā tika nodēvēta par "Intermeco Ilģuciemā".

Arī šajā komēdijā U. Siliņš apliecinājis sevi par teicamu raksturotāju. To savā laikā bija ievērojis arī režisors Jānis Lejiņš, vēstulē autoram rakstīdams: "Jums jaukas novērotāja spējas un raksturi raisās apbrīnojami dzīvi un pārlicināti." (191. lpp.)

A. Grīna romāns "Dvēseļu putenis" devis ierosmi U. Siliņa lugai "Ķemer-miestiņā" (izr. 1967). Lugā darbojas no A. Grīna romāna apzināti patapināti latviešu strēlnieku tēli, bijušie Rīgas pašpuikas, kam U. Siliņš devis citus uzvārdus: A. Grīna Miķelsons, piemēram, saukts par Ādamsonu, Konrāds – par Mīliti.

Ieprietim brašajiem latviešu strēlniekiem veidots teiksmām apvītās Ķemeru Anniņas tēls, kas pēc autora ieceres ir koptēls, kurā iemiesotas vairāku sieviešu īpašības – viena Anniņa strēlniekus vedusi cauri tīrelim un gājusi

bojā, otra pratusi strēlniekiem dāvāt mīlestību un gultas siltumu. Par savu Anniņas tēlu U. Siliņš rakstījis: "Es izšķīros, ka mana Anniņa būs riteņkrodziece ar sliktu slavu, kā tas dziesmā sacīts, bet reizē viņai piemītis arī kaut kas no "otrās Anniņas" – viņa glābs Ādamsonu no nošaušanas." (97. lpp.)

Lugas darbība rit pagausi, strēlnieki atpūtas brīdī mēļo, iedzer pa alus kaut sam, uzdzied, bet, nopietni kļuvuši, viņi domā par brīvu Latviju, kas nebūs atkarīga ne no Vācijas, ne Krievijas. Pēdējā cēlienā sastrēgst konflikts: krievu oficiēris Semjonovs notērējis kara kases naudu un cenšas to izspiest no Ķemeru Anniņas, viņai palīgā nāk Ādamsons un aizstāvoties nogalina uzmācīgo Anniņas pielūdzēju, bet pats tiek smagi ievainots.

Lugas "Ir akmeņi raud" (1984) notikumi raisās Latvijā 1943. gadā. Apakšvirsrakstā šo darbu autors nosaucis par "Vingrinājumu minorā".

Parasti mēdz sacīt, ka akmeņi neraud, un lugas centrālais tēls patiesi ir stingrs un stiprs kā akmens. Lugas autors to arī nosaucis par Ģirtu Akmeni. Šis policijas virsnieks, gribas sacīt, ir viens no spēcīgākajiem negatīvajiem tēliem pēckara latviešu dramaturģijā. Viņš ir auksts ciniķis, radis piepildīt savas iegribas un valdīt, bez mazākās vainas apziņas krāpis savu sievu, ieraudzījis mājās ierodamies svešu jaunu sievieti – Selgu, iekvēlojas iekārē un grib viņu iegūt. Savukārt ar nicinājumu Ģirts izturas pret paša dēlu Edmundu, kas viņam šķiet pārāk lādzīgs un glēvs. Ģirtam nav nodrebējusi roka pat tad, kad bijis jātēmē uz dzīvu cilvēku, ar sadistisku tīksmi Ģirts stāsta, kā viņa upuris skrējis, līdz, lodes ķerts, palēcies uz augšu un bez dzīvības iekritis viršos. Taču šai Ģirta Akmens necilvēciskajai izrīcībai rakstnieks centies dot psiholoģisku pamatojumu: viņš patiesi un īsti mīlējis savu meitu Daci, ko it kā iemīlējis, bet pēc tam pametis kāds jauneklis, uzvārdā Švarckops, priekšlaicīgā abortā gājis bojā arī Daces bērns. Tad sažņaugusies Akmens sirds, tad arī viņam nobirusi asara un viņš iededzies kvēlā alkā atriebt.

U. Siliņš uzrakstījis dramatiski piesātinātu, koncentrētu psiholoģisku drāmu ar balādisku tonējumu. Darbība rit vasaras lietavu laikā, priekšskaram veroties, nogrand pērkonā spēriens, tuvējā upē kāpj ūdens līmenis, nodziest elektrība un mājiniekiem jāizlīdzas ar karbīda lampu. Lugas gaitā Ģirta mājās ierodas dakteris Sauleskalns, kas ienāk pa vaļā atstātām ārdurvīm, arī saimnieka niknais suns nav devis nekādu ziņu par svešinieka ierašanos, jo, kā noskaidrojas, to nospēris zibens. Tāda pabaiga jutoņa pavada visu lugu, it īpaši tā sabiezē pēdējā ainā.

Dakteris Sauleskalns ieradies, lai aicinātu Ģirtu braukt uz Jelgavas psihiatrisko slūmnicu pēc slimās Daces. Bargajā vācu laikā varas iestādes pieņemušas lēmumu iznīcināt psihiski slimus cilvēkus, lai atsvabinātu valsti no lieka balasta. Tā uz viņpasauli tiek aizraidīti daudzi tūkstoši cilvēku, un tāds

Pēc izrādes
 "Ir akmeņi raud"
 Sidnejas Latviešu
 teātrī 1984. g.
 Trešais no kreisās –
 U. Siliņš
 (Ģirts Akmens)

liktenis draud arī Ģirta meitai Dacei. Taču Ģirts kavējas, jo viņa nežēlīgi loģiskā sirdsbalss čukst: "Kas ir plika dzīvība bez saprāta?"

Baigās noskaņas un sasprindzinājuma kulminācija ir pašās lugas beigās: smagie pārdzīvojumi izlodzījuši Ģirta sievas Teklas saprātu, viņa paceļ pret vīru ieroci un izšauj. "Tā Kunga balss cērt ar uguns liesmām!"* Tie ir pēdējie Teklas vārdi, nežēlība dzemdējusi nežēlību, ļaunums – ļaunumu. Akmens tomēr nav mūžīgs, tam var asaras nobirt, un pats tas arī var sabrukt.

Drāma "Ir akmeņi raud" veidota kamerlugas žanrā, tajā darbojas tikai piecas personas. Četru cilvēku likteņi cieši sašķetināti kopā – tie ir Ģirts, viņa sieva Tekla, Edmunds un svešā atnācēja Selga, kas, izrādās, ir Akmens nošautā Švarckopa-Melngalvja atraitne. Piektā persona – dakteris Sauleskalns stāv nomaļus, viņš ir sava veida pagātnes notikumu komentētājs un Ģirta urdītājs, turklāt autors lugas remarkā atstājis iespēju Sauleskalna divējādam traktējumam: "Tā kā viņu var traktēt divējādi – kā reālu vai nereālu personu, tad autors viņa tipu atstāj pilnīgi režisora izdomai."***

Veiksmīgi U. Siliņš apvienojis tagadni ar pagātnes notikumiem: vairāki no dramatiskajiem notikumiem risinājušies pagātnē, taču par tiem uzzinām koncentrētā, dramatiski piesātinātā stāstījumā, un tie savukārt savijas ar lugas tiešo darbību un ietekmē varoņu rīcību lugas norises brīdī.

Drāmas tiešie notikumi raisās vienā telpā un vienā vakarā. Darbībai īpašu kolorītu piešķir apstākļi, ka Ģirts Akmens atzīmē dzimšanas dienu, ko lūgtie

* Trimdas lugas, II. – R., 1995. – 282. lpp.

** Turpat, 263. lpp.

viesi ignorējuši: "Protams, viens slimš, otrs izbraucis, un trešam kuce gaida bērņus."*

Drāma "Ir akmeņi raud" ir viens no spilgtākajiem Ulda Siliņa dramatisksajiem darbiem.

1996. gadā Sidnejas Latviešu teātris izrādīja U. Siliņa šobrīd jaunāko lugu "Itnekad vairs nepārnākšu sētā". Par lugas ieceri U. Siliņš laikrakstā "Austrālijas Latvietis" rakstījis: "Mani vienmēr ir fascinējusi vēsture, varbūt tāpēc es savos darbos bieži kavējos pagātnē. Tā pirms gadiem manās rokās nonāca Sidnejas strādnieku pulciņa kases un protokolu grāmatas un pavisam nesen – F. Klārka (*Clark*) grāmata *The Will-of the Wisp*, kurā bija sīki aprakstīta latviešu teroristu pulciņa "Liesma" darbība Londonā pēc 1905. gada revolūcijas, kā arī izsekots kāda latviešu terorista gaitām Austrālijā. Tas man atklāja pavisam jaunu, maz pētītu vēstures posmu. Ja pirms tam es laužīju galvu, kādu intrigu lai izloba no kases grāmatas, tad pēc Klārka grāmatas izlasīšanas lugas intriga bija rokā. Pēc 3 gadiem arī pati luga.

Visi lugā minētie latvieši, izņemot Puiku, ir vēsturiskas personas, bet kriminālo pavedienu es esmu aizlienējis no notikumiem Londonā. Darbības laiks ir 1910. gads. Vieta – māja Argaila laukumā Nr. 33, Millerspointā, kur savā laikā dzīvojis F. Ieviņš."**

Autors pats aizrāda, ka grūtības viņam bijušas ar lugas virsraksta izdomāšanu un pašreizējo nosaukumu viņš uzlūko par neizdevušos. Lugas notikumus atšķetina detektīvsēržants O'Šonesijs, un tie veidojas it kā no dzīvām bildēm.

Par lugā izmantoto vēsturisko situāciju U. Siliņš plaši stāstījis laikrakstā "Austrālijas Latvietis".***

* Trimdas lugas, II. – R., 1995. – 255. lpp.

** *Siliņš U.* Autora piezīmes//Austrālijas Latvietis. – 1996. – 1. nov.

*** Turpat, 1. un 8. nov.

GUNĀRS GRIEZE

Dz. 1926.3.III

Gunārs Grieze ir viens no visvairāk uz trimdas skatuvēm izrādītajiem autoriem, viņa lugas iestudētas Amerikā, Austrālijā, Zviedrijā, it visur, kur mājokļu latviešu teātra entuziasti. Lugas rakstot, G. Grieze apzināti centies gādāt trimdas teātra trupām piemērotu vielu, nepretendējot uz dziļu, filozofisku problēmu risinājumu, asu sociālu konfliktu atklāsmi vai drāmas formas novitāti, viņš rakstījis lugas, lai trimdiniekiem būtu ko spēlēt. To atzīst autors pats vēstulē 1996. g. 23. maijā: "Esmu patiešām rakstījis vairumu savu lugu (komēdiju) trimdas vai svešuma vajadzībām. Bieži ar pasūtījumu pieteikumu: "Raksti maz personām un komēdiju – šodien tautiešiem patīk smiet un izklaidēties. Un mums jābraukā pa citām vietām..." Gandrīz visas manas ludziņas svešumā ir iestudētas, izrādītas un vairākas daudz reizi un vietās."*

Lūdzu ievērojamam drāmas lietpratējam profesoram Jurim Sileniekam raksturot Gunāra Griezes personību, un atbilde skanēja tā: "Gunārs Grieze jau ir apdāvināts cilvēks: sportists, rakstnieks, dziedonis, gleznotājs, kā aktieris viņš pierādījis savu apdāvinātību, bet es domāju, ka viņš nekad nedabūja savu īsto talantu parādīt lomās, kas būtu bijušas dziļākas kā viņam piešķirtās. Viņa nelaime vismaz tajā laikā bija, ka viņam viss viegli padevās."**

Pirmo reizi aktiera dotības G. Grieze varēja apliecināt bērnībā, mācoties Rīgas pilsētas 8. pamatskolā. Skolotājs, vēlāk populārs rakstnieks Nikolajs Kalniņš, viņam uzticēja Sīkstuja lomu A. Brigaderes lugā "Sprīdītis". Tas ir itin

* Šeit un turpmāk minētas G. Griezes vēstules V. Hausmaņa arhīvā.

** Vēstule V. Hausmaņa arhīvā.

Gunārs Grieze

zīmīgi, ka pirmos soļus uz skatuves G. Grieze uzsācis ar raksturlomu. Viņa aktiera "karjera" turpinājās Rīgas 2. pilsētas ģimnāzijā, kur lielās lomas tēloja vecāko klašu skolēni, tādi kā Oļģerts Parņickis, Oļģerts un Gunārs Kroderi, bet pa mazākai lomai atleca arī Gunāram Griezem. Augumā gan viņš nekāds sīkais nebija un savas garuma priekšrocības vēlāk sekmīgi lika lietā basketbola laukumā.

Kara beigās G. Grieze nokļuva Vircburgā, pilsētā Vācijas dienvidos, kur apstākļi kopā bija saveduši inteliģentu, teātra mākslai iesvaidītu sabiedrību: bēgļu nometnēs te dzīvoja Pēteris Ērmanis, Teodors Zeltiņš, Henrijs Moors, Irma Grebзде, Ģirts Salnais ar kundzi Liliju. "Abi pēdējie bija arī labi aktieri, un, varbūt pateicoties viņiem, mana mīlestība teātrim tur tā īsti sākās, ka nav zudusi vēl šodien," tā vēstulē G. Grieze.

Režisore Lilija Salnā pulcēja kopā vietējos teātra entuziastus un palīdzēja viņiem apgūt skatuves mākslas ābeci. Viena no G. Griezes pirmajām lomām Vircburgas Latviešu teātrī bija Robčiks A. Eglīša lugā "Par purna tiesu", bet viena no pēdējām – vecais Grotāns J. Akuratera lugā "Priecīgais saimnieks", par ko teātra kritiķe, vēlāk arī aktrise Spodra Brožiņa (Tīpāne) laikrakstā "Tēvzeme" rakstīja atzinīgus vārdus: "Gunārs Grieze titullomā kā vecais Grotāns parādījās par talantīgu raksturotāju. Viņš sniedza pilnīgu mākslas tēlu, izjusta humora caurstrāvotu. Griezes tēlā spēcīgais iekšējais spraigums un pareizās skatuviskā attieksmes ar partneriem liek domāt par ieguvumu mūsu aktieru saimei vispār."*

Par aktieri G. Grieze gan nekļuva, Vircburgā viņu saistīja vēl otra aizraušanās – sports. Viņš spēlēja vietējā basketbola komandā, bet 1950. gadā ieguva pat čempiona titulu, spēlējot sardzes rotas "Viesturs" basketbola komandā. G. Griezes kolēģis rakstnieks Ģirts Salnais gan drusku ar nožēlu vērojis G. Griezes aizraušanos ar sportu, jo mazāk laika palicis teātrim, tālab G. Griezēm dāvinātā grāmatā palicis Ģ. Salnā zīmīgs ieraksts: "Nekas nav tik jauki, kā apzināties sevi apdāvinātu, un nekas nav tik skumji, kā atstāt to novārtā."

Ir vēl viena nozare, kurā, dzīvodams Vircburgā, G. Grieze izkopa savas dotības, – tā ir zīmēšana. Vircburgā viņš apmeklēja mākslas studiju, un vēlākajos gados G. Grieze ir darinājis daudzus jo daudzus plakātus, programmas, diplomus, jo it visur bija vajadzīga veikla roka un gaumīga acs. Pēc izceļošanas uz ASV kā zīmētājs ilustrators vairāk nekā divdesmit piecus gadus G. Grieze Kalifornijas *General Electric* sabiedrībā pelnīja maizi. Taču gluži novārtā viņš neatstāja arī aktiera karjeru un piedalījās vairākos iestudējumos Ziemeļkalifornijas Daugavas Vanagu teātra izrādēs, kā arī bija Sanfrancisko Mazā teātra dibinātāju pulkā. Par savām labākajām lomām G. Grieze pats uzlūko Bendi M. Ziverta lugā "Smilšu tornis" un profesoru Kubulnieku A. Eglīša lugā "Jolanta Durbe".

Un tad G. Grieze lugu rakstīšanā izmēģināja roku arī pats: "Pirmo lugu "Te runā Stariņš" uzrakstīju 1968. gadā, tā teikt, "dēļ pēkšņas vēlāmības". Tai laikā biju vietējo dziesmu svētku komitejas loceklis – informācijas daļas vadītājs. Sadomāju cilvēku pievilināšanai un Sanfrancisko propagandai uzrakstīt lugu. Padomā arī bija saukt talkā aktieri Ansi Tīpānu, kas toreiz ceļoja ar iestudējumiem, lai iestudē arī manu lugu. Lugu laikā nepabeidzu, bet ieguvu no minētā Tīpāna ļoti daudz zināšanu lugu apdarē. Ar "Te runā Stariņš" piedalījos lugu rakstīšanas sacensībā un ieguvu atzinību." Tā vēstulē rakstījis pats autors.

* *Brožiņa S.* Akuratera "Priecīgais saimnieks" Vircburgā/Tēvzeme. – 1947. – 18. janv.

Komēdijas "Te runā Stariņš" pirmizrāde notika 1969. gada 1. februārī Ziemeļkalifornijas Latviešu teātra iestudējumā. Šajā lugā G. Grieze caur smieklīem paskatījies uz "pasmago ģimenes dzīvi". Nokļuvuši tālajā mītnes zemē Amerikā, mūsu tautieši centās tikt uz augšu, kā nu prazdami un varēdami, un par vienu šādu gadījumu stāsta G. Grieze savā komēdijā. Prologā mūsu tautietis Jānis Stariņš, nokļuvis Sanfrancisko, telefona automāta būdā telefona grāmatā pūlas atrast abonentu ar Bērziņa uzvārdu, tātad – latvieti. Bērziņa, kā par brīnumu, nav, toties ir Birstiņš. Stariņš piezvina Birstiņu ģimenei un sola ierasties. Sacīts – darīts! Stariņš ir klāt un uzdodas par mājas tēva bērniņas draugu, kas atbraucis no Detroitas. Vārds pa vārdam, un Stariņš iekarō uzticību, abi ar Birstiņu viņi pārrunā, kā letīni Amerikā pie mantas un turības tikuši, bet drīz vien ciemiņš nenoturas un sāk slavēt un reklamēt kādu putekļu sūcēju. Sākumā kaimiņiene Berta par viņu atklāti pavīpsnā, bet tad viņas sirds atmaigst, jo Stariņš taču ir tik jauks un galants! Stariņš prot izmanīgi izlikties, prot spēlēt teātri, stāstīt, kā pazaudējis naudas maku, līdz žēlsirdīgie tautieši iegādājas no viņa vēl kādus trīs putekļu sūcējus. Savukārt dāmu siržu atkaušēšanai Stariņš stāsta žēlabainus stāstus par savu pajukušo ģimenes dzīvi.

Viņam ir vēl kāds cits stāsts citai publikai: Stariņš izklāsta savu sapni par iecerēto latviešu pilsētas celtniecību, kam līdzekļi krājoties no pārdotajiem putekļu sūcējiem. G. Grieze Stariņa kārtis līdz galam neatklāj un kādu brīdi pat ļauj noticēt, ka varbūt tiešām viņš ir tāds apdauzīts sapņotājs, tāds, kas krāj naudu mistiskās nākotnes pilsētas fondam. Ilūzijas izgaismo epilogs: Stariņš atkal ir telefona būdā, viņš zvina savai sirdsmīļotajai sievai Edītei un dēlēnam Ivaram. Putekļu sūcēji veiksmīgi pārdoti, nu varot atgriezties mājās. Visi stāsti un visi pārpratumi izmanīgajam tirgonim Stariņam bijuši tikai līdzekļi, lai labāk sekmētos andele un plauktu business. Šim mērķim visi līdzekļi labi!

Komēdija ir pietiekami veikli un asprātīgi uzrakstīta, negaidītu pavērsienu tai dod Stariņa pēdējais telefona zvans. Un visnotaļ izdevies ir vietējā rakstura tirgoņa Stariņa tēls – tāds jauks, izdarīgs cilvēks, viņa ierašanās katrā mājā ienes nemieru un dzīvības impulsu. Skatītājiem komēdija patika, pēc tam to izrādīja vēl citi ansambļi ASV, Austrālijā, Zviedrijā, Kanādā.

Panākumu spārnots, G. Grieze ķērās pie nākamās lugas, arī tā bija komēdija – "Vēlreiz Krautštātē" (1969). Tās darbības laiks un vieta ir neparastāki – 1949. gads Vācijā tā saucamās darba rotas telpās. Līdz ar to tā ir atgriešanās vakardienā. Par lugā tēloto situāciju autors priekšvārdā rakstījis: "Amerikāņu armijas pajumtē radās arī atsevišķas tautību sardžu un darba rotas. Tādas bija arī latviešiem. Rotās, galvenokārt labāka atalgojuma vilināti, saplūda vīri no dažādiem slāņiem. [...] Sastāvs bija raibs, un kā tādā netrūka arī spekulantu un garnadžu. Šai komēdijā attēlota maza epizode no darba rotu laikiem. Viela un cilvēku tipu raksturojumi patapināti no vērotā un dzirdētā."

Tāpat kā komēdijai "Te runā Stariņš", arī lugai "Vēlreiz Krautštātē" G. Grieze veidojis savdabīgu ielogu – pirmajā komēdijā tas ir prologs un epilogs, bet "Vēlreiz Krautštātē" darbība sākas un beidzas dzelzceļa vagona kupejā. Komēdijas sākumā šajā kupejā iepazīstam bravurīgu, drusku viltīgu sievu, ko sauc par Pukšānmāti, un jaunu simpātisku meiteni Ilonu. Abu ceļš ved uz Krautštati, jo Pukšānmātei tur mīt vīrs Bierants, bet Ilona tur cer sastapt savu iemīļoto Ilmāru Grūbi, no kura vairākus gadus nav bijis ziņu.

Lugas pēdējo – astoto ainu var uzlūkot par savdabīgu epilogu, tās darbība atkal notiek vilciena kupejā, un ceļā uz ASV dodas Ilona ar darba rotas komandieri Krišjāni Baltautu, kas izrādījies viņas tēvs. Liktenīga sagādīšanās vai liktenīgs pārrunums ir paņēmiens, ko arī vēlākajās lugās nereti lietojis G. Grieze, – atklājas, ka persona nemaz nav tā, par kuru tiek uzlūkots, un starp personām pastāv attiecīgi pārprastas attiecības. Taču par to parasti uzzinām pēkšņi, kā tas notiek arī lugā "Vēlreiz Krautštātē". Ilona tur ierodas, lai uzmeklētu mīļoto cilvēku, sastop stingro un bargo nometnes komandieri Krišjāni Baltautu, kas, kā dzirdam, mainījis uzvārdu un patiesībā ir Krišjānis Baltbiksis, tāpat viņš mainījis sievas un kādā brīdī pēkšņi paziņo: "Redzi... es... es esmu Ilonas tēvs!" Un tad arī izrādās, ka Ilonas māte apprecējusies ar baltvācieti un evakuējusies uz Vāciju. Taču šī atklāsme notiek lugas beigu posmā un notikumus īpaši neietekmē.

Lugas pēdējā ainā jeb epilogā Ilona uzzina patiesību arī par savu iemīļoto Ilmāru Grūbi. Arī šādu paņēmienu G. Grieze labprāt ņēmis talkā, lugas pēdējā ainā vai epilogā izstāstot, kas ar personām pēc lugas darbības beigām noticis. Lugā Ilmārs Grūbe no Ilonas visādi izvairās, ir asi noraidošs pret viņu, jo kara pēdējā gadā guvis smagu ievainojumu un kļuvis par kropli, tālab negrib mīļotajai sievietei sagandēt dzīvi. Viņa izrīcība nereti ir pat agresīva, Ilmārs pastrādā visādas nejaucības arī attieksmē pret komandieri Baltautu. Bet lugas nobeigumā Ilonas saņemtā vēstule noskaidro Ilmāra rīcības motīvus un atklāj arī viņa īstās jūtas pret Ilonu. Vēstulē Ilmārs vēsta: "Tikai tagad atskārstu, cik stulbs esmu bijis. Un nu patiesībā neju nekadu gandarījumu, ka tavam tēvam sagādāju nepatīkšanas un tev varbūt sāpes." Un tālāk viņš turpina: "Ja tev, Ilona, kādas jūtas pret mani palikušas, tad atsūti man savu Amerikas adresi. Kad būšu pārliecināts, ka spēju iztiku sagādāt, braukšu uz Ameriku. Tomēr viens es vairs nekur nevēlētos palikt, un, ja nu tu ar savu tēvu ļautu man par jums rūpēties, tad es vēlētos doties pie jums. Gribu lūgt jūs dot man iespēju kaut cik atgriezt par labu, ko esmu jums nodarījis."

Lugas epilogā visi gali savilkti kopā, no Ilmāra vēstules uzzinām arī, kas noticis vēl ar dažiem citiem lugas personāžiem. Baltautam par ziņnesi un palīgu darbojas tāds pamatīgi izmanīgs zellis Zutis. Vēstulē Grūbe pastāsta, ka pēc Baltauta aiziešanas Zutis iestāties kursos, lai mācītos par viesmili.

Savu darbu G. Grieze nosaucis par komēdiju, un komisku iespaidu dramaturgs daudzējādā ziņā centies panākt ar Pukšānu pāra izdarībām. Tie ir komiski raksturi, kas pēckara situācijā cenšas iemantot labumu spekulējot, un laikam jau uz viņiem zīmējas lugas sākumā izteiktā G. Griezes piezīme, ka "netrūka arī spekulantu un garnadžu". Kolorīts ir Pukšānmātes raksturs – tā ir kareivīga sieva, kas radusi vīru valdīt un vadīt un visās situācijās būt par pavēlnieci. Taču darba rotā sazagto mantību Pukšānpārim nākas atstāt policistu pārziņā.

Komēdijas darbības centru veido darba rotas ikdienas tēlojums, diezgan interesanti uzzīmēts darba rotas komandiera Baltauta tēls, tas ir cilvēks, kura dzīves sūtība ir komandēšana un karjera. Bez īstas vajadzības, būdams Latviešu leģiona kapteinis, viņš savus puīšus sūtījis briesmās, lai pats izpelnītos apbalvojumu, un pēckara dienās darba rotā joprojām grib ieviest militāru disciplīnu un liek sevi pēc armijas reglamenta sveicināt un godināt. Taču atkal – par visai būtiskām Baltauta rakstura iezīmēm uzzinām no atstāsta, darbībā viņš parādās kā lāga vīrs un piedevām vēl – mīlošs tēvs.

Daudz panākumu un pateicības vārdu sakarā ar režisora Osvalda Uršteina veiksmīgo iestudējumu Amerikas Latviešu teātra Vašingtonas ansamblī 1974. gadā G. Griezem sagādājusi luga "Bez siltām vakariņām". Starplaikā viņš vēl bija sarakstījis bērnu lugu, ko izrādīt Ziemassvētkos, "Bargais rūķis Klumpis", vairākkārt to rādījuši latviešu skolu dramatiskie pulciņi.

Komēdijas "Bez siltām vakariņām" iestudējumu 1974. gadā Amerikas un Kanādas turnejas laikā Vašingtonas ansamblis izrādījis 17 reizes! Trimdas apstākļos tas bija ļoti liels izrāžu skaits, pie tam Ņujorkā to noskatījušies pāri par 900 skatītāju.

Pirms pirmizrādes, izvaicāts par lugas iecerī, autors stāstījis: "Komēdijas darbība notiek Sanfrancisko, un visai tās norisei cauri vijas latviešu sabiedriskā darbinieka dzīve, "gājieni", motīvi un raizes. Protams, visu to rādu no komiskās puses, bet domāju, ka redzētais izraisīs arī pārdomas."*

Šajā reizē, lugu rakstot, G. Grieze bija atradis neparastāku risinājuma veidu, ko pēc pirmizrādes īpaši atzīmēja un uzteica tā laika kritiķi. Visai lugai autors licis ritēt kā jaunas sievietes Zīlītes stāstam par notikumiem, kuros viņa pati dzīvo līdzī. Gan cēlienus, gan dažus skatus Zīlīte ievada ar saviem komentāriem par notikušo vai vēl gaidāmo darbību un tad pati iesaistās darbībā.

Komēdija iesākas ar Zīlītes stāstījumu, G. Griezes lugām raksturīgu prologu, kurā jaunā sieviete izklāsta savu pagātņi, stāsta par to, kā nokļuvusi Amerikā – bez valodas zināšanām, bez profesijas. Lai sagādātu iztiku, sākusī

* *Sīlis S. Bez siltām vakariņām/Laiks. – 1974. – 6. martā.*

"Bez siltām
vakariņām"
ALT Vašingtonas
ansamblī 1974. g.
Ģedemins
Blūmentāls –
K. Ģermanis,
Ģirts Blūmentāls –
O. Uršteins

uzkopt fabriku birojus, arī dzīvokļus un istabas, un tā nokļuvusi darbā pie Blūmentāla kunga. Pēc šāda ievadījuma sākas komēdijas tiešā darbība. Tās centrā ir divu brāļu – Ģedemina un Ģirta Blūmentālu likstas Sanfrancisko pusē. Iekārtoties jaunajā dzīvesvietā nav viegli, Ģirts atvēris nelielu maizes ceptuvi, bijušais aptieknieks Ģedemins spiests kādā rūpnīcā slaucīt dzelzs skaidas, toties viņš aizrāvēs ar sabiedrisko darbību un cenšas radīt Sanfrancisko latviešu sarīkojumu koordinēšanas komiteju, taču ne godu, ne slavu viņš neizpelnās. Abiem brāļiem ir ķibeles ar laulātajām draudzenēm, tās grib būt par ģimenes galvu, tālab drīz viens, drīz otrs brālis grasās šķirties un dodas prom no mājām, pajumti meklēdami pie vientuļa vecpuiša Antona. Abu brāļu ģimenes sarežģījumi un skandāli šajā komēdijā kalpo par komiskā efekta radīšanas pamatu. Pavīd arī nesaskaņas ar jauno paaudzi: Ģirta padsmītga-dīgie bērni uz pāris naktīm aizklīst uz vietējo hipiju apmetni, bet, turienes "saldmi" izbaudījuši, atrod atkal ceļu uz mājām.

Zilīte šajā komēdijā ne tikai komentē notikumus, bet reizēm arī pati iesaistās dažādās dēkās. Tā, piemēram, skaisti safrizējusies un uzlikusi saulesbrilles, viņa uzdodas par savu dvīņumāsu Skaidrīti un kādu brīdi veikli izjoko Ģedeminu Blūmentālu, taču beigās Zilīte pieņem lēnīgā, bet lādzīgā Antona Skrazlovskā baidinājumu. Kā jau tas G. Griezes lugās parasts, komēdijas epilogā viņš pastāsta, kas ar lugas varoņiem tālāk noticis. Par vienu Zilīte ir droša: ".. mēs ar Antonu sadzīvosim labi." Un arī brāļu ģimenes likstas esot nokārtojamas. To apliecinot, uz skatuves parādās gan viens, gan pēc tam otrs pāris, un abi paklanās. Šāds teatrāls pavērsiens komēdijas skatītājiem 70. gadu vidū bija īsti pa prātam, toreiz tas šķita komēdijas formas jauninājums.

Uz jautājumu, kāpēc lugai likts tāds virsraksts, režisors O. Uršteins komēdijas iestudēšanas laikā atbildējis: ".. filozofija šai nosaukumā ir tā, ka ikvienam cilvēkam gribas un katram vajag "siltu vakariņu", un nav labi, ja jāiztiek bešā, bez mājas pavarda."* O. Uršteins itin precīzi atšifrējis komēdijas virsraksta jēgu: dažādu apstākļu dēļ lugas vīriešu kārtas varoņi uz kādu brīdi gan tiešā, gan pārnēstā nozīmē paliek bez siltām vakariņām, tāpat klājas arī Ģirta Blūmentāla jaunajai paaudzei Guntai un Gvido, taču bez mājas pavarda jēdzīga dzīve nav domājama. Tā arī ir visa šīs komēdijas morāle. G. Grieze, pazobojies te par vienu, te otru, pratis savus varoņus iesaistīt diezgan komiskās situācijās, it kā piebilstams: "Tā nu mēs dzīvojam." Un neaizmirsdams atgādināt, ka tā visa ir tikai spēle. Teātris.

1980. gadā triju kontinentu latviešu organizāciju rīkotajā lugu konkursā otro godalgu izpelnījās G. Griezes luga "Klematupes Elmers". 1981. gada 9. maijā to pirmo reizi izrādīja Austrālijas Latviešu teātris Melburnā.

Klematupe ir neliels ciemats kaut kur Kalifornijā, bet Elmers – mūsu pašu Elmārs. G. Grieze atgādina par kādreizējo zelta meklēšanas drudzi Kalifornijā, bet nu jau par vecīti kļuvušais Elmers lugas beigās pauž vienkāršo, senā ķīniešu gudrā Konfūcija teikto patiesību: "Lieka nauda apgrūtina cilvēku." Un tā izskan kā pretstats lugā tēloto cilvēku nemitīgajai tieksmei pēc mantas, naudas, zelta.

Viena no visvairāk izrādītajām G. Griezes lugām ir traģikomēdija "Atkal atraitnis" (izr. 1984, grām. Trimdas lugas, II. – R., 1995). Spraigs, notikumiem un komiskām situācijām bagāts darbs, kurā sociālās problēmas dramatiķis apzināti atstājis malā un galvenokārt vērpis raitu, asprātīgu spēli. Tieši – spēli, jo par traģikomēdiju "Atkal atraitnis" nevar sacīt, ka tā atspoguļo dzīvi, tajā rīt apzināta spēle, tas ir teātris.

Viens no iemesliem, kālab luga iemantojusi tādu tvirtumu, varbūt ir tas, ka pie šā darba G. Grieze strādājis divas reizes. Vispirms viņš uzrakstījis komēdiju divos cēlienos ar nosaukumu "Atraiņa nedienas", taču, atsaucoties režisora Gunāra Vērenieka ierosinājumam, G. Grieze to pārveidoja trīs cēlienos, mainot darba virsrakstu un precizējot žanru: tas iegūst nosaukumu "Atkal atraitnis" un kļūst par traģikomēdiju.

Par darba tapšanu G. Grieze vēstulē stāstījis: "Liels kredīts šai notikumā jādod režisoram Gunāram Vēreniekam, kas mani ierosināja to darīt un bombardēja ar vēstulēm – ieteikumiem un idejām. Šai ziņā viņš ir nepārspējams.

"Atraitnim" ideja radās no tautiešu dzīves Kalifornijā redzētā. Pamatā ir patiesi notikumi, bet vārdi un vietas ir absolūts izdomājums. Tāpat nodarbošanās.

* *Karule I.* Aiz kulisēm bez siltām vakariņām//Laiks. – 1974. – 24. apr.

Lugas centrā ir visai pārticis tautietis, kas pēkšņi kļūst atraitnis. Nepaiet ilgs laiks, kad viņam sākas problēmas – gan ar mantkārīgām, gan "mīlestības pilnām", gan vieglas dzīves tīkotājām pielūdzējām. Piekabinot klāt vēl citas problēmas ar dēlu, vedeklu un uzzīvētāju draugu, liekas, izdevies darbiņš, kas izraisīs pa smaidam un pārdomai."

Tā ir komēdija, kurā gan pāris reižu ienāk nāve, tālab arī tā saukta par traģikomēdiju. Bet tas pārtikušais latvietis ir Roberts Rutkovskis. Viņš, kļuvis par atraitni, lugas sākumā nobirdina pa asarai par aizgājušo sievu Ilzi, taču – gads pagājis, nu jāsteidz dzīvot! Uz vietu pie atraitņa sāniem pretendē veselās trīs precību kandidātes: jaunā un smuidrā vingrošanas skolotāja Linda Līruma, izbijusī aktrise, pašpārliecinātā Samella Savicka un kaimiņiene Alvīnes kundze, kas prot cept brīnumgardu rupjmaizi. Divas pielūdzējas – Linda un Samella ir jaunas un smukas, atraitnim patīk gan viena, gan otra, taču Rutkovskis paklausa prāta balsij un apprec trešo – jau padzīvojušo Alvīni, kaut arī abas pirmējās precību kandidātes joprojām turpina grozīties pa atraitņa māju. Bet ar Alvīni atraitnim sanāk pavisam lielas nepatīkšanas. Vispirms viņa nemaz nav īsta šķirtene, tik vīrs ilgus gadus bijis cietumā, Alvīne grasās mirt, bet, kā mēdz sacīt, nevar vien nomirt, un te nu G. Grieze ņem talkā diezgan melna humora krāsas: Alvīnei viņš liek mirt veselās trīs reizes. Otrā cēliena beigās, atskanot ērģeļu stabulēm, Rutkovskis atvadās no it kā mirušās Alvīnes, taču nākamajā cēlienā "nomirēja" steberē atkal pa māju un šerpi izrīko Lindu un Samellu. Cēliena beigās gan atskan skaļš kliedziens, taču nekā – atkal viņa no nāves izkopts ir paglābusies. Tikai pēdējā ainā dzirdam, ka beidzot viņai pienākusi pēdējā stundīņa un atraitnis vēlreiz kļuvis par atraitni.

Nu varētu zīlēt, kura no divām atlikušajām precību kandidātēm ieritināsies pie Rutkovska sāniem, taču G. Grieze izdarījis vēl vienu draisku pagriezieni, un beigās uzzinām, ka par viņa trešo sievu kļūs – viņa paša vedekla Ruta, turpretī Linda atrod kopīgu valodu ar Rutkovska dēlu.

Notikumi raibu raibie, bet šajā reizē G. Grieze ne uz ko citu kā vien spēli nebija pretendējis, un komēdiju uzrakstīt viņš prot. Daudz asprātības ir Samellas un Lindas savstarpējos strīdiņos un ķildās, komiski veidotas Samellas un atraitņa drauga Frīda Pinkuļa attiecības: nedabūjusi vietu pie Rutkovska sāniem, bijusi aktrise mēģina savaņģot atraitņa draugu, taču no idilliskās kopdzīves nekas neiznāk un Frīdis glābiņu meklē bēgot.

Pēc "Atraitņa" G. Grieze sarakstījis vēl vairākas lugas: 1988. gadā ASV Latviešu dziesmu svētkos Indianapolisā izrādīta viņa luga "Pa aizaugušām takām". Komēdiju "Muļķu paradīze" autors nodevis Amerikas Latviešu teātra Bostonas ansamblim, kas to izrādījis 1989. gadā. Tas ir parasts un reizē neparasts

G. Griezes darbs. Atkal komēdija, atkal tās darbība notiek Ziemeļkalifornijā, norādīts arī darbības laiks – tas ir 80. gadu beigu posms. Neparasta šī komēdija ir tādēļ, ka tajā darbojas agrāko G. Griezes lugu varoņi: te sastopas komēdijas "Te runā Stariņš" varonis Birstiņš, kas nu jau kļuvis par pensio-nāru, ar kādreizējo Klematupes Elmeru. Šai komēdijai nav G. Griezes lugām ierastā epiloga un varoņu tālāko likstu pārstāsta.

G. Griezes sirdij īpaši tuva ir luga "Tobago", tā uzrakstīta 1990. gadā, bet tā arī palikusi neiestudēta. "Joprojām skumstu, ka iestudējumu nav piedzīvojis mans darbs "Tobago"... Droši vien arī nepiedzīvos. Pie nevienas lugas gan neesmu tik sirsnīgi un nopietni (ilgi!) strādājis kā pie minētās. Biju toreiz tuvā sadarbībā ar netaiķi draugu profesoru Edgaru Andersonu. Esmu absolūtā pārliecībā, ka nevienam autoram darbs nav tik patiens kā man. Starp citu – "Tobago" rakstīju uz Kanādas DV teātra speciālu aicinājumu, "lai rakstot to viņiem Dziesmu svētkiem un daudz personām!" [...] Kad viss bija izpildīts (pat iegūta pirmā godalga visas pasaules latviešu lugu sacensībā), kanādieši man paziņoja, ka personu par daudz. Jūs, Hausmaņa kungs, varat iedomāties, kā es toreiz jutos..." 1996. g. 23. maija vēstulē rakstīja G. Grieze.

"Tobago" ir vēsturiska luga. Tā bija iecerēta kā dziesmu svētkiem veltīts lieluzvedums, un lugā darbojas ļoti liels personu skaits, te ir kurzemnieki, vācieši, holandieši, notikumi risinās gan Ventspilī, gan tālajā Tobago salā. Kā jau vēsturiskas tematikas darbā, šajā lugā ir daudz vēstījošā elementa, taču situāciju pavērsieni ir interesanti un neparasti. G. Grieze it kā atstāj malā ap-poetizēto un glorificēto Kurzemes hercogistes koloniju un liek palūkoties, kas tad notika šā Jēkaba forta iekšienē, un atklāj tur prozaisku dzīves realitāti: pavisam smagus dzīves apstākļus, komandieru un vadītāju nodevību, līdz-biedru glābšanos no teiksmainās salas bēgot. Zīmīgu domu izsaka Tobago Jēkaba forta ārsts Henriks Ādams: "... trūkst cerības rītdienai. Nākotnei. Tad nav grūti kara kalpam sajaukt galvas."

Lugas pēdējā – ceturtā cēliena darbība atkal notiek Kurzemes krastā Vents-pilī. Pēc septiņu gadu prombūtnes mājās atgriežas daži no kādreizējiem ko-lonistiem, citi palikuši kur nu kurais: "Visi beigtī, un tikai trīs kurzemņeki atpakaļ." Un neviļus dzimst secinājums, ka no dižkunga plānotās un skaļi izbazūnētās ekspedīcijas cietēji un zaudētāji bijuši vienkāršie ļaudis, tie paši kurzemnieki. Luga gan beidzas ar kuģu būvētāja Ziferta diezgan patētisku aicinājumu taisīt jaunus kuģus – labākos pasaulē, lai "... mūsu gaišība hercogs Jēkabs atkal un atkal var sūtīt savus cilvēkus uz Tobago un citām bagātām vietām". Hercoga Jēkaba slava vairošies, bet vienkāršie kurzemnieki nesīs jaunus upurus.

Šī luga atšķiras no citiem G. Griezes darbiem ar savu nopietnību, tai raks-turīgs episki mierīgs stāstījuma veids. Taču vēsturiskajai lugai sekoja atkal

komēdija ar itin raksturīgu nosaukumu – "Pensionāri". G. Grieze domāja par teātriniekiem, kam sarma iekritusi matos.

Lugu "Pensionāri" izrādīja Austrālijas Latviešu teātris Melburnā 1995. gadā. Komēdijas ievadremarkā sacīts, ka darbība notiek Kalifornijā, Sanfrancisko tūkstoš deviņi simti deviņdesmitajos gados. Komēdijā "Bez siltām vakariņām" skatījām sešdesmito gadu Sanfrancisko, nu jau klāt deviņdesmitie... Kādreizējie jaunekļi, bijušie basketbolisti, sportotāji un dziedoņi nosirmojuši un sagaidījuši pelnīto pensiju. Tāpat ilgoto atpūtu sagaidījuši daudzi teātra spēlētāji. Komēdijā tēlots pensionētais burtlicis Arnolds Knope ar kundzi un mehāniķis Herberts Šnore. Garāmejot G. Grieze pieskaras pensionāru problēmām – zināmam psiholoģiskam diskomfortam, atbilstošas vietas meklēšanai dzīvē un neizbēgamajām nesaskaņām un pretrunām ģimenē. Taču dramatiķis nav gribējis ilgi noņemties tikai ar sadzīves problēmām, viņš mīl neparastas situācijas, un, pats galvenais, G. Griezem patīk darbībā ievadīt savdabīgas, liktenīgas sievietes. Lugā "Pensionāri" tā ir daudzkārtējā šķirtene un atraitne Janīna Eglīte, kas ierodas Sanfrancisko un te atrod vienu no bijušajiem sešiem vīriem – Gotfrīdu Putru, kas, kā par brīnumu, nemīt viņpasaulē, jo no savas pāraktīvās laulātās draudzenes glābies bēgot. Ar šā vīra personu G. Grieze sasaista vēl vienu ārkārtēju notikumu: Putra kļūst par pūsmiljona mantinieku, ko viņam novēlējis kāds no Janīnas netaisni vīriem. Ja kāds pēc kopdzīves ar Janīnu vēl dzīvs palicis, tam pienākoties pamatots atalgojums! Protams, ka nekāda ģimenes idille neiznāk, un Gotfrīds Putra no savas kareivīgās sievas vēlreiz laižas lapās, tāpat kā to darīja Frīdis Pinkulis, šķīroties no enerģiskās Samellas G. Griezes iepriekšējā komēdijā "Atkal atraitnis". G. Griezes komēdijās vispār sievas grib valdīt pār vīriem, bet dramatiķis to izmanto komiska efekta radīšanai.

Tāpat kā citos savos dramatiskajos darbos, arī komēdijā "Pensionāri" viņš ievijis dažādas pārpratuma, pārskatīšanās un sagādīšanās ainas. Tā ielas kafējnīcā tenkojošās dāmas, to skaitā Janīna, kādā kļaidonī nesazīmē Gotfrīdu Putru, savukārt izrādās, ka par Pjēru dēvētais kafējnīcas apkalpotājs ir latvietis Pēteris, kas lugas beigās atbilstoši G. Griezes tradīcijai izstāsta, kas ar personāžiem noticis, kurš kurp aizbraucis. Tad arī uzzinām, ka Knopes ģimene pārcēlusies uz Latviju, bet mehāniķis Šnore no savas sievas aizgājis un no Latvijas atvedis citu iecerēto.

Dziļu problēmu šajā komēdijā nav. G. Grieze uz to risināšanu nav pretendējis, viņš uzrakstījis raitu, asprātīgu spēli, dinamisku komēdiju par mūsu tautiešiem, kam zaļais jaunības laiks palicis vakardienā. Vēl atlikušajiem teātra entuziastiem bija radīts darbs ar piemērotām lomām. Tas arī bijis G. Griezes pamatnodoms.

Nav latviešu dramaturģijā diezcik kupls komēdiju dārziņš, G. Grieze cēties to kopt, viņam piemīt laba komikas izjūta, arī parastās situācijās viņš prātis saskatīt smieklīgo.

Komēdijas "Pensionāri" sakarā G. Grieze 1996. g. 23. maija vēstulē vēl pieminājis: ".. ar to arī lugu rakstniecību izbeidzu. Protams, tam liels iemesls bija arī daudzu svešuma teātru likvidācija. Tā sakot, "pārsviedos" citā laukā – uz romānu rakstīšanu."

1994. gadā publicēts G. Griezes romāns "Zied asteres rudenī", kurā darbojas tie paši lugā "Pensionāri" sastaptie tēli.

Gunārs Grieze dzīvo Kalifornijā, Sanramonā, netālu no Sanfrancisko. Sportam nu atmetis ar roku, bet labprāt uzdzied, pie tam nereti divatā ar dēlu, un 1990. gadā klajā laista viņu iedziedātā kasete "Griezes griež".

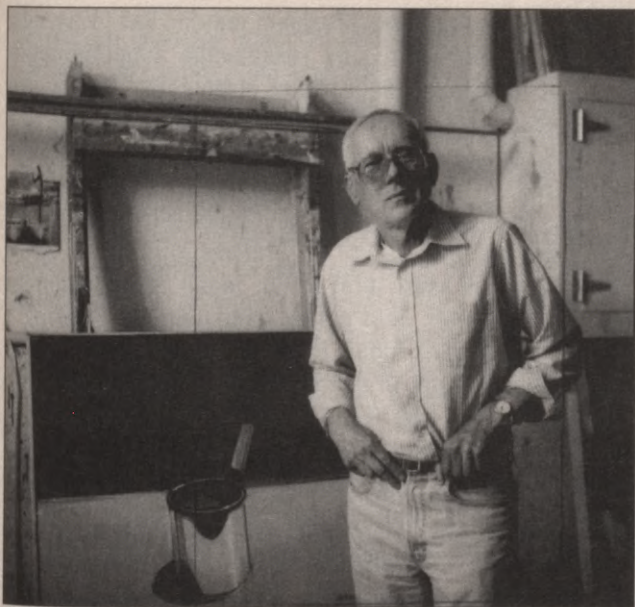
RAIMONDS STAPRĀNS

Dz. 1926.13.X

Pirms nu jau daudziem gadiem Nacionālā (tolaik Drāmas) teātra Aktieru zālē notika Latvijā nepazīstama autora Raimonda Staprāna debija: Sanfrancisko Mazais teātris 1980. gadā bija atbraucis ciemos un atvedis toreiz vēl iesācēja rakstnieka lugu "Sasalšana". Toreiz ne atbraukšana uz Latviju, ne izrādes sarīkošana nepavisam nebija viegla lieta – pieres nepatikā rauca abu pušu pārstāvj. Emigrācijas radikāli noskaņotās aprindas pārmeta Mazā teātra vadītājam Laimonim Siliņam un reizē arī Raimondam Staprānam par uzdrīkstēšanos doties viesizrādēs uz toreizējo komunistisko Latviju. Rakstnieks šos pārmetumus ignorēja, jo ir brīvi domājošs, neatkarīgs cilvēks, kas nav rēķinājies ar dogmām vai uzspiestiem principiem, un labs sabiedrotais šādu patstāvīgu taku staigāšanā viņam vienmēr bijusi dzīvesbiedre Ilona.

Nepatiku Sanfrancisko Mazā teātra atvestā luga izraisīja Latvijas ideoloģiskās frontes pārstāvjus. Vispirms tika nolemts šo teātri īsta teātra telpās neielaiest, jo viņi, lūk, atveduši nepazīstama emigrantu autora nepieklājīgu lugu, kas varot samaitāt skatītājus. Izrādei tika atvēlēta Mākslas darbinieku šaurā, neērtā skatuvīte. Bet tad visu atbildību uzņēmās toreizējais Drāmas teātra direktors, un viena izrāde varēja notikt Aktieru zālē, ieeja gan bija reglamentēta ar ielūgumiem, jo nevarēja pieļaut, ka kristālskaidros padomju skatītājus samaitā trimdas autora luga. Bet pats autors tajā vakarā sēdēja zāles pašā attālākajā stūrītī un noraudzījās izrādē.

Raimonds Staprāns nav skaļu runu teicējs, viņš ir pakluss, kautrīgs, sabiedrībā jūtas tā kā neērti, kā sasaistīts, taču viņā mājā brīnišķa asprātība, sirsnība, sirds inteliģence. Tās saknes viņā stigo no ģimenē valdošās atmosfēras. Raimonda tēvs Teodors Staprāns bija ārsts, kas, nokļuvis trimdā

Raimonds Staprāns

Amerikas Rietumu krastā, pulcēja ap sevi rakstniekus un māksliniekus un Oregonas štata Seilemas pilsētā kļuva par neformāla latviešu intelīģences centra sirdi un dvēseli. Šajā pulciņā bija Anšlavs Eglītis, Veronika Janelsiņa, Valdemārs Kārklīšs, Aīda Niedra, un mājās dominējošā garīguma gaisotne veidoja arī Raimonda Staprāna personību.

Viņa interešu lokā ienāca glezniecība un drāma, jau 1952. gadā viņš ieguva bakalaura grādu glezniecībā un drāmā Vašingtonas štata Sietlas universitātē, un turpmāk par viņa pamatnodarbošanos kļuva glezniecība. Pēc tam viņš studēja glezniecību universitātē Bērkli un kļuva par neatkarīgu mākslinieku. R. Staprāns sarīkojis vairāk nekā 70 izstāžu kā ASV, tā Eiropā. Par patstāvīgu dzīvesvietu viņš izvēlējies Sanfrancisko, tomēr ne Zelta vārti, ne pilsētas uzkalniņi neatbalsojas R. Staprāna lugās, kā tas nereti notiek G. Griezes komēdijās. R. Staprāna interešu loks ir plašāks, viņš neraksta par savu māju, par savu pilsētu, dramatiķa lugu darbība notiek tagadnē un pagātnē, ASV, Latvijā, Vācijā un Krievijā, pie tam R. Staprāns ir jaunu ceļu gājējs dramaturģijā, meklētājs, kas neatkārtο jau reiz atrasto izpaušmes veidu.

Drāmai R. Staprānu pievērsis Sanfrancisko Mazā teātra režisors Laimonis Siliņš – viņa vadītajam teātrim vajadzēja lugu, savu oriģināllugu, piedevām personu skaits nevarēja būt liels. R. Staprāns padevās aicinājumam, uzrakstīja

savu pirmo lugu un atdeva to Sanfrancisko Mazajam teātrim, kas to uzveda 1980. gadā. Pats par saviem pirmajiem lugu rakstīšanas mēģinājumiem R. Staprāns stāstījis: "...piecdesmitajos gados blakus glezniecībai studēju arī drāmu, vienlaicīgi darbojoties vietējos universitātes teātrišos. Tai laikā sarakstīju piecas lugas angļu valodā – ar šodienas acīm skatoties – bezgala naivas melodrāmas. Tai labākajai sižets bija šāds: pazīstama ķirurga sievai – balerīnai – nez kāpēc kājā iemetusies gangrēna. Nu, vienkārši iemetusies, un tā kāja bija jānooperē. Un kas bija tas griezējs? Nu, protams, kurš cits kā viņas vīrs – ķirurgs. Ak, šīs ciešanas un asaru jūra! Nu tā. Tagad var iedomāties, kādas bija tās pārējās. Par laimi man, visas piecas gadu gaitā pazudušas.*"

Turpmāk gandrīz visas R. Staprāna lugas, izņemot vienu, savu mājvietu atradušas Sanfrancisko Mazajā teātrī. Dramatiķis strādā visciešākajā kontaktā ar L. Siliņu, un tajā pašā laikā viņš nekad nav centies pielāgoties skatītāju gaumei vai prasībām. Arī R. Staprāns savas lugas rakstījis teātra vajadzībām, taču viņš nekad nav radījis vienkārši izrādāmus gabalus. Var jau būt, ka sava pozitīva nozīme bijusi arī R. Staprāna gleznotāja pieredzei: tāpat kā katru nākamo gleznu, viņš arī katru lugu sāk no jauna, it kā nevienu līdz tam nebūtu uzrakstījis.

R. Staprāns, līdzīgi M. Zīvertam, iecienījis kamerlugas žanru, parasti viņa lugās darbojas ne vairāk par četrām personām, bet ar to palīdzību viņš spēj attēlot pat plašus vēstures griežus, kā tas ir drāmā "Četras dienas jūnijā", kas vēsta par dramatisma pilno situāciju neatkarīgajā Latvijā 1940. gada vasarā. Kamerlugas žanra iespēju izmantošanas ziņā var vilkt paralēles ar M. Zīverta drāmu "Smilšu tornis", "Rīga dimd" vai "Kopenhāgenas dialogs".

R. Staprāna pirmajā lugā "Sasalšana" darbība rit Vācijā kādā pēckara gadu latviešu bēgļu nometnē, taču rakstnieku maz interesē nometnes dzīves sociālais raksturojums, skarbā vide ir tikai fons, uz kura var risināt divu cilvēku – vīra un sievas, vīrieša un sievietes, Nadjas un Andreja attiecības. Kādreiz viņi bijuši ļoti tuvi, nu sākusies atsvešināšanās, notiek sava veida atsalšanas process. R. Staprāns bijis viens no pirmajiem, kas latviešu drāmā sāka runāt ne tikai par garīgu mīlestību, bet arī par seksuālajām attiecībām divu cilvēku starpā, un ne katrreiz starp šiem cilvēkiem valda saskaņa un harmonija. Lugā "Sasalšana" tēlotā Nadjā tiktāl izjūt nepatiku pret vīru, ka pierunā viņu izdarīt liktenīgu operāciju – kastrāciju, līdz ar to zaudējot savu identitātes pamatu – vīrietību. Šādu attiecību risinājums atsauc atmiņā A. Strindberga drāmu "Tēvs", kurā arī notiek cīņa par pastāvēšanu starp vīrieti un sievieti, starp Kapteini un viņa sievu Lauru.

* *Staprāns R.* Piezīmes ievada vietā//Četras dienas jūnijā un citas lugas. – R., 1998. – 7.–8. lpp.

Virieša un sievietes attiecību netradicionālais risinājums nobiedēja tā laika Latvijas funkcionārus, bet asas kritiķu iebildes luga izpelnījās arī trimdas presē.

Par situāciju, kas trimdā veidojusies sakarā ar lugas "Sasalšana" izrādīšanu, R. Staprāns vēlāk rakstījis: "Taču tiklības apsēstajā vietējā latviešu draudzes nama teātrī lugu uzvest neatļāva. Bija jāmeklē citas telpas. Un ne bez iemesla. Pirmizrādē svētā sašutumā cēliena vidū vairāki skatītāji nospļāvušies atstāja zāli. Nelabvēlīgo kritiku vislabāk raksturoja kāds mācītājs Ruperts, kurš uzsvēra, ka lugai pienāktos godalga pornogrāfijas, neģēlības un neķītrības ziņā, un ieteica autoram savas smadzenes izmazgāt ar stiprām ziepēm. Citi atkal ieteica psihiatrisku ārstēšanos. [...] Daži lasītāji vēstulēs nosauca autoru par pazīstamu latviešu tautas nīdēju, kas raksta "morāli pagrimušu, līdz lopu līmenim novestu mēslu literatūru", un pašu autoru – par morāli pagrimušu cilvēku, kurš lugu rakstījis, lai izdabātu čekai. Pārmeta arī vēl latviešu karavīra nozākāšanu, garīdzniecības izsmiešanu, vispārēju trimdas morāles graušanu un citus grēkus."

Liela grūtības nācās pārvarēt, līdz lugu varēja parādīt Rīgas skatītājiem. R. Staprāns turpina: "Bija norunātas trīs izrādes Dailes Teātrī. Bet ar to vēl viss nebeidzās. Trupai, ierodoties Rīgā, paziņoja, ka teātra vadība, lugu izlasījusi, nolēmusi morālu apsvērumu dēļ tai liegt savas telpas. Tā vietā piedāvāja amatnieku nama zāli – telpu bez skatuves, gaismām, bez nekā. Par laimi, stāvokli glāba Nacionālā Teātra galvenais režisors Jaunušans, atvēlot trupai savu Drāmas Teātra Mazo zāli, – uz savu galvu, kas toreiz bija liela varonība. Protams, kā tas toreiz bija pieņemts, izrādēs ielaida tikai ar uzaicinājumiem. Bet tie, kuriem palaimējās iegūt ieejas kartes, pretēji apsūnījušai trimdai, lugu uzņēma labvēlīgi, daļēji varbūt arī tāpēc, ka saskatīja tajā visādus nacionālās pretestības simbolus, kādu tur, protams, nebija."*

R. Staprāna nākamās lugas "Mieles" pamatā iegula Gunta Zariņa romāns ar tādu pašu nosaukumu. Luga izrādīta krietnu laiku pēc sarakstīšanas – 1987. gadā. Atkal tikai četri cilvēki, atkal vīrieša un sievietes attiecsmes, šoreiz gan citā aspektā, jo centrā izvirzīts trijstūris: vīrs, sieva un sievas mīļākais. Andreja un Izoldes – tā sauc R. Staprāna lugas varoņus – kopdzīvei pietrūkst būtiski svarīgas daļas, pietrūkst intīma piepildījuma, un to Izolde atrod no Vācijas atbraukušajā viesī, vīra krustdēlā Aldī – brutālā, lempīgā, robustā puisī, kas Izoldes dzīvei tomēr spēj piešķirt skanīgumu. Bet savu vīru Andreju viņa iedzen nāvē. Arī šajā darbā samanāma atblāzma no A. Strindberga varoņu pasaules.

* *Staprāns R.* Piezīmes ievada vietā//Četras dienas jūnijā un citas lugas. – R., 1998. – 7.–8. lpp.

M. Zīverts kādreiz sacījis: "Pats pēdējais, ko cilvēks uzzinās – patiesībā nekad neuzzinās, – pats sevi. Cilvēks daudz izzinās par apkārtni, bet sevi neizzinās." Un par līdzīgu pretrunu vedina domāt R. Staprāna luga "Mieles", jo cilvēkam dzīvē nākas sastapties gan ar prātu saprastām parādībām un jūtām, gan arī ar neapjausto zemapziņas pasauli. Ar prātu Izolde saprot, ka attiecībā pret vīru viņa rīkojas nodevīgi, taču slīgst robustā puiša skavās, gūst fizisku apmierinājumu un reizē ir nelaimīga, jo nekāda saskanīga kopdzīve viņai ar Aldi nav domājama. Šādas pretrunas ir kā neatminama mīkla.

R. Staprāns par savas lugas "Mieles" gaitām rakstījis: "Lugu "Mieles", daļēji balstītu uz Gunta Zariņa romānu ar to pašu nosaukumu, Laimoņa Siliņa režijā pirmo reizi izrādīja Amerikas Rietumkrasta dziesmu svētkos, pēc tam Rīgā. Toreizējais biļetēna "Ziemeļkalifornijas Apskata" politiskais redaktors Ojārs Celle ne visai glaimojošā recenzijā lugu nosauca par daudzvārdīgu ... Varbūt vainīgs bija tas pats vecais vecu ļaužu sekss. Bet sekojošā izrādē Sanfrancisko pie manis pienāca pāris vecāku vīru, mani kādreizējie politiskie pretinieki, un asarām acis noteica: "Lūk, šī luga vārdu pa vārdam ir mana dzīve." Ej nu sazeni, kam taisnība. Grūtības jau bija ar pēdējām divām ainām. Pārrakstīju turpat vai desmit reizes, gan esot Sanfrancisko, gan Amsterdamā, bet tā īsti nebija. Pēdējais cēliens vienmēr ir dramaturga šausmas. Varbūt tieši tāpēc Mārtiņš Zīverts ir sacījis, ka lugas esot jāraksta no otra gala, sākot ar beigām."*

Abās lugās R. Staprāns apliecinājis sevi par labu cilvēku psiholoģisko attieksmju tēlojuma lietpratēju, bet ar nākamajiem darbiem piedāvājis pavisam citas kvalitātes. 1988. gadā R. Staprāns uzrakstīja lugu "Četras dienas jūnijā", kas pirmuzvedumu piedzīvoja Sanfrancisko Mazajā teātrī 1989. gadā. Šis darbs uz Latvijas teātri atnāca īstajā brīdī, un pats laiks tam piešķīra īpašu skanējumu, kas manāmi atšķīrās no autora sākotnējās ieceres, jo luga cieši sasaucās ar Trešās atmodas jausmām. Tā vēstī par neatkarīgās Latvijas pēdējām dienām 1940. gadā pirms krievu tanku ienākšanas, un tās galvenais varonis ir prezidents Kārlis Ulmanis. Šī luga atklāj gan K. Ulmaņa zināmu neizlēmību liktenīgajā 1940. gadā, gan arī K. Ulmaņa un latviešu tautas traģēdiju, jo Latvija atradās starp divām lielvalstīm, kas Baltijas likteni bija izlēmušas jau 1939. gadā.

1971. gadā par līdzīgu tēmu žurnālā "Ceļa Zīmes" jau bija publicēta viena luga, tiesa, nepilna formāta. Tas bija Aivara Ruņģa darbs "Piecas minūtes pirms divpadsmitiem". A. Ruņģis bija pirmais, kas mēģināja tēlot K. Ulmani sarežģītajā, atbildīgajā 1940. gada vasaras situācijā, taču tajā laikā šī luga paslīdēja garām, lāgā nepamanīta.

* *Staprāns R.* Piezīmes ievada vietā//Četras dienas jūnijā un citas lugas. – R., 1998. – 7. lpp.

R. Staprānam veicās krietni labāk, jo bija nobriedis īstais brīdis – īpaši Latvijā, kur lugu Dailes teātra iestudējumā 1989. gada jūnijā izrādīja Rīgas pilī, bijušajā K. Ulmaņa darba kabinetā. Tā iemantoja ļoti dzīvu atsaucību, lai gan skatītāji to uztvēra mazliet citādi, nekā bija iecerējis R. Staprāns. Autors nāk no sociāldemokrātu ģimenes, un K. Ulmani viņš nepavisam nav gribējis glorificēt, drīzāk otrādi – visai konkrēti izvērtēt prezidenta lomu 1940. gada karstajā vasarā. Bet skatītāji lugā saklausīja citus akcentus, vispirms tā bija cieņa pret valsts prezidentu skatuves darbā, mazāk ievērojot autora kritisko nostāju, kā arī emocionāls pārdzīvojums, atgriežoties dramatiski spraigajās 1940. gada jūnija dienās, kad pār Latvijas neatkarību savilkās draudīgi mākoņi.

Tāpat kā citos dramatiskajos darbos, arī šajā lugā R. Staprāns iztiek ar minimālu personu skaitu. Te darbojas K. Ulmanis, viņa adjutants Lūkins, privātsekretārs Rudums un Teicēja, kas skatītājus vai lasītājus ievada dramatisma pilnajā situācijā. Lugas sākumā R. Staprāns uzrakstījis piezīmi, kas uzsver šā darba dokumentālo raksturu: "Stundu pa stundai lugā attēlotie ārējie notikumi atbilst vēsturiskai patiesībai. Ulmaņa teksts lielāko tiesu sastāv no viņa domām un rīkojumiem, kas pierakstīti (bieži vārdu pa vārdam), kā tos atcerējušies viņa līdzgaitnieki." (13. lpp.)*

Notikumi attīstās dienu pa dienu, stundu pa stundai, tie ietverti vienpadsmit ainās. Darbība iesākas 14. jūnijā divos pēc pusdienas, pēdējā ainā tēlotie notikumi rit 17. jūnijā desmitos vakarā. Lai pasvītrotu lugas dokumentālo raksturu, katras ainas sākumā norādīts attiecīgais datums un stunda, cēlienu rītējumā notikumu attīstība kļūst arvien straujāka, un 17. jūnija notikumi tēloti šīs dienas četrās dažādās stundās.

Lugas dramatisko spriedzi veido vēsturiskās situācijas saasināšanās. Iezīmējas divi pretpēki: no vienas puses, tā ir Padomju Savienība un tās nodevīgā rīcība – krievu tanku tuvošanās Latvijai un to iebrukšana Rīgā. Ar katru ainu situācija kļūst sarežģītāka un sarežģītāka, neatstāj sajūta, ka ik pa brīdim cilpa savelkas ciešāk. Par spriedzes saasināšanos un tanku tuvošanos Ulmanim ziņo adjutants Lūkins, to komentē privātsekretārs Rudums, un rakstnieks panāk spēcīgu dramatisku spriedzi, jo cilpa savelkas ap latviešu tautas brīvību, ap pašu tautu. Pēdējos vārdus lugā saka Teicēja: "Un latviešu tauta..." (55. lpp.) Teikums pārtrūkst.

Dramatiskās situācijas otrā pusē tēlots prezidents Kārlis Ulmanis, līdz absurdam uzmanīgs un piesardzīgs, bailējoties par to, vai tikai latviešu kaut visniecīgākā pretestība okupācijas varai neaizvainos lielo kaimiņu. Situācija ar

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Četrās dienas jūnijā" – *Staprāns R. Četrās dienas jūnijā un citas lugas.* – R., 1998.

"Četras dienas
jūnijā"
Mazajā teātrī
Sanfrancisko
1988. g.
Rudums – L. Siliņš,
Lūkins –
I. Lindbergs

katru ainu kļūst draudošāka, bet Ulmanis tajā pašā laikā sacer dziesmu svētkiem Daugavpilī paredzēto runu un konkrētā brīža nopietnību nepavisam negrib ievērot. Ziņojumi seko cits citam arvien satraucošāki, bet Ulmanis baro zelta zivtiņas.

L ū k i n s... ko prezidents dara lejā, pagalmā pie strūklakas, kad šeit augšā izšķiras Latvijas valsts likteņi?

R u d u m s. Kā katru dienu ap šo laiku – baro zelta zivtiņas... Lai nomierinātu nervus, kā viņš saka... (31. lpp.)

Šajā īsajā epizodē ietverta lugas kvintesence un R. Staprāna attieksme pret K. Ulmani. Lugas pēdējā ainā R. Staprāns citē prezidenta pēdējo uzrunu tautai. Un arī šī runa izskan kā skarba disonanse laikmeta traģiskajā brīdī, kad izšķiras latviešu tautas liktenis. Daži teikumi no šīs runas: "Mūsu zemē kopš šī rīta ienāk padomju karaspēks. Tas notiek ar valdības ziņu un piekrišanu, kas savukārt izriet no pastāvošām draudzīgām attiecībām starp Latviju un Padomju Savienību. Es tādēļ vēlu, lai mūsu zemes iedzīvotāji ienākošās karaspēka daļas uzlūko ar draudzību.." (53. lpp.)

Kā savas pasīvās rīcības pamatojumu Ulmanis min rūpes par tautu, rūpes par to, lai tautu pasargātu no asinsizliešanas: "Mūsu uzdevums pastāv latviešu cilvēku saglabāšanā. Bet to var panākt, tikai dzīvojot ar krieviem labās attiecībās." (54. lpp.)

"Četras dienas
jūnijā" Dailes teātrī
1989. g. Ulmanis –
U. Vazdiks

R. Staprāns negrasās bijušo valsts prezidentu nosodīt, viņš parāda prezidenta rīcību konkrētajā situācijā, secinājumus ļaujot izdarīt pašiem skatītājiem. Lugas beigās izskan divi radikāli pretēji Kārļa Ulmaņa vērtējumi.

R u d u m s. Liels cilvēks.

L ū k i n s. Kalps! Vergs! (55. lpp.)

Šie vārdi noslēdz tiešo lugas darbību. Kā epilogs seko vien Teicējas teksts.

Uz K. Ulmani rakstnieks raugās bez glorificētas attieksmes, viņš saskata vispirms cilvēku, kam gan rūp tautas liktenis, bet kas kritiskā brīdī tomēr ir par

daudz neizlēmīgs. Kārļa Ulmaņa personības interpretācijā, protams, var būt citas versijas, R. Staprāns piedāvājis vienu no tām, savējo, kritiski tonēto, un reizē radījis vienu no pievilcīgākajām dokumentālajām drāmām latviešu literatūrā.

Pēc drāmas "Četras dienas jūnijā" R. Staprāns vēl uzrakstīja vienu uz dokumentiem bāzētu dramatisku darbu – lugu desmit ainās "Briedis – Peterss" (izrādīta 1993. g.). Abi šīs lugas pretpoli nosaukti jau lugas virsrakstā: tas ir pulkvedis Fridrihs Briedis un čekists, Dzeržinska vietnieks 1918. gadā Jēkabs Peterss. Abi latvieši, bet katrs aizstāvējis pavisam pretējas idejas un pārstāvējis pretējas varas. Šajā lugā arī pārējās personas ir vēsturiski dokumentālas, te darbojas toreizējais čekas darbinieks latvietis Erdmanis, pulkveža Brieža iemīļotā sieviete Nadežda Mančestera un R. Staprāna tuvs radnieks Sergejs Staprāns. Tieši viņa atstātās piezīmes rosinājušas Raimondu Staprānu rakstīt lugu. Sergejs Staprāns atgriezies Latvijā, pēc tam emigrējis uz Argentīnu, kur arī aizgājis aizsaulē.

Šajā lugā, tāpat kā drāmā "Četras dienas jūnijā", darbības laiks ir ierobežots, tas aptver apmēram mēnesi 1918. gadā. Visi notikumi risinās Maskavā, taču norises vietas mainās: čekas nopratināšanas kabinets Lubjankā, Butirku cietums, kontrastam ar šīm baigajām vietām vienas ainas darbībā R. Staprāns līcis norītēt kādā Maskavas dzīvoklī, kur pulkvedis Briedis tiekas ar savu iemīļoto Nadeždu Pavlovnu.

Dramatisko spriedzi šajā izteikti politiskajā lugā rada cīņa ap pulkveža Brieža dzīvību: Peterss nolēmis ar Ribinkas sacelšanās vadītāju izrēķināties, taču bīstas no latviešu strēlnieku akcijām, tālab palīgā ņem melus un viltu, laikrakstos paziņojot par pulkveža Brieža nošaušanu un darot visu, lai strēlnieku elku sakompromitētu. Un tikai tad, kad pienāk ziņa, ka 1. latviešu pulks no Maskavas pārsviests uz frontes līniju, Peterss lielā steigā dod pavēli Briedi nošaut.

Turpretī Nadežda, izmantojot dažādas pazišanās un sakarus, cenšas glābt pulkveža Brieža dzīvību, un viņai talkā nāk pat čekists latvietis Erdmanis. Pārmaiņas šā cilvēka uzskatos un rīcībā autoram dod iespēju izdarīt negaidītu pavērsienu: Erdmanis nolemj aiziet no čekas dienesta un pārbēg uz Latviju.

Lugas virsrakstā minēti abi lugas centrālie tēli – Briedis un Peterss, pie tam interesantāks un sarežģītāks R. Staprānam padevies Petersa tēls. Pulkvedis Briedis rādīts kā pārliecināts, nelokāms cīnītājs, kas tic brīvai Latvijai. Briedi spīdzina un moka, taču nevienu no saviem biedriem viņš nenodod. Pulkveža Brieža atbildēs uz pratinātāju jautājumiem piejaukta gan zināma patētikas deva: "Jums, čekistiem, ir tikai vara pār manu miesu, ne pār garu! Manu cilvēcisko pārliecību un manu garu jūs neiznīcināsīt!" (172. lpp.)*

* Šeit un turpmāk citāti no lugas "Briedis – Peterss" – Karogs. – 1993. – Nr. 2.

Interesanti, ka Brieža negantākā spīdzinātāja ir sieviete, pie tam – latviete. Šajā spīdzināšanas epizodē pavīd kāda atskaņa no R. Staprāna pirmajām lugām "Sasalšana" un "Mieles", kurās sieviete parādās kā vīriešu garīgā mocītāja un viņu personības degradētāja.

Baigs tips ir terora simbols Peterss, viņš paradīs rīkoties asi un strupi, un viņa iemīļotais teiciens arī ir pavisam īss: "Pie sienas!" (117. lpp.) To dzirdam, tikko esam Petersu ieraudzījuši, un tas ir arī viens no viņa pēdējiem teicieniem īsi pirms lugas beigām, kad tas attiecināts uz pulkvedi Briedi. Peterss ir pilnīgs pulkveža Brieža pretstats, viņš rīkojas, ne mirkli nešaubīdamies, taču grūti izskaidrot viņa rīcības pamatojumu: kā vārdā, kālab viņš simtus un tūkstošus dzen nāvē? Tā ir akla fanātiska uzticība Ļeņinam un aplamai dogmai. Luga nepārprotami vedina domāt par latviešu tautas likteņceļiem. Gan Briedis, gan arī Peterss, kā viņš pats saka, abi esot cīnījušies plecu pie pleca Tīrelpurvā, bet nu aizgājuši pa tik dažādiem ceļiem. Abi – latvieši.

Par Petersu gribētos sacīt, ka šim cilvēkam nekas nav svēts, taču R. Staprāns viņu tēlojis arī kā gādīgu ģimenes tēvu, kas ik pa brīdim nobažījies par sava dēlēna veselību. Pulkvedim Briedim viņš parakstījis nāves spriedumu, bet tūlīņ pēc tam iedomājas par savu dēlēnu: "Puika mājās smagi slim, bet es te vēl sēžu kā uz adatām. Es to sev nepiedotu, ja ar viņu notiks kas ļauns." (173. lpp.) Un te nu jādomā, cik vērtā ir cilvēka dzīvība: vienu cilvēku var aizsūtīt nebūtībā, par otru – iežēlojas sirds, jo tas ir paša dēls.

Nedaudz problemātiska ir Petersa atzišanās čekistei spīdzinātājai: "Katrū rītu es pamostos ar domu: Dieva dēļ, es vēlētos, kaut man tas nebūtu bijis jādara." (173. lpp.) Šo vārdu patiesīgumu tā vien gribas apšaubīt. Taču R. Staprāns lugas ievadā norādījis, ka tieši šie Petersa vārdi, kas sacīti amerikāņu žurnālistei Luīzei Braiantai, devuši ierosmi lugai. Tātad runa ir nevis par dzimušu, rūdītu sadistu, bet par cilvēku, kas akli un neprātīgi tic Ļeņina sludinātajai revolūcijas taisnībai. Ir kas spēcīgāks, kas stāv pāri cilvēku likteņiem, vienam tas ir Dievs, otram tauta, Petersam – dogmā pārvērsta ideja.

Luga ir visai drūma, nospiedošas ir pratināšanas ainas, un varbūt šis ir viens no iemesliem, kālab skatuves gaismu darbs nav ieraudzījis, taču to iestudējusi Latvijas televīzija. R. Staprāns lugā risinājis sev svarīgu problēmu un nav īpaši raizējies par to, vai kādam luga patiks vai ne. Tā bija ar viņa pirmo lugu "Sasalšana", tā arī ar drāmu "Briedis – Peterss".

Toties nākamo R. Staprāna darbu – komēdiju "Pēdējā izrāde" iestudējušas vairākas latviešu teātra trupas ASV, Austrālijā, arī Rīgā – "Kabatā". Tā vieglāk izrādāma, jo, tāpat kā pirmajās R. Staprāna lugās, te darbojas tikai četras personas, no kurām divām ir palīgnozīme, un īstenībā tas ir plašs divu vecīgu cilvēku – bijušās aktrises Amandas un izbijušā režisora un aktiera Ivara – izvērsts dialogs.

R. Staprāns lugu nosaucis par "paskumju, pamelnu komēdiju". Paskumja – jā, patiesi, jo vecums un slimības nav nekāda izprieca, smieklī pašiem par sevi nenāk, jo lugas varoņi Amanda un Ivars ir piesaistīti invalīdu ratiņiem. Viņi satikušies vecu ļaužu mītnē, un viss skaistais, kas bijis, palicis pagātnē – slava, ziedi, aplausi. Ko šādā situācijā iesākt? Un R. Staprāns dod itin paradoksālu atbildi: "Pasmaidīt!"

Kādreiz A. Eglītis uzrakstīja lugu "Cilvēks grib spēlēt", tajā režisors Mūrs donkihotiski cīnās ar dažādiem apstākļiem un likstām, lai iestudētu izrādi, jo, kamēr cilvēks dzīvo, viņš grib spēlēt. R. Staprāna luga šo pašu tēmu risina tālāk. Amanda un Ivars nespēj vairs svabadi kustēties, bet joprojām viņos gail alka spēlēt teātri, un tur nav nekā egoistiska, jo dzīvot viņu izpratnē nozīmē – teātri spēlēt, savukārt teātra spēlēšana nozīmē dzīvības paildzināšanu. Viņi abi sāk mēģināt skatus no "Romeo un Džuljetas", lai kaut vai pie Ziemassvētku eglītes varētu stāties skatītāju priekšā. Vecīgo cilvēku izdarībās ir daudz komikas, un R. Staprāns atļaujas arī pasmaidīt, kaut gan savu smaidu nosauc par "pamelnu", jo pa brīžam romantiski noskaņotā režisora un aktrises ikdienā ielaužas gluži prozaiska realitāte – kaut vai māsas atgādinājums Amandai par iekaisumu zem krūtīm vai grūtībām ar vēdera izeju. Un tomēr cauri visai lugai jaušam rakstnieka možs un viedo padomu: nekad nevajag sevi pirms laika norakstīt. "Pēdējā izrāde" ir luga par cilvēka dzīves ceļu: padoties vai turēties pretī, nolaist rokas un vaidēt vai ķepuroties? Ķepuroties!

Iecerētā izrāde nenotiek. Piesardzīgā veco ļaužu atpūtas nama administrācija, baidīdamās no iespējamiem starpgadījumiem, šo pasākumu aizliedz. Tātad tikai skumjš joks? – Ne tikai. Lomas mēģinot, Ivars un Amanda ir satuvinājušies. Lugas sākumā viņi tik tikko bija spējuši pārvarēt nepatiku vienam pret otru, bet pamazām, kopā darbojoties, viņi kļūst viens otram vajadzīgi. Un lomu teksts nu viņus sācis traucēt, jo pašu teiktais vārds ir vienkāršāks, tiešāks un patiesāks. Cilvēks spēj palīdzēt cilvēkam, vienalga, kāda gadu un slimību nasta viņu arī māktu. Tā ir vienkārša, bet liela gudrība, ko, aiz parūgtena humora piesegdamies, pauž R. Staprāns. "Kad nav vairs cita, kam pieķerties, vēl vienmēr pāri paliek teātris." Šī doma skan "paskumjās, pamelnās" komēdijas izskaņā.

Raimonds Staprāns neatkārtojas un katrā lugā meklē citu izpausmes veidu un citu problēmu skalu: psiholoģiska drāma, dokumentāla drāma, politiska luga, komēdija. Palikdams uzticīgs sev, katrā nākamajā darbā rakstnieks atklāj kādu citu šķautni.

Pabeidzis darbu pie komēdijas "Pēdējā izrāde", R. Staprāns vēlreiz pievērsies jau risinātajai problēmai par Latvijas brīvvalsts neatkarības zaudē-

* Trimdas lugas, II. – R., 1995. – 365. lpp.

šanu un par prezidenta Kārļa Ulmaņa situāciju un lomu tajās vēsturiskajās dienās. Lugai "Četras dienas jūnijā" R. Staprāns pievienojis darbu par apmēram mēnesi ilgo K. Ulmaņa darbības vai, pareizāk sakot, bezdarbības un nīkulības posmu Rīgas pilī pēc Latvijas okupācijas, kad Kārlis Ulmanis pēc būtības bija gūsteknis, tālab lugai autors licis precīzu un nepārprotamu virsrakstu "Gūsteknis pilī". Komentāros par šo darbu autors rakstījis: "Luga – turpinājums "Četrām dienām jūnijā" – balstās uz pils komandanta Oskara Neimaņa atmiņām par prezidenta Ulmaņa pēdējām dienām pilī. Situācijas un lielāko tiesu dialogi atbilst vēsturiskiem faktiem, kā tos aprakstījis un redzējis Neimanis. Šinī ziņā luga ir daudz tuvāk īstai dokumentāldrāmai nekā "Četras dienas" vai "Briedis – Peterss". (61. lpp.)*

Kā aizrāda R. Staprāns, šajā lugā darbojas tikai vēsturiskas personas un pat viņu sarunas balstītas uz dokumentāla pamata.

Centrālā persona šajā lugā ir prezidenta pilī 6. jūlijā ieceltais komandants Oskars Neimanis, kurš vienlaikus pilda arī sava veida teicēja vai komentētāja funkciju, bet notikuma centrā ir valsts prezidents Ulmanis. Tā ir neparasta, pat divdomīga situācija: formāli šajās jūlija sākuma dienās Ulmanis vēl skaitās valsts prezidents un mājā savā pilī, taču nekādas varas viņam vairs nav, valstī saimnieko sveši spēki un pēc būtības Ulmanim ierādīts gūstekņa statuss.

Luga veidojas no īsām epizodēm un Oskara Neimaņa komentāriem. Diena pēc dienas ved pretim 21. jūlijam, kad tiek inscenētas vēlēšanas un prezidenta grožus savās rokās pārņem Augusts Kirhenšteins, kas arī darbojas šajā lugā. Bet prezidentam Ulmanim "laipni" tiek piedāvāts ceļš uz Austrumiem. Padomju Savienības sūtnis Derevjanskis Ulmanim diplomātiski paziņo: "Ievērojot jūsu nopelnus un politisko tālredzību Latvijas un Padomju Savienības draudzīgo attiecību izveidošanā, biedrs Višinskis biedra Staļina vārdā piedāvā jums savu viesmīlību, uzaicinot jūs apmesties Padomju Savienībā." (98. lpp.)

Lugas pēdējā ainā Ulmanim liek iesēsties padomju sūtniecības mašīnā, un viņu aizved nezināmā virzienā.

Visai savdabīgi veidots šis lugas konflikts. Ulmanis visu laiku no notikumiem valstī ir izolēts un arī pats no realitātes atrāviens, viņš paraksta kaut kādus nenozīmīgus papīrus, kopā ar savu sekretāru Rudumu baseinā baro zivtiņas un savās domās dzīvo vakardienā, atcerēdamies, kā sajūsminātie zemnieki viņu sveikuši plaujas svētkos Rēzeknē. Tāpat kā lugā "Četras dienas jūnijā", arī šajā darbā akcentēta Ulmaņa pārliekā uzticība Padomju Savienībai.

* Šeit un turpmāk autora komentāri un citāti no lugas "Gūsteknis pilī" – Staprāns R. Četras dienas jūnijā un citas lugas. – R., 1998.

Sarunā ar Rudumu autors K. Ulmanis liek sacīt: "Neaizmirstiet, ka Višinskis mūsu pēdējā sarunā atkārtoti atgādināja, ka es personīgi esot Maskavā lielākā cieņā nekā jebkurš cits valdības galva." (80. lpp.) Par traģisku personību K. Ulmani šajā lugā padara laikmeta situācija. Bet plašākā nozīmē šīs lugas traģiskais varonis ir pati latviešu tauta, jo jūlija dienās lielvaras pārstāvji izspēlē vēlēšanu komēdiju, kuras rezultātā no pils torņa tiek nolaists Latvijas prezidenta karogs.

Lugas beigās Neimanis un līdzī viņam autors uzstāda liktenīgu jautājumu: "Kā varēja tāds izcils politiķis un neatkarīgās valsts galva tik viegli pakļauties komunistu aģentiem un atdoties rokās cilvēces vislielākajiem ienaidniekiem un tā vienkārši aiziet?" (101. lpp.)

Atbildes uz šo jautājumu lugā nav. Un nav arī vispār.

Luga "Gūsteknis pilī" palikusi neizrādīta. R. Staprāns šajā sakarā rakstījis: "Lugu ar nosaukumu "Gūsteknis pilī" devu lielajiem teātriem izlasīšanai. Taču savā vientiesībā neaptvēru, ka dažos gados laiki bija mainījušies. Auseklīši bija pazuduši, un teātri, tirgus ekonomijas žņaudzīti, stāvēja bankrota priekšā." (6. lpp.)

Raimonds Staprāns no lugu rakstīšanas nav atteicies, viņu tirda ideja uzrakstīt lugu par Anšlavu Eglīti un Veroniku Janelsiņu. Lai veicas!

TRIMDAS AUTORU UN VIŅU LUGU RĀDĪTĀJS

Alchimovičs Georgs 16, 58

Dāvana 58

Dienas iet laikam līdz 58

Maskavas olimpiāde 58

Mijkrēslis 58

Pāri robežai mūs gaida 58

Slepus, slepus, klusi, klusi 58

Velna didītāji 58

Viļņi 58

Auzāne (Vītolīņa, Tīcmane) Lidija 16, 23, 39, 40, 47, 63, 65, 66, 70

Atbalss (arī SOS) 63, 65

Gleznatājs Otiņš 23, 40

Jersika 39, 70

Ložmetēju kalns 40

Mēs prasām brīvību 63, 65

Moderni laiki 65

Nāra 63

Uz Ameriku 40

Auziņa Irma 29

Ziedu leja 29

Balodis Jānis 76

Atpakaļceļa nav (*No going back*) 76

Beigu sākums (*Beginning of the end*) 76

Laimīgi nekad vairs (*Happy never after*) 76

Mans vectēvs (*My father's father*) 76

Pagalms (*Backyard*) 76

Par jaunu spokiem (*Too young for ghosts*) 76

Sirds nākotnei (*Heart for the future*) 76

Slapjš un sauss (*Wet and dry*) 76

Vasarzeme (*Summerland*) 76

Bārda Zigurds 77

Baltastīte un Taurenītis 77

Saulstaru viesi 77

Ziemassvētki Silavā 77

Blicava Babete 71

Antons ķezā 71

- Brača Irma 40
 Kad sitīs stunda 40
 Velni 40
- Bumbieris Miervaldis 9, 12, 15, 16, 55, 70, 71, 75, 237, 241, 258–267
 Amulets (arī "Talismans") 237
 Es redzu sauli 15, 260, 263
 Klaidonis 9, 15, 55, 260, 261, 265
 Laime bija tik tuvu 260
 Mans krusttēvs 15, 241, 260, 264
 Pipes dūmos (lugu krāj.) 15, 75, 260, 262
 Svētki Kukabarrā 15, 260, 261, 263, 264
 Vienas ziemas hercogs 15, 260, 261, 265, 266, 267
 Viesis 260
- Caune Elmārs 61
 Kaķītis grib zivis ķert 61
 Mīlestības automāts 61
 Sapnis 61
- Dāboliņa Vera 63
 Glābtais mantojums 63
- Degaine Marta 77
- Dūms Pēteris 57
 Kaķīša dzirnavas 57
 Pie sidraba avota 57
 Trimdas bērnu Ziemassvētki 57
 Vai esam par daudz 57
- Dziļums Alfreds 16, 33
 Beigu sākums 33, 34
 Bernauera iela 33
 Laila no Rīgas 33
 Ritauzmā 33
 Tvists un sudmalīņas 33
 Uz milža pleca 33
- Eglītis Anšlavs 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 43, 44, 45,
 46, 62, 69, 82, 118–158, 165, 176, 182, 199, 208, 280, 291, 300, 302
 Bezkaunīgie veči 6, 8, 13, 43, 136, 144, 145
 Cilvēks grib spēlēt 9, 45, 146, 148, 158, 208, 300
 Ferdinands un Sibilla 43, 45, 46, 146, 147, 148, 149, 157
 Galma gleznotājs 7, 8, 14, 26, 27, 28, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 157
 Jolanta Durbe 7, 8, 43, 136, 142, 143, 144, 157, 280
 Karmen, Karmen! 7, 43, 153, 154, 155, 158
 Kazanovas mētelis 6, 8, 14, 20, 26, 27, 28, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 157
 Kosma konfirmācija (arī "Kosma simfonija") 8, 28, 118, 123, 126, 130
 Labāki cilvēki 23, 24, 25, 44, 119, 120, 122, 124, 157
 Leo 43, 45, 96, 152, 157
 Lūdzu ienāciet, ser! (arī lugu krāj.) 15, 43, 120, 136, 137, 138, 139, 140, 149, 150, 151,
 152, 153, 154, 157

- Māris un Baiba 43, 135, 150, 151, 154, 158
 Omartija kundze 8, 43, 136, 140, 141, 142
 Par purna tiesu 28, 118, 123, 126, 142, 146, 280
 Pēc kaut kā cēla, nezināma 43, 136, 138, 140, 143, 145, 148, 157
 Sandra 135, 136, 157
 Spēle ar brāļiem 13, 43, 62, 155, 157
 Ešots Vilis 61
 Zelta migla 61
 France Zigrīda 76
 Ceļā 76
 Freimanis Dzintars 65
 Izšķiršanās 65
 Nodevējs (arī "Zinta") 65
 Freimanis Eduards 64
 Nolemtais ceļš 64
 Pagātnes atbalsis (lugu krāj.) 64
 Revolūcijas gads 64
 Seno dienu teiksma 64
 Ziemciešu rīts (lugu krāj.) 64
 Freimanis Kārlis 29
 Viss kārtībā 29
 Galiņš Alberts 39
 Drupas 39
 Grasis Teodors 31
 Dienas nebaltās 31
 Pirmās bezdelīgas lido 31
 Grava Andrejs (sk. A. Voitkus)
 Grieze Gunārs 16, 56, 142, 278–289, 291
 Atkal atraitnis 285, 286, 288
 Bargais rūķis Klumpis 283
 Bez siltām vakariņām 283, 284, 288
 Klematupes Elmers 285
 Muļķu paradīze 286
 Pa aizaugušām takām 286
 Pensionāri 56, 288, 289
 Te runā Stariņš 56, 280, 281, 282, 287
 Tobago 287
 Vēlreiz Krautštātē 281, 282
 Janelsiņa Veronika 14, 44, 45, 46, 47, 118, 131, 155, 207, 291, 302
 Kas dārzā, kas dārzā 14, 45, 155, 207
 Zumas piekrastes Kleopatra (*Cleopatra of Zuma beach*) 47
 Janovskis Gunārs 40
 Liftā 40
 Jansone Astrīda 54, 55, 56
 Atkal svešinieki 54, 55
 Nu mums abiem jāšķiras 54, 55, 56

- Pagātnes ēnā 54, 56
 Jansons Andrejs (komp.) 62
 Gundega 62
 Laimes reibonī 62
 Jēgens Ojārs 41
 2 × 2 41
 Galiņš Alberts 39
 Drupas 39
 Kalme Egīls 29
 Ielas muzikants 29
 Tikšanās 29
 Zelts 29
 Kalniete Māra 77
 Dēka Ilzītes grāmatu plauktā 77
 Kalniņš Pēteris 29
 Pārskolšanās 29
 Tīrības komisija 29
 Kārklīšs Valdemārs 7, 11, 13, 16, 26, 27, 28, 30, 46, 47, 163, 165–175, 213, 218, 291
 Indīgā efeja 47, 170, 171, 172, 173, 218
 Jaunas asinis 47, 173, 175
 Sarkanvīns 11, 27, 28, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 213, 237
 Klauss Andris 17, 73, 79
 Gājputns 17, 73, 79
 Klauverts Spodris 7, 12, 15, 16, 71, 75, 77, 224–234, 245, 268, 270
 Augstiene 273 15, 75, 226, 232, 233
 Etide 226, 229, 230
 Kaleidoskops 77, 226, 231, 245
 Mēs gribam būt kungi 226
 Spēka dēls 15, 71, 75, 226, 227, 228, 229, 230
 Toms Kaspars 226, 233, 234
 Umurkumurs 71, 226, 232
 Kliešmete Anna 77
 Krādziņš Juris 72
 Starp pusnakti un rītu 72
 Krauja Anna 29
 Palejas ļaudis 29
 Krūmiņš Hugo 16, 29, 30, 47, 50, 51
 Cēli kā dzimtenes dievnami 29, 50
 Dzintra 29
 Jūrnieka kristības 50
 Maestro no Rucavas (arī "Svešinieks sarkanajā uzvalkā") 16, 50, 51
 Vecpuiši precas 51
 Kūlniece Guna 76
 Princese Roze un burvju pogas 77
 Vilks un trīs sivēntiņi 76
 Zeltmatīte un trīs lāči 77

- Zvēri un abru taisītājs 77
- Lēmane Erna (Podniece Mētra) 7, 11, 16, 69, 70, 71, 76, 77, 79, 199, 231, 235–246, 258, 265
- Atgriešanās 199, 242, 243, 265
- Kaleidoskops 77
- Kurbi-urbi-u-udī-di 71, 240
- Opāls 237
- Solterra 240, 241, 242
- Sprigulītis un Bukurags 77
- Svētelis 239, 240
- Zobgalis 79, 235, 245
- Lesiņš Knuts 26
- Viendienas zemē 26
- Liepa Osvalds 64
- Dzirkstelīte 64
- Jāņi Dundagos 64
- Nevienādas puses 64
- Liepiņš Oļģerts 26, 27
- Gustavs Vāsa Libekā 26, 27
- Martinsone Austra 77
- Metuzāle-Kangere Baiba 12, 16, 71, 79
- Bagātīgā mīlestība 71
- Brāli, labdien un ardievu! (*Frater, ave atque vale!*) 71
- Kas atvainojas, tas atzīst sevi par vainīgu (*Qui s'excuse, s'accuse*) 16, 71
- Zobgalis 79
- Mežaraups Voldemārs 29
- Augškurzemes mežos 29
- Miķelsone Konstance 22
- Uguns kristības (arī "Dzīves šūpoles") 22
- Miķelsons Hugo 63
- Rūķu nelaime 63
- Mitrēvics Augusts 20, 21, 22, 25, 61, 120
- Dažādas mīlestības 61
- Zilā kaija 61
- Muncis Jānis 135
- Atdzimšana 135
- Neboisa Aina (sk. A. Vāvere)
- Nollendorfs Valters 13, 16, 58, 60, 199
- Variācija par Antiņa tēmu 60
- Pence Skaidrīte 16, 20, 52, 142, 216–223
- Lielais malks 52, 216, 221, 222, 223
- Vai Tobijam patīks? 52, 216, 218, 219, 221, 222, 223
- Podniece Mētra (sk. E. Lēmane)
- Poruks Indulis 40
- Dzīve iet tālāk 40
- Purva Inta 61
- Richtere Alma 36

- Mūsu dzīve 36
 Pelēkās pils mantinieki 36
 Richters Voldemārs 16, 47, 48, 49, 50
 Apsauļošanās 48
 Jaunie arāji 48
 Nebēdnieki 48
 Pavasara vēji 50
 Pēteris pārveido pasauli 50
 Pīlēns 50, 63
 Trakie 48, 49, 50
 Rīdzinieks Richards (īst. v. Ervīns Grīns) 13, 16, 34, 35, 36, 58, 197–203
 Alģimints jeb Nelaime uz 33. ceļa 203
 Spoguļu sienas 35, 36, 58, 199, 200, 201, 202, 203
 Rozīte Māra 12, 16, 37, 72
 Pēdas 12, 37
 Rainis un Aspazija 37, 72
 Rainis un Aspazija. Ilūzijas 37
 Rozītis Juris 12, 16, 37, 72, 73
 Brīnumputns 37
 Raudupiete 12, 37
 Varbūtības 16, 72, 73
 Rubenis Artūrs 12, 16, 43, 57, 58, 66
 Balta nāca sērdienīte 57
 Bezbaile meklē bailes 57
 Dūrīte Maskalijas galmā 57
 Es uzkāpu kalniņā 57, 58
 Mākonkalna pils dārgumi 57
 Pats par savu naudu dzēru 57
 Septiņas skaistākās pasakas (lugu krāj.) 12, 57
 Solīts makā nekrīt 57, 58
 Taisni mūžu nodzīvoti 57
 Varībuša treji dēli (arī lugu krāj.) 57
 Vidvuds pārnāca mājās 57
 Rubesa Baņuta 16, 17, 66
 Varoņdarbi 16
 Ruņģis Aivars 13, 16, 58, 59, 60, 199, 294
 Piecas minūtes pirms divpadsmitiem 59, 294
 Salaspils 59
 Rupainis Antons 29
 Aizmirstā zeme 29
 Salms-Salmiņš Konstantīns 40
 Blaumaņa varoņi kolhozā 40
 Blaumaņa varoņi trimdā 40
 Pārraidījums no elles 40
 Zinātniskais eksperiments 40
 Salnais Ģirts 10, 11, 16, 21, 22, 23, 26, 27, 164, 279, 280

- Gubernatora sekretārs 16
 Meitene ar raksturu 10, 11, 26, 27
 Sarma Jānis 68
 Vendo nubes 68
 Siksna Aina 16, 35, 36
 Rīgas maize 35, 36
 Siliņš Uldis 7, 9, 12, 15, 16, 70, 71, 75, 77, 79, 241, 245, 268–277
 Didzis un sargeņģelis 269
 Ganuzēns un Jods 269
 Ir akmeņi raud 275, 276, 277
 Itnekad vairs nepārnākšu sētā 277
 Kade pārnāksi, bāleliņ (arī lugu krāj.) 15, 75, 272
 Kaleidoskops 77, 245, 270
 Konservēts latviskums (īslugu krāj.) 270, 271
 Ķemermiestiņā 274
 Letiņi nezudīs (īslugu krāj.) 270, 271
 Pilsoņa Avota lieta 9, 241, 272
 Sudrabkāzas 271
 Šurturitnekur – šistasitnekas 270
 Tu esi Gotlandē, mans draugs 270
 Tu esi Minsterē, mans draugs 270
 Tu esi Portlandē, mans draugs 270
 Vēstules no dzimtenes (arī "Intermeco līguciemā") 274
 Zobgalis 79
 Skujenieks Emils 11, 16, 26, 27, 28, 30, 47, 159–164
 Dirģents 11, 26, 27, 28, 47, 159, 160, 161, 162, 163, 164
 Neskaties saulē (arī "Neskaties atpakaļ") 47, 164
 Robinsons 159, 164
 Spricenieks Krišjānis 64
 Ērmi 64
 Muzikants 64
 Pilozobs 64
 Staprāns Raimonds 12, 13, 16, 62, 148, 290–302
 Briedis – Peterss 298, 299, 301
 Četras dienas jūnijā (arī lugu krāj.) 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301
 Gūsteknis pilī 301, 302
 Mieles 293, 294, 299
 Pēdējā izrāde 148, 299, 300
 Sasalšana 62, 290, 292, 293, 299
 Straumanis Alfrēds 52, 53, 54
 Tagad ir citādi 52, 53, 54
 Šķipsna Ēvalds 16, 29, 47, 52
 Ciānas bērni 52
 Gājiens tumsā 52
 Zaudētā dzimtene 29
 Timma Mirdza 29

- Karoga teiksma 29
- Ubāns Māris 62, 155
- Gundega 62
- Užāns Pēteris 77
- Vanags Roberts 61
- Jāņu vakars 61
- Latviešu čigāni 61
- Mārtiņu budēļu vakars 61
- Tūru kadrija 61
- Vāvere (Neboisa) Aina 12, 15, 16, 30, 69, 71, 75, 247–257
- Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes (arī lugu krāj.) 15, 30, 76, 248, 249, 250, 251, 257
- Kad kāzas būs pāri 255
- Mačs Priekulis 247, 252, 253
- Narcise 256, 257
- Notikums pie nama durvīm 251
- Sabrukušais nams 254
- Tāda savāda lieta 257
- Vilkate 251, 252
- Vētra Mariss 64, 81
- Divkauja trijatā 64
- Slepavība Dzervisa ielā 64
- Viesiens (ist. v. Gulbītis) Jānis 7, 16, 34, 35, 204–215
- Jānis Reiters 210, 211, 212, 213
- Kāds iet, jums jāpaliek 213
- Koeksistence 213, 214
- Nozaudētais vilķis 34, 35, 206, 207, 208, 209, 213
- Saprātīgā kakla rota 214
- Viņa pēdējā griba 34, 213
- Viksna Ingrīda 64
- Pilnsapulce Čučičingā 64
- Voitkus Arturs (pseud. Andrejs Grava) 12, 16, 26, 27, 28, 47, 187–196
- Cilvēks vārtos 189
- Jūdass 12, 26, 27, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196
- Skaistuma sacensības 189
- Soģis 189
- Zīmes smiltīs 47, 189, 195, 196
- Zaļaiskalna Māra 31
- Precību drudzī 31
- Senā cilts 31
- Zeltiņš Teodors 7, 11, 16, 21, 26, 27, 28, 30, 47, 176–186, 279
- Deguns 47, 186
- Donžuāna pēdējā mīlestība (arī "Lielā ilūzija") 11, 26, 27, 28, 182, 186
- Vilks Rīgā 11, 26, 27, 28, 177, 178, 180, 184, 186
- Vīna raugs 47, 185, 186
- Zīle Marianna 31

Atvasara 31

Ziverts Mārtiņš 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 22, 23, 24, 28, 29, 32, 34, 37, 52, 55, 68,
74, 75, 80–117, 122, 125, 148, 157, 164, 178, 182, 204, 206, 209, 219, 226, 239, 249,
267, 280, 292, 294

Āksts 5

Cenzūra 8, 15, 23, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 107, 112, 116

Cilvēks grib dzīvot 9, 22, 103, 148

Čūska 85, 106

Divkauja 32

Durnā mēģe (arī "Joks ir nopietna lieta") 108, 239

Fiasko 106, 108

Ifigenija 114, 116, 117

Kāds, kura nav 6, 23, 24, 25, 28, 55, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 107

Kaļostro Vilcē 13, 104

Karātavu komēdija 34, 83, 87, 206

Kā zaglis naktī 9, 98, 99, 106

Kopenhāģenas dialogs 97, 100, 112, 113, 292

Kurppurrū 7, 8, 75, 101, 102, 103, 107

Ķīnas vāze 5, 19, 22, 84, 206, 237

Lielā grēcinieku iela 6, 75

Meli meklē meli 97, 98

Melngalvji (arī "Trakais Juris") 178

Minhauzena precības 5, 8, 14, 22, 28, 122, 182

Nafta 84, 209

Nauda 8, 14, 28, 94

Pēdējā laiva 7, 75, 80, 89, 90, 105, 106

Rakte 104

Raķete 15, 82, 99, 100, 102, 113

Riebeklis 32

Rīga dimd 14, 97, 104, 106, 107, 292

Rūda 8, 14, 84, 88, 164, 209

Sievasmāte 32

Smilšu tornis 104, 105, 106, 115, 280, 292

Teātris 7, 8, 32, 37, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 219

Tīrelpurvs 14, 106, 226, 237

Totēms 75, 101, 103, 104

Tvans 7, 83, 84, 85, 86, 99, 107, 108

Vara 8, 14, 28, 88, 90, 95, 111, 114, 116, 249

Zaļā krūze 23, 34, 91, 92, 97

Zuļģis Roberts 41

Demarkācijas līnija 41

Sebastjāna Kores naktskrekls 41

TRIMDAS LUGU RĀDĪTĀJS

- Aizmirstā zeme (A. Rupainis) 29
Āksts (M. Ziverts) 5
Alģimants jeb Nelaime uz 33. ceļa (R. Rīdzenieks) 203
Amulets (Talismans, M. Bumbieris) 237
Antons ķezā (B. Blicava) 71
Apsauļošanās (V. Richters) 48
Atbalss (SOS, L. Auzāne) 63, 65
Atdzimšana (J. Muncis) 135
Atgriešanās (E. Lēmane) 199, 242, 243, 265
Atkal atraitnis (G. Grieze) 285, 286, 288
Atkal svešinieki (A. Jansone) 54, 55
Atpakaļceļa nav (*No going back*, J. Balodis) 76
Atvasara (M. Zīle) 31
Augstiene 273 (S. Klauverts) 15, 75, 226, 232, 233
Augškurzemes mežos (V. Mežaraups) 29

Bagātīgā mīlestība (B. Metuzāle-Kangere) 71
Balta nāca sērdienīte (A. Rubenis) 57
Baltastīte un Taurenītis (Z. Bārda) 77
Bargais rūķis Klumpis (G. Grieze) 283
Beigu sākums (*Beginning of the end*, J. Balodis) 76
Beigu sākums (A. Dziļums) 33, 34
Bernauera iela (A. Dziļums) 33
Bezbaillis meklē bailes (A. Rubenis) 57
Bezkaunīgie veči (A. Eglītis) 6, 8, 13, 43, 136, 144, 145
Bez siltām vakariņām (G. Grieze) 283, 284, 288
Blaumaņa varoņi kolhozā (K. Salms-Salmiņš) 40
Blaumaņa varoņi trimdā (K. Salms-Salmiņš) 40
Brāli, labdien un ardievu! (*Frater, ave atque vale!*, B. Metuzāle-Kangere) 71
Briedis – Peterss (R. Staprāns) 298, 299, 301
Brīnumputns (J. Rozītis) 37

Cēli kā dzimtenes dievnami (H. Krūmiņš) 29, 50
Ceļā (Z. France) 76
Cenzūra (M. Ziverts) 8, 15, 23, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 107, 112, 116

Ciānas bērni (Ē. Šķipsna) 52
 Cilvēks grib dzīvot (M. Ziverts) 9, 22, 103, 148
 Cilvēks grib spēlēt (A. Eglītis) 9, 45, 146, 148, 158, 208, 300
 Cilvēks vārtos (A. Voitkus, pseid. Andrejs Grava) 189
 Četras dienas jūnijā (arī lugu krāj., R. Staprāns) 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 301
 Čūska (M. Ziverts) 85, 106

Dāvana (G. Alchimovičs) 58
 Dažādas mīlestības (A. Mitrēvics) 61
 Deguns (T. Zeltiņš) 47, 186
 Dēka Ilzītes grāmatu plauktā (M. Kalniete) 77
 Demarkācijas līnija (R. Zulģis) 41
 Didzis un sargeņģelis (U. Siliņš) 269
 Dienas iet laikam līdz (G. Alchimovičs) 58
 Dienas nebaltās (T. Grasis) 31
 Dirigents (E. Skujenieks) 11, 26, 27, 28, 47, 159, 160, 161, 162, 163, 164
 2 × 2 (O. Jēgens) 41
 Divkauja (M. Ziverts) 32
 Divkauja trijātā (M. Vētra) 64
 Donžuāna pēdējā mīlestība (Lielā ilūzija, T. Zeltiņš) 11, 26, 27, 28, 182, 186
 Drupas (A. Galiņš) 39
 Dūrīte Maskalijas galmā (A. Rubenis) 57
 Durnā merga (Joks ir nopietna lieta, M. Ziverts) 108, 239
 Dzintra (H. Krūmiņš) 29
 Dzirkstelīte (O. Liepa) 64
 Dzīve iet tālāk (I. Poruks) 40
 Dzīves šūpoles (Uguns kristības, K. Miķelsone) 22

Ērmi (K. Spricenieks) 64
 Es redzu sauli (M. Bumbieris) 15, 260, 263
 Es uzkāpu kalniņā (A. Rubenis) 57, 58
 Etīde (S. Klauverts) 226, 229, 230

Ferdinands un Sibilla (A. Eglītis) 43, 45, 46, 146, 147, 148, 149, 157
 Fiasko (M. Ziverts) 106, 108

Gājiens tumsā (Ē. Šķipsna) 52
 Gājputns (A. Klauss) 17, 73, 79
 Galma gleznotājs (A. Eglītis) 7, 8, 14, 26, 27, 28, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 157
 Ganuzēns un Jods (U. Siliņš) 269
 Glābtais mantojums (V. Dāboliņa) 63
 Gleznotājs Otiņš (L. Auzāne) 23, 40
 Gubernatora sekretārs (Ģ. Salnais) 16
 Gundega (M. Ubāns, komp. A. Jansons) 62
 Gustavs Vāsa Lībekā (O. Liepiņš) 26, 27
 Gūsteknis pilī (R. Staprāns) 301, 302

- Ielas muzikants (E. Kalme) 29
 Ifigenija (M. Ziverts) 114, 116, 117
 Indīgā efeja (V. Kārklīšs) 47, 170, 171, 172, 173, 218
 Intermeco Ilguciemā (Vēstules no dzimtenes, U. Siliņš) 274
 Ir akmeņi raud (U. Siliņš) 275, 276, 277
 Itnekad vairs nepārnākšu sētā (U. Siliņš) 277
 Izšķiršanās (Dz. Freimanis) 65
- Jānis Reiters (J. Viesiens-Gulbītis) 210, 211, 212, 213
 Jāņi Dundagos (O. Liepa) 64
 Jāņu vakars (R. Vanags) 61
 Jauna, neprecējusies un baltu izcelsmes (arī lugu krāj., A. Vāvere) 15, 30, 76, 248, 249, 250, 251, 257
 Jaunas asinis (V. Kārklīšs) 47, 173, 175
 Jaunie arāji (V. Richters) 48
 Jersika (L. Auzāne) 39, 70
 Jolanta Durbe (A. Eglītis) 7, 8, 43, 136, 142, 143, 144, 157, 280
 Joks ir nopietna lieta (Durnā mēģa, M. Ziverts) 108, 239
 Jūdass (A. Voitkus, pseid. Andrejs Grava) 12, 26, 27, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196
 Jūrnieka kristības (H. Krūmiņš) 50
- Kade pārnāksi, bālelīņ (arī lugu krāj., U. Siliņš) 15, 75, 272
 Kad kāzas būs pāri (A. Vāvere) 255
 Kad sitīs stunda (I. Brača) 40
 Kāds iet, jums jāpaliek (J. Viesiens-Gulbītis) 213
 Kāds, kura nav (M. Ziverts) 6, 23, 24, 25, 28, 55, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 107
 Kaķīša dzirnavas (P. Dūms) 57
 Kaķītis grib zivis ķert (E. Caune) 61
 Kaleidoskopi (S. Klauverts, E. Lēmane, U. Siliņš u. c.) 77, 78, 79, 226, 231, 245, 270
 Kaļostro Vilcē (M. Ziverts) 13, 104
 Karātavu komēdija (M. Ziverts) 34, 83, 87, 206
 Karmen, Karmen! (A. Eglītis) 7, 43, 153, 154, 155, 158
 Karoga teiksma (M. Timma) 29
 Kas atvainojas, tas atzīst sevi par vainīgu (*Qui s'excuse, s'accuse*, B. Metuzāle-Kangere) 16, 71
 Kas dārzā, kas dārzā (V. Janelšņa) 14, 45, 155, 207
 Kā zaglis naktī (M. Ziverts) 9, 98, 99, 106
 Kazanovas mētelis (A. Eglītis) 6, 8, 14, 20, 26, 27, 28, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 157
 Klaidonis (M. Bumbieris) 9, 15, 55, 260, 261, 265
 Klematupes Elmers (G. Grieze) 285
 Koeksistence (J. Viesiens-Gulbītis) 213, 214
 Konservēts latviskums (īslugu krāj., U. Siliņš) 270, 271
 Kopenhāģenas dialogs (M. Ziverts) 97, 100, 112, 113, 292
 Kosma konfirmācija (Kosma simfonija, A. Eglītis) 8, 28, 118, 123, 126, 130
 Kosma simfonija (Kosma konfirmācija, A. Eglītis) 8, 28, 118, 123, 126, 130
 Kurbi-urbi-u-udī-di (E. Lēmane) 71, 240

Kurppurrū (M. Zīverts) 7, 8, 75, 101, 102, 103, 107

Ķemermiestiņā (U. Siliņš) 274

Ķīnas vāze (M. Zīverts) 5, 19, 22, 84, 206, 237

Labāki cilvēki (A. Eglītis) 23, 24, 25, 44, 119, 120, 122, 124, 157

Laila no Rīgas (A. Dziļums) 33

Laime bija tik tuvu (M. Bumbieris) 260

Laimes reibonī (komp. A. Jansons) 62

Laimīgi nekad vairs (*Happy never after*, J. Balodis) 76

Latviešu čigāni (R. Vanags) 61

Leo (A. Eglītis) 43, 45, 96, 152, 157

Letiņi nezudīs (īslugu krāj., U. Siliņš) 270, 271

Lielā grēcinieku iela (M. Zīverts) 6, 75

Lielā ilūzija (Donžuāna pēdējā mīlestība, T. Zeltiņš) 11, 26, 27, 28, 182, 186

Lielais malks (S. Pence) 52, 216, 221, 222, 223

Liftā (G. Janovskis) 40

Ložmetēju kalns (L. Auzāne) 40

Lūdzu ienāciet, ser! (arī lugu krāj., A. Eglītis) 15, 43, 120, 136, 137, 138, 139, 140, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157

Mačs Priekulis (A. Vāvere) 247, 252, 253

Maestro no Rucavas (Svešinieks sarkanajā uzvalkā, H. Krūmiņš) 16, 50, 51

Mākoņkalna pils dārgumi (A. Rubenis) 57

Mans krusttēvs (M. Bumbieris) 15, 241, 260, 264

Mans vectēvs (*My father's father*, J. Balodis) 76

Māris un Baiba (A. Eglītis) 43, 135, 150, 151, 154, 158

Mārtiņu budēļu vakars (R. Vanags) 61

Maskavas olimpiāde (G. Alchimovičs) 58

Meitene ar raksturu (G. Salnais) 10, 11, 26, 27

Meli meklē meli (M. Zīverts) 97, 98

Melngalvji (Trakais Juris, M. Zīverts) 178

Mēs gribam būt kungi (S. Klauverts) 226

Mēs prasām brīvību (L. Auzāne) 63, 65

Mieles (R. Staprāns) 293, 294, 299

Mijkrēslis (G. Alchimovičs) 58

Mīlestības automāts (E. Caune) 61

Minhauzena precības (M. Zīverts) 5, 8, 14, 22, 28, 122, 182

Moderni laiki (L. Auzāne) 65

Muļķu paradīze (G. Grieze) 286

Mūsu dzīve (A. Richtere) 36

Muzikants (K. Spricenieks) 64

Nafta (M. Zīverts) 84, 209

Nāra (L. Auzāne) 63

Narcise (A. Vāvere) 256, 257

Nauda (M. Zīverts) 8, 14, 28, 94

Nebēdnieki (V. Richters) 48

- Neskaties atpakaļ (Neskaties saulē, E. Skujenieks) 47, 164
 Neskaties saulē (Neskaties atpakaļ, E. Skujenieks) 47, 164
 Nevienādas puses (O. Liepa) 64
 Nodevējs (Zinta, Dz. Freimanis) 65
 Nolemtais ceļš (E. Freimanis) 64
 Notikums pie nama durvīm (A. Vāvere) 251
 Nozaudētais vilķis (J. Viesiens-Gulbītis) 34, 35, 206, 207, 208, 209, 213
 Nu mums abiem jāšķiras (A. Jansone) 54, 55, 56

 Omartija kundze (A. Eglītis) 8, 43, 136, 140, 141, 142
 Opāls (E. Lēmane) 237

 Pa aizaugušām takām (G. Grieze) 286
 Pagalms (*Backyard*, J. Balodis) 76
 Pagātnes atbālis (Iugu krāj., E. Freimanis) 64
 Pagātnes ēnā (A. Jansone) 54, 56
 Palejas ļaudis (A. Krauja) 29
 Pāri robežai mūs gaida (G. Alchimovičs) 58
 Par jaunu spokiem (*Too young for ghosts*, J. Balodis) 76
 Par purna tiesu (A. Eglītis) 28, 118, 123, 126, 142, 146, 280
 Pārraidījums no elles (K. Salms-Salmiņš) 40
 Pārskolšanās (P. Kalniņš) 29
 Pats par savu naudu dzēru (A. Rubenis) 57
 Pavasara vēji (V. Richters) 50
 Pēc kaut kā cēla, nezināma (A. Eglītis) 43, 136, 138, 140, 143, 145, 148, 157
 Pēdas (M. Rozīte) 12, 37
 Pēdējā izrāde (R. Staprāns) 148, 299, 300
 Pēdējā laiva (M. Ziverts) 7, 75, 80, 89, 90, 105, 106
 Pelēkās pils mantinieki (A. Richtere) 36
 Pensionāri (G. Grieze) 56, 288, 289
 Pēteris pārveido pasauli (V. Richters) 50
 Piecas minūtes pirms divpadsmitiem (A. Ruņģis) 59, 294
 Pie sidraba avota (P. Dūms) 57
 Pilēns (V. Richters) 50, 63
 Pilnsapulce Čučičingā (I. Viksna) 64
 Pilozobs (K. Spricenieks) 64
 Pilsoņa Avota lieta (U. Siliņš) 9, 241, 272
 Pīpes dūmos (Iugu krāj., M. Bumbieris) 15, 75, 260, 262
 Pirmās bezdelīgas lido (T. Grasis) 31
 Precību drudzī (M. Zājaiskalna) 31
 Princese Roze un burvju pogas (G. Kūlniece) 77

 Rainis un Aspazija (M. Rozīte) 37, 72
 Rainis un Aspazija. Ilūzijas (M. Rozīte) 37
 Rakte (M. Ziverts) 104
 Raķete (M. Ziverts) 15, 82, 99, 100, 102, 113
 Raudupiete (J. Rozītis) 12, 37

- Revolūcijas gads (E. Freimanis) 64
 Riebeklis (M. Ziverts) 32
 Rīga dimd (M. Ziverts) 14, 97, 104, 106, 107, 292
 Rīgas maize (A. Sikсна) 35, 36
 Rītausmā (A. Dziļums) 33
 Robinsons (E. Skujenieks) 159, 164
 Rūda (M. Ziverts) 8, 14, 84, 88, 164, 209
 Rūķu nelaime (H. Miķelsons) 63

 Sabrukušais nams (A. Vāvere) 254
 Salaspils (A. Ruņģis) 59
 Sandra (A. Eglītis) 135, 136, 157
 Sapnis (E. Caune) 61
 Saprātīgā kakla rota (J. Viesiens-Gulbītis) 214
 Sarkanvīns (V. Kārklīšs) 11, 27, 28, 163, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 213, 237
 Sasalšana (R. Staprāns) 62, 290, 292, 293, 299
 Saulstaru viesi (Z. Bārda) 77
 Sebastjāna Kores naktskrekls (R. Zuļģis) 41
 Senā cilts (M. Zaijaskalna) 31
 Seno dienu teiksma (E. Freimanis) 64
 Septiņas skaistākās pasakas (lugu krāj., A. Rubenis) 12, 57
 Sievasmāte (M. Ziverts) 32
 Sirds nākotnei (*Heart for the future*, J. Balodis) 76
 Skaistuma sacensības (A. Voitkus, pseid. Andrejs Grava) 189
 Slapjš un sauss (*Wet and dry*, J. Balodis) 76
 Slepavība Dzervisa ielā (M. Vētra) 64
 Slepuss, slepus, klusi, klusi (G. Alchimovičs) 58
 Smilšu tornis (M. Ziverts) 104, 105, 106, 115, 280, 292
 Soģis (A. Voitkus, pseid. Andrejs Grava) 189
 Solīts makā nekrīt (A. Rubenis) 57, 58
 Solterra (E. Lēmane) 240, 241, 242
 SOS (Atbalss, L. Auzāne) 63, 65
 Spēka dēls (S. Klauverts) 15, 71, 75, 226, 227, 228, 229, 230
 Spēle ar brāļiem (A. Eglītis) 13, 43, 62, 155, 157
 Spoguļu sienas (R. Rīdzinieks) 35, 36, 58, 199, 200, 201, 202, 203
 Sprigulītis un Bukurags (M. Podniece) 77
 Starp pusnakti un rītu (J. Krādziņš) 72
 Sudrabbāzas (U. Siliņš) 271
 Svešinieks sarkanajā uzvalkā (Maestro no Rucavas, H. Krūmiņš) 16, 50, 51
 Svētelis (E. Lēmane) 239, 240
 Svētki Kukabarrā (M. Bumbieris) 15, 260, 261, 263, 264
 Šurturitnekur – šistasitnekas (U. Siliņš) 270

 Tāda savāda lieta (A. Vāvere) 257
 Tagad ir citādi (A. Straumanis) 52, 53, 54
 Taisni mūžu nodzīvoti (A. Rubenis) 57
 Talismans (Amulets, M. Bumbieris) 237

- Teātris (M. Ziverts) 7, 8, 32, 37, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 219
 Te runā Stariņš (G. Grieze) 56, 280, 281, 282, 287
 Tikšanās (E. Kalme) 29
 Tīrelpurvs (M. Ziverts) 14, 106, 226, 237
 Tīribas komisija (P. Kalniņš) 29
 Tobago (G. Grieze) 287
 Toms Kaspars (S. Klauverts) 226, 233, 234
 Totēms (M. Ziverts) 75, 101, 103, 104
 Trakais Juris (Melngalvi, M. Ziverts) 178
 Trakie (V. Richters) 48, 49, 50
 Trimdas bērnu Ziemassvētki (P. Dūms) 57
 Tu esi Gotlandē, mans draugs (U. Siliņš) 270
 Tu esi Minsterē, mans draugs (U. Siliņš) 270
 Tu esi Portlandē, mans draugs (U. Siliņš) 270
 Tūru kadrija (R. Vanags) 61
 Tvans (M. Ziverts) 7, 83, 84, 85, 86, 99, 107, 108
 Tvists un sudmalīņas (A. Dziļums) 33
- Uguns kristības (Dzīves šūpoles, K. Miķelsone) 22
 Umurkumurs (S. Klauverts) 71, 226, 232
 Uz Ameriku (L. Auzāne) 40
 Uz milža pleca (A. Dziļums) 33
- Vai esam par daudz? (P. Dūms) 57
 Vai Tobijam patiks? (S. Pence) 52, 216, 218, 219, 221, 222, 223
 Vara (M. Ziverts) 8, 14, 28, 88, 90, 95, 111, 114, 116, 249
 Varbūtības (J. Rozītis) 16, 72, 73
 Variācija par Antiņa tēmu (V. Nollendorfs) 60
 Varībuša treji dēli (arī lugu krāj., A. Rubenis) 57
 Varoņdarbi (B. Rubesa) 16
 Vasarzeme (*Summerland*, J. Balodis) 76
 Vecpuiši precas (H. Krūmiņš) 51
 Velna dīdītāji (G. Alchimovičs) 58
 Velni (I. Brača) 40
 Vēlreiz Krautstatē (G. Grieze) 281, 282
 Vendo nubes (J. Sarma) 68
 Vēstules no dzimtenes (Intermeco Iļģuciemā, U. Siliņš) 274
 Vidvuds pārnāca mājās (A. Rubenis) 57
 Vienas ziemas hercogs (M. Bumbieris) 15, 260, 261, 265, 266, 267
 Viendienas zemē (K. Lesiņš) 26
 Viesis (M. Bumbieris) 260
 Vilkate (A. Vāvere) 251, 252
 Vilks Rīgā (T. Zeltiņš) 11, 26, 27, 28, 177, 178, 180, 184, 186
 Vilks un trīs sivēntiņi (G. Kūlniece) 76
 Viļņi (G. Alchimovičs) 58
 Vīna raugs (T. Zeltiņš) 47, 158, 186

Viņa pēdējā griba (J. Viesiens-Gulbitis) 34, 213

Viss kārtībā (K. Freimanis) 29

Zaļā krūze (M. Ziverts) 23, 34, 91, 92, 97

Zaudētā dzimtene (Ē. Šķipsna) 29

Zelta migla (V. Ešots) 61

Zeltmatīte un trīs lāči (G. Kūlniece) 77

Zelts (E. Kalme) 29

Ziedu leja (I. Auziņa) 29

Ziemassvētki Silavā (Z. Bārda) 77

Ziemciešu rīts (lugu krāj., E. Freimanis) 64

Zilā kaija (A. Mitrēvics) 61

Zīmes smiltīs (A. Voitkus, pseid. Andrejs Grava) 47, 189, 195, 196

Zinātniskais eksperiments (K. Salms-Salmiņš) 40

Zinta (Nodevējs, Dz. Freimanis) 65

Zobgaļi (E. Lēmane, B. Metuzāle-Kangere, U. Siliņš u. c.) 79, 235, 245

Zumas piekrastes Kleopatra (*Cleopatra of Zuma beach*, V. Janelsiņa) 47

Zvēri un abru taisītājs (G. Kūlniece) 77

SATURS

Ievadam	5
Lugu rakstnieki un lugas Vācijā	18
Lugu rakstnieki Zviedrijā	32
Lugu rakstnieki Lielbritānijā	38
Lugas un to rakstītāji ASV	42
Lugu rakstniecība Kanādā	63
Latviešu lugu rakstnieki Austrālijā	67
Mārtiņš Ziverts	80
Anšlavs Eglītis	118
Emils Skujenieks	159
Valdemārs Kārklīšs	165
Teodors Zeltiņš	176
Arturs Voitkus	187
Richards Ridznieks	197
Jānis Viesiens	204
Skaidrīte Pence	216
Spodris Klauverts	224
Erna Lēmane	235
Aina Vāvere	247
Miervaldis Bumbieris	258
Uldis Siliņš	268
Gunārs Grieze	278
Raimonds Staprāns	290
Trimdas autoru un viņu lugu rādītājs	303
Trimdas lugu rādītājs	312

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304045716

1.20

99-3
332

Mārtiņš ZĪVERTS	Skaidrīte PENCE
Anšlavs EGLĪTIS	Spodris KLAUVERTS
Emils SKUJENIEKS	Erna LĒMANE
Valdemārs KĀRKLIŅŠ	Aina VĀVERE
Teodors ZELTIŅŠ	Miervaldis BUMBIERIS
Arturs VOITKUS	Uldis SILIŅŠ
Rihards RĪDZENIEKS	Gunārs GRIEZE
Jānis VIESIENS-GULBĪTIS	Raimonds STAPRĀNS

ZVAIGZNE ABC

ISBN 9984-17-131-0

9 789984 171319 >